NAMANGAN DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI
Namangan, O'zbekiston

IJTIMOIY HIMOYA
MILLIY
AGENTLIGI
O'zbekiston Respublikasi

YANGI O'ZBEKISTONDA

IJTIMOIY HIMOYA TIZIMI

Tahlillar va istiqbollar

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI
Ilmiy maqolalar, tezislar va tavsiyalar to'plami

2025 NAMANGAN TO'PLAM

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA UNSTITUTI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZDENTI HUZURIDAGI IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGI NAMANGAN VILOYATI BOSHQARMASI

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HIMOYA TIZIMI: TAHLILLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

Namangan – 2026-yil 13-fevral

Bosh muharrir: **B.E. Xusanov**
Namangan davlat pedagogika instituti rektori

Mas'ul muharrir: **S.M. Botirova**
Namangan davlat pedagogika instituti "Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi" mudiri

Mas'ul muharrir o'rinbosari: **B.T. Ataxanov**
Namangan davlat pedagogika instituti "Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi" dotsenti

TAHRIR HAY'ATI:

Bazarov O.X. Namangan viloyat hokimining yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlantirish va ma'naviy-marifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Xojiyev I. I. O'zbekiston Respublikasi Prezdenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i

Mirzayev A. D. O'zbekiston Respublikasi Mahallalar uyshmasi Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i

Sheraliyev A. M. O'zbekiston Respublikasi Prezdenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari

Sodirjonov M. M. Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor v.b.

Xolmatov G'. M. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa dokktoori (PhD)

Irgashev I. B. Namangan davlat pedagogika instituti "Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi" o'qituvchisi

To'xtamirzayev I.T. O'zbekiston Respublikasi Prezdenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyati boshqarmasi yetakchi mutaxasisi

Abduslomov M Namangan davlat pedagogika instituti "Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi" o'qituvchisi

Texnik muharrir: Abdusalomov M.
Habibjonova N. Sh.

Mazkur “Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi: tahlillar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani 2025-yil 28-martda O‘zbekiston Respublikasi Prezdenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyati boshqarmasi va Namangan davlat pedagogika instituti o’rtasida imzolangan Memorandum va Yo‘l xaritasiga muvofiq tashkil etilgan.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi

© Namangan davlat pedagogika instituti, 2026

So‘z boshi

Assalomu alaykum, muhtaram anjuman ishtirokchilari!

Qadrli soha mutaxassislari, olimlar va aziz yosh izlanuvchilar!

Bugun biz mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim o‘rin tutadigan, Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida markaziy o‘ringa ega bo‘lgan dolzarb mavzu — “Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi: tahlillar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumanini ochib berishdan mamnunmiz.

Barchangizga ma’lumki, so‘nggi yillarda yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning tub mohiyati “Inson qadri uchun” degan olijanob tamoyilga asoslanmoqda. Bu tamoyilning amaldagi ifodasi esa, eng avvalo, aholini ijtimoiy himoya qilishning samarali va adolatli tizimini barpo etishda namoyon bo‘lmoqda. Bugungi anjumanimiz ushbu sohadagi yutuqlarni ilmiy tahlil qilish, muammolarni aniqlash va istiqboldagi vazifalarni belgilab olish uchun muhim muloqot maydoni bo‘lib xizmat qiladi.

Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida ijtimoiy himoya masalasi shunchaki yordam berish emas, balki inson salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun poydevor yaratish sifatida talqin etilmoqda. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Ijtimoiy davlat — bu, avvalo, inson salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun teng imkoniyatlar, odamlar munosib hayot kechirishi uchun zarur sharoitlar yaratish, kambag‘allikni qisqartirish demakdir”.

Konstitutsiyamizning yangi tahririda O‘zbekistonning “Ijtimoiy davlat” deb e’lon qilinishi ushbu sohadagi islohotlarni yangi huquqiy va ijtimoiy-falsafiy bosqichga olib chiqdi. Endilikda ijtimoiy himoya — bu faqatgina nafaqa yoki moddiy yordam emas, balki ta’lim, tibbiyot, uy-joy va bandlik sohalarini qamrab olgan yaxlit va zamonaviy mexanizmdir.

Agar so‘nggi yillardagi tahlillarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ijtimoiy himoya tizimida tub burilish yasagan bir qancha muhim qadamlarni ko‘ramiz: Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi: Bu sohadagi tarqoq tizimlarni birlashtirib, “Yagona ijtimoiy himoya” tizimini yaratish imkonini berdi. Endilikda har bir muhtoj insonga manzilli yondashish tizimi yo‘lga qo‘yildi.

Xotin-qizlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash: Bugungi anjumanda alohida ta’kidlash joizki, ayollarning ilm-fanga intilishini rag‘batlantirish, magistratura bosqichida xotin-qizlarning shartnoma

pullarini davlat tomonidan to‘lab berilishi va ijtimoiy ehtiyojmand qizlar uchun alohida kvotalarning ajratilishi intellektual salohiyatni oshirishga qaratilgan mislsiz qadamlardir.

Ijtimoiy himoya tizimi o‘z-o‘zidan shakllanmaydi. U chuqur falsafiy, iqtisodiy va sotsiologik tadqiqotlarga tayanmog‘i lozim. Bugungi konferensiyamizga taqdim etilgan ilmiy ma’ruzalarda ijtimoiy himoyaning quyidagi jihatlari tahlil qilinishi kutilmoqda:

Ijtimoiy himoyaning huquqiy-me’yoriy asoslarini takomillashtirish;

Kredit-modul tizimi sharoitida talaba-yoshlarning ijtimoiy himoyasi va intellektual rivojlanishi;

Gender tengligini ta’minlash va xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini yuksaltirishning innovatsion modellari;

Raqamli texnologiyalar yordamida ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish.

Bizning olimlarimiz oldida turgan eng katta vazifa — mavjud statistik ma’lumotlarni faqatgina bayon etish emas, balki ularni germenevtik va tahliliy nuqtai nazardan o‘rganib, kelajak uchun ilmiy asoslangan prognozlarni ishlab chiqishdir.

Ushbu ilmiy-amaliy anjuman faqatgina ma’ruzalar o‘qiladigan tadbir emas, balki amaliy takliflar tug‘iladigan, yangi g‘oyalar shakllanadigan ilmiy laboratoriyaga aylanishi kerak. Sizlarning tadqiqotlaringiz, bildirilgan fikr va mulohazalaringiz soha mutaxassislari uchun muhim yo‘riqnoma bo‘lib xizmat qiladi.

Barchangizga ilmiy izlanishlaringizda omad, bugungi konferensiya ishiga esa samaradorlik tilayman. O‘ylaymanki, bugun qabul qilinadigan tavsiyalar Yangi O‘zbekistonning ijtimoiy qiyofasini yanada jozibador qilishga munosib hissa qo‘shadi.

E’tiboringiz uchun rahmat! Anjumanimizni ochiq deb e’lon qilaman!

XUSANOV BAHODIR ERGASHEVICH
Namangan davlat pedagogika instituti rektori,
falsafa fanlari doktori, professor

1-SHO‘BA: IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI, AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARI VA VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

IJTIMOIY DAVLAT MODELIDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Sheraliyev Alisher
Ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyat boshqarmasi boshlig‘i o’rinbosari

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va davlatning ijtimoiy mas’uliyati

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy transformatsiyalar sharoitida davlatning ijtimoiy mas’uliyati masalasi zamonaviy sotsiologiya va siyosiy fanlarda markaziy tadqiqot obyektiga aylanmoqda. Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, ijtimoiy xavf guruhlarini himoyalash va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlash ijtimoiy davlat modelining fundamental vazifalari sifatida talqin etiladi. Ushbu model doirasida davlat nafaqat normativ-boshqaruv subyekti, balki ijtimoiy farovonlikni ishlab chiqaruvchi va qayta taqsimlovchi asosiy institut sifatida namoyon bo‘ladi.

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan kompleks islohotlar ijtimoiy davlat konsepsiyasini bosqichma-bosqich institutsionalizatsiya qilishga qaratilgan. Aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va ularning manzilliligini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Mazkur vazifalarning samaradorligi esa ijtimoiy himoya sohasida faoliyat yurituvchi institutlarning institutsional salohiyati, boshqaruv mexanizmlari va funksional moslashuvchanligi bilan bevosita bog‘liqdir.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy davlat modelining muhim institutsional tayanchi sifatida shakllanmoqda. Agentlik aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmatlar tizimini integratsiyalash hamda ijtimoiy siyosatning manzilliligi va shaffofligini ta’minlashga qaratilgan mexanizmlarni joriy etish orqali ijtimoiy boshqaruvning yangi modelini ifodalaydi. Bu holat Agentlik faoliyatini nafaqat amaliy, balki ilmiy-sotsiologik tadqiqot obyekti sifatida ham dolzarb qiladi.

Mazkur maqolada ijtimoiy davlat nazariyasi doirasida Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional o‘rni va funksional ahamiyati sotsiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotning

asosiy maqsadi ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish jarayonida Agentlik faoliyatining jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va aholi farovonligiga ko‘rsatadigan ta’sirini ilmiy asoslashdan iboratdir.

O‘zbekistonda ijtimoiy davlat modelini shakllantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy siyosatni markazlashgan, tizimli va manzilli asosda olib borishga qaratilgan muhim institutsional islohot sifatida baholanadi. Agentlik 2023-yil 1-iyundagi Prezident Farmoniga muvofiq tashkil etilib, ijtimoiy himoya sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish vakolatiga ega bo‘lgan mustaqil davlat organi sifatida faoliyat yuritadi.

Agentlikning institutsional maqomi uni davlat, fuqarolik jamiyati va mahalliy hamjamiyatlar o‘rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtiruvchi markaziy bo‘g‘inga aylantiradi. Agentlikning asosiy missiyasi professional ijtimoiy xizmatlar orqali ijtimoiy zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlash va ijtimoiy chetlanish xavfini kamaytirishdan iboratdir.

Sotsiologik yondashuv nuqtai nazaridan Agentlik faoliyati ijtimoiy tengsizlik, stratifikatsiya va ijtimoiy chetlanish jarayonlarini yumshatishga qaratilgan institutsional mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Og‘ir hayotiy vaziyatga tushgan shaxslar bilan manzilli ishlash, ijtimoiy xizmatlarni mahalla darajasida tashkil etish “ijtimoiy muhitni saqlash” tamoyiliga asoslanib, shaxsning ijtimoiy aloqalarini uzmasdan qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Bu esa ijtimoiy kapitalni saqlash va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Agentlik faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari ijtimoiy davlat konsepsiyasining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy yordam dasturlarini ishlab chiqish, kafolatlangan ijtimoiy xizmatlar standartlarini belgilash, professional “ijtimoiy ish” institutini rivojlantirish hamda ijtimoiy sheriklikni kengaytirish ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshiradi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar, bolalar, ayollar, oilalar, yoshlar va keksalar bilan ishlash tizimini takomillashtirish esa teng imkoniyatlar, inklyuzivlik va barqaror ijtimoiy rivojlanish tamoyillariga asoslanadi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi huzuridagi tashkilotlar tizimi

Ijtimoiy davlat modelini amaliy jihatdan ro‘yobga chiqarishda Ijtimoiy himoya milliy agentligi huzurida faoliyat yurituvchi muassasalar tizimi muhim institutsional ahamiyatga ega. Mazkur

tizim ijtimoiy himoya, reabilitatsiya, ta’lim, bandlik, ijtimoiy sug‘urta va monitoring yo‘nalishlarini qamrab olgan ko‘p tarmoqli va funksional integratsiyalashgan tuzilma sifatida shakllantirilgan.

Hozirgi kunda Agentlik huzurida 13 ta ixtisoslashtirilgan tashkilot faoliyat yuritib, ular aholining turli ijtimoiy guruhlari bilan manzilli ishlashni ta’minlaydi. Jumladan, inklyuziv va professional ta’lim yo‘nalishida INTERNATIONAL INCLUSIVE HUB xalqaro tayanch inklyuziv professional ta’lim markazi faoliyat ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy soha xodimlarining salohiyatini oshirish maqsadida Ijtimoiy himoya tizimi xodimlarining malakasini oshirish markazi tashkil etilgan.

Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash doirasida Nogironligi bo‘lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va protezlash milliy markazi, Paralimpiyachilarning matonat maktabi hamda Tibbiy-ijtimoiy ekspert komissiyasi faoliyat yuritib, reabilitatsiya, inklyuzivlik va tibbiy-ijtimoiy baholash funksiyalarini amalga oshiradi.

Aholining ijtimoiy himoyasi va huquqlarini ta’minlashga qaratilgan nazorat mexanizmi sifatida Ijtimoiy inspeksiya faoliyat olib boradi. Shu bilan birga, jamiyat resurslarini safarbar etish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash maqsadida Hamjamiyatlarni mustahkamlash va ijtimoiy farovonlikni rivojlantirish markazi faoliyati yo‘lga qo‘yilgan.

Agentlik huzurida ijtimoiy sug‘urta va moliyaviy kafolatlar yo‘nalishida Davlat ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi hamda Ijtimoiy himoya davlat jamg‘armasi faoliyat yuritadi. Ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar va zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxslar bilan ishlash maqsadida Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish respublika milliy markazi hamda Odam savdosi jabrdiydalariga yordam berish bo‘yicha Respublika reabilitatsiya markazi tashkil etilgan.

Raqamlashtirish va ilmiy-tahliliy yondashuvni ta’minlashda Axborot texnologiyalari markazi hamda Ijtimoiy siyosat laboratoriyasi muhim rol o‘ynab, ijtimoiy siyosatni ilmiy asoslash va raqamli boshqaruvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi huzuridagi 13 ta tashkilotdan iborat institutsional tizim ijtimoiy davlat modelining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, aholining ijtimoiy himoyaga

bo‘lgan ehtiyojlarini kompleks, manzilli va barqaror tarzda qondirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada keltirilgan statistik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining rasmiy veb-sahifasida e’lon qilingan ochiq axborotlar asosida shakllantirildi.

Ijtimoiy himoya sohasidagi statistik ko‘rsatkichlarning tahlili

Ijtimoiy davlat modelida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining samaradorligi, avvalo, aniq statistik ko‘rsatkichlar va ularning tahlili orqali baholanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2026-yil 1-yanvar holatiga mamlakatda Kambag‘al oilalar reestrida 391 888 ta oila ro‘yxatga olingan bo‘lib, ushbu oilalar tarkibida jami 1 652 568 nafar oila a’zosi mavjud. Mazkur ko‘rsatkichlar aholining muayyan qismi hanuz ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga muhtoj ekanligini ko‘rsatadi va ijtimoiy himoya siyosatining dolzarbligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, Yagona reestr ma’lumotlariga asosan, 568 296 ta oila davlat tomonidan nafaqa va moddiy yordam oluvchi sifatida qayd etilgan bo‘lib, ulardagi oila a’zolari soni 2 460 091 nafarni tashkil etadi. Bu holat ijtimoiy yordam dasturlarining keng qamrovli ekanligini va ularning aholi farovonligini ta’minlashdagi muhim rolini ko‘rsatadi. Ayniqsa, 35 246 ta yangi tayinlangan arizalar mavjudligi ijtimoiy himoya tizimining dinamik va moslashuvchan xarakterga ega ekanligini ifodalaydi.

Moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili ham ijtimoiy davlat modelining amaliy ifodasini ochib beradi. Xususan, kam ta’minlangan oilalar uchun bolalar nafaqasi va moddiy yordam doirasida 568 296 ta oilaga jami 309 mlrd so‘m mablag‘ ajratilgan. Bundan tashqari, elektr energiyasi va tabiiy gaz iste’moli bazaviy me’yordan oshgan qismi uchun kompensatsiyalar doirasida 562 918 ta oilaga 41 mlrd so‘m miqdorida mablag‘ to‘langan. Ushbu ko‘rsatkichlar davlatning aholining kundalik hayotidagi xarajatlarini yengillashtirishga qaratilgan manzilli ijtimoiy siyosatini aks ettiradi.

Shuningdek, homiladorlik va tug‘ish nafaqasi bo‘yicha 14113 nafar fuqaroga jami 32 mlrd so‘m miqdorida mablag‘ ajratilgani demografik barqarorlikni ta’minlash hamda onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza qilishga qaratilgan chora-tadbirlarning

muhimligini ko‘rsatadi. Ushbu statistik ma’lumotlar Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining ijtimoiy himoyaning moliyaviy, institutsional va sotsiologik samaradorligini ta’minlashga qaratilganligini tasdiqlaydi.

Nogironligi bo‘lgan shaxslar va parvarishga muhtoj aholi holatining sotsiologik tahlili

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda o‘zgalar parvarishiga muhtoj yolg‘iz va yakka-yolg‘iz keksalar ijtimoiy xavf omillariga eng ko‘p duch keluvchi, strukturaviy jihatdan zaif ijtimoiy guruh sifatida ajralib turadi. Mazkur qatlamlarning holatini sotsiologik jihatdan tahlil qilish ijtimoiy tenglik, inklyuziya va adolat tamoyillarini ta’minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

2026-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra, mamlakatda 1 060 111 nafar nogironligi bo‘lgan shaxs ro‘yxatga olingan bo‘lib, ulardan 480 357 nafari (45%) ayollar, 579 754 nafari (54%) erkaklarni tashkil etadi. Ushbu ko‘rsatkichlar nogironlik masalasi jamiyatning barcha demografik qatlamlarini qamrab olayotganini ko‘rsatadi.

Nogironligi bo‘lgan shaxslar tarkibida 170 413 nafar bolalar (16,08 foiz) mavjudligi bolalar nogironligi masalasining ijtimoiylashuv, ta’limga integratsiya va kelgusidagi mehnat salohiyati nuqtayi nazaridan alohida e’tibor talab etishini anglatadi. Sotsiologik nuqtayi nazardan, bolalik davrida nogironlikka duch kelish ijtimoiy moslashuv jarayonini murakkablashtiruvchi omil bo‘lib, erta reabilitatsiya va inklyuziv muhitni shakllantirishni strategik vazifaga aylantiradi.

Nogironlik guruhlari kesimida tahlil shuni ko‘rsatadiki, I guruh nogironlari 96 859 nafarni (9,14%), II guruh 710 434 nafarni (67,02%), III guruh esa 82 405 nafarni (7,77%) tashkil etadi. Bu holat nogironlikning o‘rta va og‘ir shakllari ustunligini ko‘rsatib, reabilitatsiya, parvarish va ijtimoiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyoj yuqoriligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, o‘zgalar parvarishiga muhtoj bo‘lgan yakka-yolg‘iz va yolg‘iz yashovchi keksalar hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar soni 30 804 nafarni tashkil etadi. Ushbu guruh tarkibida ayollarning ulushi 73 foiz (22 493 nafar), erkaklar esa 26 foiz (8 311 nafar)ni

tashkil etishi gender va umr davomiyligi o‘rtasidagi ijtimoiy bog‘liqlikni yaqqol namoyon etadi. Ayollarning uzoq umr ko‘rishi bilan birga, keksalik davrida yolg‘izlik va ijtimoiy izolyatsiya xavfi ortib borayotgani sotsiologik jihatdan dolzarb muammo hisoblanadi.

Tarkibiy tahlil natijalariga ko‘ra, yolg‘iz yashovchi keksalar soni 19 163 nafarni (50 foiz) tashkil etib, ularning 14 565 nafari ayollar, 4 598 nafari erkaklardir. Shu bilan birga, yolg‘iz yashovchi nogironligi bo‘lgan shaxslar 2 685 nafar, yolg‘iz keksalar 5 279 nafar (17 foiz), hamda nogironligi bo‘lgan yolg‘iz shaxslar 3 677 nafarni (11 foiz) tashkil etadi. Mazkur ko‘rsatkichlar ijtimoiy izolyatsiya, parvarish yetishmovchiligi, psixologik yolg‘izlik va hayot sifati pasayishi kabi xavf omillarining tizimli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, keltirilgan statistik va tarkibiy ma’lumotlar nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda parvarishga muhtoj yolg‘iz keksalar bilan ishlashda manzilli, kompleks va uzluksiz ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Ushbu yo‘nalishda olib borilayotgan faoliyat ijtimoiy himoya tizimining institutsional barqarorligini ta’minlash, ijtimoiy tenglikni kuchaytirish hamda ijtimoiy davlat modelining amaliy samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Xorijiy davlatlarda ijtimoiy himoya sohasidagi institutsional modellar

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda ijtimoiy davlat konsepsiyasi maxsus vakolatli agentliklar va milliy institutlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu tashkilotlar aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari bilan ishlash, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish va ijtimoiy siyosatni muvofiqlashtirish vazifalarini bajaradi.

Buyuk Britaniyada ijtimoiy himoya siyosatini amalga oshirishda Department for Work and Pensions (DWP) yetakchi o‘rin tutadi. Ushbu idora nafaqa tizimi, nogironlik bo‘yicha to‘lovlar, bandlik va ijtimoiy yordam dasturlarini markazlashgan holda boshqaradi. DWP faoliyati ijtimoiy davlatning manzillilik va barqarorlik tamoyillariga asoslanadi.

Germaniyada ijtimoiy himoya tizimi Federal Ministry of Labour and Social Affairs orqali boshqarilib, u ijtimoiy sug‘urta, nogironlar huquqlari, keksalarni qo‘llab-quvvatlash va reabilitatsiya masalalarini muvofiqlashtiradi. Germaniya modeli ijtimoiy sug‘urta va solidar javobgarlik tamoyillariga tayanadi.

Fransiyada aholini ijtimoiy himoyalash tizimi Ministry of Solidarity and Health faoliyati orqali amalga oshiriladi. Mazkur institut ijtimoiy xizmatlar, sog‘liqni saqlash va zaif ijtimoiy guruhlarni qo‘llab-quvvatlashni yagona tizimda boshqaradi. Bu model ijtimoiy davlatning integratsiyalashgan yondashuvi bilan ajralib turadi.

AQShda ijtimoiy himoya funksiyalari Social Security Administration (SSA) tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu agentlik nogironlik, keksalik va ijtimoiy sug‘urta bo‘yicha dasturlarni yuritib, ijtimoiy xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi. AQSh modeli institutsional differensiyalashuv bilan tavsiflanadi.

Janubiy Koreyada ijtimoiy siyosat Ministry of Health and Welfare orqali amalga oshirilib, raqamlashtirilgan ijtimoiy xizmatlar, manzilli yordam va aholining zaif qatlamlari bilan ishlashda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Ushbu model zamonaviy ijtimoiy davlatning innovatsion namunasi hisoblanadi.

Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy davlat modelining samaradorligi markazlashgan boshqaruv, institutsional mustaqillik, manzilli ijtimoiy xizmatlar va raqamlashtirish darajasi bilan bevosita bog‘liq. Ushbu jihatlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida ham izchil joriy etilayotgani, milliy ijtimoiy himoya tizimining xalqaro tajribaga uyg‘unlashib borayotganini ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy davlat modelini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim institutsional subyekt sifatida namoyon bo‘lmoqda. Agentlikning tashkil etilishi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini markazlashgan, tizimli va manzilli asosda boshqarish imkonini yaratib, davlat ijtimoiy siyosatining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, Agentlik faoliyati ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, ijtimoiy xavflarni boshqarish hamda aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks mexanizmlarni o‘zida mujassam etadi. Kambag‘al oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, bolalar, ayollar, yolg‘iz va keksalar bilan manzilli ishlash tizimining joriy etilishi ijtimoiy davlatning adolat, inklyuzivlik va ijtimoiy barqarorlik tamoyillariga mos keladi.

Statistik ma’lumotlar tahlili ijtimoiy himoya sohasida ko‘rsatilayotgan yordam va xizmatlarning qamrovi

kengayayotganini, ijtimoiy yordam dasturlarining esa dinamik va ehtiyojga mos ravishda takomillashib borayotganini tasdiqlaydi. Ayniqsa, nogironlikni baholashda ijtimoiy modelga o‘tish, reabilitatsiya va psixososial xizmatlarni rivojlantirish jamiyatda ijtimoiy integratsiya va inson qadrini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, Agentlik huzurida faoliyat yuritayotgan ixtisoslashtirilgan tashkilotlar tizimi ijtimoiy himoya sohasida ko‘p tarmoqli, funksional va integratsiyalashgan yondashuvni shakllantirib, ijtimoiy xizmatlar sifati va samaradorligini oshirishga zamin yaratmoqda. Xorijiy davlatlar tajribasi bilan qiyosiy tahlil esa O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimining xalqaro ijtimoiy davlat modellariga uyg‘unlashib borayotganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati O‘zbekistonda ijtimoiy davlat modelining amaliy jihatdan ro‘yobga chiqishida muhim rol o‘ynab, ijtimoiy adolat, ijtimoiy barqarorlik va jamiyat farovonligini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Agentlik faoliyatini yanada takomillashtirish, raqamlashtirish va ilmiy asoslangan yondashuvlarni kengaytirish kelgusida ijtimoiy himoya tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim omil bo‘lib qoladi.

ESHITISH QOBILIYATINI YO'QOTGAN SHAXSLAR UCHUN KOMMUNIKATIV FAOLIYATIDAGI ASSISTIV TEXNOLOGIYALARNING XUSUSIYATI

Abduxalilov Abdullo Abduxamidovich
Sotsiologiya fanlari doktori (DSC) O’zbekiston Milliy universiteti dotsenti, Dsc,
Xamidova Dilshodaxon Rustamjon qizi
O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy ish yo‘nalishi
magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitish qobiliyatini yo'qotgan shaxslar kommunikatsiya faoliyatidagi assestiv texnologiyalar, assestiv texnologiya tushunchasi, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, turlari va funksiyalari haqida so‘z yuritilgan. nogironligi bor shaxslarning jamiyatga integratsiyasi va muloqotga kirishida ijtimoiy ishning muhim vazifasi haqida ham fikr yuritiladi.

Maqolaning asosiy mazmuni shundan iboratki, texnologiyalar rivoji natijasida eshitish qobiliyatini yo'qotgan insonlar jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Assestiv texnologiyalar eshitish qobiliyatini yo'qotgan shaxslarga jamiyat

bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, ta'lim olish, ish faoliyatini olib borishda yordam berdi.

Kalit so’zlar: Assestiv texnologiyalar, subtitrlash, imo-ishora tarjimoni, audiovizual dasturlar, koxlear implantlar, multimodal muloqot platformalari, A. Maslouning “Ehtiyojlar nazariyasi”.

Inson jamiyatda yashar ekan, u doimo muloqot, axborot almashinuvi va o‘z fikrini ifoda etish orqali ijtimoiy hayotning faol ishtirokchisiga aylanadi. Biroq jismoniy imkoniyatlari cheklangan, xususan, eshitish qobiliyatini yo‘qotgan shaxslar uchun kommunikativ jarayonlar murakkab kechadi. Ular jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar tizimiga to‘liq kirishishda, axborot olish va o‘z fikrini yetkazishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Assestiv (assistive) texnologiyalar — bu nogironligi bo‘lgan shaxslarning kommunikativ, ta’limiy va ijtimoiy imkoniyatlarini kengaytiruvchi zamonaviy vositalardir. Ushbu texnologiyalar yordamida eshitish qobiliyatini yo’qotgan shaxslar jamiyat bilan o‘zaro munosabatni rivojlantiradi, ta’lim olish, ish faoliyatini olib borish hamda shaxsiy hayotda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 15-oktabr) qabul qilinishi ushbu sohada tub burilish yasadi. Mazkur qonunning 23-moddasida “Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga teng imkoniyat yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir” deb belgilangan.[1]

“Assestiv texnologiya” (inglizcha assistive technology) — bu nogironligi bo‘lgan shaxslarning hayot sifatini yaxshilash, ularning mustaqil faoliyat yuritish imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan texnik, dasturiy va pedagogik vositalar tizimidir. BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasida (2006-yil) assistiv texnologiyalar “nogironligi bor shaxslarning teng imkoniyat asosida jamiyat hayotida ishtirokini ta’minlovchi innovatsion vositalar” sifatida e’tirof etilgan.[2] Eshitish qobiliyatini yo’qotgan shaxslar uchun bunday texnologiyalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: audiovizual tarjimon dasturlari (subtitrlash, imo-ishora tarjimasi, real vaqt

[1] O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2020-yil 15-oktabr, 23-modda.
[2] United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006.

matnga aylantirish tizimlari); eshitish moslamalari (koxlear implantlar, eshitish apparatlari); mobil ilovalar (Google Live Transcribe, Ava, SignAll kabi dasturlar); multimodal muloqot platformalari (imo-ishora + matn + tasvirli interfeyslar). Ushbu qurilmalar eshitish qobiliyatini yo’qotgan shaxslarga jamiyatdagi insonlar bilan erkin muloqot qilish imkonini beradi.

Muloqot— ijtimoiy munosabatlarning asosi bo‘lib, u shaxsni jamiyatga integratsiyalashning eng muhim vositasidir. A. Maslou o‘zining ijtimoiy ehtiyojlar nazariyasida “inson o‘zini jamiyat a’zosi sifatida his qilish uchun muloqot va tushunilish zaruratiga ega” deb ta’kidlaydi.[3] Eshitish qobiliyatini yo’qotgan shaxslar uchun bu ehtiyoj ko‘pincha cheklangan bo‘lib, natijada ularning ijtimoiylashuv jarayonida turli to‘siqlar paydo bo‘ladi. Shu sababli, ijtimoiy ish tizimi ushbu to‘siqlarni bartaraf etish, kommunikativ muhitni inkluziv qilishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Eshitish qobiliyatini yo‘qotgan shaxslar uchun assistiv texnologiyalar — bu eshitishdagi cheklovni qoplash, muloqotni yengillashtirish va mustaqil hayotni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi vositalardir. Shu nuqtai nazardan assestiv texnologiyalar bir qancha xususiyatlarni namoyon qiladi.

Ularning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- Vizual axborotga tayanganlik. Bunda ovoz o‘rnini matn, subtitr, piktogramma, yorug‘lik signallari egallaydi. Misol uchun, real vaqtli subtitr, vizual ogohlantirish tizimlari (chiroq, ekran)ni aytib o’tish mumkin. Bunday xususiyatli ilova yoki texnologiyalar qulayligi jihatidan eng keng tarqalgan yordamchi qurilmalar hisoblanadi.
- Individual moslashuvchanlik. Qurilmalar foydalanuvchining eshitish darajasiga mos sozlanadi. Masalan: eshitish apparati yoki koxlear implant sozlamalari turli darajadagi eshitish qobiliyati zaifligiga mos ravishda sozlanadi.
- Ko‘p kanalli muloqot imkoniyati. Matn, video, ishora tili, audio-vizual kombinatsiyalarni bir vaqtning o’zida qo’llash imkoniyatiga ega texnologiyalar. Masalan, videoqo‘ng‘iroqlarda surdotarjima yoki Braille displeylari bunday texnologiyalarga misol bo’la oladi.

[3] Maslow, A. Motivation and Personality. Harper & Row, 1954.

- Portativlik va qulaylik Ko‘p texnologiyalar mobil ilova yoki kichik qurilma ko‘rinishida ishlab chiqiladi, bu esa, o’z navbatida kundalik hayotda foydalanish va olib yurish imkoniyatini oshiradi.
- Integratsiyalashuv. Zamonaviy assestiv texnologiyalar smartfon, televizor, kompyuter va “aqlli uy” tizimlari bilan uyg’un tarzda ishlaydi. Masalan: Bluetooth orqali eshitish apparatini telefonga ulash yoki harakatlanish vositasini sensorlar yoki mobil telefonlar bilan birga ishlashi nogironligi bor shaxslarga mustaqillikni oshirishda yordam beradi
- Inklyuzivlikni qo‘llab-quvvatlash. Moslashtirilgan ish joylari va kompyuter texnologiyalari bandlik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ta’lim, ish joyi va jamoat xizmatlaridan foydalanishda teng imkoniyat yaratadi, ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi.

Nogironligi bor shaxslarning jamiyatga integratsiyasi va muloqotga kirishida ijtimoiy ish muhim ko’prik vazifasini bajaradi.

Ijtimoiy ish — bu shaxs va jamiyat o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni tiklash, himoya qilish hamda qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan professional faoliyatdir. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar bilan ishlashda ijtimoiy xodim quyidagi yo‘nalishlarda faoliyat yuritadi: kommunikativ texnologiyalarni tanlash va ulardan foydalanishni o‘rgatish; ta’lim, sog‘liqni saqlash va ish bilan ta’minlash tizimida moslashuvni tashkil etish; ijtimoiy muhitda teng imkoniyatlar yaratishga ko‘maklashish. Tadqiqotchi S. Xolmurodovaning ta’kidlashicha, “assestiv texnologiyalarni joriy etish ijtimoiy ishning zamonaviy bosqichi bo‘lib, u nogironligi bo‘lgan shaxslarning kommunikativ faolligini oshirishga xizmat qiladi”[4].

O‘zbekiston Respublikasida 2023-yilgi “Nogironligi bo‘lgan shaxslar to‘g‘risida”gi milliy hisobotga ko‘ra, 300 mingdan ortiq shaxs eshitish qobiliyati cheklangan fuqarolar sifatida ro‘yxatga olingan. Ulardan 25 foizi bolalar va o‘smirlar, 60 foizi mehnat yoshidagi shaxslar, 15 foizi esa keksalar toifasiga kiradi.[5] Shuningdek, “O‘zbekiston eshitish qoboliyatini yo’qotganlar jamiyati” va “O‘zbekiston eshitishida nuqsoni bo‘lganlar assotsiatsiyasi” kabi nodavlat tashkilotlar ushbu fuqarolarning ijtimoiy integratsiyasini qo‘llab-quvvatlashda faol ishtirok etmoqda. So‘nggi yillarda ta’lim,

[4] Xolmurodova S. “Ijtimoiy ishda zamonaviy texnologiyalar”, Toshkent, 2021
[5] O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, “Nogironligi bo‘lgan shaxslar to‘g‘risida milliy hisobot”, 2023-yil.

sog‘liqni saqlash va bandlik sohalarida eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar uchun turli elektron va raqamli platformalar joriy etildi. 2021-yildan boshlab “Inclusive Education Development Program” doirasida Toshkent eshitish qoboliyatini yo’qotganlar maktab-internatida imo-ishora tarjimasi bilan onlayn darslar tizimi yo‘lga qo‘yilgan. Bu tizimda videokonferensiyalar orqali darslar subtitrlar va interaktiv yozma muloqot bilan ta’minlanadi.[6]

O‘zbekiston sharoitida eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar uchun quyidagi assestiv texnologiyalar keng qo‘llanmoqda:

1. Audiovizual tarjima texnologiyalari- bu audio (ovoz) va vizual (tasvir) kontentni boshqa tilga o‘girishda ishlatiladigan usullar va texnologiyalar majmuasi hisoblanadi. Ular film, serial, video, reklama, onlayn darslar, konferensiyalar kabi mahsulotlarni turli tillardagi auditoriyaga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Imo-ishora tarjimoni “SignAll” va “HandTalk” dasturlari asosida yaratilgan mahalliy prototiplar Toshkent axborot texnologiyalari universiteti talabalarining startap loyihalarida sinovdan o‘tgan.

2. Ovozdan tebranish yoki matnga aylantiruvchi qurilmalar- chuqur eshitish nuqsoni bo‘lgan shaxslarga tovushni asab signallariga aylantiruvchi tibbiy-texnik moslamalardir. Bularga Kochlear implantlarni misol keltirishimiz mumkin.

Vibratsion signalizatorlar ham eshitish qobiliyatini yo’qotgan shaxslar uchun maishiy hayotda bir qancha qulayliklar yaratadi, jumladan, eshik qo‘ng‘irog‘i, telefon yoki ogohlantirish signallarini tebranish yoki yorug‘lik orqali yetkazuvchi vosita sifatida qo‘llaniladi.

3. Multimodal muloqot tizimlari imo-ishora, yozma matn va piktogrammalarni birlashtiradi. Masalan, “Inclusive Chat” dasturi orqali foydalanuvchi matn yoki tasvirli belgilar yordamida muloqot qilishi mumkin. Ushbu turdagi tizimlar ijtimoiy xizmat ko‘rsatish muassasalarida sinovdan o‘tmoqda.[7]

Tadqiqotchi R. J. Biyukov shunday yozadi- “Assestiv texnologiyalar ijtimoiy ish jarayonini insonparvarlashtirishga xizmat qiladi, chunki ular nogiron shaxsni obyekt emas, balki mustaqil subyekt sifatida ko‘radi”.[8]

[6] “Inclusive Education Development Program”, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2021.
[7] “Inclusive Chat” loyihasi haqida ma’lumot. TATU, 2022.
[8] Biyukov R.J. Sotsialnaya rabota s invalidami: sovremennye texnologii, Moskva, 2020.

Xulosa qilib aytganda, texnologiyalar- bu faqat vosita emas, balki insonning ijtimoiy salohiyatini ochuvchi mexanizmdir. Eshitish qobiliyatini yo‘qotgan shaxslar bilan kommunikativ faoliyatni samarali tashkil etish uchun assestiv texnologiyalarni ijtimoiy ish tizimiga integratsiya qilish zarur. Ular yordamida: axborot va muloqotdagi tenglik ta’minlanadi, ijtimoiy integratsiya jarayoni tezlashadi, jamiyatda inklyuzivlik madaniyati shakllanadi. Shuningdek, davlat siyosati darajasida imo-ishora tarjimoni tizimini kengaytirish, arzon texnologiyalar ishlab chiqish va ijtimoiy xodimlarni qayta tayyorlash dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Kelajakda assestiv texnologiyalar- bu nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun emas, balki butun jamiyat uchun insonparvar kommunikatsiya modeliga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006.
2. Maslow, A. Motivation and Personality. Harper & Row, 1954.
3. Xolmurodova S. “Ijtimoiy ishda zamonaviy texnologiyalar”, Toshkent, 2021
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, “Nogironligi bo‘lgan shaxslar to‘g‘risida milliy hisobot”, 2023-yil.
5. “Inclusive Education Development Program”, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2021.
6. Biyukov R.J. Sotsialnaya rabota s invalidami: sovremennye texnologii, Moskva, 2020.

OTA-ONA QARAMOG‘IDAN MAHRUM BOLALAR IJTIMOIY HIMOYASI

Sodirjonov Muhriddin Mahamadaminovich
Namangan davlat univeristeti
Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), v.b. professor

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida bolalarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish, ayniqsa ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar bilan ishlash masalasi ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu toifadagi bolalar jamiyatda eng ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam sifatida e’tirof etilib, ularning

jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash davlatning muhim ijtimoiy majburiyatlaridan sanaladi.

Ijtimoiy himoya tizimi doirasida ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki ularni barqaror ijtimoiy muhitga integratsiyalash, ta’lim olish, sog‘lom rivojlanish va jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniyatlarini yaratishni ham nazarda tutadi. Bu jarayon ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va inson qadrini ta’minlash tamoyillariga asoslanadi.

Shu nuqtai nazardan, ota-ona qaramog‘idan mahrum bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini ilmiy asosda tahlil qilish, mavjud mexanizmlarning samaradorligini baholash va ularni takomillashtirish yo‘llarini aniqlash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolada mazkur masala ijtimoiy siyosat va sotsiologik yondashuvlar asosida tahlil qilinib, bolalar manfaatlarini ta’minlashga qaratilgan amaliy mexanizmlar yoritiladi.

Bugungi kunda jahon miqyosida ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalash, xususan, ularni tutungan oilalarga joylashtirish orqali jamiyatga moslashtirish masalasi ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda bolalarning institutsional muassasalarda tarbiyalanishining salbiy ijtimoiy-psixologik oqibatlarini kamaytirish maqsadida bolalar uylarini bosqichma-bosqich qisqartirish hamda oilaviy asosdagi muqobil parvarish shakllarini kengaytirish siyosati izchil amalga oshirilmoqda.

Mazkur jarayonda xalqaro tashkilotlarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, UNICEF tomonidan ilgari surilgan “Family First” tamoyili bolani avvalo biologik yoki tutungan oila muhitida tarbiyalashni ustuvor deb biladi. Ushbu yondashuv asosida bolalarning ruhiy barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va axloqiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan qator metodik va amaliy dasturlar ishlab chiqilgan. Shuningdek, Save the Children tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar bolalarning ijtimoiy va psixologik ehtiyojlariga mos tarbiya shakllarini rivojlantirish, tutungan oilalarni institutsional va ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda fuqarolik jamiyatining ushbu jarayondagi ishtirokini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, oilaviy tarbiya tizimini rivojlantirish bolalarni ijtimoiylashuv jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilishning eng samarali mexanizmi hisoblanadi. Jumladan, European Union doirasida bolalarni institutsional muassasalardan chiqarish va ularni tutungan oilalar orqali tarbiyalash davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan. Polsha, Ruminiya va Vengriya kabi mamlakatlarda oilaviy muqobil parvarish tizimi huquqiy, tashkiliy va moliyaviy jihatdan samarali yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu tajriba bolalar manfaatlarini ta’minlashda ijobiy natijalar bermoqda.

O‘zbekistonda ham ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni tutungan oilaga moslashtirish masalasi dolzarb ijtimoiy-madaniy va falsafiy ahamiyatga ega yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Mustaqillik yillarida ushbu sohada keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilib, bolalar huquqlarini himoya qilish, ularni ijtimoiy muhitga moslashtirish hamda oilaviy tarbiya institutini mustahkamlashga qaratilgan normativ-huquqiy baza shakllantirildi. Jumladan, “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”, “Homiylik va vasiylik to‘g‘risida”gi qonunlar, shuningdek Prezident farmon va qarorlari asosida bolalarni asab-olish, vasiylikka olish va tutungan oila shaklida tarbiyaga berish mexanizmlari joriy etildi.

Mazkur tizimni amalga oshirishda davlat organlari bilan bir qatorda “Mehribonlik uylari”, SOS Children’s Villages Uzbekistan kabi xalqaro tashkilotlar hamda mahalliy nodavlat-notijorat tashkilotlarning faol ishtiroki ta’minlanmoqda. Xususan, “Mehr daftari” tashabbusi orqali yordamga muhtoj bolalar, jumladan, tutungan oilalardagi bolalar ijtimoiy himoya tizimi bilan qamrab olinmoqda. “Mehr” operatsiyasi doirasida xorijdan qaytarilgan va qarovsiz qolgan bolalarni oilaga yaqin muhitda tarbiyalash amaliyoti yo‘lga qo‘yildi. Shu bilan birga, “Mehribonlik uylari” faoliyatini isloh qilish hamda oilaviy bolalar uylari tizimini bosqichma-bosqich joriy etish bo‘yicha yangi institutsional yondashuvlar belgilanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, shuningdek yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan Prezident qarorlari va Vazirlar Mahkamasi hujjatlarida belgilangan vazifalar mazkur

sohaning davlat siyosati darajasida ustuvor ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan vazifalarni amalga oshirishda ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalash mexanizmlarini ilmiy asosda tadqiq etish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Diniy-falsafiy manbalarda bolalarga g‘amxo‘rlik, ijtimoiy adolat va mehr-muruvvat masalalari muhim axloqiy tamoyil sifatida talqin etiladi. Xususan, islom ta’limotida yetimlar, miskinlar va muhtojlarga yaxshilik qilish oliy fazilat sifatida e’tirof etilib, bu g‘oya Qur’oni karim oyatlarida aniq ifodalangan:

“Allohga ibodat qilingizlar va Unga hech narsani sherik qilmangizlar! Ota-onalarga esa yaxshilik qilingizlar! Shuningdek, qarindoshlar, yetimlar, miskinlar, qarindosh qo‘shni-yu begona qo‘shni, yoningizdagi hamrohingiz, yo‘lovchi (musofirga) va qo‘l ostingizdagi (qaram)larga ham (yaxshilik qiling)! Albatta, Alloh kibrli va maqtanchoq kishilarni sevmaydi” [1].

Mazkur diniy-axloqiy yondashuv bolalarga g‘amxo‘rlikni ijtimoiy ehtiyoj emas, balki ma’naviy burch sifatida anglashga xizmat qiladi. Shu ma’noda, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning quyidagi fikri muhim ilmiy ahamiyatga ega:

“Bolaga g‘amxo‘rlik qilish, avvalo, inson ma’naviy intilishlarining pirovard maqsadi bo‘lmish yaxshilik va ezgulikni hayotga tadbiq etishning negizidir, chunki bolani o‘z vaqtida muhofaza qilish va tarbiya ko‘rsatish kelajak poydevoriga asos bo‘ladi” [2].

Ushbu qarash bolalarga g‘amxo‘rlik masalasi milliy va xalqaro huquqiy hujjatlarda nega ustuvor o‘rin tutishini anglashga imkon beradi. Zero, bolalar huquqlarini himoya qilish masalasi huquqshunoslik bilan birga falsafa, ijtimoiy-siyosiy fanlar va axloqiy tafakkur doirasida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, Skandinaviya davlatlari bolalarga g‘amxo‘rlik qilishda ilg‘or tizimlarni shakllantirgan. Jumladan, Shvetsiyada ota-onalarga moddiy yordam bilan birga tarbiya va rivojlanishga oid maxsus dasturlar taklif etiladi hamda “Bola ishlari bo‘yicha kengash” (Barnombudsmannen) orqali bolalar huquqlari davlat siyosati darajasida himoya qilinadi. Bu yondashuv “g‘amxo‘rlik”[3] tushunchasini bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojini ta’minlash sifatida talqin etadi.

G‘arb mamlakatlarida ushbu masalaga nisbatan turli nazariy yondashuvlar mavjud. Xususan, Marta Nussbaum davlat tomonidan kuchli ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash zarurligini ta’kidlagan bo‘lsa, Robert Nozik davlatning oilaviy munosabatlarga minimal darajada aralashishini yoqlaydi[4]. Mazkur qarashlar muvozanatli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi: davlat bolalar manfaatlarini himoya qilishi, biroq oilaning mustaqilligini ham saqlab qolishi lozim.

Shuningdek, mahalliy ijtimoiy muhit va an’analar ham bolalar tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek faylasufi K. Kadirova ta’kidlaganidek, bolalar huquqlarini ta’minlashda mahalla va oila kabi ijtimoiy institutlarning rolini kuchaytirish zarur. Bu qadriyatlar yosh avlodning ijtimoiy va axloqiy kamolotida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Shu bois, Yangi O‘zbekistonda ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarga yaratilayotgan imkoniyatlar izchil kengayib, ular nafaqat moddiy yordam, balki ijtimoiy, psixologik, pedagogik va ma’naviy qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv asosida amalga oshirilmoqda. Bu esa bolalarning jamiyatga moslashuvi va shaxs sifatida barkamol rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratmoqda.

Mazkur yo‘nalishda bolalarning duch keladigan asosiy muammolari – oilaviy muhit yetishmasligi, hissiy ehtiyojlarning qondirilmasligi va ijtimoiy integratsiya jarayonlaridagi qiyinchiliklar – davlat siyosati markaziga olib chiqildi. Natijada ixtisoslashtirilgan bolalar muassasalari faoliyatini takomillashtirish, mehribonlik uylari o‘rniga oilaviy muhitga yaqin tarbiya shakllarini (oilaviy bolalar uylari) joriy etish, shuningdek, bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlovchi normativ-huquqiy bazani mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. “Mehr daftari”, “Temir daftar” kabi tashabbuslar ham ushbu toifadagi bolalarning turmush sharoitlarini yaxshilashda muhim mexanizm sifatida xizmat qilmoqda.

Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2022-yil holatiga mamlakatda 20 mingdan ortiq ota-ona qaramog‘isiz qolgan bola turli tarbiya shakllarida voyaga yetmoqda. Ularning qariyb 60 foizi mehribonlik uylarida, 10 foizga yaqini oilaviy bolalar uylari tizimida, qolgan qismi esa vasiylik, homiylik va farzandlikka olish shakllarida tarbiyalanmoqda. So‘nggi yillarda farzandlikka olish

ko‘rsatkichlarining sezilarli oshgani kuzatilmoqda: 2022-yilda 2100 dan ortiq bola oilalarga farzandlikka berilgan bo‘lib, bu 2017-yilga nisbatan qariyb ikki baravar ko‘pdir[5]. Ushbu ijobiy tendensiya islohotlar samarasi, jamoatchilik ongidagi ijobiy o‘zgarishlar va huquqiy madaniyatning yuksalishi bilan izohlanadi.

Yangi O‘zbekiston davrida “Oila” kodeksi, “Vasiylik va homiylik to‘g‘risida”gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qayta ko‘rib chiqilib, bolalar masalasiga oid muhim yangiliklar joriy etildi. Jumladan, asrab olish tartib-taomillarini soddalashtirish, nomzod ota-onalar bilan psixologik-pedagogik suhbatlar o‘tkazish, hujjatlarni elektron shaklda rasmiylashtirish amaliyoti kengaytirildi.

Davlat siyosatida “har bir bolaga o‘z farzandimizdek e’tibor qaratish” tamoyili amaliy mazmun kasb etmoqda. Masalan, 2022-yilda qabul qilingan alohida g‘amxo‘rlikka muhtoj bolalarni qo‘llab-quvvatlash dasturi doirasida mehribonlik uylariga ajratiladigan byudjet mablag‘lari oshirildi, tarbiyachilar mehnatiga haq to‘lash yaxshilandi. Bu esa nafaqat moddiy sharoitni, balki tarbiya jarayonining sifatini ham oshirishga xizmat qilmoqda.

Ma’naviy-ijtimoiy ahamiyatga ega muhim tashabbuslardan biri “Mehr daftari” hisoblanadi. Ushbu tizim orqali ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning muammolari manzilli o‘rganilib, ularga tibbiy, psixologik, huquqiy va moddiy yordam ko‘rsatilmoqda. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2022-yilda 8500 dan ortiq bola tibbiy xizmatlar, 2000 ga yaqin bola psixologik yordam bilan qamrab olingan.

Shuningdek, ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ta’lim sifati va ijtimoiy integratsiyasi masalasiga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. 2021–2022-o‘quv yilida mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarining 96 foizi umumta’lim maktablarida ta’lim olgani ularning jamiyatga moslashuvi kuchayib borayotganidan dalolat beradi[6]. “Ustoz–shogird” metodikasi doirasida qo‘shimcha mashg‘ulotlar tashkil etilishi bolalarning bilim olish orqali o‘zini namoyon etish ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, “Mehr” va “Muruvvat” dasturlari doirasida xorijdan qaytarilgan va og‘ir hayotiy vaziyatga tushgan bolalarni reabilitatsiya qilish, ularni oilaviy va ijtimoiy muhitga moslashtirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “Mehr” operatsiyasi doirasida yuzlab bolalar vatanga qaytarilib, ular bilan psixologik, ijtimoiy va ta’limiy yo‘nalishlarda tizimli ishlar olib

borildi. Bu holat Yangi O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining insonparvarlik va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanganini yaqqol namoyon etadi.

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy ko‘rsatkichlarda ham o‘z ifodasini topmoqda. Xususan, 2016–2022-yillar oralig‘ida “Mehribonlik” uylariga davlat budjetidan ajratiladigan mablag‘lar 2,5 barobar oshdi, 2023-yilda esa oilaviy bolalar uylari tarmog‘ini kengaytirish va tarbiyachilarni rag‘batlantirish uchun 650 milliard so‘m yo‘naltirildi. Bu holat bolalar ijtimoiy himoyasiga davlat miqyosida ustuvor yo‘nalish sifatida qaralayotganini tasdiqlaydi. Shuningdek, homiylik va xayriya fondlari orqali bolalarni zarur resurslar bilan ta’minlash tizimi ham izchil rivojlanmoqda: 2022-yilda nodavlat fondlar tomonidan 5 mingdan ortiq bolaga 2,8 milliard so‘mlik yordam ko‘rsatildi.

Biroq erishilgan natijalar bilan bir qatorda, yechimini kutayotgan masalalar ham mavjud. Yangi O‘zbekiston siyosatida bolalarni institutsional muassasalardan oilaviy muhitga bosqichma-bosqich o‘tkazish ustuvor vazifa etib belgilangan. Shu ma’noda, kelgusida “Mehribonlik” uylari sonini qisqartirish, oilaviy bolalar uylari, vasiylik, homiylik va farzandlikka olish mexanizmlarini kengaytirish rejalashtirilmoqda. 2022-yildan boshlab homiylik to‘lovlarining oshirilishi va 2023-yilning birinchi yarmida 600 ga yaqin oilaning oilaviy bolalar uyini tashkil etish istagini bildirgani ushbu siyosatning amaliy samarasini ko‘rsatadi.

Mazkur jarayon bolalar tarbiyasiga doir falsafiy va axloqiy savollarni ham kun tartibiga olib chiqadi. Bola shaxs sifatida qaysi muhitda to‘liq kamol topadi, oilaviy mehr va adolat tushunchalari uning ijtimoiylashuvida qanday rol o‘ynaydi, degan masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, oilaviy tarbiya shakllarini faqat iqtisodiy yoki tashkiliy jihatdan emas, balki ma’naviy-psixologik va milliy qadriyatlar bilan uyg‘un holda rivojlantirish zarur.

Bu borada fuqarolik jamiyati institutlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining roli tobora ortib bormoqda. Jumladan, “Oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash davlat jamg‘armasi”, “SOS – Bolalar shaharchasi” kabi NNTlar orqali minglab bolalar kasb-hunar, psixologik va ijtimoiy moslashuv dasturlariga jalb etildi. Ushbu

amaliy faoliyat shaxs rivojida nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda real hayotiy tajriba muhim ekanini tasdiqlaydi.

Monitoring natijalari ham ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatmoqda. Jumladan, 2019-yilda mustaqil hayotga chiqqan yoshlar orasida bandlik darajasi 42 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilda bu ko‘rsatkich 63 foizga yetdi. Shu bilan birga, hali ham muayyan qism yoshlar kasbiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch kelayotgani islohotlarni yanada chuqurlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ruhiy salomatligi masalasi ham ijtimoiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Psixologik xizmatlar tarmog‘ining kengaytirilishi, “Ishonch telefonlari” faoliyati va “Mehribonlik” uylarida psixolog shtat birliklarining joriy etilishi bolalarning jamiyatga moslashuvida muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, Yangi O‘zbekistonda ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha olib borilayotgan siyosat kompleks, izchil va insonparvar xarakterga ega. Qisqa muddatda erishilgan yutuqlar muhim bo‘lsa-da, bolalarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularning kasbiy, intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada kengaytirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Mazkur tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Yangi O‘zbekiston sharoitida ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli ijtimoiy islohotlar bolalar huquqlarini ta’minlash, ularni oilaviy muhitga yaqin shakllarda tarbiyalash hamda jamiyat hayotiga to‘laqonli integratsiyalashuvini ta’minlashga qaratilgan kompleks mexanizmlarning shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni institutsional muassasalardan bosqichma-bosqich chiqarish va ularni tutungan oilalar, oilaviy bolalar uylari, vasiylik va homiylik shakllari orqali tarbiyalash ijtimoiy, psixologik va axloqiy jihatdan eng samarali yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv bolalarning ruhiy barqarorligi, shaxs sifatida kamol topishi hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlarini jadallashtirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Statistik va monitoring ma’lumotlari ijtimoiy himoya tizimiga yo‘naltirilayotgan davlat va nodavlat resurslar hajmi ortib borayotganini, farzandlikka olish va oilaviy tarbiya shakllarining kengayayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, amalga oshirilayotgan islohotlar bandlik, ta’lim va kasbiy moslashuv ko‘rsatkichlarining yaxshilanishiga xizmat qilayotgan bo‘lsa-da, ayrim yoshlarning mustaqil hayotga moslashuvida muammolar saqlanib qolayotganini ham ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish jarayonida nafaqat iqtisodiy va huquqiy mexanizmlar, balki ma’naviy-axloqiy, psixologik va falsafiy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaning shaxs sifatida shakllanishida mehr, ishonch, adolat va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhitining mavjudligi hal qiluvchi omil bo‘lib qolmoqda.

Umuman olganda, Yangi O‘zbekistonda ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha olib borilayotgan siyosat izchil, insonparvar va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan bo‘lib, u ijtimoiy davlat modelining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur yo‘nalishda islohotlarni chuqurlashtirish, oilaviy tarbiya shakllarini rivojlantirish, psixologik qo‘llab-quvvatlash va yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirish kelgusida ushbu sohaning barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. Куръони Карим маъноларининг таржимаси. “Нисо” сураси. – Т.: ТИУ, 2001. – В. 84.
2. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. “Бахтиёр оила”. –Тошкент; “Hilol” нашриёт-матбааси, 2013. – Б. 45.
3. Swedish Ministry of Health and Social Affairs. The Ombudsman for Children in Sweden (Barnombudsmannen). – Stockholm: Norstedts Juridik, 2019. – P. 17.
4. Nussbaum, Martha. Creating Capabilities: The Human Development Approach. – Cambridge: Harvard University Press, 2011. – P. 89.; Nozick, Robert. Anarchy, State, and Utopia. – New York: Basic Books, 1974. – P. 35.
5. Ўзбекистон Республикаси статистика қўмитаси. Ўзбекистон демографик йиллик тўплами 2018 – 2022. – Тошкент, 2023. – Б. 68.

6. Ўзбекистон Республикаси статистика қўмитаси. Ўзбекистон демографик йиллик тўплами 2018 – 2022. – Тошкент, 2023. – Б. 70.

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING FAOLIYATIDAGI USTUVOR YO‘NALISHLAR

Botirova Sevara Mamurovna
Namangan davlat pedagogika instituti
Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi mudiri,
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy himoya choralarini takomillashtirish, aholi muhofazasi uchun yangi strategiyalar ishlab chiqish, shuningdek, ijtimoiy xavfsizlik va barqaror rivojlanish sohalaridagi muammolarni hal etish masalalari ko‘rib chiqilgan. Natijada ijtimoiy himoya tizimini samarali rivojlantirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, milliy agentlik, Yangi O‘zbekiston, ustuvor yo‘nalishlar, ijtimoiy xavfsizlik, rivojlanish strategiyalari, innovatsion yondashuvlar, aholi muhofazasi, mutaxassislar tajribasi

Yangi O‘zbekistonda muhim ahamiyatga molik masalalardan biri bo‘lgan ijtimoiy himoyani samarali yo‘lga qo‘yish, rivojlantirish uchun institutsional, tizimli islohotlar amalga oshirilib kelmoqda. Bunday tub o‘zgarishlarning maqsadini Prezident Sh. Mirziyoyev shunday izoxlagan edilar: “Bunday o‘zgartirishlardan asosiy maqsad - to‘plangan tajriba asosida va mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha oldimizda turgan keng ko‘lamli yangi vazifalarga muvofiq, davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlarining eng optimal va samarali tizimini ishlab chiqishdan iborat.” [1]

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Yangi O‘zbekiston sharoitida Ijtimoiy himoya milliy agentligi o‘z faoliyatini yanada samarali va tizimli ravishda rivojlantirishi zaruratga aylanmoqda. Yangi O‘zbekistonda iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning yangi bosqichiga o‘tish jarayonida ijtimoiy himoya tizimining takomillashuvi eng muhim vazifalardan biridir. Ushbu agentlik O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda

uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida PF-82-son Farmoni bilan tashkil etilgan edi. [2]

Agentlik quyidagi yo‘nalishlarda faoliyatini kuchaytirishi zarur:

- har bir ijtimoiy guruh, jumladan, qariyalar, nogironlar, ayollar va bolalar uchun moslashtirilgan himoya dasturlarini ishlab chiqish;
- ijtimoiy himoya dasturlarni amalga oshirish, fuqarolarning ijtimoiy muammolarini hal etishga yordam berish va qiyinchiliklarini kamaytirish;
- ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish uchun aholini yanada sifatli tadqiq qilish va ma’lumotlarni to‘plash;
- yangi texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar, aholi tizimini yanada samarali boshqarish.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali o‘z faoliyatini yanada yaxshilashni maqsad qilmoqda. Ijtimoiy himoya xizmatlarini taqdim etishda raqamli platformalarni va mobil ilovalarni yaratish orqali fuqarolarning ijtimoiy himoya xizmatlariga tezkor yetkazib berish va murojaat qilish imkoniyatlarini ta’minlash lozim. Ijtimoiy himoya borasida shaffoflik va hisobdorlikka erishish, tegishli ma’lumotlarni ommaga taqdim etish orqali aholining ishonchini oshirish. Ochiq ma’lumotlar orqali fuqarolar ijtimoiy himoya tizimining faoliyatini kuzatib borish imkoniyatiga ega bo‘lishlariga sharoit yaratish kerak. Ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish uchun jamiyat bilan yaqin hamkorlik muhimdir.

Shunday qilib ijtimoiy ish xodimlarining shakllanishida yetakchi o‘rin, ularning faoliyati va xulq - atvorini asosiy tartibga soluvchisi va ijtimoiy va ijtimoiy xodimlarga g‘oyaviy yuksaklik va e’tiqodini ifodalovchi axloq komponentiga tegishli bo‘ladi. [3] Ijtimoiy himoya tizimini yaxshilash va fuqarolarning muammolarini hal etish uchun jamoatchilik tashkilotlari va nohukumat sektor bilan yaqindan hamkorlik qilishga e’tibor qaratiladi. Bu, ijtimoiy muammolarni hal qilishda ko‘proq qulayliklar yaratadi. Boshqa davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan o‘zaro tajriba almashish, ijtimoiy himoya tizimidagi eng yaxshi amaliyotlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu orqali O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimini ilg‘or davlatlar tajribasi asosida takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Ijtimoiy xavfsizlik O‘zbekistonning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy barqarorligini ta’minlashda zaruriy shartdir. Shuning uchun, ijtimoiy himoya milliy agentligi quyidagi yo‘nalishlarda ish olib boradi: jamiyatda ijtimoiy xavfsizlikka ta’sir ko‘rsatuvchi muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqadi. Faylasuf Q.Nazarov fikricha: “O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning eng muhim xususiyati — aholining muayyan qismining ijtimoiy himoyalanishida, ko‘p bolali oilalar, nafaqaxo‘rlar, talabalar va nogironlarning davlat tomonidan himoyalanishida, ijtimoiy adolatning qaror topishida yaqqol namoyon bo‘lyapti.” [4] Bu dasturlar ijtimoiy xavfsizlikni ta’minlashga ko‘maklashadi. Ijtimoiy muammolar kelib chiqishi va ushbu muammolarga ta’sir ko‘rsatish uchun tegishli choralar ko‘rish. Ayollar, bolalar va zaif qatlamlarni himoya qilishda xususiy dasturlar va yondashuvlar taqdim etish.

Bandlikni ta’minlash orqali agentlik o‘z vazifalarini samarali amalga oshirishni maqsad qilmoqda. Ushbu yo‘nalishlar, ayollar, bolalar va boshqa ijtimoiy guruhlarning hayot sifatini yaxshilashga, shuningdek, jamiyatda barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimining kelajakdagi rivojlanishi bu jarayonda ijtimoiy barqarorlikni, o‘zaro ishonchni va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyati nafaqat ijtimoiy himoya va xavfsizlikni ta’minlash, balki O‘zbekistonning taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy himoya tizimini yanada rivojlantirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish, jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish va ijtimoiy xavfsizlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Hatto Konstitutsiyada ham ushbu masalaga e’tibor qaratilib, 1-moddada “O‘zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat.” deb mustahkam belgilangan. [5]

Yangi O‘zbekiston sharoitida Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyatini samarali rivojlantirish, aholi va ijtimoiy guruhlarning himoyasini kuchaytirishga qaratilgan muhim qadamdir. Ushbu faoliyat davomida taqdim etiladigan takliflar va muhokamalar, ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirishga yordam beradi, shu orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni

ta’minlash va aholining turmush sharoitlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya sohasida yangi strategiyalar va innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi, O‘zbekistonning ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Bunday tadbirlar, shuningdek, hamkorlik va tajriba almashish imkoniyatlarini yaratadi, bu esa ijtimoiy himoya mexanizmlarini yanada kuchaytirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Мирзиёев, Шавкат Миромонович. Эркин ва фаровон, демократии Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутк / - Тошкент: «Узбекистан» НМИУ, 2016. - 22-бет.

2. https://lex.uz/uz/docs/-6480342 2023-yil 1-iyundagi Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida PF-82-son Farmoni. [Murojaat qilingan sana: 06.03.2026]

3. N.Sultonova. Ijtimoiy ish xodimi faoliyatida ma'naviyat tushunchasining dolzarbligi. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 4 | ISSUE 1 | 2023 ISSN: 2181-1601 331-bet.

4. Falsafa asoslari [Matn: o‘quv qo‘llanma / Q.Nazarov [va boshq.]. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 187-bet.

5. https://lex.uz/docs/-6445145 [Murojaat qilingan sana: 06.03.2026]

INKLYUZIV TA’LIMNING MAXSUS EHTIYOJLI TALABALAR SHAXSIY RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Abdurahmanova Zuhra Ikromjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
ijtimoiy ish yo’nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu Maqolada maxsus ehtiyojli talabalarning shaxsiy rivojlanishida inklyuziv ta’limning o‘rni yoritilgan. Inklyuziv ta’lim talabalarning teng imkoniyatlarda ta’lim olishiga, ijtimoiy moslashuviga va shaxsiy salohiyatini namoyon etishiga yordam beradi. Shuningdek, maqolada o‘qituvchi va tengdoshlar qo‘llab-

quvvatlashining ahamiyati hamda inklyuziv muhitning ijobiy ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘z: inklyuziv ta’lim, maxsus ehtiyojli talabalar, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy integratsiya, pedagogik yondashuv.

“Jamiyatning taraqqiyoti uning zaif a’zolariga qanday munosabatda bo’lishi bilan belgilanadi”.

Mahatma Gandi

Bugungi zamonaviy ta’lim tizimi inson huquqlari va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslanadi. Bugungi kunda jamiyatimizdagi har bir shaxs e’tibordan chetta qolmayotgani quvonarli holat. Uning ko‘rinishlari ehtiyojli o‘quvchi va talabalarning yetarli ta’lim tarbiya olishga yaqindan yordam berish imkoniyat yaratish va qo’llab-quvvatlash ijtimoiy vazifaga aylanib bormoqda

Inklyuziv(lotincha inclusio- “ichiga olmoq “, “qamrab olmoq” degan ma’noni anglatib)- bu barchani teng qamrab olish hech kimni ajratmaslik demakdir. Inklyuziv ta’limning tashkil qilishdan asosiy maqsad bu – millati, jinsi, sog‘ligi yoki ijtimoiy holatidan qat’i nazar, har bir inson o‘z o‘rniga ega bo‘lgan jamiyat demakdir. Jamiyatdagi har qanday imkoniyati cheklangan yoki kam ta’minlangan shaxsning ijtimoiy jamiyatda o‘z o‘rnini topish imkoniyati mavjudligini anglatadi.

O‘zbekiston respublikasi Prezidenti “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbiri to‘g‘risida “ 2017-yil 1-dekabrdagi PF-5270-son farmoniga muvofiq Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi. Ushbu hujjatga muvofiq maxsus ehtiyojli talabalarining ta’lim olish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi va ularning ta’lim olish binolarida shart sharoilar yanada yengillashtirildi. Prezidentimiz tashabbusi bilan bugungi kunda imkoniyati cheklangan talabalar ham o‘z salohiyatlaridan foydalangan holatda o‘z ustida ishlab bor kuch maxoratlarini ko‘rsatib kelishmoqda.[1]. Yuqoridagi jarayon davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi jamiyatimizdagi maxsus ehtiyojli qatlamini jonlantirish ularni qiziqishlari bo‘yicha turli yo‘nalishlarga biriktirish orqali shaxsiy rivojlanishlariga va kasb-hunar egallashlariga yordam berish amaliy jarayon sifatida davom etmoqda . Talabalarga inklyuziv ta’lim doirasida ko‘maklashish bu davlat va jamiyatning poydevori hisoblangan har bir yosh avlodni maqsadli yo‘naltirish, ularni bandligini ta’minlash, boqimadalikdan chiqarish

oraqali moliyaviy erkinlikka erish va erkin izlanish orqali jahon miqyosida raqobatbardosh yoshlarni tarbiyalash oldinda turgan muhim vazifa hisoblanadi.

Maxsus ehtiyojli talabalarning shaxsiy rivojlanish jarayonida ularning nafaqat jismoniy holati balki psixologik holatlarini ham inobatga olish joiz deb bilamiz. Chunki psixologik turg‘unlik ko‘p jihatlarga o‘z ta’sirini o‘tkazadi. Dastlab ularni majburlamagan holatda o‘z hoxish-istaklarini inobatga olib aniq bir maqsad bilan yo‘naltirish kutilgan natijani olish har qanday talabani quvontiradi va yanada harakatga undaydi. Bugungi kun talabi va imkoniyati bo‘lgan til bilish va uni o‘qitish jarayoniga e’tibor beradigan bo‘lsak: jismoniy imkoniyati cheklangan talababalarga masalan ko‘rish imkoniyati cheklangan talabalarga maxsus braille yozuvida chet tillarini o‘rgatish orqali shaxsiy rivojlanishga va kelajakda til bilish darajasi orqali chet elda o‘z bilim darajasini ko‘tarish va axborot almashinuvini olib borish imkoniyatini qo‘lga kirtadi. Maxsus extiyojli talabalarni sog‘lom talabalar bilan o‘quv jarayonini olib borish ularda turli xil travmalarni yuzaga keltirishi mumkin deye savol berishingiz mumkin. Lekin, aksincha ular ham sog‘lom talabalardek erkin fikrlay olish bilim olish ko’nikma malaka ortirish kabi huquqiy erkinliklarga ega shaxslar xisoblanadi. Yangi O‘zbekistonda erkin ijtimoiy davlat barpo etar ekanmiz, davlat va jamiyat har tomonlama hamkorlik qilish natijasida jamiyatning ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarining turmush sifatini oshirishga jamiyat va davlat hayotida to‘la qonli ishtirok etishi uchun ularga shart sharoitlar yaratish hamda ularning asosiy hayotiy ehtiyojlarini mustaqil ravishda ta’minlash imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan.

Konstitutsiyamizning 57-moddasida Nogironligi bor shaxslar huquqlari kafolatlanadi.[3]

Ushbu modda nima uchun muhim?

- Nogironligi bo’lgan shaxslar davlat himoyasida bo’ladi.
- Ularning ijtimoiy hayotdato’liq ishtirok etishi uchun sharoit yaratiladi (ta’lim, ish, axborot va xizmatlar).
- Ular jamiyatning muhim a’zosi sifatida teng huquqlarga ega bo’ladi.

Xulosa o‘rnida inklyuzif ta’lim bugun barcha maxsus ehtiyojli shaxslar uchun birdek kerakli ta’lim usuli bo‘lib bunda shaxslar o‘z

imkoniyatlari va bor imkoniyatlardan to‘la qonli foydalanishadi. Kelajakda ular kabi yoshlarga to‘g‘ri yo‘lko‘rsata olish darajasiga yetadilar va o‘ziga va hayotga bo‘lgan ishon unub o‘sadi.

“Aqlni cheklaydigan narsa tananing holati emas, balki jamiyatning munosabatidir”.

Stephen Havking

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. https://www.unesco.org
3. https://www.un.org/disabilities

KEKSALAR BILAN ISHLASHDA IJTIMOIY XIZMATLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Jurayeva Halima Alisher
O‘zMU Ijtimoiy ish kafedrasi PhD
Abdullayeva Farangiz
O‘zMU Ijtimoiy ish yo’nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada keksalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Keksa yoshdagilar uchun ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish uchun ijtimoiy va psixologik yordam, ijtimoiy-madaniy reabilitatsiya (shu jumladan raqamli savodxonlik) va maishiy xizmatlar sifatini yaxshilash uchun qaratilgan va samarali modellarni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Keksalar, ijtimoiy reabilitatsiya, ijtimoiy xizmatlar, parvarish tizimi, samaradorlik, ijtimoiy himoya, hayot sifati, qo‘llab-quvvatlash.

Keksa yoshdagilarning ijtimoiy muammolari, ularning ijtimoiy mavqei, zamonaviy jamiyatdagi o‘rni, ijtimoiy tuzilishi, turli ijtimoiy tizimlar, jamoalar, o‘z oilasi, boshqa yosh guruhlari bilan munosabatlari, yoshga qarab shaxsiyat o‘zgarishi - bularning barchasi ijtimoiy, psixologik va gerontologik tadqiqotlarning dolzarb mavzularidir. Keksalar o‘ziga xos psixologik xususiyatlarga ega, retro madaniyatga ishtiyoqli, chuqur ichki farqlanishga ega, ma’lum bir kichik guruhlarga bo‘lingan o‘ziga xos ijtimoiy-demografik guruh:

yosh (keksalar, qariyalar, uzoq umr ko‘rganlar), hududiy (shahar aholisi, qishloq aholisi), pensiya yoshidagi va pensiya yoshidagi ijtimoiy mavqeiga qarab ularning ehtiyojlari, ijtimoiy faolligi, jamiyat hayotidagi ishtiroki hamda davlat va jamiyat tomonidan ko‘rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar mazmuni va shakllari farqlanadi. Shu jihatdan keksalar bilan ishlashda ularning ijtimoiy holati va yashash sharoitlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Samarali ijtimoiy ish xizmatini jamiyatimizning keksa avlod vakillaridan iborat bo‘lgan ushbu qismi xususiyatlarini bilmasdan turib amalga oshirilishi mumkin emas. Yu.A.Primak ta’kidlaganidek, “Aholining ushbu toifasi bilan olib boriladigan ijtimoiy ish ularga xos bo‘lgan xususiyatlar hamda ularning ijtimoiy va shaxsiy faoliyati jarayonida duch keladigan ijtimoiy muammolarni hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim” deya fikr bildirgan. Keksa yoshdagi insonlar duch keladigan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

– keksa yoshdagi insonlarning hayot faoliyatining cheklanishi. Ushbu muammo bilan keksalik yoshiga yetgan jamiyat a’zolarining ko‘pchiligi to‘qnash keladi va yoshga xos xususiyatlar sababli ular ko‘plab odatiy ijtimoiy rollar va maqomlardan voz kechishga majbur bo‘ladilar;

– keksa insonning faol hayotdan chetlashtirilishi va atrofdagi odamlar bilan bo‘lgan munosabatlar xarakterining o‘zgarishi;

– keksa yoshdagi insonning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeining keskin pasayishi;

– bo‘sh vaqtning ko‘pligi va uning mazmunan to‘ldirilish sifati pasayishi [1].

Yuqorida qayd etilgan muammolar keksa yoshdagi insonlarning jamiyat hayotidagi ishtirokini cheklabgina qolmay, ularning ruhiy holati va hayot sifati pasayishiga ham olib keladi. Ayniqsa, ijtimoiy rollarning yo‘qolishi va jamiyatdagi mavqening pasayishi keksalarda o‘ziga bo‘lgan ishonchning susayishiga, yolg’izlik hissining kuchayishiga sabab bo‘ladi. Bu holat esa, o‘z navbatida, ijtimoiy moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Shu sababli keksalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlar faqat moddiy yordam ko‘rsatish bilan cheklanib qolmasligi lozim. ljtimoiy ish mutaxassislari keksa yoshdagi insonlarning psixologik ehtiyojlarini, ularning hayotiy tajribasi va imkoniyatlarini inobatga olgan holda kompleks yondashuvni qo‘llashlari zarur. Bunday yondashuv keksalarni

jamiyatdan ajralib qolishining oldini olishga, ularning ijtimoiy faoligini saqlab qolishga xizmat qiladi. Jamiyatda oilaviy parvarish imkoniyatlarining qisqarishi, urbanizatsiya jarayonlari va demografik o‘zgarishlar keksalarga ko‘rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar sifatini yanada yaxshilashni taqozo etmoqda [2]. Keksalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlar ularning ijtimoiy himoyasini ta’minlash, hayot sifatini yaxshilash va jamiyatda faol ishtirokini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan [4].Ijtimoiy xizmatlar tarkibiga ijtimoiy yordam, psixologik qo‘llab-quvvatlash, tibbiy-ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy-madaniy reabilitatsiya va maishiy xizmatlar kiradi [5].Ushbu xizmatlar keksalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o‘ynaydi [3]. Keksalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish bir necha muhim yo‘nalishlar orqali amalga oshiriladi.

Birinchidan, ijtimoiy va psixologik yordamni kuchaytirish zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, keksa yoshdagilar orasida yolg‘izlik, ijtimoiy ajralish va psixologik bosim holatlari keng tarqalgan [3].Shu sababli ijtimoiy xodimlar va psixologlar tomonidan ko‘rsatiladigan yordam xizmatlari ularning ruhiy holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi [4].

Ikkinchidan, ijtimoiy-madaniy reabilitatsiya va raqamli savodxonlikni rivojlantirish keksalarning jamiyat bilan aloqalarini mustahkamlaydi[5]. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish keksalarning ijtimoiy faolligini oshiradi va ularning mustaqil hayot kechirish imkoniyatlarini kengaytiradi [2].

Uchinchidan, maishiy xizmatlar sifatini yaxshilash keksalar hayot sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Uy sharoitida parvarish, oziq-ovqat yetkazib berish va kundalik ehtiyojlarni qondirish xizmatlari keksalarning xavfsiz va munosib hayot kechirishiga xizmat qiladi [4], [6].

Keksalar va qarilarni ijtimoiy ta’minlash tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy xizmat ko‘rsatish muhim o‘rin tutadi. Ijtimoiy xizmat ko‘rsatish — bu ijtimoiy xizmatlar tomonidan fuqarolarga ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy-maishiy, ijtimoiy-huquqiy xizmatlar ko‘rsatish, moddiy yordam berish, shuningdek, og‘ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan shaxslarning ijtimoiy moslashuvi va reabilitatsiyasini amalga oshirishga qaratilgan faoliyatdir. Agar pensiya ta’minoti asosan keksalarning moddiy

ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish keksa insonning shaxsiy muammolarini hal etish texnologiyasi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon muloqot va boshqa insonlar bilan o‘zaro munosabatlar muammolaridan boshlab, ijtimoiy-maishiy va boshqa turdagi xizmatlarni olishgacha bo‘lgan masalalarni qamrab oladi.

O‘zbekiston Respublikasida keksa yoshdagi fuqarolar uchun pensiya ta’minoti davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy himoya mexanizmi bo‘lib, u yoshga doir pensiyalar, nogironlik pensiyalari va boquvchisini yo‘qotganlik pensiyalarini o‘z ichiga oladi. Pensiyalar odatda fuqarolar belgilangan pensiya yoshiga — erkaklar 60, ayollar 55 yoshga yetganida tayinlanadi va to‘lanadi; pensiya miqdori esa fuqarolarning mehnat faoliyati davomida to‘plangan ish staji va o‘rtacha daromadiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda pensiya tizimini takomillashtirish maqsadida O‘zbekiston qonunchiligiga kiritilayotgan o‘zgartirishlar pensiya tayinlash tartibini soddalashtirish, yangi proaktiv taqsimlash tizimini joriy etish va fuqarolarning huquqlarini samaraliroq himoya qilishga qaratilgan [7]. Keksa odamlar- bular qatoriga xayriya yordami, klub ishi, o‘z-o‘ziga yordam va o‘zaro yordam guruhlari, shuningdek, qulay vaziyatlar va foydali aloqalarni yaratishga yordam beradigan, keksa odamlarning maxsus ijtimoiy guruh sifatidagi ehtiyojlarini qondiradigan va ularning qobiliyatlarini yetarli darajada qo‘llab-quvvatlash uchun ijobiy muhit yaratadigan ijtimoiy xizmat ko‘rsatish muassasalari tarmog’ini yaratish kiradi. Keksa yoshlilarga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatuvchi muassasalar qatoriga quyidagilar kiradi: gerontologik markazlar, aholiga kompleks ijtimoiy xizmat ko‘rsatish markazlari, uyda ijtimoiy yordam ko‘rsatish markazlari, psixologik-pedagogik yordam markazlari, yolg‘iz keksa shaxslar uchun maxsus uylar, statsionar ijtimoiy xizmat muassasalari hamda kunduzgi bo‘limlar.

Xulosa qilib aytganda, keksalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy adolatni ta’minlashning muhim shartidir [5],[2]. Ijtimoiy va psixologik yordamni kuchaytirish, ijtimoiy-madaniy reabilitatsiyani rivojlantirish, raqamli savodxonlikni oshirish hamda maishiy xizmatlar sifatini yaxshilash orqali keksalar hayot sifatini

sezilarli darajada oshirish mumkin. Bu jarayonda davlat, mahalla va NNTlar o‘rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega [6].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Примак Ю, Особенности социальной работы пожилыми людьми Ю.А. Примак, ИА Гизатова У Педагогическое мастерство: материалы Iї междунар науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012г) М.:Буки-Веди, 2012.
2. United Nations. World Population Ageing. – New York, 2020.
3. Harper S. Ageing Societies: Myths, Challenges and Opportunities. – London: Routledge, 2016.
4. Berger Ya.M. Социальная поддержка пожилых людей в современном обществе. – М.: Наука, 2018.
5. World Health Organization. World Report on Ageing and Health. – Geneva, 2015.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining keksalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga oid farmon va qarorlari. – lex.uz.
7. Law of the Republic of Uzbekistan No. 03/24/922/0224 — On state pension provision of citizens— O‘zbekiston Respublikasi pensiya tizimi va asosiy pensiya shartlari haqidagi qonun.

1937–1938-YILLARDAGI OMMAVIY QATAG‘ONLAR SHAROITIDA “IJTIMOIY DAVLAT” TAMOYILLARINING BUZILISHI

Abdujabborov Mirzohid Abdug‘affor o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya: O‘zbekistonda 1930 yildan boshlab ommaviy qatag‘on siyosati avj oldirilib, bu siyosat 1950 yillarga qadar davom etgan. Bu siyosiy va qonli jarayon sovet hokimiyati tomonidan amalga oshirildi. Oddiy xalqqa nisbatan yoppasiga quloq qilish siyosati mustabid tuzum tomonidan keng tatbiq etildi. Odamlarni beayb jazoga tortish siyosati olib borildi, minglab kishilar quloq qilinib begona yurtlarga – Belorussiya, Sibir, Uzoq Sharq va Ukrainaning chekka hududlariga surgun qilingan.

Kalit so‘zlar: totalitar tuzum, “Katta terror”, “dushman sinf”, quloqlar, “Sho‘roi Islomiya”, nemis josusi.

Sovet hokimiyati hukm surgan butun bir davrda mafkuraviy tazyiqlar, ommaviy qatag‘onlar amalga oshirilgani barchaga ma’lum.

Bu siyosat Sovet Ittifoqining barcha xalqlari qatori O‘zbekiston xalqlari boshiga ham mislsiz og‘ir kulfatlar yog‘dirgan. Qatag‘on siyosati sovet hokimiyati o‘rnatilganidan boshlab, qisqa tanaffuslar bilan Ittifoq qulaguniga qadar turli ko‘rinishlarda davom etib keldi. Qatag‘on siyosati natijasida hur fikrlaydigan, totalitar tuzumga qarshi chiquvchi, o‘z haq-huquqlarini talab qiluvchi ilg‘or kishilar “dushman sinf” sifatida shafqatsizlarcha yo‘q qilindi. Qatag‘on amaliyoti o‘zining eng yuqori bosqichiga ko‘tarilgan 1937-1938 yillarda – “Katta terror” kampaniyasida O‘zbekistondan minglab odamlar qatag‘on komiga tortildi, ulardan aksariyati sudsiz, tergovsiz otib tashlandi, max’lum bir qismi uzoq muddatlar bilan konslagerlarga yuborildi. Xususan, “Katta terror” yillarida O‘zbekistondan 41 mingdan ziyod kishi qamoqqa olingan, ulardan 37 mingdan ortig‘i jazoga tortilgan, 6920 kishi shafqatsizlarcha otib tashlangan [11. B.115]. Ikkinchi jahon urushi yillarida ham qatag‘on siyosati va amaliyoti davom etdi. Ommaviy qatag‘onlar natijasida O‘zbekistonda davlat va jamoat arboblari, fan va adabiyot namoyandalari, o‘qituvchilar va jurnalistlar qatori siyosatdan mutlaqo uzoq bo‘lgan minglab oddiy dehqonlar, hunarmand-kosiblar, ishchi va xizmatchilar ham begunoh jazoga tortildilar. Urushdan keyingi yillarda to‘qib chiqarilgan soxta aybnomalar bilan ko‘pgina adabiyot, san’at, ilm-fan, din arboblari qatag‘on qilindi. 1940 – 1950-yillarda “antisovet unsurlarga qarshi kurash” bahonasida ko‘pgina yurtdoshlarimiz qatag‘on domiga tortildi.

SSSR Ichki ishlar xalq komissari Nikolay Yejov* tomonidan imzolangan 1937 yil 30 iyuldagi “Sobiq quloqlar, jinoyatchilar va boshqa sovetlarga qarshi unsurlarni qatag‘on qilish operatsiyasi to‘g‘risida”gi 00447-sonli mutlaqo maxfiy operativ buyruqqa muvofiq 1937 yil 10 avgustdan 1938 yil 1 yanvargacha bo‘lgan vaqtda O‘zbekiston bo‘yicha jami 10700 kishi qamoqqa olingan, ulardan 3613 kishi 1-toifa bo‘yicha otuvga, 7087 kishi 2-toifa bo‘yicha 8-10 yillik qamoq jazosiga hukm qilingan [1. B.6]. 1937-1939 yillarning o‘zida O‘zbekiston SSR Ichki ishlar xalq komissarligi (NKVD)ning “uchlik”lari tomonidan 41 ming nafardan ko‘proq kishi qamaldi. Shulardan 37 ming nafardan ortig‘iga hukm chiqarildi, 6 ming 920 kishi otib tashlandi [2. B.3].

Ko‘rib o‘tilayotgan davrdagi qatag‘on siyosati respublikaning barcha shahar va tumanlarida yuz bergan. Jumladan, Namangan

viloyati ham bu jarayonlardan chetda qolmagan. 1927-1938 yillarda Namangan hududidan Isxoqxon to‘ra Ibrat, Asil Mansur, Sattor Jabbor, Rafiq Mo‘min, Usmon Nosir, Nosirxon To‘ra Said Kamolxon to‘ra o‘g‘li kabi ziyolilar, diniy ulamolar shafqatsiz qatag‘onlikning qurbonlariga aylangan.

XX asr boshida Germaniyada tahsil olgan taraqqiyparvar, birinchi o‘zbek kimyogari, tarjimon, pedagog va adabiyotshunos, 1930-yillarda O‘zbekistonda yuz bergan muhim ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol ishtirokchisi bo‘lgan Sattor Jabbor (1905-1938) 1937 yil 8 yanvar kuni “nemis josusi” degan ayblov qo‘yilib, sovet jazo idoralari tomonidan otib tashlangan [3]. 1937-1938 yillarda amalga oshirilgan ommaviy qatag‘onlar davrida Namangan hududidan quyidagi taniqli kishilar shafqatsiz qatag‘on siyosatining qurboniga aylangan:

Ikromov Isoq (1905-1938) – Namangan shahrida ishchi oilasida dunyoga kelgan. O‘zbek va rus tillarini mukammal bilgan. U o‘zining mehnat faoliyatini 1918 yildan boshlagan. Dastlab Qo‘qon shahri atrofidagi qishloq xo‘jalik artellaridan birida batrak bo‘lib ishlagan. Keyinchalik, 1923 yildan Namangan shahridagi yog‘ zavodida o‘z ish faoliyatini davom ettiradi. Ikromov Isoq zavodda 1930 yillarga qadar ishlaydi, so‘ngra 1930-1937 yillar davomida Andijon oblastining Shahrixon rayoniga komsomol tashkiloti kotibi lavozimida faoliyat yuritadi.

1938-yilning 5-sentyabridagi SSSR Oliy sudi harbiy kollegiyasi sayyor sessiyasining yig‘ilishida Ikromov Isoq otuv jazosiga hukm etilgan. Hukm o‘sha kunning o‘zida ijro qilingan [4].

Nosirxon to‘ra Said Kamolxon to‘ra o‘g‘li (1871-1938) – Turkiston muxtoriyati hukumati maorif vaziri, sovet hokimiyatiga qarshi qurolli harakatning g‘oyaviy rahbarlaridan biri hisoblangan. “Sho‘roi islomiya” tashkilotining Namangan sho‘basi rahbari, Namangan shahri dumasi a’zosi (1917). U 1919 yilda Kosonsoyda “Milliy ittihod” tashkiloti yacheykasini tashkil qilgan. Nosirxon to‘ra Andijon okrugining Kosonsoy, Namangan, Yangiqo‘rg‘on rayonlarida sovet hukumatiga qarshi chiqqanlikda ayblanib, 1924 yilda sovet jazo organlari tomonidan qamoqqa olinadi. Tergov qilinib, 5 yil muddatga (1924-1929) Orenburgga surgun qilinadi. Nosirxon to‘raning surgun davrida yozgan “Tarixi Turkiston”, “Orenburg maktublari” kabi esdaligi va boshqa asarlari mavjud. Qatag‘on qilingan Nosirxon to‘ra

Said Kamolxon to‘ra o‘g‘li keyinchalik sovet tuzumining qatag‘on siyosati avj olgan davrda yana qaytadan qamoqqa olinadi va qamoq jazosini o‘tayotgan paytda 1938 yilda qamoqxonada vafot etgan [5].

Is’hoqxon Junaydullaxo‘ja o‘g‘li Ibrat (1862-1937) – Namangan viloyatining To‘raqo‘rg‘on tumanida yashab, ijod qilgan. Uni hibsga olish to‘g‘risidagi ayblov varaqasida Is’hoqxon Ibrat To‘raqo‘rg‘on qishlog‘ida tavallud topganligi, ayni paytda Sayram mahallasida istiqomat qilayotgani, mashg‘uloti aniq emasligi, Andijon va Stalin nomli rayonlarda kolxozchilar orasida Sovet hokimiyati mag‘lubiyatga uchrashi muqarrarligi, shu munosabat bilan urush boshlanishi bilanoq aholi o‘rtasida sovet hokimiyatiga qarshi aksilinqilobiy chiqishlarni tashkil etish, urushda sovet hokimiyatining mag‘lub bo‘lishi uchun kurashish zarurligi haqida targ‘ibot-tashviqot olib borgani aytilgan. Mazkur aybnomaga asoslanib, O‘zbekiston SSR Jinoyat-protsessual kodeksining 49-51-bandiga binoan Is’hoqxon Ibrat Junaydullaxo‘jaev O‘zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddasi 1-qismi bilan ayblanib, Andijon turmasida hibsda saqlash talab etilgan. Davlat xavfsizligi katta leytenanti Lisitsin 1937 yil 10 fevral kuni qamoqqa olish haqida sanksiya bergan. Is’hoqxon Ibrat 1937 yil 10 fevral kuni 6-sonli order bilan qamoqqa olinib, Andijon turmasiga tashlangan. Uning uyida jazo organi xodimlari tomonidan tintuv o‘tkazilib, unga tegishli kitoblar, butun yozma materiallari va ko‘plab nodir qo‘lyozmalarining barchasi 1937 yil 7 yanvar kuni NKVD xodimlari tomonidan musodara qilingan. Is’hoqxon Ibrat NKVD “uchligi” tomonidan otuv jazosiga hukm qilingan. 1937 yilda 75 yoshida qatag‘on qurboni bo‘lgan[6].

Asil Mansur (1905-1937) – 1927 yildan 1937 yilgacha 10 yil mobaynida bir qancha lavozimlarda o‘z faoliyatini olib borgan. Targ‘ibot va tashviqot bo‘limi mudiri, Andijon okrugi ijroiya qo‘mitasida mas’ul kotib, Namangan shahar Sovetida mas’ul kotib, o‘qituvchi, Norin tumanida targ‘ibot va tashviqot bo‘limi mudiri, bir nechta gazetalarda muharrir va Namangan shahar rahbar hodimlarni tayyorlash maktabida direktor lavozimlarida o‘z ish faoliyatini olib borgan. 1937-1938 yillarda qatag‘on siyosati avj olgan vaqtda Namangan viloyatida istiqomat qilayotgan madaniyat va maorif xodimlarining katta bir guruhi ham ushbu qatag‘on girdobiga tortiladi. Ularning orasida endigina 32 yoshga qadam qo‘ygan Asil

Mansur ham bor edi. U sovet tuzumi qatag‘on mashinasining begunoh qurbonlaridan biriga aylangan. Asil Mansur 1937 yil 28 mayda NKVD xodimlari tomonidan soxta ayblovlar bilan hibsga olinib, shu yilning 2 dekabrida otib tashlanadi [7].

Rafiq Mo‘min (1900-1951) – 1917 yili Turkistonda bolsheviklar hokimiyati o‘rnatilgan pallada bolsheviklar siyosati tomonga o‘tib, ularni g‘oyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlagan. U mahalliy “inqilobchilar” safiga qo‘shilib, 1920 yillarda Turkiston o‘lkasida boshlangan savodsizlikka qarshi kurash tadbirlarida ishtirok etadi. Rafiq Mo‘min bir nechta maktablar tashkil etib, ularda yangi o‘qitish uslubini joriy qilgan. Mehnat faoliyatining ilk yillarida Namangandagi bolalar uyida tarbiyachi sifatida o‘z ishini boshlagan. U ko‘p vaqtini butunlay ota-onasidan etim qolgan mehrga zor bolalarga sarflagan. Namangan viloyatida tug‘ilib, shu erda voyaga etgan shoir, dramaturg, pedagog Rafiq Mo‘min (1900-1951) ham qatag‘on qurbonlaridan biri sanaladi. U 1937 yil 25 mayda hibsga olingunga qadar Namangan shahrida o‘qituvchilik qilgan. 1937 yilning 25 mayida hibsga olinib, jazo organlari tomonidan 10 yil muddatga Kuybishevdagi qamoq lageriga yuborilgan. O‘n yillik og‘ir qamoq jazosini o‘tab bo‘lganidan keyin, ozod qilinib 1947 yili vataniga qaytib keladi. Qamoqdan qaytib kelganidan keyin Rafiq Mo‘min Namangan shahrida turli muassasalarda faoliyat olib bordi. 1951 yilning 5 mayida qamoqda orttirib kelgan og‘ir kasalligi tufayli vafot etgan [8].

Usmon Nosir (1912-1944) XX asrning boshlarida she’riyatga chaqmoqdek kirib kelgan va yashindek qisqa ijodiy umr kechirgan shoir Usmon Nosir Namangan viloyatining Namangan shahrida tug‘ilgan. U Namanganda yashab, ijod qilib, qisqa umri davomida ko‘p ishlarni qilishga erishgan va mashhur shoir sifatida xalqqa tanilgan. 1937 yil 13 iyulda shoir “xalq dushmani” sifatida hibsga olinib, O‘zbekiston SSR Jinoyat Kodeksining 58-moddasi bilan jinoiy javobgarlikka tortilgan. Usmon Nosir O‘zSSR NKVD “uchligi” qarori bilan 10 yil muddatga qamoq jazosiga hukm qilingan. Usmon Nosir avvval Zlatoust qamoqxonasiga, so‘ngra Vladivostok va Magadan lagerlariga joylashtirilgan. 1943 yilda Kemerovo oblastining Marinskiy rayonidagi lagerga yuborilgan. 1944 yil oxirida jazo lagerida komissiya tuzilib, Usmon Nosir begunoh deb topilgan va reabilitatsiya qilingan. Ammo shoir o‘zining reabilitatsiyasi xabarini

eshitishga qadar yashamagan. U 1944 yilning 9 martida qamoqxonada vafot etgan [9].

Toshxo‘jaev Sodiq – 1906 yili Namangan shahrida etikdo‘z hunarmand oilasida dunyoga kelgan. U ota-onasidan erta etim qolgan. Toshxo‘jaev Sodiq 1917-1924 yillarda Mulla Otaboy, Nasriddin Qodirov degan boylar qo‘lida batrak bo‘lib xizmat qilib yurgan. Uning asosiy kasbi xizmatchi bo‘lgan. Bundan tashqari, 1924-1926 yillarda bolalar uyida tarbiyachi, 1926-1927 yillarda Namangan shahar kasaba uyushmasi sovetida klub mudiri, 1927-1928 yillarda Namangan shahar komsomol komitetining sekretari lavozimlarida faoliyat olib borgan. Toshxo‘jaev Sodiq 1929 yili O‘zkompartiya safiga qabul qilingan. U ham mustabid tuzumning qatag‘on siyosati qurboni bo‘lgan. Toshxo‘jaev Sodiq 1938 yil oktyabr oyida SSSR Oliy Sudi harbiy kollegiyasi sayyor sessiyasining yig‘ilishida 10 yil muddatga qamoq jazosiga hukm qilingan. U o‘sha yilning o‘zidayoq GULAG lageriga joylashtirilgan. Toshxo‘jaev Sodiqning qaysi lagerda va qaysi vaqtda mahbuslik muddatini o‘tagani, lagerdagi yashash shart-sharoitlari, lagerdan qaytgan yoki qaytmaganligi bizga noma’lumdir [10].

Umuman, Namangan viloyatidan qatag‘on domiga tortilgan shaxslar haqida amalga oshirilgan qisqacha tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

O‘zbekistonda 1937-1938 yillarda sovet hokimiyati tomonidan amalga oshirilgan qatag‘on siyosati Namangan viloyatiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmagan. Qatag‘on siyosati qurboniga aylangan kishilar toifasi turfa xil bo‘lib, ular orasida siyosiy rahbarlar, yozuvchilar, shoirlar, ziyolilar, dindor-ruhoniylar, Turkiya va Germaniya davlatlarida o‘qib qaytgan yosh mutaxassislar, oddiy dehqonlar va boshqa turli kasbdagi begunoh kishilar bo‘lgan.

Mazkur davrda namanganlik partiya a’zolaridan Ikromov Isoq, Toshxo‘jaev Sodiq, ma’rifatparvarlardan Nosirxon To‘ra Sayid Kamolxon to‘ra, Is’hoqxon Ibrat, Rafiq Mo‘min, maorif xodimlaridan Asil Mansur, iste’dodli shoirlardan Usmon Nosir kabi yurtdoshlarimiz qatag‘on qurboniga aylandilar. Bu davrda qatag‘on qilingan kishilarga sovet davlati uchun “xavflilik” darajasiga qarab turli darajada jazo belgilangan. Ularning ayrimlari shu zahoti otuvga hukm qilingan bo‘lsa, ayrimlari uzoq muddatli qamoq jazosiga hukm qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamsutdinov R. Qatag‘on qurbonlari (1937 yil 10 avgust -5 noyabr). 2-kitob. Mas’ul muharrir: N. Karimov. - Toshkent: Sharq, 2007.

2. Zikrullaev M.F. 1937-1938 yillardagi “Katta qirg‘in tarixining muhim sanalari (ma’lumotnoma). – Toshkent: Fan, 2013.

3. https://aniq.uz/uz/yangiliklar/germaniyadan-qaytib-qatagonga-uchragan-yoshlar

4. “Meros” xalqaro ilmiy-amaliy ekspeditsiya xayriya jamg‘armasi fondidan – RF FXXMA, 7-fond, 1-ro‘yxat, 10-ish, 536-varaq.

5. Nosirxon to‘ra Sayd Kamolxon to‘ra o‘g‘li. // https://uz.wikipedia.org/wiki/Nosirxon_to%CA%BBra_Sayd_Kamolxon_to%CA%BBra_o%CA%BBg%CA%BBli

6. Is’hoqxon Ibrat (1861-1937) // https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbek-mumtoz-adabiyoti/is-hoqxon-ibrat-1861-1937 [Murojaat qilingan sana: 22.06.2023]

7. Naim Karimov. Asil Mansur qismati // https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/naim-karimov-asil-mansur-qismati/ [Murojaat qilingan sana 22.06.2023]

8. Rafiq Mo‘min haqida batafsil ma’lumotlar, tarjimai hol // https://sirlar.uz/rafiq-mo-min-1900-1951-haqida-batafsil-ma-lumotlar-tarjimai-hol/ [Murojaat qilingan sana 22.06.2023]

9. Usmon Nosir // https://uz.wikipedia.org/wiki/Usmon_Nosir [Murojaat qilingan sana 22.06.2023]

10. “Meros” xalqaro ilmiy-amaliy ekspeditsiya xayriya jamg‘armasi fondidan – O‘zR PDA, 58 –fond, 65- ro‘yxat, 321-ish, 139-140-varaqlar.

11. Xolov V. Xorijiy tadqiqotlarda sovet qatagon siyosati talafotlari tahlili / “O‘zbekistonda sovet davlatining qatag‘on siyosati: kelib chiqishi sabablari va fojiali oqibatlari” mavzusidagi ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshken, 2012. – B.115.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARDA ATROF OLAMGA NISBATAN MAS’ULYATLILIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdulhakimova Fotima Turdiqul qizi
Termiz davlat pedagogika instituti Pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Bugungi kunda global ekologik inqirozlar sharoitida yosh avlodda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish faqatgina ta'limiy emas, balki hayotiy zaruriyatdir. Boshlang‘ich sinf yoshi ($7-11$ yosh) bolaning dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari va ijtimoiy mas’uliyati poydevori qo‘yiladigan davr hisoblanadi.Iqlim o‘zgarishi, bioxilma-xillikning kamayishi va tabiiy resurslarning tugashi kelajak avlod oldiga tabiatga nisbatan yangicha munosabatni shakllantirish vazifasini qo‘ymoqda. O‘zbekiston Respublikasining "Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi"da ham uzluksiz ta'lim tizimida ekologik bilim va madaniyatni oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.Boshlang'ich sinf yoshi inson shaxsiyatining asosi shakllanadigan davrdir. Aynan shu bosqichda bolada tabiatga nisbatan nafaqat qiziqish, balki masuliyat hissini uyg'otish strategik ahamiyatga ega. Mas'uliyatlilik – bu shunchaki tabiatni sevish emas, balki o‘z xatti-harakatlarining oqibatini tushunish va tabiatni muhofaza qilishda faol ishtirok etishdir. Hozirgi kunda boshlang'ich ta'limda atrof-olamni o‘rgatish ko‘p hollarda faqat nazariy ma'lumot berish bilan cheklanib qolmoqda. O‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalar va ichki masuliyatni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari yetarli darajada takomillashtirilmagan. Ushbu maqola mazkur bo‘shliqni to‘ldirishga yo‘naltirilgan.

Atrof-olamga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o‘rganilgan:

Xorijiy tajriba: Shveysariyalik psixolog J. Piaget bolalarning dunyoni anglash bosqichlarini tahlil qilar ekan, kichik maktab yoshidagi bolalarda "realistik mantiq" shakllanishini ta'kidlaydi. Bu davrda bolalar sabab-oqibat bog'lanishlarini yaxshi tushuna boshlaydilar, demak, ularga tabiatga yetkazilgan zararning oqibatlarini tushuntirish samarali bo‘ladi.

Milliy pedagogika: Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sinoning asarlarida tabiat va inson uyg'unligi masalasi markaziy o‘rin egallaydi. Ayniqsa, Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston

yoxud axloq" asarida tarbiyani "hayot-mamot masalasi" deb atar ekan, atrof-muhitni pokiza tutishni insoniy axloqning oliy ko‘rinishi sifatida ifodalaydi.

Zamonaviy yondashuvlar: Bugungi kunda pedagog olimlar (masalan, Sh. Avazov, A. Zunnunov) ekologik tarbiyani faqat dars bilan cheklab qo‘ymasdan, uni o‘quvchining kundalik turmush tarziga aylantirish zarurligini ilgari surmoqdalar.

«Avesto»da kishilarni ekologik tarbiyalash bo‘yicha quyidagi tadbirlar belgilangan:"Inson butun umri davomida suv, tuproq, olov, umuman dunyodagi jamiki yaxshi narsalarni pok va bus-butun asrashga burchlidir. Yer, suv, havo, olovni asrash qoidalarini buzgan kishi 400 qamchi urish jazosiga mahkumdir. Ota bobolarimiz azalazaldan tabiatga yuksak mehr ko‘rsatishgan. Yurtni obod etishgan, ko‘chalarni, hovlilarni sarishta qilishgan." Bundan ko‘rinadiki, azaldan tabiatga munosabat milliy qadriyatlarimiz bilan uyg'unlashib ketgan. Maktab o‘quvchilari ekologik tarbiya jarayonida quyidagilarni bilishlari zarur:

-tabiat haqida tushuncha, tabiiy muhit, tabiiy omillar va ular orasidagi bog'lanish;

-tabiat boyliklaridan tejab-tergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;

-atrof-muhitni ifloslantirishdan saqlash;

-tabiatni kelajak avlodlar uchun tabiiy holda qoldirishga intilish.

So‘nggi yillarda jahon hamjamiyati ekologik ta'limning dolzarb ekologik muammolarni hal qilish vositasi sifatida ahamiyatini tobora ko‘proq tan olmoqda. Iqlim o‘zgarishi, ifloslanish va bio xilma-xillikni yo‘qotish bilan bog'liq xavotirlar orasida ta'lim ekologik ongni rivojlantirish va barqaror xulq-atvorni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi degan qarashlar o‘sib bormoqda. Maktabning yuqori darajalarida ekologik ta'limga katta e'tibor berilgan bo‘lsa-da, ushbu ta'limni erta yoshdan boshlash uchun jiddiy holat mavjud. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yoshligida ekologik tushunchalarga ta'sir qilish ekologik boshqaruv tuyg'usini rivojlantirishi va bolalarda umrbod barqarorlik majburiyatini singdirishi mumkin. Bundan tashqari, ekologik ta'limni boshlang'ich maktabga kiritish tanqidiy fikrlash, muammolarni hal

qilish qobiliyatlari va fuqarolik faolligini targ'ib qilish kabi kengroq ta'lim maqsadlariga mos keladi. Bundan tashqari, adabiyot boshlang'ich sharoitlarda ekologik ta'lim samaradorligini oshirishda tajribaviy ta'lim, ochiq havoda faoliyat va fanlararo yondashuvlarning rolini ta'kidlaydi. Boshlang'ich sinflarda ekologik muammolarni o‘qitishning afzalliklarini o‘rganish uchun mavjud adabiyotlarni har tomonlama ko‘rib chiqish o‘tkazildi. Ushbu sharh turli manbalardan, shu jumladan ilmiy ma'lumotlar bazalari va o‘quv jurnallaridan ilmiy maqolalar, ma'ruzalar va amaliy tadqiqotlarni o‘z ichiga olgan. Boshlang'ich sharoitlarda ekologik ta'limning afzalliklari, usullari va natijalariga oid umumiy naqsh va tushunchalarni aniqlash uchun asosiy mavzular, tabiat bilan inson o‘rtasidagi uyg’unlikni ta’minlashda ekologik ta’lim-tarbiyaning roli

nihoyatda katta. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta’lim va tarbiya insonning tabiatiga, qolaversa, o‘ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqozo etadi. Bu o‘z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg’otish ona Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an’analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma’naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.[3] Dunyoda yuz beraètgan ekologik yangiliklardan foydalanish o‘qituvchining bilimi, pedagogik mahorati va kompetentsiyasiga bog’liq. SHu munosabat bilan o‘quvchilarni ekologik masalalar bo‘yicha nazariy va amaliy

bilimlar bilan qurollantirish asosiy vazifalardan biridir. Buning uchun o‘quvchilarga ekologik ta’limning asosiy manbalari dasturlaridagi o‘quv materiallarini ma’ruzalarda chuqur tushuntirib berishga, sinfdan va sinfdan tashqari ekologik ishlarda samarali foydalanishga o‘rgatish va o‘rgatish zarur O‘rta Osiyo xalqlari, jumladan o‘zbek xalqi qadimdan ekologik madaniyat merosiga ega. O‘rta asrlarda O‘rta Osiyoda yashab ijod etgan olimlardan Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Farg’oniiy va boshqalar tabiatshunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qo‘shganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o‘simlik va hayvonot dunyosi, tabiatni e’zozlash

haqida qimmatli fikrlar aytganlar. Beruniyning ilmiy qarashlari, asosan, «Saydana»,

«Mineralogiya», «Qadimgi avlodlardan qolgan yodgorliklar» asarlarida o‘z aksini topgan. Unda Eronning turli tropik o‘simlik va hayvonlarining tashqi muhit bilan aloqasi, ularning xulq-atvori yil fasllarining o‘zgarishi bilan bog’liqligi misollar bilan tushuntirilgan. Abu Ali ibn Sino (980–1037 y.y.) yirik qomusiy olim sifatida tanilgan. Uning 450 ta asari mavjud bo‘lib, bizgacha 240 tasi yetib kelgan. Ibn Sino asarlari orasida «Tib qonunlari»shox asari tibbiyot ilmining qomusi bo‘lib, o‘rta asr tibbiyot ilmi tarqalishining oliy cho‘qqisi bo‘lib hisoblanadi. Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530 y.y.). Bobur nafaqat shoir, balki podsho, ovchi, tarixchi, bog’bon va tabiatshunos bo‘lgan. «Boburnoma» asarida Bobur o‘zi ko‘rgan kechirganlari, yurgan joylari tabiati, boyligi, urf-odati, hayvonoti, o‘simliklarini tasvirlagan. Asarda yer, suv, havoga tegishli xalq so‘zlari ko‘plab uchraydi. Bobur o‘z asarida joyning geografik o‘rni, qaysi iqlimga mansubligi, o‘simliklari, hayvonlari haqida bayon etgan va O‘rta Osiyoda qadim vaqtlardan buyon qovun, bug’doy, o‘rik, nok va mevalarning bir necha navlari borligi haqida ta’kidlagan.[3]

Boshlang’ich sinf yoshidagi bolalar hali ham o‘zlarning to‘laligicha mustaqil qarashlariga ega bo‘lmaydilar. Ushbu yoshdagi bolalar uchun "munosabat" atamasidan foydalanish faqat shartli ravishda amalga oshiriladi. Ba’zi tadqiqotchilarning fikricha, boshlang’ich sinf o‘quvchilarining tasavvurlari va xulosalari juda oddiy tartibda shakllantiriladi. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida atrof olamga ijobiy munosabatni shakllantirish ekologik ta’limsiz amalga oshmaydi. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarining umumiy xususiyatlaridan biri shundaki, ular o‘zini va tevarak-atrofdagi olamni o‘smirlarga qaraganda bir butun sifatida idrok etadilar. Ularning har biri uchun “men” tabiatni, tabiat esa “men”ni ifodalaydi. Eng muhimi, ular tabiatning bir qismini his qilishadi. Agar birinchi sinfda bolalarda faqat hayvonlar va o‘simliklarga rahm-shafqat, ularga muhabbat, atrof muhit go‘zalligidan estetik zavqlanish qiziqtirsa, o‘smirlik davrining oxiriga kelib, bu his-tuyg’ular ekologik yo‘naltirilgan faoliyatga aylanadi. Natijada hayvonlar va o‘simliklarga nisbatan rahm shafqat tuyg’usi shakllanadi. Maktabda ekologik tarbiyaga oid quyidagicha ommaviy tadbirlar tashkil etiladi. Bular: kechalar, ma’ruzalar, hikoyalar, ko‘rgazmalar, tanlovlar, o‘quvchilar ishlari, referatlar, ma’ruzalar, atrof muhitga oid plakatlar va boshqalar. Bu vositalar boshlang’ich sinf o‘quvchilarining ekologik

madaniyatni ongli tushuna bilishi, tabiatni muhofaza qilish va yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Atrof muhit xulq-atvori va mehnat faoliyati birlashtirilib, to‘g’ridan-to‘g’ri tabiiy bog’liqlik mavjud bo‘lsa, ular yaxshi natijalar berishiga shubha yo‘q [5]. O‘zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining - O‘zbekiston respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g’risida||gi 434-sonli qarori qabul qilingan. Qarorga ilova sifatida O‘zbekiston Respublikasida Ekologik ta’limni rivojlantirish Kontseptsiyasi ishlab chiqilgan. Kontseptsiyaning asosiy maqsadi o‘sib kelayotgan yosh avlodda ekologik bilim, ong va madaniyatni shakllantirish hamda rivojlantirish, ekologik ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, shuningdek, ekologiya sohasidagi ilm-fanni jahonning ilg’or innovatsion texnologiyalarini jalb etgan holda yanada takomillashtirishdan iborat. Mazkur kontseptsiyada ta’limning barcha bosqichlarida ekologik tarbiyaning o‘rni va roliga alohida urg’u berilgan. Bunda bilim berish «oddiydan murakkabga», «uzviylik va uzluksizlik» kabi pedagogik tamoyillarga tayangan holda nazariy va amaliy bilimlar uyg’unligiga, o‘quvchilarda ekologik madaniyat hamda tarbiyaning bosqichma-bosqich shakllanishini ta’minlaydigan maqsadga yo‘naltirilgan. Boshlang’ich sinflarda o‘quvchilar o‘quv fanlari doirasida qo‘shimcha ravishda:

-Suvni tejash va asrash;

-Atmosfera havosining ahamiyati va uni muhofaza qilish;

-Er resurslari va yer osti boyliklaridan oqilona foydalanish;

-O‘simlik va hayvonot dunèsini muhofaza qilish;

-CHiqindilarni yig’ish va joylashtirish;

-O‘zbekistonning go‘zal va takrorlanmas tabiatini asrash;

-O‘zi yashaydigan qishloq (shahar) tabiatini asrashda faol ishtirok etish;

-Orol dengizi fojiasi to‘g’risida umumiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi lozim. Bunday usullardan biri ekologik loyihalardan samarali foydalanishdir. Ekologik loyihalarni amalga oshirishda ota-onalar ishtirok etishi ham muhim zarurat hisoblanadi. Bu jarayonda har bir oilaning faol ishtiroki e’tibordan chetda qolmaydi. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarining ekologik tarbiyasi barcha oila a’zolarining ekologik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan doimiy tarbiyalash jarayini bilan chambarchas bog’liqdir.

O‘quvchilarga atrof muhit tozaligi birinchi navbatda toza havo va toza suv tushunchasi bilan bog’liqligi bu esa, bugungi kunda har bir sinf, oshxona, maktab, xonadon, ko‘chalardan chiqayotgan qattiq maishiy chiqindilarni to‘g’ri saralash, belgilangan maxsus joylarga tashlash, maishiy chiqindilarni yoqmaslik, ichimlik suvini isrof qilmaslik, suvga axlat tashlamaslik, tupurmaslik, behurmatlik qilmaslik tushunchalarini singdirib borish kerak. Tabiatga qilingan noto‘g’ri munosabat natijasida sodir bo‘layotgan ekologik muammolarni anglatish lozim.

O‘quvchilar ongida ekologik madaniyatni turli she’r, esse, hikoya tarzida o‘rgatilsa ularni maqsadga muvofiq bo‘ladi. Masalan:

Necha xalqlar suvga zor,
Faqat bizda bemalol.
Oqar suvni qadrlang,
Asrang, aslo qilmang xor.
Suv, havo, non uchovlon
Bo‘lmasa netar inson?
Suv bilan tirik jahon,
Oqar suvni qadrlang?!

Birlashgan Millatlar Tashkilotining maxsus dasturlarida qayd etilishicha, 2025- yilga borib yer yuzidagi davlatlarning yarmidan ko‘prog’ida suv taqchilligi yuzaga kelsa, 2050 -yilga borib, sayyora aholisining to‘rtdan uch qismining chuchuk suv taqchilligiga uchrashi bashorat qilinmoqda. Qolaversa, bugungi kundagi kasalliklarning 80 foizi suvlarning ifloslanishi bilan bog’liqdir. Asosiy ekologik muammolar yirik shaharlardagi sanoat korxonlaridan chiqayotgan chiqindilar va avtomobil-transport vositalarining organik yoqilg’ilarining yonishidan chiqadigan zaharli gazlar ulushiga to‘g’ri keladi. Bular esa yirik global muammolar iqoim o‘zgarishlariga sabab bo‘lmoqda. Atrof-muhit va turmush sharoiti aholining salomatligiga bevosita ta’sir qiladi. Yomonlashayotgan ekologik sharoit nafaqat hozir yashayotgan aholining, balki kelgusiavlodlarning ham salomatligiga, irsiyatiga oid omillariga salbiy ta’sirini o‘tkazishi mumkin. Ko‘plab tug’ma va g’ayritabiiy kasalliklar, chaqaloqlarning chala tug’ilishi atrof muhitning èmonlashuvi bilan bog’liq.

Xulosa. Umuman, maktab o‘quvchilarining ekologik ta'lim-tarbiyasi quyidagi tuzilish va tizimda olib borilsa, uning samaradorligi ta'minlanadi. Ekologik his-tuyg'u, ekologik idrok,

ekologik tasavvur, ekologik tushuncha, ekologik bilim, ma'lumot, ko‘nikma, malaka, odat, ekologik madaniyat (mahorat) va hokazo. Tabiatni muhofaza qilish hozirgi zamonning asosiy masalalaridan biri bo‘lib qolganligi o‘quvchi ongiga singdiriladi. Haqiqatdan ham, tabiiy boyliklardan haddan tashqari ko‘p darajada foydalanish, yangi yerlarni rejasiz o‘zlashtirish oqibatida, ekologik muvozanat keskin o‘zgardi, atrof-muhit ifloslandi. Ekologik tarbiyada insonning atrof-muhitga nisbatan munosabatlari tarbiyalanib, o‘quvchilar ongiga yoshligidan singdirib boriladi. Ekologik ta'lim-tarbiya maktabda barcha fanlarni o‘qitishda amalga oshirilishi ko‘zda tutiladi. Ekologik ta'lim-tarbiyadan bosh maqsad ham yosh avlodda atrof-muhit va uning muammolariga ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir.Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda ekologik muammolarni o‘qitish talabalar, o‘qituvchilar va umuman jamiyat uchun juda ko‘p foyda keltiradi. Biroq, ushbu imtiyozlarni amalga oshirish ekologik ta'limni asosiy o‘quv dasturlariga kiritish, o‘qituvchilar uchun malaka oshirish imkoniyatlarini ta'minlash va mahalliy jamoalar va ekologik tashkilotlar bilan hamkorlik qilish uchun birgalikda harakatlarni talab qiladi. Oldinga siljish, siyosatchilar, o‘qituvchilar va manfaatdor tomonlar boshlang'ich maktabda ekologik ta'limga ustuvor ahamiyat berish uchun birgalikda ishlashlari kerak, kelajak avlodlar 21-asrning murakkab ekologik muammolarini hal qilish uchun jihozlanganligini ta'minlashlari kerak. Ta’lim berishning nazariy asoslari qoniqarli darajada, ammo amaliy jihatlariga ko‘proq ahamiyat berilishi kerak. Maktablarda jonli tabiat burchaklari, TVda ekologiyani asrash borasida bot-bot beriladigan ijtimoiy roliklar samarasi juda kam. Bularning barchasi tashqi tarafdan berilayotgan ta’sirlardir. O‘quvchilar tabiatning bir bo‘lagi ekanliklarini o‘zlari his qilishlari zarur.Buning uchun amaliyotga ko‘proq e’tibor qaratgan ma’qul. Masalan, maktab maydonida poliz mahsulotlarini yetishtirish, turli foydali o‘simliklarni o‘stirish, maktab bog’ini tashkil qilish kabilar.

REFERENCES

1.Mamashokirov S. «Ekologik barkarorlik omillari» Tafakkur jurnali, 2005 yil, 1-son.

2.Falsafa tarixi. T.: O‘zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati, -139b.

3.Тошева Д. И., Жамолова Г. К. экологическое воспитание младших школьников //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 19. – С. 46-51.

4.Тошева Д. И., Очилова М. О. Методология Ходжа Бахоуддина Накшбанда и ее

социальное-педагогическая сущность //Вестник магистратуры. – 2019. – №. 4-4 (91).– С. 17-18.

5.Тошева Д. И., Тошева Д. И. Педагогические условия экологического воспитания на

уроках экологии в высшем образовании //Academy. – 2020. – №. 6 (57). – С. 88-89.

6.Тошева Д. И. Обучение учащихся начальных классов рациональному использованию

природных ресурсов //Вестник магистратуры. – 2019. – №. 4-4 (91). – С. 19-20.

QATAG‘ONLIK SIYOSATI SHAROITIDA “IJTIMOIY DAVLAT” TUSHUNCHASINING INKORI VA AHOLINING IJTIMOIY HIMOYASIZLIGI

Abdujabbarov Mirzohid Abdug‘affor o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda XX asrning 20-30 yillarida sovetlar tomonidan olib borilgan qatag‘onlik haqida so‘z boradi. Bu davrda amalga oshirilgan qatag‘onlik milliy vatanparvar kadrlarning sho’rolar tomonidan ayovsiz yo’q qilinishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa bu siyosat qatag’onlik davrini eng uchiga chiqqan payt 1937-1938-yillarga to‘g‘ri kelgan.

Kalit so‘zlar: “Qosimovchilik”, “inog‘omovchilik”, “uchlik”, “Botir gapchilar”, “18 lar guruhi”, “bosmachilik harakatlari”.

Odamzod o‘zi yashab turgan makonida ko‘p miqdorda yovuzlik, jinoiy harakatlar ijod etganiga shohiddir. Fransuz olimi Laynus Polinga o‘zining «Hech qanday urush bo‘lmasin» nomli asarida yer yuzida keyingi 5,5 ming yil davomida 14500 ta katta va kichik urushlar bo‘lib, ularda 4 milliardga yaqin odamhalok bo‘lgan, bu bundan bir necha o‘n yil oldin er kurrasida yashayotgan odamlar miqdoriga tengdir», deb yozgan edi. Harbiy harakatlar yuz berishi va yuz bermasligidan qatiy nazar turli mamlakatlarning u yoki bu hududida qotilliklar, portlashlar, yong‘inlar, zaharlanishlar,

odamlarni o‘g‘irlash va boshqa harakatlar yuz bergan va hozirda ham sodir bo‘lmoqda. Oktyabr to‘ntarishi oqibatida Turkistonda zo‘rlik bilan o‘rnatilgan mustamlakachi Sovetlar tuzumi birinchi kundan boshlab xalqimiz boshiga son-sanoqsiz qirg‘inlar, dahshatli va alamli kulfatlar olib keldi. Bu dahshatli rejimni o‘lkamiz xalqlari qabul qilmadilar. Ular istiqlol uchun, erk va milliy-ozodlik uchun 16 yil mobaynida qurolli kurash olib bordilar. Bu kurash davomida, ayrim xorijdagi muarrixlar hisobicha, 1 million 900 ming vatandoshimiz Turkistondan bosh olib, xorijiy mamlakatlarga chiqib ketdi va 1 million 700 ming yurtdoshimiz Sibirga, Uzoq Shimolga, Ukrainaga, Shimoliy Kavkazga, Uralga, Qozog‘istonga, Uzoq Sharqqa, Kavkazga, Volgabo‘yi rayonlariga surgun qilindi. XX asrning 20-yillarida amalga oshirilgan qatag’onlar shunisi bilan ajralib turadiki, bu davrda o’z xalqi uchun jonini ayamay xizmat qilgan siyosiy rahbarlar asossiz ayblar bilan qatag’on qilindi. Mustabid tuzum Markazdan O‘zbekistonga o‘zining ko‘p sonli sadoqatli xodimlar, vakillarini rahbariy lavozimlarda ishlashga uzluksiz yuborib turdi. Ular yordamida o‘lka hayotida kechayotgan barcha jarayonlar, o‘zgarishlardan doimiy xabardor bo‘lib, mahalliy kadrlar faoliyatini kuzatib, nazorat qilib bordi. O‘z xalqi, yurtining milliy manfaatlarini himoya qilib, uning istiqbolini ko‘zlab, o‘zida kuch-iroda topib, bor haqiqatni aytishga jur’at qilgan millat kishilari birinchi navbatda hukmron Markazning qahr-zahriga duchor bo‘ldi.[1] Qatag‘on zulmkorlari, ularning gumashtalari bir imo-ishora bilan bunday yurt fidoyilarini oradan olib tashlash, faoliyatini og‘machilik, buzg‘unchilikda ayblash, sha’niga millatchi, xalq dushmani, aksilinqilobchi, burjua malaylari singari asossiz bo‘xtonlar bilan la’nat tamg‘asini tirkashga doimo tayyor turardilar. Buning yorqin ifodasini sovet mafkurachilari tomonidan to‘qib chiqarilgan va o‘zbek milliy kadrlari sha’nini bulg‘ashga qaratilgan «18 lar guruhi», «inog‘omovchilik», Milliy kuchlar safining bo‘lib tashlanishi «qosimovchilik» degan siyosiy ishlar misolida ko‘rish mumkin.[2] Mazkur guruhlar faoliyatiga oid tarixiy hujjatlarni ko‘zdan kechirib, tahlil etar ekanmiz, bu insonlar xatti-harakatida, faoliyatida ularni ayblashga bois bo‘ladigan hech bir asosli ashyo-dalillar bo‘lmaganligiga to‘la amin bo‘lamiz. Ularning yagona «gunohi» - bu o‘z millati dardi, tashvishi va manfaatini ko‘zlab, ayrim muhim muammolarni ko‘targanligi va ularni hal etishga yuqorining e’tiborini

jalb etganligi bo’ldi xolos. Xo‘sh, «18 lar guruhi» tarkibi kimlardan iborat bo‘lgan? Ular sovet mutasaddilari oldida qanday gunoh qilgan edilar? Respublikaning taniqli arboblaridan tashkil topgan bu guruhdagi I. Xidiraliyev, M. Saidjonov, U.Ashurov, R. Rahimboboyev, R. Rafiqova va boshqalarga tirkalgan asossiz aybga, uyushtirilgan tuhmatu-bo‘htonga ko‘ra, go‘yo uning a’zolari ko‘p masalalarda noto‘g‘ri yo‘l tutganlar. Aslida esa ular hukmron Markazning ulug‘ davlatchilik va shovinistik siyosatiga, milliy kadrlarga nisbatan bepisandlik, loqayd lik yo‘liga qarshi chiqib, adolat va haqqoniylik tamoyillarini himoya qilib chiqqandilar. Shu bois rasmiy partiya organlari tomonidan mazkur guruh keskin qoralandi va uning a’zolari o‘z lavozimlaridan olinib, turli partiyaviy jazolarga giriftor etildilar. «Inog‘omovchilik» guruhi to‘g‘risida gap borganda ham unga qo‘yilgan barcha ayblarning to‘liq tarzda to‘qib chiqarilganligi ayon bo‘ladi. Ma’lumki, Rahim Inog‘omov O‘zKP(b) MQ Matbuot bo‘limi mudiri va O‘zSSR Maorif xalq komissari vazifasida faoliyat yuritib kelgan. «Inog‘omovchilik» guruhi to‘g‘risida gap borganda ham unga qo‘yilgan barcha ayblarning to‘liq tarzda to‘qib

chiqarilganligi ayon bo‘ladi.[3] Ma’lumki, Rahim Inog‘omov O‘zKP(b) MQ Matbuot bo‘limi mudiri va O‘zSSR Maorif xalq komissari vazifasida faoliyat yuritib kelgan. U 1926-yilda «O‘zbekiston ziyolilari» degan risolasini e’lon qilgan. Risolada oktabr o‘zgarishi o‘zbek xalqi uchun kutilmagan voqea bo‘ldi va unga o‘zbek mehnatkashlari tayyor emas, degan gaplarni yozdi. Uning risolasida oktabrgacha bo‘lgan davrda «...Rus istibdodiga qarshi mustaqillik harakatida tarixiy rolni ziyolilar o‘ynagan», degan haqqoniy fikrlar ilgari surilgan. Shuningdek, R. Inog‘omov o‘zining bir qator nutqlarida O‘zbekiston Kompartiyasining mustaqil faoliyat yurita olmayotganligiga, Markazning nazoratchi organlarining o‘lka hayotidagi zo‘ravonligiga ham alohida e’tibor qaratgan. Respublikaning bir qator mahalliy partiya, sovet organlari mas’ul xodimlaridan N.Mavlonbekov, I.Isamuhammedov, M.Aliyev singari hammaslaklar Inog‘omov qarashlarini qo‘llab-quvvatlab chiqqandilar. Albatta, bunday muxolifotchi chiqishlar hukmron partiya mutasaddilarining qahriga uchramasdan, jazolanmasdan qolmasdi. Shu bois 1926– 1927-yillarda bu guruh faoliyati partiya tashkilotlarida bir necha bor muhokama qilinib, og‘machi guruhbozlikda ayblandi. R. Inog‘omov va uning tarafdorlari

vazifalaridan olinib, nomlari qoralandi, o‘zlari esa tavba-tazarru qilishga majbur etildilar. «Qosimovchilik» guruhi ham 1929 – 1930-yillarda sovet hukmron rejimi tomonidan milliy kadrlarni, ziyolilarni qatag‘on qilish, jazolash maqsadida atayin uyushtirilgan navbatdagi uydirma bo‘lgan. O‘zSSR Oliy Sudining raisi lavozimida ishlab kelgan Sa’dulla Qosimov va uning yaqin maslakdoshlari deb topilgan N.Alimov, B. Sharipov kabi 7 kishi 1929-yilning ikkinchi yarmida qamoqqa olinadilar. Ularning atayin to‘qib chiqarilgan «ayblov ishi»ga siyosiy tus beriladi. Bunga ko‘ra, ular respublikadagi millatchi tashkilotlar bilan aloqa bog‘laganlikda ayblandilar. Ular «bosmachilik» harakatiga yon bosganlikda qoralandilar.[4] Bu guruh Akmal Ikromov. Yo‘ldosh Oxunboboyevning 4 ta a’zosi mana shunday asossiz ayblar bilan ayblanib, otib tashlandilar, qolgan 3 kishi esa ko‘p yillik qamoq jazosiga hukm qilindilar. O‘zbekiston ravnaqi, istiqboli uchun, xalqining baxt-u saodati, farovon turmushga erishishi uchun fidoyilik ko‘rsatgan Fayzulla Xo‘jayev, Turor Risqulov, Abdulla Rahimboyev, Akmal Ikromov, Isroil Ortiqov, Abdulla Karimov va boshqa o‘nlab nomdor mahalliy rahbar kadrlarning hayot qismati ham pirovardida mana shunday fojia bilan yakun topdi. Mustabid tuzum hukmdorlari va ular gumashtalarining yeng shimarib qilgan «sa’y-harakatlari» natijasida 1937–1938-yillarda go‘yo O‘zbekistonda bir qator yirik aksilinqilobiy tuzilmalar borligi to‘qib chiqarildi. Bular: respublika rahbarlari A.Ikromov va F.Xo‘jayev boshchiligidagi «Burjua-millatchilik aksilinqilobiy tashkiloti markazi», Abdurauf Qoriyev rahbar bo‘lgan «Musulmon ruhoniylarining millatchi-isyonchilar tashkiloti», «Aksilinqilobiy o‘ng trotskiychi josuslar tashkiloti markazi», «Buxoro va Turkiston baxt-saodati» nomli aksilinqilobiy tashkilot, I. Ortiqov boshliq «Yoshlarning aksilinqilobiy burjua millatchilik tashkiloti», «Ingliz josuslik rezidenturasi», «Yapon josuslik qo‘poruvchilik rezidenturasi» va boshqalar edi. 1937-yil 30 iyuldan boshlanib 1938-yil noyabriga qadar davom etgan qizil terror mobaynida 1,5 million kishi qamoqqa olingan, shundan 700 minggi otib yuborilgan. Qatag‘onning qahrli tig‘i jamiyat a’zolarining barcha toifalarini o‘z domiga tortgan. O‘zbekistonda esa 1937 yil 10-avgustdan 1938-yil 1-yanvargacha o‘n ming etti yuz kishi qamoqqa olingan. Bulardan uch ming olti yuz o‘n uch kishi qatl etildi, etti ming sakson etti kishi sakkiz-o‘n yil muddatga qamoqqa tashlandi. O‘sha yillari aholining

barcha qatlamlari qatag‘on girdobiga tushgan. Qatag‘on avvalo, ziyolilar, din xizmatchilariga qarshi qaratilgan edi. Faqat 1937-yil dekabr oyida «uchlik» qarori bilan hukm qilingan uch ming olti yuz qirq to‘rt kishidan bir ming to‘rt yuz oltmish to‘rt nafari imom, eshon, mulla va boshqa diniy xizmatchi bo‘lgan. 1938 yilning fevralida «uchlik» yig‘ilishlarida 2491 mahbus ustidan hukm chiqarilgan, shundan 2086 mahbus otuvga, 398 mahbus o‘n yil muddatga, ikki mahbus sakkiz yil muddatga qamoq jazosiga hukm qilingan. To‘rt mahbus tergov vaqtida vafot etgan, bir kishigina ozod etilgan. 1937-1938-yillarda I.V.Stalin boshchiligida Sovet hokimiyati amalga oshirgan siyosiy qatag’onlar insoniyat tarixidagi eng dahshatli fojialardan biri edi. Bu davrda Sovet hokimiyatiga, uning mafkurasiga qarshi har qanday o’zgacha fikrlash, hatti-harakatga chek qo’yish, xalqni asoratda tutish, partiya va hukumat organlarini so’zsiz itoat etuvchi kadrlar armiyasiga aylantirish maqsadida misli ko’rilmagan ko’lamda qatag’on siyosatini avj oldirdi. Bu qatag’on to’lqini eng avvalo davlat arboblari, partiya va hukumat organlari, muassasalardagi mas’ul kadrlarga qaratildi. O’zbekistonda bu jarayonda o’sha davrning eng ilg’or, faol, bilimli va tashkilotchi milliy kadrlari, ziyolilari, maorif va madaniyat xodimlari, olimlar, ziyolilar, yozuvchilar mash’um qatag’on qurboni bo’ldilar. Stalin hukumati nafaqat ularning o’zlarini, balki oila a’zolarini ham qatag’on girdobiga tortdi. Eng so‘nggi ma’lumotlar, tarixiy hujjatlarni har tomonlama o‘rganish, tahlil qilishlar, surishtirishlar bunday tashkilotlarning respublika hududida butunlay bo‘lmaganligini tasdiqlamoqda. Demak, bunday aksilinqilobiy tashkilotlar totalitar tuzum buyurtmasi asosida Markaz jallodlari va jazo organlari tomonidan atayin to‘qib chiqarilgan. Buning orqasida ming-minglab begunoh, aybsiz insonlar shafqatsiz jazolangan, aziz umrlari xazon bo‘lgan. Faqat 1937—1938-yillarda O‘zbekistonda hammasi bo‘lib mingdan ziyod kishi qamoqqa olingan. Ulardan uchlik: siyosiy boshqarma vakili, ichki ishlar xodimi va mahalliy hokimiyat vakili nazarda tutiladi. ming 920 nafari otib tashlangan, 37 ming nafari esa turli muddatli qamoq va surgunlarga hukm etilgan.[5]

Xulosa qilib aytganda, mustabid tuzum jallodlarining bu bedodligini hech narsa bilan oqlab bo‘lmaydi. Yaqin milliy tariximizning bu qorong‘u zulmati xalqimiz dilida mangu o‘chmas armon bo‘lib qoldi. U faqat milliy istiqlol tufayligina to‘la yuzaga

chiqib, bundan yurtimiz fuqarolari chinakam ro‘shnolik ko‘rmoqdalar. Sovet tuzumining qatag‘onlaridan milliy ziyolilar eng ko‘p aziyat

chekdi, mislsiz qurbonlar berdi. Mustaqillikka erishganimizdan so’ng qatag’on bo’lgan yurtdoshlarimizni nomi asta-sekinlik bilan oqlanib, aybsiz deb topilgan. Ularning oilalariga chuqur ta’ziya izxor etilib, qilgan xizmatlari uchun har yili Prezidentimiz tomonidan tashakkurnomalar yuboriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Шамсутдинов Р. Истиқлол йўлида шаҳид кетганлар. – Т.: Шарқ,

2001. –Б.19

2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Sa%CA%BCdulla_Qosimov

3. Зикруллаев М. Ўзбекистонда совет давлатининг қатағон сиёсати: келиб чиқиш сабаблари ва фожиали оқибатлари (Илмий мақолалар тўплами). Тошкент: Ўзбекистон, 2022. – Б. 110.

4. https://e-tarix.uz/vatan-tarixi/444-qatogonlik-dawrlari.html [Murojaat qilingan sana: 09.02.2023]

5. Шамсутдинов Р. Қатағон қурбонлари. Иккинчи китоб - Т.: Шарқ, 2007 Б 18-22-бетлар

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY ISH SOHASINING RIVOJLANISHI VA NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI

Q.A.Axmedov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi,
sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
M.R.Abdumalikova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Yangi O‘zbekiston taraqqiyot bosqichida inson manfaatlarini ta’minlash, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilandi. Bu jarayonda ijtimoiy ish sohasi alohida ahamiyat kasb etib, u jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va barqarorlikni ta’minlashga xizmat qilmoqda. So‘nggi yillarda ijtimoiy ish instituti mustaqil kasbiy soha sifatida shakllanib, uning tashkiliy, huquqiy va ilmiy asoslari izchil rivojlantirilmoqda.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy ish, Ijtimoiy xodim, Yangi O‘zbekiston, ijtimoiy davlat, Harakatlar Strategiyasi, Taraqqiyot Strategiyasi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi,”Inson” ijtimoiy xizmatlar markazi, ijtimoiy karta, ijtimoiy sug‘urta.

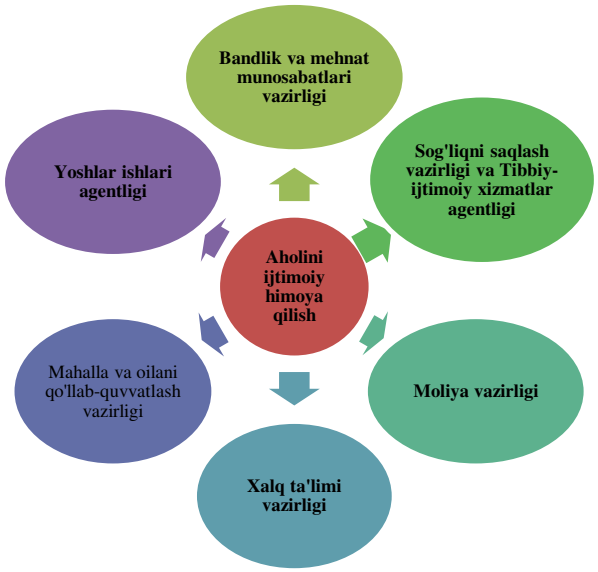
Ijtimoiy ish kasbiy faoliyat bo‘lib, uning ma’nosi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, ularni zamonaviy sivilizatsiyalashgan jamiyat talablariga muvofiqlashtirish, ularning mantiqiyligini, insoniyligini, subyektivligini oshirish, shaxslar, guruhlar, etnik guruhlarning aloqalarini mustahkamlashdan iborat. Ijtimoiy ishning o‘zi ma’lum usullar va ijtimoiy ishning har qanday tashkiliy tuzilmasi (bandlik xizmati, ijtimoiy xizmatlar) yordamida amalga oshiriladi. Yordam yoki himoya xizmati, reabilitatsiya markazi va boshqalar o‘z texnologiyalari, ish usullariga ega[1].

O‘zbekistonda ijtimoiy ish sohasi mustaqillikdan keyingi dastlabki yillarda asosan ijtimoiy yordam va xayriya faoliyati doirasida shakllandi. Bu davrda ijtimoiy himoya tizimi ko‘proq davlat tomonidan beriladigan nafaqalar, moddiy yordam va imtiyozlar bilan cheklanib qolgan edi. Zamonaviy sharoitda ijtimoiy ish nafaqat aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlariga yordam ko‘rsatish, balki ijtimoiy xavflarni boshqarish, ijtimoiy inklyuziyani ta’minlash hamda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan professional faoliyat turi sifatida namoyon bo‘ladi.

2017-yildan boshlab Yangi O‘zbekiston konsepsiyasi asosida ijtimoiy sohada tub islohotlar boshlandi. “Inson qadri uchun” tamoyili davlat siyosatining markaziga qo‘yilib, ijtimoiy ish professional faoliyat sohasi sifatida rivojlantirila boshlandi. Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi, mahalla institutining kuchaytirilishi, Ijtimoiy himoya yagona reestri, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari” kabi mexanizmlarning joriy etilishi ijtimoiy ishning amaliy maydonini kengaytirdi. 2023-yil 30-aprelda yangilangan O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 1-moddasiga ko‘ra O‘zbekiston “ijtimoiy davlat” deb e’lon qilindi va aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi tubdan yangilana boshladi. O‘zbekiston davlat siyosatida “ijtimoiy davlat” tamoyillarini hisobga olgan holda aholini manzilli ijtimoiy himoya qilishning asosiy yo‘nalishlari deb quyidagilar belgilandi:.

- Kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy himoya tizimini joriy etish;

- Ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi va manzilligini oshirish orqali aholining ko‘makka muhtoj qatlami ijtimoiylashuvi ta’minlash;
- Ijtimoiy himoyani mahalla darajasigacha tashkil etish, og‘ir hayotiy ahvolga tushib qolgan aholiga individual yondashuvga muvfiq ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish;
- Aholining ijtimoiy sug‘urta mexanizmlari bilan qamrab olinishini kengaytirish;
- Xavf guruhlariga tushib qolgan oilalarni aniqlash va kompleks ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish orqali ularning og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolishning oldini olish;
- Nogironligi bo‘lgan shaxslarning hayot kechirishi uchun qulay muhit yaratish; [2]

2-rasm. Aholini ijtimoiy himoyalash xizmatlarini taqdim etish bo‘yicha institutsional tuzilma.

Yangilanayotgan O‘zbekiston sharoyitida ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Ushbu islohotlar 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi orqali tizimli va bosqichma-bosqich rivojlanish darajasiga ko‘tarilgan bo‘lsa, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi ijtimoiy siyosatni inson manfaatlari markaziga qo‘ygan holda yangi sifat bosqichiga olib chiqdi. Shular jumlasidan, 2023-yil 1-iyundagi “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizmini

yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 82-sonli Farmoni[3]ga asosan tashkil etilgan. Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy himoya tizimini yangi bosqichga olib chiqdi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholini himoya qilish va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish bo‘yicha vakolatli organ hisoblanadi hamda o‘z faoliyatini boshqa davlat organlari va tashkilotlari, ularning mansabdor shaxslaridan mustaqil ravishda amalga oshiradi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi to‘g‘ridan to‘g‘ri O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida tashkil etilgan vakolatli organ hisoblanadi. Aytib o‘tishimiz kerakki, avvalgi tarqoq bo‘lgan ijtimoiy xizmatlar endilikda Ijtimoiy himoya milliy agentligida markazlashdi. Shular jumlasidan, O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandligi vazirligi tizimidan Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza komissiyasi va uning hududiy bo‘linmalari: Nogironligi bo‘lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va protezlash milliy markazi hamda uning hududiy markazlari; Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish respublika markazi hamda uning hududiy bo‘limlari; Odam savdosi jabrdiydalariga yordam berish bo‘yicha respublika reabilitatsiya markazi; keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun “Muruvvat” va “Saxovat” internat-uylarieksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, urush va mehnat faxriylari uchun sanatoriylar kabi ijtimoiy xizmatlar shuningdek, Sog‘liqni saqlash Vazirligi tizimidan Bolalar uylari, Ichki ishlar Vazirligi tizimidan muayyan yashash joyiga ega bo‘lmagan shaxslarni reabilitatsiya qilish markazlari, zo‘ravonlikka uchragan bolalar va ayollar bilan ishlash Maktabgacha va maktab ta’limi Vazirligi tizimidan Mehribonlik uylari, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablar va maktab-internatlar, ko‘p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamda ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasalari aynan Ijtimoiy himoya milliy agentlik tuzilmasiga o‘tkazildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining asosiy faoliyat yo‘nalishlari aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida davlat siyosatini ishlab chiqish, nogironligi bo‘lgan shaxslarni jamiyatga inklyuzivlashtirish, voyaga yetmagan bolalarni ijtimoiy himoya qilish, zo‘ravonlikka uchragan ayollarni ijtimoiy himoya qilish, yoshlar bilan ishlash, yakka yolg‘iz va keksalar

bilan ishlash, ijtimoiy ta’minot dasturlarini amalga oshirish, kambag‘al oilalarni aniqlash, kambag‘al oila deb e’tirof etish, kambag‘allikdan chiqarish tizimini muvofiqlashtirish hisoblanadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi va uning hududiy bo‘linmalari tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlar va bolalar bilan ishlash bo‘yicha vakolatli organ hisoblanadi.

2023-yil 28-sentyabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 319-sonli qaroriga asosan 2023-yil 15-oktyabrdan 28 ta tuman (shahar)da eksperiment tariqasida Ijtimoiy himoya milliy agentligining “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari ijtimoiy xodimlar guruhlari tomonidan ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko‘rsatishning yangi tizimi yo‘lga qo‘yildi. “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining maqsadi ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamiga mahalla darajasida kompleks ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yishdan iborat. Markaz xodimlari ijtimoiy himoyani tashkil etishlari va mahalla darajasida aholining muammolarini hal qilishlari, ijtimoiy himoyaning maqsadli va samaradorligini oshirishlari hamda yordamga muhtoj aholining ijtimoiylashuviga yordam berishlari shart. Shuningdek, tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan shaxslar bilan ishlash hamda tazyiqqa uchragan xotin-qizlar, keksalar va voyaga etmaganlarga ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatadi.

Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 27-dekabrdagi 897-sonli “Aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashda “ijtimoiy karta” tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori[4]ga ko‘ra aholining ehtiyojlari uchun “ijtimoiy karta” muomilaga chiqarilishi belgilandi. Ijtimoiy karta aholining muayyan toifalariga bepul tarqatilib, davlat tomonidan ijtimoiy to‘lovlar (nafaqalar, yordam pullari, pensiyalar) shu karta tushiriladi. Ijtimoiy kartani bepul oladigan aholi toifalari: Kambag‘al oilalar reyestriga kiritilgan oilalar (shaxslar), O‘zgalar parvarishiga muhtoj shaxslar bo‘lgan yolg‘iz yashovchi va yolg‘iz keksalar, O‘zgalar parvarishiga muhtoj shaxslar parvarishi bilan band bo‘lgan shaxslar, Nogironligi bo‘lgan shaxslar, Vasiylar (homiylar), tutingan ota-onalar, Pensionerlar. Ijtimoiy karta ijtimoiy xizmatlardan ortiqcha hujjatlarsiz foydalanish imkonini beradigan hujjat sifatidagi karta hisoblanadi. Ijtimoiy karta funksiyalari bosqichma-bosqich kengaytirib boriladi. Keyinchalik karta bilan avtobus va metroda bepul yurish, elektr, gaz va o‘qish xarajatiga kompensatsiya olish ham mumkin bo‘ladi. Ijtimoiy kartaga ariza

berilgandan keyin 3 ish kuni ichida olish mumkin, o‘zgalar parvarishi muhtoj ayrim shaxslarga “Inson”markazlari tomonidan 15 ish kuni ichida ularning yashash joyiga yetkazib beriladi.

Har qaysi davrda ham bolalarni himoya qilish O‘zbekiston uchun asosiy masala bo‘lib kelgan. “Ijtimoiy davlat” sifatida O‘zbekiston bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida 2024-yil 14-noyabr kuni “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi

996-sonli Qonuni[5]ni qabul qildi. Bolaning hayotiga, sog‘lig‘iga, jinsiy daxlsizligiga, sha’niga, qadr-qimmatiga hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan, jismoniy yoki ruhiy azob yetkazayotgan yoki yetkazishi mumkin bo‘lgan hamda asosiy ehtiyojlariga zid bo‘lgan, shu jumladan telekommunikatsiya tarmoqlaridan va Internet butunjahon axborot tarmog‘idan foydalangan holda amalga oshiriladigan, qasddan sodir etiladigan harakat (harakatsizlik) bolalarga nisbatan zo‘ravonlik deb e’tirof etiladi. Qonunga ko‘ra bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishga doir faoliyatni amalga oshiruvchi subyektlar jumlasiga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ham kiradi. Ijtimoiy himoya organining vakolatlari: bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning barcha shakllarining oldini olish, zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalarni hamda o‘ziga nisbatan zo‘ravonlik sodir etilishi xavfi ostida bo‘lgan bolalarni himoya qilish dasturlari va chora-tadbirlarini ishlab chiqadi hamda amalga oshiradi; zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalarga tibbiy, ijtimoiy, psixologik, huquqiy va boshqa zarur xizmatlar ko‘rsatilishini tashkil etadi, ularning huquqlari va qonuniy manfaatlarini o‘z oilasidan, shu jumladan yaqin qarindoshlaridan ajratmagan holda ta’minlash masalalarini hal qiladi; ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni muqobil parvarish qilish va joylashtirishning oilaviy shakllarini rivojlantirish choralarini ko‘radi; zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalarni reabilitatsiya qilish uchun yuboradi; zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalar haqidagi hamda o‘ziga nisbatan zo‘ravonlik sodir etilishi xavfi ostida bo‘lgan bolalar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni to‘playdi, saqlaydi, ularga ishlov beradi, ularni tahlil qiladi va ulardan foydalanadi; bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish bilan bog‘liq faoliyatni amalga oshiruvchi

yoki unda ishtirok etuvchi davlat organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan hamkorlik qiladi.

2026-yildan O‘zbekistonda budjet sohasi xodimlarinigina emas, balki xususiy sektorni ham qamrab olgan ijtimoiy sug‘urtaning yangi tizimi amal qila boshladi. Chunki 2025-yil 9-dekabrda 1101-sonli “Davlat ijtimoiy sug‘urtasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Qonuni[6] qabul qilindi va 2026-yil 1-yanvardan kuchga kirdi. Mazkur qonunning maqsadi davlat ijtimoiy sug‘urtasi tizimi, uni tashkil etish hamda davlat ijtimoiy sug‘urtasi to‘lovlarini to‘lash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir[7]. Shuningdek, qonun loyihasida Ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi tomonidan aholini sug‘urtalash tizimi joriy etilishi belgilanmoqda. Xususan, inson hayoti va faoliyati davomida vaqtincha mehnat qobiliyatini yo‘qotganida (o‘zi yoki farzandi kasal bo‘lganida, qisqa davolanishda, tug‘ruq davrida) yoki ishsiz qolganida ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi hisobidan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlanadi. Qonunning qabul qilinishi faoliyat turidan qat’iy nazar ishlayotgan xodimlarga vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik nafaqasi, homiladorlik va tug‘ish nafaqasi hamda ishdan bo‘shatish nafaqasini to‘liq to‘lanishiga, ijtimoiy faol aholining kambag‘al oilalar toifasiga tushib qolishining oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Ushbu islohotlar aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimini takomillashtirish hamda ijtimoiy himoya mexanizmlarini yanada samarali qilishga xizmat qilmoqda. So‘nggi yillarda ijtimoiy ish instituti bosqichma-bosqich rivojlanib, aholining ijtimoiy muammolarini hal etishda muhim o‘rin egallay boshladi. Ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi va shaffofligi oshib, aholiga ko‘rsatilayotgan yordamning sifati yaxshilandi. Davlat va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikning kuchayishi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, normativ-huquqiy asoslarning izchil takomillashtirilishi ijtimoiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning mustahkam huquqiy poydevorini yaratdi. Natijada ijtimoiy soha jamiyat taraqqiyotining

muhim yo‘nalishiga aylandi. Bu islohotlar aholining turmush darajasini oshirish va inson qadrini ulug‘lashga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Axmedov Q. Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiya AVTOREFERATI. Тошкент – 2025
2. https://parliament.gov.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-82-son Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 27-dekabrdagi “Aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashda “ijtimoiy karta” tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 897-sonli Qarori
5. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi
996-sonli Qonuni
6. O‘zbekiston Respublikasining 09.12.2025-yildagi “Davlat ijtimoiy sug‘urtasi to‘g‘risida”gi 1101-sonli Qonuni
7. https://www.gazeta.uz

IJTIMOIY TARMOQLARNING NOGIRON FARZANDLI OILALARGA TA’SIRI

Abdunabiyeva Dilshoda
Namangan Davlat Pedagogika instituti
Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: **Habibjanova Nodira**

Annostatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning nogiron farzandli oilalar hayotiga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta’siri tahlil qilinadi. Bugungi raqamli jamiyat sharoitida ijtimoiy tarmoqlar axborot almashish, tajriba o‘rtoqlashish va psixologik qo‘llab-quvvatlashning muhim vositasiga aylangan. Maqolada nogiron farzand tarbiyalayotgan ota-onalar uchun ijtimoiy tarmoqlarning axborot manbai sifatidagi ahamiyati, ularning ijtimoiy faolligini oshirishdagi o‘rni hamda ruhiy holatiga ta’siri yoritib berilgan. Shuningdek, noto‘g‘ri ma’lumotlar tarqalishi, kamsituvchi munosabatlar va salbiy psixologik bosim kabi muammolar ham ko‘rib

chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ijtimoiy tarmoqlardan ongli va maqsadli foydalanish nogiron farzandli oilalarning jamiyatga moslashuvini yengillashtiradi hamda ularning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoqlar, nogiron farzand, oila, psixologik qo‘llab-quvvatlash, jamiyat, ongli foydalanish

Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda ijtimoiy tarmoqlar insonlar hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Facebook, Instagram, Telegram, YouTube kabi platformalar orqali odamlar nafaqat muloqot qiladi, balki axborot oladi, tajriba almashadi, bilim va ko‘nikmalarni rivojlantiradi. So‘nggi statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘ylab 4,9 milliarddan ortiq inson ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi va ularning aksariyati kundalik hayotdagi muhim axborotni shu platformalardan oladi. Shu sababli ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi.Ayniqsa, nogiron farzand tarbiyalayotgan oilalar uchun ijtimoiy tarmoqlar hayot sifatini yaxshilashda katta ahamiyat kasb etadi. Bunday oilalar nafaqat kundalik moddiy va moliyaviy muammolar bilan, balki psixologik va ijtimoiy qiyinchiliklar bilan ham duch keladilar. Nogiron farzand tarbiyalayotgan ota-onalarning ko‘pchiligi uchun ijtimoiy tarmoqlar ma’lumot manbai sifatida xizmat qiladi: ular reabilitatsiya va ta’lim usullari, davlat tomonidan beriladigan imtiyozlar, maxsus kurslar va sog‘liqni saqlash xizmatlari haqida tezkor ma’lumot oladilar. Masalan, 2022-yilda o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, nogiron farzandli oilalarning 67% ijtimoiy tarmoqlardan turli yordam va maslahatlarni olish uchun foydalanadi.

Ijtimoiy tarmoqlarning yana bir muhim jihati — tajriba almashish va ruhiy qo‘llab-quvvatlash. Ota-onalar bir xil vaziyatda bo‘lgan boshqa oilalar bilan fikr almashadi, muvaffaqiyatli tajribalarni o‘rtoqlashadi va bir-birini rag‘batlantiradi. Bu esa ularning yolg‘izlik hissini kamaytiradi, stress darajasini pasaytiradi va hayotga bo‘lgan ijobiy qarashni kuchaytiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar orqali ota-onalar moliyaviy yordam imkoniyatlari, xayriya jamg‘armalari va davlat dasturlari haqida xabardor bo‘lishadi, bu esa nogiron farzandli oilalarning turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi.Biroq ijtimoiy tarmoqlarning salbiy jihatlari ham mavjud. Ba’zan noto‘g‘ri yoki tekshirilmagan

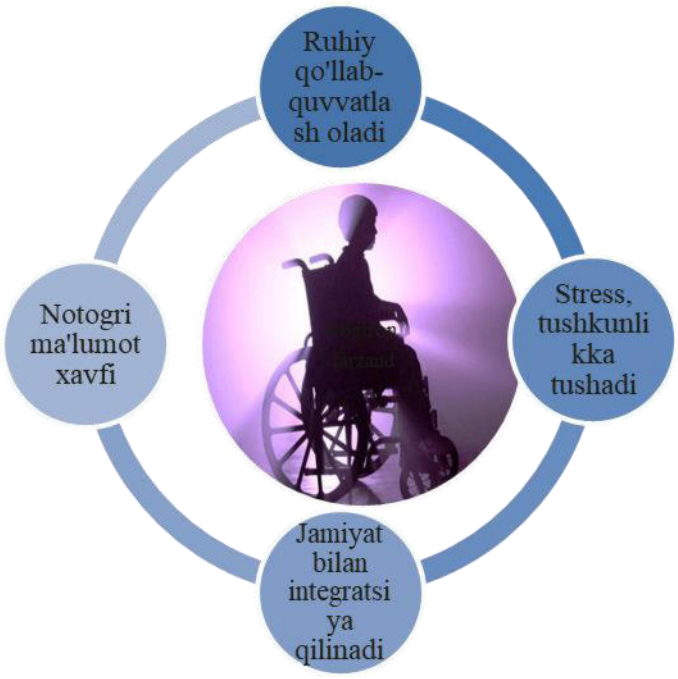
ma’lumotlar tarqaladi, bu esa ota-onalarning noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, kamsituvchi fikrlar, tanqidiy izohlar va ideal hayot tasvirlari ruhiy bosimni oshiradi, ota-onalarda tushkunlik va o‘zini past baholash hissini kuchaytiradi. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlardan ongli va mas’uliyat bilan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mutaxassislar tomonidan ijtimoiy tarmoqlarning nogiron farzandli oilalar hayotiga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta’siri, ota-onalarning psixologik va ijtimoiy holatiga ta’siri, shuningdek, platformalardan ongli foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanish nogiron farzandli oilalarning jamiyatga moslashuvini yengillashtiradi, ularning bilim va ko‘nikmalarini oshiradi hamda hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlar nafaqat texnologik vosita, balki nogiron farzandli oilalar uchun ijtimoiy va psixologik yordam manbai sifatida qaralishi kerak[1].

Ijtimoiy tarmoqlar nogiron farzand tarbiyalayotgan oilalar uchun birinchi navbatda axborot manbai sifatida xizmat qiladi. Ota-onalar reabilitatsiya usullari, sog‘liqni saqlash xizmatlari, ta’lim imkoniyatlari, maxsus kurslar va davlat tomonidan beriladigan imtiyozlar haqida tezkor ma’lumot oladilar. Bu esa oilalarga kundalik hayotdagi muammolarni samarali hal qilish imkoniyatini yaratadi. Masalan, Facebook va Telegramdagi maxsus guruhlar ota-onalarga psixologik maslahatlar, terapevtik mashg‘ulotlar va maxsus ta’lim resurslarini taqdim etadi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali tajriba almashish imkoniyati mavjud. Davlat siyosati bu yo‘nalishda barqarorlikni qo‘llab quvvatlaydi — Prezident Shavkat Mirziyoyev nogironlar uchun ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish bo‘yicha olib borayotgan ishlarida “ijtimoiy xizmatlarni mahalla darajasiga olib chiqish, har bir oilaning individual ehtiyojiga qarab yordam ko‘rsatishimiz kerak” deb ta’kidlagan[2]. Bu yondashuv ijtimoiy tarmoqlar orqali olingan axborotni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni rag‘batlantiradi va oilalarning ijtimoiy qo‘llab quvvatlashdan maksimal foyda olishiga yordam beradi. Boshqa oilalar bilan fikr almashish, muvaffaqiyatli hikoyalarni o‘rtoqlashish ota-onalarga motivatsiya beradi va yolg‘izlik hissini kamaytiradi. Bu ruhiy qo‘llab-quvvatlash oilalarning stress darajasini kamaytiradi, hayotga bo‘lgan ijobiy qarashni kuchaytiradi va ota-onalarning o‘z farzandlariga

bo‘lgan e’tiborini oshiradi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar ota-onalarning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi. Turli xayriya fondlari, jamiyat dasturlari va mahalliy hamjamiyat tadbirlari haqida xabardor bo‘lish ularni jamiyat bilan integratsiyalashuvga undaydi. Shu orqali nogiron farzandli oilalar nafaqat o‘z muammolarini yengillashtiradi, balki boshqalarga ham yordam berish imkonini topadi[3].

Ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan noto‘g‘ri, tasdiqlanmagan yoki manipulyativ axborot nogiron farzandli oilalarga zarar yetkazishi mumkin. Masalan, sog‘liq, reabilitatsiya yoki ta’lim bo‘yicha noto‘g‘ri tavsiyalar ota onalarni chalg‘itib, farzandning sog‘lig‘i uchun salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda tez tez uchraydigan ideal hayot tasvirlari va salbiy izohlar ota onalar ruhiy holatiga ta’sir qilishi, ularni o‘zini past baholashga undashi mumkin. Shu bois davlat rahbari ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish bo‘yicha muntazam topshiriqlar berib keladi. Bu ijtimoiy tarmoqlardan olinadigan axborotni yanada aniqlik bilan tanlab olish va uning ishonchliligini ta’minlash zaruratini kuchaytiradi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda kamsituvchi yoki diskriminativ kontentlarni bartaraf etish zarurati ham mavjud, chunki bunday kontent nogiron farzandli oilalar ruhiy holatini salbiy ta’sir qilishi mumkin[4].

Ijtimoiy tarmoqlardan ongli foydalanish ijtimoiy salomatlikni, ruhiy barqarorlikni va ijtimoiy faollikni saqlab qolish uchun muhimdir. Bu kontsept davlat siyosatida ham aks etadi, chunki ijtimoiy xizmatlar tizimi har bir oilaning individual ehtiyojiga moslashtirilmoqda va ularni manipulyativ kontentdan saqlash yo‘lga qo‘yilmoqda. Ongli foydalanish quyidagi tavsiyalarni o‘z ichiga oladi: axborotni tekshirish, vaqtni boshqarish, salbiy kontentdan uzoqlashish, ishonchli guruhlarga qo‘shilish. Bu tavsiyalar ijtimoiy tarmoqlarni ijobiy manba sifatida ishlatishda yordam beradi va nogiron farzandli oilalarning hayot sifatini oshiradi[5].

Ushbu diagrammada nogiron farzandli oilalarda ijtimoiy tarmoqlarning ta’sirini vizual tarzda ko‘rsatadi. Diagramma markazida nogironligi mavjud bolaning rasmi joylashtirilgan bo‘lib, uning atrofida ijobiy va salbiy ta’sir qisqa va tushunarli so‘zlar bilan ko‘rsatilgan.

Quyida berilgan infografikada nogironligi bor farzand ota-onasidan ruhiy qo‘llab quvvatlash va motivatsiya olishi va boshqa oilalarning tajribasidan o‘rganilishi haqida ma’lumot yoritilgan. Ijtimoiy tarmoqlar orqali oilalar jamiyat bilan integratsiya qilinadi, ijtimoiy faolligi oshadi. Ota-onalar sog‘liqni saqlash, reabilitatsiya, ta’lim va davlat dasturlari haqida tez va ishonchli ma’lumot oladi. Bu esa bizga yaxshi natija berishi mumkin. Aksincha, ijtimoiy tarmoq orqali salbiy holatlar ham kuzatilishi mumkin. Masalan, noto‘g‘ri yoki manipulyativ ma’lumotlar tarqaladi, bu ota-onalarning noto‘g‘ri qaror qabul qilishiga olib keladi. Ijtimoiy tarmoqlarda stress va tushkunlik hissi paydo bo‘lishi mumkin.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlar nafaqat axborot olish va almashish vositasi sifatida, balki oilalar o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, tajriba va maslahat almashish, hamda resurslardan samarali foydalanish platformasi sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. Shu orqali ota-onalar o‘z farzandlari uchun turli reabilitatsiya, ta’lim va psixologik qo‘llab quvvatlash imkoniyatlarini tez va samarali aniqlay oladilar. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali yaratilayotgan onlayn treninglar, interaktiv kurslar va maxsus

dasturlar oilalarga zamonaviy bilimlar olish va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Bu jarayon ota-onalarning qaror qabul qilish qobiliyati va muammolarni yechish strategiyalarini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot shuni ham ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar oilalarning ijtimoiy faolligi va innovatsion yondashuvga tayyorligini oshiradi, ya’ni ular farzandning individual ehtiyojlarini yanada chuqurroq tushunib, moslashuvchan va ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Shu tarzda, ijtimoiy tarmoqlar oilalarni nafaqat axborot bilan ta’minlaydi, balki ijtimoiy qo‘llab quvvatlash va innovatsion imkoniyatlarni rivojlantiruvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish oilalarning ijtimoiy anglashini kuchaytiradi, farzand tarbiyasi, reabilitatsiya jarayoni va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq qarorlarni tahlil va strategik yondashuv orqali amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, onlayn platformalar oilalarga mahalliy va xalqaro resurslardan foydalanish, davlat va nodavlat dasturlarini kuzatish, shuningdek, xayriya va moliyaviy yordam imkoniyatlaridan tezkor foydalanish imkonini beradi[6].

Natijada, ijtimoiy tarmoqlar orqali olingan tajriba, maslahatlar va resurslar oilalarning farzandlari hayotini yaxshilash, ruhiy va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, hamda jamiyatga integratsiyasini kuchaytirish jarayonida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, oilalar tarmoqlardan ongli, mas’uliyatli va strategik yondashuv bilan foydalangan holda ijtimoiy va psixologik barqarorlikni maksimal darajada oshirishi mumkin. Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlar nogiron farzandli oilalar uchun nafaqat axborot manbai, balki ijtimoiy innovatsiya, psixologik qo‘llab quvvatlash va jamiyat bilan integratsiya vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu vositalardan ongli va maqsadli foydalanish esa oilalarning hayot sifatini yaxshilash, farzandlar tarbiyasini qo‘llab quvvatlash va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli integratsiyaga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Oliver Gruebner. “Digital Platform Uses for Help and Support Seeking of Parents With Children Affected by Disabilities: Scoping Review” https://www.jmir.org/2022/12/e37972/metrics

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb sayti.Ijtimoiy himoya tizimi bo‘yicha takliflar ko‘rib chiqildi” nomli

taqdimotda 2024 yil 14 fevral kuni. https://www.president.uz/oz/lists/view/7025

3. Marubini C. Sadiki. “Parenting a child with disability: A mother’s reflection on the significance of social support” https://ajod.org/index.php/ajod/article/view/1157/2362

4. D Jabbour.” Social media medical misinformation: impact on mental health and well being” https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8814778/

5. Xolmatova M. A “ Ijtimoiy tarmoqlar ta’sirida stress va uning sog‘liqqa ta’siri” https://journalss.org/index.php/mod/article/view/1771

6. Badrudeen Teslim “The Social Networks of Parents with Special Needs Children: Support Systems and Challenges”

YETIM VA OTA-ONA QARAMOG’ISIZ QOLGAN BOLA TUSHUNCHALARINING MOHIYATI VA TURLARI

G’.O’.Xolmurodov
Mirzo Ulug’bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti
katta o’qituvchisi
D.Sh.Abdunazarov
Mirzo Ulug’bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotidagi yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchalarining mazmun va mohiyati, turlari va shakllari, shuningdek yetim va ota-ona qaramog’isiz qolishlikka olib keladigan sabab va omillar o’rganilgan. Shu bilan birga ushbu toifadagi bolalar bilan ishlash jarayonida ijtimoiy xodimlarning professional faoliyat olib borish jarayonlari, shuningdek bolalarning jamiyatga ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlashda ijtimoiy qo’llab – quvvatlash tizimining o’rni va ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: ijtimoiy ish, ijtimoiy xodim, yetim, ota-ona qaramog’isiz qolgan bola, farzand, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, ota – ona aloqasi, emotsional qo’llab – quvvatlash.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining muhim mezonlaridan biri bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish darajasi bilan belgilanmoqda. Ayniqsa, yetim hamda ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar masalasi ijtimoiy siyosatning eng dolzarb yo’nalishlaridan hisoblanadi. Chunki bu toifadagi bolalar nafaqat moddiy, balki

ma’naviy, ruhiy jihatdan ham alohida himoyaga muhtoj bo’ladi. Dunyo miqyosida bo’lgani kabi O’zbekiston Respublikasida ham yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarning huquqlarini ta’minlash, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish, sog’lom va barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biridir.

Shu bilan birga jamiyat nazorati, qaror qabul qilishdagi muammolar, oilaviy tarbiya va pedagogik bilimlarning yetishmayotganligi sababli yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar sonining ortishiga sabab bo’lmoqda. Bu o’z navbatida ijtimoiylashuv jaroyoni, xulq-atvordagi salbiy o’zgarishlar hamda ta’lim jarayonidagi faollikka ta’sir ko’rsatmay qolmaydi. Yetimlik bola hayotida chuqur psixologik iz qoldiradigan holat bo’lib, u bolaning shaxs sifatida shakllanishiga va jamiyatga moslashishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Yetim bolalar ko’pincha alohida pedagogik va psixologik yondashuvga muhtoj bo’ladilar, chunki ular mehr, e’tibor va barqaror oilaviy muhitdan mahrum bo’ladilar.

Ijtimoiy hayotda yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar o’z rollarini erta egallaydilar. Shu sababli ularda psixologik o’zgarishlar va emotsional og’ishlar jarayoni birmuncha erta kechadi. Birinchi navbatda ular bilan ishlash va ularning xususiyatlarini o’rganishimdan maqsadni aytib o’tadigan bo’lsam, ular davlat va jamiyat o’rtasidagi alohida e’tibor va yordamni talab etuvchi qatlam hisoblanadi. Ularning ehtiyojlarini qondirish va ularga ijtimoiy yordamlar tizimini taklif etilish jarayonini o’rganish va kuzatish men uchun ham ilmiy, ham kasbiy yangilik hisoblanadi.

Bog’lanish nazariyasining asoschisi J. Bowlby ham o’zining “Xavfsiz tayanch” asarida bola va ota-ona o’rtasidagi barqaror emotsional bog’lanishni bolaning sog’lom ruhiy rivojlanishining asosiy sharti sifatida talqin qiladi [1]. J. Bowlby ota-ona bola uchun nafaqat biologik parvarish manbayi, balki xavfsizlik, ishonch va emotsional qo’llab-quvvatlashni ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi deb bilgan.

Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar ota-ona va farzand munosabatlari va o’zaro bog’lanish va munosabatlar tizimini o’rganishdan ortta qolib ketadi. Bunday holatlar chuqur ildiz otishdan va qisman bo’lsada to’g’ri yo’lni ko’rsatish maqsadida davlatimiz ularni o’z himayasiga va ta’minotiga olib nazorat qiladi.

Biz avvalo yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchasini farqlab olishimiz darkor. O’zbekiston Respublikasining “Bola huquqlari kafolatlari to’g’risida”gi Qonunning 1-bob 3-moddasida “Yetim bola - ota-onasining ikkisi ham vafot etgan yoki sud qaroriga muvofiq vafot etgan, deb e’lon qilingan bola” deb belgilangan [2]. Yetimlik asosida ota-onaning vafoti yotsa, ijtimoiy yetimlik, aksincha, tirik ota-onaning biri/ikkisi tomonidan yoki yolg’iz ona/ota tomonidan turli vaj va sabablar bois bola tarbiyasidan bo’yin tovlashi, deb hisoblaymiz. “Ijtimoiy yetimlik” atamasi ilk bor 1987 yilda o’qituvchilarning Umumrossiya konferensiyasida A.A.Lixanov tomonidan “Tirik ota-onasi bo’la turib” yetim qolgan 400 ming bolalarning ijtimoiy holatini izohlash maqsadida qo’llanildi.

Mazkur ta’riflarni kengroq tushunish uchun V.I.Dal o’zining izohli lug’atida ushbu tushuncha mazmunan hech qanday qo’llab-quvvatlanmaydigan, yolg’iz, boshpanasiz bechora kishi sifatida talqin qilganligini ko’rishimiz mumkin. Y.I.Trofimova ham o’z tadqiqotlarida ushbu fikrni aks ettirgan.

Yanayam soddaroq ta’riflaydigan bo’lsam, yetim bolalarning ota va onalari yo’q, ya’ni vafot etgan bo’lsa, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarning biologik ota-oanalari tirik bo’lishadi. Huquqiy nuqtayi nazardan yetim bola va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchalari aniq farqlanadi. Yetim bola biologik jihatdan ota-onasiz bo’lsa, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolaning ota-onasi mavjud bo’lishi mumkin, ammo ular o’z majburiyatlarini bajarmaydi yoki bajara olmaydi. Ota-ona qaramog’isiz qolishga bir qancha omil va sabablarni misol qilib keltirishimiz mumkin. Bular, ota-onaning ota-onalik huquqidan mahrum etilganligi yoki ota-onalik huquqining cheklanganligi, ota-onaning bedarak ketgan deb topilganligi, ota-onaning layoqatsiz deb topilganligi yoki ota-onaning layoqati cheklanganligi, ozodlikdan mahrum qilish muassasalarida muddatini o’tayotganligi, ota-onaning farzandni tarbiyalashdan bosh tovlaganligi va boshqalar misol bo’lishi mumkin. Farqlanishini ko’rib chiqar ekanmiz, qay biri bo’lmasin farzand uchun har ikkisi ham ta’sir ko’rsatmay qolmaydi.

Bola rivojlanishi uchun unga ijtimoiy muhit katta ta’sir ko’rsatadi. Mazkur jarayonlarni kengroq tushunishda amerikalik psixolog U. Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasi ahmiyati katta. Ushbu nazariyaga ko’ra, bolaning

rivojlanishi ko’p qatlamli va o’zaro bog’liq bo’lgan ijtimoiy muhitlar tizimi doirasida shakllanadi. Shu bilan birga bola rivojiga bevosita va bilvosita ta’sir ko’rsatuvchi asosiy tizimlar sifatida mikrotizim (oila, maktab, tengdoshlar guruhi), mezotizim (mazkur mikrotizimlar o’rtasidagi o’zaro aloqalar), ekzotizim (ota-onaning mehnat faoliyati, ijtimoiy xizmatlar, mahalla muhitlari) hamda makrotizim (jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, madaniy qadriyatlar va normativ-huquqiy tizim) ajratib ko’rsatiladi [3].

Yetimlikning bir qancha turlari va ko’rinishlari mavjud. Bularni birma-bir ko’rib chiqadigan bo’lsak, birinchisi biologik yetimlik. Biologik yetimlik “chin yetim” so’zi bilan bir xil ma’noni bildiradi va ta’rifiga ko’ra, ham otasi, ham onasidan ayrilgan bolaga nisbatan qo’llaniladi.

Ijtimoiy yetimlar - ota-onasi tirik bo’lsa-da, ular tomonidan e’tiborsiz qoldirilgan, qarovsiz holga tushgan yoki oiladagi nosog’lom ijtimoiy muhit tufayli tarbiyadan chetda qolgan bolalardir. Bunday holatlar ko’pincha ota-onaning ijtimoiy muammolari, mas’uliyatsizligi yoki oiladagi nizolar bilan bog’liq bo’ladi.

Xufyona yetimlikda voyaga yetmagan bolalar rasman ota-ona bag’rida bo’lsa-da, ularning bola parvarishiga loqaydligi yoki shavqatsiz munosabati bois hissiy bog’liklik o’rnatilmaganligini tushunsak bo’ladi. Xufyona yetimlikni O’zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Sotsiologiya kafedrasi mudiri E.Zaitov “uy yetimlari” deb ham nomlagan [4].

Ikkilamchi yetimlikda farzandlikka hamda vasiy va homiylikka olgan ota-onalarning farzandidan voz kechish holati tushunilinadi. Bu eng salbiy holatlardan hisoblanadi. Sababi, asrab olingan farzand biologik yetimlikka ko’nikayotgan paytda uni yana oilaga joylashtiradi. Oilaga qaytib ko’nikayotgan paytda, agar asrab oluvchilar tomonidan farzanddan voz kechish holati kuzatilsa bu ikkilamchi yetimlik bo’ladi va farzand ruhiyatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Ikkilamchi yetimlik bola shaxsiyatida kuchli axloqiy va ruhiy degradatsiyaga sabab bo’ladi.

OITS yetimlari deganda, OITS tufayli nobud bo’lgan ota-onaning farzandlari tushuniladi. Zamonaviy jamiyatda yashar ekanmiz, bu jamiyat yangidan-yangi so’z va atamalarning shakllanishiga zamin yaratib beradi. OITS yetimlarida ota-onaning biri tirik bo’lish holati ham kuzatilishi mumkin.

O’zbekiston Milliy ensiklopediyasiga nazar tashlasak, u yerda “yetim, chin yetim, gul yetim, shum yetim” atamalari qo’llanilgan. Ensiklopediyaga ko’ra, “yetim” - ota-onasining yoki ulardan birining vafoti tufayli yolg’iz qolgan bola, “chin yetim” - ota va onasining vafoti tufayli yolg’iz qolgan bola bo’lsa, “gul yetim” onasi bilan qolgan bola, “shum yetim” esa otasi bilan qolgan bola deya ta’riflanadi.

Amaliyot davomida men o’zim shaxsan biologik yetim va xufyona yetimlar bilan bevosita va bilvosita aloqada bo’ldim. Ular bilan kommunikatsiyaga kirishar ekanman, ulardagi turli o’zgarishlar meni hayratlantirdi. Ba’zida tushkunlik, muloqotni to’xtatish va javob berishni xohlamaslik holati kuzatilgan bo’lsa, ba’zida quvnoqlik va ochiqlik holati ro’y berdi. Ularning ehtiyojlarini qondirilganlik darajasini muloqoqt orqali bilib olish qiyin emas edi. Ularga yaxshi suxbatdosh va eng yaqin ishona oladigan bir kishi kerak bo’lar ekan. Empirik kuzatuvlar ham bu jarayonlarni tasdiqlaydi. Masalan, men kuzatgan oilalardan birida bola onasining o’rnini buvisi egallagan, biroq har safar onasi bilan telefon orqali gaplashgach, uzoq vaqt jim bo’lib qolardi. Shu holat o’zbek oilalarida mehr va g’amxo’rlik resurslari mavjud bo’lishiga qaramay, hissiyotlarni ochiq ifoda etish ko’nikmalarining yetishmasligini ko’rsatadi. Shu bois, xufyona yetimlar bilan ijtimoiy ish olib borishda ekzotizim va makrotizim omillarini hisobga olgan holda, oila, mahalla, ta’lim muassasalari va ijtimoiy xizmatlar o’rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni yo’lga qo’yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ijtimoiy ish mutaxassislarining asosiy vazifasi jamoaviy qo’llab-quvvatlashning ijobiy jihatlarini saqlab qolgan holda, bolaning individual ehtiyojlari, shaxsiy chegaralari va mustaqil rivojlanish imkoniyatlarini ta’minlashdan iboratdir.

Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ishlovchi mutaxasisslar jumladan, ijtimoiy xodimlarda bevosita ruhiy va emotsional buzilishlar kuzatiladi. Chunki, har bir bola va uning hayotiy hikoyasi mutlaqo noyob bo’lib, amaliyot jarayonida mutaxassis o’zining sabr, tinglash va empatiya ko’nikmalarini sinovdan o’tkazadi. Kasbiy kompitensiyasi yuqori bo’lgan bola, qaysi toifa vakili bilan qanday muloqot qurishni yaxshi bilsa-da, bu toifadagilar bilan ehtiyotkorlik bilan muloqot qilmog’i lozim bo’ladi. Shu sababli, ijtimoiy xodim uchun eng muhim tamoyil ehtiyotkorlik, mehr, sabr va ishonchni yo’qotmaslikdir.

Amaliyotimizda shunday hodisaga duch keldimki, bir oila farzandi har ko’chadan o’tganimizda bizning oldimizga yugurib kelib muloqot qilishga urinar edi. Biz ham biroz suhbatlashgach, o’z ishimizga mashg’ul bo’lardik. Bir kuni o’sha bola bilan muloqoqtga kirishganimda shuni tushundimki, u bolaning ota-onasi ertalabdan kechgacha ishda bo’lishadi va farzandi bilan muloqot qilishga vaqt ajrata olmaydi. Bolakay uyda xolasi bilan qolar ekan. Ammo xolasi gapirishda nuqsonli bo’lganligi uchun, bolakay bilan muloqoqtga kirisha olmas ekan. Shunday qilib har bir kishi u katta yoki kichik bo’lishidan qat’iy nazar o’zini tinglangan va tushunilgan his qilishni xohlaydi va kim bilandir dildan suhbat qurishga urinadi. Xufyona yetimlikning mana shunday salbiy jihatlari ham bor.

Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy xodimlar turli yo’nalishda ish olib borishlari mumkin.

Birinchidan, bunday bolalarning tibbiy jihatdan sog’ligiga ishonch hosil qilish uchun tibbiyot xodimlari bilan aloqa o’rnatishi ko’zda tutiladi;

Ikkinchidan, agar ota-onasi vafot etgan bo’lsa yoki farzand yolg’iz qolib ketgan bo’lsa, farzandni qarovsiz va yakka qoldirmaslik uchun va nazoratni amalga oshirish uchun tegishli davlat organlariga murojaat qilishi kerak;

Uchinchidan, farzandni doimiy monitoring qilib borish kerak. Uning tibbiy, psixologik, iqtisodiy va ijtimoiy holatini doimiy kuzatib borishi kerak.

Psixologlar, shifokorlar, ichki ishlar xodimlarini va boshqa xodimlarni jalb qilgan holda bunday oilalar bilan individual va kengaytirilgan ish olib borish kerak. Chunki yetimlikni erta oldi olinmasa, keyinchalik farzandning ijtimoiylashuvida qiyin holatlar vujudga keladi. Barvaqt yetimlikni oldini olish uchun, erta nikoh va farzanddan voz kechish holatlarini kech aniqlashdagi noaniqliklarni samarali tomonga olib chiqishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. A secure base Parent–Child Attachment and Healthy Human Development John Bowlby. Basic books A Member of the Perseus Books Group. 1988. P–136.

2. O’zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to’g’risida”gi Qonuni. 2008 y.

3. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.

4. E.X.Zaitov., G’. O’. Xolmurodov. Ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish amaliyoti. Darslik – Toshkent: 2024. - 285 b.

YETIM HAMDA OTA-ONA QARAMOG‘ISIZ QOLGAN BOLALARNI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA DAVLAT SIYOSATI

Abdushukurova Moxinur Xayrulla qizi
O‘zMU Ijtimoiy ish mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishda O‘zbekistonda mavjud siyosatning ahamiyatini yoritib berishga bag‘ishlangan. Maqolada hozirgi kundagi yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar manfaatlarini muhofaza qilishga qaratilgan qonun xujjatlari yoritilgan. Shuningdek, mamlakatimizda va jahonda ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni muhofaza qilish bo‘yicha olib borilayotgan chora-tadbirlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ota-ona qaramog‘isiz qolgan bola, davlat siyosati, patronat oila, globallashuv, institutsional muassasa.

Bugungi globallashuv davrida har qanday aholi toifasini ijtimoiy himoya qilishda davlat siyosatining ahamiyati juda katta. Siyosat – bu qarorlar qabul qilish va oqilona natijalarga erishish uchun ataylab ishlab chiqilgan ko‘rsatmalar tizimidir[1]. Siyosat niyat bayonoti bo‘lib, protsedura yoki protokol sifatida amalga oshiriladi. Siyosat, odatda, tashkilot ichidagi boshqaruv organi tomonidan qabul qilinadi. Siyosat sub’ektiv va ob’ektiv qaror qabul qilishda yordam beruvchi vositadir. Subyektiv qarorlar qabul qilishda qo‘llanadigan siyosatlar, odatda, yuqori boshqaruvga bir qator omillarning nisbiy afzalliklariga asoslanishi kerak bo‘lgan qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Bundan tashqari, hukumatlar va boshqa institutlar qonunlar, qoidalar, tartiblar, ma’muriy harakatlar, rag‘batlantirish va ixtiyoriy amaliyotlar ko‘rinishidagi siyosatlarga ega. Ko‘pincha resurslarni taqsimlashda siyosat qarorlari aks etadi. Shunday ekan, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ijtimoiy himoyasini ta’minlash jarayonida davlat siyosatining ahamiyati juda beqiyosdir.

Hozirgi kunda jahon bo‘yicha yetim va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar taqdiriga befarq qaramaslik, ularning huquq

va manfaatlarini ta’minlash, ijtimoiy himoyasini kuchaytirish eng dolzarb vazifalardan biriga sifatida sanalib bormoqda. Chunki, bolalar ijtimoiy ishda eng yordamga muhtoj va himoyasiz qatlam hisoblanadi. Avstriyadagi ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarga yordam berish, ularni oilaviy muhitda tarbiyalash va himoya qilish bilan shug‘ullanuvchi SOS Children’s Villages xalqaro nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan taqdim etilgan statistikaga ko’ra, dunyo bo'ylab qariyb 220 million bola ota-ona qaramog'isiz o'sib bormoqda. Ularning taxminan 140 millioni ota-onasidan biri yoki ikkalasini ham yo'qotgan bolalar (ya'ni klassik ma'noda "yetimlar"dir)[2].

Zamonaviy xalqaro huquqning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bolalar huquqlarini himoya qilish hisoblanadi. Xalqaro hamjamiyat o‘n yilliklar davomida bolalarning himoya, rivojlanish va jamiyat hayotida ishtirok etish huquqlarini ta’minlashga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqib kelmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), Bola huquqlari deklaratsiyasi (1959), BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi (1989), shuningdek Yevropa ijtimoiy xartiyasi kabi mintaqaviy hujjatlar bolalarni himoya qilishga qaratilgan milliy huquqiy tizimlarni shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qildi.

O‘zbekistonda yangi tahrirdagi Konstitutsiyada mustahkamlangan “ijtimoiy davlat” tamoyillariga muvofiq ravishda bolalar huquqlarini himoya qilish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda [3]. O‘zbekiston qonunchiligi ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish hamda ushbu sohani boshqarishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etishga qaratilgan bo‘lib, bu yo‘nalish xalqaro standartlarga mos keladi.

Aholini ijtimoiy himoyasini ta’minlash jarayonida Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi xalqaro huquq taraqqiyotida burilish nuqta bo‘lib, har bir insonning, jumladan bolalarning ham munosib hayot kechirish huquqini mustahkamladi. Deklaratsiyaning 25-moddasida himoyaga muhtoj toifalar, shu jumladan bolalar alohida himoyaga ehtiyoj sezishi ta’kidlanadi [4]. Shuni alohida ta’kidlash joizki, ushbu deklaratsiya davlatlarning keyingi majburiyatlari, ijtimoiy siyosati uchun mafkuraviy asos sifatida muhim rol o‘ynadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yilda yangilangan tahriri bolalarni ijtimoiy himoya qilish uchun mustahkam poydevor yaratdi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Xususan, 77-modda ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslarning bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishga g‘amxo‘rlik qilish majburiyatini bevosita belgilaydi. Bundan tashqari, 78-modda davlat zimmasiga bolalar huquqlarini, ayniqsa ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning huquqlarini ta’minlash majburiyatini yuklaydi [5]. Ushbu qonun xujjatlari bolalarni himoya qilish sohasidagi qonunchilikni rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu konstitutsiyaviy normalarning amaliyotda qanday joriy etilishi juda muhim masala sanaladi. Masalan, yetim hamda ota-ona qarovisiz qolgan bolalarning huquqlarini ta’minlash, ijtimoiy himoya qilish ko‘p jihatdan ijro mexanizmlarining aniqligi va samaradorligiga bog‘liq.

Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning huquqlarini tartibga soluvchi yana bir muhim hujjat O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi hisoblanadi. Oila kodeksining 19-bobi ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni aniqlash va ularni joylashtirish tartibini belgilaydi. 148-modda bunday bolalarni himoya qilish bo‘yicha majburiyatlarni vasiylik va homiylik organlari zimmasiga yuklaydi [6].

So‘nggi besh yil davomida hukumat yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qildi. Shunday hujjatlardan biri O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF–82-son Farmoni bo‘lib, u ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish, aholiga ko‘rsatilayotgan yordamni yaxshilash va ularning ijrosini samarali nazorat qilish tizimini yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni belgilaydi. Ushbu farmonga muvofiq, yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish sohasida vakolatli organ etib O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi belgilandi [7].

Shuningdek, Prezidentimizning 2024yildagi PF-185-son Farmoni bilan bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari belgilandi[8]. Ushbu farmon orqali

ham davlatimizda bolalarni ijtimoiy himoya qilish davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishi ekanligini bilishimiz mumkin.

Xujjatning maqsadi – yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan, zo‘ravonlikdan jabrlangan va oiladan olingan bolalarni (ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar) joylashtirishning muqobil shakllarini takomillashtirish, shuningdek yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan yoshlarni jamiyatga integratsiyalashuvini ta’minlash hisoblanadi.

Bolalarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari quyidagilar:

- ularni oilaviy muhitda tarbiyalash, oilalarni qo‘llab-quvvatlash va kambag‘allikdan chiqarishda ko‘maklashish orqali ijtimoiy yetimlikning oldini olish;
- yetim bolalarni jamiyatga integratsiyalashuviga qaratilgan xizmatlar ko‘lamini kengaytirish;
- yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ixtisoslashtirilgan tarbiya muassasalariga joylashtirish ko‘rinishidagi muqobil joylashtirish shaklini bosqichma-bosqich deinstitutsionalizatsiya qilish va boshqalar.

Bolalarning eng yaxshi manfaatlaridan kelib chiqqan holda ularni joylashtirishning quyidagi muqobil shakllari belgilandi:

- vasiylik va homiylik belgilash;
- bolani farzandlikka olish;
- qabul qiluvchi (foster) oilaga berish (oilaga tarbiyaga olish (patronat), shuningdek oilaviy turdagi bolalar uylariga (qisqa muddatli, uzoq muddatli yoki ixtisoslashtirilgan joylashtirish);
- ixtisoslashtirilgan tarbiya, sog‘lomlashtirish va tibbiy-ijtimoiy muassasalarga joylashtirish.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda bolalar huquqlarini himoya qilish tizimi BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi va bolalar uchun muqobil parvarish bo‘yicha rahbariy ko‘rsatmalar kabi ilg‘or xalqaro standartlarga, shuningdek, milliy qonunchilik va institutsional islohotlarga asoslanadi. Shuningdek, aynan so‘nggi yillarda yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni institutsional muassasalardan chiqarib, oilalarga joylashtirish tizimi tobora katta ahamiyat kasb etib bormoqda. Bu esa o‘z navbatida yurtimizda ijtimoiy siyosat jadal rivojlanib borayotganini ko‘rsatadi. Chunki, bolalarni institutsional muassasalardan chiqarib, oila

muhitiga joylashtirish tajribasi boshqa rivojlangan davlatlar tajribasining eng asosiy ko‘rinishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

[1]https://uz.wikipedia.org/wiki/Siyosat

[2]URL: https://www.sos-childrensvillages.org/

[3] Саидов С.Ш Построение социального государства в реалиях Узбекистана. Международный журнал гуманитарных и естественных наук, no. 5-5 (92), 2024, pp. 173-176. doi:10.24412/2500-1000-2024-5-5-173-176

[4] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtm

[5] Конституция Республики Узбекистан от 30.04.2023 г. [Электронный ресурс]. https://lex.uz/uz/docs/6445147

[6] Семейный Кодекс Республики Узбекистан от 30.04.1998г. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: https://lex.uz/docs/10472314.

[7] Указ Президента Республики Узбекистан О комплексе мер по оказанию качественных социальных услуг и помощи населению, а также налаживанию системы их эффективного контроля № УП-82 от 1 июня 2023 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://lex.uz/docs/6480351

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASINING EVOLYUTSIYASI: HIMOYA MODELLARI VA ZAMONAVIY TRANSFORMATSIYA TENDENSIYALARI

Adashaliyev Azizbek Zafarjon o‘g‘li
Namangan davlat texnika universiteti “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy-huquqiy asoslari, aholini ijtimoiy himoya qilishning asosiy modellari hamda ularning rivojlanish tendensiyalari kompleks tahlil qilinadi. Maqolada jahon tajribasi bilan bir qatorda O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat, konstitutsiyaviy normalar va so‘nggi yillardagi islohotlar alohida o‘rganiladi. Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishda davlatning institutsional roli, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish masalalari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, farovonlik davlati, ijtimoiy siyosat, O‘zbekiston tajribasi, konstitutsiyaviy normalar.

Zamonaviy jamiyat rivojlanishida ijtimoiy davlat konsepsiyasi muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy davlat (welfare state) fuqarolarning munosib turmush darajasini ta’minlash, ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirish va aholining zaif qatlamlarini himoya qilishga qaratilgan davlat siyosati tizimini ifodalaydi. Globallashuv, iqtisodiy inqirozlar, demografik siljishlar va texnologik taraqqiyot sharoitida ijtimoiy himoya tizimlari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan rivojlanish modeli tanlandi. So‘nggi yillarda qabul qilingan konstitutsiyaviy o‘zgarishlar, strategik dasturlar va ijtimoiy islohotlar ijtimoiy davlat tamoyillarining mustahkamlanayotganidan dalolat beradi. Shu bois ijtimoiy davlat konsepsiyasini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi – ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari, aholini ijtimoiy himoya qilish modellari va rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish hamda O‘zbekiston tajribasi asosida ilmiy xulosalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, tizimli-tarkibiy, institutsional va normativ-huquqiy tahlil metodlari qo‘llanildi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar (BMT) materiallari, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va ijtimoiy sohaga oid normativ-huquqiy hujjatlar asosiy manba sifatida foydalanildi.

Ijtimoiy davlat g‘oyasi XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllanib, davlatning ijtimoiy mas’uliyati konsepsiyasiga asoslanadi. Unga ko‘ra, davlat faqat xavfsizlik va tartibni saqlash bilan cheklanib qolmay, balki fuqarolarning ijtimoiy farovonligi uchun mas’ul hisoblanadi. Mazkur konsepsiya inson huquqlari, ijtimoiy adolat va solidarizm tamoyillariga tayanadi.

Ijtimoiy davlat tushunchasi ilmiy adabiyotlarda “farovonlik davlati” (welfare state) konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘liq holda talqin qilinadi. Mazkur konsepsiya davlatning ijtimoiy mas’uliyatini kengaytirish, ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlash va

fuqarolarning asosiy ehtiyojlarini kafolatlash g‘oyalariga asoslanadi. Nazariy jihatdan ijtimoiy davlat uch asosiy tamoyilga tayangan holda shakllanadi:

- ijtimoiy adolat,
- ijtimoiy tenglik,
- ijtimoiy xavfsizlik.

Bu tamoyillar jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, ijtimoiy qarama-qarshiliklarni yumshatish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirish funksiyalarini bajaradi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligi alohida belgilangan bo‘lib, unda fuqarolarning ijtimoiy ta’minot, tibbiy xizmat, ta’lim va mehnat huquqlari kafolatlangan. Konstitutsiyaviy normalar ijtimoiy himoya tizimining huquqiy poydevorini tashkil etadi.

Ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy himoya tizimining uch asosiy modeli ajratiladi: liberal, konservativ-korporativ va sotsial-demokratik. Ushbu modellar davlatning ijtimoiy siyosatdagi ishtiroki darajasi, moliyalashtirish mexanizmlari va ijtimoiy xizmatlar ko‘lami bilan farqlanadi.

O‘zbekiston tajribasi mazkur modellarning ayrim elementlarini uyg‘unlashtirgan aralash model sifatida tavsiflanadi. Davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy yordam, manzilli nafaqalar, pensiya va ijtimoiy sug‘urta tizimi ushbu yondashuvning asosini tashkil etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan isloh qilishga qaratilgan keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirildi. Xususan, ijtimoiy yordamning manzilliligi kuchaytirildi, yagona reyestr va raqamli platformalar joriy etildi. Pensiya, nogironligi bo‘lgan shaxslar, kam ta’minlangan oilalar va ishsiz fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi.

“Ijtimoiy davlat” tamoyillari O‘zbekistonning uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarida ham o‘z aksini topib, inson kapitalini rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirish asosiy maqsad sifatida belgilandi.

Zamonaviy sharoitda ijtimoiy davlat quyidagi tendensiyalar asosida rivojlanmoqda:

- raqamli ijtimoiy xizmatlar va elektron boshqaruv;

- ijtimoiy sheriklik va nodavlat sektor rolini oshirish;
- demografik jarayonlarga moslashuv;
- ijtimoiy siyosatda barqarorlik va samaradorlikni ta’minlash.

Bu jarayonlar O‘zbekiston uchun ham dolzarb bo‘lib, milliy ijtimoiy siyosatni xalqaro standartlarga moslashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy tendensiyalar va istiqbolli yo‘nalishlar:

Ijtimoiy siyosatning faollashtiruvchi xarakteri: “Ijtimoiy investitsiya” konsepsiyasi doirasida himoya faqat nafaqalar to‘lashdan iborat emas, balki inson kapitalini rivojlantirishga qaratiladi. Kasbiy ta’lim va qayta tayyorlash dasturlari, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash, bolali oilalarga keng imkoniyatlar yaratish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Maqsadli va individual yondashuv: Yagona standart dasturlar o‘rniga individual ehtiyojlarga moslashtirilgan yondashuvlar joriy etilmoqda. Katta ma’lumotlar va sun’iy intellekt yordamida ijtimoiy xizmatlarning aniq va samarali taqsimlanishi imkoniyatlari kengaymoqda.

Raqamlashtirish: "Aqlli ijtimoiy himoya" tizimlarining joriy etilishi, elektron platformalar orqali xizmatlar ko‘rsatish, masofaviy maslahat va monitoring imkoniyatlari kengaymoqda.

Ekologik va demografik barqarorlik: Yashil iqtisodiyotga o‘tish bilan bog‘liq yangi ish o‘rinlari yaratish, atrof-muhit muammolari natijasida zarar ko‘rgan aholi guruhlarini himoya qilish, aholi qarishiga moslashuvchi ijtimoiy siyosatlar ishlab chiqilmoqda.

Xususiy davlat hamkorligi: Ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatishda nodavlat tashkilotlar va xususiy sektorning ishtiroki kuchaymoqda, bu esa xizmatlar sifatini oshirish va tanlov imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston kontekstida bu tendensiyalar "Yashil" iqtisodiyotga o‘tish konsepsiyasi, "Inson kapitalini rivojlantirish" dasturi, "Raqamli O‘zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlarda aks etmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy davlat konsepsiyasi jamiyat barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston tajribasi ijtimoiy himoya tizimini bosqichma-bosqich modernizatsiya qilish, konstitutsiyaviy kafolatlarni amaliy

mexanizmlar bilan mustahkamlash zarurligini ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy siyosatda innovatsion yondashuvlar, raqamlashtirish va manzilli yordam tizimini rivojlantirish istiqboldagi ustuvor vazifalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 2022 yil 28 yanvar.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ijtimoiy himoya to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021 yil.
3. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, 1990.
4. Beveridge W. Social Insurance and Allied Services. London, 1942.
5. Titmuss R. Social Policy: An Introduction. London, 1974.
6. OECD. Social Expenditure Database (SOCX). Paris, 2022.
7. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [Matn] Rasmiy nashr. - Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2023. - 80 b.
8. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy siyosatga oid normativ-huquqiy hujjatlar.

YANGI O‘ZBEKISTONDA DISTANT OILA FARZANDLARI BILAN IJTIMOIY ISH OLIB BORISH ISTIQBOLLARI

G‘.O‘.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
A.N.Akbaraliyev
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: azkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida masofaviy (distant) oila muhitida voyaga yetayotgan bolalar bilan ijtimoiy ish olib borishning dolzarbligi va mazmuni, distant oila tushunchasining mohiyati, ushbu oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning ijtimoiy-psixologik, ijtimoiy-pedagogik va ijtimoiy-huquqiy muammolari hamda ularni qo‘llab-quvvatlashda ijtimoiy ish mutaxassislarining roli va zamonaviy yondashuvlar tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: distant oila, ijtimoiy ish, bolalar, Yangi O‘zbekiston, ijtimoiy himoya, masofaviy tarbiya, emotsional yetishmovchilik, ijtimoiy moslashuv, bog‘lanish nazariyasi.

Bugungi kunda O‘zbekiston sharoitida distant (masofaviy) oilalarning vujudga kelishi turli ijtimoiy-iqtisodiy va demografik omillar bilan bog‘liq bo‘lib, bu holat, avvalo, oiladagi barqaror muhitning izdan chiqishi, ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi emotsional va kommunikativ munosabatlarning zaiflashuvi hamda o‘zaro tushunmovchilik va keskinliklarning kuchayishi bilan namoyon bo‘lmoqda. Xususan, ota yoki onaning, ayrim hollarda esa har ikkala ota-onaning ham uzoq muddat davomida mehnat migratsiyasida bo‘lishi distant oilalarning shakllanishida muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Buning natijasida bolalarda ota-onaga nisbatan bog‘lanish (attachment) hissining susayishi, emotsional yetishmovchilik, ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklar hamda xulq-atvor muammolarining yuzaga kelishi ehtimoli ortadi.

Mazkur sharoitda distant oilalarda voyaga yetayotgan bolalar ijtimoiy, psixologik va tarbiyaviy jihatdan alohida e’tiborga muhtoj bo‘lgan ijtimoiy guruh sifatida qaraladi. Ularning to‘laqonli rivojlanishi, shaxs sifatida shakllanishi hamda jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ko‘p jihatdan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligiga bog‘liqdir.

Yangi O‘zbekistonda inson qadrini ulug‘lash, bolalar huquqlarini ta’minlash hamda aholining ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Shu bois, distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borish, ularning ijtimoiy-psixologik holatini barqarorlashtirish, tarbiyaviy jarayonni qo‘llab-quvvatlash hamda huquqiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan va amaliy yo‘naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish hozirgi davrda dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Distant oila yoki “akkerdeon” (masofaviy) oilalar tipidagi oilalarda oilaviy a’zolardan birining uzoq muddat oilada jismonan mavjud emasligi asosiy xususiyat hisoblanadi. Ko‘pincha bu ota bo‘lib, turli sabablarga ko‘ra - uzoq muddatli dengiz safarlari, harbiy xizmat, geologik ekspeditsiyalar, neft qazish ishlaridagi xizmat yoki boshqa professional majburiyatlar sababli - oila a’zolari bilan muntazam uchrashmasligi kuzatiladi.

Bunday vaziyatda ota oilaviy hayot jarayonlarida ikki xil tarzda ishtirok etadi:

birinchisi, jismonan mavjud shaxs sifatida ya’ni masofadan qaytgan davrlarida bevosita oilaviy munosabatlarda qatnashadi;

ikkinchisi, ramziy tarzda, ya’ni oilaning ruhiy va ijtimoiy hayotida masofadan turib ta’sir ko‘rsatadigan, motivatsion va tarbiyaviy roli bilan ishtirok etadigan ota sifatida.

Masofaviy oilalarda bu vaziyat nafaqat ota va bolaning, balki er-xotin o‘rtasidagi, shuningdek, bolalar o‘rtasidagi munosabatlarda ham o‘ziga xos o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Oilaviy aloqalarning ba’zan susayishi, bir-biriga nisbatan uzoqlashishi va hissiy ajralishlar kuzatilishi mumkin. Bunday oilalarda, gohida, tashqi tomondan qaraganda, oilaviy struktura “yashirin qolipda ajrim” holatida bo‘lib ko‘rinsa-da, masofaviylik oilaning faol va ijtimoiy jihatdan muvozanatli bo‘lishiga ham hissa qo‘shadi. Ya’ni, ko‘pincha ayni shu masofaviylik oilani an’anaviy ajrim bo‘lgan oiladan farqli ravishda ijobiy jihatdan ajratib turadi: u oilaviy munosabatlarni muayyan darajada mustaqil va moslashuvchan qilgan holda, bolalarga mustaqillik, mas’uliyat va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini yaratadi. Shu nuqtayi nazardan, distant oilalar nafaqat ijtimoiy-psixologik kontekstda, balki pedagogik va tarbiyaviy yondashuvlarda ham alohida tadqiqot obyekti sifatida e’tiborga loyiqdir [1].

Bog‘lanish nazariyasining asoschisi J. Bowlby o‘zining “Xavfsiz tayanch” asarida bola va ota-ona o‘rtasidagi barqaror va doimiy emotsional bog‘lanishni bolaning sog‘lom ruhiy va ijtimoiy rivojlanishining muhim sharti sifatida talqin qiladi [2]. Bowlby nazariyasiga ko‘ra, ota-ona bolaga nafaqat biologik parvarish va moddiy ta’minot manbai sifatida xizmat qilmaydi, balki u bola uchun xavfsizlik, ishonch va emotsional qo‘llab-quvvatlashni ta’minlovchi ijtimoiy institut bo‘lib xizmat qiladi. Shu bog‘lanish bolaning hayotning turli bosqichlarida, xususan, emotsional barqarorlik, ijtimoiy moslashuv va shaxsiy o‘zini ifoda etish qobiliyatining shakllanishida asosiy rol o‘ynaydi.

Bowlby ta’kidlaganidek, bola ota-onaga bog‘lanish orqali dunyoni o‘rganish va ijtimoiy tajriba orttirish uchun xavfsiz platforma hosil qiladi. Bu “xavfsiz tayanch” bolaga yangi vaziyatlarga ishonch bilan kirishish, stressli vaziyatlarda emotsional barqarorlikni saqlash va o‘zaro munosabatlarda mustahkam hissiy aloqalarni o‘rnatish imkonini beradi. Masofaviy yoki distant oilalarda

esa bu bog‘lanishning doimiyligi va barqarorligi susayishi mumkinligi ta’kidlanadi, natijada bolada emotsional yetishmovchilik, xavfsizlik hissining pasayishi va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari yuzaga keladi.

Shu nuqtayi nazardan, Bowlby nazariyasi distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning psixologik va emotsional holatini tahlil qilishda muhim ilmiy asos sifatida xizmat qiladi. U ota-onaning faolligi va barqaror emotsional bog‘lanishi bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish, muammolarni hal etish va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida hal qiluvchi omil ekanligini ko‘rsatadi. Natijada, ijtimoiy ish va psixologik qo‘llab-quvvatlash amaliyotida bu nazariy yondashuvni hisobga olish bolalarning rivojlanish salohiyatini maksimal darajada qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

Ilmiy adabiyotlarda distant (masofaviy) oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda ma’lum ijtimoiy-psixologik va tarbiyaviy muammolar keng tarqalganligi qayd etilgan. Ushbu muammolar bir nechta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi.

Birinchidan, emotsional yetishmovchilik masalasi ajralib turadi. Bunda bola o‘z hayoti davomida yetarli darajada mehr, e’tibor, qo‘llab-quvvatlash va emotsional yaqinlikni his eta olmasligi kuzatiladi. Ota-ona uzoq muddat oilada jismonan mavjud bo‘lmaganda, bolalar o‘zlarini ruhiy jihatdan yolg‘iz his qilishi, xavfsizlik hissi va emotsional barqarorlik darajasi pasayishi mumkin. Bu holat bolalarda o‘zini ifoda etish qiyinchiliklari, ruhiy stress, ichki qo‘rquv va noaniqlik hislarini kuchaytiradi hamda ularning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar ko‘proq kuzatiladi. Masofaviy oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar jamiyat, jamoa va atrofdagi ijtimoiy muhit talablarini to‘liq qabul qilish, turli ijtimoiy rollarni bajarish hamda tengdoshlar bilan sog‘lom munosabat o‘rnatishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ular ko‘pincha ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishda kechikish, mustaqil qaror qabul qilishda muammolar va o‘zini ifoda etishda cheklovlar bilan yuzma-yuz keladi. Bu holat bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvini sekinlashtiradi, ijtimoiy faoliyatga bo‘lgan ishtiyoqini pasaytiradi hamda o‘zaro muloqotdagi stress va qarama-qarshiliklarni kuchaytiradi.

Uchinchidan, nazorat va tarbiyadagi bo‘shliqlar, shuningdek, bolaning o‘qish va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasining pasayishi ham muhim muammo hisoblanadi. Ota-ona uzoq vaqt jismonan mavjud bo‘lmaganda yoki tarbiyaviy jarayonni samarali nazorat qila olmaganda, bola o‘z kundalik faoliyati, xulq-atvori, maqsad va intilishlari, shuningdek, ta’lim olishga bo‘lgan ichki qiziqishi va mas’uliyat hissida susayishni boshdan kechiradi. Bu esa ularning shaxs sifatida rivojlanishiga, ijtimoiy mas’uliyatni o‘zlashtirishiga va kelajakdagi hayotiy qarorlarini qabul qilish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan, distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning kompleks ijtimoiy-psixologik, pedagogik va tarbiyaviy muammolarini bartaraf etishda ijtimoiy ish va ijtimoiy himoya tizimining roli alohida ahamiyatga ega bo‘ladi.

Ijtimoiy ish bu jarayonda nafaqat bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash, emotsional xavfsizlikni ta’minlash va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, balki ularning ta’lim olish jarayonini rag‘batlantirish, tarbiyaviy muhitni yaratish va ijtimoiy integratsiyasini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks va tizimli yondashuvni nazarda tutadi. Shu tarzda, ijtimoiy ish va himoya tizimlari bolalarni barcha tomonlama qo‘llab-quvvatlashni tashkil etib, ularning shaxs sifatida rivojlanishi va jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi [3].

Distant (masofaviy) oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borishning asosiy yo‘nalishlariga:

Ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash bolalarning ruhiy holatini aniqlash va ularni barqarorlashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimini o‘z ichiga oladi. Masofaviy oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar ko‘pincha emotsional yetishmovchilik, yolg‘izlik va stress bilan bog‘liq muammolarga duch keladi. Shu sababli, ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash doirasida mutaxassislar bolalarning hissiy holatini baholash, ularning xavfsizlik va o‘zini ifoda etish ehtiyojlarini qondirish, stressni kamaytirish va emotsional barqarorlikni shakllantirishga yo‘naltirilgan maslahatlar, treninglar va terapiya mashg‘ulotlarini tashkil etadilar. Bu jarayon shuningdek bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, o‘zaro munosabatlarni yaxshilash va ichki resurslarini faol qo‘llash imkonini beradi.

Ijtimoiy-pedagogik yordam bolalarning ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarini aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan. Masofaviy oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar ko‘pincha o‘qishdagi qiyinchiliklar, darslarga qiziqishning pasayishi yoki o‘quv motivatsiyasining zaiflashishi kabi holatlar bilan uchrashadi. Shu sababli, ijtimoiy-pedagogik yordam doirasida mutaxassislar o‘quv jarayonidagi qiyinchiliklarni aniqlash, muammolarni bartaraf etish va bolalar bilan individual hamda guruh ishlari olib borishni yo‘lga qo‘yadi. Bundan tashqari, ular o‘qituvchilar, ota-onalar va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasida samarali hamkorlikni tashkil etib, bolaning ta’lim olish jarayonida barqaror va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-huquqiy himoya yo‘nalish distant oila farzandlarining haq-huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Masofaviy oilalarda ota-onaning uzoq muddat mavjud emasligi yoki oiladagi barqaror muhitning zaiflashishi bolalarning huquqlarini buzilish xavfini oshiradi. Shu bois, ijtimoiy-huquqiy himoya doirasida mutaxassislar bolalarning qonuniy manfaatlarini nazorat qilish, ularning xavfsizligini ta’minlash, oilaviy nizolarni oldini olish va zarur hollarda qonuniy tartibda choralar ko‘rish bilan shug‘ullanadilar [4].

Yangi O‘zbekistonda bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini mustahkamlash maqsadida bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bolalarning asosiy huquqlarini kafolatlashni davlatning ustuvor vazifasi sifatida belgilaydi. Shuningdek, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun, davlat tomonidan ishlab chiqilgan strategik dasturlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bolalarning manfaatlarini ta’minlash, ularning ijtimoiy, psixologik va huquqiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan. Ushbu hujjatlar ayniqsa distant (masofaviy) oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar bilan ishlash jarayonida muhim huquqiy asos sifatida xizmat qiladi, chunki ular bolalarning xavfsizligini ta’minlash, huquqiy himoyasini mustahkamlash va ijtimoiy xizmatlar tizimini barqaror shakllantirish imkonini beradi.

Mazkur hujjatlar doirasida ijtimoiy ish faoliyati bir nechta yo‘nalishlarda amalga oshiriladi. Xususan, bolalarga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish, psixologik qo‘llab-quvvatlash va maslahat xizmatlarini tashkil etish, mahalla institutining faol ishtirokini

ta’minlash kabi chora-tadbirlar muhim o‘rin tutadi. Bu esa bolalarning emotsional barqarorligini, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishini, shuningdek, jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Yangi O‘zbekistonda distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borishning istiqbollari quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

1. Ijtimoiy ish mutaxassislarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish – bu yo‘nalish ijtimoiy ishning sifatini oshirish va bolalar bilan ishlashda zamonaviy metod va yondashuvlarni qo‘llashga qaratilgan. Mutaxassislar bolalarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash, emotsional qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy integratsiyani ta’minlash bo‘yicha kompleks yondashuvlarni qo‘llashga tayyorlanadi.

2. Raqamli texnologiyalar asosida masofaviy ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish – bu yo‘nalish masofaviy oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarga onlayn maslahatlar, psixologik treninglar, ta’limiy va tarbiyaviy resurslarni yetkazib berish imkonini beradi. Raqamli xizmatlar bolalarning uy sharoitida qo‘llab-quvvatlanishini kengaytiradi va ularni muammolardan samarali himoya qilishga yordam beradi.

3. Maktab, mahalla va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish – bu bolalarning ta’lim, tarbiya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash jarayonida barcha mas’ul subyektlar o‘rtasida uzluksiz va samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga xizmat qiladi. Hamkorlik natijasida bolalar uchun individual yondashuvni ta’minlash, ularning ehtiyojlarini tezkor aniqlash va zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish imkoniyati yaratiladi.

4. Bolalar uchun mo‘ljallangan reabilitatsiya va rivojlantiruvchi dasturlarni kengaytirish – bu distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy, ijtimoiy va pedagogik rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan. Shu yo‘nalish bolalarga individual psixologik maslahatlar, ijtimoiy integratsiya mashg‘ulotlari, ta’limiy qo‘llab-quvvatlash va tarbiyaviy treninglar orqali keng imkoniyatlar yaratadi.

Mazkur chora-tadbirlar birgalikda distant oila farzandlarining jamiyatga to‘laqonli integratsiyalashuvini ta’minlash, ularning shaxs sifatida barqaror rivojlanishi va ijtimoiy faoliyatga muvaffaqiyatli qo‘shilishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borish Yangi O‘zbekistonda dolzarb va istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda ijtimoiy ish mutaxassislarining kasbiy faoliyati, davlat va jamoat institutlarining samarali hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada keltirilgan taklif va xulosalar amaliyotda qo‘llanilganda, distant oila farzandlarining ijtimoiy farovonligini ta’minlash va ularni jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Oilalar va bolalar bilan ijtimoiy ish. O‘quv qo‘llanma. F.A.Kalandarova “Durdona” nashriyoti, Buxoro-2024 21-bet.

2. A secure base Parent–Child Attachment and Healthy Human Development John Bowlby. Basic books A Member of the Perseus Books Group. 1988. P–136.

3. Муталиев А. Роль и функции социальных работников в детских учреждениях и в системе опеки и попечительства. // Материалы республиканской научно-практической конференции. - Тошкент, 2018. - С.5.

4. E.X.Zaitov., G‘. O‘. Xolmurodov. Ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish amaliyoti. Darslik – Toshkent: 2024. - 285 b.

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA BOLALAR IJTIMOIY HIMOYASINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Aliyeva Bashorat Ergashovna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlashning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Tadqiqotda bolalar huquqlarini himoya qilishning xalqaro standartlari, milliy qonunchilik asoslari va amaliy mexanizmlari o'rganilgan. Maktabgacha ta'lim tizimida ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash, oilalar bilan hamkorlik, psixologik xizmatlar ko'rsatish va inklyuziv ta'lim jarayonlarini tashkil etishning ahamiyati ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ijtimoiy himoya, bolalar huquqlari, pedagogik qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'lim, oilalar bilan hamkorlik.

Zamonaviy jamiyatda bolalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarning har tomonlama rivojlanishi va ijtimoiy himoyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va bolalarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, maktabgacha ta'lim davrida bolalarning shaxsiyati shakllanadi, ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanadi va kelgusidagi hayotga tayyorgarlik ko'riladi. Shu sababli, ushbu davrda bolalarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish, ularga qulay muhit yaratish alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy yondashuvlar maktabgacha ta'lim muassasalarida ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, psixologik xizmatlar ko'rsatish va oilalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishni talab qiladi.

Maqolaning maqsadi maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasini ta'minlashning zamonaviy yondashuvlarini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Bolalar ijtimoiy himoyasining nazariy asoslari

Bolalarning ijtimoiy himoyasi deganda ularning hayot va sog'ligini, qadr-qimmatini, shaxsiy daxlsizligini hamda rivojlanish huquqlarini ta'minlash tushuniladi. BMTning "Bolalar huquqlari to'g'risida"gi konventsiyasi (1989) bolalarning asosiy huquqlarini belgilaydi, jumladan, ta'lim olish, sog'lomlashtirish xizmatlaridan foydalanish, himoya qilinish va ishtirok etish huquqlari.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Bolalar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasining huquqiy asoslarini belgilaydi. Ushbu qonunlar bolalarning hayotiga, sog'ligiga, shaxsiy daxlsizligiga putur etkazuvchi tahdidlardan himoya qilishni nazarda tutadi.

2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ijtimoiy himoyaning zamonaviy mexanizmlari

Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasining quyidagi mexanizmlari amalga oshiriladi:

a) Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda pedagogik yordam ko'rsatish tizimi tashkil etiladi. Bu jarayon har bir bolaga munosib sharoit yaratish, ularning qiziqishlarini rivojlantirish va ijtimoiy-emotsional taraqqiyotini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

b) Psixologik xizmatlar. Maktabgacha ta'lim muassasalarida psixolog mutaxassislar tomonidan bolalarning psixologik holatini diagnostika qilish, oila va tarbiyachilar uchun maslahatlar tashkil etish amalga oshiriladi. Psixologik xizmatlar bolalarning emotsional barqarorligini ta'minlashga qaratilgan.

v) Inklyuziv ta'lim. Maxsus ehtiyojli bolalarni maktabgacha ta'lim jarayoniga jalb qilish zamonaviy yondashuvning muhim qismi hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratadi, ularning ijtimoiy moslashuvini va rivojlanishini ta'minlaydi.

g) Oilalar bilan hamkorlik. Maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalar o'rtasida samarali o'zaro hamkorlik bolalar ijtimoiy himoyasining asosiy sharti hisoblanadi. Ota-onalar uchun treninglar, seminarlar va maslahatlar tashkil etish, ularni bolalar huquqlari va tarbiya masalalari bo'yicha ma'lumot bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

3. Bolalar ijtimoiy himoyasini ta'minlashda duch kelinadigan muammolar

Amaliyotda maktabgacha ta'lim muassasalarida quyidagi muammolar kuzatilmoqda: malakali kadrlar yetishmovchiligi, moddiy-texnika bazasining yetarli darajada emosligi, ota-onalarning bolalar huquqlari va tarbiya masalalarida ma'lumot darajasining past bo'lishi, psixologik xizmatlar tizimining keng joriy etilmaganligi hamda maxsus ehtiyojli bolalarni qabul qilish uchun zarur sharoitlarning yo'qligi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Pedagog kadrlarni tizimli ravishda malakasini oshirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish, moddiy-texnika

bazasini mustahkamlash va oilalar bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish lozim.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasini ta'minlash zamonaviy jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoyani takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Birinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalarida ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etish va psixologik xizmatlarni kengaytirish. Buning uchun malakali psixologlar va ijtimoiy pedagoglar kadrlarini tayyorlash hamda ularning ish sharoitlarini yaxshilash lozim.

Ikkinchidan, inklyuziv ta'limni rivojlantirish va maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoitlarni yaratish. Barcha bolalarga teng imkoniyatlar berish ijtimoiy adolat tamoyilining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi.

Uchinchidan, oilalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish. Ota-onalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga faol jalb qilish, ularga malaka oshirish treninglari o'tkazish bolalarning har tomonlama rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasini ta'minlash davlat, jamiyat va oilalarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Zamonaviy yondashuvlarni qo'llash orqali bolalarning huquqlari va manfaatlari himoya qilinadi, ularning sog'lom va barkamol shaxs sifatida voyaga yetishlari uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2. O'zbekiston Respublikasining "Bolalar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2008.

3. BMTning "Bolalar huquqlari to'g'risida"gi Konventsiyasi. – 1989.

4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.

5. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 592 b.

6. G'oziyev E.G'. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 240 b.

7. Fayzullayeva D.M. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 328 b.

8. Shodmonova S.I. Maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni tashkil etish. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 156 b.

9. Xamroyeva N.S. Maktabgacha ta'limda psixologik xizmatlar. // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2021. – №3. – B. 45-52.

10. Yusupova G.R. Bolalar huquqlarini himoya qilishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 204 b.

11. Abdullayeva Sh.A., Rahimova M.X. Maktabgacha ta'lim tizimida oilalar bilan hamkorlik. // Zamonaviy ta'lim tizimi muammolari. – 2021. – №2. – B. 78-84.

12. Tursunova N.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 2020. – 192 b.

13. YUNISEF. Bolalar huquqlari bo'yicha qo'llanma. – Toshkent, 2019. – 280 b.

14. Ergasheva F.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish. // Ta'lim tizimi yangilanishlari. – 2022. – №1. – B. 34-41.

15. Saidov A.X., Ismoilov B.I. Bolalar huquqlarining xalqaro-huquqiy asoslari. – Toshkent: Adolat, 2018. – 336 b.

SALOMATLIK VA NOGIRONLIK NOGIRONLIGI BO’LGAN SHAXSLARNING FARAVONLIGI VA IJTIMOIY TA’MINOTI

Aliyeva Maftuna Sharifjon qizi
Namangan Davlat Pedagogika insituti Ijtimoiy ish yo`nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: **Ergashov Ixtiyor**

Annotatsiya: Ushbu maqolada salomatlik va nogironlik masalalari, nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligi hamda ularning ijtimoiy ta’minoti tizimi yoritilgan. Maqolada nogironlik tushunchasi, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun tibbiy, ijtimoiy va moddiy qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati, davlat va jamiyatning mas’uliyati haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, inklyuziv muhit yaratish, teng imkoniyatlarni ta’minlash va nogironligi bo‘lgan

shaxslarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga ko‘maklashish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: salomatlik, nogironlik, nogironligi bo‘lgan shaxslar, farovonlik, ijtimoiy ta’minot, ijtimoiy himoya, inklyuziv jamiyat, teng imkoniyatlar, reabilitatsiya.

Salomatlik inson hayotining eng muhim qadriyatlaridan biri bo‘lib, jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy farovonligining asosiy mezoni hisoblanadi. Har bir inson sog‘lom yashash, mehnat qilish va jamiyat hayotida faol ishtirok etish huquqiga ega. Shu bilan birga, nogironligi bo‘lgan shaxslar ham jamiyatning to‘laqonli a’zolari bo‘lib, ularning huquqlari, erkinliklari va ijtimoiy himoyasi davlat hamda jamiyat tomonidan kafolatlanishi lozim. Nogironlik nafaqat tibbiy muammo, balki ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik masala sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv sharoitida nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligini ta’minlash, ularni jamiyatga integratsiya qilish va ijtimoiy tenglikni qaror toptirish dolzarb vazifalardan biridir. Nogironligi bo‘lgan shaxslar ko‘pincha ta’lim olish, ish bilan ta’minlanish, tibbiy xizmatlardan foydalanish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishda turli to‘siqlarga duch keladilar. Shu sababli ularni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan samarali ijtimoiy ta’minot tizimini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat nogironligi bo‘lgan shaxslarning salomatligini saqlash, reabilitatsiya qilish, moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Pensiya va nafaqalar, tibbiy xizmatlar, reabilitatsiya dasturlari, maxsus texnik vositalar bilan ta’minlash hamda inklyuziv ta’lim tizimi ularning hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, jamiyatda nogironlikka nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, ijtimoiy stereotiplarni bartaraf etish va inson qadr-qimmatini hurmat qilish muhim hisoblanadi.

Mazkur maqolada salomatlik va nogironlik tushunchalari, nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligi, ularning ijtimoiy ta’minoti hamda davlat va jamiyatning bu boradagi mas’uliyati keng yoritiladi. Shuningdek, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlar yaratish va inklyuziv jamiyatni rivojlantirishning ahamiyati tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqotda nogironligi bo‘lgan shaxslarning salomatligi, farovonligi va ijtimoiy ta’minoti masalalarini o‘rganishda bir qator ilmiy-uslubiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez metodi orqali mavjud ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda ijtimoiy siyosatga oid manbalar o‘rganilib, umumiy xulosalar chiqarildi. Ushbu metod nogironlik masalasining ijtimoiy va tibbiy jihatlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Shuningdek, taqqoslash metodi yordamida nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy ta’minoti va farovonligini ta’minlashda qo‘llanilayotgan turli yondashuvlar solishtirildi. Bu metod orqali ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi va mavjud muammolar aniqlandi.

Tadqiqot jarayonida statistik ma’lumotlarni tahlil qilish metodi ham qo‘llanilib, nogironligi bo‘lgan shaxslar soni, ularning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlanish darajasi hamda davlat tomonidan ajratilayotgan ijtimoiy yordam choralari umumlashtirildi.

Bundan tashqari, kuzatuv va umumlashtirish metodlari orqali nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyatdagi o‘rni, ularning kundalik hayotdagi muammolari va ehtiyojlari baholandi. Olingan natijalar asosida nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligini oshirish va ijtimoiy ta’minot tizimini takomillashtirish bo‘yicha xulosalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, nogironligi bo‘lgan shaxslarning salomatligi va farovonligini ta’minlashda bir nechta muhim omillar mavjud. Birinchi navbatda, tibbiy xizmatlarning sifati va reabilitatsiya dasturlarining mavjudligi ularning hayot sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar muntazam tibbiy kuzatuv va terapevtik yondashuvlardan foydalanganda sog‘lom va mustahkam hayot kechirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Ikkinchi natija shundaki, ijtimoiy ta’minot tizimi va davlat tomonidan ajratilayotgan moddiy va ma’naviy yordamlar nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligini sezilarli darajada oshiradi. Pensiya, nafaqa, maxsus texnik vositalar (aravachalar, eshitish apparatlari va boshqalar) va reabilitatsiya xizmatlari ularning mustaqil hayot kechirishiga yordam beradi.

Uchinchidan, jamiyatdagi ijtimoiy stereotiplar va nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan ijtimoiy muhit ularning psixologik farovonligini belgilaydi. Inklyuziv muhit va teng imkoniyatlar

yaratish nogironligi bo‘lgan shaxslarning o‘zini qadrli his qilishiga va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, nogironligi bo‘lgan shaxslarning ta’lim olish va bandlik masalalarida duch keladigan qiyinchiliklar ularning jamiyatga integratsiyasiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli ijtimoiy ta’minot tizimini takomillashtirish, reabilitatsiya va inklyuziv dasturlarni kengaytirish zarur.

Umuman olganda, natijalar nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligini oshirish va ijtimoiy ta’minotni kuchaytirish bo‘yicha kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa nafaqat davlat siyosati, balki jamiyatning barcha a’zolarining hamkorligi orqali amalga oshirilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, nogironligi bo‘lgan shaxslarning salomatligi, farovonligi va ijtimoiy ta’minoti bir-biri bilan chambarchas bog‘liq masalalardir. Ularning hayot sifatini oshirishda tibbiy xizmatlar, reabilitatsiya dasturlari, moddiy va ma’naviy yordamlar muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, jamiyatdagi inklyuziv muhit va teng imkoniyatlarni ta’minlash nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Davlat va jamiyatning mas’uliyati nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, farovonligi va ijtimoiy himoyasini ta’minlashdan iborat. Shu sababli samarali ijtimoiy ta’minot tizimini yaratish, reabilitatsiya va inklyuziv dasturlarni kengaytirish hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlar yaratish jamiyatning insonparvarlik darajasini belgilaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, nogironligi bo‘lgan shaxslarning farovonligini ta’minlash va ularning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish nafaqat davlat siyosatining, balki har bir jamiyat a’zosining mas’uliyati hisoblanadi. Kompleks yondashuv orqali ularning hayot sifatini oshirish va ijtimoiy hayotda to‘laqonli ishtirokini ta’minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida” Qonuni, 2019 yil.

2.Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO). Disability and Health. Geneva, 2021.

3.United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2006.

4.Karimov A., Tursunov S. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy himoyasi va ta’minoti. Toshkent, 2020.

5.Mirzaev B. Nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularning farovonligi. Samarqand, 2018.

6.World Bank. Social Protection for Persons with Disabilities. Washington D.C., 2020.

XOTIN-QIZLAR TENG HUQUQ VA IMKONIYATLARINI TA’MINLASHDA TA’LIM VA HUQUQIY KAFOLATLARNING O‘RNI

Allanazarova Dilafruz
O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Ma’muriy huquq kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda xotin-qizlarning teng huquq va imkoniyatlarini ta’minlashga qaratilgan davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari, xususan, ta’lim sohasida yaratilayotgan huquqiy va ijtimoiy shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Shuningdek, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlashga doir normativ-huquqiy hujjatlar, ularning amaliy ahamiyati hamda ayollarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlikka qarshi kurash mexanizmlarining mohiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar, teng huquq, ta’lim, huquqiy kafolat, zo‘ravonlik, davlat siyosati.

Globallashuv va ijtimoiy transformatsiyalar sharoitida xotin-qizlarning teng huquq va imkoniyatlarini ta’minlash masalasi xalqaro hamjamiyat tomonidan ustuvor vazifalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, inson kapitalining sifat jihatdan yuksalishi hamda ijtimoiy adolat tamoyillarining qaror topishi bevosita ayollarning ta’lim olishi, huquqiy himoyasi va ijtimoiy faolligi bilan uzviy bog‘liqdir. Bugungi kunda butun dunyo Yurtboshimiz boshchiligida Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish g’oyasi qanday amalga oshirilishiga qiziqish bilan qarab turibdi. Bu yangi Uyg’onish davrida amalga oshirilishi rejalashtirilgan, ilm-fan taraqqiyoti va milliy ma’naviy qadriyatlarning ulug’lanishiga ko‘p jihatdan bog’liq. Shuning uchun ham aynan bugungi kunda xotin-qizlar ta’limi bilan bog’liq bo‘lgan barcha ishlarga qulayliklar yaratib berilmoqda.

Ta’lim sohasida xotin-qizlar uchun teng imkoniyatlar yaratish nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlash, balki jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi. Shu bois, davlat tomonidan xotin-qizlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko‘lamli huquqiy va institutsional mexanizmlar joriy etilmoqda. Misol uchun, “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g’risida”gi farmoni bilan 2022-2026 yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo‘yicha Milliy dastur hamda Milliy dasturni 2022-2023 yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi. Bu ishlarni amalga oshirish chora tadbirlarida quyidagilar alohida qayd qilingan. Bular:

-oliy ta’lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, shu jumladan, sirtqi va kechki ta’lim shaklida o‘qiyotgan xotin-qizlarning ta’lim kontraktlarini to‘lash uchun 7 yil muddatga foizsiz ta’lim kreditlari ajratilishi;

-davlat oliy ta’lim muassasalarining magistratura bosqichida o‘qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to‘lovlarini qaytarish shartsiz qoplash maqsadida, Davlat byudjetidan har yili kamida 200 milliard so‘m moliyalashtirilishi;

-xorijiy oliy ta’lim muassasalarining bakalavriat ta’lim dasturlari bo‘yicha – 50 nafar, magistratura ta’lim dasturlari bo‘yicha — 10 nafar xotin-qizlarga har yili “El-yurt umidi” jamg’armasi orqali qo‘shimcha grantlar ajratilishi;

-2100 nafar ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, etim yoki ota-onasining qaramog’idan mahrum bo‘lgan talaba xotin-qizlarning ta’lim kontraktlari mahalliy byudjetning qo‘shimcha manbalari hisobidan qaytarish shartisiz qoplab borilishi; - mutaxassisligi bo‘yicha kamida 5 yil mehnat stajiga ega, lekin oliy ma’lumotga ega bo‘lmagan 500 nafar xotin-qizlarni har yili Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasining tavsiyanomalariga asosan davlat oliy ta’lim muassasalarining bakalavriat ta’lim yo‘nalishlariga umumiy qabul parametrlaridan tashqari alohida test sinovlari natijalariga muvofiq to‘lov-kontrakt asosida o‘qishga qabul qilish amaliyoti joriy etilishi;

-davlat ilmiy tashkilotlari yoki oliy ta’lim muassasalari doktoranturasiga xotin-qizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratilishi;

-asosan xotin-qizlarga dizayn, to‘qimachilik, axborot texnologiyalari, tarmoqlar iqtisodiyoti, marketing va talab yuqori bo‘lgan boshqa ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha ta’lim beradigan alohida universitetning tashkil etilishi;

-davlat va nodavlat ta’lim muassasalarida davlat buyurtmasi asosida xotin-qizlarni kasbga o‘qitishning yangi tartibi joriy etilishi kabi qator yangi normalar belgilangan.

Qadim zamonlardan aynan muqaddas Islom dinimizda ham qizlarni o‘qitish masalasiga juda jiddiy e’tibor qaratilganini qayd etish lozim. Bu haqida hadislarda keltirib o‘tilganki, agarda bir oilada ikki farzand: bir o‘g’il va bir qiz farzand bo‘lsa, o‘qitish imkoniyati esa faqat biriga etgan holatda, payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v) ning ko‘rsatmalariga binoan, qiz farzand o‘qitilmog’i lozim. Buning zamirida esa qiz bolaning, ayolning oilada ham, ijtimoiy jamiyatda ham o‘rni va ahamiyati beqiyos ekanligidan dalolat beradi. Ushbu fikrning tarafdorlari faqat musulmon ahligina bo‘lib qolmasdan, balki boshqa din vakillarining ham dilidagi, ham tilidagi so‘zlardir. Indira Gandining qo‘yidagi fikri so‘zining isboti demakdir: “Bir qizni o‘qitsangiz – bir oilani o‘qitgan bo‘lasiz”.

2021 yilning 28-fevral kuni eng shov – shuvli voqealaridan biri bo‘lgan “Zakovat” intelektual o‘yinining ochilish marosimida so‘zga chiqqanlar orasida Milliy massmediani rivojlantirish jamoat fondi raisi o‘rinbosari Saida Mirziyoyeva nutqi so‘zladi. Saida Mirziyoyeva o‘z nutqida: “Opa – singillarim! Siz bizning faxrimizsiz! Sizda orzu – maqsadlarimiz timsolini ko‘rayapmiz. Xotin – qizlarimiz qanchalik faol, ilm – fan, madaniyat va tadbirkorlikka, siyosiy jarayonlarga qancha ko‘p hissa qo‘shadigan bo‘lsa, yurtimizda baxtli va hayotidan mamnun ayollar shuncha ko‘p bo‘ladi. Aminmanki, xonadonida namunali beka, pazanda opa – singillarimiz o‘zlarini ilm maydonida ham bemalol namoyon qila oladilar”, - deya xotin – qizlarning teleo‘yindagi, umuman hayotdagi o‘rnini alohida ta’kidlab, ular beqiyos mavqe va e’tiborga loyiq ekanligini e’tirof etdi.

“Ayolga o‘qib – izlanishi uchun imkon yaratib bermagan mamlakatning faqat oyoqda ish qiladigan majruhdan farqi yo‘q”, - deb yozadi Josteyn Gaarder.

Bugungi kunda davlatimizda talaba – qizlarni qo‘llab – quvvatlash hamda huquqlarini himoya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli chora – tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. 25 – noyabr – Ayollarga

nisbatan zo‘ravonlikka barham berish Xalqaro kuni deb e’lon qilingan.

Shunday bo‘lishiga qaramasdan, bugungi kunda ham talaba – qizlarga ming nadomatlar ila aytmoqlik lozim-ki, tazyiq hamda tajovuzlar bo‘lib turibdi. Bu tazyiq hamda zo‘ravonlikning bir qancha shakllari (jinsiy, jismoniy, ruhiy, iqtisodiy va shu kabilar) hozir ham uchrab turibdi. Talaba qizlar hayotida uchrash ehtimoli eng yuqori bo‘lgan tazyiqlardan biri bu jinsiy zo‘ravonlikdir. Jinsiy zo‘ravonlik xotin – qizlarning roziligisiz shahvoniy xususiyatga ega harakatlarini sodir etish orqali jinsiy daxlsizlikka va jinsiy erkinlikka tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli demakdir.

“Talaba qizlarga, umuman har qanday qiz bolaga, ayolga hayotda nimaiki bo‘lmasin tanlab beriladi. Ularga tanlov imkoniyati deyarli berilmagan. Qaysi Oliy ta’lim muassasasida o‘qishi, qaysi kasbni tanlashi, qaysi chet tilini o‘rganishi va hatto qaysi yigitga turmushga chiqishi. Barcha barchasi tanlab beriladi. Qizlar avval ota – onalarining keyin esa turmush o‘rtog’ining tanlovi bilan yashaydi. Mana tazyiqning, zo‘ravonlikning mittigina, ko‘rimsiz ammo, o‘ta xavfli shakllaridan biri. Hattoki bu haqida bloger hamda jurnalist Aziza Qurbonova o‘zining nutqlarida ko‘p bora takrorlab: “men ayollarning hurmat qilinishini xohlayman, xolos. Agar kelajakda qiz farzandli bo‘lsam, unga hurmatini bilishini va hurmatini talab qilishini uqtirardim” deb aytadilar.

O‘zbekiston Respublikasining 02.09.2019 yildagi O‘RQ-561-son “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g’risida”gi Qonunidagi 4-modda. Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchining huquqlari talaba qizlarga zamonaviy innovatsion texnologiyalar vositasida tushuntirilib borildi. Unga ko‘ra: o‘ziga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik sodir etilganligi yoki ularni sodir etish tahdidi to‘g’risidagi ariza bilan tegishli vakolatli organlarga hamda tashkilotlarga yoxud sudga murojaat etish, maxsus markazlarda, shuningdek bepul telefon liniyasi orqali tekin huquqiy maslahat, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik, tibbiy va boshqa yordam olish; ichki ishlar organlariga himoya orderi berish to‘g’risidagi talab bilan murojaat qilish, himoya orderi shartlari buzilgan taqdirda esa, ularni bu haqda xabardor qilish; sodir etilgan tazyiq va zo‘ravonlik natijasida o‘ziga etkazilgan moddiy zararning o‘rni qoplanishi hamda ma’naviy ziyon kompensatsiya qilinishi to‘g’risidagi talab bilan sudga

murojaat etish; tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchi etkazilgan moddiy zararning o‘rnini qoplash hamda ma’naviy ziyonni kompensatsiya qilish to‘g’risidagi ariza bilan sudga murojaat etish kerakligi huquq tartibot xodimlari bilan o‘tkazilgan suhbat jarayonlarida, maxsus video lavhalar yordamida amalga oshirildi.

Hozirgi kunda oila ijtimoiy tashkilot sifatida jamiyatga va uning negizlari, turmush tarzining qaror topishiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi, chunki bo‘lg’usi ona aynan shu oilada kamolga etkaziladi, talaba qizlarning dunyoqarashiga oid asoslari, ruhiy ma’naviy fazilatlari shakllanadi. Talaba qizlarning hayotida turmushga chiqish masalasi birinchi o‘ringa chiqib qoladi. Otasining uyida o‘tgan hayoti uning kelin (qaynonasi uchun), xotin (eri uchun) va ona (farzandlari uchun) bo‘lishiga tayyorgarlikdir. Xalq maqolida “Qiz bola birovning xasmidir” deydi. Ko‘pchilik hollarda ota – onaning tanlovi hal qiluvchi bo‘ladi. Tahsil olayotgan talaba qizlarning fikrlarini inobatga olmay turib o‘z roziliklarini sovchilarga berishadi. Talaba qizlarning turmushga chiqish yoki chiqmaslik hohishlarini namoyon qilish imkonini bermaydi.

N.Ajgixinaning fikriga ko‘ra, oiladagi zo‘ravonlik - bu o‘z yaqinlari ustidan hokimiyat va nazoratni qo‘lga kiritish maqsadida ularga nisbatan tez-tez takrorlanadigan jismoniy, jinsiy, og’zaki, hissiy va iqtisodiy zo‘ravonlik davri .

“Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik” ning quyidagi ta’rifi quyidagi faktorlarni: har qanday og’zaki yoki jismoniy ta’sir o‘tkazish, majburlash yoki hayot uchun xavfli bo‘lgan jismoniy yoki psixologik zarar etkazish, xo‘rlash yoki erkinlikni qasddan cheklash holatlari o‘z ichiga qamrab oladi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlikning yana bir ta’rifi - jinoyatchi tomonidan jabrlangan shaxsning irodasiga qarshi harakatlarni amalga oshirish: bila turib yoki qasddan zarar etkazishda kuchlarning nomutanosibligidan foydalanadi va o‘z tabiatiga ko‘ra bu harakatlar jabrlanuvchining erkinligiga ziddir.

Xulosa qilib aytganda, xotin-qizlarning teng huquq va imkoniyatlarini ta’minlash masalasi ta’lim, huquq va ma’naviy tarbiya tizimlari bilan uzviy bog‘liqdir. Davlat tomonidan yaratilayotgan huquqiy kafolatlar va ta’lim imkoniyatlari xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ayollarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlikka qarshi

kurashda ta’limiy-ma’rifiy ishlarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “O‘qituvchi va murabbiylar” kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan. 30.09.2020 O‘Z.A.

2. S.Sh.Mirziyoyeva nutqi https://qalampir.uz/news/saida-mirziyeeva-zakovat-kastingidagi-nutk-ini-k-ur-on-bilan-boshlab-%D2%B3adis-bilan-yakunladi-34108

3. Muxtor Mirzaqulov. Bilishdan baxtiyormiz! Manzil:@Zakovat_intellekt.

4. BMT Bosh Assambleyasining 1999 yil 17 dekabardagi rezolyutsiyasida. O‘zA.

5. O‘zbekiston Respublikasining qonuni xotin – qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi qonunchilik palatasi tomonidan 2019 yil 17 – avgustdagi qabul qilingan Senat tomonidan 2019 yil 23 – avgustda ma’qullangan O‘RQ -561 soni 3 – moddasi.

6. См. более подробно: Ажгихина Н. Кто защищает женщин. - М., 1996

O‘ZBEKISTON GENDER TENGLIKNI TA’MINLASH ISTIQBOLLARI.

Avazov Baxtiyar Djabbarovich
O‘zbekistan Respublikasi Milliy gvardiyasi Ixtisoslashtirilgan o‘quv markazi Jamoat xavsizligini ta’minlash va huquqiy tayyorgarlik sikli o‘qituvchisi, qurolli kuchlari xizmatchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola Yangilanayotgan O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlash va bu boradagi siyosatni tahlil etadi.

Kalit so'zlar: Gender, tenglik, rezolyutsiya, deklaratsiya, CEDAW, tazyiq, zo‘ravonlik, agressiya, latent, konvensiya, profilaktika,

Avvalo globallashib borayotgan dunyoda jinslar tengligi va ayollarning tinchlikparvarlik jarayonlarida ishtirok etishi masalasi, mudofaa strategiyalarining samaradorligini oshirish, inson huquqlarini hurmat qilish va barqaror tinchlikka erishish uchun muhimdir. Yangilanayotgan O‘zbekistonda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari profilaktikasi bartaraf etish bo'yicha xalqaro tashabbuslarni faol qo'llab-quvvatlaydi, ayollarni qarorlar qabul qilishda ishtirok etishga undaydi va gender tengsizligini bartaraf

etishga qaratilgan tizimli islohotlarni amalga oshiradi. Gender tenglik (erkaklar va ayollar o‘rtasidagi tenglik) — bu oilada erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlar. Ba’zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, gender tengligi — bu patriarxal tizimdan arkoni ijtimoiy munosabatlarning arkoni bosqichi.

Ma’lumki, BMT tashkiloti 1945-yil 24-oktabrda tashkil etilgan Xalqaro bosh tashkilot sanaladi. Ayni ushbu sanada hamjamiyat tushunchalari paydo bo‘lgan kun sifatida namoyon bo‘ladi. Negaki ushbu tashkilot insoniyat oldidagi barcha katastrofa, inqiroz, aholi turmush tarzi, migratsiya, ijtimoiy ta’minot, iqlim o‘zgarishi, nogironligi bor shaxslar va keksalar, yoshlar va bolalar va turli masala va aholi qatlamlarini himoyalash qatorida “gender” masalalarini ham himoya qiladi. Bu uning maqsadlarida (“Barqaror rivojlanish maqsadlari”) to‘la namoyon bo‘ladi va qo‘shimchasiga qator konvensiya, deklaratsiya, rezolyutsiyalari ushbu jihatlarda huquqiy asoslarni to‘laqonli yaratgan desak mubolag’a bo‘lmaydi. Ayollar va bolalar himoяб mehrga muhtoj aholi qatlami bo‘lib hisoblanishadi. Gender inglizchadan tarjima qilinganda “jinsga oid” degan ma’noni anglatadi. Ma’lumki, jamiyatimizda genderga oid ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda, lekin shunday bo‘lsada bir statistikaga urg’u beramizki, dunyoda har 6 ayoldan 1 tasi zo‘ravonlikning qaysidir ko‘rinishi (maishiy, iqtisodiy, ijtimoiy, jinsiy, jismoniy) bilan azoblanib kelmoqda, bunga asosiy sabablardan qilib, oilaviy, maishiy kelishmovchiliklar va jamiyatdagi mavjud stereotiplarmisol qilishimiz mumkin. Achinarlisi, ularning ko‘rinishi ko‘p hollarda “latent”, ya’ni “yashirin” xususiyatga ega bo‘ladi. Ayniqsa, o‘zbek jamiyatida bugun global ahamiyatga ega bo‘lgan gender masalalari konstitutsion xususiyatga egadir. Ya’ni, 58 – moddada: “Xotin – qizlar va erkaklar teng huquqli ekanligi, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda teng huquq va imkoniyatlarga ega ekanliklarini” ifodalaydi.

Feminizm bu ijtimoiy harakatki, unda ayollar huquqlarini himoya qilinishi jamiyat a’zosi ekanligi qoidasi ilgari surilishi bilan xarakterlanadi. Bunda insoniyatning XVIII asr Yevropa va G’arbiy Yevropada Meri Uolstounkraftning “Ayol huquqlarini himoya qilish” (1792) asari muhim ahamiyat kasb etgan. Bu asarda ayollarning ta’lim olishi va teng huquqli ekanliklari ahamiyat kasb etgan. Bu

ma’lumotlar bilan bir qatorda uning 3 to‘lqini borligi e’tiborliki, undan faqatgina ayollarga jamiki yaxshilik va huquqiy, madaniy erkinlarni bera olgan desak mubolag’a qilmagan bo‘lamiz.

Bugungi kunda ayollarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlikka uchrashining asosiy sabablaridan:

1. Ayollarning tabiatan himoyaga muhtoj bo‘lishi omili;
2. Ayollarga nisbatan jamiyatdagi mavjud stigma va streotiplarning mavjudligi;
3. Ayollar ijtimoiy harakatiga to‘siqlarning mavjudligi;
4. Erkaklarning bu borada beparvoligi yoki haddan ortiq qattiq nazoratining mavjudligi;
5. Gender tafovutlarning keng doira, mehnat, ish va kasbda namoyon bo‘lishi kabilar.

Bugungi kunda Global hisobotga ko ‘ra dunyoning gender tenglikka erishishi uchun 95 yil borligi, ta’lim sohasida esa 12 yil borligi ayon bo‘lmoqda.

L. Morgan, F. Engels, G. Ploss, Ye. Teylor kabi olimlar asarlarida gender tenglik masalalari ilgari surilgan.

Bundan tashqari Xalqaro doirada CEDAW 1979-yil 18-dekabrda Nyu-Yorkda 1981-yil 3-sentabrda xalqaro shartnoma sifatida kuchga kirgan “Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g’risidagi” konventsiyaning o‘rni ahamiyatlidir. Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konventsiya markaziy va eng keng qamrovli hujjat hisoblanadi. Konventsiya o‘zining muqaddimasida "ayollarga nisbatan keng ko‘lamli kamsitishlar davom etayotganini" aniq tan oladi. Ushbu konvensiya 30 moddadan iborat. Konvensiyaning 1-moddasida ta'riflanganidek, kamsitish "jinsiy asosga ko'ra siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, fuqarolik yoki boshqa har qanday sohada qo'llaniladigan har qanday farqlash, istisno qilish yoki cheklash" deb tushuniladi. Konventsiya ishtirokchi davlatlardan “ayollarning erkaklar bilan tenglik asosida inson huquqlari va asosiy erkinliklarini amalga oshirish va ulardan foydalanishni kafolatlash maqsadida ularning to'liq rivojlanishi va ishtirokini ta'minlash uchun barcha tegishli choralarni, shu jumladan qonunchilikni” ko'rishni talab qilish orqali tenglik tamoyilini ijobiy tasdiqlaydi (3-modda). Konvensiyaning 7-moddasida ayollarga ovoz berish, davlat lavozimlarini egallash va davlat funksiyalarini bajarish huquqlari

kafolatlangan. CEDAW - Ayollarga nisbatan kamsitishga barham berish qo'mitasi hisoblanib, bugun mamlakatimizda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini, gender tenglikni ta’minlash, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish, ular uchun yangi ish o‘rinlari yaratish, mehnat va turmush sharoitlarini yaxshilash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Bu, o‘z navbatida, jamiyatning eng asosiy jabhalari – siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy sohalarda ayollar nufuzi, har bir sohada faolligi ortishiga, opa-singillarimizning jamiyat hayotidagi ishtiroki yil sayin kengayishiga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi - (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son).
2. 2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida - O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarori, 28.05.2021 yildagi SQ-297-IV-son;
3. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida - O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son;
4. 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida - O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.

KOMIL INSON TARBIYASIDA SOG’LOM TURMUSH TARZINING O’RNI

Azamova M.G.
O‘zDJTSU katta o’qituvchisi,

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O’zbekistonda ijtimoiy sohada yosh avlod kelajagi, salomatligi va farovon hayotini ta’minlashda amalga oshirilayotgan ishlar, mustaqillik yillarida erishilgan yutuqlar haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: Yangi O’zbekiston, yoshlar, islohot, jismoniy tarbiya, sport, mustaqillik, renessans, jamiyat, taraqqiyot, sog’lom turmush tarzi

“O‘zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat. Davlatning “O‘zbekiston Respublikasi” va “O‘zbekiston” degan nomlari bir ma’noni anglatadi”,-deb belgilandi yangi tahrirdagi

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasida[1.2023.b 1]. Ya’ni, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy so’zlarining kiritilishi bilan O’zbekistonning ijtimoiy sohaga, aholining huquq va erkinliklarini ta’minlashga, xalq farovonligini oshirishga ustuvor maqsad sifatida qarashini anglatadi. Bu o’zgarishlarning o’ziga yarasha ma’nosi va sababi bor albatta. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev olib borayotgan siyosatda inson omili va salohiyati yuqori turadi. Inson salohiyati - insonning aqliy, jismoniy, ijtimoiy, ma'naviy va kasbiy imkoniyatlar majmuasi bo‘lib, uning shaxsiy va jamiyatdagi faoliyatida o‘zini ro‘yobga chiqarish qobiliyatini belgilaydi. U ko‘p qirrali, keng qamrovli konsepsiya bo‘lib, shaxsning rivojlanishi, hayotdagi faol ishtiroki va jamiyat taraqqiyotiga qo‘sha oladigan hissasi bilan chambarchas bog‘liq. Inson salohiyati faqat iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan emas, balki inson qadri, tanlov erkinligi va shaxsiy o‘zgarishlarga tayyorlik jihatidan ham baholanadi. Bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bu- ijtimoiy sohani rivojlantirish bo’lib, har tomonlama yetuk, komil insonlarni tarbiyalashda ta’lim, tibbiyot va sport sohalarida sog’lom turmush tarzini targ’ib etish, yoshlar va keksa avlod vakillari salomatligiga e’tiborni kuchaytirish, aholining keng qatlamini sportga jalb etish va ommaviy sportni rivojlantirishdir.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida xalqning turmush tarzini yaxshilash, aholining barcha qatlamlarida ma’nan va jismonan sog‘lom muhitni yaratish, salomatlikni mustahkamlash g‘oyasi muhim o‘rin tutmoqda. Shu bois ayni paytda jismoniy tarbiya va sportga e’tibor davlat ahamiyatiga molik muhim ijtimoiy-siyosiy vazifaga aylangan. Binobarin, yosh avlodda milliy g'oyani, yuksak ma'naviy fazilatlarni shakllantirishda, milliy ong va sog'lom fikrni uyg'otish, ularni Vatan, xalq va istiqlol taqdiri uchun g'oyaviy kurashchanlik ruhida tarbiyalashda, yuksak ma'naviyatli komil inson bo'lib shakllanishida, shuningdek, xalqimizning ma'naviy me’rosini o’rganish, uni qadrlash va kelajak avlodga qoldirishda ijtimoiy institutlrning-oila, maktab va mahallaning rolini oshirish muhim.

Mamlakat aholisining barcha qatlamlari, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o‘z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga

ega bo‘lgan ishonchini mustahkamlash, mardlik, vatanparvarlik, ona yurtga sadoqat tuyg‘ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasida iqtidorli sportchilarni saralab olish tizimini takomillashtirish, umuman, jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirishga yo‘naltirilgan keng ko‘lamli ishlarni amalga oshirish muxim vazifa sifatida etirof etiladi.

Shu bois so‘nggi yillarda mamlakatimizda bu borada qator huquqiy-me’yoriy hujjatlar imzolandi. Mamakatimiz sportchilarini dunyo arenalarida yuqori natijalarini egallashlar uchun qanchadan qancha buyuk ishlar qilinmoqda. Bu bunyodkorlik ishlari bilan cheklanib qolmasdan, sportni ilmiy jixatlarini xam kuchaytirish lozimdir.

Keying yillarda bu borada davlat miqyosida olib borilayotgan ishlar tahsinga loyiq. Hozirgi kunda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo‘lgan yoshlar umumiy aholining taxminan 40 foizini, 30 yoshgacha bo‘lganlar esa 64 foizdan ko‘prog‘ini tashkil etishini inobatga oladigan bo‘lsak, bu ko‘rsatkichning o‘zi ham O‘zbekiston kelajagi yoshlar qo‘lida ekanligini bildiradi. O‘tgan 7 yil vaqt mobaynida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish maqsadida 50 dan ortiq huquqiy hujjat, jumladan, 3ta qonun, Prezidentimizning 30 dan ortiq Farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi tomonidan qirqdan ziyod qaror qabul qilindi. Yangi O‘zbekistonda yoshlar siyosatini zamon talabidan kelib chiqib takomillashtirishda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning tashabbuslarini alohida ta’kidlash lozim. 2021 yil 9 sentabrda Prezidentimizning “Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi” nomli kitobi chop etildi. Unda ijtimoiy sohaga to’xtalib: “Jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish-aholi salomatligini ta’minlashda muhim omildir, shu sababdan bu sohaga qaratilgan keng qamrovli ishlar natijasida aholini ommaviy sport turlariga jalb qilish orqali yillik qamrov xozirgi 19 foizdan 25 foizga yetkaziladi, bu borada 70 dan ziyod jismoniy tarbiya va sport muassasalari bunyod etish va boshqa ishlar rejalashtirilmoqda” deyilgan [2.2021.b207]

Xalqimiz qadimdan yosh avlod tarbiyasida «Sog‘lom tanda — sog‘ aql» tamoyiliga asoslanib, ularni ruhan faol, axloqli va ma’naviy yuksak, ishchan qilib tarbiyalashga alohida e’tibor berib kelgan. Jumladan, Pahlavon Mahmudning ichki ruhiy-ma’naviy barkamolligi uning jismoniy qudrati, iste’dodi va tafakkurida ko‘rinib turadi.

Pahlavon Mahmud jismoniy jihatdan juda baquvvat pahlavon bo‘lishi bilan birga o‘z xalqini juda sevgan. Qadim Xorazmning bu zabardast, kuragi yerga tegmagan pahlavoni nafaqat mamlakatda, balki qo‘shni davlatlarda, jumladan, Hindistonda ham mashhur bo‘lgan. Xorazm asirlarini ozod qilishi, Vatan uchun kurashda jon fido qilishi Pahlavon Mahmudning ichki ruhiyati va ma’naviy dunyoqarashining naqadar kuchli ekanligidan dalolat beradi. Demak, bu ulug‘ inson o‘z ruhiyati va jismida yashirinib yotgan ichki imkoniyatlardan to‘la foydalanish xususiyatiga ham ega bo‘lgan.

O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasida olib borilayotgan islohotlar, “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonun, shuningdek, xalqaro sport tashkilotlari tomonidan qabul qilingan etik kodekslar mazkur yo‘nalishda huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, sport etikasi va sport huquqining o‘zaro bog‘liqligini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning sportchilarning faoliyatida tutgan o‘rnini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kun talabidir[2].

Xulosa qilib aytganda sog‘lom insonni tarbiyalash jismoniy tarbiya va sport orqali butun bir jamiyatning vazifasi bo‘lmog‘i kerak. Har bir inson, oila, ota-ona jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishni odatga aylantirishi bilan bir qatorda qadriyat sifatida e’zozlashi jamiyatda jismoniy tarbiya va sport bilan uzluksiz ravishda shug‘ullanishga olib keladi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek “Bugun biz yurtimizda keng ko‘lamli islohotlar va jadal o‘zgarishlarni amalga oshirmoqdamiz. Va bu yo‘lda jismoniy sog‘lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish bizning ustuvor vazifamiz va biz buning uchun bor kuch va mablag‘larimizni safarbar etamiz”[3.2021.b 464]. Ushbu fikrlardan ko‘rinib turibdiki jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish davlat rahbarimiz e’tiboridagi masalalardan biridir.

Yoshlarni sport tadbirlarida tarbiya qilish davlat ahamiyatiga molik ish bo‘lib, hukumatimiz unga katta ahamiyat bermoqda. Shu sababli «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi Qonunda, «Sog‘lom avlod uchun» hukumat qarorida yosh avlodni, yoshlarni sog‘lomlashtirish tizimini ko‘rib chiqish va tadbiq etish zarurati haqida so‘z boradi. Shuning uchun sog‘lomlashtirish tadbirlari tizimi yoshlar ijtimoiy hayotida «Salomatlik-yuksak obro‘» degan tushunchani targ‘ib etib, ularni jismoniy mashg‘ulotlar bilan

muntazam shug‘ullanishga zararli odatlardan voz kechishga, to‘g‘ri ovqatlanish, sog‘lom hayot tarzi yuritishga yo‘naltirishi lozim. O‘zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida ham har tomonlama yetuk, faol shaxsni shakllantirishda sog‘lomlashtiruvchi jismoniy mashqlar yordamida kasalliklarni profilaktika qilishning muhim o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Jismoniy tarbiya va sport yoshlarni jismoniy mashqlar va sport bilan shug‘ullanishga ehtiyojni mustahkamlash, ularning bo’sh vaqtini unumli tashkillashtirish, jismoniy quvvat va salomatlikni rivojlantirish, sanitar-gigienik ko‘nikmalarni hosil qilish, sog‘lom hayot tarzi yuritishga da’vat etadi.. Sog‘lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya yoshlarda jismoniy mashg‘ulotlar va sportga ehtiyojni shakllantirish, jismoniy quvvatni va xarakterni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (Yangi tahriri) T-2023.30.04
2. Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O’zbekiston strategiyasi. T “O’zbekiston” -2021y 207-464 b
3. Abdullaev Sh., Raximov A. Sport etikasi va huquqi asoslari. — Toshkent: O‘zDJTSU nashriyoti, 2021.
4. https://www.google.com/search

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

A’zamxonov Saidabzalxon Xasanxon o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni tashkil etish jarayonining zamonaviy yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. Xususan modul tizimi kredit reyting asosidagi baholash mexanizmi hamda loyiha asosidagi ta’lim modellarining ta’lim sifati va talaba faolligiga ta’siri ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Mustaqil ta’limni samarali tashkil etish orqali talabalarda tanqidiy fikrlash mas’uliyat o‘zini o‘zi boshqarish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqot davomida an’anaviy ta’lim shakllari bilan innovatsion yondashuvlar o‘rtasidagi farqlar tahlil qilinib ularning ustun jihatlari asoslab beriladi. Maqola oliy ta’lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy va amaliy xulosalar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim mustaqil ta’lim innovatsion yondashuv modul tizimi kredit reyting loyiha asosidagi ta’lim ta’lim sifati

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli rivojlanish sharoitida oliy ta’lim tizimi jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda doimiy yangilanib borishni talab etmoqda. Zamonaviy mehnat bozori faqat nazariy bilimlarga ega bo‘lgan mutaxassislarni emas balki mustaqil fikrlay oladigan muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila oladigan va o‘z ustida doimiy ishlashga tayyor shaxslarni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan mustaqil ta’lim oliy ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Mustaqil ta’lim talabaning faqat auditoriya mashg‘ulotlari bilan cheklanib qolmasdan bilimlarni mustaqil ravishda o‘zlashtirish tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. An’anaviy o‘qitish shakllarida talaba ko‘proq passiv tinglovchi rolida bo‘lgan bo‘lsa hozirgi ta’lim tizimida u faol subyekt sifatida qaralmoqda. Bu esa mustaqil ta’limni tashkil etishning yangi mexanizmlarini joriy etishni talab etadi.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida so‘nggi yillarda modul tizimi kredit reyting baholash tizimi hamda loyiha asosidagi ta’lim modellarining joriy etilishi ta’lim jarayoniga tub burilish olib kirdi. Ushbu yondashuvlar mustaqil ta’limni mazmunan boyitish uni real natijaga yo‘naltirish va talabaning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Shu bois mazkur mavzuni ilmiy jihatdan o‘rganish va tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism. Oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni samarali tashkil etish ta’lim jarayonining sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mustaqil ta’limning mazmuni va shakllari ta’lim modeliga bog‘liq holda turlicha namoyon bo‘ladi. So‘nggi yillarda joriy etilayotgan modul tizimi ta’lim jarayonini mantiqiy bo‘laklarga ajratish orqali bilimlarni bosqichma bosqich o‘zlashtirish imkonini yaratmoqda. Modul asosida tashkil etilgan ta’limda talaba har bir modul doirasida aniq maqsad va kutilayotgan natijalarni biladi bu esa mustaqil ishlash jarayonini rejalashtirishga yordam beradi.

Kredit reyting tizimi mustaqil ta’limning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu tizimda talabaning auditoriyadan tashqari faoliyati uning umumiy bahosiga bevosita ta’sir qiladi. Natijada talaba faqat dars jarayonida emas balki mustaqil ravishda o‘qish izlanish va tahlil qilishga majbur bo‘ladi. Kredit tizimi mas’uliyatni oshiradi vaqtni

to‘g‘ri taqsimlash ko‘nikmasini shakllantiradi va o‘z ustida ishlash madaniyatini rivojlantiradi.

Loyiha asosidagi ta’lim modeli esa mustaqil ta’limni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtiradi. Talaba real muammolar ustida ishlash jarayonida nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etadi. Bu modelda mustaqil ta’lim faqat ma’lumot o‘zlashtirish bilan cheklanib qolmay balki ijodiy yondashuv va jamoaviy hamkorlikni ham rivojlantiradi. Talabalar loyiha ustida ishlash jarayonida axborot izlash tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi muhim kompetensiyalarni egallaydi.

Innovatsion yondashuvlarning yana bir muhim jihati shundaki ular talabaning individual qobiliyatlari va qiziqishlarini inobatga oladi. Mustaqil ta’lim shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasiga mos ravishda tashkil etiladi. Natijada talaba o‘z bilim darajasi va o‘rganish uslubiga mos ravishda rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirish bilan birga bitiruvchilarning raqobatbardoshligini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni tashkil etishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish zamon talabi hisoblanadi. Modul tizimi kredit reyting va loyiha asosidagi ta’lim modellarining joriy etilishi mustaqil ta’limning mazmunini boyitib uni aniq natijalarga yo‘naltiradi. Ushbu yondashuvlar talabaning bilim olishga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi va uni faol ishtirokchiga aylantiradi.

Mustaqil ta’lim orqali talabalar faqat bilim emas balki hayotiy ko‘nikmalarni ham egallaydi. O‘z vaqtini rejalashtirish mas’uliyatni his qilish muammoni mustaqil hal etish kabi sifatlar aynan mustaqil ta’lim jarayonida shakllanadi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni tashkil etish mexanizmlarini yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida innovatsion ta’lim modellarini milliy ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirish raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash va pedagoglarning metodik tayyorgarligini oshirish orqali mustaqil ta’limning samaradorligini yanada oshirish mumkin. Bu esa oliy ta’lim sifatining yuksalishiga va malakali mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Q.X. Ta’lim menejmenti va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

2. Karimov I.A. Barkamol avlod va zamonaviy ta’lim masalalari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
3. Ismoilov R.H. Oliy ta’limda kredit modul tizimi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
4. Qodirov B.S. Pedagogik texnologiyalar va mustaqil ta’lim. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
5. Yo‘ldoshev J.G. Ta’lim jarayonida loyiha asosidagi yondashuvlar. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Saidov A.X. Oliy ta’limda sifat va samaradorlik masalalari. – Toshkent: Universitet, 2022.

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGNTLIGI HUJJATLARIDA RASMIY USLUBNING LINGVISTIK HUSUSIYATLARI

Boltabayeva Ma’rifatxon Baxromjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti o’qituvchisi
Azimov Samandar Murodjon o’g’li
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan ishlab chiqiladigan rasmiy hujjatlar tilining lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida hujjat matnlarining leksik-semantik, morfologik, sintaktik hamda stilistik jihatlari tizimli ravishda o‘rganildi. Natijada mazkur hujjatlarda rasmiy uslubga xos bo‘lgan aniqlik, standartlashuv, terminologik barqarorlik va emotsional neytrallik ustuvor ekanligi asoslab berildi.

Kalit so‘zlar: rasmiy uslub, davlat hujjatlari tili, ijtimoiy himoya, hujjatchilik diskursi, lingvistik tahlil.

Davlat boshqaruvi tizimida rasmiy hujjatlar huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy kommunikativ vosita hisoblanadi. Aholining ijtimoiy ta’minoti va himoyasiga doir masalalarni qamrab oluvchi Ijtimoiy himoya milliy agentligi hujjatlari mazmunan ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, ularning tili qat’iy me’yoriy talablar asosida shakllantiriladi. Shu sababli ushbu hujjatlar tilini lingvistik jihatdan tadqiq etish rasmiy uslubning amaliy qo‘llanilish mexanizmlarini aniqlashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Faoliyat jarayonini yurgizish, uning ahamiyat darajasini yanada oshirish va tushunarli tarzda amaliy faoliyat davomida qo‘llash uchun ham ma’muriy-huquqiy boshqariladigan davlar agentliklari va shu

kabi tashkilotlarining ish yuritishi, o’z faoliyatlarini tanishtirishi kabi maqsadlar yuzasidan ham muhimdir.

Rasmiy uslub (rasmiy ish qog‘ozlari uslubi) hozirgi o‘zbek adabiy tilining rasmiy yozishmalar hamda yuridik faoliyat sohasida qo‘llaniladigan funksional ko‘rinishidir. Qonunlar, farmonlar, buyruqlar, shartnomalar va tashkilotlararo hujjatlar mazkur uslubda rasmiylashtiriladi.[1] Ushbu uslub leksik va grammatik jihatdan qat’iy me’yorlanganligi bilan ajralib turadi.

Rasmiy ish uslubida emotsional-ekspressiv birliklar, shevaga oid so‘zlar, obrazli ifodalar hamda erkalash va kichraytirish qo‘shimchalari qo‘llanilmaydi.[2]Matnning xolisligi, aniqligi va ixchamligi maxsus so‘z tanlovi hamda morfologik va sintaktik qurilmalar orqali ta’minlanadi. Gap tuzilishida, asosan, darak va buyruq gaplar qo‘llanilib, so‘z tartibiga qat’iy rioya qilinadi. Shuningdek, rasmiy hujjatlar matnida qoliplashgan va turg‘un birikmalardan keng foydalanish rasmiy uslubning muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

Rasmiy uslub adabiy tilning funksional turlaridan biri bo‘lib, davlat boshqaruvi, huquqiy hujjatchilik va rasmiy yozishmalar doirasida qo‘llaniladi. Ushbu uslub mantiqiy izchillik, aniqlik, standartlashgan ifodalar tizimi hamda subyektiv munosabatning cheklanganligi bilan xarakterlanadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi hujjatlarida rasmiy uslubning mazkur belgilariga qat’iy amal qilinishi hujjatlarning huquqiy kuchini va normativ ahamiyatini ta’minlaydi.

Normativ-huquqiy hujjatlarda rasmiy uslubning lingvistik talablariga qat’iy amal qilinishi davlat boshqaruvi samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Xususan, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining davlat tili me’yorlariga muvofiqligini ta’minlash maqsadida ularni lingvistik ekspertizadan o‘tkazish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-oktabrdagi 662-son qarori bilan huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yilgan[3]. Mazkur hujjatda loyiha matnining imloviy, uslubiy, leksik-grammatik va punktuatsion jihatdan to‘g‘riligi rasmiy uslubning asosiy talablari sifatida belgilangan. Ushbu talablar rasmiy hujjatlar tilida aniqlik, mantiqiy izchillik va terminologik barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan ishlab chiqiladigan normativ-huquqiy hujjatlar matnida rasmiy uslubning lingvistik xususiyatlari

mazkur Nizom talablariga muvofiq shakllanadi va hujjatlarning huquqiy-amaliy ahamiyatini oshiradi.

Faoliyat jarayonlari leksik jihatdan tahlil qilinadi. Leksika - tilning lug‘aviy tarkibini tashkil etuvchi barcha so‘z va turg‘un birikmalar majmuasidir. U ichki qonuniyatlarga asoslangan murakkab va izchil tizim bo‘lib, jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy aloqada doimiy ravishda rivojlanib boradi.[4] Leksik tizimda yangi so‘zlarning yuzaga kelishi, ayrim birliklarning eskirishi yoki ma’no jihatdan yangilanishi kabi jarayonlar kuzatiladi. Ayniqsa, XX asrda o‘zbek tili leksikasi jadal rivojlanib, baynalmilal birliklar hamda fan va texnika terminlari hisobiga sezilarli darajada boyidi.

O‘zbek tili leksikasi tarkiban o‘z va o‘zlashma qatlamlarga ajraladi. O‘z qatlam umumturkiy asosdagi va milliy so‘zlardan iborat bo‘lsa, o‘zlashma qatlam fors, arab hamda rus-baynalmilal manbalar asosida shakllangan birliklarni qamrab oladi. Zamonaviylik mezoniga ko‘ra leksika zamonaviy, eski (arxaizm va istorizmlar) hamda yangi qatlamlarga bo‘linadi.

Qo‘llanish doirasiga ko‘ra esa lug‘aviy birliklar umumiste’moldagi va chegaralangan leksikaga ajratiladi. Chegaralangan leksika tarkibiga dialektal birliklar, kasb-hunar va ilmiy terminlar, shuningdek, jargon va boshqa ijtimoiy qatlamlarga xos so‘zlar kiradi.[5] Leksika tushunchasi ayrim muallif yoki asar tiliga nisbatan ham tor ma’noda qo‘llanishi mumkin.

Agentlik hujjatlarining leksik tarkibida ijtimoiy siyosat va huquq sohasiga oid terminlar ustunlik qiladi. Jumladan, ijtimoiy yordam, davlat kafolatlari, ehtiyojmand shaxslar, vakolatli organ, moddiy qo‘llab-quvvatlash kabi terminologik birliklar yuqori chastotada uchraydi. Ushbu birliklar semantik jihatdan aniq va bir ma’noli bo‘lib, hujjat mazmunining noto‘g‘ri talqin qilinishiga yo‘l qo‘ymaydi. Shuningdek, rasmiy uslubga xos bo‘lgan qoliplangan leksik konstruksiyalar hujjat tilining standartlashganligini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi hujjatlarida morfologik jihatdan fe’llarning majhul nisbatdagi va buyruq-istak mazmunini ifodalovchi shakllari faol qo‘llaniladi. Tasdiqlansin, amalga oshirilsin, belgilab qo‘yilsin kabi fe’l shakllari hujjatlarning farmoyish va majburiy xarakterini ifodalaydi. Ot va otlashgan birliklarning ko‘pligi esa rasmiy uslubga xos bo‘lgan nominativlikni ta’minlaydi. Shaxs

olmoshlarining cheklanganligi matnning obyektiv va shaxssiz tarzda tuzilishiga xizmat qiladi.

Mazkur hujjatlarda sintaktik jihatdan murakkab, kengaytirilgan gaplar ustuvorlik qiladi. Ko‘p tarkibli gap konstruksiyalari orqali huquqiy normalar, shartlar va tartib-taomillar batafsil ifodalanadi. Aniqlovchi va hol bo‘laklarning ko‘pligi matnning mantiqiy aniqligi va izchilligini kuchaytiradi. Bunday sintaktik qurilmalar rasmiy hujjat tilining normativ xarakterini belgilaydi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi hujjatlarida stilistik neytrallik asosiy tamoyil sifatida namoyon bo‘ladi. Matnda emotsional-ekspressiv birliklar, obrazli ifodalar yoki so‘zlashuv uslubiga xos elementlar qo‘llanilmaydi. Har bir jumla faqat huquqiy axborotni aniq va tushunarli shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Bu holat hujjatlarning yagona va to‘g‘ri talqin qilinishini ta’minlaydi.

O‘tkazilgan lingvistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi hujjatlarida rasmiy uslubning barcha asosiy lingvistik belgilariga izchil amal qilinadi.

Morfologiya (yun. morphe - shakl, logos - fan) - tilshunoslikning so‘z shakllari va ularning tizimini o‘rganadigan bo‘limi. U tilning morfologik qurilishini, so‘z turkumlari va ularga xos grammatik kategoriyalarni, shuningdek, so‘zlar va ularning shakllari orqali ifodalanuvchi grammatik ma’nolarni tahlil qiladi.

Morfologiya til tizimining bir qismi sifatida o‘ziga xos ichki tizimlardan iborat bo‘lib, har bir so‘z turkumiga xos morfologik kategoriyalarni o‘rganadi. Masalan, fe’l turkumida zamon kategoriyasi fe’lning morfologik tizimini tashkil etadi, bunda har bir zamon shakli nutq vaqti bilan bog‘liq umumiy va xos xususiyatlarni aks ettiradi.

Morfologiya so‘zlarning tuzilishi, qo‘shimchalari, ildiz va o‘zagini, old va oxirgi qo‘shimchalarni, shuningdek, intonatsiya va urg‘u orqali so‘zlarning ma’nosini o‘zgartirish usullarini tahlil qiladi. Morfofonologiya esa morfemalardagi tovush o‘zgarishlarini o‘rganadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, fonologik va orfografik o‘zgarishlar morfologik murakkab so‘zlarni tushunishga ta’sir qiladi, ularning asosiy so‘zni o‘z ichiga olishi esa bu jarayonni osonlashtiradi.

Leksik aniqlik, morfologik barqarorlik, murakkab sintaktik tuzilmalar va stilistik betaraflik ushbu hujjatlarning normativ-

huquqiy ahamiyatini mustahkamlaydi. Mazkur tadqiqot natijalari rasmiy hujjatchilik tilini takomillashtirish hamda davlat boshqaruvi sohasida til madaniyatini rivojlantirishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 28-oktabrdagi 662-son qarori bilan tasdiqlangan “Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.
2. Azimov S. M., Darvishaliyeva O‘. A. Yangi til o‘rganish qiyinchiliklari va yechimlari // Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – Jild 1, № 7. – B. 235–241.
3. Tursunov U, Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Fan, 1965. - 352 b.
4. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. - Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
5. Marifatkhon Boltabayeva. (2025). The Clash Of Religious and Secular Views In Graham Greene’s Works. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 6(3), 8. https://doi.org/10.47134/emergent.v4i1.64
6. Azimov S. M. O‘quvchilarga xorijiy tillarni o‘rgatishda metodik usul va yondashuvlar hamda o‘qituvchining psixologik bilimi // Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – Jild 1, № 7. – B. 45.

DISTANT OILA TURLARI VA ULAR BILAN ISH OLIB BORISH JARAYONLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xolmurodov G‘ulom
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
Boybo‘sinova Sevinch
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya:shbu maqolada distant oila tushunchasi, uning asosiy xususiyatlari, distant oilaning turlari, ularning bir biridan farqi va kelib chiqish sabablari, distant oilalar bilan ish olib borishdagi asosiy qiyinchiliklar yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Distant oila transmilliy oila, , iqtisodiy barqarorlik, oilaviy rollar, agressiv xulq, aralash distant oila, ruhiy masofa, akkardion tipi, ijtimoiy birlik, to‘liqsiz oila, ijtimoiy xodim, migrant

oilasi, masofaviy nikoh munosabatlari, emotsiyanal masofa, global mehnat bozori.

Oila tushunchasi qadimdan muqaddas tushuncha bo‘lib, u axloqiy normalarni belgilovchi, qadriyatlarni avlodlararo uzatuvchi, o‘zining ijtimoiy rollari va funksiyalariga ega bo‘lgan ijtimoiy institutdir. Oila shaxs kamoloti, ijtimoiylashuv jarayoni, axloqiy-me’yoriy qadriyatlarning avloddan avlodga uzatilishi hamda jamiyatning demografik rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois oila masalasi sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, pedagogika va demografiya fanlarida alohida obyekt sifatida o‘rganiladi. Jamiyatda oilalarga nisbatan turli qarashlar mavjud bo‘lib, ular kelib chiqishi va tarkibiga, nikoh va tuzilishiga ko‘ra, a’zolar soni, boshqaruv shakli, ijtimoiy -funksional xususiyatlariga ko‘ra turlarga bo‘linadi [1]. Bu turlar oilaning jamiyatdagi o‘rnini tushunishimizga yordam beradi. Bugungi globallashuv davrida oilaning turlar soni ortib, oila borasidagi zamonaviy terminlar ortib bormoqda. Shulardan biri distant oilalar bo‘lib, u ham yana o‘ziga xos xususiyatlariga ko‘ra oila turlariga bo‘linib ketadi. Ularning turlarini tahlil qilishdan oldin distant oilani tushunib olishimiz zarur. Distant (masofaviy) oila tushunchasi va shakllanish omillari.

Distant oila – bu oila a’zolarining bir qismi yoki barchasi turli geografik hududlarda istiqomat qilib, o‘zaro munosabatlarni asosan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali olib boradigan yoki bir oilada yashab turib o‘zaro oilaviy munosabatlarga kirishmaydigan a’zolari mavjud bo‘lganoilaviy birlikdir. Distant (masofa) oila yoki “akkordeon tipidagi oila” – bu zamonaviy sotsiologiya va oilashunoslikda tez – tez uchraydigan fenomen bo‘lib, oila a’zolari o‘rtasidagi jismoniy yoki psixologik masofalanish bilan tavsiflanadigan ijtimoiy – psixologik model hisoblanadi [2]. Bunday oilalarda a’zolar o‘rtasidagi hissiy aloqadorlik, muloqot intensivligi va birgalikdagi faoliyat darajasi sezilarli darajada past bo‘ladi. Ular ko‘pincha bir oilaga mansub bo‘lsalar – da, o‘zaro munosabatlarda sovuqlik, begonalik va aloqa yetishmasligi kuzatiladi. Mazkur tushuncha zamonaviy termin hisoblanib, XX – asrning ikkinchi yarmida G‘arb sotsiologiyasida shakllanib, birinchi marta amerikalik olimlar Arlie Russell Hochschild va Marilyn Erickson tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan.

Hozirgi kunda jamiyatimizda distant oilalarning soni ortib borayotgan bo‘lsada, oila a’zolari o‘zlari o‘zlaridagi muammoni to‘liq tahlil qila olmasligi va bunga muammo sifatida qaramasligi natijasida o‘zlarini distant oila ekanliklarini bilishmaydi yoki tan olishmaydi. Bundan tashqari distant oilalar bilan ishlovchi alohida kompleks tizim shakllanmaganligi ham jamiyatimizda bunday oilalarning muammolari o‘rganilmasdan chetda qolishiga sabab bo‘lmoqda. Bizda migarant oila farzandlari bilan ishlash yoki nizoli oila a’zolari bilan ishlash tizimlari mavjud bo‘lsada bu distant oilaning muammolarini to‘liq bartaraf eta olmaydi. Chunki bu tizim xodimlari oiladagi muammolarni real vaqtda o‘ziga tegishli bo‘lgan xususiyatlariga ko‘ra bartaraf etishadi, qolgan muammolar esa qolib ketadi. Ayni shu xususiyatlari va muammolariga ko‘ra distant oilalar ham turlarga bo‘linadi. Zamonaviy sotsiologik va psixologik o‘rganishlarga ko‘ra distant (masofali) oilalar o‘z tabiatidan kelib chiqib farqlanadi va ular jismoniy, ruhiy (emotsional) hamda aralash turlarga bo‘linadi hamda ular turli adabiyotlarda turli sinonimlar orqali qo‘llaniladi [3].

Jismoniy distant oila – bu oila a’zolari turli joylarda yashaydigan yoki ko‘p vaqt birgalikda bo‘la olmaydigan oilalardir. Bunday masofa odatda mehnat migratsiyasi, ta’lim olish uchun boshqa shaharga yoki davlatga ketish, xizmat safarlari kabi omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Bu holatda oila a’zolari o‘rtasidagi aloqalar asosan texnologik vositalar (telefon, internet, ijtimoiy tarmoqlar) orqali amalga oshadi. Bunday oilalarda hissiy yaqinlikni buzilishi vujudga keladi yoki munosabatlar chegaralangan vaqtda o‘z mavjudligini saqlab qoladi. Oilada madaniy, reproduktiv, pedogogik funksiyari buziladi odatda jarayon iqtisodiy funksiya saqlanib qolishi bilan boradi. Oilada migratsiya yoki jismoniy uzoqlashuvni texnologik vositalar orqali ham to‘liq kommunikatsiya bilan bog‘lashning iloji yo‘q, bunda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatining kechiktirilishi (vaqtinchalik muhtojlik) yoki umuman yo‘qligi ta’sir etuvchi omil hisoblanadi [4].

Ruhiy (emotsional) distant oila esa tashqi jihatdan birga yashasa – da, ichki hissiy yaqinlikning zaifligi bilan ajralib turadi. Bunday oilalarda o‘zaro qiziqish, mehr – muhabbat va samimiyat yetishmaydi. Suhbatlar asosan xo‘jalik ishlari, moliyaviy masalalar yoki kundalik majburiyatlar bilan chegaralanadi. Bu esa oilaviy

muhitda emosional sovuqlik, aloqadorlik hissining pasayishi va ijtimoiy begonalashuvni kuchaytiradi. Bunday holat asosan bir birini tushunmaslik, xarakter mos kelmasligi, oilaviy rollar almashib qolishi va funksiyalarning buzilishi natijasida shakllanadi [5].

Aralash distant oila esa yuqoridagi ikki holatning birlashmasi bo‘lib, unda ham jismoniy, ham ruhiy masofa mavjud bo‘ladi. Masalan, ota – onalardan biri uzoqda ishlasa, qolgan a’zolar esa uyda yashaydi, ammo ular o‘rtasida hissiy aloqa ham sust rivojlangan bo‘ladi. Bunday holatda ham bir ijtimoiy rol bajaruvchisining vazifalari boshqa biriga yulatiladi va ular qisman bajariladi yoki umuman bajarilmasdan qolib ketishi mumkin [6]. Demak, distant oilalarning turlari ulardagi xususiyatlar va kelib chiqishiga ko‘ra farqlanadi. Shu bois distant oilalarning har bir turiga qarab alohida yondoshuvlarni qo‘llash lozim. Ayniqsa distant oila farzandlari bilan ishlashda bu alohida ahamiyat kasb etadi. Oilalar bilan ishlashda har qanday oila uchun qo‘llanilladigan yondoshuv hamda usullar ham mavjud. Masalan, ijtimoiy ish amaliyotida distant oila bilan ishlashda "Ehtiyojlar nazariyasi" ni qo‘llasa bo‘ladi. Chunki har qanday muammo ehtiyojlarning qondirilmasligi natijasida vujudga keladi. Yoki "Ekotizimlar nazariyasi" nazariyasini qo‘llash mumkin. Bunda distant oila farzandlariga atrof-muhit qay darajada ta’sir etayotganligini o‘rganisj mumkin. Oilada masofa vujudga keldimi, uning qanday turi bo‘lishidan qat’iy nazar, eng ko‘p salbiy oqibatlari bolalarga ta’sir qiladi.Shuning uchun ham birinchi navbatda yordam bolalarga ko‘rsatiladi.

Zamonaviy adabiyotlarda distant oilalarning transmilliy oila, migrant oila yoki masofaviy nikoh munosabatlari kabi sinonimlari mavjud.

Transmilliy oila bu bir yoki bir nechta a’zosi bir nechta davlatda yashaydigan, lekin ijtimoiy, iqtisodiy va hissiy aloqalarni davom ettiradigan oila turidir. Masofaviy nikoh munosabatlari esa turli sabablarga ko‘ra ananaviy oila funksiyalarining zamonaviy shaklda bajarilishidir. Bunda oila a’zolari stressga qay darajada moslashuvchan ekanligi ko‘rib chiqiladi.

Har qanday muammoli vaziyatning salbiy oqibatlari bilan bir qatorda ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin bo‘lgan jihatlari ham mavjud bo‘ladi. Masalan, ish yuzasidan migratsiya qilgan oilalarda

iqtisodiy barqarorlikning tiklanishi yoki yuzaga kelishi olimlar tomonidan ijobiy natija sifatida baholanadi.

Xulosa o‘rnida distant oilalar jamiyat hayotida ikki tomonlama ta’sirga ega. Ijobiy jihatlari sifatida oilaning moddiy farovonligini oshirish imkoniyati, ijtimoiy mobillikning kuchayishi ko‘rsatilsa, salbiy jihatlariga bolalar tarbiyasida bo‘shliqlar, oilaviy munosabatlarning zaiflashuvi va psixologik muammolar kiradi. Shu sababli distant oilalar masalasi zamonaviy jamiyatning dolzarb ijtimoiy muammolaridan biri bo‘lib, u chuqur ilmiy tahlil va kompleks yondashuvni talab etadi. Jamiyatdagi holat yuzasidan quyidagi taklif va tavsiyalarni ham berishimiz mumkin: ijtimoiy xodimlar ishlovchi 12 ta obyektlar qatoriga bunday oilalarni alohida kategoriya sifatida kiritish va alohida yondoshuvlardan iborat yordam tizimini ishlab chiqish, migratsiya qilayotgan oilalarning ma’lumotlarini IHMA ma’lumotlar bazasi bilan bog‘lash. Buning natijasida ijtimoiy xodimlarga ma’lumotlar kelib tushadi va oila qancha muddatga migratsiya qilayotganligi, bola kimda qolayotganligini aniqlashtiradi va vasiy yoki homiy biriktirishi mumkin. Ijtimoiy xodim bolaning holatini doimiy aloqa o‘rnatilishini nazorat ostiga oladi. Oilaviy madaniy tadbirlarda distant oilalarning ishtirok etishi uchun imtiyozlar berish ham ulardagi fuksiyaning bajarilishiga sabab bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anthony Giddens. The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies. – Cambridge: Polity Press, 1992. P. 1088.

2. A Maslow “A Theory of Human Motivation” (1943).

3. A. R.Hochschild & M. Erickson. The Accordion Family: Living Together, Apart and in Between. Journal of Family Issues. 1989. P.179 – 186.

4. A.R.Hochschild. The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work. New York: Metropolitan Books. 1997. P.409.

5. U.Bronfenbrenner. Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives. Developmental Psychology, 1986. №22(6), P. 723 – 742.

2-SHO’BA: AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA YANGI O‘ZBEKISTON MODELI: SOTSIOLOGIK TAHLIL

Choriyeva Farangiz Abdurayim qizi
O‘zbekiston MilliyuniversitetiIjtimoiy ish yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining zamonaviy jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni hamda uning ijtimoiy barqarorlik, tenglik va adolatni ta’minlashdagi ahamiyati sotsiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda xalqaro amaliyotda shakllangan ijtimoiy himoya modellari (liberal, konservativ-korporativ, sotsial-demokratik va Beverij modeli)ning institutsional xususiyatlari hamda ularning jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish, ijtimoiy birdamlik va davlatga ishonchga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari, manzilli ijtimoiy yordamni kuchaytirish, ijtimoiy xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, institutsional hamkorlikni mustahkamlash va raqamlashtirish orqali shaffoflik hamda samaradorlikni oshirish masalalari tahlil etiladi. Maqola yakunida ijtimoiy siyosatni real ehtiyojlarga moslashtirish, monitoring va sotsiologik tadqiqotlarni muntazam yo‘lga qo‘yish, mezonlarni shaffof belgilash hamda raqamli savodxonlikni oshirishga doir ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: aholini ijtimoiy himoya qilish, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy tenglik, ijtimoiy adolat, ijtimoiy barqarorlik, ijtimoiy risklar, sotsiologik tahlil, farovonlik davlati, Esping-Andersen modellari, liberal model, konservativ-korporativ model, sotsial-demokratik model, Beverij modeli, manzilli ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlar, institutsional hamkorlik, raqamlashtirish, Yangi O‘zbekiston modeli, ijtimoiy ishonch, jamoatchilik fikri.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi, ijtimoiy tenglik va adolatni qaror toptirishga xizmat qiluvchi muhim institutlardan biri hisoblanadi [1. 2008:B.112]. Globallashuv, demografik o‘zgarishlar, mehnat bozori transformatsiyasi hamda ijtimoiy risklarning murakkablashuvi sharoitida davlatlarning ijtimoiy siyosatga bo‘lgan yondashuvlari tubdan yangilanmoqda [4. 2007:P.41]. Mazkur

jarayon aholini ijtimoiy himoya qilishning samarali modellarini shakllantirish, ularning ijtimoiy ehtiyojlarga mosligini ta’minlash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Xalqaro tajribada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimlari turli tarixiy, iqtisodiy va madaniy omillar ta’sirida shakllangan bo‘lib, ularning har biri jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish darajasi, ijtimoiy adolatni ta’minlash mexanizmlari hamda aholining farovonlik holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [2. 1990:P.29]. Shu jihatdan, rivojlangan davlatlar tajribasini sotsiologik nuqtayi nazardan tahlil qilish, ijtimoiy himoya tizimining institutsional samaradorligi va aholi ehtiyojlarini qondirish darajasini aniqlash muhim ilmiy ahamiyatga ega [3. 2014:P.66].

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli ijtimoiy islohotlar aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini modernizatsiya qilish, ijtimoiy yordam va xizmatlarning manzilliligini oshirish hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan [6. 2023]. Milliy ijtimoiy himoya modelining shakllanish jarayonida xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish muhim metodologik ahamiyat kasb etadi. Bu esa ijtimoiy siyosatning samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, aholining davlat institutlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi [5. 2008:B.47].

Asosiy qism. Sotsiologik yondashuvda aholini ijtimoiy himoya qilish jamiyatda yuzaga keladigan ijtimoiy xavf-xatarlarni kamaytirish, ijtimoiy tenglik va adolatni ta’minlash hamda aholining turli qatlamlarini ijtimoiy hayotga jalb etishga qaratilgan muhim ijtimoiy institut sifatida talqin etiladi [1. 2008:B.119]. Ijtimoiy himoya tizimi aholining kasallik, ishsizlik, keksalik, nogironlik, daromad yo‘qotilishi kabi holatlardagi ehtiyojlarini qondirish orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlab turishga xizmat qiladi. Ushbu tizim ijtimoiy resurslarni taqsimlash bilan bir qatorda, jamiyatda ijtimoiy birdamlik va o‘zaro mas’uliyat tamoyillarini mustahkamlovchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Sotsiologik nuqtayi nazardan ijtimoiy himoya tizimi jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish darajasi, davlat va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy mas’uliyatning taqsimlanishi hamda aholining ijtimoiy ehtiyojlari bilan uzviy bog‘liqdir [3. 2014:P.73]. Ijtimoiy himoya tizimi orqali

jamiyatda kimlar ijtimoiy yordamga muhtojligi, yordam ko‘rsatish shakllari va mezonlari belgilanadi hamda ijtimoiy adolatning amaliy ifodasi shakllanadi.

Xalqaro tajribada aholini ijtimoiy himoya qilishning bir nechta asosiy modellari shakllangan bo‘lib, ular davlatning ijtimoiy siyosatdagi roli, bozor mexanizmlarining ahamiyati hamda oilaning ijtimoiy vazifalari bilan farqlanadi [2. 1990:P.34]. Ushbu modellar jamiyatda ijtimoiy himoyaning qanday tashkil etilishi va qaysi tamoyillarga asoslanishini aks ettiradi.

Liberal modelda ijtimoiy himoya tizimi asosan shaxsiy mas’uliyat va bozor munosabatlariga tayangan holda shakllanadi [2. 1990:P.51]. Davlatning ijtimoiy himoyadagi ishtiroki cheklangan bo‘lib, ijtimoiy yordam ko‘proq ijtimoiy ehtiyoj mavjud bo‘lgan hollarda va aniq mezonlar asosida taqdim etiladi. Bu modelda ijtimoiy himoya tizimi mehnat bozoridagi faollikni rag‘batlantirish va davlat xarajatlarini cheklash tamoyillari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Konservativ-korporativ modelda ijtimoiy himoya tizimi shaxsning mehnat faoliyati va ijtimoiy sug‘urta tizimida ishtirok etishiga asoslanadi. Bunda ijtimoiy kafolatlar asosan band aholiga yo‘naltirilgan bo‘lib, davlat, ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi ijtimoiy hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Ushbu modelda oila instituti ijtimoiy himoyaning muhim elementi sifatida qaraladi va ijtimoiy siyosat an’anaviy ijtimoiy munosabatlarni saqlab qolishga yo‘naltiriladi [3. 2014:P.88].

Sotsial-demokratik modelda ijtimoiy himoya tizimi aholining keng qatlamlarini qamrab olgan holda, ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy kafolatlarni fuqarolarning asosiy huquqi sifatida e’tirof etadi [2. 1990:P.67]. Bu yondashuvda davlat ijtimoiy tenglikni ta’minlash, ijtimoiy risklarni kamaytirish va aholining hayot sifatini oshirishda yetakchi rol o‘ynaydi. Ijtimoiy himoya tizimi orqali jamiyatda ijtimoiy tafovutlarni yumshatish va ijtimoiy adolatni qaror toptirishga intilinadi.

Beverij modeli ijtimoiy himoya tizimida universal yondashuvni nazarda tutib, aholining barcha qatlamlari uchun minimal ijtimoiy kafolatlarni ta’minlashga qaratilgan [3. 2014:P.102]. Ushbu modelda ijtimoiy himoya jamiyatda asosiy ijtimoiy xavfsizlikni yaratishga

xizmat qiladi, qo‘shimcha ijtimoiy ta’minot esa mehnat faoliyati va sug‘urta mexanizmlari orqali shakllanadi.

Aholini ijtimoiy himoya qilishning turli modellari jamiyatda ijtimoiy adolat va barqarorlik darajasiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy himoya tizimi keng qamrovli bo‘lgan jamiyatlarda ijtimoiy tenglik kuchayib, aholining turmush darajasi o‘rtasidagi tafovutlar yumshaydi va ijtimoiy ziddiyatlar kamayadi. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimi mehnatga asoslangan yoki ehtiyojga qarab tashkil etilgan jamiyatlarda ijtimoiy mas’uliyat va mehnat faoliyatiga bo‘lgan munosabat alohida ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy himoya modellari jamiyatda ijtimoiy birdamlikni shakllantirish, aholining davlat institutlariga bo‘lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur tizimlarning samaradorligi ularning ijtimoiy ehtiyojlarga mosligi, adolat tamoyillariga asoslanganligi hamda davlatning ijtimoiy siyosatni izchil amalga oshirishi bilan belgilanadi. Shu jihatdan, xalqaro tajriba ijtimoiy himoya tizimlarini milliy sharoitga moslashtirish va jamiyatdagi real ijtimoiy muammolarni inobatga olgan holda takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy xalqaro amaliyotda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimlari nafaqat umumiy siyosiy yondashuvlar, balki aniq ishlovchi mexanizmlar orqali samaradorlikka erishmoqda [4. 2007:P.59]. Ushbu mexanizmlar ijtimoiy yordam va xizmatlarning aholining real ehtiyojlariga moslashuvini ta’minlash, ijtimoiy resurslardan oqilona foydalanish hamda ijtimoiy adolatni kuchaytirishga qaratilgan. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining barqarorligi va samaradorligi manzillilik, institutsional hamkorlik hamda zamonaviy boshqaruv usullariga bevosita bog‘liqdir. Xalqaro tajribada ijtimoiy himoya mexanizmlarining muhim yo‘nalishlaridan biri manzilli ijtimoiy yordam tizimlarini joriy etish hisoblanadi. Ushbu yondashuv ijtimoiy yordamni aholining haqiqatan ham muhtoj qatlamlariga yo‘naltirish, ijtimoiy resurslarning samarasiz taqsimlanishining oldini olish hamda yordam ko‘rsatishda adolat tamoyillarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Manzilli yordam tizimlarida aholining daromad darajasi, oilaviy holati, mehnatga layoqati va ijtimoiy xavf-xatarlar darajasi asosiy mezon sifatida qaraladi [3. 2014:P.91.

Bunday mexanizm jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni yumshatish bilan bir qatorda, aholining mehnatga bo‘lgan rag‘batini saqlab qolishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, manzilli yondashuv ijtimoiy yordam oluvchilarga nisbatan ijtimoiy munosabatlar, davlatga bo‘lgan ishonch va ijtimoiy adolat haqidagi tasavvurlarning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro tajribada ushbu tizimlar ijtimoiy himoyaning umumiy samaradorligini oshiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xalqaro tajribada shakllangan manzilli ijtimoiy yordam tizimlari, ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish hamda raqamli boshqaruv mexanizmlarining samaradorligi Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini modernizatsiya qilish jarayonida muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatda ijtimoiy himoya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar aynan ushbu ilg‘or yondashuvlarni milliy sharoitga moslashtirishga qaratilgan.

Yangi O‘zbekiston modelida ijtimoiy himoya tizimi aholining real ehtiyojlarini inobatga olgan holda manzillilik tamoyiliga asoslanmoqda, ijtimoiy xizmatlar ko‘lamini kengaytirish va davlat hamda jamiyat institutlari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish orqali uning shaffofligi, samaradorligi va aholiga yaqinligini ta’minlash milliy modelning muhim xususiyatlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Bu holat Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining bosqichma-bosqich transformatsiyasini va xalqaro tajriba asosida rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilishga bo‘lgan ehtiyoj jamiyatdagi ijtimoiy tuzilma va ijtimoiy stratifikatsiya tizimidagi o‘zgarishlar bilan uzviy bog‘liqdir. Sotsiologik yondashuvda mazkur ehtiyoj aholini turli ijtimoiy risklar ta’siridan himoyalash zarurati sifatida talqin etiladi. Mehnat bozori beqarorligi, norasmiy bandlik ulushining saqlanib qolishi, demografik yuklama ortishi hamda parvarishga muhtoj guruhlar sonining ko‘payishi ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytiruvchi omillar hisoblanadi.

Aholining ijtimoiy himoyaga ehtiyoji ijtimoiy guruhlar kesimida farqlanadi. Kam daromadli oilalar uchun asosiy ehtiyoj moddiy

yordam va bandlikni qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq bo‘lsa, keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun barqaror ijtimoiy xizmatlar va parvarish mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlar va mehnatga layoqatli aholi orasida esa ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyoj ko‘proq barqaror ish o‘rinlari, kasbiy moslashuv va ijtimoiy sug‘urta tizimlari bilan bog‘liq tarzda namoyon bo‘ladi. Bu holat Yangi O‘zbekiston modelida ijtimoiy himoya tizimini yagona yondashuv asosida emas, balki differensial va manzilli mexanizmlar orqali shakllantirish zaruratini ko‘rsatadi.

Yangi O‘zbekiston modelining sotsiologik tahlili ijtimoiy tenglik va adolat masalalarining markaziy o‘rin tutayotganini ko‘rsatadi. Ijtimoiy tenglik bu barcha aholining bir xil natijalarga ega bo‘lishi emas, balki ijtimoiy resurslarga kirish imkoniyatlarining adolatli taqsimlanishini anglatadi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy himoya tizimi jamiyatdagi ijtimoiy tafovutlarni yumshatish va ijtimoiy adolatni qaror toptirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy himoya mexanizmlarining adolatli ishlashi aholining davlat siyosatiga bo‘lgan munosabatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Agar yordam ko‘rsatish mezonlari aniq, shaffof va tushunarli bo‘lsa, jamiyatda ijtimoiy adolat haqidagi tasavvurlar mustahkamlanadi. Aksincha, yordam taqsimotida noaniqlik yoki tengsizlik mavjud bo‘lsa, bu holat ijtimoiy norozilik va ishonchsizlikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimining asosiy vazifalaridan biri ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini amaliyotda ta’minlashdan iboratdir.

Sotsiologik tahlilda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining samaradorligi nafaqat institutsional mexanizmlar, balki aholining ushbu tizimga bo‘lgan munosabati orqali ham baholanadi. Aholining ijtimoiy himoya tizimiga bo‘lgan munosabati ijtimoiy ishonch, legitimlik va davlat institutlariga nisbatan shakllangan tasavvurlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar aholining ushbu tizimga bo‘lgan munosabatida muayyan ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ijtimoiy yordam va xizmatlarning manzilliligi, tizimning ochiqligi va aholiga yaqinlashuvi fuqarolarning davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotganlik hissini kuchaytiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi to‘g‘risidagi jamoatchilik fikri ko‘p

jihatdan amaliy natijalarga, ya’ni yordam olish jarayonining soddaligi, adolatliligi va uzluksizligiga bog‘liqdir.

Aholining ijtimoiy himoya tizimiga bo‘lgan munosabatini ijobiy shakllantirish Yangi O‘zbekiston modelining barqarorligini ta’minlovchi muhim sotsiologik omil hisoblanadi. Chunki ijtimoiy himoya tizimiga nisbatan ishonch kuchaygan sari jamiyatda ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi va davlat bilan jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy kelishuv yanada mustahkam asosga ega bo‘ladi.

Maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining xalqaro tajribasi hamda Yangi O‘zbekiston modeli sotsiologik nuqtayi nazardan tahlil qilindi [1. 2008:B.134; 2. 1990:P.112]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy himoya tizimi ijtimoiy tenglik va adolatni ta’minlash, ijtimoiy risklarni yumshatish hamda jamiyat barqarorligini mustahkamlashda muhim institut sifatida namoyon bo‘lmoqda. Xalqaro tajribada shakllangan turli modellarda ijtimoiy himoyaning shakli va mexanizmlari farqlansa-da, ularning barchasida aholining real ehtiyojlarini inobatga olish, ijtimoiy resurslardan oqilona foydalanish va ijtimoiy adolatni ta’minlash umumiy maqsad sifatida namoyon bo‘ladi.

Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi bosqichma-bosqich modernizatsiya qilinayotganini va bu jarayonda manzilli ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish hamda institutsional o‘zgarishlar muhim ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatdi [6. 2023]. Ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish, davlat va jamiyat institutlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish hamda yordam ko‘rsatish mexanizmlarini shaffoflashtirish milliy modelning asosiy xususiyatlari sifatida shakllanmoqda. Sotsiologik tahlil natijalari ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan aholining ushbu tizimga bo‘lgan munosabati va ishonchi bilan belgilanayotganini tasdiqlaydi.

Ijtimoiy himoya tizimi jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish, bandlik muammolari va demografik omillar ta’sirida doimiy takomillashtirib borilishini talab etadi [5. 2008:B.61]. Bu esa Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimini xalqaro tajriba asosida, biroq milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Aholining ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyojlarini aniqlashda sotsiologik tadqiqotlar, jumladan, so‘rovlar va monitoring mexanizmlarini muntazam ravishda joriy etish, ijtimoiy siyosatni real ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirish zarur.
2. Ijtimoiy yordam va xizmatlar tizimida manzillilik tamoyilini kuchaytirish, yordam ko‘rsatish mezonlarini aniq va shaffof belgilash orqali ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlash maqsadga muvofiqdir.
3. Ijtimoiy xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, xususan, parvarishga muhtoj aholi guruhlari bilan ishlashda davlat va jamiyat institutlari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash lozim.
4. Ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish jarayonida aholining axborotga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish orqali tizimdan foydalanishda teng imkoniyatlarni yaratish muhim ahamiyatga ega.
5. Ijtimoiy himoya tizimining institutsional samaradorligini oshirish maqsadida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, ijtimoiy siyosatning uzluksizligi va barqarorligini ta’minlash lozim.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada samarali, adolatli va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi muhim institut sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Giddens A. Sotsiologiya. – Toshkent: Sharq, 2008. – 784 b.
2. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. – Princeton: Princeton University Press, 1990. – 248 p.
3. Midgley J. Social Development: Theory and Practice. – London: Sage Publications, 2014. – 320 p.
4. Deacon B. Global Social Policy and Governance. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2007. – 260 p.
5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2023 yil.

YETIM VA OTA-ONA QARAMOG’ISIZ QOLGAN BOLA TUSHUNCHALARINING MOHIYATI VA TURLARI

G’.O’.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o’qituvchisi
D.Sh.Abdunazarov
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotidagi yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchalarining mazmun va mohiyati, turlari va shakllari, shuningdek yetim va ota-ona qaramog’isiz qolishlikka olib keladigan sabab va omillar o’rganilgan. Shu bilan birga ushbu toifadagi bolalar bilan ishlash jarayonida ijtimoiy xodimlarning professional faoliyat olib borish jarayonlari, shuningdek bolalarning jamiyatga ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlashda ijtimoiy qo’llab – quvvatlash tizimining o’rni va ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: ijtimoiy ish, ijtimoiy xodim, yetim, ota-ona qaramog’isiz qolgan bola, farzand, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, ota – ona aloqasi, emotsional qo’llab – quvvatlash.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining muhim mezonlaridan biri bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish darajasi bilan belgilanmoqda. Ayniqsa, yetim hamda ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar masalasi ijtimoiy siyosatning eng dolzarb yo’nalishlaridan hisoblanadi. Chunki bu toifadagi bolalar nafaqat moddiy, balki ma’naviy, ruhiy jihatdan ham alohida himoyaga muhtoj bo’ladi. Dunyo miqyosida bo’lgani kabi O’zbekiston Respublikasida ham yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarning huquqlarini ta’minlash, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish, sog’lom va barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biridir.

Shu bilan birga jamiyat nazorati, qaror qabul qilishdagi muammolar, oilaviy tarbiya va pedagogik bilimlarning yetishmayotganligi sababli yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar sonining ortishiga sabab bo’lmoqda. Bu o’z navbatida ijtimoiylashuv jaroyoni, xulq-atvordagi salbiy o’zgarishlar hamda ta’lim jarayonidagi faollikka ta’sir ko’rsatmay qolmaydi. Yetimlik bola hayotida chuqur psixologik iz qoldiradigan holat bo’lib, u bolaning shaxs sifatida shakllanishiga va jamiyatga moslashishiga bevosita

ta’sir ko’rsatadi. Yetim bolalar ko’pincha alohida pedagogik va psixologik yondashuvga muhtoj bo’ladilar, chunki ular mehr, e’tibor va barqaror oilaviy muhitdan mahrum bo’ladilar.

Ijtimoiy hayotda yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar o’z rollarini erta egallaydilar. Shu sababli ularda psixologik o’zgarishlar va emotsional og’ishlar jarayoni birmuncha erta kechadi. Birinchi navbatda ular bilan ishlash va ularning xususiyatlarini o’rganishimdan maqsadni aytib o’tadigan bo’lsam, ular davlat va jamiyat o’rtasidagi alohida e’tibor va yordamni talab etuvchi qatlam hisoblanadi. Ularning ehtiyojlarini qondirish va ularga ijtimoiy yordamlar tizimini taklif etilish jarayonini o’rganish va kuzatish men uchun ham ilmiy, ham kasbiy yangilik hisoblanadi.

Bog’lanish nazariyasining asoschisi J. Bowlby ham o’zining “Xavfsiz tayanch” asarida bola va ota-ona o’rtasidagi barqaror emotsional bog’lanishni bolaning sog’lom ruhiy rivojlanishining asosiy sharti sifatida talqin qiladi [1]. J. Bowlby ota-ona bola uchun nafaqat biologik parvarish manbayi, balki xavfsizlik, ishonch va emotsional qo’llab-quvvatlashni ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi deb bilgan.

Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar ota-ona va farzand munosabatlari va o’zaro bog’lanish va munosabatlar tizimini o’rganishdan ortta qolib ketadi. Bunday holatlar chuqur ildiz otishdan va qisman bo’lsada to’g’ri yo’lni ko’rsatish maqsadida davlatimiz ularni o’z himayasiga va ta’minotiga olib nazorat qiladi.

Biz avvalo yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchasini farqlab olishimiz darkor. O’zbekiston Respublikasining “Bola huquqlari kafolatlari to’g’risida”gi Qonunning 1-bob 3-moddasida “Yetim bola - ota-onasining ikkisi ham vafot etgan yoki sud qaroriga muvofiq vafot etgan, deb e’lon qilingan bola” deb belgilangan [2]. Yetimlik asosida ota-onaning vafoti yotsa, ijtimoiy yetimlik, aksincha, tirik ota-onaning biri/ikkisi tomonidan yoki yolg’iz ona/ota tomonidan turli vaj va sabablar bois bola tarbiyasidan bo’yin tovlashi, deb hisoblaymiz. “Ijtimoiy yetimlik” atamasi ilk bor 1987 yilda o’qituvchilarning Umumrossiya konferensiyasida A.A.Lixanov tomonidan “Tirik ota-onasi bo’la turib” yetim qolgan 400 ming bolalarning ijtimoiy holatini izohlash maqsadida qo’llanildi.

Mazkur ta’riflarni kengroq tushunish uchun V.I.Dal o’zining izohli lug’atida ushbu tushuncha mazmunan hech qanday qo’llab-

quvvatlanmaydigan, yolg’iz, boshpanasiz bechora kishi sifatida talqin qilganligini ko’rishimiz mumkin. Y.I.Trofimova ham o’z tadqiqotlarida ushbu fikrni aks ettirgan.

Yanayam soddaroq ta’riflaydigan bo’lsam, yetim bolalarning ota va onalari yo’q, ya’ni vafot etgan bo’lsa, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarning biologik ota-oanalari tirik bo’lishadi. Huquqiy nuqtayi nazardan yetim bola va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchalari aniq farqlanadi. Yetim bola biologik jihatdan ota-onasiz bo’lsa, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolaning ota-onasi mavjud bo’lishi mumkin, ammo ular o’z majburiyatlarini bajarmaydi yoki bajara olmaydi. Ota-ona qaramog’isiz qolishga bir qancha omil va sabablarni misol qilib keltirishimiz mumkin. Bular, ota-onaning ota-onalik huquqidan mahrum etilganligi yoki ota-onalik huquqining cheklanganligi, ota-onaning bedarak ketgan deb topilganligi, ota-onaning layoqatsiz deb topilganligi yoki ota-onaning layoqati cheklanganligi, ozodlikdan mahrum qilish muassasalarida muddatini o’tayotganligi, ota-onaning farzandni tarbiyalashdan bosh tovlaganligi va boshqalar misol bo’lishi mumkin. Farqlanishini ko’rib chiqar ekanmiz, qay biri bo’lmasin farzand uchun har ikkisi ham ta’sir ko’rsatmay qolmaydi.

Bola rivojlanishi uchun unga ijtimoiy muhit katta ta’sir ko’rsatadi. Mazkur jarayonlarni kengroq tushunishda amerikalik psixolog U. Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasi ahmiyati katta. Ushbu nazariyaga ko’ra, bolaning rivojlanishi ko’p qatlamli va o’zaro bog’liq bo’lgan ijtimoiy muhitlar tizimi doirasida shakllanadi. Shu bilan birga bola rivojiga bevosita va bilvosita ta’sir ko’rsatuvchi asosiy tizimlar sifatida mikrotizim (oila, maktab, tengdoshlar guruhi), mezotizim (mazkur mikrotizimlar o’rtasidagi o’zaro aloqalar), ekzotizim (ota-onaning mehnat faoliyati, ijtimoiy xizmatlar, mahalla muhitlari) hamda makrotizim (jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, madaniy qadriyatlar va normativ-huquqiy tizim) ajratib ko’rsatiladi [3].

Yetimlikning bir qancha turlari va ko’rinishlari mavjud. Bularni birma-bir ko’rib chiqadigan bo’lsak, birinchisi biologik yetimlik. Biologik yetimlik “chin yetim” so’zi bilan bir xil ma’noni bildiradi va ta’rifiga ko’ra, ham otasi, ham onasidan ayrilgan bolaga nisbatan qo’llaniladi.

Ijtimoiy yetimlar - ota-onasi tirik bo’lsa-da, ular tomonidan e’tiborsiz qoldirilgan, qarovsiz holga tushgan yoki oiladagi nosog’lom ijtimoiy muhit tufayli tarbiyadan chetda qolgan bolalardir. Bunday holatlar ko’pincha ota-onaning ijtimoiy muammolari, mas’uliyatsizligi yoki oiladagi nizolar bilan bog’liq bo’ladi.

Xufyona yetimlikda voyaga yetmagan bolalar rasman ota-ona bag’rida bo’lsa-da, ularning bola parvarishiga loqaydligi yoki shavqatsiz munosabati bois hissiy bog’liklik o’rnatilmaganligini tushunsak bo’ladi. Xufyona yetimlikni O’zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Sotsiologiya kafedrasi mudiri E.Zaitov “uy yetimlari” deb ham nomlagan [4].

Ikkilamchi yetimlikda farzandlikka hamda vasiy va homiylikka olgan ota-onalarning farzandidan voz kechish holati tushunilinadi. Bu eng salbiy holatlardan hisoblanadi. Sababi, asrab olingan farzand biologik yetimlikka ko’nikayotgan paytda uni yana oilaga joylashtiradi. Oilaga qaytib ko’nikayotgan paytda, agar asrab oluvchilar tomonidan farzanddan voz kechish holati kuzatilsa bu ikkilamchi yetimlik bo’ladi va farzand ruhiyatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Ikkilamchi yetimlik bola shaxsiyatida kuchli axloqiy va ruhiy degradatsiyaga sabab bo’ladi.

OITS yetimlari deganda, OITS tufayli nobud bo’lgan ota-onaning farzandlari tushuniladi. Zamonaviy jamiyatda yashar ekanmiz, bu jamiyat yangidan-yangi so’z va atamalarning shakllanishiga zamin yaratib beradi. OITS yetimlarida ota-onaning biri tirik bo’lish holati ham kuzatilishi mumkin.

O’zbekiston Milliy ensiklopediyasiga nazar tashlasak, u yerda “yetim, chin yetim, gul yetim, shum yetim” atamalari qo’llanilgan. Ensiklopediyaga ko’ra, “yetim” - ota-onasining yoki ulardan birining vafoti tufayli yolg’iz qolgan bola, “chin yetim” - ota va onasining vafoti tufayli yolg’iz qolgan bola bo’lsa, “gul yetim” onasi bilan qolgan bola, “shum yetim” esa otasi bilan qolgan bola deya ta’riflanadi.

Amaliyot davomida men o’zim shaxsan biologik yetim va xufyona yetimlar bilan bevosita va bilvosita aloqada bo’ldim. Ular bilan kommunikatsiyaga kirishar ekanman, ulardagi turli o’zgarishlar meni hayratlantirdi. Ba’zida tushkunlik, muloqotni to’xtatish va javob berishni xohlamaslik holati kuzatilgan bo’lsa, ba’zida quvnoqlik va ochiqlik holati ro’y berdi. Ularning ehtiyojlarini qondirilganlik darajasini muloqoqt orqali bilib olish qiyin emas edi. Ularga yaxshi

suxbatdosh va eng yaqin ishona oladigan bir kishi kerak bo’lar ekan. Empirik kuzatuvlar ham bu jarayonlarni tasdiqlaydi. Masalan, men kuzatgan oilalardan birida bola onasining o’rnini buvisi egallagan, biroq har safar onasi bilan telefon orqali gaplashgach, uzoq vaqt jim bo’lib qolardi. Shu holat o’zbek oilalarida mehr va g’amxo’rlik resurslari mavjud bo’lishiga qaramay, hissiyotlarni ochiq ifoda etish ko’nikmalarining yetishmasligini ko’rsatadi. Shu bois, xufyona yetimlar bilan ijtimoiy ish olib borishda ekzotizim va makrotizim omillarini hisobga olgan holda, oila, mahalla, ta’lim muassasalari va ijtimoiy xizmatlar o’rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni yo’lga qo’yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ijtimoiy ish mutaxassislarining asosiy vazifasi jamoaviy qo’llab-quvvatlashning ijobiy jihatlarini saqlab qolgan holda, bolaning individual ehtiyojlari, shaxsiy chegaralari va mustaqil rivojlanish imkoniyatlarini ta’minlashdan iboratdir.

Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ishlovchi mutaxasisslar jumladan, ijtimoiy xodimlarda bevosita ruhiy va emotsional buzilishlar kuzatiladi. Chunki, har bir bola va uning hayotiy hikoyasi mutlaqo noyob bo’lib, amaliyot jarayonida mutaxassis o’zining sabr, tinglash va empatiya ko’nikmalarini sinovdan o’tkazadi. Kasbiy kompitensiyasi yuqori bo’lgan bola, qaysi toifa vakili bilan qanday muloqot qurishni yaxshi bilsa-da, bu toifadagilar bilan ehtiyotkorlik bilan muloqot qilmog’i lozim bo’ladi. Shu sababli, ijtimoiy xodim uchun eng muhim tamoyil ehtiyotkorlik, mehr, sabr va ishonchni yo’qotmaslikdir.

Amaliyotimizda shunday hodisaga duch keldimki, bir oila farzandi har ko’chadan o’tganimizda bizning oldimizga yugurib kelib muloqot qilishga urinar edi. Biz ham biroz suhbatlashgach, o’z ishimizga mashg’ul bo’lardik. Bir kuni o’sha bola bilan muloqoqtga kirishganimda shuni tushundimki, u bolaning ota-onasi ertalabdan kechgacha ishda bo’lishadi va farzandi bilan muloqot qilishga vaqt ajrata olmaydi. Bolakay uyda xolasi bilan qolar ekan. Ammo xolasi gapirishda nuqsonli bo’lganligi uchun, bolakay bilan muloqoqtga kirisha olmas ekan. Shunday qilib har bir kishi u katta yoki kichik bo’lishidan qat’iy nazar o’zini tinglangan va tushunilgan his qilishni xohlaydi va kim bilandir dildan suhbat qurishga urinadi. Xufyona yetimlikning mana shunday salbiy jihatlari ham bor.

Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy xodimlar turli yo’nalishda ish olib borishlari mumkin.

Birinchidan, bunday bolalarning tibbiy jihatdan sog’ligiga ishonch hosil qilish uchun tibbiyot xodimlari bilan aloqa o’rnatishi ko’zda tutiladi;

Ikkinchidan, agar ota-onasi vafot etgan bo’lsa yoki farzand yolg’iz qolib ketgan bo’lsa, farzandni qarovsiz va yakka qoldirmaslik uchun va nazoratni amalga oshirish uchun tegishli davlat organlariga murojaat qilishi kerak;

Uchinchidan, farzandni doimiy monitoring qilib borish kerak. Uning tibbiy, psixologik, iqtisodiy va ijtimoiy holatini doimiy kuzatib borishi kerak.

Psixologlar, shifokorlar, ichki ishlar xodimlarini va boshqa xodimlarni jalb qilgan holda bunday oilalar bilan individual va kengaytirilgan ish olib borish kerak. Chunki yetimlikni erta oldi olinmasa, keyinchalik farzandning ijtimoiylashuvida qiyin holatlar vujudga keladi. Barvaqt yetimlikni oldini olish uchun, erta nikoh va farzanddan voz kechish holatlarini kech aniqlashdagi noaniqliklarni samarali tomonga olib chiqishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. A secure base Parent–Child Attachment and Healthy Human Development John Bowlby. Basic books A Member of the Perseus Books Group. 1988. P–136.

2. O’zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to’g’risida”gi Qonuni. 2008 y.

3. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.

4. E.X.Zaitov., G’. O’. Xolmurodov. Ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish amaliyoti. Darslik – Toshkent: 2024. - 285 b.

IJTIMOIY ISH SOHASINING MAZMUNI, FUNKSIYALARI VA RIVOJLANISH TAMOYILLARI

Q.A.Axmedov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi, sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
K.B.Darxonova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola ijtimoiy ish sohasining shakllanishi, mazmuniy jihatlari va jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini yoritishga bag‘ishlangan. Unda ijtimoiy ish faoliyatining asosiy funksiyalari, xususan ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ijtimoiy himoya, muammoli vaziyatlarga tushib qolgan shaxs va guruhlar bilan ishlash jarayonlari tahlil etilgan. Shuningdek, ijtimoiy ishning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar hamda ushbu sohada amal qilinadigan tamoyillar keng yoritilgan. Maqolada ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholining ijtimoiy farovonligini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda ijtimoiy ishning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy ish sohasini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish va uning samaradorligini oshirishga doir ilmiy-amaliy xulosalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, ijtimoiy himoya, ijtimoiy yordam, ijtimoiy adolat, jamiyat, rivojlanish tamoyillari, ijtimoiy barqarorlik.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy jarayonlarning jadallashuvi sharoitida jamiyatda yuzaga kelayotgan ijtimoiy muammolar ko‘lami va murakkabligi tobora ortib bormoqda. Aholining turli qatlamlari, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlarning ehtiyojlarini qondirish, ularning jamiyat hayotida faol ishtirokini ta’minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ana shunday sharoitda ijtimoiy ish sohasi jamiyat barqarorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu o‘rinda aytish joizki davlatimiz raxbari takitlaganlaridek, “Nogironligi bo‘lgan shaxslar, boquvchisini yo‘qotganlar, yolg‘iz keksalar, umuman, ko‘makka muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, albatta, ustuvor vazifamiz bo‘lib qoladi[1].

Ijtimoiy ish bu shaxs, oila va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etishga ko‘maklashish hamda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kasbiy faoliyat sohasi hisoblanadi. Ushbu soha nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki ijtimoiy muammolarni

oldini olish, muammoli vaziyatlarga tushib qolgan shaxslarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish va ularning huquqiy hamda psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlanishini ham o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy ish kasbi ijtimoiy o‘zgarishlarga insoniy munosaInitlar muammolarini hal qilishga, shuningdek, odamlarning farovonligini oshirish uchun imkoniyatlarning taqsimlanishiga ko‘maklashadi[2].

Insoniy xulq-atvor va ijtimoiy tizimlar haqidagi nazariyalardan foydalanib, ijtimoiy ish odamlarning atrofidagilar bilan o ‘zaro aloqadorlikka kirishgan joylarda yuzaga keladi. Inson huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillari ijtimoiy ishning asosi hisoblanadi. Ijtimoiy ish xodimlari insonpai-varlikka, halollikka xizmat qilish yo‘li bilan inson qadr-qimmatini hurmat qilishga, ijtimoiy adolatni ta’minlashga ko‘maklashishi kerak. Shu jihatdan ijtimoiy ish jamiyatning ijtimoiy salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi[3].

Ijtimoiy ishni kasb va akademik fan sifatida o‘rganish bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatimizda yangi “ijtimoiy xodim” kasbiga ehtiyojni shakllantirish aholini ijtimoiy zaif qatlamlarining u yoki bu toifalariga nisbatan ijtimoiy ish amaliyoti bilan shug‘ullanadigan, ularga har tomonlama yordam ko‘rsatadigan muassasalar, xalqaro va jamoat tashkilotlarining keng tarmog‘i tashkil etilishi bilan izohlanadi. Dunyoning ko‘pchilik mamlakatlarida ijtimoiy ish instituti yuz yildan ortiq vaqt mobaynida faoliyat olib bormoqda va jahonning yetakchi universitetlari bunday tayyorgarlikni amalga oshiradi[4].

Ijtimoiy hodisa sifatida ijtimoiy ish har doim insoniyat jamiyatida sodir bo‘lgan va ma’lum bir davrlarda va yagona mamlakatda hukmronlik qiladigan o‘z mavjudligining barcha xilma-xil falsafiy va mafkuraviy asoslari bilan u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari va an’analari asosida qurilgan. yordam, sevgi, hamdardlik, hamdardlik, qayg‘uga bo‘lishish istagi. Ijtimoiy ish rivojlanishining asosiy bosqichlari, uning muayyan mamlakatdagi tarixi ijtimoiy-madaniy va milliy an’analar, iqtisodiy va siyosiy sharoitlar, aniq voqealar va nomlar bilan bog‘liq. Qoida tariqasida, ular ijtimoiy yordam va himoya qilishning tashkiliy shakllari va usullari, ijtimoiy ishning sub’ektlari va ob’ektlari bilan bir-biridan farq qiladi.

Shu munosabat bilan ijtimoiy ish nazariyasi rivojlanishining genezisi va dinamikasini o‘rganishning uslubiy asoslari ijtimoiy

falsafa va tarix, ijtimoiy-psixologik antropologiya, etnologiya, madaniyatshunoslik, dinshunoslik bo‘lishi mumkin. Ijtimoiy ishning zamonaviy nazariyasi ko‘p funksional fan sifatida tavsiflanadi va zamonaviy ijtimoiy bilimlarning fanlararo maydoni sifatida qaraladi.

Ijtimoiy ishning umumlashtirilgan ob’ekti (mijozi) jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, uning guruhlari va jamoalari, ularning alohida vakillari hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda kasbiy faoliyat sifatida u turli xil (an’anaviy va innovatsion) shakllar, usullar va texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi. Ijtimoiy ishni kasbiy faoliyat turi sifatida ko‘rib chiqsak, bu alohida shaxslarga, odamlar guruhlariga ularni himoya qilish va qo‘llab-quvvatlash orqali yordam ko‘rsatish orqali insoniy munosabatlarni uyg‘unlashtirish faoliyati deb ta’kidlash mumkin.

Ijtimoiy ish kasbiy faoliyat bo‘lib, uning ma’nosi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, ularni zamonaviy sivilizatsiyalashgan jamiyat talablariga muvofiqlashtirish, ularning mantiqiyligini, insoniyligini, sub’ektivligini oshirish, shaxslar, guruhlar, etnik guruhlarning aloqalarini mustahkamlashdan iborat. Guruhlar, oilalar davlat va jamiyat bilan, ijtimoiy texnologiyalar turi. Bu shuni anglatadiki, ijtimoiy ishning o‘zi ma’lum usullar yoki usullar (mijozlar bilan muloqot qilish, ishga joylashish, ekstremal sharoitlarda o‘zini tutish, qayta moslashtirish, reabilitatsiya, psixotexnika va boshqalar) va ijtimoiy ishning har qanday tashkiliy tuzilmasi (bandlik xizmati, ijtimoiy xizmatlar) yordamida amalga oshiriladi. yordam yoki himoya xizmati, reabilitatsiya markazi va boshqalar) o‘z texnologiyalari va ish usullariga ega.

Ijtimoiy ish makro, mezo va mikro darajalarda amalga oshiriladi. Shunday qilib, makro darajada ijtimoiy ish ijtimoiy boshqaruv bilan o‘zaro bog‘liqdir. Bu barcha darajadagi ijtimoiy siyosatni shakllantirish va amalga oshirishda namoyon bo‘ladi: federaldan tortib to munitsipalgacha. Asosiy maqsad – qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolgan odamlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish. Mezolevelda bu yordam va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj bo‘lgan shaxsga yoki ijtimoiy guruhlarga yordam berish uchun faoliyat turi sifatida ishlaydi. Bu bir martalik moddiy to‘lovlar va inson hayotining eng muhim sohalarini tashkil etish bo‘lishi mumkin.

Mikro daraja insonga yordam, reabilitatsiya va maslahatlar orqali maqsadli yordam ko‘rsatishdan iborat. Ijtimoiy ishning ushbu darajalari tubdan farqli texnologiyalarni, ularning rivojlanishi va qo‘llanilishining turli darajalarini talab qiladi. Shunday qilib, ijtimoiy ish universal faoliyat turi bo‘lib, uning maqsadi aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarining ijtimoiy kafolatlangan individual va guruh manfaatlari va ehtiyojlarini qondirishdir[5].

Hozirgi davrda ijtimoiy ish sohasining mazmuni va funksiyalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning rivojlanish tamoyillarini aniqlash hamda amaliyot bilan uyg‘unlashtirish zarurati ortib bormoqda. Bu borada E.I. Xolostovaning fikricha, ijtimoiy ish shaxs, guruh va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtirishga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi[6]. Chunki ijtimoiy muammolarga samarali yechim topish, aholi farovonligini ta’minlash va ijtimoiy adolatni qaror toptirish bevosita ushbu sohaning rivojlanish darajasiga bog‘liqdir. Ijtimoiy ish sohasining hayot sifatni yahshilashga, qiyinchiliklarni yengishga qaratilgan funksiyalar mavjut. Ular:

1. Tashxislash va baholash funksiyasi – ijtimoiy ishchi shaxs yoki oilaning holatini, ularning ehtiyojlarini aniqlaydi va baholaydi.
2. Yordam ko‘rsatish funksiyasi – jismoniy, iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy yordamni amalga oshirish.
3. Profilaktika funksiyasi – muammolar paydo bo‘lishidan oldin ularni oldini olishga qaratilgan faoliyat.
4. Dastur va loyiha rejalashtirish funksiyasi – ijtimoiy dasturlar, loyihalar va strategiyalarni ishlab chiqish.
5. Vositachilik va yo‘naltirish funksiyasi – muammoli shaxslarni yoki oilalarni tegishli xizmatlar va resurslarga yo‘naltirish.
6. Advokatlik (himoya) funksiyasi – ijtimoiy adolatni ta’minlash va zaif guruhlarning huquqlarini himoya qilish.
7. Monitoring va baholash funksiyasi – ko‘rsatmalar samaradorligini kuzatish va baholash.
8. Jamiyat bilan ishlash funksiyasi – jamoalar bilan hamkorlikda ijtimoiy o‘zgarishlarni amalga oshirish[7].

Yuqorida keltirilgan ijtimoiy ish funksiyalari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning har biri alohida emas, balki yagona tizim sifatida faoliyat ko‘rsatadi. Ijtimoiy ish samaradorligi aynan ushbu funksiyalarning ketma-ket va kompleks tarzda amalga oshirilishiga

bog‘liq. Chunki tashxislash va baholash funksiyasi orqali aniqlangan ehtiyojlar yordam ko‘rsatish va profilaktika faoliyatining mazmunini belgilab beradi.Shuningdek, ijtimoiy ishda dastur va loyihalarni rejalashtirish funksiyasi muhim strategik ahamiyatga ega. Ushbu funksiyaga yetarli e’tibor berilmagan holatlarda ijtimoiy yordam qisqa muddatli va barqaror bo‘lmagan natijalarga olib keladi. Aksincha, ilmiy asoslangan va maqsadli rejalashtirish ijtimoiy muammolarni tizimli ravishda hal etish imkonini yaratadi.

Bundan tashqari, vositachilik hamda advokatlik funksiyalari ijtimoiy ishning inson huquqlariga yo‘naltirilgan mohiyatini ochib beradi. Ushbu funksiyalar ijtimoiy adolatni ta’minlashning muhim mexanizmi sifatida baholaydi, chunki ular orqali zaif qatlam vakillarining jamiyatdagi teng imkoniyatlarga ega bo‘lishi ta’minlanadi. Monitoring va baholash funksiyasi esa ijtimoiy ish faoliyatining natijadorligini aniqlashda muhim o‘rin tutadiIjtimoiy ish jarayonida funksiyalarning izchil amalga oshirilishi kutilgan natijalarga erishishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu yondashuv ijtimoiy ish faoliyatini faqat yordam ko‘rsatish bilan cheklab qolmasdan, uni kompleks ijtimoiy mexanizm sifatida talqin etish imkonini beradi. Mazkur funksiya orqali amalga oshirilgan ishlarning samarasi tahlil qilinib, keyingi faoliyat uchun ilmiy xulosalar chiqariladi. Bu esa ijtimoiy ishni doimiy ravishda takomillashtirib borishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy ishning maxsus tamoyillari ijtimoiy ish ko‘rsatish sohasidagi faoliyatning asosiy qoidalarini belgilaydi. Bularga, universallik, ijtimoiy huquqni muhofaza qilish, ijtimoiy ta’sirlanish, profilaktik faoliyat, o‘z kuchiga tayanish, ijtimoiy resurslarni maksimallashtirish, maxfiylik va bag‘rikenglikdir[5]. Ijtimoiy ish sohasining maxsus tamoyillari faoliyatning samarali va tizimli olib borilishini ta’minlovchi asosiy printsiplardir. Ushbu tamoyillar orqali ijtimoiy ishchi muhtoj shaxslar va oilalarga yordam ko‘rsatishda adolat, inson huquqlari va jamiyat farovonligini birinchi o‘ringa qo‘yadi. Maxsus tamoyillar amaliyotda shaxslarning imkoniyatlarini faollashtirish, ijtimoiy resurslarni samarali ishlatish, muammolarni oldini olish va profilaktik choralarni qo‘llashga yordam beradi. Shu bilan birga, xizmat ko‘rsatishda maxfiylikni saqlash, shaxslarning madaniy va axloqiy xususiyatlarini hisobga olish, bag‘rikenglik va

hurmat bilan yondashish kabi qadriyatlar ham alohida ahamiyatga ega.

Ushbu printsiplar jamiyatdagi tenglik va adolatni ta’minlashga, ijtimoiy moslashuvni yaxshilashga hamda shaxslarning o‘z kuchiga tayanib mustaqil qarorlar qabul qilish salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada ijtimoiy ish faqat yordam ko‘rsatish bilan cheklanmay, shaxslar va jamiyatni barqaror rivojlantirishga qaratilgan tizimli va samarali jarayon sifatida amalga oshiriladi.

O‘tkazilgan ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy ish zamonaviy jamiyatda aholi farovonligini ta’minlash, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish hamda ijtimoiy adolat tamoyillarini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiluvchi muhim kasbiy faoliyat sohasi hisoblanadi. Ijtimoiy ishning mazmuni shaxs, oila, guruh va jamoalarning ijtimoiy muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish hamda ijtimoiy moslashuv va ijtimoiy integratsiyani ta’minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar majmuasidan iboratdir.

Tadqiqot natijalari ijtimoiy ish sohasining mazmuni nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish bilan cheklanmasdan, balki psixologik, pedagogik, huquqiy, tibbiy va ma’naviy-axloqiy qo‘llab-quvvatlashni ham qamrab olishini tasdiqladi. Bu esa ijtimoiy ishning multidisiplinar xarakterga ega ekanligini va turli soha mutaxassislari bilan hamkorlikda amalga oshirilishini taqozo etadi.

Ilmiy tahlil asosida ijtimoiy ishning asosiy funksiyalari aniqlashtirildi. Jumladan, diagnostik funksiya orqali ijtimoiy muammolar va ehtiyojlar aniqlanadi; profilaktik funksiya ijtimoiy xavf va salbiy holatlarning oldini olishga qaratiladi; reabilitatsion funksiya shaxs va guruhlarning ijtimoiy faoliyatini tiklashni ta’minlaydi; adaptatsion funksiya ijtimoiy muhitga moslashuvni kuchaytiradi; himoya funksiya esa aholi qatlamlarining huquq va manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, tashkiliy-boshqaruv va axborot-kommunikatsion funksiyalar ijtimoiy ish tizimining samarali faoliyat yuritishini ta’minlovchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy ish sohasining rivojlanish tamoyillari tahlili shuni ko‘rsatdiki, insonparvarlik, ijtimoiy adolat, manzillilik, ixtiyoriylik, professionallik, uzluksizlik va tizimlilik tamoyillari mazkur sohaning metodologik asosini tashkil etadi. Ushbu tamoyillarga amal qilish ijtimoiy xizmatlarning sifatini oshirish, ijtimoiy yordamdan

foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda aholining ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, ijtimoiy ish sohasining rivojlanishida davlat va nodavlat tashkilotlari o‘rtasidagi ijtimoiy sheriklik, fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, kadrlar salohiyatini oshirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish ijtimoiy ish sohasining barqaror taraqqiyotini ta’minlovchi muhim omillar hisoblanadi. Ijtimoiy ish sohasining mazmuni, funksiyalari va rivojlanish tamoyillari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning kompleks amalga oshirilishi ijtimoiy muammolarni samarali hal etish, aholining ijtimoiy farovonligini oshirish hamda jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur sohani takomillashtirish ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida doimiy e’tibor va ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotalar ro‘yxati

1. Мирзиёев, Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-том – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – Б.10.

2. N.M.Latipova, S.M.Kalanov. Ijtimoiy ish nazariyasi-Uslubiy qo‘llanma. Toshkent, INSHINVESTROM. - 2021. B-135.

3. N.M.Latipova, Q.N.Kayumov. Ijtimoiy ishning etik prinsiplari va qadriyatlari. Darslik.- T.: “Universitet”, 2021. B-332.

4. Ганиева Маърифат Хабибовна. Ижтимоий иш асослари. Методик қўлланма – Тошкент, 2010 й. – Б.92.

5. Bronfenbrenner U. Ecological systems theory// Annals of Child Development. – 1989. – №6. – P.188.

6. Теория социальной работы- Холостова Е.И. -Дашков и К, 2015.

DISTANT OILA FARZANDLARI BILAN IJTIMOIY ISH OLIB BORISHNING XUSUSIYATLARI

G‘.O‘.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
S.U.Djabbarova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotida distant oilalarning shakllanishiga olib keluvchi asosiy sabablar, distant oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy – psixologik rivojlanish xususiyatlari, shu bilan birga ushbu toifadagi bolalar bilan ishlash jarayonida ijtimoiy xodimlarning professional faoliyat olib borish jarayonlari, shuningdek bolalarning jamiyatga ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlashda ijtimoiy qo‘llab – quvvatlash tizimining o‘rni va ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, distant oila, farzand, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, ota – ona aloqasi, emotsional qo‘llab – quvvatlash.

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalar, mehnat migratsiyasi jarayonlarining faollashuvi hamda bandlik bilan bog‘liq muommollar ta’siri ostida ko‘plab distant oilalar ya’ni ota-onalardan birining, ayrim holatlarda esa har ikkala ota-onaning vaqtincha boshqa hududlarda yoki xorijiy davlatlarda bo‘lishi holatlari ko‘payib bormoqda. Mazkur holat oilaning funksional barqarorligiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatib, eng avvalo, voyaga yetmagan farzandlarning ijtimoiy-psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda emotsional yetishmovchilik (ota-ona mehridan uzoqlashish), xavotir va yolg‘izlik hissi, affektiv beqarorlik hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlarida muayyan qiyinchiliklar kuzatilmoqda.

Shu bilan birga, ota-ona nazorati va tarbiyaviy ta’sirning susayishi distant oila farzandlarining xulq-atvori, ta’lim jarayonlaridagi ijtimoiy faolligi hamda axloqiy qadriyatlarining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimolini oshirmoqda.

Ayniqsa, ota-onaning uzoq muddatli migratsiyasi sharoitida distant oilalarda voyaga yetayotgan bolalar oilaviy rollarni erta yoshdan o‘zlashtirishga majbur bo‘lib, bu ularning psixologik yetilish jarayonining nomutanosib kechishiga sabab bo‘lmoqda. Oilada ota-ona o‘rnini vaqtincha egallagan qarindoshlar yoki vasiylarning

tarbiyaviy salohiyati ko‘pincha biologik ota-onaning emotsional va pedagogik vazifalarini to‘liq kompensatsiya qila olmaydi. Natijada, oilaviy munosabatlarda emotsional uzilishlar yuzaga kelib, bu holat distant oila farzandlarining shaxsiy identifikatsiyasi, ijtimoiy integratsiyasi va kelgusidagi hayot strategiyalariga uzoq muddatli ta’sir ko‘rsatib kelmoqda. Men bu mavzuni tanlaganimning sababi – o‘zim shunday oilalardagi bolalar bilan muloqotda bo‘lganman, ularning ichki holatini ko‘rganman. Ular ko‘pincha “Mening dadam Rossiyada ishlaydi” yoki “Onam uzoqda” deganda, yuzlarida g‘urur bilan birga sog‘inchni ham sezish mumkin edi. Shuning uchun bu mavzu men uchun nafaqat ilmiy, balki shaxsiy ahamiyatga ham ega.

Bog‘lanish nazariyasining asoschisi J. Bowlby ham o‘zining “Xavfsiz tayanch” asarida bola va ota-ona o‘rtasidagi barqaror emotsional bog‘lanishni bolaning sog‘lom ruhiy rivojlanishining asosiy sharti sifatida talqin qiladi [1]. J. Bowlby ota-ona bola uchun nafaqat biologik parvarish manbayi, balki xavfsizlik, ishonch va emotsional qo‘llab-quvvatlashni ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi deb bilgan.

Distant oilalar sharoitida mazkur bog‘lanishning uzilishi yoki cheklanishi ko‘pincha masofaviy, asosan onlayn muloqot shakllari orqali saqlab qolinishga harakat qilinadi. Biroq ilmiy tadqiqotlar masofaviy muloqotning bolaning kundalik emotsional ehtiyojlarini to‘liq qondirish imkoniyatlari cheklanganligini ko‘rsatadi. Virtual aloqa orqali ota-onaning jismoniy mavjudligi, bevosita emotsional javob qaytarish, jismoniy yaqinlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi muhim komponentlar yetarli darajada namoyon bo‘lmaydi.

Mazkur jarayonlarni kengroq tushunishda amerikalik psixolog U. Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasi ahmiyati katta. Ushbu nazariyaga ko‘ra, bolaning rivojlanishi ko‘p qatlamli va o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy muhitlar tizimi doirasida shakllanadi. Shu bilan birga bola rivojiga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy tizimlar sifatida mikrotizim (oila, maktab, tengdoshlar guruhi), mezotizim (mazkur mikrotizimlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar), ekzotizim (ota-onaning mehnat faoliyati, ijtimoiy xizmatlar, mahalla muhitlari) hamda makrotizim (jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, madaniy qadriyatlar va normativ-huquqiy tizim) ajratib ko‘rsatiladi [2].

Distant oilalar sharoitida ota-onaning uzoq muddat davomida jismonan oiladan uzoqda bo‘lishi bolaning mikrotizimida muhim o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Avvalo, oilaviy muhitda ota-ona ishtirokining cheklanishi bolaning kundalik emotsional qo‘llab-quvvatlanishi, nazorat va tarbiyaviy ta’sir mexanizmlarining zaiflashishiga olib keladi. Bu holat, o‘z navbatida, mezotizim darajasida ya’ni oila va maktab, oila va tengdoshlar muhiti o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarning izchilligi va barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur tizimlararo muvozanatning buzilishi distant oila farzandlarining maktab muhitidagi xulq-atvorida turli xil moslashuv strategiyalarining namoyon bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Xususan, ayrim bolalarda ijtimoiy faollikning pasayishi, ichki dunyoga chekinish, kommunikativ ehtiyojlarning cheklanishi kuzatilsa, boshqalarda esa aksincha, haddan tashqari faol, impulsiv yoki e’tiborni jalb etishga qaratilgan xatti-harakatlar shakllanishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlarda bunday xulqiy reaksiyalar bolaning emotsional yetishmovchilikni kompensatsiya qilishga qaratilgan moslashuv mexanizmlari sifatida talqin qilinadi.

Ekzotizim darajasida ota-onaning mehnat migratsiyasi, bandlik sharoitlari va ijtimoiy himoya tizimlari bilan bog‘liq omillar bolaning rivojlanish muhitiga bilvosita, biroq barqaror ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, makrotizimda mavjud bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklar, migratsiya jarayonlariga oid ijtimoiy qarashlar va madaniy stereotiplar distant oila farzandlarining jamiyatga integratsiyalashuv jarayonini murakkablashtirishi mumkin.

Mazkur jarayonlarni milliy ijtimoiy kontekstda tahlil qilgan holda shuni ta’kidlash joizki, Yangi O‘zbekiston jamiyatida oila qadriyati eng muhim ijtimoiy institutlardan biri sifatida qaraladi. Oila nafaqat biologik birlik, balki shaxsni ijtimoiylashtirish, ma’naviy qadriyatlarni uzatish va ijtimoiy birdamlikni ta’minlovchi asosiy muhit hisoblanadi. Shu sababli, distant oilalarda voyaga yetayotgan farzandlarning ijtimoiy-psixologik holati alohida ijtimoiy ahamiyatga ega masala sifatida e’tirof etiladi.

Milliy an’analar va jamoaviy ijtimoiy munosabatlar tizimida mahalla instituti hamda qarindoshlik aloqalari distant oila farzandlarini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi. Ko‘p hollarda mahalla faollari, yaqin qarindoshlar yoki vasiylar bolaning kundalik tarbiyasida faol ishtirok etib, ota-onaning vaqtincha yo‘qligini qisman

kompensatsiya qilishga harakat qiladilar. Biroq, ayrim holatlarda tarbiya jarayoniga ortiqcha aralashuv, nazoratning haddan tashqari kuchayishi yoki bir nechta tarbiyaviy subyektlarning muvofiqlashtirilmagan ta’siri bolaning shaxsiy mustaqilligi, mas’uliyat hissi va o‘z qarorlarini qabul qilish ko‘nikmalarining shakllanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bu esa bolaning shaxsiy rivojlanishida ichki qarama-qarshiliklar va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Empirik kuzatuvlar ham bu jarayonlarni tasdiqlaydi. Masalan, men kuzatgan oilalardan birida bola onasining o‘rnini buvisi egallagan, biroq har safar onasi bilan telefon orqali gaplashgach, uzoq vaqt jim bo‘lib qolardi. Shu holat o‘zbek oilalarida mehr va g‘amxo‘rlik resurslari mavjud bo‘lishiga qaramay, hissiyotlarni ochiq ifoda etish ko‘nikmalarining yetishmasligini ko‘rsatadi.

Shu bois, distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borishda ekzotizim va makrotizim omillarini hisobga olgan holda, oila, mahalla, ta’lim muassasalari va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ijtimoiy ish mutaxassislarining asosiy vazifasi jamoaviy qo‘llab-quvvatlashning ijobiy jihatlarini saqlab qolgan holda, bolaning individual ehtiyojlari, shaxsiy chegaralari va mustaqil rivojlanish imkoniyatlarini ta’minlashdan iboratdir.

Shuningdek, distant oilalar bilan ishlovchi mutaxasisslar jumladan, ijtimoiy xodimlarda bevosita ruhiy va emotsional buzilishlarga uchraydi. Chunki, har bir bola va uning hayotiy hikoyasi mutlaqo noyob bo‘lib, amaliyot jarayonida mutaxassisning sabr, tinglash va empatiya ko‘nikmalarini sinovdan o‘tkazadi. Shu sababli, ijtimoiy xodim uchun eng muhim tamoyil mehr va ishonchni yo‘qotmaslikdir.

Amaliyotimiz davomida kuzatilgan holatlar shuni ko‘rsatadiki, ba’zida oddiy muloqot, suhbat yoki tinglash bolaga eng katta yordam bo‘lishi mumkin. Masalan, bir bola onasi chet elda bo‘lganligi sababli buvisi bilan yashardi, biroq u doim “Buvim band, menga vaqt ajratolmaydi” deb shikoyat qilardi. Shu vaziyat ijtimoiy ishning asosiy tamoyillaridan biri bolaning o‘zini tinglangan va tushunilgan his qilishi muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Natijada, distant oila farzandlari bilan ishlashda ijtimoiy ishning samarasi nafaqat jamoaviy va strukturaviy qo‘llab-quvvatlashga,

balki bolaning emotsional va psixologik ehtiyojlarini doimiy ravishda inobatga olishga bog‘liq. Bu esa mutaxassisning o‘zining shaxsiy rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi: sabr, tinglash va mehrni so‘zsiz berish ko‘nikmalari mustahkamlanadi, va ijtimoiy ish kasbi shunchalik nafaqat vazifa, balki ijtimoiy chaqiriqqa aylanadi.

Bunday oilalarda ijtimoiy xodimlarning faoliyati asosan uch yo‘nalishda amalga oshiriladi:

Birinchidan, psixologik qo‘llab-quvvatlash ya’ni bolaning his-tuyg‘ularini aniqlash, uni tinglash va emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

Ikkinchidan, ota-onalar bilan masofaviy aloqa o‘rnatish, bunda onlayn suhbatlar, videoaloqalar va boshqa vositalar orqali bolaning ota-onasi bilan emotsional yaqinlik hissi saqlanadi [3];

Uchinchidan, ijtimoiy muhitni faollashtirish, ya’ni bolaga maktab, mahalla va tengdoshlar muhiti orqali o‘zini qadrli va foydali his qilish imkoniyatlarini yaratishdan iborat.

Fikrimizcha, ushbu yo‘nalishlar bolaning emotsional va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ota-onalar bilan masofaviy aloqani saqlash hamda uning ijtimoiy integratsiyasini rag‘batlantirishga, shu bilan birga mamlakatimizda maktab, mahalla va oilaviy tizimlar o‘rtasidagi muvofiqlashtirilgan hamkorlikni mustahkamlash, bolaga xavfsiz ijtimoiy muhitini ta’minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. A secure base Parent–Child Attachment and Healthy Human Development John Bowlby. Basic books A Member of the Perseus Books Group. 1988. P–136.

2. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.

3. David Moher & Alessandro Liberati, Jennifer Tetzlaff, Douglas G Altman, The PRISMA Group, 2009. “Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement, PLOS Medicine, Public Library of Science, vol. 6(7), pages 1-6, July.

IJTIMOIY DAVLAT TAMOYILLARI ASOSIDA O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING ROLI

Egamberdiyeva Gavharoy komiljon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional o‘rni va faoliyati tahlil qilinadi. Maqolada agentlikning tashkil etilish sabablari, asosiy vazifalari, funksional yo‘nalishlari hamda ijtimoiy siyosatni amalga oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishda agentlik faoliyatining samaradorligi, raqamlashtirish jarayonlari va manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlariga ta’siri ilmiy asosda baholanadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, ijtimoiy siyosat, manzilli yordam, O‘zbekiston.

Zamonaviy jamiyatda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi davlatning ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy himoya tizimi orqali aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlash maqsad qilinadi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ijtimoiy siyosatni takomillashtirish, uni yangi institutsional asoslarda tashkil etish zarurati yuzaga keldi.

Shu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy sohada muhim islohot sifatida namoyon bo‘ldi. Agentlik aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi muhim institutga aylandi. Mazkur maqolada agentlikning ijtimoiy himoya tizimidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Maqolaning maqsadi – O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional ahamiyati va faoliyat yo‘nalishlarini ochib berishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida tizimli-tahliliy, tarixiy-qiyosiy, institutsional va normativ-huquqiy metodlardan foydalanildi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, hukumat hujjatlari, rasmiy statistik ma’lumotlar hamda ilmiy adabiyotlar asosiy manba sifatida qo‘llanildi.

1. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanish bosqichlari

O‘zbekistonda mustaqillik yillarida ijtimoiy himoya tizimi bosqichma-bosqich rivojlandi. Dastlab ijtimoiy yordam an’anaviy nafaqa va imtiyozlar shaklida amalga oshirilgan bo‘lsa, keyinchalik manzilli ijtimoiy yordam va ijtimoiy sug‘urta mexanizmlari joriy etildi. So‘nggi yillarda esa ijtimoiy himoya tizimini markazlashtirish va institutsional jihatdan mustahkamlash zarurati yuzaga keldi.

2. Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi va huquqiy asoslari

Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish maqsadida tashkil etildi. Agentlik faoliyati Konstitutsiya, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari bilan tartibga solinadi. Uning asosiy vazifalari aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini muvofiqlashtirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va manzilli yordam mexanizmlarini joriy etishdan iborat.

3. Agentlikning asosiy funksiyalari va faoliyat yo‘nalishlari. Ijtimoiy himoya milliy agentligi quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

- ijtimoiy yordam va nafaqalarni tayinlash va monitoring qilish;
- ehtiyojmand aholini aniqlash va yagona reyestrlarni yuritish;
- nogironligi bo‘lgan shaxslar va keksalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;
- ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish va samaradorligini oshirish
- davlat va nodavlat sektor o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish.

4. Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda agentlikning o‘rni

Agentlik faoliyati natijasida ijtimoiy yordamning manzilliligi kuchaydi, byurokratik to‘siqlar qisqardi va aholiga xizmat ko‘rsatish sifati yaxshilandi. Raqamli platformalar orqali ijtimoiy yordamni tezkor va shaffof taqdim etish imkoniyati yaratildi. Bu esa ijtimoiy

adolatni ta’minlash va aholining davlatga bo‘lgan ishonchini oshirishga xizmat qilmoqda.

5. Ijtimoiy himoya sohasida amalga oshirilgan islohotlar va ularning statistik tahlili

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish doirasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Xususan, kam ta’minlangan oilalarni aniqlashda “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” joriy etilib, manzilli ijtimoiy yordam qamrovi sezilarli darajada kengaydi.

1-jadval. 2018–2024-yillarda ijtimoiy nafaqa va yordam oluvchilar sonining o‘sish dinamikasi

Yillar	Ijtimoiy yordam oluvchilar (ming kishi)	Davlat byudjetidan ajratilgan mablag‘ (trln so‘m)
2018	1 200	7,5
2019	1 450	9,2
2020	2 100	14,8
2021	2 300	18,5
2022	2 600	22,0
2023	2 900	26,4
2024	3 200	30,1

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, ijtimoiy yordam oluvchilar soni va moliyalashtirish hajmi yildan-yilga barqaror o‘sib bormoqda. Bu holat davlat tomonidan ijtimoiy himoya siyosatiga ustuvor yo‘nalish sifatida qaralayotganini ko‘rsatadi.

2-jadval. Ijtimoiy yordam turlari bo‘yicha qamrov (2024-yil)

Ijtimoiy yordam turi	Qamrov darajasi (%)
Kam ta’minlangan oilalar nafaqasi	38
Bolali oilalarga nafaqa	27
Nogironligi bo‘lgan shaxslarga yordam	21
Keksalarni qo‘llab-quvvatlash	14

Mazkur ko‘rsatkichlar ijtimoiy himoya siyosatida manzillilik tamoyilining ustuvorligini ko‘rsatadi. Ushbu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi monitoring va muvofiqlashtiruvchi institut sifatida muhim rol o‘ynamoqda.

1-rasm. 2018–2024-yillarda ijtimoiy yordam oluvchilar sonining o‘sish dinamikasi (ustunli diagramma tavsifi)

Mazkur diagrammada ijtimoiy yordam oluvchilar sonining yilma-yil barqaror o‘sib borayotgani aks ettiriladi. Ayniqsa, 2020-

yildan keyingi davrda keskin o‘sish kuzatilib, bu pandemiya sharoitida davlat tomonidan ijtimoiy himoya choralarining kengaytirilgani bilan izohlanadi.

2-rasm. 2024-yilda ijtimoiy yordam turlari bo‘yicha qamrov tarkibi (doiraviy diagramma tavsifi)

Doiraviy diagramma ijtimoiy yordam turlarining umumiy qamrovdagi ulushini ko‘rsatadi. Unda kam ta’minlangan oilalarga beriladigan nafaqalar eng katta ulushni egallashi, bolali oilalar va nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash esa muhim ijtimoiy yo‘nalish sifatida namoyon bo‘lishi tasvirlanadi.

6. Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish istiqbollari. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatini yanada rivojlantirish istiqbolda quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni taqozo etadi:

- ijtimoiy xizmatlarni to‘liq raqamlashtirish va sun’iy intellekt elementlarini joriy etish;
- ijtimoiy yordam samaradorligini baholashning ilmiy indikatorlarini ishlab chiqish;
- nodavlat notijorat tashkilotlari va xususiy sektor bilan ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish;
- ijtimoiy siyosatda hududiy tafovutlarni kamaytirish.

O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligi markaziy institutsional bo‘g‘in sifatida namoyon bo‘lmoqda. Agentlik faoliyati ijtimoiy yordamning manzilliligi, shaffofligi va samaradorligini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlar ijtimoiy davlat tamoyillarini mustahkamlashga, aholining zaif qatlamlarini kompleks qo‘llab-quvvatlashga zamin yaratmoqda. Kelgusida agentlik faoliyatini raqamlashtirish, ilmiy tahlil va innovatsion yondashuvlar bilan boyitish O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [Matn] Rasmiy nashr. - Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2023. - 80 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023–2024-yillarda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.

4. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, 1990.
5. OECD. Social Protection and Well-being. Paris, 2022.

TA’LIM MUHITIDA XALQ HUNARMANDCHILIGI ORQALI TALABALARNING IJTIMOIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Esanova Sarvinoz Uktamovna
Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim muhitida xalq hunarmandchiligi elementlarini qo‘llash orqali talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini baholashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, xalq hunarmandchiligi, ijtimoiy kompetensiyalar, virtualizatsiya, madaniy meros

XXI asrda ta’lim tizimi tez o‘zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, globallashuv jarayonlari va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida yangi qiyofani olmoqda. Zamonaviy mehnat bozori nafaqat yuqori kasbiy malakaga, balki rivojlangan ijtimoiy kompetensiyalarga ega mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda. Ijtimoiy kompetensiyalar - bu kishining jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, boshqalar bilan samarali muloqot qilishi va turli madaniy kontekstlarda moslashishi uchun zarur bo'lgan bilimlar, ko'nikmalar va munosabatlar majmuidir.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida milliy madaniy merosni saqlash va rivojlantirish, shu bilan birga zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan. Bu vazifalarni amalga oshirishda xalq hunarmandchiligi noyob imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari: Raqamli ta’lim muhitida xalq hunarmandchiligi orqali talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini eksperimental yo‘l bilan tasdiqlash. Ijtimoiy kompetensiyalar va ularning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni nazariy jihatdan asoslash Raqamli ta'lim muhiti va xalq hunarmandchiligi integratsiyasining pedagogik potensialini aniqlash Talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini ishlab

chiqish Metodikaning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali baholash Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish

Adabiyotlar tahlili : Ijtimoiy kompetensiyalar konsepsiyasi 1970-yillarda paydo bo‘lib, dastlab psixologiya va sotsiologiya sohasida rivojlandi. CASEL tashkiloti ijtimoiy-emotsional ta’limning beshta asosiy komponentini aniqlagan: o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘zini boshqarish, ijtimoiy xabardorlik, munosabatlarni boshqarish va mas'uliyatli qaror qabul qilish. Xalq hunarmandchiligi ta'limiy vosita sifatida Xalq hunarmandchiligi ko‘p funktsiyali ta'limiy vosita bo‘lib, quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

Madaniy identifikatsiya: Talabalar milliy madaniyat, qadriyatlar va an’analar bilan tanishadi

Amaliy ko‘nikmalar: Motorika, fazoviy fikrlash va texnik ko‘nikmalar rivojlanadi

Ijodiy faoliyat: Talabalar o‘z g‘oyalarini amaliy tatbiq etadi

Ijtimoiy muloqot: Guruh ishlarida hamkorlik, kommunikatsiya rivojlanadi

Raqamli ta’lim muhiti - bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari orqali yaratilgan, talaba va o‘qituvchi o‘rtasida pedagogik muloqotni ta’minlovchi tizimdir. Zamonaviy raqamli vositalar ta’limda: virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), 3D modellashtirish, onlayn hamkorlik platformalari va gamifikatsiya imkoniyatlarini taqdim etadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot dizayni Tadqiqot aralash metodologiya asosida o‘tkazildi. Kvazieksperimental dizayn qo‘llangan bo‘lib, unda eksperimental va nazorat guruhlari ishtirok etdi.

Tadqiqot bazasi va ishtirokchilar Tadqiqot O‘zbekistonning 4 ta oliy ta’lim muassasasida:

Guliston davlat universiteti, Qarshi davlat universiteti, Termiz davlat pedagogika instituti, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti. Ishtirokchilar: 454 nafar bakalavr bosqichi talabalari (2-kurslar). Eksperimental guruh: 230 nafar. Nazorat guruhi: 224 nafar. Kompetensiyalarni baholash

Quyidagi 5 ta asosiy kompetensiya baholandi: kommunikativ kompetensiya, hamkorlik qilish qobiliyati, madaniy xabardorlik, ijodiy fikrlash va raqamli savodxonlik.

Har bir kompetensiya 4 darajada baholandi:

Dastlabki (1-30 ball): Ko‘nikma yetarli darajada shakllanmagan
O'rta (31-60 ball): Ko‘nikma qisman namoyon bo‘ladi
Etarli (61-85 ball): Ko‘nikma yaxshi darajada rivojlangan
Yuqori (86-100 ball): Ko‘nikma mukammal darajada namoyon bo‘ladi

Sifat ma’lumotlari

Fokus-guruh intervyulari quyidagi xulosalarni berdi:

87.5% talabalar raqamli vositalar hunarmandchilikni o‘rganishni qiziqarli qilishini ta'kidladi

82.5% guruh ishlari ularning kommunikativ ko‘nikmalarini yaxshilaganini bildirdi

91.2% milliy madaniyatga bo‘lgan qiziqishi oshganini aytdi

78.3% raqamli kompetensiyalarini rivojlantirganini his qildi

Muhokama; tadqiqot natijalari ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini yaqqol ko‘rsatdi. Eksperimental guruhda ijtimoiy kompetensiyalarning barcha komponentlari bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli o'sish qayd etildi.

Nima uchun metodika samarali bo‘ldi?

Texnologiya va madaniyatning sinergiyasi: Raqamli vositalar milliy madaniyatni zamonaviy formatda taqdim etish imkonini berdi.

Kolaborativ ta’lim: Guruh loyihalari talabalarni hamkorlik qilishga, fikr almashishga undadi.

Amaliy yo‘naltirilganlik: Loyiha asosidagi ta’lim talabalarni real mahsulotlar yaratishga jalb qildi.

Shaxsiylashtirish: Har bir talaba o'ziga yoqqan hunarmandchilik turini tanlash imkoniyatiga ega edi.

Tadqiqotning quyidagi cheklovlari mavjud:

Faqat 4 ta universitetda o‘tkazildi

Faqat bakalavr talabalari

Xulosa va tavsiyalar: Raqamli ta’lim muhitida xalq hunarmandchiligi orqali ijtimoiy kompetensiyalarni samarali rivojlantirish mumkin.

Kompleks ta’sir: Metodika bir vaqtning o‘zida barcha kompetensiyalarni rivojlantirdi.

Talabalar qoniqishi: 87.5% talabalar metodikani an'anaviy yondashuvlarga nisbatan afzal ko'rdi.

Texnologiya va madaniyat uygunligi: VR, AR, 3D modellashtirish milliy madaniy merosni saqlashga xizmat qiladi.

Tavsiyalar: Oliy ta’lim muassasalari uchun:

Xalq hunarmandchiligi fanlarini raqamli vositalar bilan boyitish

O‘qituvchilarni raqamli pedagogika bo‘yicha tayyorlash. Virtual laboratoriyalar yaratish

Xulosa:Raqamli ta’lim muhiti va xalq hunarmandchiligi integratsiyasi - bu nafaqat pedagogik innovatsiya, balki madaniy meros va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtiruvchi strategik yondashuv. Globallashuv sharoitida milliy identifikatsiyani saqlash va mustahkamlash muhim vazifa hisoblanadi. Bizning metodikamiz bu vazifani hal qilish bilan birga, talabalarni XXI asr talablari darajasida tayyorlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. (2019). O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
2. Greenhow, C., et al. (2022). The educational response to Covid-19. Technology, Pedagogy and Education, 30(1), 7-25.
3. OECD. (2019). OECD Future of Education and Skills 2030.
4. Radianti, J., et al. (2020). A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education. Computers & Education, 147, 103778.
5. Rakhimova, D. (2022). Traditional crafts in modern educational context of Uzbekistan. Central Asian Journal of Education, 1(3), 45-52.
6. Selwyn, N. (2016). Is technology good for education? Polity Press.
7. Soland, J., et al. (2023). Social-emotional learning competencies. RAND Corporation.
8. Williamson, B. (2023). Digital education governance. Routledge.
9. UNESCO. (2021). Intangible Cultural Heritage. https://ich.unesco.org/

PATRONAT OILALARGA JOYLASHTIRILGAN YETIM VA OTA-ONA QARAMOG‘ISIZ QOLGAN BOLALARNI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

G‘.O‘.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
S.B.Eshdavlatova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada patronat oilalarga joylashtirilgan yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ijtimoiy-psixologik rivojlanish xususiyatlari chuqur tahlil etilib, patronat oilaviy muhitining ularning psixik barqarorligi, emotsional ehtiyojlarining qondirilishi hamda sog‘lom shaxs sifatida shakllanishiga ko‘rsatadigan ta’siri ilmiy asosda yoritiladi; shuningdek, bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida psixologik qo‘llab-quvvatlash, samarali pedagogik yondashuv va ijtimoiy muhitning hal qiluvchi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Patronat oila, yetim bola, ota-ona qaramog‘isiz qolgan bola, yetimlik, ijtimoiy yetimlik, bolalar uylari, bog‘lanish, yetim sindromi, psixologik xususiyatlar, RBIMM.

Yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish masalalari bugungi kunda davlat siyosatining eng ustuvor va dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda, chunki oilaviy muhitdan mahrum bo‘lgan bolalar shaxs sifatida rivojlanish jarayonida turli murakkab to‘siqlar va qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi, shuningdek, individual qobiliyat va imkoniyatlarini namoyon etish darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

An’anaviy bolalar uylari va internat muassasalari, albatta, bolalarning asosiy ehtiyojlarini qondira olgan bo‘lsa-da, ular oilaviy munosabatlar, individual e’tibor va emotsional qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari jihatidan cheklangan, shuning uchun zamonaviy ijtimoiy himoya tizimida yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni kompleks tarzda qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotiga integratsiyasi, psixologik barqarorligini ta’minlash va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bunday bolalarning ijtimoiy-psixologik holati ko‘pincha murakkab va ziddiyatli bo‘ladi. Ota-onadan erta ajralish, beparvolik yoki salbiy oilaviy muhit bolada chuqur psixologik jarohatlarni keltirib chiqaradi. Natijada bolalarda xavotir va qo‘rquvning yuqori darajasi, o‘zini past baholash, emotsional beqarorlik, agressiv yoki aksincha, yopiq xulq-atvor, shuningdek, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda qiyinchiliklar kuzatiladi. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatayaptiki, yetim bolalarda bog‘lanish buzilishi tez-tez uchramoqda, bu esa bolaning kelajakda yaqin munosabatlar o‘rnatishiga, o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash va boshqarish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda ko‘plab mamlakatlarda bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalashga qaratilgan patronat oila tizimi joriy etilib, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishning samarali shakli sifatida e’tirof etilmoqda. Patronat oila - bu ijtimoiy himoyaga muhtoj bolani vaqtincha yoki doimiy asosda qabul qilib, unga oilaviy muhitda tarbiya beradigan, shuningdek, psixologik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni ta’minlaydigan maxsus ruxsatga ega oila hisoblanadi.

Bola manfaatlari nuqtai nazaridan uning oilada qolishi yoki yaqin qarindoshlari qaramog‘iga berilishi - farzandlikka, vasiylik va homiylikka berish hamda oilaga tarbiyaga berish (patronat) shakllariga mos keladi. Shu o‘rinda bolani joylashtirishning muqobil shakllaridan biri bo‘lgan oilaga tarbiyaga berish (patronat) tizimining afzalliklariga e’tibor qaratish lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 194–200-moddalari oilaga tarbiyaga (patronat) berish tartibini belgilab beradi. Xususan, mazkur kodeksning 198-moddasida voyaga yetgan har ikkala jinsdagi shaxslar patronat oilasi sifatida faoliyat yuritishi mumkinligi alohida ta’kidlab o‘tilgan, bu esa tizimning ochiqligi va imkoniyatlarini kengaytiradi [1].

Patronat oila tizimi bolaning shaxsiy rivoji, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligi uchun muhim omil sifatida qaraladi, chunki u bolaga individual e’tibor, doimiy emotsional qo‘llab-quvvatlash va jamiyat bilan integratsiyalashish imkoniyatini yaratadi [2]. Shu bilan birga, patronat oila tizimi bolalarni an’anaviy internat muassasalaridan farqli o‘laroq oilaviy munosabatlar va shaxsiy rivojlanish uchun qulay sharoit bilan ta’minlaydi, bu esa ularning

kelajakda mustaqil va ijtimoiy jihatdan moslashgan shaxs sifatida o‘sishiga xizmat qiladi.

Patronat oila tizimi orqali tarbiyalangan bolalarda ijtimoiy tajriba ortadi, bu esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga yordam beradi, chunki ular oilaviy munosabatlarni yaqindan boshdan kechiradi va ota-onaga o‘xshash qo‘llab-quvvatlovchi shaxslar bilan muntazam muloqot qiladi. Shu bilan birga, patronat oila tizimi bolalarning ijtimoiy integratsiyasini rag‘batlantiradi: ular tengdoshlar va maktab muhiti bilan faol aloqada bo‘ladi, jamiyat hayotiga moslashadi va ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi, bu esa ularning kelajakda mustaqil va mas’uliyatli shaxs sifatida o‘sishiga yordam beradi.

Bundan tashqari, patronat oilalarda bolalar bilan doimiy ishlaydigan mutaxassislar, ularning psixologik muammolarini erta aniqlash va tegishli yordam ko‘rsatishga imkon yaratadi. Mutaxassislar bolalarning emotsional holatini kuzatadi, muammolarni vaqtida aniqlaydi va individual yondashuvlarni tatbiq etadi, bu esa bolalarning stressga chidamliligini oshirish, o‘zini baholashni yaxshilash va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi [3].

Shu bilan birga, patronat oila tizimi bolalarga ijtimoiy tajriba orttirish va oilaviy muhitning barqarorligini his qilish imkoniyatini yaratadi, bu esa ularning ruhiy barqarorligini oshiradi va kelajakda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashish jarayonini jadallashtiradi. Natijada patronat oila tizimi nafaqat bolalarni asosiy ehtiyojlarini qondirish bilan cheklanmay, balki ularning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy va psixologik rivojlanishi uchun samarali mexanizm sifatida qaraladi.

RBIMM xodimlari tomonidan amalga oshirilgan “Patronat oilalarning bolalarni jamiyatga samarali integratsiyalashuvini ta’minlovchi ijtimoiy, pedagogik va psixologik resurslarini aniqlash” loyihasi doirasida O‘zbekiston hududidagi patronat oilalarning ijtimoiy, pedagogik va psixologik resurslari batafsil o‘rganilgan [4].

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, patronat oilaning ijtimoiy resurslari bolaning shaxsiy muhitini barqarorlashtirishga xizmat qiladi: bola patronat oila sharoitida o‘z xonasi va shaxsiy burchagiga ega bo‘ladi, oilada esa unga qarindoshlari bilan muloqot qilish

imkoniyati yaratiladi, bu esa bolada oilaviy muhit va ijtimoiy bog‘liqlik hissini shakllantiradi.

Pedagogik resurslar esa patronat oila ota-onalari tomonidan bolalarga maishiy xo‘jalikni yuritishni o‘rgatish, mehnat va axloqiy tarbiya berish, shuningdek, jamoaviy tarbiyaning salbiy ta’siridan himoyalanish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, patronat oilaning tarbiyaviy faoliyati bolaning shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirib, jamiyat hayotiga shaxs sifatida qo‘shilishiga imkon beradi.

Psixologik resurslar orqali patronat oilada bola ijtimoiy ko‘nikmalarni egallash va emotsional barqarorlikni oshirish uchun qulay imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Patronat tizimining markaziy tamoyili bolalarning manfaatlarini ustuvor qo‘yish bo‘lib, jarayonning asosiy tashkilotchisi oiladir. Bolani patronatga olgan oila a’zolarining hayot tarzi, ma’naviy va ma’rifiy qiyofasi bolaning shaxs sifatida rivojlanishining tashqi omili shakllantirish va ularni egallashlariga zamin yaratadi.

Shunday qilib, patronat oilalarning tarbiyalanuvchilar ruhiyatini shakllantirishdagi (ichki omil) va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvdagi roli va ahamiyati katta bo‘lib, ular nafaqat oilaviy muhit yaratadi, balki bolaning shaxsiy rivoji, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlaydigan samarali ijtimoiy mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni jamiyatga samarali integratsiyalashuvini ta’minlash, ularning ijtimoiylashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlash patronat oilalarning asosiy funksiyalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon doirasida patronat oilalar bolalarni oilaviy hayotning asosiy elementlari bilan tanishtiradi va ularni hayotiy ko‘nikmalar bilan qurollantiradi. Jumladan, bolalar uy-ro‘zg‘or ishlarini bajarish, oilaviy majburiyatlarni anglash, otalik va onalik hamda farzandlik funksiyalarini o‘zlashtirish, oilaviy byudjetni rejalashtirish va oilaning boshqa a’zolari bilan samarali muloqot o‘rnatish kabi faoliyatlarni amaliy tarzda egallash imkoniga ega bo‘ladi.

Shu bilan birga, patronat oilalardagi mavjud oilaviy muhit, ota va onaning oiladagi o‘rni, ularning xulqidagi tarbiyaviy namuna, iliq oilaviy-ijtimoiy munosabatlar, farzandlik tarbiyasi hamda mehnat ko‘nikmalari bilan bog‘liq bilim va tajriba, mazkur oilada tarbiya

topayotgan bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish va samarali ijtimoiylashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Natijada, patronat oilada tarbiyalanayotgan bolalar nafaqat oilaviy va ijtimoiy tajriba orttiradi, balki kelajakda jamiyat hayotida faol, mas’uliyatli va mustaqil shaxs sifatida rivojlanish uchun zarur kompetensiyalarni egallaydi.

Patronat oilalarga joylashtirilgan yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga ega bo‘lib, ular bilan ishlashda individual va kompleks yondashuv talab etiladi. Patronat oila bolalar uchun muassasalarga nisbatan qulayroq muhit bo‘lib, ularning shaxs sifatida sog‘lom rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik qo‘llab-quvvatlash va to‘g‘ri tashkil etilgan tarbiya jarayoni orqali bunday bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi. – Toshkent.: Adolat. 2023.

2. Астоянц М.С. Социальное сиротства: условия, механизмы и динамика эксклюзии (социокультурная интерпретация). Автореф. дисс... докт. соц. наук. – Ростов-на-Дону: Педагогический институт ФГОУ ВПО “Южный федеральный университет”, 2007. – С. 17.

3. E.X.Zaitov., G‘. O‘. Xolmurodov. Ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish amaliyoti. Darslik – Toshkent: 2024. - 285 b.

4. «O‘zbekistonda erta ijtimoiy yetimlikning oldini olish». Xrulnova G.V., Xusanova D.G., Madjidova D.A., Saydaliyeva N.M. – T.: «DELTA PRINT SERVICE», 2017.-144-bet

ZO‘RAVONLIKKA UCHRAGAN AYOLLARNI IJTIMOIY-HUQUQIY HIMOYALASHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Eshimova Zuhro Sobir qizi
O’zbek tili va adabiyoti universiteti Psixologiya va Sotsiologiya kafedrasi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamiyatning dolzarb muammolaridan biri bo‘lgan xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlikning oldini olish, ularni ijtimoiy-huquqiiy himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasining so‘nggi yillardagi qonunchilik bazasi, xususan, Prezident farmonlari va qarorlari

asosida yaratilgan yangi tizim — "himoya orderi", reabilitatsiya markazlari va xotin-qizlar faollari instituti faoliyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada xotin-qizlar huquqlarini ta’minlash borasidagi xalqaro tajriba (Turkiya, Gruziya va Skandinaviya davlatlari) o‘rganilib, milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan. Zo‘ravonlik qurbonlariga ko‘rsatilayotgan psixologik, yuridik va ijtimoiy yordamning samaradorligi statistik ma’lumotlar yordamida asoslangan. Maqolaning maqsadi — xotin-qizlar xavfsizligini ta’minlashda davlat va jamiyat institutlarining hamkorligini yangi bosqichga ko‘tarish choralarini belgilashdan iborat.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar huquqlari, gender tenglik, himoya orderi, maishiy zo‘ravonlik, reabilitatsiya, xalqaro standartlar, ijtimoiy himoya, huquqiy kafolat, ayollar daftari.

Bugungi kunda dunyo miqyosida inson huquqlari, xususan, xotin-qizlarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash ustuvor vazifa darajasiga ko‘tarildi. O‘zbekistonda ham xotin-qizlarni har qanday ko‘rinishdagi zo‘ravonlikdan himoya qilish davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Zero, oiladagi tinchlik va ayolning ijtimoiy himoyalanganligi — sog‘lom jamiyat poydevoridir.So‘nggi yillarda qabul qilingan qonun hujjatlari va davlat dasturlari ayollarning huquqiy maqomini tubdan o‘zgartirdi. Biroq, globallashuv va ijtimoiy o‘zgarishlar sharoitida zo‘ravonlikning yangi shakllari (kiber-zo‘ravonlik, iqtisodiy tazyiq) yuzaga kelayotgani himoya mexanizmlarini doimiy ravishda yangilab borishni taqozo etmoqda.

Milliy qonunchilik bazasining takomillashishi O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi "Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida"gi O‘RQ-561-sonli Qonuni sohada yangi davrni boshlab berdi .Ushbu qonun bilan ilk bor "tazyiq", "zo‘ravonlik" va "himoya orderi" tushunchalari huquqiy muomalaga kiritildi.Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 7-martdagi PF-87-sonli Farmoni bilan xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimi yangi bosqichga ko‘tarildi . Mazkur farmon asosida zo‘ravonlikka uchragan ayollar uchun "Ayollar daftari" orqali moddiy va ma’naviy ko‘mak berish, ularni bandligini ta’minlash mexanizmlari joriy etildi.

Shuningdek, himoya orderi zo‘ravonlik qurbonini himoya qilishning eng samarali mexanizmi bo‘lib xizmat qilmoqda. Ichki ishlar organlari tomonidan beriladigan ushbu hujjat zo‘ravonlik sodir etgan shaxsga muayyan cheklovlarni yuklaydi. 2023-yil aprel oyida jinoyat va ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodekslarga kiritilgan o‘zgarishlar bilan oilaviy (maishiy) zo‘ravonlik uchun alohida jinoiy javobgarlik belgilangani ushbu mexanizmning "ishlari" paydo bo‘lganidan dalolat beradi

Zo‘ravonlikka qarshi kurashishda xalqaro standartlarni o‘rganish milliy modelni boyitishga xizmat qiladi. Quyidagi jadvalda O‘zbekiston va xorijiy davlatlarning himoya tizimlari solishtirilgan:

Solishtirish mezonlari O‘zbekiston Turkiya (Istanbul konvensiyasi tajribasi) Gruziya Skandinaviya davlatlari (Shvetsiya)

Himoya orderi muddati 30 kungacha (uzaytirish imkoniyati bilan)6 oygacha 6 oygacha Muddat cheklanmagan (xavf darajasiga qarab)

Ixtisoslashgan politsiya Xotin-qizlar masalalari bo‘yicha inspektorlar "KADES" mobil ilovasi va maxsus bo‘limlarAyollar masalalari bo‘yicha prokurorlar Gender zo‘ravonligiga qarshi maxsus departamentlar

Reabilitatsiya markazlari "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va Shelterlar Keng tarmoqli davlat Shelterlari Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan boshpanalar Yuqori darajadagi maxfiy boshpanalar va ijtimoiy paket

Zo‘ravonlik turi uchun jazo Ma’muriy va Jinoiy Qat’iy jinoiy javobgarlik Jinoiy javobgarlik (kuchli nazorat) "Ayollar tinchligi" qonuni (o‘ta qat’iy jazo)

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston qonunchiligi so‘nggi yillarda keskin rivojlangan bo‘lsa-da, himoya orderining muddatlari va ixtisoslashgan xizmatlar ko‘lamini kengaytirish bo‘yicha Skandinaviya va Gruziya tajribasidan o‘rganish lozim bo‘lgan jihatlar mavjud . Ayniqsa, Gruziya tajribasidagi kabi ayollar masalalari bo‘yicha ixtisoslashgan prokurorlar tizimini joriy qilish tergov sifatini oshirishi mumkin.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda quyidagi zamonaviy mexanizmlar ishga tushirilgan:

1146 - Ishonch telefoni: Sutka davomida psixologik va huquqiy maslahat berish tizimi .

Reabilitatsiya markazlari: Zo‘ravonlik qurbonlariga boshpana, tibbiy va psixologik yordam ko‘rsatuvchi muassasalar.

Mahalla xotin-qizlar faoli: Har bir mahallada ayollar muammolarini "uybay" o‘rganuvchi tizim yaratildi .

Prezidentning 2023-yil 1-iyundagi PF-82-sonli Farmoniga binoan, ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar bilan ishlash tizimi "Inson" ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish markazlariga o‘tkazildi . Bu esa yordamning manzilli va professional bo‘lishini ta’minlaydi. Amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, amaliyotda xotin-qizlarni himoya qilish mexanizmlari oldida bir qator to‘siqlar saqlanib qolmoqda. Xususan, himoya orderi berilganidan so‘ng, zo‘ravon va jabrlanuvchining bir uyda yashashda davom etishi takroriy zo‘ravonlik xavfini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aksariyat hollarda ayollar iqtisodiy qaramlik sababli zo‘ravon bilan birga yashashga majbur bo‘lmoqdalar .Shuningdek, kiber-makonda xotin-qizlarga nisbatan sodir etilayotgan tazyiqlar (shaxsiy ma’lumotlarni tarqatish bilan qo‘rqitish, haqorat qilish) yangicha huquqiy yondashuvni talab etadi. Bugungi kunda raqamli zo‘ravonlik qurbonlari uchun ham alohida "elektron himoya orderi" tizimini joriy etish masalasi dolzarb bo‘lib bormoqda .

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, birgina 2023-yil davomida xotin-qizlarga nisbatan 40 mingdan ortiq himoya orderlari berilgan. Ularning 80 foizidan ortig‘i oiladagi tazyiqlar hissasiga to‘g‘ri keladi. Muhimi shundaki, jinoyat qonunchiligiga kiritilgan o‘zgarishlardan so‘ng, oilaviy zo‘ravonlik bo‘yicha qo‘zg‘atilgan ishlar soni ortishi emas, balki bu turdagi huquqbuzarliklarning latent (yashirin) darajasi kamayishi kuzatilmoqda .

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilishning huquqiy va institutsional tizimi so‘nggi yillarda tubdan yangilandi. "Himoya orderi" institutining joriy etilishi va oilaviy zo‘ravonlik uchun jinoiy javobgarlikning belgilanishi ayollar huquqlarini ta’minlashning muhim kafolati bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘tkazilgan tahlillar zamonaviy himoya mexanizmlari samaradorligini oshirishda xalqaro tajribani, xususan, ixtisoslashgan huquqiy yordam va reabilitatsiya

xizmatlarini yanada kengaytirish zarurligini ko‘rsatdi.Xotin-qizlarning ijtimoiy-huquqiy himoyasini kuchaytirishda faqat huquqiy choralar bilan cheklanib qolmay, ularning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlash va jamiyatda zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik madaniyatini shakllantirish lozim. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va mahalla xotin-qizlar faollari hamkorligini yangi bosqichga ko‘tarish jabrlanuvchilarga manzilli yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, tizimdagi islohotlarni davom ettirish va zamonaviy monitoring usullarini joriy etish xotin-qizlarning davlat tomonidan himoyalanganlik darajasini oshirishga va jamiyatda gender tenglik barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi

Adabiyotlar ro‘yxati

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2023.

O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida"gi Qonuni, 02.09.2019.

O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonuni, 02.09.2019.

Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2021.

Abdullayeva M. Gender tenglik nazariyasi va amaliyoti. – T.: Akademnashr, 2022.

Xalqaro konvensiyalar (CEDAW): Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risida.

Sultonova L. Ayollarni ijtimoiy himoya qilishning huquqiy mexanizmlari: Xorij tajribasi. Ilmiy to‘plam, 2023.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi ma’lumotlari. www.ihma.uz.

Yunusov A. Kriminologiya: Oila va maishiy zo‘ravonlik muammolari. – T.: TDYU, 2022.

Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOYIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

G‘aniyev Yoqubjon Habibjon o‘g‘li
“Chust IT Servis” MCHJ direktori

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional o‘rni, asosiy vazifalari va faoliyat yo‘nalishlari chuqur tahlil etilgan. Ijtimoiy xizmatlarni markazlashtirish, raqamlashtirish, ehtiyojmand aholini aniqlash, manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarini joriy etish hamda ularning amaliy samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimini yanada rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar va takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, manzilli yordam, raqamlashtirish, ijtimoiy xizmatlar.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida aholini ijtimoiy himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ijtimoiy himoya tizimi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish va inson kapitalini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bois, mazkur sohada amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy talablarga mos, tizimli va samarali bo‘lishi lozim.

Avvalgi yillarda ijtimoiy himoya bilan bog‘liq vazifalar turli idoralar o‘rtasida taqsimlangan bo‘lib, bu holat muvofiqlashtirishning yetarli darajada ta’minlanmasligiga olib kelgan. Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ushbu kamchiliklarni bartaraf etish va ijtimoiy siyosatni yagona markaz asosida amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional o‘rni

Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini shakllantiruvchi va amalga oshiruvchi muhim institut hisoblanadi. Agentlikning asosiy vazifasi ijtimoiy yordam va xizmatlarni samarali tashkil etish, davlat resurslaridan oqilona foydalanish hamda aholining ehtiyojmand qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlashdan iborat.

Agentlik faoliyati orqali ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiyalar va xizmatlar ko‘rsatish jarayonida vakolatlar takrorlanishiga barham berildi. Hududiy bo‘linmalar orqali joylarda ijtimoiy muammolarni aniqlash va tezkor hal etish mexanizmlari yo‘lga qo‘yildi. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining institutsional mustahkamligini oshirdi.

Raqamlashtirish va manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlari

Bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni joriy etish muhim strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan axborot tizimlari va elektron platformalar orqali aholining ijtimoiy holatini baholash, ehtiyojmand qatlamlarni aniqlash va yordam tayinlash jarayonlari soddalashtirildi.

Manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarining takomillashuvi davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan yordamning haqiqiy ehtiyojmand fuqarolarga yetib borishini ta’minlamoqda. Bu jarayonda inson omilini kamaytirish, shaffoflik va hisobdorlikni oshirish orqali korrupsiyaviy xavflarning oldi olinmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish istiqbollari

Kelgusida ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatini yanada takomillashtirish muhim hisoblanadi. Xususan, nodavlat sektor va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikni kengaytirish, ijtimoiy xizmatlar bozorini rivojlantirish va xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish ustuvor vazifalar qatoriga kiradi.

Shuningdek, ijtimoiy himoya va bandlik siyosati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni kuchaytirish, aholining o‘zini o‘zi ta’minlash imkoniyatlarini kengaytirish orqali uzoq muddatli ijtimoiy barqarorlikka erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda muhim strategik institut sifatida namoyon bo‘lmoqda. Uning faoliyati orqali ijtimoiy yordamning manzilliligi, shaffofligi va samaradorligi oshib, ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qilmoqda. Kelgusida agentlik faoliyatini yanada takomillashtirish barqaror ijtimoiy rivojlanishning muhim omili bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya va kambag‘allikni qisqartirishga oid farmon va qarorlari.

2. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, rasmiy nashr.
3. Ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya masalalariga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar va tahliliy materiallar.
4. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) ijtimoiy himoya bo‘yicha tavsiyalari va hisobotlari.

ZAMONAVIY JAMIYATDA AYOLLARNING BOSHQARUVDAGI ROLI

G‘aybullayeva Gulchiroy Sherali qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy jamiyatda ayollarning tutgan o‘rni va rolini aniqlaydi hamda ayollarda yetakchilik xususiyatlarini ko‘rib chiqadi. Bulardan tashqari maqola jahonda menejment sohasida ayol rahbarlarning rivojlanish istiqbollari borasida fikr-mulohazalarga ham to‘xtaladi. Jamiyatimizda bugungi kunda hukumat tomonidan ayollarning boshqaruv sohalarida faoliyat yuritishi uchun yaratilgan imkoniyatlar to‘g‘risida ham maqolada so‘z yuritilgan.

Kalit so‘z va iboralar: boshqaruv, rahbar, boshqaruvchi ayol, liderlik, yetakchilik, zamonaviy jamiyat, tadbirkor, «zaif jins».

Bugungi kunda butun jahon bo‘ylab turfa boshqaruv sohalarida ayol rahbarlarning o‘rni va soni ortib borayotganiga ko‘zimiz tushmoqda. Ayollar o‘z bilimi va salohiyati, yetakchilik va liderlik qobiliyatlarini namoyon eta olganliklari tufayligina bugun jamiyatda bunday yuksak mavqega ega bo‘lib kelyaptilar. Zamonamiz rivojlangani sayin jamiyatda ayol muhim va hattoki, eng asosiy darajada rolni ushlab turmagan sohani topish muqarrar bo‘lib qolmoqda. Prezident, bosh vazir, diplomat, yirik siyosiy partiya rahbari yoki a’zosi, tadbirkor va yana bir necha sohalarda ilg‘orlik qilayotgan ayollar buning yaqqol isbotidir. So‘nggi yillarda boshqaruv sohasiga kirib kelgan va u yerda o‘zining mustahkam o‘rnini topa olgan, yetakchilik qobiliyati bilan oldingi o‘rinni egallay olgan, muvaffaqiyatli boshqaruvni amalga oshirayotgan “zaif jins” vakilalarining soni tobora ortib bormoqda. Bu esa o‘z navbatida, ayol rahbar, yirik bir tashkilotning tepasida turgan boshqaruvchi ayollarning jamiyatdagi roli oldinlab borayotganini ko‘rsatadi. Shunday bo‘lsa-da, erkak va ayol boshqaruv xususiyatlari ustidan

tadqiqot olib boruvchi mutaxassislarning bir to‘xtamga kela olmaganini ko‘rishimiz mumkin. Mutaxassislarning aksariyati, liderlik xususiyati faqat erkaklarga xos, ayollar esa faqatgina o‘zlarida mavjud yetakchilik uslubiga moslasha oladi desalar, yana ayrimlari boshqaruv faoliyati jarayonida ayol rahbarlarning tezda ko‘zga tashlanuvchi o‘ziga xos boshqaruvchilik qobiliyatlari erkaklarnikidan juda farq qiladi degan fikrni bildiradi. Ayoldan yaxshi rahbar chiqmaydi, ular yetuk boshqaruvchi bo‘la olmaydi degan umumiy fikr uzoq vaqtdan buyon butun dunyo maydonida barqaror stereotipga aylanib ulgurgan. Biroq o‘z sohasining yetakchisiga yoki kasbiy faoliyati davomida ulkan zafarlarga erishib ulgurgan, boshqaruvchilik qobiliyati bilan tartibli jamoani tuzib, uning boshqaruvini muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘ygan ayollarning yetishib chiqqani bu fikrning aksi ekanini dalillab beradi. Hozirgi zamonaviy hayotda yirik kompaniya va tashkilotlarga rahbarlik qilayotgan ayollarning soni talaygina. Hatto, biznes faoliyatini quyi qismdan boshlab, yirik kompaniya darajasiga yetkazib, shu kompaniyalarni muvaffaqiyatli boshqarayotgan ayollarni ham ko‘rishimiz mumkin. Ular hamisha o‘zgaruvchan iqtisodiy sharoitda yuqori darajada moslashuvchanlik, mas’uliyat hamda maqsad sari intilishdan ortga chekinmaydigan xislatlarini namoyon qilib kelmoqdalar. Ayni shu xususidan kelib chiqib, bugun bizning jamiyatda ham ilg‘orlik qilayotgan ayollar haqida gapirish o‘rinli bo‘ladi.Yurtimizda boshqaruv sohasiga endigina kirib kelgan yoxud bu sohaning tajribasini egallab ulgurgan ayol rahbarlar ham yo‘q emas. Ular bugun jamiyatimizning yanada ilgarilishida, yurt ravnaqi uchun amalga oshirilayotgan turfa jabhalarda erkaklardan qolishmagan holda ildam harakat qilmoqdalar. Shu boisdan ham hatto, «Harakatlar strategiyasi»da ayollarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, davlat va jamiyatdagi rolini kuchaytirish, ayollarni ishga joylashtirish, kasb-hunar kollejlari bitiruvchilarini tadbirkorlikka keng jalb etish va oila poydevorini yanada mustahkamlash ishlari belgilangan edi. Bugun jadal sur’atlarda rivojlanayotgan respublikamizning turli sohalarida ayollarning roli va boshqaruv jarayonidagi o‘rnini oshirish ham milliy barqaror taraqqiyotning asosiy elementlaridan biri sifatida qaralmoqda. Rahbarlik mavqeidagi ayollarning muhim vazni mavjudligi barcha mamlakatlarda jamiyatlarning ijobiy rivojlanishiga olib kelganligini

bilgan davlatimiz bu borada jamiyatdagi faol ayollarga qator imkoniyatlar eshigini ochib beryapti. Bunday imkoniyatlar sifatida o‘zini o‘zi boshqarish organlarini moliyalashtirishning yangi tizimiga o‘tish – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 18-fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonini aytishimiz mumkin. Ushbu farmonga muvofiq, mahalliy o‘zini-o‘zi boshqarish organlari va mahalla tizimlarida ayollar ishtiroki keskin kengaydi. O‘z biznesini ochayotgan va salmoqli muvaffaqiyatga erishayotgan tadbirkor ayollarning soni ham oshib bormoqda.

So‘nggi ma’lumotlarga ko‘ra, kichik korxonalar rahbarlarining 40,4 foizini, mo‘jaz tadbirkorlik sub’yektlari rahbarlarining 13,7 foizini xotin-qizlar vakillari tashkil etmoqda. O‘tgan asrlarga nazar tashlasak, ayollar faqat oila ishlari bilan mashg‘ul bo‘lganlar. XXI asr ayollarining esa farzand tarbiyasi, oilasiga sadoqatidan tashqari boshqa qadriyatlari ham shakllandi. Bu ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intilishi, egallagan kasbi orqali jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shish istagidir, bu ijobiy holatdan tashqari takomillashgan maishiy xizmat ko‘rsatish texnologiyalari muayyan darajada qo‘l mehnatini osonlashtirdi, aniqrog‘i ayollarning jismoniy jihatdan sraflaydigan kuchlarini tejashga sabab bo‘ldi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, rivojlanishlar asrida, taraqqiyotning ildam pillapoyasida turgan jamiyatimizda xotin-qizlarimizni «ko‘zgu» deya olishimiz mumkin. Chunki, jamiyatning ijtimoiy tuzumi qanday bo‘lishidan qat’iy nazar, o‘sha jamiyat aholisi turmushining farovonlik darajasi, oilalar barqarorligi, kelajak avlod – farzandlar tarbiyasi, iqtidori, jamiyatdagi intellektual salohiyat, ma’naviyat va madaniyat, ma’rifat, qo‘yingki, barcha jabhalarda erishilgan yutuqlar shu jamiyat taraqqiyotiga xotin-qizlarning qo‘shadigan hissasi va o‘sha jamiyatning ayollarga munosabati bilan belgilanadi. Hukumutimiz ayni shu jihatlarni inobatga olib, bugun

ayollarga davlat boshqaruvida ham, jamiyatdagi boshqa sohalar rahbarligida ham faoliyat olib borishiga keng imkoniyatlar bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.A.Axrorova. «Mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning ishtiroki». 2021.
2. «Xalq so‘zi» gazetasi No 42 27.02.2021(The word of the people No42 27.02.2021).
3. «Xalq so‘zi» gazetasi No 48 07.03.2021. (“The word of the people” No 48 07.03.2021)
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistikasi qo‘mitasi ma’lumotlari. (Data of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan.)
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021-yil 7-martda O‘zbekiston xotin-qizlariga yo‘llagan tabrigidan. (President of the Republic of Uzbekistan From the congratulatory message of Sh.Mirziyoyev to the women of Uzbekistan on March 7, 2021.)

BO’LAJAK OFITSERLARNI ICHKI TAHDIDLARDAN HIMOYALASH – IJTIMOIY –PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

G’ulomjonov Islomjon Valijon o’g’li
Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti Qoraqalpoq filiali mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada innovatsion yondashuvlar asosida bo‘lajak yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash texnologiyasini takomillashtirish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda ichki tahdidlarning mazmuni, tasnifi hamda ularning yosh ofitserlarning shaxsiy, psixologik va kasbiy rivojlanishiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, psixologik diagnostika, profilaktika chora-tadbirlari, ma’naviy-axloqiy tarbiya va raqamli monitoringga tayangan holda himoyalash texnologiyasini takomillashtirishga qaratilgan bosqichli metodika taklif etilgan. Mazkur metodika yosh ofitserlarda ichki tahdidlarga qarshi barqaror psixologik va ma’naviy immunitetni shakllantirishga xizmat qilib, harbiy ta’lim muassasalarida kadrlar tayyorlash tizimini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Bugungi kunda globallashuv, axborot makonining kengayishi va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning murakkablashuvi xavfsizlik sohasi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Globallashuv sharoitida bo`lajak yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash va milliy ruhda tarbiyalash – dolzarb masala bo`lib globallashuv jarayoni dunyoning

barcha sohalariga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Ilm-fan, texnologiya va madaniyatlar bir-biriga yaqinlashib, taraqqiyot yangi bosqichga chiqmoqda. Ammo bu jarayon ba’zan milliy qadriyatlar va urf-odatlarning zaiflashishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar globallashuv ta’sirida milliy o‘ziga xoslikni unutish xavfi ostida qolishi ehtimoli yuqori. Shuning uchun yosh avlodni milliy g‘urur va qadriyatlar asosida tarbiyalash masalasi har qachongidan ham dolzarb bo‘lib bormoqda.

Yoshlar tarbiyasining ijobiy mevasi bu – porloq kelajak demak. Milliy qadriyat deganda, xalqning tarixiy, madaniy, va ma’naviy merosi, avloddan avlodga o’tib kelayotgan urf-odatlar, odob-axloq qoidalari tushuniladi. O‘z milliyligini yo‘qotgan xalq o‘zligini yo‘qotgan xalqdir. Shuning uchun yoshlar ongiga zamonaviylik bilan bir qatorda milliy ong, milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini singdira olish tarbiyaning asosiy bosqichlaridan sanaladi.

Globallashuv jarayoni madaniyatlarning bir-biriga yaqinlashishiga, yangi texnologiyalar va g‘oyalarning keng tarqalishiga yordam beradi. Biroq shu bilan birga, ayrim hollarda milliy madaniyatlarning yo‘qolishiga yoki ularning o‘rnini yot qadriyatlar egallashiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Yoshlarning chet el ta’sirida o‘z ona tili, urf-odatlari va milliy merosidan uzoqlashishi jamiyatning ma’naviy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, globallashuv sharoitida yoshlarni tarbiyalashda milliylik ruhini saqlab qolish eng muhim vazifalardan biridir. Yoshlarni milliylik ruhida tarbiyalashning asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Birinchidan, ta’lim tizimida milliy qadriyatlarga e’tibor qaratish:

– O‘quv dasturlariga milliy madaniyat, tarix va urf-odatlarni chuqur o‘rgatuvchi fanlarni kiritish;

– yosh ofitserlarga buyuk ajdodlar merosini o‘rgatish va ularning yutuqlarini targ‘ib qilish;

– ona tilining nufuzini oshirish va yoshlarni milliy adabiyot bilan tanishtirish;

– ta’lim maskanlarida o‘quvchi yoshlar o‘rtasida milliy liboslarni urfga kiritish;

– yoshlar o‘rtasida “ijtimoiy tarmoqlarsiz bir kun” yoki “sevimli asarim bilan bir kun” kabi chellenjlar o‘tkazish.

Ikkinchidan, oila va mahalla tarbiyasining ahamiyatini oshirish:

– Ota-onalar bolalarini milliy ruhda tarbiyalashlari uchun farzandlari ta’lim olayotgan maktab, litsey, o‘quv yurtlarida mas’ul shaxslar bilan treninglar o‘tkazish.

– mahallalarda milliy urf-odat va qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi tadbirlar, hasharlar o’tkazib asosan yoshlarni jalb etish;

– yoshlarni ajdodlar merosi bilan tanishtirish va milliy bayramlarni keng nishonlash.

Uchinchidan, zamonaviy texnologiyalar orqali milliylikni targ‘ib qilish:

– Ijtimoiy tarmoqlarda milliy madaniyat, tarix va san’at haqida sifatli kontentlar yaratish.

Ma’rifatli yosh avlod o’z tarixini, haq-huquqini yaxshi bilgan va oldiga qo’ygan ezgu maqsadlari yo’lida izlanib charchamaydigan, o’zining hur fikriga ega bo’lib, yot g’oyalarga qarshi ongida himoya immunitetini shakllantira olgan avloddir. XXI asr texnika davri bo’lgan hozirgi vaqtda, yoshlar ongini turli gadjetlardagi ijtimoiy tarmoqlar orqali ommalashib borayotgan bekorchi “trend”lardan, “ommaviy madaniyat” deb ataluvchi yosh-u qari ko‘r-ko‘rona ergashib ketayotgan turli ahmoqona urflarni yosh avlod orasida tarqalib ulgurgani ayanchli holat.

Bugun farzand tarbiyasiga faqat ustozni yoki ota-onani vazifasi deb qaralishi sabab avtobus, metro yoki bekatlarda boshini telefondan ko’tarmayotgan atrof-muhitga befarq yoshlarning borligi ham sir emas. Bu kabi holatlarni oldini olish yoki kamaytirish uchun hatto davlatimiz rahbari ham “Kelajak – yoshlar qo‘lida” shiori ostida jonkuyarlik bilan, faoliyat olib borayotgan, yoshlarga katta e’tibor qaratayotganlarini ko‘rish mumkin.

Dunyoda sodir bo’layotgan urushlar, ocharchilik, qirg‘inbarotlik, suvsizlik kabi muammolar avj olib borayotgan bir paytda tinchlik osoyishtalik, to’kin-sochinlik bor yurtda yashayotganiga shukrona keltirgan holda shu mamlakatning har bir fuqarosi o’zining milliy o‘zligini saqlashi Vatan oldidagi eng muhim burch hisoblanadi.

Tinchlik shukuhida barkamol avlodni tarbiya qilishdan ko’ra ustuvor vazifa yo’q. Tarbiya – insondagi jismoniy va ruhiy, ma’naviy, ahloqiy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon hisoblanadi. U turli mezonlar va usullar asosida taraqqiy

etadi. Biroq, ko’zlangan maqsad bir xil. Shaxsni komil inson qilib tarbiyalash. Tarbiyaning milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan yo‘g‘rilgan usuli har davr uchun birdek ahamiyatli va foydalidir.Ayniqsa, harbiy xizmat va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimida xizmat qilayotgan yosh kadrlar uchun ichki tahdidlar masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ichki tahdidlar shaxsning psixologik holati, axloqiy qadriyatlari va axborot muhiti bilan bog‘liq bo‘lib, xizmat faoliyati samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida Qurolli Kuchlar va kuch tuzilmalari faoliyatini modernizatsiya qilish jarayonida kadrlar tayyorlash tizimiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda bo‘lajak yosh ofitserlarda ichki tahdidlarga qarshi barqaror psixologik, ma’naviy va kasbiy immunitetni shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu vazifani hal etishda innovatsion yondashuvlarga asoslangan himoyalash texnologiyasini ishlab chiqish masalalari yoritiladi.

Ichki tahdidlar tushunchasining ilmiy-nazariy asoslari

Ilmiy adabiyotlarda ichki tahdidlar tushunchasi shaxsning ichki omillari ta’sirida yuzaga keladigan xavflar majmui sifatida talqin etiladi. Ular tashqi tahdidlardan farqli ravishda ko‘pincha yashirin xarakterga ega bo‘lib, o‘z vaqtida aniqlanmasa, jiddiy salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ichki tahdidlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

axborotli-mafkuraviy tahdidlar — yolg‘on va manipulyativ axborot, destruktiv g‘oyalar ta’siri;

psixologik tahdidlar — stress, depressiya, emotsional beqarorlik, kasbiy yonish sindromi;

axloqiy-ma’naviy tahdidlar — qadriyatlar inqirozi, intizom buzilishi, korrupsiyaviy moyillik;

raqamli tahdidlar — kiberxavflar, shaxsiy ma’lumotlarning tarqalishi, ijtimoiy tarmoqlar orqali salbiy ta’sir.

Ushbu tahdidlar yosh ofitserlarning qaror qabul qilish qobiliyati, jamoadagi munosabatlari va xizmat intizomiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yosh ofitserlar faoliyatida ichki tahdidlarning namoyon bo‘lish xususiyatlari:

Yosh ofitserlar xizmat faoliyatining boshlang‘ich bosqichida yuqori mas’uliyat, katta yuklama va yangi ijtimoiy muhitga moslashish zarurati bilan to‘qnash keladi. Bu esa ularda psixologik zo‘riqish va ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yosh ofitserlarda ichki tahdidlar quyidagi holatlarda kuchayishi mumkin:

xizmatga moslashish davrida;

ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash yetarli bo‘lmaganida;

axborot makonida salbiy kontent ta’sirida;

shaxsiy muammolar va kasbiy qiyinchiliklar mavjud bo‘lganida.

Shu sababli ichki tahdidlarni bartaraf etish tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi.

Innovatsion yondashuvlar asosida himoyalash texnologiyasini shakllantirish

Innovatsion yondashuvlar deganda zamonaviy pedagogik, psixologik va raqamli texnologiyalarga tayanilgan kompleks chora-tadbirlar tizimi tushuniladi. Bu yondashuvlar yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalashda yuqori samara beradi.

Psixologik diagnostika va raqamli monitoring

Sun’iy intellekt elementlariga asoslangan psixologik testlar;

Biometrik ko‘rsatkichlar orqali stress darajasini baholash;

Erta ogohlantirish indikatorlari asosida xavflarni prognoz qilish.

Interaktiv ta’lim va simulyatsion texnologiyalar

Keyc-stadi va rolli o‘yinlar asosida mashg‘ulotlar;

Virtual reallik (VR) orqali murakkab xizmat vaziyatlarini modellashtirish;

Geymifikatsiya orqali qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantirish.

Ma’naviy-axloqiy barqarorlikni rivojlantirish

Milliy qadriyatlar va vatanparvarlikka asoslangan tarbiyaviy dasturlar;

Liderlik va mas’uliyatni shakllantiruvchi kouchinglar;

Psixologik barqarorlikni oshirishga qaratilgan treninglar.

Yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash texnologiyasining amaliy modeli

Taklif etilayotgan texnologiya quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

Diagnostika bosqichi — ichki tahdidlarga moyillikni aniqlash;

Profilaktika bosqichi — xavf omillarini kamaytirish;

Rivojlantirish bosqichi — kasbiy, psixologik va ma’naviy barqarorlikni kuchaytirish;

Monitoring va baholash bosqichi — samaradorlikni doimiy tahlil qilish.

Mazkur model harbiy ta’lim muassasalarida joriy etish uchun moslashuvchan hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan yosh ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash texnologiyasi ularda psixologik barqarorlik, ma’naviy immunitet va kasbiy mas’uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyani harbiy ta’lim tizimiga joriy etish kadrlar tayyorlash sifatini oshirish hamda milliy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini rivojlantirish strategiyasi. – Toshkent, 2020.

Abdullaev A. Psixologik xavfsizlik nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2018.

Zamonaviy ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.

DEVIANT XULQ-ATVORNING ASOSIY SHAKLLARI VA UNI KELTIRIB CHIQARUVCHI OMILLAR

G`ulomjonova Nozima
Namangan davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy ish yo`nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Abdusalomov Muhriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda global muammoga aylanayotgan deviant xulq tushunchasi va xulq-atvorning mohiyati, asosiy shakllari va ularni keltirib chiqaruvchi psixologik, ijtimoiy va pedagogik omillarni tahlil qiladi. Shaxs xulqidagi og‘ishlar, oilaviy va ijtimoiy muhit, ta’lim-tarbiya jarayoni kabi faktorlarning ta’siri yoritilgan. Tadqiqot deviant xulq-atvorni

tushunish va uni oldini olishning nazariy-amaliy jihatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so`zlar: Ijtimoiy me'yor, deviant xulq, ijtimoiy og‘ishlar, psixologik travmalar.

Deviant xulq-atvor (lot. deviation – og`ish) – ijtimoiy me’yorlarga zid bo‘lgan xulq-atvor. Deviant xulq-atvor “ijtimoiy deviatsiya” deb ham ataladi. Deviant xulq-atvor katta ijtimoiypsixologik muammoga aylanib bormoqda. Jamiyat taraqqiyoti davomida shaxsning xulq-atvori va ularning ijtimoiy me’yorlarga munosabati doimo ilmiy izlanuvchilar e’tiborida bo‘lib kelgan. Xulq-atvor normalaridan chekinish jarayoni inson psixologiyasi, ijtimoiy sharoitlar, oilaviy tarbiya, madaniy muhit va iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog‘langan murakkab hodisadir. Ilmiy adabiyotlarda deviant xulq-atvor atamasi jamiyat tomonidan qabul qilingan me’yorlar va qadriyatlarga mos kelmaydigan har qanday xatti-harakatlar sifatida talqin qilinadi. Masalan, sotsiolog R. Mertonning “Strukturaviy-funktsionalizm” nazariyasida me’yorlardan chetlashish jamiyatdagi tengsizlik va imkoniyatlarning notekis taqsimlanishi bilan izohlanadi. Shuningdek, E. Dyurkgeym “anomiy holat”ni jamiyatdagi normasizlik, beqarorlik va qadriyatlar tizimining izdan chiqishi sifatida tasvirlab, deviant hodisalarning asosiy manbai sifatida baholaydi.Ilmiy manbalarda ta’kidlanishicha, deviant xulq-atvor faqat shaxsning ichki psixologik xususiyatlari bilan emas, balki atrof-muhit, jamiyat talablari, tarbiya tizimi, tengdoshlar guruhi va ommaviy madaniyatning bevosita ta’siri bilan shakllanadi. Shu sababli mazkur mavzuni chuqur tadqiq etish ijtimoiy ish, pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Ijtimoiy xodim jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni oldini olish hamda ularni bartaraf etish kabi vazifalarni amalga oshirar ekan, uning zimmasiga yosh avlod kelajak taraqqiyoti masalalari ham yuklanadi. Deviant xulqli bolalar bilan ishlash ijtimoiy ish amaliyotining eng mas’uliyatli va murakkab yo‘nalishlaridan biridir. Chunki bu toifadagi bolalar jamiyat me’yorlariga moslashishda qiyinchilikka duch keladi, o‘z xatti-harakatlarida ijtimoiy normalardan og‘ish holatlarini namoyon etadi. Ijtimoiy xodimning asosiy vazifasi bunday bolalarni jazolash emas, balki ularning og‘ishiga sabab bo‘layotgan ichki va tashqi omillarni chuqur o‘rganib,

shu asosda ijtimoiy-pedagogik, psixologik va tarbiyaviy yordam ko‘rsatishdan iborat.Deviant xulqning ildizlari ko‘pincha bolaning oilaviy muhitidagi nomutanosibliklar, e’tibor yetishmasligi, psixologik bosim, maktabda yuzaga keladigan moslashuv muammolari, kommunikativ qiyinchiliklar yoki tengdoshlar ta’siriga bog‘liq bo‘ladi. Shu sababdan ijtimoiy xodimning yondashuvi doimo kompleks bo‘lishi, bolaning hayotiy tajribasi va shaxsiy ehtiyojlarini chuqur tushunishga asoslanishi zarur.Mening fikrimch, ijtimoiy xodimning eng kuchli quroli-bu bolaning ichki dunyosiga kira olish, uni qabul qilish va unga ishonchli muhit yaratib berishdir.Ijtimoiy xodim ishlash jarayonida avvalo bolaning muammosining mohiyatini o‘rganadi. Buning uchun suhbat, kuzatish, oila bilan muloqot, maktab pedagoglari va psixologlari bilan hamkorlik qilinadi. Bola ko‘pincha o‘z muammosini ochiq aytmaydi, shuning uchun ishonchli munosabat o‘rnatish muhim bosqich hisoblanadi. Ishonch ortgach, bola o‘zini erkinroq tutadi, his-tuyg‘ulari va kechinmalarini baham ko‘ra boshlaydi. Shu jarayon ijtimoiy xodimga deviant xulqning asl sabablarini tushunishga yordam beradi.Deviant bolalar bilan ishlashda individual yondashuv alohida o‘rin tutadi. Har bir bolaning muammosi, xarakteri, psixologik holati, ijtimoiy tajribasi boshqacha bo‘ladi. Masalan, bir bola agressiya orqali o‘zining himoya mexanizmini ishga soladi, boshqa bola esa ichki qo‘rquv yoki e’tiborga chanqoqlik sababli noadekvat xatti-harakat ko‘rsatadi. Ijtimoiy xodim ekologik tizim yondashuvi asosida bolaning atrof-muhitini, unga ta’sir ko‘rsatayotgan tizimlarni, uning resurs va ehtiyojlarini o‘rganib chiqadi.Oila bilan ishlash bu jarayonning ajralmas qismidir. Ko‘pincha boladagi deviant xulq oilaviy nizolar, noto‘g‘ri tarbiya uslublari, ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar yoki ota-onalarning e’tiborsizligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ijtimoiy xodim oila a’zolariga pedagogik maslahat beradi, ular bilan suhbatlar o‘tkazadi, ota-onaning tarbiyaviy kompetensiyasini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, oilaga psixologik, ijtimoiy yoki moddiy resurslar bilan bog‘lash ham ijtimoiy xodimning vazifasidir.Maktab bilan hamkorlik ham juda muhim. O‘qituvchilar va sinf rahbarlari bolaning kundalik xulqi haqida ma’lumot berishi, o‘z kuzatuvlarini ulashishi mumkin. Ijtimoiy xodim ularning tavsiyalariga tayanib, bolaga maktab muhitida moslashishga yordam beruvchi individual reja ishlab chiqadi. Bu reja motivatsiyani oshirish, ijobiy rag‘batlantirish,

konfliktlarni yumshatish, kommunikativ malakalarni rivojlantirishga qaratiladi.Psixologik yondashuv ham katta ahamiyat kasb etadi. Deviant xulqli bola ko‘pincha o‘zini qadrsiz, keraksiz, tushunilmagan deb his qiladi. Shuning uchun ijtimoiy xodim bolaga o‘zini anglash, o‘zini baholash, emotsional barqarorlikni rivojlantirish, ichki konfliktlarni yengish bo‘yicha ko‘nikmalar beradi. Treninglar, rolli o‘yinlar, maslahatlar va terapevtik suhbatlar bu jarayonda juda samarali vositalardir.Jamiyat bilan bog‘lash ham ijtimoiy xodimning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bola bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazish imkoniga ega bo‘lishi lozim. Sport, san’at, to‘garaklar, ijtimoiy loyihalar, volontyorlik faoliyati bolaning energiyasini ijobiy yo‘nalishga yo‘naltiradi. Bu orqali u o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his qilib, o‘z imkoniyatlarini namoyon eta oladi.

Deviant xulq-atvorning asosiy shakllari

Ilmiy manbalarga ko‘ra, deviant xulq-atvor turlicha namoyon bo‘ladi va har bir shakl jamiyatga turlicha darajada zarar yetkazadi. Masalan, A. G‘anievning “Sotsiologiya” darsligida deviant xatti-harakatlar ijtimoiy me’yorlardan chetga chiqish darajasiga qarab sodda, og‘ir va xavfli turlarga ajratiladi. B. T. Lixachev esa buni tarbiyaviy bo‘shliq va ijtimoiy nazoratning sustligi bilan izohlaydi.

Eng keng uchraydigan shakllardan biri bu huquqbuzarlik xatti-harakatlaridir. Bu holatda shaxs jamiyat tomonidan qabul qilingan qonuniy me’yorlarni buzadi, lekin jinoyat darajasiga yetmagan bo‘ladi. Ilmiy adabiyotlarda bu holat ko‘proq o‘smirlik davrida uchrashi aytiladi, chunki o‘smirlar psixikasi beqaror, hissiyot va impuls nazorati sust bo‘ladi. Yana, bolalarning maktab qoidalarini buzishi, o‘g‘rilik, yolg‘on gapirish, vandalizm – bular qoidabuzarlik sifatida qaraladi. Agar bu xatti-harakatlar katta mol-mulkga zarar yetkazsa yoki jismoniy zarar keltirsa, u huquqbuzarlik sifatida sud yoki ijtimoiy xizmatlar nazoratiga tushadi. Bu turdagi deviant xulq bolalarning ijtimoiy me’yorlarni o‘rganmay qolishi, e’tiborsizlik yoki oilaviy muammolar tufayli yuzaga keladi.

Madaniy ta’limning yetishmasligi: madaniy va axloqiy tarbiya yetarli bo‘lmagan bolalar jamiyatdagi ijtimoiy normalarni tushunmaydi. Ular qoidabuzarlik, agressivlik, giyohvandlik kabi deviant xulq-atvor shakllarini tez-tez namoyon qiladi. Shu sababdan madaniy tarbiya va ijtimoiy qadriyatlarni bolaga yetkazish deviant xulqning oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Madaniy omillar

bolalarning deviant xulq-atvorini shakllantirishda sezilarli rol o‘ynaydi. Jamiyat normalari, axloqiy me’yorlar, madaniy o‘rnaklar va ta’lim yetishmovchiligi bolani noto‘g‘ri xatti-harakatlarga yo‘naltiradi. Shu sababdan, ijtimoiy xodimlar va pedagoglar deviant bolalar bilan ishlashda madaniy va axloqiy tarbiya, ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratishlari zarur. Madaniy omillar haqida V. S. Ageyev keltirgan ma’lumotlarga ko‘ra, jamiyatdagi ma’naviy inqiroz, qadriyatlardagi o‘zgarishlar, g‘arbona individualizmning haddan tashqari kuchayishi shaxsning kollektiv me’yorlarni inkor etishiga sabab bo‘ladi. Tovlamachilik, tajovuzkorlik va iste’molchilik madaniyatining shakllanishi deviantlikning yangi ko‘rinishlarini yuzaga keltirmoqda.

Deviant xulq-atvor – bu jamiyat me’yorlari, ijtimoiy qoidalar va axloqiy normalardan og‘ish qiluvchi xatti-harakatlar majmuasidir. Bolalar va o‘smirlar orasida u turli shakllarda namoyon bo‘ladi: zo‘ravonlik va agressivlik, qoidabuzarlik, giyohvandlik, o‘z-o‘ziga zarar yetkazish, ijtimoiy moslashuvning yetishmasligi, impulsiv va noadekvat xatti-harakatlar, shuningdek jinsiy deviant xulq. Ko‘plab shakllarda deviant xulq huquqbuzarlik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bola yoki o‘smirning ijtimoiy, psixologik va jismoniy xavfsizligiga tahdid soladi.Deviant xulqning paydo bo‘lishi ko‘plab omillarga bog‘liqdir. Oilaviy omillar-ota-onaning yetarlicha e’tibor ko‘rsatmasligi, tarbiyaviy nomutanosiblik, zo‘ravonlik yoki oilaviy nizolar – bolaning ijtimoiy me’yorlarni o‘rganishiga salbiy ta’sir qiladi. Iqtisodiy omillar – moliyaviy qiyinchiliklar, resurs yetishmovchiligi va bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazishning cheklanganligi – bolaning deviant xulq shakllariga yo‘naltirilishiga sabab bo‘ladi. Madaniy omillar esa jamiyat normalari, axloqiy qadriyatlarning yetarli yetkazilmasligi va salbiy madaniy o‘rnaklar orqali bolaning xulqini shakllantiradi. Shu bilan birga, psixologik xususiyatlar va tengdoshlar ta’siri ham deviant xulqning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.Mening fikrimcha, deviant xulq-atvorni tushunish va unga qarshi samarali choralar ko‘rish kompleks yondashuvni talab qiladi. Ijtimoiy xodimlar, pedagoglar va psixologlar oilaviy, iqtisodiy, madaniy va psixologik omillarni birgalikda o‘rganib, har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos tarzda profilaktika va yordam choralarini amalga oshirishi zarur. Shunday yondashuv nafaqat bolaning sog‘lom psixologik va ijtimoiy

rivojlanishini ta’minlaydi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Merton R. K. Social Theory and Social Structure. — New York: Free Press, 1968.

(Maqqolada strukturaviy-funktsionalizm va anomiya nazariyasi uchun ishlatilgan.) 702-bet.

2. Dyurkgeym E. Le Suicide (O‘zbekcha: “O‘z joniga qasd”). — Paris: Félix Alcan, 1897.(Dyurkgeymning anomiya, ijtimoiy me’yorlar buzilishi haqidagi qarashlari uchun.) 379-bet.

3. Daniel A. Sotsiologiya asoslari. — Moskva: Yurayt, 2018.(Sotsiologik yondashuvlar, deviantlikning sotsiologik sharhi.) 397-bet.

4. Lixachev B. T. Pedagogika kursi. — Moskva: Yurayt, 2005.(Tarbiyaviy muhit, ijtimoiy normadan og‘ish xatti-harakatlarning shakllanishi haqida.) 607-bet.

5. Frank L. Personality Development. — New York: McGraw-Hill, 1959.

(Shaxs taraqqiyoti va og‘ishgan xulqning psixologik mexanizmlari.) 115-bet.

6. Qodirov Sh. R. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2016. (O‘zbek olimining ijtimoiy xulq, deviantlik, konfliktlar bo‘yicha qarashlari.) 168-bet.

7. Smelser N. J. Theory of Collective Behavior. — New York: Free Press, 1963.

(Ijtimoiy jarayonlar, xatti-harakatlarning og‘ishi, nazariy asoslar.) 436-bet.

8. Freud Z. Psixoanaliz va menlik nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2002 (tarjima).

(Inson xatti-harakatining ichki konfliktlari, g‘arazlar va og‘ishgan xulq sabablarini tushuntirish uchun.) -

9. Fromm E. Escape from Freedom (O‘zbekcha: “Ozodlikdan qochish”). — New York: Farrar & Rinehart, 1941.(Shaxsning agressiv va destruktiv xulqlari psixologiyasi.) 305 - bet

10. Makarenko A. S. Pedagogik poema. — Moskva: Politizdat, 1933.(Og‘ishgan xulqi bo‘lgan bolalar bilan ishlashning pedagogik tajribasi.)550-bet.

IJTIMOIY HIMOYA MEXANIZMLARINING OILAVIY FAROVONLIKNI TA’MINLASHDAGI ROLI

Habibjonova Nodira Shavkat qizi
Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy himoya mexanizmlarining oilaviy farovonlikni ta’minlashdagi o‘rni va amaliy samaradorligi O‘zbekiston sharoitida tahlil qilinadi. Oilaviy farovonlik tushunchasi faqat daromad miqdori bilan cheklanmay, barqaror turmush sharoiti, sog‘liq, ta’lim, uy-joy, huquqiy kafolatlar hamda psixologik iqlim uyg‘unligi sifatida yoritiladi. Tadqiqotda ijtimoiy himoyaning asosiy yo‘nalishlari bo‘lgan ijtimoiy sug‘urta va pensiya tizimi, manzilli nafaqa va moddiy yordam, uy-joy va kommunal qo‘llab-quvvatlash, bandlik va kasbiy tayyorlash dasturlari, shuningdek ijtimoiy xizmatlar orqali ko‘rsatiladigan kompleks yordamning oila byudjeti va barqarorligiga ta’siri izohlanadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, manzilli yordam, nafaqa, pensiya, ijtimoiy xizmat, kambag‘allikni qisqartirish, bandlik siyosati, raqamlashtirish.

Oila nafaqat shaxsning ijtimoiylashuvi va tarbiyasi, balki iqtisodiy xavfsizligi, ruhiy osoyishtaligi, kelajakka ishonchi shakllanadigan asosiy muhitdir. Shu sababli ijtimoiy himoya mexanizmlari oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish bilangina cheklanmaydi, balki uning ijtimoiy maqomi, huquqiy kafolatlari, sog‘lom muhitda yashashi va hayotiy xavflarga nisbatan himoyalanganligini ta’minlashga xizmat qiladi. Oilaviy farovonlikni keng ma’noda tushunish kerak, chunki farovonlik daromad miqdori bilan emas, barqaror turmush sharoiti, sog‘liq, ta’lim, xavfsizlik, psixologik iqlim va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning uyg‘unligi bilan o‘lchanadi.

Oilaviy farovonlikni ta’minlash masalasi O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ijtimoiy siyosatning markaziy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Oila daromadi barqaror bo‘lmasa, sog‘liq va ta’lim xarajatlari oshib ketsa yoki boquvchi ishsiz qolsa, farovonlik tez pasayadi va bu holat bolalar tarbiyasi, oila ichidagi psixologik iqlim hamda jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy himoya mexanizmlari oilaning kundalik ehtiyojlarini qoplash bilan birga, xatarlar ta’sirini yumshatadigan, imkoniyatlarni

kengaytiradigan va oilani mustaqil daromad topishga olib boradigan tizim sifatida ko‘riladi.

Ijtimoiy himoya mexanizmlari deganda ijtimoiy sug‘urta, davlat nafaqalar va kompensatsiyalar, manzilli moddiy yordam, subsidiyalar, ijtimoiy xizmatlar, bandlikni qo‘llab-quvvatlash, uy-joy va kommunal imtiyozlar, tibbiy hamda ta’limga oid kafolatlar majmui tushuniladi. Ularning umumiy maqsadi kutilmagan yoki tizimli xavflar sababli oilaning turmush darajasi keskin pasayib ketishini oldini olish va minimal farovonlik mezonlarini saqlab turishdan iborat. Bunda samaradorlik faqat to‘lov miqdori bilan emas, yordamning o‘z vaqtida yetib borishi, adolatli taqsimlanishi, byurokratik to‘siqlarning kamayishi va oilani uzoq muddatli barqarorlikka olib chiqishi bilan baholanadi.

Ijtimoiy himoyaning oilaga ta’siri haqida gapirganda, avvalo mamlakatdagi kambag‘allik dinamikasi va himoya tizimi nega strategik ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadigan raqamlarni eslash muhim. Jahon bankining O‘zbekiston bo‘yicha tahlillarida milliy kambag‘allik chizig‘i asosida kambag‘allik darajasi 2021-yilda 17 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib 11 foizga tushgani qayd etiladi [1]. Bu raqamlar bir tomondan iqtisodiy o‘sish va real ish haqlaridagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchi tomondan ijtimoiy yordam qamrovi va manzillilikni kuchaytirish kabi islohotlar bilan ham bevosita aloqador.

Oilaviy farovonlikka tahdid soluvchi omillar turlicha bo‘lib, ularning aksariyati kutilmagan xarakterga ega. Kasallik, mehnat qobiliyatining vaqtincha yoki doimiy yo‘qolishi, ishsizlik, inflyatsiya, uy-joy sharoitining yomonlashuvi, farzandlar sonining ortishi, qarindosh-urug‘lar zimmasidagi parvarish mas’uliyati, ajralish, migratsiya, tabiiy ofatlar yoki favqulodda holatlar oilaviy barqarorlikni izdan chiqarishi mumkin. Shunday vaziyatlarda ijtimoiy himoya tizimi oilani iqtisodiy zarbadan saqlab turadigan amortizator vazifasini bajaradi. Bu yordam faqat mablag‘ berish emas, balki oilani qayta oyoqqa turg‘izish, muammolarni tizimli hal qilish, xizmatlar va imkoniyatlar orqali mustaqil daromad topishiga ko‘maklashishdan iborat bo‘lishi lozim.

Davlat ijtimoiy siyosatida ijtimoiy himoya mexanizmlarining birinchi yo‘nalishi ijtimoiy sug‘urta va kafolatlangan to‘lovlar tizimidir. Mehnat bozorida ishtirok etayotgan shaxslar uchun

pensiya, vaqtincha mehnatga layoqatsizlik nafaqasi, onalik bilan bog‘liq to‘lovlar, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar bo‘yicha kompensatsiyalar oilaning daromad manbai uzilmasligiga xizmat qiladi. Ayniqsa, tug‘ruq va bolani parvarishlash davrida ayolning daromadi pasayishi yoki to‘xtashi mumkin, bu esa oilaviy byudjetda keskin bo‘shliq keltirib chiqaradi. Shu nuqtada ijtimoiy sug‘urta to‘lovlari va tegishli imtiyozlar oilaviy farovonlikni saqlab qolishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bunday kafolatlar oilaning kelajak rejalari buzilmasligi, bolalarning ta’lim va sog‘lig‘iga sarflanadigan xarajatlar qisqarmasligi uchun muhim. Ko‘plab oilalar uchun barqaror farovonlik pensiya va nafaqa tizimi kabi muntazam to‘lovlarga ham tayanadi, chunki oilalarda keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar yoki boquvchisini yo‘qotganlar mavjud bo‘lishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligining 2023-yil yakunlari bo‘yicha e’lon qilgan materialida 2023-yilda pensiya va nafaqa oluvchilar soni 4 715,7 ming nafarga yetgani, 2019-yildagi 3 794,8 ming nafarga nisbatan sezilarli o‘sish bo‘lgani ko‘rsatilgan [2]. Bunday ko‘lam oilaviy darajada shuni anglatadiki, millionlab xonadonlarda pensiya yoki nafaqa uy byudjetining muhim qismi bo‘lib, oziq-ovqat, dori-darmon, kommunal to‘lovlar va bolalar ehtiyojlarini qoplashda “barqaror ustun” vazifasini bajaradi.

Ijtimoiy yordamning ikkinchi yo‘nalishi manzilli qo‘llab-quvvatlash hisoblanadi. Turli sabablarga ko‘ra daromadi yetarli bo‘lmagan, nogironligi bo‘lgan a’zoga ega, boquvchisini yo‘qotgan, ko‘p farzandli yoki kam ta’minlangan oilalar davlat tomonidan maqsadli yordam olganda ularning asosiy ehtiyojlari qondiriladi. Manzillilik tamoyili resurslarni eng muhtojlarga yo‘naltirishga xizmat qiladi, biroq bu jarayonda adolat mezoni va shaffoflik muhim ahamiyat kasb etadi. To‘g‘ri tashkil etilgan manzilli yordam oilaning minimal iste’mol savatini ta’minlash, oziq-ovqat, kiyim-kechak, dori-darmon, kommunal to‘lovlar kabi zarur xarajatlarni qoplashga ko‘maklashadi. Natijada oiladagi stress darajasi pasayadi, ota-onaning farzandlar oldidagi mas’uliyati va o‘ziga bo‘lgan ishonchi mustahkamlanadi. Manzilli nafaqa va moddiy yordam oilaviy farovonlikni saqlashda eng bevosita instrumentlardan biridir. Amaliy misol sifatida 2024-yil bahoridagi ochiq manbalarda bir oyda 1,34 million kam ta’minlangan oilaga bolalar nafaqasi uchun 628,5 mlrd so‘m ajratilgani, shuningdek moddiy yordam olgan oilalar soni va

summalari haqida ma’lumotlar keltirilgan [3]. Bunday raqamlar yordam qamrovi kengligini ko‘rsatadi va oilaning eng zarur sarf-xarajatlarini yopishda nafaqa va moddiy yordamning real rolini namoyon etadi. Shu bilan birga, qamrovdagi o‘zgarishlar tizim manzilliligi kuchaygani, ayrim oilalar daromadi yaxshilangani yoki mezonlar yangilangani bilan izohlanishi mumkin, ya’ni statistikadagi pasayish har doim ham ijtimoiy muammo kuchayganini anglatmaydi, ba’zan aniqlik va nishonlilik ortganidan dalolat beradi.

Ijtimoiy himoyaning xizmat ko‘rsatish komponenti ko‘pincha pul yordamidan ham samaraliroq bo‘lishi mumkin. Ijtimoiy xizmatlar deganda psixologik maslahat, ijtimoiy xodimlar ko‘magi, reabilitatsiya, parvarish, huquqiy maslahat, mehnatga qayta tayyorlash, oilaviy mediatsiya, zo‘ravonlikdan jabrlanganlarni himoya qilish, bolalarni qo‘llab-quvvatlash va vasiylikka oid xizmatlar tushuniladi. Bunday xizmatlar oiladagi muammolarni erta aniqlash va chuqurlashib ketishining oldini olishga yordam beradi. Masalan, nizolarni o‘z vaqtida mediatsiya orqali hal qilish ajralish xavfini kamaytiradi, bu esa bolalarning ruhiy holati va tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Parvarish xizmatlari esa keksalar yoki nogironligi bo‘lgan a’zoga ega oilalarning iqtisodiy va vaqt resurslarini yengillashtiradi.

Bandlik va munosib mehnatni qo‘llab-quvvatlash oilaviy farovonlikning eng barqaror manbai sifatida ko‘riladi. Ijtimoiy himoya mexanizmlarida ishga joylashish, kasbga o‘qitish, qayta tayyorlash, tadbirkorlikni boshlashga ko‘mak, kredit va grant dasturlari muhim o‘rin tutadi. Oilaga doimiy daromad kelib tursa, u ijtimoiy yordamga qaram bo‘lib qolmaydi, aksincha o‘z imkoniyatlari bilan farovonlikni oshiradi. Shu jihatdan ijtimoiy himoya tizimi faqat kompensatsion emas, rivojlantiruvchi xarakterga ega bo‘lishi kerak. Ayniqsa, yosh oilalar va bozor talabiga mos kasbga ega bo‘lmagan aholi qatlamlari uchun kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish oilaviy barqarorlikni uzoq muddatli ta’minlaydi.

Uy-joy masalasi ham oilaviy farovonlikning markaziy omillaridan biridir. Arzonlashtirilgan ipoteka, uy-joy subsidiyalari, ijara to‘lovlariga yordam, infratuzilma bilan ta’minlangan yangi massivlar, kommunal xizmatlar bo‘yicha imtiyozlar kabi chora-tadbirlar oilaning yashash sharoitini yaxshilaydi [4]. Uy-joyning torligi yoki ijarada yashashning doimiy xavfi oilaviy tinchlikka salbiy

ta’sir ko‘rsatib, nizolarni kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun ijtimoiy himoya mexanizmlarining uy-joy yo‘nalishi nafaqat iqtisodiy qulaylik, balki oiladagi psixologik iqlim va bolalarning tarbiya muhitini ham barqarorlashtiradi. Yaxshi yashash sharoiti bolalarning o‘qishi, sog‘lig‘i, shaxsiy hududi va rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi.

Sog‘liqni saqlash sohasidagi ijtimoiy kafolatlar oilaviy farovonlikni ta’minlashda alohida o‘rin tutadi. Sog‘liq bilan bog‘liq xarajatlar ko‘pincha kutilmagan va katta bo‘lib, hatto o‘rtacha daromadli oilani ham moliyaviy inqirozga olib kelishi mumkin. Profilaktika, bepul yoki imtiyozli tibbiy xizmatlar, bolalar va ayollar salomatligini qo‘llab-quvvatlash dasturlari, dori vositalari bo‘yicha kompensatsiyalar, reabilitatsiya xizmatlari oilaning iqtisodiy resurslarini himoya qiladi. Sog‘lom oila esa mehnatga layoqatli, ijtimoiy faol, farzand tarbiyasida mas’uliyatli bo‘ladi. Shu sababli ijtimoiy himoya tizimi tibbiy xizmatlarning sifati va ommabopligini oshirish orqali oilaviy farovonlikning poydevorini mustahkamlaydi. Ta’lim imkoniyatlari oilaning kelajakdagi farovonligiga sarmoya hisoblanadi. Maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan davrda imtiyozlar, stipendiyalar, grantlar, bepul darsliklar, ovqatlanish dasturlari yoki transport yordami kabi mexanizmlar kam ta’minlangan oilalarning farzandlari uchun teng imkoniyat yaratadi. Ta’limga kirish imkoniyati kengaysa, ijtimoiy tabaqalanishning avloddan avlodga o‘tishi kamayadi, oilaning ijtimoiy liftlari ishlay boshlaydi. Farzandning yaxshi ta’lim olishi keyinchalik uning munosib ish topishiga, yuqori daromadga va o‘z oilasini farovon qurishiga yordam beradi [5]. Demak, ijtimoiy himoya mexanizmlari oilani bugun qo‘llab-quvvatlash bilan birga, ertangi farovonlik uchun imkoniyat yaratadi.

Ijtimoiy himoya tizimining huquqiy jihatlari ham oilaviy farovonlikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Aliment, meros, mehnat munosabatlari, mulk huquqi, oiladagi zo‘ravonlikdan himoya, bolalar manfaatlarini ta’minlash kabi masalalarda huquqiy savodxonlik va bepul yuridik yordam oilani mojarolardan saqlaydi. Huquqiy himoyaga kirish imkoniyati bo‘lmasa, oila a’zolari o‘z huquqlarini bilmaydi yoki tiklay olmaydi, natijada iqtisodiy zarar va psixologik bosim kuchayadi. Oilaviy farovonlik adolat va qonun ustuvorligiga tayanganida barqaror bo‘ladi. Shu bois ijtimoiy himoya

mexanizmlarining huquqiy komponenti ijtimoiy adolatni amalda namoyon etuvchi muhim yo‘nalish sanaladi.

Jamiyat institutlari, ayniqsa mahalla, nodavlat tashkilotlari va xayriya tuzilmalari ham oilaviy farovonlikka xizmat qiluvchi ijtimoiy himoya zanjirining muhim bo‘g‘inidir. Mahalla darajasida ehtiyojmand oilalarni aniqlash, muammolarini o‘rganish, ijtimoiy xizmatlar bilan bog‘lash, jamoatchilik nazoratini yo‘lga qo‘yish orqali yordam samarasi ortadi. Nodavlat tashkilotlar esa reabilitatsiya, psixologik yordam, nogironligi bo‘lganlar uchun moslashtirilgan xizmatlar, ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilish, kasbga o‘qitish kabi yo‘nalishlarda davlat tizimini to‘ldiradi. Xayriya madaniyati rivojlangani sari oila qiyin vaziyatga tushganda faqat rasmiy tizimga tayanib qolmaydi, balki ijtimoiy hamjihatlik orqali ham qo‘llab-quvvatlanadi.

Ijtimoiy himoya mexanizmlarining oilaviy farovonlikka ta’siri faqat moddiy ko‘rsatkichlar bilan cheklanmaydi, u oiladagi ijtimoiy-psixologik muhitga ham ta’sir qiladi. Barqaror daromad va kafolatlar mavjud bo‘lsa, oilada kelajakdan qo‘rquv kamayadi, ota-onalar tarbiya va rivojlanishga ko‘proq e’tibor qaratadi. Moliyaviy tanglik esa ko‘pincha stress, tushkunlik, nizolar, zo‘ravonlik, bolalarning e’tiborsiz qolishi kabi salbiy holatlarni kuchaytiradi. Shuning uchun ijtimoiy himoya tizimi oiladagi ruhiy farovonlikni ham himoya qiladigan omil sifatida ko‘rilishi kerak. Psixologik xizmatlar, inqiroz markazlari, maslahat va mediatsiya tizimi shu ma’noda farovonlikning ko‘rinmas, lekin juda muhim qatlamini mustahkamlaydi.

Amaliyotda ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi bir necha omillarga bog‘liq bo‘ladi. Avvalo, yordamning manzilliligi va adolatliligi ta’minlanmasa, resurslar ehtiyojmand oilaga yetib bormasligi yoki noto‘g‘ri taqsimlanishi mumkin. Ikkinchidan, byurokratik to‘siqlar, hujjatbozlik, axborot yetishmasligi oilani yordamdan mosuvo qiladi yoki uni kechiktiradi. Uchinchidan, xizmatlar sifati va kadrlar salohiyati past bo‘lsa, yordam formal ko‘rinishdagina qolib ketadi. Shuningdek, ijtimoiy yordamning haddan tashqari uzoq davom etishi ayrim hollarda boqimandalik kayfiyatini kuchaytirishi ehtimoli bor. Shu bois ijtimoiy himoya mexanizmlari yordam bilan birga motivatsiya, bandlik va

rivojlantiruvchi choralarni ham uyg‘unlashtirgan holda ishlashi maqsadga muvofiq.

Tizimni takomillashtirish yo‘lida raqamlashtirish va ma’lumotlar integratsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Oilalarning daromadi, bandlik holati, sog‘liq holati, ta’limga kirish imkoniyati va ijtimoiy xizmatlarga ehtiyoji haqida yagona bazalar shakllansa, manzilli yordam aniqroq bo‘ladi. Raqamli xizmatlar ariza topshirish, navbatga turish, hujjatlarni tasdiqlash jarayonlarini soddalashtirib, oilaning vaqt va mablag‘ini tejaydi. Biroq raqamli tengsizlik masalasi ham unutmaslik kerak, chunki internetga kira olmaydigan yoki raqamli savodxonligi past oilalar chetda qolib ketishi mumkin. Shuning uchun raqamlashtirish bilan birga joylarda maslahat va ko‘mak markazlarini kuchaytirish ham muhim yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy himoya mexanizmlari oilaviy farovonlikni ta’minlashda ko‘p qatlamli va tizimli rol o‘ynaydi. U daromad yo‘qotilishi xavfini yumshatadi, muhtoj oilalarga manzilli yordam beradi, ijtimoiy xizmatlar orqali muammolarni chuqurlashishidan saqlaydi, bandlik va ta’lim orqali uzoq muddatli barqarorlikka yo‘l ochadi, uy-joy va sog‘liq bilan bog‘liq kafolatlar orqali hayot sifatini oshiradi. Eng muhimi, ijtimoiy himoya oilani faqat qo‘llab-quvvatlamaydi, balki uni mustaqil, mas’uliyatli, o‘zini o‘zi ta’minlay oladigan ijtimoiy subyekt sifatida kuchaytiradi. Shunday yondashuvgina oilaviy farovonlikni barqaror shaklda ta’minlab, jamiyatning umumiy taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1.https://documents.worldbank.org/pt/publication/documentsreports/documentdetail/099615401032512686

2.https://stat.uz/images/uploads/reliz2024/presrelizijtimoiy2023yiluchunuz.pdf

3. https://daryo.uz/2024/05/23/ozbekistonda-bolalar-nafaqasi-va-moddiy-yordam-oluvchilar-soni-keskin-kamaydi/

4. Бим-Бад Б.М., Гавров С.Н. Модернизация института семьи: социологический, экономический и антропологопедагогический анализ. – Москва: Интеллектуальная книга - Новый хронограф, 2010. – С. 25-28.

5. Muxsiyeva A., Sultonova S. Oilada farzand tarbiyasi davlat siyosatidagi ustivor muammo sifatida. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies, 2022. – C. 346-349.

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMIDA DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLAR

Hamidova Muxlisa
Namangan Davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Habibjanova Nodira Shavkatovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida davlat va nodavlat tashkilotlarining o‘rni, vazifalari hamda o‘zaro hamkorligi masalalari keng yoritilgan. Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda davlat siyosatining ahamiyati, shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlari, xayriya jamg‘armalari va fuqarolik jamiyati institutlarining faol ishtiroki tahlil qilinadi. Maqolada ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, xizmatlar sifatini oshirish va manzillilikni ta’minlashda davlat va nodavlat sektorlar o‘rtasidagi hamkorlik istiqbollari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Aholini ijtimoiy himoya qilish, ijtimoiy siyosat, davlat tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, ijtimoiy xizmatlar, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy yordam, ijtimoiy barqarorlik, hamkorlik.

Aholini ijtimoiy himoya qilish har bir davlatning ustuvor ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy himoya tizimi aholining kam ta’minlangan, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, ko‘p bolali oilalar hamda ijtimoiy xavf ostida bo‘lgan boshqa qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Ushbu tizim jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, kambag‘allikni kamaytirish va aholi turmush darajasini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.Ijtimoiy himoya tizimida davlat tashkilotlari yetakchi o‘rin tutadi. Davlat ijtimoiy siyosatni ishlab chiqadi, normativ-huquqiy bazani yaratadi va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtiradi. Pensiya, nafaqa, moddiy yordam, subsidiyalar, bepul yoki imtiyozli tibbiy xizmatlar davlat tomonidan kafolatlanadi. Shuningdek, bandlikni ta’minlash, mehnat bozorini tartibga solish va aholining ijtimoiy xavfsizligini ta’minlash ham davlat zimmasidagi muhim vazifalardandir.

Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda aholini ijtimoiy himoya qilishda nodavlat tashkilotlarining roli tobora ortib bormoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlari, xayriya fondlari, jamoat

birlashmalari va volontyorlik harakatlari aholining muammolarini joyida aniqlash, tezkor va manzilli yordam ko‘rsatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular davlat tizimi yetib bora olmaydigan yoki qamrab olish darajasi past bo‘lgan sohalarda samarali faoliyat olib boradi.Nodavlat tashkilotlar ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish, ijtimoiy reabilitatsiya, psixologik yordam, huquqiy maslahatlar berish, nogironligi bo‘lgan shaxslarni jamiyatga moslashtirish kabi yo‘nalishlarda faol ishtirok etadi. Ularning moslashuvchanligi, tashabbuskorligi va innovatsion yondashuvlari ijtimoiy muammolarni hal etishda samaradorlikni oshiradi.Davlat va nodavlat tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlik ijtimoiy himoya tizimining muhim sharti hisoblanadi. Ushbu hamkorlik ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va aholiga ko‘rsatiladigan yordamning manzilliligini ta’minlash imkonini beradi. Davlat tomonidan nodavlat tashkilotlarni qo‘llab-quvvatlash, grantlar ajratish, ijtimoiy buyurtmalar berish orqali fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga sharoit yaratiladi.Bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish uchun davlat va nodavlat sektorlar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, ochiqlik va sheriklik munosabatlarini rivojlantirish zarur. Bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va aholining hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida davlat va nodavlat tashkilotlarining birgalikdagi faoliyati yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Davlat tomonidan yaratilgan huquqiy va moliyaviy asoslar nodavlat sektor faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi, nodavlat tashkilotlar esa ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni hal etishda amaliy yordam ko‘rsatadi. Ushbu hamkorlik ijtimoiy xizmatlar qamrovini kengaytirish va aholining ehtiyojlarini to‘liqroq qondirish imkonini beradi.Ijtimoiy himoya tizimlari qamrovi va samaradorligi o‘smoqda. Xalqaro statistik ma’lumotlarga ko‘ra, rivojlangan davlatlarda aholining 80–95% qamrovi mavjud bo‘lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko‘rsatkich 40–60% atrofida. Bu, ijtimoiy himoyani kengaytirish bo‘yicha xalqaro hamkorlik va tajriba almashish imkoniyatini ko‘rsatadi. Qiyosiy tahlil: Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning tizimlari farq qiladi.Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida universal sug‘urta tizimi joriy etilgan, Braziliya va

Janubiy Koreyada esa maqsadli yordam va ijtimoiy yordam dasturlari ustunlik qiladi. Shu orqali davlatlar ijtimoiy himoyani moliyalashtirish va qamrovda turlicha yondashuvlarni qo‘llashini ko‘rsatadi.Xalqaro hamkorlik ijtimoiy himoyani rivojlantirishda muhim vosita. XMTning “Social Protection Floors” konsepsiyasi orqali davlatlar o‘z milliy tizimlarini xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish imkoniga ega. Bu esa moliyalashtirish va qonunchilikni takomillashtirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi so‘nggi yillarda katta transformatsiyani boshdan kechirmoqda. Endilikda bu tizim nafaqat nafaqa berish, balki insonni og‘ir vaziyatdan olib chiqish va unga sharoit yaratishga qaratilgan.

Bu jarayonda davlat va nodavlat tashkilotlarining o‘ziga xos o‘rni bor. Davlat tashkilotlari: Tizimning asosi Davlat ijtimoiy himoyaning huquqiy kafolati va asosiy moliyaviy manbai hisoblanadi.Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi: 2023-yilda tashkil etilgan ushbu organ tizimning "yuragi" hisoblanadi. U barcha ijtimoiy xizmatlarni muvofiqlashtiradi."Inson" ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish markazlari: Har bir tuman va shaharda faoliyat yuritadi. Ular mahalla darajasida og‘ir ahvoldagi oilalar bilan bevosita ishlaydi.Iqtisodiyot va moliya vazirligi (Pensiya jamg‘armasi): Keksalik, nogironlik va boquvchisini yo‘qotganlik bo‘yicha pensiyalarni shakllantiradi va to‘laydi.Sog‘liqni saqlash vazirligi: Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza (VTEK) orqali nogironlikni belgilash va reabilitatsiya qilish bilan shug‘ullanadi. Nodavlat tashkilotlari (NNT): Moslashuvchan va manzilli yordam Nodavlat tashkilotlar davlat yetib bora olmaydigan yoki juda o‘ziga xos (spetsifik) yordam talab etiladigan joylarda faoliyat yuritadi.O‘zbekiston nogironlar jamiyati: Imkoniyati cheklangan shaxslarning huquqlarini himoya qilish va ularni jamiyatga integratsiya qilish bilan shug‘ullanadi."Ezgu amal" xayriya fondi: Og‘ir xastalikka chalingan bolalarni davolash uchun xalqaro va mahalliy donorlarni jalb qiladi. Mahalla xayriya jamoat fondi: Kam ta’minlangan oilalarga uy-joy ta’miri, to‘y marosimlari yoki kundalik ehtiyojlar uchun yordam beradi.Xalqaro tashkilotlar (UNICEF, BMTTD): O‘zbekistonga ijtimoiy himoya strategiyalarini ishlab chiqishda metodik va moliyaviy yordam ko‘rsatadi. Davlat va nodavlat sektor hamkorligi

Hozirda "Ijtimoiy buyurtma" mexanizmi rivojlanmoqda. Bunda davlat muayyan ijtimoiy muammoni hal qilish uchun nodavlat tashkilotga mablag‘ ajratadi. Nogironligi bor shaxslarni kasbga o‘rgatish.Zo‘ravonlikka uchragan ayollar uchun "Shelter" (boshpana)lar tashkil etish.Yetim bolalarni oilaga moslashtirish dasturlari.

Umuman olganda, aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari ijtimoiy siyosatni zamon talablariga mos ravishda rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilg‘or xorijiy tajribalarni chuqur o‘rganish, milliy sharoitga moslashtirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali, adolatli va barqaror qilish mumkin. Bu esa jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash, aholi farovonligini oshirish hamda barqaror rivojlanishga erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.Xulosa qilib aytganda, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda xalqaro tajriba va hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tashkilotlar tajribasi ijtimoiy himoyaning samarali va inklyuziv modelini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston sharoitida ushbu tajribani moslashtirish orqali aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish mumkin. Bu esa ijtimoiy barqarorlik va aholi farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
4. Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
5. Jahon banki. World Development Report: Social Protection for Inclusive Growth. – Washington, DC, 2019.
6. Jahon banki. 8. Social Protection and Jobs: Global Practice. – Washington, DC.

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI VA AHOLINI HIMOYA QILISH TIZIMLARINING ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Hasanova Gulbahor Davlatmamatovna
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy-metodologik asoslari hamda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimlarining globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitidagi rivojlanish tendensiyalari chuqur tahlil etiladi. Ijtimoiy himoya mexanizmlarining samaradorligini oshirish, manzilli ijtimoiy yordam, inklyuziv yondashuv va institutsional islohotlarning ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy davlat, ijtimoiy siyosat, aholini ijtimoiy himoya qilish, manzilli ijtimoiy yordam, kambag’allikni qisqartirish.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda mamlakat tarixida ilk bor O‘zbekiston rasman Ijtimoiy davlat sifatida e’tirof etildi. Ushbu konstitutsiyaviy tamoyil davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berib, ijtimoiy adolat va fuqarolarning farovonligini ta’minlashga qaratilgan davlat mas’uliyatini mustahkamlaydi.

“Ijtimoiy davlat” maqomining konstitutsiyaviy jihatdan belgilanishi har bir fuqaroning ijtimoiy adolatdan foydalanish, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanish hamda hayotiy muammolarini hal etishda yolg‘iz qolmaslik huquqi kafolatlanganligini anglatadi. Bu tamoyil “Inson qadri uchun” degan ustuvor g‘oyani amaliyotga joriy etishning mustahkam huquqiy asosi hisoblanadi. Yangilangan Konstitutsiyaning 1-moddasida O‘zbekiston Respublikasi suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekanligi aniq va qat’iy belgilab qo‘yilgan. Mazkur norma davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlab, inson manfaatlarini davlat faoliyatining markaziga qo‘yadi. Ijtimoiy davlatning asosiy maqsadi insonni, uning hayoti, sha’ni va qadr-qimmati, huquq va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida e’tirof etgan holda, har bir fuqaroning munosib turmush darajasini ta’minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iboratdir. Bu esa ijtimoiy himoya, sog‘liqni saqlash, ta’lim, bandlik va ijtimoiy ta’minot sohalarida davlatning faol ishtirokini taqozo etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy davlat tamoyilining Konstitutsiyada mustahkamlanishi davlat zimmasiga yuklatilgan ijtimoiy majburiyatlarning sezilarli

darajada kengayishini anglatadi. Xususan, Konstitutsiyadagi ijtimoiy yo‘naltirilgan normalar sonining uch barobardan ortiqqa oshirilishi davlatdan ushbu majburiyatlarning to‘liq va samarali ijrosini ta’minlashni talab etadi.

Ijtimoiy davlat- bu davlat o‘z fuqarolarining iqtisodiy va ijtimoiy farovonligini himoya qiladigan va rivojlantiradigan boshqaruv shakli. U teng imkoniyatlar, boylikning adolatli taqsimlanishi va fuqarolarga minimal hayot sharoitlariga ega bo‘lmaganlar uchun davlatning javobgarligi tamoyillariga asoslanadi. Ijtimoiy davlatning dastlabki ko‘rinishlari, jumladan davlat pensiya tizimi va ijtimoiy sug‘urta mexanizmlari, XIX asrning 1880-yillaridan boshlab sanoatlashtirilayotgan G‘arb mamlakatlarida shakllana boshlagan. Birinchi jahon urushi, Buyuk Depressiya hamda Ikkinchi jahon urushi ijtimoiy davlat institutlarining kengayishida muhim tarixiy omillar sifatida namoyon bo‘lgan. Ijtimoiy davlatning mukammal va to‘laqonli tizimlari esa Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda rivoj topdi.

Bugungi kunda “ijtimoiy davlat” atamasi asosan XIX asrda industrializatsiya jarayoni, milliy davlatlarning shakllanishi hamda demokratik institutlarning rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar davrida vujudga kelgan “zamonaviy” ijtimoiy davlat tushunchasini ifodalash uchun qo‘llaniladi. Ingliz tilidagi “welfare state” (farovonlik davlati) atamasi mazmunan betaraf va tavsiflovchi xususiyatga ega bo‘lsa, nemis tilidagi “Wohlfahrtsstaat” atamasi ko‘pincha salbiy ma’noda ishlatiladi. “Inglizcha “ijtimoiy davlat” iborasining so‘zma-so‘z tarjimasi anglofon mamlakatlarda keng tarqalmagan. Shunga qaramay, Ikkinchi jahon urushi yillarida anglikan cherkovi arxiyepiskopi Uilyam Templ o‘zining “Xristianlik va ijtimoiy tartib” (1942) nomli asarida “farovonlik davlati” atamasini ommalashtirdi. Templ bu tushunchani qo‘llashda Benjamin Dizraelining 1845-yilda yozilgan “Sybil, yoki Ikki millat” asariga murojaat qilgan. Ushbu romanida Dizraeli jamiyatni boylar va kambag‘allarga ajratib, davlat hokimiyatining asosiy vazifasi xalqning ijtimoiy farovonligini ta’minlashdan iborat ekanini ta’kidlaydi. Mazkur asar yozilgan davrda Benjamin Dizraeli (keyinchalik Buyuk Britaniya bosh vaziri bo‘lgan) “Young England” (Yosh Angliya) nomi bilan tanilgan yosh konservatorlar guruhi a’zosi bo‘lgan. Ushbu guruh viglar tomonidan

olib borilgan kambag‘allarning ijtimoiy muammolarini hal etish siyosatidan norozilik bildirgan. “Young England” harakati imtiyozli tabaqalar zimmasiga kam ta’minlangan aholi qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash va ularning mehnatiga hurmat bilan munosabatda bo‘lish mas’uliyatini yuklash g‘oyasini ilgari surgan. Ular bunday ijtimoiy munosabatlar O‘rta asr Angliyasiga xos bo‘lgan deb hisoblaganlar.

Bugungi kunda ijtimoiy himoya har bir davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Aholining ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning munosib turmush darajasini ta’minlash davlatning asosiy vazifalaridan sanaladi. Yurtimizda ham ijtimoiy himoya tizimi keng qamrovli bo‘lib, u turli me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solingan.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi aholi faravonligini, ijtimoiy adolatni va tenglikni ta’minlashni nazarda tutadi. Zamonaviy tendensiyalar esa- raqamlashtirish, manzilli yordam, inklyuzivlik va xususiy sektorlar ishtirokini oshirishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ijtimoiy himoya tizimining asosiy huquqiy asosini tashkil etadi. Unda O‘zbekiston ijtimoiy davlat ekanligi belgilangan bo‘lib, har bir fuqaroning ijtimoiy ta’minot, pensiya, nafaqa va boshqa ijtimoiy yordam turlarini olish huquqi kafolatlangan. Shuningdek, Konstitutsiyada tenglik, adolat va ijtimoiy himoya tamoyillari mustahkamlab qo‘yilgan. 46-moddasida “Har bir kishi qarilik, nogironlik, ishsizlik yoki boquvchisini yo‘qotganlik holatlarida ijtimoiy ta’minot olish huquqiga ega. Shuningdek, pensiya, nafaqa va boshqa ijtimoiy yordam turlari eng kam iste’mol xarajatidan kam bo‘lmasli”gi nazarda tutiladi. Shu kabi, 47-moddasida ham Uy-joyga bo‘lgan huquq kafolatlanadi va shu jumladan ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun uy-joy sharoitlarini yaratish davlat zimmasiga yuklanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prizdentining 2025-yil 30-yanvar PF-17 son “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish tartib-tamoillarini takomillashtirish to‘g‘risida” gi farmonida “Kambag‘allikdan faravonlik sari” dasturi ishlab chiqildi. Ushbu dastur doirasida har bir fuqoroni o‘zi va farzandlari kelajagi uchun mas’uliyat bilan yondashishga undaydigan va salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun imkoniyat yaratish hamda ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish ko’lamini kengaytirish orqali oilalarning mehnat qilish uchun keng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan.

“Kambag‘allikda faravonlik sari’’ dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, hududlarda aholining turmush tarzini yaxshilash, tadbirkorlikni rivojlantrish hamda kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha bir qancha ishlar amalga oshirildi. Xususan, ‘‘Saxovat va ko‘mak’’, ‘‘Ayollar daftari’’ va ‘‘ Yoshlar daftari’’ kabi jamg‘armalarni shakllantirish va ulardan foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar ishlab chiqildi. Ushbu dastur davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida muhim o‘rin tutib, aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash va ularni barqaror daromad manbalariga ega bo‘lishiga ko‘maklashishga qaratilgan kompleks tashabbus sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur dastur kambag‘allikni faqatgina moddiy yordam orqali emas, balki aholining mehnat salohiyatini ro‘yobga chiqarish, tadbirkorlikni rivojlantirish, kasb-hunarga o‘qitish va bandlikni ta’minlash orqali qisqartirishni ko‘zda tutadi.

Dastur doirasida manzilli yondashuv asosida ehtiyojmand oilalar aniqlanib, ularga ijtimoiy yordam, imtiyozli kreditlar, subsidiya va maslahat xizmatlari ko‘rsatiladi. Bu esa aholining o‘zini o‘zi ta’minlash imkoniyatlarini kengaytirib, ularning davlat yordamiga qaramligini bosqichma-bosqich kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, dasturning raqamlashtirilgan mexanizmlar asosida amalga oshirilishi shaffoflikni ta’minlash hamda resurslardan samarali foydalanishga zamin yaratadi. Umuman olganda, “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi ijtimoiy himoyaning passiv shakllaridan faol ijtimoiy siyosatga o‘tishni ifodalaydi. Ushbu dastur aholining turmush darajasini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash va uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida ta’kidlash joizki, ijtimoiy himoya tizimi davlatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlovchi asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Mazkur tizim aholining ijtimoiy xavfsizligini mustahkamlash, jamiyatning ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlari turmush darajasini oshirish, kambag‘allikni qisqartirish hamda ularning jamiyat hayotiga to‘laqonli integratsiyasini ta’minlashga qaratilgan. Davlat tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy yordam, ijtimoiy sug‘urta, ijtimoiy xizmatlar va favqulodda qo‘llab-quvvatlash choralari orqali aholining turli ehtiyojlari qamrab olinadi. Hozirgi davrda ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalarni joriy etish, manzillilik

tamoyilini kuchaytirish, shaffoflikni ta’minlash hamda ehtiyojmandlik mezonlarini aniq belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, aholining ijtimoiy faolligini rag‘batlantirish va mehnat bozoriga moslashuvchanligini kuchaytirishga yo‘naltirilgan faol ijtimoiy siyosatni amalga oshirish zarur. Istiqbolda ijtimoiy himoya tizimini yanada rivojlantirish, uning qamrovini kengaytirish va aholining turmush sifatini yaxshilash orqali ijtimoiy adolatni ta’minlash hamda barqaror taraqqiyotga erishish imkoniyati oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O’zbekiston Respublikasi Prizdentining 2025-yil 30-yanvar PF-17 son ‘‘Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish tartib-tamoillarini takomillashtirish to’g’risida’’ gi farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi PF–81-son Farmoni “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.

4. Xo‘jayev, Sh. va boshqalar. Ijtimoiy himoya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

5. Karimov, I.A. O‘zbekiston – kelajagi buyuk davlat. – Toshkent: O‘zbekiston, 1999.

6. G‘aniyev, B. Ijtimoiy soha iqtisodiyoti. – Toshkent: Moliya, 2018.

7. International Labour Organization (ILO). World Social Protection Report 2021–2022: Social protection at the crossroads – in pursuit of a better future. – Geneva: ILO, 2022.

8. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2023/24. – New York: UNDP, 2023.

9. Mishra, R. The Welfare State in Capitalist Society: Policies of Retrenchment and Maintenance in Europe, North America and Australia. – London: Harvester Wheatsheaf, 1990.

10. Barr, N. The Economics of the Welfare State. – Oxford: Oxford University Press, 2020.

DISTANT OILA FARZANDLARINING PSIXOIJTIMOIY HOLATI VA ULAR BILAN ISHLASHDA IJTIMOIY XODIMLARNING VAZIFALARI

G‘.O‘.Xolmurodov
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
G.G‘.Hojiqurbonova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ota-onadan birining yoki har ikkala ota-onaning uzoq muddatga oiladan ajralishi natijasida shakllanadigan distant oilalarda voyaga yetayotgan farzandlarning psixoijtimoiy holati, ularning psixologik va ijtimoiy muammolari hamda ularning kelib chiqish sabablari tahlil qilinib, shu toifadagi bolalar bilan ishlashda ijtimoiy xodimning asosiy vazifalari, faoliyat yo‘nalishlari va amaliy tajribalar asosida samarali yondashuvlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: distant oila, psixoijtimoiy holat, bolalar, ijtimoiy ish, ijtimoiy moslashuv, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy omillar, xususan mehnat migratsiyasi, oilaviy munosabatlar va bolalarning tarbiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Global iqtisodiy jarayonlar, mehnat bozorining talablariga moslashish va uzoq muddatli ish majburiyatlari natijasida ko‘plab oilalarda ota-onadan birining yoki har ikkala ota-onaning uzoq muddat davomida oiladan ajralib yashashi holatlari kuzatiladi. Ushbu sharoitda shakllangan oilalar adabiyotlarda distant oilalar deb nomlanadi.

Distant oilalarda voyaga yetayotgan bolalar ijtimoiy-psixologik jihatdan xavf ostidagi guruh sifatida qaraladi, chunki ular ota-onaning jismonan mavjud emasligi yoki tarbiyaviy nazoratning cheklanganligi sababli emotsional, psixologik va ijtimoiy rivojlanishda muammolarga duch kelishadi. Shu sababli, bolalarning ruhiy holatini barqarorlashtirish, ularni stress va emotsional yetishmovchilikdan himoya qilish hamda ijtimoiy moslashuvini ta’minlash ijtimoiy ish sohasining muhim va dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Distant oila farzandlarining psixoijtimoiy holati shaxsning ichki psixologik kechinmalari, hissiy tajribalari va ijtimoiy muhit bilan o‘zaro munosabatlari majmuasini anglatadi [1].

Bu holat, birinchidan, bolalarning emotsional barqarorligi, xavfsizlik hissi va o‘zini ifoda etish qobiliyati bilan bog‘liq bo‘lsa,

ikkinchidan, ijtimoiy muhitdagi moslashuv, tengdoshlar bilan muloqot va jamiyatning qoidalarini qabul qilish kabi ko‘nikmalar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda psixoijtimoiy holat ko‘pincha murakkab va beqaror bo‘lib, ular stress, yolg‘izlik hissi, emotsional yetishmovchilik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan yuzma-yuz keladi. Shuningdek, bu holat bolalarning o‘zini ifoda etish, qaror qabul qilish va mas’uliyatni o‘z zimmalariga olish qobiliyatini ham cheklab qo‘yishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar bilan ishlashda ijtimoiy xodimlar psixologik diagnostika, emotsional qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va oilaviy hamkorlikni tashkil etish kabi kompleks yondashuvlarni qo‘llash orqali bolalarning psixoijtimoiy barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Ota-ona mehrining yetishmasligi va emotsional qo‘llab-quvvatlashning cheklanishi bolada ichki ziddiyatlar, ruhiy stress va psixologik noaniqliklarni yuzaga keltiradi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda bir qator salbiy psixologik holatlar tez-tez kuzatiladi. Jumladan, ular ko‘pincha yolg‘izlik hissi, xavotir, o‘ziga ishonchsizlik, agressivlik yoki aksincha, ijtimoiy chekinish kabi xatti-harakat namoyonlari bilan ajralib turadi. Bunday emotsional vaziyat bolalarning ijtimoiy va akademik faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, o‘zini ifoda etish va tengdoshlari bilan muloqot qilish qobiliyatini susaytiradi [2].

Ijtimoiy jihatdan, distant oila farzandlari tengdoshlari bilan muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi va jamoadan ajralib qolish xavfi ortadi. Ular maktab va jamiyat hayotiga to‘liq moslasha olmasligi, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda sustlik ko‘rsatishi, hamda salbiy ijtimoiy guruhlar ta’siriga tushib qolish xavfi bilan yuzma-yuz keladi. Shu bilan birga, oilada ota-onaning uzoq muddat mavjud emasligi bolalarni nazoratsiz qoldiradi, bu esa internet va boshqa raqamli resurslarga haddan tashqari berilish, darslarni qoldirish yoki uy vazifalarini bajarishda sustkashlik kabi holatlarni kuchaytiradi. Natijada, bolaning ijtimoiy faoliyatga integratsiyalashuvi sekinlashadi, shaxs sifatida mustaqil qaror qabul qilish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish qobiliyati pasayadi.

Distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda uchraydigan muammolar bir nechta yo‘nalishda namoyon bo‘ladi:

1. Psixologik muammolar – bu emotsional beqarorlik, stressga chidamlilikning pasayishi, depressiv holatlar, xavotir, o‘zini past baholash va emotsional yetishmovchilikni o‘z ichiga oladi. Bunday holat bolalarning ruhiy barqarorligini susaytiradi va ularning o‘zini ijtimoiy va akademik faoliyatda samarali namoyon qilish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

2. Ijtimoiy muammolar – bolalar maktab muhitiga moslashishda qiyinchiliklar, intizom buzilishi, tengdoshlar bilan muloqotda cheklanish va salbiy ijtimoiy guruhlarning ta’siriga tushib qolish bilan bog‘liq holatlarni boshdan kechiradi. Bu holatlar ularning jamiyat hayotiga integratsiyalashuvini sekinlashtiradi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonini murakkablashtiradi.

Ota-onasi uzoq muddat migratsiyada bo‘lgan bolalar nazoratsiz qolganida, ular internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli resurslarga haddan tashqari berilib ketadi, darslarni qoldirish va uy vazifalarini bajarishda sustkashlik kuzatiladi. Bularning barchasi bolaning psixoijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va ularni ijtimoiy jihatdan xavf ostidagi guruhga aylantiradi.

Distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar bilan ishlashda ijtimoiy xodim muhim ko‘prik vazifasini bajaradi. U nafaqat bolaning ehtiyojlarini aniqlash va muammolarini tahlil qilishda, balki ularni kompleks qo‘llab-quvvatlash tizimini shakllantirishda ham markaziy rol o‘ynaydi.

Mutaxassisning asosiy vazifalari qatoriga quyidagilar kiradi: bolaning psixoijtimoiy holatini baholash, yuzaga kelgan muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha individual yordam rejasini ishlab chiqish. Shu bilan birga, ijtimoiy xodim bolaning yashash sharoitini, oilaviy muhitini va ta’lim olish sharoitlarini batafsil o‘rganadi hamda zarur hollarda mahalla, maktab va sog‘liqni saqlash muassasalari bilan uzluksiz hamkorlikni yo‘lga qo‘yadi. Bu esa bolalarga kompleks tarzda yordam ko‘rsatish va ularning rivojlanishidagi bo‘shliqlarni bartaraf etish imkonini beradi [3].

Shuningdek, ijtimoiy xodim ota-onalar bilan masofaviy muloqotni tashkil etadi, ularni farzand tarbiyasida faol ishtirok etishga undaydi va ota-onaning ta’lim va tarbiya jarayonidagi

faolligini ta’minlashga xizmat qiladi. Bu yondashuv bolaning emotsional barqarorligini mustahkamlash, xavfsizlik hissini oshirish va ruhiy salomatlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Masofaviy muloqot va ota-onaning psixologik qo‘llab-quvvatlashi bolada ijtimoiy moslashuvni yaxshilash, stressga chidamlilikni oshirish va o‘zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Distant oila farzandlarini ijtimoiy himoya qilish mexanizmlari davlat va nodavlat tashkilotlar, mahalla institutlari, ta’lim muassasalari va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi uzviy hamkorlik orqali amalga oshiriladi [4].

Ushbu mexanizmlar bolalarning huquqlarini himoya qilish, psixologik yordam ko‘rsatish, ta’lim jarayonida samarali qo‘llab-quvvatlashni ta’minlash hamda ijtimoiy xavflarning oldini olishga qaratilgan. Ijtimoiy himoyalash tizimi bolalarga kompleks tarzda yordam ko‘rsatadi, ular uchun xavfsiz va barqaror ijtimoiy muhit yaratadi, shuningdek, ruhiy va ijtimoiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Amaliyotda ko‘rsatilganidek, distant oila farzandlarining psixoijtimoiy barqarorligini ta’minlash va ularni jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi faqat ijtimoiy xodimning faoliyati bilan cheklanmaydi, balki barcha tegishli davlat va jamoat institutlari hamkorligi orqali tizimli va uzviy qo‘llab-quvvatlashni talab qiladi. Shu sababli, ijtimoiy xodim ota-ona, mahalla va ta’lim muassasalari o‘rtasida uzluksiz aloqa va hamkorlik bolalarning xavfsizligi, ruhiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Ijtimoiy xodim o‘z faoliyatida bir nechta ilmiy-metodik yondashuv va usullardan foydalanadi, bu yondashuvlar distant oila farzandlarini kompleks qo‘llab-quvvatlashning sifat va samaradorligini ta’minlaydi:

1. Case-management – har bir bolaning individual muammolariga mos yondashish, ularning psixoijtimoiy ehtiyojlarini tizimli tarzda aniqlash va mos individual yordam rejasini ishlab chiqish. Bu yondashuv bolaning ruhiy barqarorligini, ijtimoiy moslashuvini va o‘zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, murakkab vaziyatlarda tezkor va samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

2. Multidisiplinar yondashuv – mahalla faollari, maktab o‘qituvchilari, maktab psixologlari, tibbiyot xodimlari va boshqa ijtimoiy xizmatlar bilan uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali bolaga kompleks qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish. Bu yondashuv psixoijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, tarbiya va ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish, shuningdek, bolalarni ijtimoiy xavflardan himoya qilish imkonini beradi.

3. Maslahat berish – vasiylik qilayotgan qarindoshlarga yoki ota-onaga bolaning psixoijtimoiy va ijtimoiy rivojlanishiga mos individual tavsiyalar berish. Ushbu maslahatlar bolalarning ruhiy barqarorligi, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini oshiradi.

4. Resurslarni taqdim etish va nazorat – bolaning nafaqat moddiy, balki ma’naviy-ruhiy ehtiyojlarini qondirishni ta’minlash, zarur hollarda psixologik, tibbiy va huquqiy xizmatlarga yo‘naltirish va ularning sifatli amalga oshirilishini nazorat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, xususan mehnat migratsiyasi, oilaviy strukturalar va bolalarning tarbiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ota-onadan birining yoki har ikkala ota-onaning uzoq muddat davomida oiladan ajralib ishlashi natijasida shakllanadigan distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar ijtimoiy-psixologik jihatdan xavf ostida bo‘lib, ularning ruhiy barqarorligi, ijtimoiy ko‘nikmalari va ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyati sezilarli darajada zaiflashadi. Shu sababli, distant oila farzandlarini ijtimoiy himoyalash va ularni jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ijtimoiy ishning eng dolzarb va ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Buning amalga oshirilishi uchun bir qator choralar zarur:

Birinchidan, bolalarning psixoijtimoiy barqarorligini ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish ya’ni psixologik, pedagogik, huquqiy va ijtimoiy xizmatlar tizimini yanada samarali va integratsiyalashgan shaklda tashkil etish.

Ikkinchidan, ijtimoiy xodimlar faoliyatini kuchaytirish va ularning kasbiy malakasini oshirish, shuningdek, amaliy tajriba va ilmiy yondashuvlarni tizimli ravishda joriy etish.

Uchinchidan, mahalla institutlari, ta’lim muassasalari, davlat va nodavlat tashkilotlar o‘rtasida uzviy hamkorlik tizimini rivojlantirish, bolalarga kompleks va uzluksiz qo‘llab-quvvatlashni ta’minlash zarur.

Ushbu chora-tadbirlar natijasida distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy va ijtimoiy barqarorligi mustahkamlanadi, ularning ijtimoiy moslashuvi yaxshilanadi va jamiyat hayotiga to‘laqonli integratsiyalashuvi ta’minlanadi. Shu bilan birga, bolalarning huquqlari va manfaatlari himoyalanadi, ularning shaxs sifatida rivojlanish imkoniyatlari kengayadi va ijtimoiy xavfsiz muhitda o‘sishlari kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xamrayev, T.J. Socio-psychological adaptation of children from migrant families in the educational process. SHOKH Library, 2025. (Maqola).

2. Wang, Y. Study on Social Work Intervention in Social Integration of Migrant Children. Academic Journal of Management and Social Sciences, 2024.

3. Oila, xotin-qizlar va ijtimoiy hayot elektron ilmiy jurnali, 2025 yil. 1-son. – Migratsion munosabatlar va oilaning psixologik holati haqida maqola.

4. O‘zbekiston himoyaga muhtoj bolalar va oilalarning farovonligi uchun ijtimoiy ishlarni kuchaytiradi, UNICEF Uzbekistan, 2019. – Rasmiy ijtimoiy himoya tizimining qo‘llab-quvvatlanishi haqida ma’lumot.

TA’LIM VA ILM-JAMIYAT TARAQQIYOTINING POYDEVORI

Inamova Gulzoda Ilhomjon qizi
Namangan Davlat Pedagogik instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Ergashev Ixtiyor

Annostatsiya: Ushbu maqolada ta’lim va ilmning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, zamonaviy ta’lim tizimining xususiyatlari, o‘qituvchi va talabaning mas’uliyati, shuningdek, ilm va ma’naviyat uyg‘unligi masalalari yoritiladi. Maqolada ta’lim sifatini oshirish, yoshlarni bilimga rag‘batlantirish hamda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish zarurligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari bilimli va ongli avlod jamiyat rivojining muhim omili ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, ilm, jamiyat taraqqiyoti, zamonaviy ta’lim, raqamli texnologiyalar, o‘qituvchi mas’uliyati, talaba faolligi, ma’naviyat, bilimli avlod, innovatsiya.

Bugungi globallashuv va tezkor rivojlanish davrida ta’lim va ilm har bir jamiyatning eng muhim tayanch ustuniga aylanib bormoqda. Insoniyat taraqqiyoti tarixiga nazar tashlasak, barcha yutuqlar, kashfiyotlar va yangiliklar aynan bilim va tafakkur mahsuli ekanini ko‘ramiz. Ta’lim insonni nafaqat kasb egasi qilib yetishtiradi, balki uni mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli va ongli shaxs sifatida shakllantiradi. Shuningdek, ilm insonning ma’naviy va axloqiy rivojlanishida ham muhim rol o‘ynaydi.

Jamiyat taraqqiyoti va barqaror rivojlanishi bevosita bilimli va faol yosh avlodga bog‘liq. Ta’lim tizimi va ilm-fanning rivojlanishi orqali mamlakatlar iqtisodiy, madaniy va texnologik jihatdan kuchayadi. Shu bois, zamonaviy ta’limning sifatini oshirish, o‘qituvchi va talabaning mas’uliyatini kuchaytirish, shuningdek, ilm va ma’naviyat uyg‘unligini ta’minlash bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biridir.

Ta’lim va ilm jamiyat rivojining eng asosiy omillari hisoblanadi. Ilmli jamiyat – bu faqat bilimdon odamlar to‘plami emas, balki ongli, mas’uliyatli va ijodiy fikrlaydigan shaxslar jamiyati. Bilimli va malakali avlod jamiyatni iqtisodiy, madaniy va siyosiy jihatdan rivojlantirishda asosiy kuchga aylanadi. Masalan, ilm-fan yutuqlari yangi texnologiyalarni yaratishga, tibbiyot, sanoat va axborot sohalarida taraqqiy etishga yordam beradi. Shu tariqa, ta’lim va ilm jamiyat taraqqiyotining poydevorini tashkil etadi.

Bugungi kunda ta’lim an’anaviy va innovatsion usullar orqali amalga oshiriladi. An’anaviy ta’lim asosiy bilimlarni yetkazish bilan shug‘ullanadi, lekin zamonaviy davrda bu yetarli emas. Raqamli texnologiyalar va onlayn platformalar o‘quv jarayonini interaktiv va qulay qiladi. Masofaviy ta’lim esa chekka hududlarda yoki turli sharoitlarda yashovchi yoshlar uchun bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, zamonaviy ta’limning asosiy vazifasi – talabaning mustaqil fikrlash, izlanish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir.

O‘qituvchi va talabaning mas’uliyati

Ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talabaning mas’uliyati katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi,

yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan shaxsdir. U talabaning qiziqishi, bilimga bo‘lgan ishtiyoqi va ma’naviy rivojlanishi uchun mas’uldir. Talaba esa faqat bilim oluvchi emas, balki o‘zini rivojlantirishga, mustaqil o‘rganishga va jamiyatga foydali inson bo‘lishga intilishi kerak. Shu tariqa, o‘qituvchi va talabaning hamkorligi samarali ta’lim tizimini yaratadi.

Ilm va axloqiy tarbiya uyg‘unligi

Ta’lim faqat kasb tayyorlash bilan cheklanmaydi, u ma’naviyatni ham shakllantiradi. Ilmli inson jamiyatda axloqiy qadriyatlarni hurmat qiladigan, adolat va mas’uliyatni his qiladigan shaxs bo‘ladi. Ilm va axloqiy tarbiya uyg‘unligi yoshlarni nafaqat malakali, balki ijtimoiy jihatdan mas’uliyatli va foydali shaxs sifatida shakllantiradi. Shu bois, ta’lim va ma’naviyat bir-birini to‘ldiruvchi omillar hisoblanadi.

Ta’limdagi muammolar va ularning yechimlari

Bugungi kunda ta’lim tizimida hali ham bir qator muammolar mavjud. Masalan, ta’lim sifati ba’zi hududlarda past, motivatsiya yetishmasligi va zamonaviy texnologiyalardan to‘liq foydalanilmasligi keng tarqalgan. Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi: ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, yoshlar qiziqishini uyg‘otish va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish. Shu yo‘l bilan jamiyatda bilimli va ongli avlodni shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Ta’lim va ilm jamiyat taraqqiyotining asosiy poydevori bo‘lib, insonning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida beqiyos ahamiyatga ega. Ilm insonni nafaqat kasb egasi, balki mustaqil fikrlaydigan, ijodiy va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Zamonaviy ta’lim tizimi, yangi texnologiyalar va raqamli resurslar yoshlarni bilim olishga rag‘batlantiradi, ularning qobiliyatlarini rivojlantiradi va mustaqil izlanishga yo‘naltiradi.

O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi hamkorlik, o‘qituvchining bilim va tarbiyaviy roli, shuningdek, talabaning faolligi va qiziqishi samarali ta’lim tizimini yaratadi. Ilm va axloqiy tarbiya uyg‘unligi esa yoshlarni nafaqat malakali, balki ma’naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantiradi. Bilimli avlod jamiyatda adolat, mas’uliyat va ma’naviyat qadriyatlarini hurmat qiladigan shaxslar bo‘lib yetishadi, bu esa davlatning barqaror rivojini ta’minlaydi.

Shu bilan birga, ta’lim tizimidagi mavjud muammolarni hal qilish – ta’lim sifatini oshirish, motivatsiyani kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni ta’minlash – kelajakdagi muvaffaqiyatning muhim omilidir. Ta’lim va ilmga sarmoya kiritish orqali jamiyat yangi avlodning bilimli, ongli va mas’uliyatli bo‘lishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim va ilm jamiyatning kelajagi, davlatning kuchi va yosh avlodning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bilimli va ma’rifatli avlod tarbiyalash har bir davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi bo‘lishi shart, chunki bilim insoniyat taraqqiyoti va barqaror rivojining poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. pedagoglar.org – Ta’limning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni va bilimning ahamiyati haqida maqolalar.
2. journals.pen2print.org – Ta’lim va jamiyat rivojiga ta’limning ta’siri tahlil qilingan ilmiy maqolalar.
3. adabiyotxazinasi.com – Ta’lim va tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi roli haqida konferensiya materiallari.
4. inlibrary.uz – Zamonaviy jamiyatda ta’limning ahamiyati bo‘yicha maqolalar.
5. uza.uz – Zamonaviy ta’lim-tarbiya va jamiyat taraqqiyotining muhimligi haqida maqolalar.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Ismoilova Madina
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Abdusalomov Muhriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining tutgan o‘rni va faoliyatining dolzarb jihatlari yoritib berilgan. Unda agentlik tomonidan amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar, aholining ehtiyojmand qatlamlarini aniqlash va manzilli ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish, ularning ochiqligi va samaradorligini ta’minlashda milliy agentlikning muvofiqlashtiruvchi institutsional roli asoslab berilgan.

Maqola xulosalarida Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy adolatni ta’minlash hamda barqaror ijtimoiy himoya tizimini shakllantirishda muhim bo‘g‘in sifatida namoyon bo‘layotgani ilmiy-amaliy jihatlari ochib berilgan.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning jadallashuvi sharoitida aholining ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyoji tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning munosib turmush darajasini ta’minlash har bir davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda “inson qadri uchun” tamoyili asosida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar ijtimoiy himoya tizimini tubdan takomillashtirishni taqozo etmoqda. Shu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi va faoliyati alohida ahamiyat kasb etmoqda.O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining rivojlanish bosqichlari Mamlakatimizda ijtimoiy himoya tizimi dastlab aholining ayrim qatlamlarini moddiy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lsa, bugungi kunda u kompleks va manzilli mexanizmlar asosida faoliyat yuritmoqda. Ijtimoiy nafaqalar, subsidiyalar, ijtimoiy xizmatlar, reabilitatsiya va bandlikka ko‘maklashish choralari yagona tizim doirasida amalga oshirilmoqda. Bu esa ijtimoiy himoyaning faqat yordam berish emas, balki fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilayotganini ko‘rsatadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi va asosiy vazifalari Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholining ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyojlarini tizimli ravishda qondirish maqsadida tashkil etilgan muhim institutsional tuzilma hisoblanadi . Agentlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: ehtiyojmand aholi qatlamlarini aniqlash, ijtimoiy yordamni manzilli yetkazish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish hamda davlat va nodavlat tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish. Ushbu vazifalarning samarali bajarilishi aholining ijtimoiy farovonligini oshirishga xizmat qilmoqda. Manzilli ijtimoiy yordam tizimining takomillashuvi Milliy agentlik faoliyatida manzillilik tamoyili yetakchi o‘rinni egallaydi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ijtimoiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlash, ularning real ehtiyojlarini baholash va tegishli yordam choralarini belgilash amaliyoti yo‘lga qo‘yilgan. Bu jarayon ijtimoiy resurslardan oqilona foydalanish, yordamning adolatli va shaffof taqsimlanishini ta’minlash imkonini

bermoqda. Ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovini oshirish Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar, yolg‘iz yashovchi fuqarolar hamda og‘ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan shaxslar uchun ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifati bosqichma-bosqich yaxshilanmoqda. Bunda nafaqat moddiy yordam, balki psixologik, huquqiy va ijtimoiy moslashuvga ko‘maklashuvchi xizmatlar ham muhim o‘rin tutmoqda.So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish jarayonida raqamlashtirish muhim yo‘nalishlardan biriga aylandi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan axborot tizimlari va elektron platformalarni joriy etish orqali ijtimoiy yordam ko‘rsatish jarayonlarining shaffofligi va tezkorligi ta’minlanmoqda. Bu, o‘z navbatida, fuqarolarning ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, byurokratik to‘siqlarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi yordamga muhtoj aholini aniqlashda inson omilining ta’sirini kamaytirib, real ehtiyojlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini bermoqda. Natijada ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi oshib, aholining davlat institutlariga bo‘lgan ishonchi mustahkamlanmoqda. Ijtimoiy himoya va ijtimoiy ish instituti o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati ijtimoiy ish instituti bilan chambarchas bog‘liqdir. Chunki ijtimoiy himoya nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki shaxsning ijtimoiy muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish va jamiyatga moslashuvini ta’minlashni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayonda professional ijtimoiy ishchilar muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy ishchilarning amaliy faoliyati orqali aholining turli qatlamlari bilan individual ishlash, muammolarni kompleks baholash va ularni hal etishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkoniyati yuzaga keladi. Shu jihatdan qaraganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy ish faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va rivojlantiruvchi asosiy institut sifatida maydonga chiqmoqda. Ehtiyojmand qatlamlar bilan ishlashda manzillilik va adolat tamoyili

Ijtimoiy himoya tizimining eng muhim tamoyillaridan biri bu — manzillilik va ijtimoiy adolatdir. Milliy agentlik faoliyatida ushbu tamoyillar asosiy mezon sifatida belgilangan bo‘lib, yordam faqat real ehtiyojga ega bo‘lgan shaxslarga yetkazilishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Aholining ehtiyojmand qatlamlari, jumladan, kam

ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar va vaqtinchalik qiyin ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan fuqarolar bilan ishlashda individual yondashuv asosiy o‘rinni egallaydi. Bu esa ijtimoiy yordamning samaradorligini oshirib, jamiyatda tenglik va adolat hissini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy himoya tizimining xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashuvi Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon amaliyotida ijtimoiy himoya tizimining barqarorligi, asosan, davlat, jamiyat va shaxs o‘rtasidagi hamkorlikka tayanadi. O‘zbekistonda ham ushbu yondashuv bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalla institutlari va fuqarolik jamiyati vakillari bilan hamkorlik ijtimoiy muammolarni hal etishda kompleks yondashuvni ta’minlamoqda. Bu esa ijtimoiy himoya tizimini yanada moslashuvchan va samarali qilish imkonini bermoqda. Aholi farovonligini oshirishda profilaktik yondashuvning ahamiyati Ijtimoiy himoya tizimida faqat oqibatlarni bartaraf etish emas, balki ijtimoiy muammolarni oldindan aniqlash va profilaktika qilish muhim hisoblanadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida ushbu yondashuv tobora kuchayib bormoqda. Profilaktik choralar orqali aholini ijtimoiy xavf-xatarlardan himoya qilish, kambag‘allikning oldini olish va fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirishga erishilmoqda. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishdagi mavjud muammolar va istiqbollar Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ijtimoiy xizmatlar sifati va hududlar kesimidagi tafovutlar, malakali ijtimoiy ishchilar yetishmasligi kabi masalalar tizimli yechimlarni talab etadi. Mazkur muammolarni bartaraf etishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional salohiyatini yanada kuchaytirish, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va ilmiy asoslangan yondashuvlarni keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yangi bosqichga olib chiqayotgan muhim davlat instituti hisoblanadi. Uning faoliyati orqali ijtimoiy himoya tizimi inson manfaatlariga yo‘naltirilgan, shaffof va samarali mexanizmga aylanmoqda. Bu esa jamiyatda

ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy adolatni qaror toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydananilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, amaldagi nashr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining aholini ijtimoiy himoya qilishga oid qaror va nizomlari.
5. Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
6. Ismoilov B.B. Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Qodirov S.S. Aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimi. — Toshkent: Akademnashr, 2019.
8. Ijtimoiy himoya milliy agentligining rasmiy hisobot va tahliliy ma’lumotlari.
9. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP). Ijtimoiy himoya va barqaror rivojlanish bo‘yicha tahliliy hisobotlar.
10. Jahon banki. Social Protection and Jobs: Policy Notes and Reports.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Istamova Dilnoza
DTPI Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni, vazifalari va institutsional ahamiyati kompleks ilmiy tahlil qilinadi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar sharoitida aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy yordam va xizmatlarning manzilliligini oshirish, shaffof va samarali mexanizmlarni joriy etish masalalari yoritiladi. Shuningdek, agentlik faoliyatida raqamlashtirish

jarayonlari, idoralararo integratsiya, mahalla instituti bilan hamkorlik hamda xalqaro tajribaning milliy modelga moslashuvi ilmiy asosda tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, ijtimoiy siyosat, manzilli yordam, ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy barqarorlik.

Ijtimoiy himoya tizimi har qanday davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi va ijtimoiy adolatni ta’minlash qobiliyatini aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allik darajasini qisqartirish, fuqarolarning munosib turmush darajasini ta’minlash zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari hisoblanadi. Ayniqsa, globallashuv, iqtisodiy beqarorlik va ijtimoiy tafovutlar kuchayib borayotgan sharoitda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish dolzarb vazifaga aylanmoqda. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda “ijtimoiy davlat” konsepsiyasi asosida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar ijtimoiy siyosatni yangi bosqichga olib chiqish, aholiga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy yordam va xizmatlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan. Mazkur jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy himoya tizimini institutsional jihatdan mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimining nazariy asoslari va dolzarbligi

Ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy himoya tizimi jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlovchi, ijtimoiy xavf-xatarlarning salbiy oqibatlarini kamaytiruvchi mexanizm sifatida talqin etiladi. U nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki ijtimoiy integratsiya, inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash vazifalarini ham bajaradi. O‘zbekistonda aholi tarkibida keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, kam ta’minlangan oilalar va vaqtincha ishsiz fuqarolar salmog‘ining mavjudligi ijtimoiy himoya tizimini doimiy takomillashtirib borishni talab etadi. Shu bois, ijtimoiy yordamlarni samarali va adolatli taqsimlash davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi va institutsional roli

Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy himoya sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi markaziy organ sifatida

faoliyat yuritadi. Agentlikning tashkil etilishi ijtimoiy himoya tizimida mavjud bo‘lgan parokandalikni bartaraf etish, idoralararo muvofiqlashuvni kuchaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qildi. Agentlikning asosiy funksiyalari: ijtimoiy himoya siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish, ijtimoiy yordam va xizmatlarni manzilli tashkil etish, ehtiyojmand aholini aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini monitoring qilish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish.

Raqamlashtirish va manzillilik: zamonaviy yondashuv

Agentlik faoliyatidagi eng muhim yutuqlardan biri — ijtimoiy himoya tizimining raqamlashtirilishidir. Yagona elektron reyestrlar, axborot almashinuvi platformalari va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari ijtimoiy yordamlarning aniq ehtiyojmandlarga yetib borishini ta’minlamoqda. Mazkur jarayon inson omilining ta’sirini kamaytirdi, korrupsion xavflarni minimallashtirdi va davlat budjeti mablag‘laridan samarali foydalanishni ta’minladi.

Mahalla instituti va milliy modelning shakllanishi

O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimining o‘ziga xos jihati — mahalla institutining faol ishtirokidir. Ijtimoiy himoya milliy agentligi mahalla bilan hamkorlikda ishlash orqali ehtiyojmand oilalarni aniqlash, ularning muammolarini joyida hal etish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Ushbu yondashuv xalqaro tajribani inkor etmagan holda, milliy qadriyatlar va ijtimoiy tuzilma bilan uyg‘unlashgan samarali modeldir.

O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni strategik ahamiyatga ega. Agentlik ijtimoiy yordam va xizmatlarni markazlashgan, shaffof va manzilli tarzda amalga oshirish orqali ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qilmoqda. Uning faoliyati ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, kambag‘allikni qisqartirish va aholining turmush sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga oid Farmonlari.

3. “Ijtimoiy himoya milliy agentligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy himoya sohasiga oid qarorlari.
5. “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent, 2022.
6. Jahon banki. *Social Protection and Jobs*.
7. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO). *World Social Protection Report*.
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari.
9. Ijtimoiy himoya milliy agentligi rasmiy hisobotlari.
10. Ijtimoiy siyosat masalalariga oid ilmiy maqolalar to‘plami.

O‘ZBEKISTONDA OTA-ONA QARAMOG’ISIZ QOLGAN BOLALAR BILAN IJTIMOIY ISH OLIB BORISH TEXNOLOGIYALARI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g’li
Guliston Davlat umiversiteti o‘qituvchisi
Mirzarayimova Malika Ilhomjon qizi
Guliston Davlat umiversiteti talabasi

Anotatsiya: O’zbekiston Respublikasida ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi masalalarga aylanib borayotgan bir davrda ularni ijtimoiy himoyalash vazifasi turli darajadagi tashkilot va muassasalarning diqqat e’tibori markazidagi vazifalar qatoriga kirib bormoqda.

Kalit so’zlar: Bola, huquqiy, moliyaviy, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik ,pedagogik, BMT,konvensiyasi.

Bugungi kunda himoyaga muhtoj bolalarni, jumladan, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi masalalarga aylanib borayotgan bir davrda ularni ijtimoiy himoyalash vazifasi turli darajadagi tashkilot va muassasalarning diqqat e’tibori markazidagi masalalar qatoriga kirib bormoqda.

Respublikamizda ta’lim sohasida ulardan foydalanish o’qitish sifatini oshirishga, o’quvchi va talabalarning fikrlash doirasini rivojlantirishga va kengaytirishga, ularda mustaqil o’zlashtirish faoliyatini kuchaytirish hozirgi zamonning dolzarb masalasiga aylanib qoldi.

Har jihatdan barkamol bo’lgan sog’lom avlodni shakllantirish muammosi bugungi kunda davlatimiz oldida turgan dolzarb

masalalardan biri bo’lib qolmoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Yosh avlodni har tomonlama sog’lom va barkamol etib tarbiyalash borasidagi ishlarimizni yangi bosqichga ko’tarish maqsadida “Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risida”gi qonunni yangi tahrirda qabul qildik. Shu asosda yangicha yondashuvlar hayotga faol joriy etilmoqda” .

Bugungi kunda yoshlarni tarbiyalash dolzarb vazifalaridan biri bo’ldi. Ayniqsa, ta’lim va tarbiya, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish O’zbekistonning davlat siyosatining eng muhim yo’nalishlaridan biridir.

Bolalikni ijtimoiy himoya qilish uning ehtiyojlarini va manfaatlarini qondirish uchun bolaga ko’mak va yordam ko’rsatishning tashkiliy, huquqiy, moliyaviy va iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va pedagogik vositalaridan, shakl va usullaridan foydalanishdan iborat. Bolalikni ijtimoiy muhofaza qilish tizimi jamiyat va uning rasmiy tuzilmalari tomonidan kafolatlangan yashash sharoitlarini ta’minlash, uning ehtiyojlari va manfaatlarini qondirish uchun bolaning hayotiy va uyg’un rivojlanishini ta’minlash uchun amalga oshiriladigan tizimdir. Bolalikni ijtimoiy muhofaza qilishning zamonaviy tizimi BMTning Bola huquqlari to’g’risidagi Konvensiyasi, "Bolaning huquqlarini kafolatlash to’g’risida" gi, "Homiylik va vasiylik to’g’risida", "Voyaga yetmaganlarning va bolalarga nisbatan huquqbuzarliklarning oldini olish to’g’risida"gi qonunlari va boshqa qonun hujjatlariga huquqiy asoslangan.

O’zbekiston Respublikasining 2017-2021 yillardagi rivojlanishning beshta ustuvor yo’nalishlarida amalga oshiriladigan harakatlar strategiyasi davlat siyosatining asosiy vazifalarini, oilalarni va bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish, ta’lim va fanni, davlat yoshlik siyosatini va boshqalarni aks ettirildi. Shu bois 2022-2026 yillarga moljallangan Yangi Ozbekistonning Taraqqiyot strategiyasida ham inson. oila mavzulari tizimli davom ettirlmoqda. Ta’kidlash joizki, bugungi kunda respublikada ro’yxatga olingan 29,5 ming ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar, shu jumladan, Mehribonlik uylari va bolalar shaharlarida 2441 nafar, oilalarda esa 27595 nafar bola tarbiyalanmoqda. Oilalarda yashovchi 15,097 nafar bola homilador bo’lib, 11 ming 388 nafari vasiylikda, 573 nafari esa oilada homilador bo’lishga ajratilgan.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, qarorlari, ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish olib borish asoslari masalalariga taalluqli huquqiy-normativ hujjatlar, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari, mamlakatimiz va xorijiy mamlakatlar olimlarining mavzuga oid adabiyotlarda ilgari surilgan qarashlar ushbu mavzuni yoritishda nazariy va metodologik asos qilib olindi.

Ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoyalash borasidagi xalqaro va milliy darajada qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlarning asosiy tamoyili butun dunyoda bolalar huquqi muhofazasining ta’minlanishi va umuman yetimlik muammosini oldini olishga qaratilgan. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan 1989 yil 20 noyabrida qabul qilingan “Bola huquqlari to’g’risida”gi Konventsiya, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O’zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 25 yanvaridagi “Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniq yo’naltirilgan tarzda qo’llab- quvvatlashni kuchaytirish to’g’risida”gi Farmoni, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 12 aprelidagi 171-sonli “O’zbekiston Respublikasining Oila Kodeksini hayotga tatbiq qilish chora-tadbirlari haqida”gi qarori, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 21 avgustidagi 179-sonli “Voyaga yetmagan bolalarni farzandlikka va bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat) to’g’risidagi Nizomga o’zgartirish va qo’shimchalar kiritish haqida”gi Qarori, O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 25 yanvaridagi 33-sonli “Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniq yo’naltirilgan tarzda qo’llab-quvvatlashning 2002-2003 yillarda mo’ljallangan dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori, O’zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 1189-son bilan 2002 yil 18 noyabrida ro’yxatdan o’tkazilgan O’zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi vazirligi, O’zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining ”Tarbiyalash (patronat) uchun oilalarga beriladigan yetim bolalarni kiyim-bosh, poyafzal bilan ta’minlash hamda bolani o’z tarbiyasiga olgan tutingan ota-onalarga har oylik nafaqa to’lash tartibi to’g’risida”gi Nizomi kabi va boshqa qator huquqiy hujjatlar bolalarni, jumladan, patronat tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlarining

amalga oshirilishi masalalari bitiruv ishini tayyorlashda metodologik asos sifatida xizmat qiluvchi qonunchilik bazasini tashkil etadi.

Ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoyalash borasidagi xalqaro va milliy darajada qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlarning asosiy tamoyili butun dunyoda bolalar huquqi muhofazasining ta’minlanishi va umuman yetimlik muammosini oldini olishga qaratilgan. Jumladan,

-Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan 1989 yil 20 noyabrida qabul qilingan “Bola huquqlari to’g’risida”gi Konventsiya,

-O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi,

-O’zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi,

-O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 12 aprelidagi 171-sonli “O’zbekiston Respublikasining Oila Kodeksini hayotga tatbiq qilish chora-tadbirlari haqida”gi qarori,

-O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 21 avgustidagi 179-sonli “Voyaga yetmagan bolalarni farzandlikka va bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat) to’g’risidagi Nizomga o’zgartirish va qo’shimchalar kiritish haqida”gi Qarori,

-O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 25 yanvaridagi “Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniq yo’naltirilgan tarzda qo’llab-quvvatlashni kuchaytirish to’g’risida”gi Farmoni.

-O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 25 yanvaridagi 33-sonli “Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniq yo’naltirilgan tarzda qo’llab-quvvatlashning 2002-2003 yillarda mo’ljallangan dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori,

-O’zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 1189-son bilan 2002 yil noyabrida ro’yxatdan o’tkazilgan O’zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi vazirligi. O’zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining “Tarbiyalash (patronat) uchun oilalarga beriladigan yetim bolalarni kiyim-bosh, poyafzal bilan ta’minlash hamda bolani o’z tarbiyasiga olgan tutingan ota- onalarga har oylik nafaqa to’lash tartibi to’g’risida”gi Nizomi kabi va boshqa qator huquqiy hujjatlar bolalarni, jumladan, patronat tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlarining amalga oshirilishida asos sifatida xizmat qiluvchi qonunchilik bazasini tashkil etadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. O’zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi –T.: O’zbekiston, 2023.
2. O’zbekiston Respublikasining «Vasiylik va homiylik to’g’risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2014.
3. O’zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. –T.: Adolat, 2010.
4. O’zbekiston Respublikasining «Bola huquqlarining kafolatlari to’g’risidagi» Qonuni. – Toshkent, 2008.
5. O’zbekiston Respublikasining «Ta’lim to’g’risida»gi Qonuni.– Toshkent: Adolat, 2020.

BOLALARDA RUHIY SALOMATLIKNI SHAKLLANTIRISHDA OILAVIY MUHITNING AHAMIYATI

J.B.Jabborov
Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi
Ummatqulova Farangiz
Guliston Davlat Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarning ruhiy salomatligini shakllantirishda oilaviy muhitning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda ota-ona munosabatlari, oiladagi emotsional muhit, tarbiya uslublari hamda bolaning psixologik rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilingan. Shuningdek, Z.Freyd va E.Erikson nazariyalariga tayangan holda, oilaviy ziddiyatlar va beqarorlikning bolalar ruhiyatiga salbiy ta’siri ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada mehrga asoslangan tarbiya, emotsional aloqa va ishonch muhitining bola ruhiy farovonligini ta’minlashdagi roli ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: Ruhiy salomatlik, bola psixologiyasi, oilaviy muhit, emotsional barqarorlik, ota-ona munosabati, tarbiya, psixologik farovonlik, oilaviy nizolar, mehr-muhabbat, ijtimoiy moslashuv.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda inson psixikasi, ayniqsa bolalar ruhiy salomatligi masalasi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Chunki bola – oilaning, jamiyatning ertangi kuni. Ularning ruhiy holati, ijtimoiy moslashuvi va axloqiy qadriyatlari, eng avvalo, oilaviy muhitda shakllanadi.Oila – bu bolaning birinchi ijtimoiy maktabi bo‘lib, unda mehr, e’tibor, ishonch va hurmat kabi his-tuyg‘ular orqali

shaxsning asosiy psixologik negizi yaratiladi. O’sib kelayotgan yosh avlod oila tarkibiga, oiladagi oila a’zolarining dunyoqarashi,tarbiyasi va umuman, o’zini tevarak-atrofdagi odamlarga bo’lgan munosabatiga qarab,inson olamga ijobiy yoki salbiy nazar bilan qaraydi, o’z qarashlarini shakllantiradi,atrofdagilar bilan munosabatlarini quradi.

Oilaviy muhit–inson shaxsiyati shakllanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalik davrida oilaviy tarbiya, mehr-muhabbat, tushunish va barqarorlik ruhiy salomatlikning asosiy kafolatidir. Agar oilada iliq, tinch va qo‘llab-quvvatlovchi muhit mavjud bo‘lsa, bola o‘zini himoyalangan, qadrlangan va ishonchli his qiladi. Aks holda, ruhiy beqarorlik, qo‘rquv, tajovuzkorlik yoki ijtimoiy chekinish kabi salbiy holatlar yuzaga keladi.

Bola ruhiy salomatligining shakllanishi avvalo oiladagi psixologik muhit bilan chambarchas bog‘liq. Oila — bu bolaning birinchi ijtimoiy maktabi, unda u muhabbatni, ishonchni, sabr-toqatni va o‘zini anglashni o‘rganadi. Shu bois, oiladagi muhit qanchalik sog‘lom va tinch bo‘lsa, bolaning ruhiy barqarorligi ham shunchalik mustahkam bo‘ladi.Ota-onaning munosabati bolaning ruhiy holatini bevosita shakllantiradi. Agar ota-ona farzandining his-tuyg‘ularini tushunishga harakat qilsa, uni tinglasa, fikrini hurmat qilsa — bola o‘zini muhim his qiladi, ichki ishonchi kuchayadi. Shuningdek, ota-ona o‘rtasidagi iliq, hurmatli munosabat ham bola ruhiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Chunki bola ko‘pincha ota-onaning o‘zaro muloqotini kuzatib, hayotiy modelni o‘rganadi. Oilada yuz berayotgan doimiy ziddiyatlar bolalarning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. Z.Freydning psixoanalitik nazariyasiga ko'ra, bolalikdagi ruhiy jarohatlar inson shaxsiyatida chuqur iz qoldiradi. E.Eriksonning rivojlanish bosqichlari nazariyasida esa bola har bir bosqichda ijtimoiy muhit, xususan oila orqali psixologik barqarorlikni shakllantiradi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ajrim ko'paygan hududlarda bolalarda ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar,maktabdagi muvofiqlashtirish qiyinchiliklari va depressiv holatlar soni yuqori. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nizoli oilalarda ulg'aygan bolalar ko’proq psixologik yordamga muhtoj bo'ladi. Oilaviy nizolar – bu ota-ona, farzandlar va boshqa oila a'zolari o'rtasida yuzaga keladigan psixologik, emotsional va ijtimoiy

kelishmovchiliklardir. Bu ziddiyatlar nafaqat kattalar, balki ularning atrofidagi bolalar ruhiy salomatligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Bola o’zining emotsional barqarorligi, xavfsizlik hissi va ijtimoiy rivojlanishini oilada shakllantiradi. Shuning uchun, oilada doimiy ravishda nizolar bo'lishi bolaning ruhiy holatida jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.Nizoli oilalarda yashovchi bolalar o'zlarini doimo xavf ostida his qiladilar. Bu holat ularda surunkali stress holatini, doimiy xavotirni va qo'rquvni yuzaga keltiradi. Aynan oilada shaxs birinchi hayotiy tajribani oladi, birinchi kuzatishlarni qiladi va turli vaziyatlarda o'zini tutishni o'rganadi. Bolaning ota-onasi bilan bo'lgan osoyishta va erkin munosabatining ijtimoiy ongiga, xulq-atvoriga, o'z-o 'ziga bo'lgan ishonchining ortib borishiga ijobiy ta'sir etadi. Oiladagi tarbiya uslubi ham ruhiy salomatlikning asosiy omillaridan biridir. Mehrga asoslangan, tushuntirish va ishonchga tayangan tarbiya bola shaxsida ijobiy sifatlarni shakllantiradi. Haddan tashqari qattiqqo‘llik, buyruqbozlik yoki befarqlik esa bolada ichki qarama-qarshilik, norozilik va ruhiy beqarorlikni keltirib chiqaradi. Shu sababli har bir ota-ona bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olib, mehr bilan, ammo izchil tarzda tarbiya yuritishi lozim.Emotsional aloqaning mavjudligi ruhiy salomatlikning eng muhim tayanchidir. Bolani eshitish, unga vaqt ajratish, har kuni samimiy suhbatlashish–bu oddiy ko‘rinadigan, ammo chuqur psixologik ahamiyatga ega jarayonlardir. Ota-onaning “men seni tushunaman” degan so‘zi, qo‘llab-quvvatlovchi nigohi, hatto iliq ohangdagi gaplari ham bolada ishonch hissini mustahkamlaydi. Zamonaviy psixologiyada “emotsional intellekt” tushunchasi bola ruhiy salomatligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Bu bolaning o‘z his-tuyg‘ularini tanish, ifoda etish va boshqalar hissiyotini tushunish qobiliyatidir. Ota-onalar bu sifatni rivojlantirish uchun bolalarini tinglash, ularning hissiyotlarini inkor etmaslik va his-tuyg‘ularni so‘z bilan ifodalashga o‘rgatishlari zarur. Oilada mehr, tinchlik va o‘zaro tushunish hukm surgan joyda bola o‘zini xavfsiz his qiladi, hayotga ijobiy munosabat bilan qaraydi, ijtimoiy muhitga oson moslashadi. Shuning uchun har bir oila, avvalo, farzandning ruhiy farovonligini ta’minlashni o‘zining eng muhim maqsadi sifatida ko‘rishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, bolaning ruhiy salomatligi – bu faqat individual xususiyat emas, balki oilaning umumiy psixologik madaniyatini aks ettiruvchi ko‘rsatkichdir. Oiladagi mehr, e’tibor,

emotsional barqarorlik va ijobiy muloqot bolani sog‘lom, ijtimoiy faol va baxtli inson sifatida voyaga yetkazadi. Sog‘lom oilaviy muhit – bu kelajak avlodning ruhiy sog‘lomligi va jamiyat barqarorligining poydevoridir. Shuning uchun har bir ota-ona o‘z oilasida tinchlik, mehr va tushunishni saqlash orqali nafaqat farzandining, balki butun jamiyatning ma’naviy farovonligiga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi “Oila kodeksi”. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. Karimova V.M. “Bola psixologiyasi va tarbiyasi asoslari”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. Erikson E. Childhood and Society. – New York: Norton, 1993.
4. G‘anieva M. “Oilaviy muhit va shaxs rivoji”. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Bowlby J. Attachment and Loss. – London: Basic Books, 1982.
6. World Health Organization. Child and Adolescent Mental Health. – Geneva, 2022.
7. https://scientific-jl.com/uuc/article/download/17118/16640/33320

BOLANING SHAXS BO‘LIB SHAKLLANISHIDA OILANING AHAMIYATI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘gli
Guliston davlat universiteti o'qituvchisi
Nodira Mahkamboy qizi
Guliston davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolani shaxs sifatida shakllantirish jarayonida oilaning ijtimoiy-pedagogik hamda psixologik funksiyalari chuqur tahlil etiladi. Oila bola tarbiyasining birlamchi instituti sifatida uning axloqiy, ma’naviy, intellektual va emotsional rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asoslar orqali yoritiladi. Tadqiqotda oilaviy muhitning barqarorligi, ota-onaning tarbiyaviy kompetensiyasi, muloqot madaniyati va ijtimoiy-psixologik omillarning bola shaxsini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy oilalarda uchraydigan pedagogik muammolar, noto‘g‘ri tarbiya shakllarining oqibatlari va bola

tarbiyasini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: oila, shaxs rivojlanishi, bolalar tarbiyasi, ijtimoiylashuv, psixologik muhit, pedagogik yondashuvlar, ota-ona kompetensiyasi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, emotsional rivojlanish, oilaviy munosabatlar, tarbiyaviy mexanizmlar, sog‘lom psixologik atmosfera, bola huquqlari, shaxs kamoloti, oilaviy tarbiya modeli.

Bola shaxsining shakllanishi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining markaziy tadqiqot yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ushbu jarayonning poydevori oilada shakllanadi. Oila – jamiyatning eng qadimiy va barqaror ijtimoiy instituti sifatida nafaqat biologik avlod davomiyligini ta’minlaydi, balki yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi asosiy tarbiyaviy maktab hamdir. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, bola hayotining ilk 5–7 yili davomida olingan oilaviy tajriba uning keyingi ruhiy-emotsional rivojlanishi, ijtimoiy faolligi, aqliy salohiyati va xulq-atvor me’yorlarining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu sababli oiladagi tarbiyaviy muhit sifatining yuqoriligi bevosita bolada sog‘lom ijtimoiy kompetensiyalar va mustahkam axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda oilaning shaxs rivojlanishiga ta’siri ko‘p qirrali jarayon sifatida talqin qilinadi. Xususan, ota-onalarning tarbiyaviy kompetensiyasi, oilaviy muloqot madaniyati, emotsional qo‘llab-quvvatlash darajasi, oilaviy rollarning to‘g‘ri taqsimlanganligi va psixologik muhitning barqarorligi bolaning ijtimoiylashuv jarayonida asosiy determinant sifatida namoyon bo‘ladi. Oila muhitida shakllanadigan ilk ijtimoiy ko‘nikmalar, masalan, muloqot qilish, o‘zini boshqarish, hamkorlik qilish, qaror qabul qilish kabi sifatlar keyinchalik maktab va jamiyatdagi faoliyatning muvaffaqiyatiga zamin yaratadi.

Shu bilan birga, noto‘g‘ri tarbiya uslublari, oiladagi nizolar, emotsional beparvolik yoki ortiqcha talabchanlik kabi salbiy omillar bolaning psixik rivojlanishida turli darajadagi qiyinchiliklar, shaxsiy faollikning pasayishi, ijtimoiy moslashuvdagi muammolar hamda agressiv yoki passiv xulq shakllarining paydo bo‘lishiga sabab bo‘lishi mumkin. Mazkur holatlar pedagogik va psixologik tadqiqotlarda

alohida muammo sifatida o‘rganilib, ularni bartaraf etishning samarali modellarini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Hozirgi globallashuv sharoitida oilaning tarbiyaviy funksiyalarining mazmuni ham o‘zgarib bormoqda. Raqamli axborot oqimining kuchayishi, ommaviy madaniyat ta’sirining ortib borishi, migratsiya jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning turlicha kechishi oilaviy tarbiyaga qo‘yilayotgan talablarni yanada murakkablashtirmoqda. Shuning uchun bolani har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda oilaning o‘rni, vazifalari va zamonaviy tarbiyaviy yondashuvlarini ilmiy asosda tahlil qilish muhim metodologik ahamiyatga egadir.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi oilaning tarbiyaviy salohiyatini yanada chuqur tahlil qilish, bola shaxsining shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarning rolini aniqlash, zamonaviy oilaviy tarbiya modellari va ularning samaradorligini ilmiy asoslab berish zaruratida namoyon bo‘ladi. Maqolada bola shaxsini rivojlantirishda oilaviy muhitning ta’sir mexanizmlari kompleks yondashuv asosida yoritilib, amaliy tavsiyalar bilan mustahkamlanadi.

Ushbu tadqiqot bolani shaxs sifatida shakllanishida oilaning pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarini kompleks o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, ilmiy izlanishlar tizimli, nazariy hamda amaliy metodlar uyg‘unligida olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosini pedagogik antropologiya, rivojlanish psixologiyasi, oilaviy sotsiologiya, shaxs nazariyalari hamda zamonaviy tarbiya konsepsiyalariga oid ilmiy paradigmalarning talqinlari tashkil etadi.

Tadqiqot mashhur psixologlar va pedagoglarning (Vigotskiy, Erikson, Bruner, Bandura, Baumrind va boshqalar) shaxs rivoji, ijtimoiy o‘rganish nazariyasi va tarbiya uslublari bo‘yicha ilmiy qarashlariga asoslanadi. Shuningdek, oilaning ijtimoiy funksiyalari, axloqiy tarbiya nazariyalari, zamonaviy pedagogik model va konsepsiyalar metodologik poydevor vazifasini bajardi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, bola shaxsining har tomonlama shakllanish jarayonida oila yetakchi ijtimoiy institut sifatida muhim determinanta hisoblanadi. Oilaviy muhitning psixologik barqarorligi, ota-onalarning tarbiyaviy kompetensiyasi, muloqot madaniyati va emotsional qo‘llab-quvvatlash darajasi bolaning intellektual salohiyati, ijtimoiy faolligi, axloqiy qarashlari va emotsional barqarorligining shakllanishida

asosiy o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, demokratik va muvozanatli tarbiya uslublari bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil fikrlashini rivojlantiruvchi eng samarali omillar sirasiga kiradi.

Shuningdek, oila ichidagi nizolar, noto‘g‘ri tarbiya strategiyalari, emotsional beparvolik yoki haddan tashqari qat’iylik kabi omillar bolaning psixik rivojlanishida turli darajadagi qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuvning buzilishi hamda destruktiv xulq shakllarining paydo bo‘lishiga sabab bo‘lishi mumkinligi aniqlandi. Bu holat oilaning tarbiyaviy salohiyatini mustahkamlash, ota-onalar o‘rtasida pedagogik madaniyatni yuksaltirish hamda oilaviy muloqotni takomillashtirish zaruriyatini kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, bola shaxsining barkamol rivojlanishini ta’minlash uchun oilada quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha tizimli ishlar olib borilishi muhim: psixologik jihatdan sog‘lom va barqaror muhitni yaratish, ota-ona va bola o‘rtasida ochiq muloqot hamda o‘zaro hurmat tamoyillarini mustahkamlash, tarbiyaviy yondashuvlarning ilmiy asoslangan uslublarini qo‘llash, bola individual qobiliyatlari va psixologik ehtiyojlarini hisobga olish.

Umuman olganda, bola shaxsining shakllanishida oila hal qiluvchi o‘ringa ega bo‘lib, uning tarbiyaviy potensialini rivojlantirish nafaqat individual shaxs kamoloti, balki jamiyatning ma’naviy va intellektual taraqqiyotini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев А. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

2. Yo‘ldoshev J., To‘raeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

3. Bandura, A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.

4.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

5. Jalolov J. Rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.

6. UNESCO. Parenting and Early Childhood Development: Global Guidelines. – Paris, 2019.

QAMOQ JAZOSINI O‘TAYOTGAN SHAXSLAR BILAN IJTIMOIF ISH:REABLITATSIYA,REINTEGRATSIYA VA JAMIYATGA MOSLASHUV JARAYONLARI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g‘li
Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi
Marhabo Alibekovna
Guliston davlat universiteti talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada qamoq jazosini o‘tayotgan shaxslar bilan ijtimoiy ishning asosiy yo‘nalishlari – reabilitatsiya, reintegratsiya va jamiyatga moslashuv jarayonlari yoritilgan. Reabilitatsiya jarayonida mahkumlarning psixologik, ijtimoiy va huquqiy qo‘llab-quvvatlanishi, ularning shaxsiy muammolarini aniqlash va bartaraf etish choralari ko‘rib chiqiladi. Reintegratsiya esa ozodlikdan keyingi hayotga qayta kirishuv, oila va jamiyat bilan munosabatlarni tiklashga qaratilgan. Jamiyatga moslashuv bosqichi esa ishga joylashish, hujjatlarni rasmiylashtirish, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish va relapsning oldini olish kabi amaliy yordamlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot ushbu jarayonlarning samaradorligini oshirish uchun ijtimoiy ishchining vazifalari va zamonaviy yondashuvlarga alohida e’tibor qaratadi.

Kalit so‘zlar: qamoq jazosini o‘tayotgan shaxslar, ijtimoiy ish, reabilitatsiya, reintegratsiya, resosializatsiya, jamiyatga moslashuv, psixologik yordam, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, mahkumlar bilan ishlash, post-penitensiar jarayon.

Qamoq jazosini o‘tayotgan shaxslar bilan olib boriladigan ijtimoiy ish jamiyatning xavfsizligi, barqarorligi va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan dolzarb sohalardan biridir. Jinoyat sodir etgan shaxsning jazoni o‘tashi uning hayotidagi muhim burilish bo‘lib, bu davrda nafaqat huquqiy, balki psixologik, ijtimoiy va ma’naviy muammolar yuzaga keladi. Shu bois penitensiar tizimda samarali ijtimoiy ishni tashkil etish, mahkumning ichki ijtimoiy resurslarini tiklash, sog‘lom turmush tarziga qayta yo‘naltirish, ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Reabilitatsiya jarayoni mahkumning shaxsiy muammolarini bartaraf etish, ruhiy holatini tiklash va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lsa, reintegratsiya bosqichi shaxsning jamiyatga qayta kirishini, oila, do‘stlar va ijtimoiy guruhlar bilan aloqalarini tiklashni o‘z ichiga oladi. Jamiyatga moslashuv jarayoni

esa ozodlikka chiqqan shaxsning yangi hayot sharoitiga moslashishi, ish va yashash joyini topishi, hujjatlarni rasmiylashtirishi hamda ijtimoiy xizmatlardan foydalanish jarayonini qamrab oladi.

Ushbu mavzu qamoqdan ozod bo‘lgan shaxslarning qayta jinoyatga qaytish xavfini kamaytirish, ularning sog‘lom va ijtimoiy jihatdan faol hayot kechirishiga ko‘maklashish hamda jamiyatda ijobiy munosabat shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Shu sababli reabilitatsiya, reintegratsiya va jamiyatga moslashuv jarayonlarini chuqur o‘rganish hamda samarali yondashuvlarni taklif etish hozirgi kunda dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqot qamoq jazosini o‘tayotgan shaxslar bilan ijtimoiy ish jarayonlarini – reabilitatsiya, reintegratsiya va jamiyatga moslashuvni o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil – penitensiar ijtimoiy ish bo‘yicha ilmiy manbalar, qonunchilik va xalqaro tajribalar o‘rganildi.

2. Suhbat va intervyu – ijtimoiy xodimlar, psixologlar va jazo muddatini o‘tab chiqqan shaxslar bilan suhbatlar olib borildi.

3. Kuzatuv – reabilitatsiya va ijtimoiy xizmatlar jarayonlari amaliy ravishda kuzatildi.

4. So‘rovnoma – ozodlikdan chiqqan shaxslarning jamiyatga moslashuvi, ishga joylashishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlanishi bo‘yicha ma’lumotlar yig‘ildi.

5. Tahlil va umumlashtirish – olingan ma’lumotlar tizimlashtirilib, reabilitatsiya va reintegratsiya jarayonlarining samaradorligi bo‘yicha xulosalar chiqarildi.

1. Reabilitatsiya dasturlarini kuchaytirish – penitensiar muassasalarda psixologik treninglar, kasbiy ta’lim, huquqiy savodxonlik va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni kengaytirish.

2. Reintegratsiya markazlarini ko‘paytirish – ozodlikka chiqqan shaxslarni vaqtinchalik joylashtirish, ularga ish topishda ko‘maklashish va psixologik yordam ko‘rsatishga ixtisoslashgan markazlar sonini oshirish.

3. Mahalla bilan hamkorlikni kuchaytirish – mahalla faollari, ijtimoiy xodimlar va profilaktika inspektorlari o‘rtasida uzviy hamkorlik mexanizmini yaratish, post-penitensiar nazoratni samarali tashkil etish.

4. Ishga joylashishni qo‘llab-quvvatlash – ozodlikdan chiqqan shaxslar uchun kvotalar ajratish, ularga kasb-hunar o‘rgatish, ish beruvchilar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

5. Stigmani kamaytirish bo‘yicha targ‘ibot ishlari – jamiyatda “sobiq mahkum”ga nisbatan salbiy munosabatni kamaytirish maqsadida axborot kampaniyalari, ijtimoiy roliklar, uchrashuvlar tashkil etish.

6. Psixologik va ijtimoiy yordamni kuchaytirish – depressiya, stress, ijtimoiy qo‘rquv kabi holatlarga duch kelgan shaxslarga individual va guruhli terapiya xizmatlarini kengaytirish.

7. Oilaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish – mahkumlar va ularning oilalari o‘rtasidagi aloqani qo‘llash, oilaviy maslahatlar, uchrashuvlar va psixologik treninglarni yo‘lga qo‘yish.

8. Huquqiy yordamni kuchaytirish – ozodlikka chiqqan shaxslarga hujjatlar tiklanishi, ishga joylashish, kredit va ijtimoiy nafaqalar olish bo‘yicha bepul huquqiy maslahatlar berish.

9. Reoffending (qayta jinoyat)ning oldini olish – yuqori xavf guruhidagi shaxslar uchun maxsus monitoring, mentorlik dastuplari va individual reabilitatsiya rejasini ishlab chiqish.

10. Xalqaro tajribani joriy etish – ilg‘or davlatlar tajribasi asosida reabilitatsiya va reintegratsiya bo‘yicha innovatsion yondashuvlarni mahalliy sharoitga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Jinoiy ijroiya kodeksi”. – Toshkent, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasi “Ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.

3. Abdurahmonov Q., Xo‘jayev B. Penitensiar tizimda ijtimoiy ish asoslari. – Toshkent: IIV Akademiyasi nashriyoti, 2020.

4. G‘ofurov R. Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Yangi Asr Avlodi”, 2019.

5. Murodova M., Karimova N. Mahkumlar bilan reabilitatsiya jarayonlari. – Toshkent, 2022.

6. UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime). Handbook on Prisoners’ Social Reintegration. – Vienna, 2018.

7. WHO. Mental Health and Criminal Justice System: Rehabilitation Guidelines. – Geneva, 2019.

8. European Union. Post-Penitentiary Support and Reintegration Models. – Brussels, 2020.

YOSH OILALARNING MUAMMOLARI VA ULARNI HAL QILISHDA IJTIMOIY XIZMATLARNING ROLI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g‘li
Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi
Baxodirovna Maxfirat
Guliston davlat universiteti talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqola yosh oilalarning jamiyatdagi ahamiyati, ularning duch keladigan asosiy muammolari va bu muammolarni hal qilishda ijtimoiy xizmatlarning rolini tahlil qiladi. Maqolada yosh oilalarning iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik qiyinchiliklari, shuningdek farzand tarbiyasi va sog‘liq bilan bog‘liq masalalari yoritilgan. Shuningdek, davlat va nodavlat ijtimoiy xizmatlarning yosh oilalarga ko‘rsatadigan maslahat, psixologik va moliyaviy yordam turlari, ularning samaradorligi va kelajakdagi tavsiyalar ko‘rib chiqilgan. Maqola yosh oilalarning barqaror rivojlanishini ta’minlash va ularni jamiyat hayotiga faol jalb qilishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: yosh oilalar, ijtimoiy xizmatlar, moliyaviy yordam, psixologik qo‘llab-quvvatlash, farzand tarbiyasi, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy integratsiya.

Yosh oilalar – jamiyatning asosiy ijtimoiy birliklaridan biri bo‘lib, davlat va jamiyatning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Yosh oilalar, odatda, 20–35 yosh oralig‘idagi er-xotinlardan iborat bo‘lib, ular turmush qurganidan keyin moliyaviy, ijtimoiy va psixologik muammolar bilan duch keladilar. Shu bois, yosh oilalarning barqaror rivojlanishi va farovonligini ta’minlash uchun ijtimoiy xizmatlarning roli katta ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada yosh oilalarning asosiy muammolari, ularni hal qilishdagi ijtimoiy xizmatlarning roli, shuningdek, samarali yechimlar va tavsiyalar tahlil qilinadi.

1. Yosh oilalarning asosiy muammolari

1.1 Iqtisodiy muammolar

Yosh oilalarda eng keng tarqalgan muammo – moliyaviy qiyinchilik. Bunga quyidagilar kiradi:

Ish bilan bandlikning yetishmasligi yoki daromadning pastligi.

Uy-joy bilan bog‘liq muammolar, arzon uy-joy va ijara masalalari.

Moliyaviy rejalashtirishning yetarli emasligi, qarzlar va majburiyatlar.

1.2 Ijtimoiy va psixologik muammolar

Yosh oilalar turmushning dastlabki bosqichida ko‘plab ijtimoiy va psixologik qiyinchiliklarga duch keladi:

Oiladagi muloqot va nizolar.

Ruhiy stress, uyqusizlik, kayfiyat pasayishi.

Oilaning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmog‘ining yetishmasligi.

1.3 Sog‘liq va farzand tarbiyasi bilan bog‘liq muammolar

Tibbiy xizmatlarga yetishish qiyinchiliklari, ayniqsa, homiladorlik va bolalar sog‘ligi bo‘yicha.

Farzand tarbiyasi va bolalarning ta’limi bilan bog‘liq masalalar.

Oilaning sog‘lom turmush tarzi va ovqatlanish bilan bog‘liq cheklovlari.

2. Ijtimoiy xizmatlarning roli

Ijtimoiy xizmatlar yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlashda asosiy vosita hisoblanadi. Ular quyidagi yo‘nalishlarda faoliyat yuritadi:

2.1 Maslahat va psixologik yordam

Oilaviy maslahat markazlari va psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Turmush qurgan yoshlar uchun konfliktlarni hal qilish va muloqot ko‘nikmalarini oshirish.

Stress va ruhiy bosimni kamaytirishga yo‘naltirilgan treninglar va kurslar.

2.2 Moliyaviy va moddiy yordam

Arzon uy-joy dasturlari va subsidiyalar.

Ijtimoiy nafaqa, stipendiyalar va grantlar orqali daromadni qo‘llab-quvvatlash.

Yosh oilalarga mikrokredit va moliyaviy maslahatlar berish.

2.3 Farzand tarbiyasi va sog‘liqni saqlash

Bolalar uchun bog‘cha va ta’lim dasturlariga kirish imkoniyatini oshirish.

Tibbiy xizmatlar va emlash dasturlariga yo‘naltirish.

Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, ota-onalar uchun sog‘lom ovqatlanish bo‘yicha treninglar.

2.4 Ijtimoiy integratsiya

Yosh oilalarni jamiyat hayotiga jalb qilish.

Nodavlat tashkilotlar va ijtimoiy faoliyatlarda ishtirokni rag‘batlantirish.

Jamiyatdagi yosh oilalar uchun ijtimoiy klublar va tadbirlarni tashkil etish.

3. Tavsiyalar va yechimlar

Moliyaviy barqarorlikni oshirish: Moliyaviy rejalashtirish bo‘yicha treninglar, arzon uy-joy dasturlari va mikrokreditlar orqali oilalarning daromadini mustahkamlash.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash: Oilaviy maslahatchilar va psixologlar orqali nizolarni kamaytirish va stressni boshqarishni o‘rgatish.

Farzand tarbiyasi va sog‘liqni mustahkamlash: Bolalar bog‘chalari, sog‘lom ovqatlanish va tibbiy xizmatlarni yetarlicha ta’minlash.

Ijtimoiy integratsiya va faollik: Yosh oilalarni jamiyat faoliyatiga jalb qilish, ijtimoiy klublar va treninglarda ishtirok etish.

Davlat va nodavlat tashkilotlarning hamkorligi: Yosh oilalarga yo‘naltirilgan dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

Yosh oilalarning jamiyatdagi holatini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, ular turmushning dastlabki bosqichida turli qiyinchiliklarga duch keladi. Tadqiqot va amaliy kuzatuvlar asosida aniqlangan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

Iqtisodiy muammolar:

Yosh oilalarda eng keng tarqalgan qiyinchilik – daromad yetishmasligi va ish bilan bandlik masalalari. Ko‘plab oilalar arzon uy-joy masalasida qiynaladi va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda qiyinchiliklarga duch keladi. Ushbu omillar oilada stress va kelishmovchiliklarni kuchaytiradi, turmush sifatini pasaytiradi.

Ijtimoiy va psixologik muammolar:

Oilaviy muloqotning yetarli emasligi, konfliktlar va ruhiy stress yosh oilalar orasida keng tarqalgan. Psixologik yordam va maslahatlar yetarli bo‘lmagan hollarda oiladagi nizolar kuchayadi, bu esa farzand tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Farzand tarbiyasi va sog‘liq bilan bog‘liq muammolar:

Bolalarni tarbiyalash, tibbiy xizmatlarga yetishish va sog‘lom turmush tarzini ta’minlashda qiyinchiliklar mavjud. Bu omillar oilaning umumiy barqarorligini kamaytiradi va yosh oilalarning ijtimoiy himoyasini talab qiladi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy xizmatlar yosh oilalarning muammolarini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi:

Maslahat va psixologik yordam oiladagi konfliktlarni kamaytiradi va ruhiy stressni yengillashtiradi.

Moliyaviy va moddiy qo‘llab-quvvatlash oilaning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlaydi va asosiy ehtiyojlarni qondirishga yordam beradi.

Farzand tarbiyasi va sog‘liqni saqlash dasturlari bolalarning rivojlanishi va sog‘lig‘ini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ijtimoiy integratsiya yosh oilalarning jamiyat hayotiga faol qo‘shilishini rag‘batlantiradi va ularni yolg‘izlikdan himoya qiladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, yosh oilalarning turmush sifatini oshirish va muammolarini hal qilish uchun davlat va nodavlat tashkilotlarning birgalikdagi ishlashi, ijtimoiy xizmatlarning tizimli va maqsadli faoliyati zarur. Shu bilan birga, oilaviy qo‘llab-quvvatlash dasturlari, psixologik maslahatlar va moliyaviy yordam dasturlari yosh oilalarning barqaror rivojlanishini ta’minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Mashqning maqsadi

Ushbu mashqning asosiy maqsadi yosh oilalarning turmush tarzini, ijtimoiy va iqtisodiy holatini chuqur tahlil qilish, ularning duch kelayotgan asosiy muammolarini aniqlash va ularni hal qilishda ijtimoiy xizmatlarning samaradorligini baholashdir. Mashq davomida yosh oilalarning moliyaviy, ijtimoiy, psixologik va sog‘liq bilan bog‘liq qiyinchiliklarini aniqlash, shuningdek, mavjud ijtimoiy yordam vositalarining qanchalik samarali ishlashini o‘rganish rejalashtirilgan.

Bundan tashqari, mashq yosh oilalarning farovonligini oshirish va ularni jamiyat hayotiga faol jalb qilishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Mashq natijasida:

Yosh oilalarning iqtisodiy barqarorligini oshirish yo‘llari aniqlanadi.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash va oilaviy maslahat xizmatlarining samaradorligi baholanadi.

Farzand tarbiyasi va sog‘liqni saqlash bilan bog‘liq xizmatlarning yosh oilalarga ta’siri tahlil qilinadi.

Davlat va nodavlat ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Shuningdek, mashq yosh oilalar bilan ishlashda ijtimoiy ishchilar va mutaxassislarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish, oilalarni qo‘llab-quvvatlash tizimining samarali mexanizmlarini aniqlash hamda ularni jamiyatga integratsiyalash bo‘yicha strategiyalarni shakllantirish imkonini beradi.

Umuman olganda, mashqning maqsadi – yosh oilalarning hayot sifatini yaxshilash, ularni ijtimoiy himoya bilan ta’minlash va jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashdir.

Yosh oilalar jamiyatning muhim ijtimoiy bo‘g‘inini tashkil qiladi va ularning barqarorligi nafaqat oilaning, balki butun jamiyatning farovonligi va ijtimoiy barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot va tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yosh oilalar turmushning dastlabki bosqichida iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va sog‘liq bilan bog‘liq turli muammolarga duch keladi.

Ijtimoiy xizmatlar esa bu muammolarni kamaytirish va yosh oilalarning hayot sifatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Maslahat va psixologik yordam, moliyaviy va moddiy qo‘llab-quvvatlash, bolalar tarbiyasi va sog‘liqni saqlash bo‘yicha dasturlar, shuningdek ijtimoiy integratsiya yosh oilalarning barqaror rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi.

Shu bilan birga, davlat va nodavlat tashkilotlarning birgalikdagi ishlashi, oilalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tizimli dasturlarni rivojlantirish, psixologik va moliyaviy xizmatlarni kengaytirish yosh oilalarning turmush barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, yosh oilalarni qo‘llab-quvvatlash va ularning muammolarini samarali hal qilish orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, oilaviy farovonlik va kelajak avlodning sog‘lom rivojlanishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Oila kodeksi”. – Toshkent, 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar bilan ishlashning samarali tizimini yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2020.

3. Karimova, V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2018.

4. To‘xtayev, J. Sotsial ish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019.

5. Norkulov, B. Sotsial xizmatlar tizimi va ijtimoiy himoya. – Toshkent: Istiqlol, 2020.

6. Xoliqova, N. Yoshlarning ijtimoiy muammolari va ularni hal etish mexanizmlari // O‘zbekiston ijtimoiy tadqiqotlar jurnali, 2021, №4.

7. Giddens, A. Sociology. – Cambridge: Polity Press, 2017.

DEVIANT XULQ-ATVORLI SHAXSLAR BILAN IJTIMOIY ISH TAJRIBASI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g’li
Guliston Davlat umiversiteti o‘qituvchisi
Mirzarayimova Malika Ilhomjon qizi
Guliston Davlat umiversiteti talabasi

Anotatsiya: Bu maqolada xulq-atvordagi og'ish-deviant xatti - harakatlar, shuning uchun inson rivojlanishining, butun jamiyat hayotining tabiiy shartidir. Boshqacha qilib aytganda, deviant xatti-harakatlar mavjud va bu uni o'rganishning dolzarbligi. Ushbu ishning asosiy maqsadi deviant xatti-harakatlarning mohiyatini tushunishdir kabi masalar keltirib o'tilgan.

Kalit so’zlar: Deviant, ritualizm, immunitet , dismenoreya, psixosomatik , og'ish, kriminologiya, huquqiy statistika, sotsiologiya, psixologiya, konformizm,fizalogiya.

Deviant xatti-harakatlarning sabablariga aniq javob berish mumkin emas. Og'ishlarning xilma-xilligi juda katta, ularning asosida juda ko'p omillar yotadi. Shunga qaramay, tadqiqotchilar, ularning fikriga ko'ra, har birimizni vaqti – vaqti bilan ijtimoiy me'yorlarni buzishga va odamlarning katta qismini jinoyat sodir etishga majbur qiladigan bir nechta muhim sabablarni keltiradilar. E. Dyurkgeymning fikriga ko'ra, og'ish ijtimoiy anomiya – qadriyatlar tizimining parchalanishi, butun jamiyat va uning ijtimoiy institutlarining inqirozi bilan tavsiflanadigan jamiyat holati tufayli yuzaga keladi. Bunday vaziyatda odamlar o'zini qanday tutish kerakligini va o'zini qanday tutmaslik kerakligini tushunolmaydilar. Deviant xatti-harakatlar darajasi sezilarli darajada oshadi (urushlar, inqiloblar va boshqa ijtimoiy ofatlar paytida). R. Merton deviatsiya manbalari bo'lgan zamonaviy jamiyatning uchta qarama-qarshiligini aniqladi:

1) jamiyatda mavjud bo'lgan qadriyatlar va normalar o'rtasida;

2) insonning manfaatlari va ehtiyojlari va uning fikriga ko'ra, ularni axloqiy va huquqiy normalardan chetga chiqishdan boshqa yo'l

bilan amalga oshirishning iloji yo'qligi o'rtasida. Ikkinchi qarama-qarshilik (maqsadlar va vositalar o'rtasida) R.Merton uchun odamlarning ularning nisbatlariga besh xil munosabatini ta'kidlash uchun asos bo'lib xizmat qildi:

- konformizm, odamlar ma'lum bir jamiyatning maqsadlarini ichkilashtirganda va ularga erishish uchun ijtimoiy ma'qullangan vositalardan foydalanganda (bu xatti-harakatlar me'yoriy va har qanday jamiyatning barqarorligiga hissa qo'shadi); - odamlar ma'qullangan maqsadlarga rioya qiladigan, ammo ularga erishish uchun umume'tirof etilgan vositalarni rad etadigan innovatsiya (ijobiy innovatsiya – ijodkorlik, salbiy – firibgarlik);

- ritualizm, bu yerda odamlar maqsadlarni rad etishadi, lekin shu bilan birga ularga erishish uchun tasdiqlangan vositalardan mexanik foydalanishni davom ettirishadi (Xudoga ishonmaydigan odamlar diniy urf-odatlar va urf-odatlarga faqat "shunday qabul qilinganligi"sababli rioya qilishadi);

- chekinish, bu erda odamlar maqsadlarni ham, ularga erishish vositalarini ham rad etishadi, buning evaziga hech narsa taklif qilmaydilar (ichkilikbozlar, sarson-sargardonlar);

- ijtimoiy ma'qullangan maqsadlar va ularga erishish vositalarini rad etish bilan birga bo'lgan isyon, ammo shu bilan birga isyonchilar o'z maqsadlari va vositalarini (inqilobchilar, terrorchilar) taklif qilishadi.

Deyarli har qanday jamiyatning butun hayoti og'ishlarning mavjudligi bilan tavsiflanadi. Og'ishlar yoki ular ilmiy atama deb ataladi. Og'ishlar har bir ijtimoiy tizimda mavjud. Shuning uchun, bunday og'ishlarning sabablarini aniqlash, ularning salbiy shakllarini yengish yo'llarini topish qobiliyati har bir zamonaviy odamga xos bo'lishi kerak. Og'ish sabablarini, ularning shakllari va oqibatlarini aniqlash jamiyatni ijtimoiy nazorat qilish va boshqarishning muhim vositasidir. Yaqin o'tmishda "og'ish" atamasi bizning ongimizda faqat jinoiy hodisalar - jinoyatlar, ichkilikbozlik, giyohvandlik, fohishalik va boshqalar bilan bog'liq edi va bu tasodif emas, chunki ular deyarli hamma joyda va har doim mavjud ijtimoiy me'yorlardan og'ish deb hisoblanadi. Ammo shu munosabat bilan savol tug'iladi: bunday hodisalarni faqat og'ish deb atash mumkinmi va og'ish nimani anglatadi? Og'ish muammosi kriminologiya, huquqiy statistika, sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlar tomonidan o'rganiladi.

Ushbu ijtimoiy hodisani belgilaydigan sabablar, sharoitlar va omillarni tushuntirish dolzarb vazifaga aylandi. Uni ko'rib chiqish bir qator fundamental savollarga javob izlashni o'z ichiga oladi, ular orasida "norma" (ijtimoiy norma) toifasining mohiyati va undan chetga chiqish haqidagi savollar mavjud. Ijtimoiy norma qonunlar, urf-odatlar, urf-odatlarda o'z timsolini (qo'llab-quvvatlashini) topadi. Ya'ni odat bo'lib qolgan, kundalik hayotga, aholining aksariyat turmush tarziga qat'iy kirgan, jamoatchilik fikri tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan, ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning "tabiiy regulyatori" rolini o'ynaydigan barcha narsalarda. Ingliz mutafakkiri Kliv S. Lyuis axloqiy me'yorlarni "Inson mashinasining to'g'ri ishlashini ta'minlaydigan" bir xil "ko'rsatmalar"sifatida ko'rishga moyil. Shuning uchun deyarli har qanday og'ishni ijtimoiy me'yordan og'ish deb hisoblash mumkin. Aholining katta qismining deviant xatti-harakati bugungi kunda mamlakat uchun eng xavfli halokatli tendentsiyalarni o'zida mujassam etgan.

O'smirlarning deviant xatti-harakatlarining patogenezi murakkab. Og'ishlarning rivojlanishi ijtimoiy qadriyatlar va normalar tizimidagi disorientatsiya holatiga asoslanadi.

O'smirlarning deviant xatti – harakatlarining asosiy klinik ko'rinishi ijtimoiy moslashuvning murakkabligidir: o'qituvchilar, sinfdoshlar bilan tez-tez to'qnashuvlar, do'stlarning o'zgarishi, "yomon kompaniyalar"ga sodiqlik. Jamiyatning noto'g'ri ishlashi uydan chiqib ketish, maktabdan voz kechish, darsdan voz kechish, internetga ishtiyoq, kompyuter o'yinlari bilan namoyon bo'ladi. O'quv faoliyati qiyin, darslarga qiziqish yo'q, akademik ko'rsatkichlar past. Chalg'itish, diqqatning past konsentratsiyasi, ixtiyoriy qobiliyatlarning etishmasligi xarakterlidir. Sevimli mashg'ulotlar tez-tez o'zgarib turadi, narsalar oxirigacha ishonchsiz bo'lib qoladi.

Hissiy va shaxsiy sohada infantilizm aniq namoyon bo'ladi-javobgarlikning past darajasi, uning xatti-harakatlarini nazorat qilish, hayotning iqtisodiy va kundalik sohasini tashkil etish. Bu beparvolik, kechikish, ish rejasini tuza olmaslik, unga muvofiq harakat qilish bilan namoyon bo'ladi. Hissiy beqarorlik, kayfiyatning tez-tez o'zgarishi ustunlik qiladi. Og'ish turiga qarab, fobiya, depressiya, tajovuzkorlik, tantrums, o'jarlik, impulsiv halokatli harakatlar mavjud. O'z-o'zini hurmat qilish ko'pincha etarli emas, cheklovchi xatti-harakatlar (izolyatsiya), shafqatsizlik, befarqlik bilan qoplanadi.

Fiziologik darajada deviant xatti-harakatlar uyqu buzilishi, ishtaha, kunduzgi uyquchanlik, immunitet tizimining pasayishi, dismenoreya, psixosomatik reaktsiyalar bilan birga keladi. O'smirlar kam yoki ortiqcha vaznga ega, yuqumli kasalliklarga, funktsional kasalliklarga (bosh og'rig'i, isitma, qon bosimining o'zgarishi, ovqat hazm qilish buzilishi) moyil.

Shuni ta'kidlash kerakki, g'ayrioddiy qobiliyatlar ham og'ish belgilaridir, ammo kamdan-kam hollarda patologik alomatlar sifatida qaraladi. Iqtidorli daho o'smirlar jamiyat tomonidan tashvishlanmaydi, tibbiy yordamga muhtoj emas. Rivojlanishning maxsus shartlari o'quv muassasalari tomonidan tashkil etiladi.

O'smirlarning deviant xatti-harakatlarini tashxislash psixiatr va tibbiy psixolog tomonidan amalga oshiriladi. Tashxis qo'yish jarayoni bir qator klinik va psixologik usullarga asoslangan:

Kuzatish, suhbat. Psixiatr bemorni so'roq qiladi: yashash sharoitlarini, oilaviy munosabatlarning xususiyatlarini, odatlarini, sevimli mashg'ulotlarini aniqlaydi. Umumiy holatni, hissiy sohaning xususiyatlarini, xulq-atvor javoblarini baholaydi.Ota-onalar, qarindoshlar o'rtasida so'rov. Psixiatr bemor bilan yaqin aloqada bo'lgan odamlarning shikoyatlarini tinglaydi. Boshqa odamlarning fikri juda muhim, chunki deviant o'spirinlarda o'z holatiga nisbatan tanqid ko'pincha kamayadi.Psixologik test. Klinik psixolog o'spirinni testlar, shaxsiy anketalar savollariga javob berishga taklif qiladi. Ko'pincha Minesotik ko'p faktorli shaxs so'rovnomasi (MMPI), patoxarakterologik diagnostika so'rovnomasi (PDO), Eysenck so'rovnomasi, tashvish shkalasi qo'llaniladi. Natijada shaxsning dominant xususiyatlarini, xarakterologik xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi.Proektsion usullar. Ular ko'chirilgan his – tuyg'ularni aniqlash uchun klinik psixolog tomonidan qo'llaniladi-tajovuz, qo'rquv, tashvish. Rasm sinovlari, sondi testi, Rosenzweig testi bilan ifodalanadi.

Maxsus diagnostika usullari ma'lumotlari o'spirin bilan o'zaro aloqada bo'lgan boshqa mutaxassislarning hujjatlari bilan to'ldiriladi. Tashxis qo'yishda psixiatr maktab o'qituvchilarining xususiyatlarini, mahalliy politsiya komissarini, pediatr, bolalar nevrologi va boshqa mutaxassisliklar shifokorlarining ambulatoriya kartasidan ko'chirmalarini hisobga oladi. O'smirlik davriga o'tishda ko'p narsa xavf ostida, chunki depressiya, ovqatlanish buzilishi, spirtli

ichimliklar va boshqa moddalarni iste'mol qilish, baxtsiz hodisalar, o'z joniga qasd qilish, qotillik, beparvolik, zo'ravonlik va xavfli jinsiy xatti-harakatlar kabi sabablarga ko'ra nogironlik va o'lim darajasi keskin oshadi. O'smirlik davridagi yuqori xavfli va yuqori darajadagi xatti-harakatlarning cho'qqisi shuni ko'rsatadiki, umr ko'rish davomiyligining bu bosqichi evolyutsiya tarixi davomida sezilarli ta'sir ko'rsatgan. O'smirlik davridagi ijtimoiy yutuqlar va muvaffaqiyatsizliklarga, shu jumladan tengdoshlarga nisbatan reaktivlikning oshishiga ayniqsa kuchli hissiy va xulq-atvor reaktsiyalarini qo'llab-quvvatlagan deb taxmin qilinadi. Umuman olganda, o'spirin miyasida stimulni qayta ishlash tizimi, tengdoshlarning konteksti va xavfli xatti-harakatlar o'rtasida o'zaro bog'liqlik bo'lishi mumkin. O'smirlik davridagi etuklik va tajribaning o'zgarishi uzoq muddatli ijtimoiy va reproduktiv traektoriyalarni shakllantirish uchun ijtimoiy kontekst bilan o'zaro ta'sir qiladi.

Darhaqiqat, o'smirlik tarixiy jihatdan katta ta'sir ko'rsatgan umr ko'rish davri bo'lishi mumkin va shu tariqa tanlovning kuchli bosimi ostida edi.Tabiiy tanlanish, ayniqsa, o'smirlik davrida ijtimoiy va reproduktiv traektoriyalar yaxshi yoki yomon tomonga o'zgarganda, ijtimoiy yutuqlar va muvaffaqiyatsizliklarga kuchli hissiy va xulq-atvor reaktsiyalarini qo'llab-quvvatladi. Xavfni qabul qilish kuchayadi, chunki yuqori xavfli xatti-harakatlar ushbu traektoriyalarni o'zgartirishi mumkin. Ta'rifga ko'ra, xavfli xatti-harakatlar natijalarning o'zgaruvchanligini oshiradi.Turli xil tavakkalchilik holatlariga qarab potentsial moslashuvchan yoki moslashuvchan bo'lmaganligi sababli, tabiiy tanlanish atrof-muhit sharoitlariga ishonchli va ishonchli signallarga bog'liq strategiyalarni afzal ko'radi.

Yoshlarni tezroq (xavfli) strategiyalarga yo'naltiradigan muhim kontekst-bu hayot qisqa, kelajak noma'lum va o'z solayotganga o'xshaydi-va hatto ommaviy altruizmning namoyon bo'lishi - maqom va nikoh raqobatining kutilgan intensivligiga muvofiq.

Shunday qilib, biz deviant (deviant) xatti - harakatlar umumiy qabul qilingan me'yorlarga mos kelmaydigan shaxs yoki guruhning xatti-harakati ekanligini aniqladik, natijada ular ushbu me'yorlarni buzadilar. Deviant xatti - harakatlar shaxsni ijtimoiylashtirishning muvaffaqiyatsiz jarayonining natijasidir: shaxsni aniqlash va individuallashtirish jarayonlarining buzilishi natijasida bunday shaxs

madaniy me'yorlar, qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlar mavjud bo'lmaganda, zaiflashganda yoki bir-biriga zid bo'lsa, osongina "ijtimoiy tartibsizlik" holatiga tushadi. Deviant xatti-harakatlar turli shakllarda (ham salbiy, ham ijobiy) bo'lishi mumkinligini hisobga olib, ushbu hodisani tabaqalashtirilgan yondashuvni qo'llash orqali o'rganish kerak.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Brovko, S. A., Koscheyev, S. F., Shesterikov, A. V., Shorikov, E. V. harbiy xizmatchining shaxsiyati psixologiyasi: darslik. qo'llanma [matn] / S. A. Brovko, [va boshqalar]; tahririda Gorbunova M. M. – Volsk: VVVUT, 2007. 158 s

2. Vygotskiy, L. S. Psixologiya [Matn] / L. S. Vygotskiy. M.: EKSMO-Press nashriyoti, 2000. 1008 s.

3. Maklakov, A. G. psixologiya va pedagogika. Harbiy psixologiya [matn] / A. G. Maklakov. Spb.: Piter, 2007 yil. 164 s.

4. Korobkina, Z. V. Narkomaniyaning oldini olish bolalar va yoshlar. - 2-nashr, rev. - M.: Akademiya, 2004. - 187, [2] b. Makeeva, A.G. Bolalar va o'smirlarda giyohvandlikning erta oldini olish / A.G. Makeeva. - M., 2000. - 127 b.

5. Korobkina, Z.V. Bolalar va yoshlarda giyohvandlikning oldini olish: darslik. talabalar uchun yordam universitetlar, ta'lim pedga ko'ra. mutaxassisliklar / Z. V. Korobkina, V. A. Popov. – M.: Akademiya, 2002. – 189 b.

6. Kulganov, V. A. Profilaktika. Ijtimoiy og'ishlarning oldini olish / V. Kulganov, V. Belov, Yu. - Sankt-Peterburg: Peter, 2014. - 301 pp.: jadval.

TA’LIM TIZIMIDA IJTIMOIY ISH MUTAXASSISINING ROLI VA VAZIFALARI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g’li
Guliston Davlat umiversiteti o‘qituvchisi
Mirzarayimova Malika Ilhomjon qizi
Guliston Davlat umiversiteti talabasi

Anotatsiya: Bu maqolada ijtimoiy ish mutaxassislari ta’lim muassasalarida bolalar, o‘quvchilar va talabalarning psixologik va ijtimoiy muammolarini aniqlash, ularni hal etish, ijtimoiy moslashuvga ko‘maklashish, ota-onalar bilan ishlash, shuningdek, pedagog va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda

muvofiqlashtiruvchi faoliyat olib borish orqali muhim vazifalarni bajaradilar. Ular, ayniqsa, ehtiyojmand, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam vakillari, yetimlar, boquvchisini yo‘qotganlar, nogironligi bo‘lganlar bilan ishlashda faol ishtirok etadilar

Kalit so’zlar: Xayriya, diganostika, sotsiologiya, ijtimoiy mutaxasisilik, individualizim, kam ta’minlanganlik, kambag’allik, ijtimoiy maktab.

Ijtimoiy ish - bu kasb va ilmiy intizom bo‘lib, u hayot sifati va farovonligini, ayniqsa qashshoqlik kabi ba'zi bir qiyinchiliklarga duchor bo‘lgan odamlarning farovonligini oshirishni kutadi. Ijtimoiy ish qashshoqlik, ijtimoiy adolatsizlik kabi holatlar tufayli ijtimoiy nochorliklarga duch kelgan odamlarning farovonligi uchun tadqiqotlar, to‘g‘ridan-to‘g‘ri amaliyotlar, o‘qitish kabi turli tadbirlarni o‘tkazadi. Ijtimoiy ishchi - bu ijtimoiy ish sohasida kerakli ilmiy darajaga ega bo‘lgan shaxs. Bunday odam har qanday sharoitda ishlash uchun zarur bo‘lgan bilimlarga ega deb hisoblanadi. Ijtimoiy ish darajalari: Ijtimoiy ish bakalavriati (BSW) va Ijtimoiy ish bo‘yicha magistr (MSW) Ushbu ta'lim malakalari ushbu sohada ishlaydigan kompaniyalar tomonidan talab qilinadi. Ijtimoiy ish ko‘plab fanlardan kelib chiqadigan va fanlararo deb hisoblanadigan o‘rganish sohasidir. Ijtimoiy xizmatlar odatda hukumat yoki xususiy tashkilotlar tomonidan taqdim etiladigan yoki hattoki individual bo‘lishi mumkin bo‘lgan xizmatlardir. Tabiatan sotsialistik bo‘lgan davlatlar yoki hatto demokratiya davlatlari bepul ta'lim, bepul tibbiy xizmat, kam ta'minlanganlar uchun bepul uy-joy va kiyim-kechak shaklida ko‘plab ijtimoiy xizmatlarni amalga oshiradilar. Boshqa tomondan, shaxsning boshqalar hayotini yaxshilash uchun qiladigan har qanday ishi ham ijtimoiy xizmat hisoblanadi. Bu shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy xizmat faqatgina davlat organlari tomonidan cheklanmagan. Masalan, siz taniqli kishilar Afrikadagi bolalar uchun maktablar qurish, toza suv bilan ta'minlash, kasalxonalarni dori-darmon bilan ta'minlash kabi turli xil dasturlar uchun mablag‘ yig‘ish tadbirlarida qatnashganlarini ko‘rgan bo‘lishingiz mumkin. Bu barcha tadbirlar ijtimoiy xizmatlar uchun namunadir. Ushbu mashhur kishilarning aksariyati ular uchun ijtimoiy ishchi degan so‘zni olgan ijtimoiy ish darajasiga ega emaslar. Shunday bo‘lsa-da, ular dunyoni yaxshiroq qilishga harakat qilishmoqda. Ijtimoiy ish va ijtimoiy xizmat bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir, chunki ijtimoiy xizmat ushbu sohada ilmiy

darajaga ega bo‘lganlar tomonidan amalga oshiriladi, vaholanki, ko‘pchilik ijtimoiy ish sohasida rasmiy ma'lumot olmasdan o‘sib ulg‘aygan.

XIX asrning ikkinchi yarmida Buyuk Britaniyada vujudga kelgan Uyushgan xayriya jamiyati va Turar joy harakati kabi tashkilotlar professional ijtimoiy ishning paydo bo‘lishi uchun asos tayyorladilar. 1887-yilda asos solingan Uyushgan xayriya jamiyati, 1886-yilda Nyu-Yorkda tashkil topgan Qo‘shnilar gildiyasi andozalari asosida 1880-yillarda AQShning Baffalo shahrida ham xayriya tashkiloti tashkil topdi. Bu tashkilotlarning ikkalasi ham kambag‘allarga amaliy yordam ko‘rsatish maqsadida tashkil etilgan bo‘lib, ularning ishida aholining yuqori va o‘rta qatlamlaridan bo‘lgan o‘qimishli kishilar qatnashgan. Bunday tadbirlar, ayniqsa, ijtimoiy ishni o‘zlarining ijtimoiy mavqeini yaxshilash va iqtisodiy mustaqillikka erishish imkoniyati sifatida ko‘rgan yosh ayollarni o‘ziga tortardi.

1892-yilga kelib, AQSH va Kanadaning yirik shaharlarida ushbu turdagi 92 ta xayriya tashkilotlari tashkil etildi. Baltimordagi uyushgan xayriya jamiyatida ishlagan Meri Richmond xayriya ishlarini yaxshilash masalalarini hal qilishda ta’limni birinchi o‘ringa qo‘ygan. Shu bilan birga, u ikkita yo‘nalishni ajratib ko‘rsatdi: ma’rifiy ishlar (maqolalar chop etish, davriy nashrlar tashkil etish, ommaviy nutqlar, seminarlar, jamoatchilik, o‘quvchilar va talabalar bilan uchrashuvlar) va xayriya ishlari bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislarni tayyorlash, kasbiy ta’lim berish. 1898-yilda Nyu-Yorkda Ijtimoiy ish maktabi ochildi.

1899-yilda Amsterdamda ikki yillik o‘quv dasturi bo‘yicha Ijtimoiy ishchilarni tayyorlash instituti ochildi. Shu yili Berlinda ijtimoiy sohada ishlashni istagan yosh ayollarni bir yillik tayyorlash dasturi ish boshladi. 1910-yilga kelib, dunyoda 15 dan ortiq (ulardan 5 tasi AQShda) ijtimoiy ishchilarni tayyorlaydigan ta’lim muassasalari mavjud edi .

Birinchi jahon urushidan so‘ng, Qo‘shma Shtatlarda ijtimoiy ishda diagnostika deb ataladigan yo‘nalish paydo bo‘ldi, u Nyu-Yorkdagi Smit kollejiga aloqador bo‘lib, bu yerda ijtimoiy ishchilarni psixiatriya xizmatlarida ishlash uchun tayyorlashgan. Ularga bo‘lgan ehtiyoj juda katta edi, chunki Birinchi jahon urushi qatnashchilari turli xil psixologik muammolarni boshdan kechirardilar. Ushbu yo‘nalish ijtimoiy ishni mijozni davolashdan, uning shaxsiyatini

o‘zgartirishdan va atrof-muhitga moslashishiga yordam berishdan iborat deb tushungan.

1930-yillarda Pensilvaniya shtatida ijtimoiy ishda funktsional yo‘nalish paydo bo‘ldi, bu ijtimoiy ishchi va mijoz o‘rtasidagi hamkorlikka qaratilgan bo‘lib, rasmiy va avtoritar munosabatlardan voz kechishni ko‘zda tutadi. Ushbu yo‘nalish ijtimoiy ishni davolash sifatida emas, balki xizmat sifatida ko‘rib chiqdi .

Elberfeld sistemasi zamonaviy Ijtimoiy yordam tizimi shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi. 1852-yilning Aprel oyida Prussiyaning Elberfeld shahri tadbirkorlari (hozirgi vaqtda shahar Wuppertal tarkibida) D. fon der Haydt, G. Shliper va D. Peters shahar Kengashiga jamoatchilik ruhining yangi kontseptsiyasini taqdim etdilar. Muhtojlar ikki guruhga bo‘lindi: „uydagi“ va „tashqi“. „Uydagi“ muhtojlar shaharning ijtimoiy muassasalarida (uysizlar yotoqxonasi, tashlab ketilgan bolalar uchun boshpana, ruhiy kasallar shifoxonasi) edi. Qolganlar barcha muhhtojlar esa „tashqi muhtojlar“ deb nomlangan. Ular bilan ishonchli vakillar ish olib borgan. Vakillarning vazifasi ota-onalar farzandlariga yaxshi tarbiya berishlari uchun ularga „dalda berish“ bo‘lgan; bolalarda esa ota-onani hurmat qilish, ularga yordam berishga intilish kabi hislatlarni tarbiyalashlari kerak edi. Vasiylar har bir oila ehtiyojining sabablarini o‘rganib, haqiqiy muhtojlarni aniqlashgan. Agar shoshilinch moliyaviy yordam talab etilsa (bolalar tug‘ilishi, dafn marosimi, kasallik), vasiy uni o‘zi bergan bo‘lsa-da, nafaqani uzaytirish uchun maxsus ruxsatnoma kerak edi. Elberfeld tizimining tamoyillari (bepullik, individualizatsiya, markazsizlashtirish va qisqa muddatli yordam) 1880-yilda Nemis kambag‘allar farovonligi va xayriya uyushmasi tomonidan qabul qilingan.

Ijtimoiy ish bo‘yicha mutaxassislar bugungi kunda jamiyatning turli qatlamlarida ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, ehtiyojmand fuqarolar bilan ishlash va ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim o‘rin tutmoqda. Jumladan, ta’lim tizimida ular o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik holatini tahlil qilish, ijtimoiy muhitda moslashishiga ko‘maklashish, zo‘ravonlik, ijtimoiy ajratish va boshqa salbiy holatlarning oldini olishda faol ishtirok etadi.

O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy ish bo‘yicha mutaxassislarning turli sohalardagi faoliyatini huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash maqsadida bir qator muhim qonun va qarorlar

qabul qilingan. Bu hujjatlar ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish, ularni muvofiqlashtirish va aholining ehtiyojmand qatlamlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 10-iyundagi 3240-son qarori;

Ushbu qaror “Ijtimoiy xodimlarning maqomi, asosiy vazifalari va ularga qo‘yiladigan malakaviy talablar to‘g‘risida”gi nizomni tasdiqlaydi. Qaror asosida ijtimoiy ish mutaxassisining jamiyatdagi roli, kasbiy etikasi, faoliyat sohalari va zarur bilim-ko‘nikmalari aniq belgilab berilgan. Bu hujjat ijtimoiy ishchilarni tayyorlash, ularni yollash va faoliyatini baholash mezonlarini ham huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi.

Foydalangan adabiyotlar:

1.O’zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga va O’zbekiston Xalqiga Murojatnomasi.2021-yil 161-bet

2. "Ijtimoiy siyosat" A. V. Vaxabov. Toshkent 2019.

3. Вдовина М. В. Социальная работа с семьей:специальных программих подготовка специалистов // Знание. Понимание. Умение. — М., 2005.

4."История социальной работы в России". В.П. Мельников. Е.И. Холостова. 2005.

Internet manbalari:

YOSHLARNING MEHNAT STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISHDA OILA, IJTIMOIY KAPITAL VA MADANIY ME’YORLARNING ROLI (O‘zbekiston va Rosiya davlatlari misolida).

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g’li
Guliston davlat universiteti o’qituvchisi

Yoshlar bandligini ta’minlash ijtimoiy-iqtisodiy jamiyat ravnaqining asosidir. Bu yoshlarning kasb, ta’lim va hunarda band bo‘lishi jarayonlarini mujassam etuvchi jarayondir. Yoshlar bandligi, mehnati moslashuvchan yondashuvni o‘zida mujassam etadiki, yoshlar ushbu jarayonlarda o‘z oilalari va jamiyat madaniy me’yorlari nuqtayi nazaridan pozitiv yondashuv, amaliy samarali harakat va xohish, iroda ko‘rsatishlari lozimligi bugungi davr talabidir.

Mintaqaning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi ko'p jihatdan yoshlarning ijtimoiy va mehnat salohiyatining holati va uni rivojlantirish va undan foydalanish samaradorligi bilan belgilanadi.

Yoshlarning ijtimoiy-demografik guruh sifatidagi o'ziga xos xususiyatlari va mehnat bozorida o'smirlar, yigitlar va ayollar mehnatiga bo'lgan talab va taklifning o'ziga xos xususiyati iqtisodiyotning turli darajalarida ijtimoiy va mehnat harakatchanligi va yoshlar bandligini rivojlantirishni shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda mintaqaviy bandlik siyosatini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Yoshlar O‘zbekistonning mehnatga layoqatli aholisining taxminan foizini tashkil qiladi; kelajakda ular mamlakat rivojlanishining haqiqiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi. Va bu nima bo'lishi ko'p jihatdan ularning faoliyatining boshlang'ich shartlariga - bandlik darajasi va sifatiga bog'liq.

Mehnat bozori uchun muhim bo'lgan mehnat resurslari xususiyatlari nuqtai nazaridan yoshlar muhim xavf guruhidir. Beqaror hayotga munosabat, kasbiy bilimlarning yo'qligi, amaliy ish tajribasining yo'qligi va natijada zarur malaka va ish ko'nikmalarining yo'qligi - bularning barchasi yoshlar uchun nisbatan past professional maqomni yaratadi va ularning bozor raqobatbardoshligini pasaytiradi. Bugungi kunda ko'pincha ish beruvchilar va kasb-hunar ta'limi muassasalari "bir-biri bilan yaxshi muloqot qilmaydi", ya'ni yoshlarni ish bilan ta'minlashning asosiy muammosi shundaki, turli darajadagi ta'lim muassasalarini bitirganlarning soni va "sifati" mehnat bozori ehtiyojlarini to'liq qondirmaydi. Natijada, ko'plab bitiruvchilar o'zlari ta'lim olgan sohada ish topa olmaydilar, chunki mehnat bozorida shunchaki bo'sh ish o'rinlari yo'q. Kasb-hunar ta'limiga samarasiz xarajatlar muammosi birgalikda hal qilinishi kerak: ta'lim muassasalari oldida turgan vazifa iqtisodiyot ehtiyojlariga javob beradigan mutaxassisliklar ro'yxatini to'g'ri aniqlash, davlat idoralari va ish beruvchilar hamjamiyatining vazifasi esa ushbu ehtiyojlarga javob beradigan kadrlar tayyorlashga talabni yaratishdir.

O'zaro manfaatlarni hisobga olgan holda bunday muloqotga ehtiyoj, ehtimol, davlat darajasida aniq bo'ldi, chunki 2013-yilda buyurtmalarni shakllantirish tizimi (byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan joylarga qabul qilish uchun maqsadli ko'rsatkichlar) o'zgardi: birinchi marta mintaqalardan buyurtmalar hisobga olindi (umumiy buyurtmaning taxminan 70%) [1].

Bu muammoning yana bir yechimi - bu hamkorlikda ta'sis etish amaliyoti, bunda yirik kompaniyalar ta'lim muassasalarining hamkorlikda ta'sischilariga aylanadi. Ish beruvchilar kasbiy tayyorgarlikni kerakli mutaxassisning kompetensiya modeliga muvofiq sozlash va korporativ o'quv markazlarida qayta o'qitilishi shart bo'lmagan xodimlarni jalb qilish uchun ajoyib imkoniyatga ega.

Ta'lim muassasalari shuningdek, talabalar professional tajriba orttirishlari mumkin bo'lgan amaliyot imkoniyatlariga va tadqiqot uchun amaliy sohaga ega bo'ladilar. Ko'pgina ish beruvchilarning yosh ishchilarga qiziqishining yo'qligi, masalan, ish va o'qishni birlashtirish istagi, odamlarning yoshga bog'liq ish o'rinlarini o'zgartirishi osonligi, tizimli, tartibga solingan ish va mustaqil muammolarni hal qilishga zaif tayyorlik va moliyaviy yoki vaqt talab qiladigan qo'shimcha o'qitish zarurati bilan izohlanadi. Bugungi yoshlarning o'ziga xos xususiyati ish beruvchilarga nisbatan iste'molchi munosabatdir. Darhaqiqat, yosh nomzodlar ko'pincha ish tajribasining yo'qligiga qaramay, yuqori maosh va lavozimning "obro'si"ni asosiy talablar sifatida ta'kidlashadi. 2010-yilda Rossiyaning yollash xolding kompaniyasi tomonidan "Yosh mutaxassislar bozori: ish beruvchining nuqtai nazari" mavzusida o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, tashkilotlarning 65 foizi ish tajribasiga ega bo'lmagan talabalar va bitiruvchilarni yollashga tayyor va shunday qiladi. So'ralgan ish beruvchilarning 48 foizi yosh mutaxassislarga oyiga 10 000-12 000 rubldan ortiq maosh to'lashga tayyor emas. Ish beruvchilar ta'kidlashicha, ta'lim muassasalari bitiruvchilari odatda asossiz ambitsiyalarga va yuqori ish haqi talablariga ega, ammo ko'pincha harakatsiz, ish beruvchilar esa faollik va harakatchanlikka intilishadi [2].

Biroq, universitetlar nomzodlar uchun raqobatlashishga majbur bo'lgan hozirgi demografik vaziyatni hisobga olgan holda, ish beruvchilar yaqinda mutaxassislar, jumladan, yaqinda bitirganlar uchun raqobatlashishga majbur bo'lishlari mumkin.

Yosh ishchilar, ta'kidlash kerakki, o'zlarining afzalliklariga ega: hali mehnat faoliyati sub'ekti sifatida to'liq shakllanmagan, ular keksa ishchilarga qaraganda o'zgarishlarga ko'proq moyil va tez-tez ish vazifalarini o'zgartirishga qodir. Yoshlar dinamizm va moslashuvchanlikning ortishi bilan birga, yangi, noma'lum narsalarni o'zlashtirishga va o'zlarini takomillashtirishga nisbatan ancha

intiladilar. Umumiy ta'limning nisbatan yuqori darajasi ular uchun ilg'or texnologiyalar bilan bog'liq kasblarni ochib beradi va ularning yoshligi professional o'sish va kelajakdagi uzoq muddatli ish hayoti uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi. Yoshlarning o'ziga xos fazilatlari, masalan, g'ayrat, murosasizlik, jasorat (bu noan'anaviy, innovatsion yondashuvlar uchun muhim bo'lishi mumkin) va o'zini tasdiqlash istagi, ishga joylashish va martaba yo'lida muhim rol o'ynaydi.

Rossiya mehnat bozorida yoshlarning mavqeining ikkilanishi shundan iboratki, bir tomondan, bandlik masalalari yoshlar uchun juda muhimdir, ikkinchi tomondan Yana bir muammo shundaki, hamma ham o'zining professional ehtiyojlarini ro'yobga chiqarishda muvaffaqiyatga erisha olmaydi, bu quyidagi omillar bilan belgilanadi [3]:

1. Yoshlarning ijtimoiy yetuk emasligi haqidagi stereotiplarning saqlanib qolishi. Ko'pgina ish beruvchilar ish ko'nikmalarining yo'qligi va ish joyida munosabatlarni o'rnata olmaslik, haddan tashqari hissiyotlilik va xulq-atvor beqarorligini ta'kidlashadi. Bunday stereotiplarning keng tarqalishi mehnat bozorida yoshlarga nisbatan kamsituvchi munosabatga olib keladi.

2. Yoshlar orasida ish va bandlik dunyosiga qanday moslashish haqida asossiz g'oyalar. Ko'pincha, mehnat bozoridagi real vaziyatni tahlil qilishga asoslanmagan kelajakdagi kasb haqidagi idealistik g'oyalar va o'ziga bo'lgan ishonchning oshishi ularning o'zlarining ish bilan ta'minlash istiqbollarini to'liq va real ravishda belgilashiga to'sqinlik qiladi.

3. Yoshlarning katta qismi uchun samarali mehnat obro'sining pasayishi. Ishlab chiqarishda mazmunli ish o'rniga sezilarli moddiy foyda olishga qaratilgan ishlarga ustuvor ahamiyat beriladi.

Yoshlarni ish bilan ta'minlash muammosi ko'p qirrali. Uning yechimi, birinchi navbatda, samarali kasbiy tayyorgarlik va oqilona bandlikni ta'minlash bilan bog'liq bo'lib, umumiy ishchi kuchini ishga joylashtirish tizimini takomillashtirishni va yoshlar uchun mehnat va bandlik sohasida ijtimoiy va huquqiy kafolatlarni ta'minlashni talab qiladi.

Yosh avlodning o'ziga xos xususiyati ta'limga, ayniqsa yuqori sifatli, fundamental ta'limga qiziqish va motivatsiyaning sezilarli darajada pasayishi bo'ldi, chunki u hozirda odamlarning normal turmush tarziga bo'lgan ehtiyojlarini qondirmaydi. Bundan tashqari,

olimlar va amaliyotchilar ta'limning inqirozga uchragan xususiyatini ta'kidladilar: ko'plab o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalari tijoratlashtirish yo'lidan bormoqda, bu esa malakali kadrlar tayyorlash darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Moliyalashtirishning kamayishi, birinchi navbatda, ilmiy xodimlar, shuningdek, professor-o'qituvchilar tarkibining ko'payish tizimining buzilishiga olib keldi [4]. Ijobiy rivojlanish yangi pedagogik texnologiyalar va o'qitish usullari va texnikalarining keng doirasini rivojlantirishga asoslangan ta'lim xizmatlari bozorining yaratilishidir. Ushbu bozor asosan ta'limning turli shakllarini o'z ichiga oladi, bu ular o'rtasida, ayniqsa eng mashhur mutaxassisliklar (iqtisodiyot, huquq, menejment va boshqalar) bo'yicha haqiqiy raqobatni yaratadi.

Mehnat bozoridagi raqobat sharoitlari nafaqat yoshlar uchun ta'lim va kasbiy tayyorgarlikni fundamentalizatsiya qilishni, balki yosh avlodning yuqori darajadagi ijtimoiy faolligini, ijtimoiy faollik, mas'uliyat va o'zini o'zi tashkil etishni, shuningdek, ijtimoiy-professional kompetensiyalarni rivojlantirishni talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, insonning salohiyatini rivojlantirish va undan professional faoliyatda samarali foydalanish ko'p jihatdan yosh ishchilarning o'zlarining faol ishtiroki bilan belgilanadi. Turli xil kasbiy ma'lumotlar, kasbiy tayyorgarlik va qayta tayyorlash kurslari, kunduzgi va masofaviy o'qitish kurslarining mavjudligi va xilma-xilligini hisobga olgan holda, har bir kishi o'zini dinamik ravishda o'zgarib borayotgan mehnat bozori talablariga muvofiq ma'lum bir faoliyat sub'ekti sifatida rivojlantirishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, kasbiy va madaniy o'sish uchun sharoitlarning mavjudligi ko'pchilik yoshlar uchun ulardan foydalanish uchun etarli turtki bermaydi - umuman olganda, mamlakatimizda aspirantura mutaxassislarining 25 foizi oliy ma'lumot talab qilmaydigan ishlarda ishlaydi [5]. Ko'rib turganimizdek, bitiruvchilar yanada muhimroq tanlovga ega.

Yuqorida muhokama qilingan iste'mol jamiyatining pragmatik qadriyatlari va mehnat bozorining xususiyatlari ushbu o'zgarishlarga ta'sir qiladi, shu bilan birga davlat samarali bandlik siyosatini amalga oshira olmadi.

Tadqiqotlar nomukammal kasbga yo'naltirish, ta'lim va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasidagi tafovut, ish ko'nikmalari va ishlab

chiqarish tajribasining yo'qligi muammolariga yechim izlamoqda. Masalan,

T.V. Novikova yosh mutaxassislarni ishlab chiqarish talablariga muvofiq tayyorlash, kasb-hunar ta'limi muassasasida olgan mutaxassisligi bo'yicha ish topadigan bitiruvchilar sonini ko'paytirish, talabalarni maqsadli o'qitish samaradorligini va o'qitilgan ishchilar uchun ishdan maksimal daromad olish davrini oshirish va yoshlar ishsizligini kamaytirish imkonini beradigan uch bosqichli texnologiyani ishlab chiqdi [6].

T.N. Ivanovaning so'zlariga ko'ra, mintaqaning mehnat resurslaridan oqilona hududiy taqsimlash va samarali foydalanish uchun kadrlarni kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlashning samarali tizimini ishlab chiqish zarur, bu esa ichki yoshlar harakatchanligi salohiyatini boshqarish orqali mahalliy inson resurslarini zaiflashtiradigan tashqi migratsiyani kamaytiradi. Muallif ijtimoiy-iqtisodiy kasbiy ta'lim tizimini shakllantirishga klaster yondashuviga asoslangan ijtimoiy va mehnat mobilligi va yoshlar bandligini rivojlantirish uchun mintaqaviy kontseptual modelni taklif qiladi [7].

Mintaqaviy yoshlarning mehnat ijtimoiylashuvi mexanizmini takomillashtirish va ta'lim xizmatlarini taqdim etish va iqtisodiy sohalarning malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojlari o'rtasidagi tarkibiy nomutanosiblikni bartaraf etish uchun,

iqtisodiyotning turli malakalarga ega kadrlarga bo'lgan talabini monitoring qilish va prognoz qilishdan tashqari, mehnat va bandlik bozorini tartibga solish va kasbiy tayyorgarlikni tashkil etish uchun mas'ul bo'lgan davlat organlariga iqtisodiy, boshqaruv va huquqiy fanlar bo'yicha barcha ta'lim dasturlarini baholash va qayta sertifikatlash tavsiya etiladi [8].

Yoshlarni ish bilan ta'minlash biznes, mintaqaviy va shahar hokimiyatlari, jamoatchilik, inson resurslari va ta'lim muassasalari manfaatdor tomonlari o'rtasida muhokama qilinadigan asosiy masala hisoblanadi. Misol tariqasida, biz Samara viloyatida o'tkazilayotgan bir qator tadbirlardan faqat bittasining mazmuniga umumiy nuqtai nazarni taqdim etamiz. Har yili o'tkaziladigan "Ta'lim va karyera" ko'rgazmasi doirasida o'tkaziladigan an'anaviy "Yoshlar bandligi va ish bilan ta'minlanishining dolzarb muammolari: holati, muammolari va istiqbollari" nomli davra suhbatining maqsadi turli darajadagi ta'lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat idoralari

o'rtasida samarali mehnat resurslaridan foydalanish masalasini hal qilish uchun konstruktiv muloqotni o'rnatishdan iborat. Davra suhbati ishtirokchilari yoshlarni aholining eng ijtimoiy faol qatlami sifatida qabul qilib, mintaqadagi yoshlarning bandlik holati noqulay deb hisoblashadi. Ushbu muammoni hal qilish bo'yicha eng konstruktiv takliflar yig'ilishning keyingi ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha yakuniy qarorlarida bayon qilindi. Xususan, Samara viloyati Ish beruvchilar uyushmasi "2010-2020 yillarda Samara viloyatida sanoatni rivojlantirish va raqobatbardoshlik prognozi, shuningdek, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash" va "Mehnat resurslari va o'qitishni rivojlantirish" mintaqaviy maqsadli dasturlarini ishlab chiqish va qabul qilishni taklif qildi. "Samara viloyati iqtisodiyoti uchun 2011-2020 yillarga mo'ljallangan kadrlar". Ish beruvchilar uyushmasining muhandislik resurs markazini tashkil etish bo'yicha yana bir taklifi mintaqaviy maqsadli dastur loyihasi sifatida qo'llab-quvvatlandi va amalga oshirildi. Bundan tashqari, Samara viloyatida yosh mutaxassislarning maqomi to'g'risidagi qonun loyihasi ishlab chiqildi [10] va Samara viloyati Savdo-sanoat palatasi Yoshlar siyosati qo'mitasi vakillari tomonidan yoshlarni ish bilan ta'minlashni rag'batlantirish tizimining bir qismi sifatida "anti-kafelar" va "jamoaviy ofislar" (birgalikda ishlash) kabi "uchinchi o'rinlarni" qo'llab-quvvatlash tashabbusi ma'qullandi.

Umuman olganda, Samara viloyatida yoshlarni ish bilan ta'minlashni rag'batlantirish sohasida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Samara viloyati Yoshlar ishlari departamenti faoliyatidan biri yoshlarni mustaqil iqtisodiy faoliyatga jalb qilish uchun sharoit yaratishdir. Masalan, keng ko'lamli "StartUp Search-2014" kampaniyasi yoshlarning innovatsion loyihalarini aniqlash, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashni, ularni yakuniy tijoratlashtirish va muvaffaqiyatli biznesga aylantirishgacha, shu jumladan texnoparklarda joylashganlarni ham o'z ichiga oladi.

Samara viloyatida mehnat munosabatlari, mehnat xavfsizligi va yoshlar bandligini rivojlantirishdagi muammolar va istiqbollar yoshlar hamjamiyati vakillari tomonidan konferensiyalar va forumlarda tez-tez muhokama qilinadi.

Ishtirokchilarning amaldagi qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish va mehnat bozorini takomillashtirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni qabul qilish,

band yoshlar sonini ko'paytirish yo'llari va nogiron yoshlarni ish bilan ta'minlashni rag'batlantirish bo'yicha takliflari mintaqaviy hokimiyat organlari uchun nafaqat yoshlar bandligini tartibga solishda, balki butun mintaqa uchun bandlik siyosatini ishlab chiqishda ham ko'rsatma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Voyaga yetmaganlar uchun vaqtinchalik ish bilan ta'minlash bo'yicha ishlar olib borilmoqda, talabalar qurilish guruhlari qayta tashkil etilmoqda, universitetlarda tarmoqqa oid bandlik byurolari tashkil etilmoqda, mehnat yarmarkalari muntazam ravishda o'tkazilmoqda, shahar tashkilotlaridagi bo'sh ish o'rinlari ma'lumotlar bazalari ishlab chiqilmoqda, kasbga yo'naltirish, treninglar va mahorat darslari bo'yicha maslahatlashuvlar o'tkazilmoqda va "Samara viloyatida yoshlar bandligini oshirishni rag'batlantirish" dasturi amal qilmoqda.

Samara viloyatining yoshlar bandligi siyosati bir qator hujjatlar bilan belgilangan.

Shunday qilib, Samara viloyatining 2020-yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasiga muvofiq, yoshlar uchun bandlik imkoniyatlarini kengaytirish va yoshlar uchun kasb-hunar ta'limi tizimini rivojlantirish barqaror ijtimoiy tuzilmani yaratishning ustuvor vazifalaridan biridir. Mehnat talabi va taklifining professional va malakaviy tuzilmasida muvozanatni ta'minlash, kasb-hunar ta'limi tizimi va mehnat bozori ehtiyojlari o'rtasida uyg'unlik va o'zaro ta'sirni ta'minlash, shuningdek, yoshlar bilan mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirish ishlari tizimini rivojlantirish mintaqaning inson resurslari salohiyatini rivojlantirishga va yangi iqtisodiy shakllanishda ishchi imidjini shakllantirishga hissa qo'shishi ta'kidlangan.

2010-yilda Samara viloyatida qabul qilingan "Yoshlar va yoshlar siyosati to'g'risida"gi qonun yoshlar uchun mehnat va bandlik sohasida kafolatlarni ta'minlash (14-modda), shuningdek, yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash (15-modda) uchun huquqiy asos yaratadi.

"Samara viloyatining mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish va bandlikni boshqarish tizimini optimallashtirish" maqsadli dasturi "2013-2020 yillarga mo'ljallangan davlat yoshlar siyosati" fuqarolar uchun kasbga yo'naltirish va kasbiy tayyorgarlikni tashkil etish tizimini rivojlantirish, aholining ayrim toifalari uchun iqtisodiy faollik

darajasini oshirish, mehnat migratsiyasini optimallashtirish, ish o'rinlari sifatini yaxshilash va kichik va o'rta biznesda ish o'rinlarini yaratishni rag'batlantirish kabi sohalarga asoslangan. Biroq, mutaxassislar tomonidan o'tkazilgan qonunchilik va unga bo'ysunuvchi huquqiy tartibga solish tahlili davlat yoshlarni ish bilan ta'minlash siyosatini huquqiy tartibga solish bilan bog'liq bir qator muammolarni aniqladi.

Xususan, I. N. Tashchyan Rossiya mehnat bozorini uning faoliyatining barcha sohalarida (ishchi kuchining hajmi, tuzilishi va sifati) ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasida uyg'unlik holatiga keltirish uchun davlat yoshlar siyosatini qonunchilik ta'minoti nuqtai nazaridan modernizatsiya qilish bo'yicha quyidagi chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish zarur deb hisoblaydi:

- "Rossiya Federatsiyasida yoshlar siyosatining asoslari to'g'risida" Federal qonunni qabul qilish; Davlat yoshlar siyosati strategiyasini Rossiya Federatsiyasining uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasi bilan uyg'unlashtirish, xususan, Federal maqsadli dastur konsepsiyasini yoshlar uchun kasbga yo'naltirishga qaratilgan chora-tadbirlar bilan to'ldirish va ularni federal byudjetdan va Rossiya Federatsiyasining ta'sis subyektlari byudjetlaridan yoshlar siyosati uchun ajratilgan barcha mablag'larning kamida yarmi bilan moliyalashtirish;

Yosh mutaxassislar uchun davlat xaridlari, taqsimlash va ijtimoiy kafolatlar tizimlarini yaratish.

Shuning uchun, yoshlarning professional va shaxsiy salohiyatini saqlab qolish, rivojlantirish va oshirish, shuningdek, mintaqadagi iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish yo'nalishi va darajasini asosan belgilaydigan mehnat harakatchanligini oshirish uchun barcha manfaatdor tomonlarni jalb qilish zarur.

Faqat ta'lim hamjamiyati, ilmiy hamjamiyat, ish beruvchilar hamjamiyati va mas'ul davlat idoralarining hamkorligi mintaqaning inson resurslariga bo'lgan ehtiyojini eng yaxshi qondiradigan samarali tizimli yechimlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston respublikasi konstitutsiyasi (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son)

Ссылки на источники 1. Проблемы трудоустройства молодежи: диалог продолжается. – URL:

http://www.imisamara.ru/node/2601 (дата обращения 6.11.2014).

2. Проблемы занятости молодежи обсудили за круглым столом. – URL: http://www.imisamara.ru/node/1378 (дата обращения 6.11.2014).

3. Социальная работа с молодежью: учеб. пособие / под ред. д. п. н., проф. Н. Ф. Басова. – 2-е изд. – М.: Изд.-торговая корпорация «Дашков и К°», 2009. – С. 65–70.

4. Верховкина М. Е. Институт российского высшего образования и его трансформация в условиях Болонского процесса: социологический анализ: дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04. – СПб., 2006.

5. Проблемы занятости молодежи обсудили за круглым столом. – URL: http://www.imisamara.ru/node/1378 (дата обращения 6.11.2014).

6. Новикова Т. В. Трудовая мобильность молодежи на промышленных предприятиях в условиях нестабильной экономики: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. – Омск, 2009. – 235 с.: ил.

7. Иванова Т. Н. Региональные особенности социально-трудовой мобильности молодежи (эмпирический анализ) // Концепт. – 2014. – № 10 (октябрь). – ART 14277. – URL: http://ekoncept.ru/2014/14277.htm. – Гос. рег. Эл № ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X (дата обращения 6.11.2014).

DEVIANT XULQ-ATVORGA EGA SHAXSLARNI REABILITATSIYA QILISHDA XORIJ VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Jabborov Jahongir Bahrom o‘g’li
Guliston Davlat Universiteti o‘qituvchisi
Sabrina Jabborova G’olib qizi
Guliston Davlat Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilish jarayoni tahlil qilinadi. Maqolada xorijiy mamlakatlar, xususan G‘arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika tajribasi asosida integratsiyalashgan yondashuv samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, O‘zbekistondagi reabilitatsiya tizimi va uning rivojlanish bosqichlari, mavjud muammolar va cheklovlar tahlil qilinadi. Ishda shaxslarni jamiyatga qayta moslashtirishda

tibbiy, psixologik, ijtimoiy va huquqiy yordamni birlashtirish zarurligi ta’kidlangan. Maqola, shuningdek, samarali reabilitatsiya uchun xorijiy tajribani mahalliy sharoitlarga moslashtirish, mutaxassislarni tayyorlash va jamiyatni xabardor qilish chora-tadbirlari muhimligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tizimli va kompleks yondashuv nafaqat reabilitatsiya jarayonini samarali qiladi, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va deviant xulq-atvorning oldini olishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: deviant xulq-atvor, reabilitatsiya, tibbiy-ijtimoiy yordam, psixologik qo‘llab-quvvatlash, integratsiyalashgan yondashuv, xorijiy tajriba, O‘zbekiston amaliyoti

Zamonaviy jamiyat rivojlanish jarayonida deviant xulq-atvorga ega shaxslar masalasi ijtimoiy barqarorlik, huquqiy xavfsizlik va ma’naviy qadriyatlar tizimiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan dolzarb omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Deviant xatti-harakatlar nafaqat jinoyatchilik yoki huquqbuzarlik kontekstida, balki oila, ta’lim, mehnat bozori, axborot makoni va kommunikatsion muhitdagi nomutanosibliklar natijasida shakllanadigan murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida qaralmoqda. Shu bois bunday shaxslarni jamiyat hayotiga qayta integratsiya qilish, ularning psixologik, pedagogik, huquqiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan reabilitatsiya jarayonining sifat va samaradorligini oshirish global miqyosdagi ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Dunyo mamlakatlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilishda biryoqlama jazolashga asoslangan yondashuv o‘z natijasini bermaydi; aksincha, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, psixologik yordam, pedagogik tuzatish, bandlikni ta’minlash va inklyuziya tamoyillariga asoslangan integratsiyalashgan tizim yuqori samaradorlikka ega. Xorijda, xususan, Yaponiya, Gollandiya, Shvetsiya, AQSH kabi davlatlarda reabilitatsiya jarayonida davlat institutlari, nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik hamkorligi ustuvor hisoblanadi. Bu esa deviant xulqning kelib chiqish omillarini bartaraf etish, shaxsning ijtimoiy maqomini tiklash va kelgusida takroriy og‘ishlarning oldini olish imkonini beradi. O‘zbekiston ham oxirgi yillarda ushbu yo‘nalishda yangi huquqiy baza, ijtimoiy xizmatlar tizimi, yoshlar bilan ishlash mexanizmlari va oilaviy tarbiyani qo‘llab-quvvatlash choralarini amaliyotga tatbiq etib kelmoqda. Davlat organlari, mahalla, ta’lim

muassasalari va ixtisoslashgan markazlar hamkorligida reabilitatsiya jarayonini takomillashtirishga qaratilgan tizimli islohotlar kuzatilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, xorijiy tajribani o’rganish, samarali mexanizmlarni milliy amaliyotga moslashtirish va mavjud jarayonlarni takomillashtirish ilmiy-uslubiy hamda amaliy ahamiyatga ega. Mazkur maqolada deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilish bo‘yicha xorij mamlakatlarining ilg‘or tajribalari tahlil qilinadi, O‘zbekiston amaliyotidagi mavjud yutuqlar va muammolar ko‘rib chiqiladi hamda reabilitatsiya tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.Deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilish jamiyat xavfsizligini ta’minlash, shaxsning ijtimoiy rolini tiklash va takroriy og‘ishlarning oldini olishga qaratilgan kompleks jarayon sifatida talqin etiladi. Bu jarayon nafaqat psixologik yoki tibbiy yondashuvni, balki ta’limiy, mehnat, huquqiy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini birlashtiradi. Reabilitatsiya shaxsning ichki salbiy psixologik holatlarini, noto‘g‘ri ijtimoiy qadriyat orientatsiyasini, o‘ziga va jamiyatga bo‘lgan ishonchning pasayishini bartaraf etishni ko‘zda tutadi. Shu bois, bunday shaxslarni jazolash emas, balki normal ijtimoiy hayotga qayta moslashtirish samarali natija beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, deviant xulqning kelib chiqish omillari ko‘p qatlamli bo‘lib, oilaviy nizolar, noto‘g‘ri tarbiya, iqtisodiy qiyinchilik, ijtimoiy beqarorlik, ruhiy travmalar, axborot muhitining salbiy ta’siri va tengdoshlar bosimi kabi omillar bilan uzviy bog‘liqdir. Shu sababli reabilitatsiya jarayonining har bir bosqichi individual yondashuvga asoslanadi va shaxsning holatini kompleks baholash orqali amalga oshiriladi.

Xorij davlatlari tajribasi: reabilitatsiya tizimining asosiy modellari. Dunyo tajribasi deviant xulq-atvorni bartaraf etishda profilaktika, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy moslashtirishni birlashtiruvchi integratsiyalashgan modelning samaradorligini tasdiqlaydi. Bu yo‘nalishda bir qator rivojlangan mamlakatlar o‘ziga xos mexanizmlarga ega bo‘lgan reabilitatsiya tizimlarini yaratgan. Yaponiya tajribasi shaxsning jamiyatdan ajralib qolishiga yo‘l qo‘ymaslik tamoyiliga asoslanadi. Maktablar, mahalla jamoalari, maslahat markazlari va yoshlar bilan ishlash brigadalari deviant xulq belgilari kuzatilgan shaxslarni erta aniqlash bilan shug‘ullanadi. Reabilitatsiya dasturlarida oila bilan ishlashga,

individual psixologik maslahatga, mas’ul yuristlar va pedagoglar hamkorligiga ustuvor o‘rin beriladi. Eng muhim jihat — deviant shaxsni “jinoyatchi” sifatida tamg‘alamaslik, balki uni jamiyatning teng a’zosi sifatida ko‘rib, unga imkon yaratishdir. Gollandiya tajribasida reabilitatsiya tizimi uch bosqichdan iborat:

(1) og‘ish omillarini aniqlash,

(2) ijtimoiy-pedagogik yordam ko‘rsatish,

(3) shaxsni ijtimoiy hayotga qayta moslashtirish.

Bu jarayon davlat va nodavlat tashkilotlar hamkorligida olib boriladi. Yoshlar bilan ishlovchi “Halt”, “Family First”, “Young in Control” kabi dasturlar o‘zini oqlagan bo‘lib, unda deviant xatti-harakat sodir etgan voyaga yetmaganlar jazodan ko‘ra, ish, ta’lim va psixologik yordam orqali ijtimoiy o‘ringa qaytariladi. Skandinaviya mamlakatlarida (Norvegiya, Shvetsiya, Daniya) reabilitatsiya tizimining mohiyati — shaxsning ijtimoiy izolyatsiyasiga chek qo‘yish va “ikkinchi imkoniyat” tamoyilini ta’minlashdir. Reabilitatsiya jarayoni ko‘pincha uy sharoitida, malakali psixologlar, ijtimoiy ishchilar va pedagoglar nazorati ostida amalga oshiriladi. Majburiy jazodan ko‘ra, ijtimoiy moslashuvga yo‘naltirilgan erkinlikni cheklash, shaxsiy rivojlanish rejalari, kasbiy o‘qitish va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish hamda bandlikni ta’minlash ustuvor hisoblanadi. Ushbu tajribalar umumlashtirilganda, eng muhim xususiyatlari quyidagilar ekanligi aniqlanadi:

- shaxsning jinoyatga moyilligini keltirib chiqaruvchi ildiz omillarni bartaraf etish;

- oila, ta’lim muassasalari va mahalliy jamoa bilan hamkorlik;

-psixologik yordamni uzluksiz taqdim etish;

- mehnat bozorida bandlikni ta’minlash;

-stigma (tamg‘a)dan himoya qilish va inklyuziv muhit yaratish. O‘zbekiston tajribasida deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilish tizimi nisbatan yangi shakllanmoqda va uning asosiy maqsadi jinoyat sodir etgan yoki ijtimoiy me’yorlardan chetga chiqqan shaxslarni jamiyatga qayta moslashtirishdir. Bu jarayon ko‘pincha tibbiy-psixologik, ijtimoiy va huquqiy yordam elementlarini o‘z ichiga oladi. Tibbiy-psixologik yo‘nalishda ruhiy va psixologik salomatlik markazlari deviant xatti-harakatlar ko‘rsatgan shaxslarni psixodiagnostik tekshiruvdan o‘tkazadi. Shundan so‘ng individual yoki guruh terapiyasi dasturlari asosida ruhiy

barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan ishlanmalar amalga oshiriladi. Shu bilan birga, zarur hollarda dori terapiyasi qo‘llaniladi. Ijtimoiy moslashuv va qo‘llab-quvvatlash tizimi maktablar, kollejlar va kasb-hunar markazlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda yoshlar va o‘quvchilar uchun profilaktik mashg‘ulotlar, oilaviy maslahatlar, ijtimoiy treninglar va jamoaviy tadbirlar tashkil etiladi. Maqsad – shaxslarni ijtimoiy hayotga asta-sekin qaytarish va ularni normal ijtimoiy me’yorlarga moslashtirishdir. Huquqiy yondashuv asosida esa jinoyat kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar orqali reabilitatsiya dasturlari ishlab chiqiladi. Mahalla va jamoa institutlari ham bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular shaxslarni jamiyat hayotiga qaytarishda nazorat va qo‘llab-quvvatlash funksiyasini bajaradi. Shu bilan birga, tizimning ayrim kamchiliklari ham mavjud: resurslarning yetishmasligi, malakali kadrlar sonining cheklanganligi, xorijiy ilg‘or tajribalarni keng joriy etishda qiyinchiliklar va jamiyatdagi salbiy qarashlar reabilitatsiya jarayonini cheklab qo‘ymoqda. Xorij tajribasi bilan solishtirganda, O‘zbekistonning reabilitatsiya tizimi bir qator jihatlarda farq qiladi. Xorijiy mamlakatlarda psixologik, ijtimoiy va huquqiy yordam integratsiyalashgan holda amalga oshiriladi, ammo O‘zbekistonda bu jarayonlar ko‘pincha alohida olib boriladi. Shu bilan birga, xorijiy mamlakatlarda yoshlar orasida deviant xatti-harakatni erta aniqlash va profilaktika tizimi kuchli rivojlangan, O‘zbekistonda esa bu soha hali shakllanmoqda. Jamiyatdagi stigma va salbiy qarashlar esa shaxslarni reabilitatsiya jarayonida to‘sqinlik qiladigan omillardan biridir. Shu nuqtai nazardan, tizimni samarali rivojlantirish uchun bir nechta tavsiyalar mavjud. Birinchi navbatda, reabilitatsiya tizimini integratsiyalashgan modelga o‘tkazish muhimdir, ya’ni psixologik, ijtimoiy, huquqiy va ta’limiy yordam bir tizim doirasida amalga oshirilishi kerak. Ikkinchidan, malakali kadrlarni tayyorlash, ularni sertifikatlash va maxsus treninglardan o‘tkazish zarur. Uchinchi jihat – jamiyatni xabardor qilish va stigma bilan kurashish, shaxslarni reabilitatsiya jarayonida qo‘llab-quvvatlash tamoyilini targ‘ib qilishdir. Nihoyat, xorijiy ilg‘or tajribalarni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish va amaliyotga joriy etish tizimning samaradorligini oshiradi.

Deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, u nafaqat tibbiy yordam,

balki psixologik, ijtimoiy va huquqiy qo‘llab-quvvatlashni ham o‘z ichiga oladi. Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan yondashuv — ya’ni psixologik maslahat, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, kasbiy tayyorgarlik va qonuniy mexanizmlarni birlashtirish — reabilitatsiya jarayonini samarali qiladi. Masalan, G‘arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlarida shaxslar uchun individual reabilitatsiya dasturlari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular nafaqat jinoyatchilik yoki deviant xulq-atvorni kamaytiradi, balki shaxsning jamiyatga qayta moslashuvini ham ta’minlaydi. O‘zbekiston tajribasida esa reabilitatsiya tizimi hozirgi kunda shakllanayotgan bosqichda. Mavjud resurslar va malakali kadrlar sonining cheklanganligi, shuningdek, jamiyatdagi salbiy qarashlar jarayonning samaradorligini kamaytiradi. Shu sababli, samarali reabilitatsiya tizimini yaratish uchun bir nechta muhim chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Birinchidan, integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish — ya’ni tibbiy, psixologik, ijtimoiy va huquqiy yordamni bir tizimga birlashtirish. Ikkinchidan, mutaxassislar va kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish. Uchinchi, jamiyatni xabardor qilish va deviant xulq-atvorli shaxslarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish. Va nihoyat, xorij tajribasini mahalliy sharoitlarga moslashtirish va mamlakat real imkoniyatlariga muvofiqlashtirish.Umuman olganda, shaxslarni jamiyatga qayta moslashtirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash uchun tizimli va kompleks yondashuv zarur. Bunday yondashuv nafaqat reabilitatsiya jarayonining samaradorligini oshiradi, balki deviant xulq-atvorning oldini olish va kelajakda ijtimoiy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy, L. S. Psixologiya [Matn] / L. S. Vygotskiy. – M.: EKSMO-Press, 2000. – 1008 s. Gorbunova M. M. – Volsk: VVVUT, 2007. – 158 s.

2. Dishion, T. J., Ha, T., & Ve´ronneau, M. H. (2012). An ecological analysis of the effects of deviant peer clustering on sexual promiscuity, problem behavior, and childbearing from early adolescence to adulthood: An enhancement of the life history framework. Developmental Psychology, 48, 703–717.

3. Korobkina, Z.V. Bolalar va yoshlarda giyohvandlikning oldini olish: darslik. talabalar uchun yordam universitetlar, ta'lim

pedga ko'ra. mutaxassisliklar / Z. V. Korobkina, V. A. Popov. – M.: Akademiya, 2002. – 189 b

4. Maklakov, A. G. Psixologiya va pedagogika. Harbiy psixologiya [matn] / A. G. Maklakov. Spb.: Piter, 2007 yil. 164 s.

5. Social And Pedagogical Rehabilitation Of Adolescents With Deviant Behavior (Paatova M. E. va boshq., 2020) — bu qo‘l yo‘l deviant xulq atvorli o‘smirlar bilan ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya jarayonlarini, uslublarini va natijalarini o‘rganadi. European Proceedings+2ResearchGate+2

6. Psychosocial Rehabilitation of Adolescents with Deviant Behavior (Alieva T., 2015) — psixosotsial reabilitatsiya modelini yoshlar deviant xulq atvori kontekstida muhokama qiladi. ScienceDirect

DISTANT OILA FARZANDLARI BILAN IJTIMOIY ISH OLIB BORISHNING XUSUSIYATLARI

G‘.O‘.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
S.U.Djabbarova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotida distant oilalarning shakllanishiga olib keluvchi asosiy sabablar, distant oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy – psixologik rivojlanish xususiyatlari, shu bilan birga ushbu toifadagi bolalar bilan ishlash jarayonida ijtimoiy xodimlarning professional faoliyat olib borish jarayonlari, shuningdek bolalarning jamiyatga ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlashda ijtimoiy qo‘llab – quvvatlash tizimining o‘rni va ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, distant oila, farzand, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, ota – ona aloqasi, emotsional qo‘llab – quvvatlash.

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalar, mehnat migratsiyasi jarayonlarining faollashuvi hamda bandlik bilan bog‘liq muommollar ta’siri ostida ko‘plab distant oilalar ya’ni ota-onalardan birining, ayrim holatlarda esa har ikkala ota-onaning vaqtincha boshqa hududlarda yoki xorijiy davlatlarda bo‘lishi holatlari ko‘payib bormoqda. Mazkur holat oilaning funksional barqarorligiga sezilarli

darajada ta’sir ko‘rsatib, eng avvalo, voyaga yetmagan farzandlarning ijtimoiy-psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, distant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda emotsional yetishmovchilik (ota-ona mehridan uzoqlashish), xavotir va yolg‘izlik hissi, affektiv beqarorlik hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlarida muayyan qiyinchiliklar kuzatilmoqda.

Shu bilan birga, ota-ona nazorati va tarbiyaviy ta’sirning susayishi distant oila farzandlarining xulq-atvori, ta’lim jarayonlaridagi ijtimoiy faolligi hamda axloqiy qadriyatlarining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimolini oshirmoqda.

Ayniqsa, ota-onaning uzoq muddatli migratsiyasi sharoitida distant oilalarda voyaga yetayotgan bolalar oilaviy rollarni erta yoshdan o‘zlashtirishga majbur bo‘lib, bu ularning psixologik yetilish jarayonining nomutanosib kechishiga sabab bo‘lmoqda. Oilada ota-ona o‘rnini vaqtincha egallagan qarindoshlar yoki vasiylarning tarbiyaviy salohiyati ko‘pincha biologik ota-onaning emotsional va pedagogik vazifalarini to‘liq kompensatsiya qila olmaydi. Natijada, oilaviy munosabatlarda emotsional uzilishlar yuzaga kelib, bu holat distant oila farzandlarining shaxsiy identifikatsiyasi, ijtimoiy integratsiyasi va kelgusidagi hayot strategiyalariga uzoq muddatli ta’sir ko‘rsatib kelmoqda. Men bu mavzuni tanlaganimning sababi – o‘zim shunday oilalardagi bolalar bilan muloqotda bo‘lganman, ularning ichki holatini ko‘rganman. Ular ko‘pincha “Mening dadam Rossiyada ishlaydi” yoki “Onam uzoqda” deganda, yuzlarida g‘urur bilan birga sog‘inchni ham sezish mumkin edi. Shuning uchun bu mavzu men uchun nafaqat ilmiy, balki shaxsiy ahamiyatga ham ega.

Bog‘lanish nazariyasining asoschisi J. Bowlby ham o‘zining “Xavfsiz tayanch” asarida bola va ota-ona o‘rtasidagi barqaror emotsional bog‘lanishni bolaning sog‘lom ruhiy rivojlanishining asosiy sharti sifatida talqin qiladi [1]. J. Bowlby ota-ona bola uchun nafaqat biologik parvarish manbayi, balki xavfsizlik, ishonch va emotsional qo‘llab-quvvatlashni ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi deb bilgan.

Distant oilalar sharoitida mazkur bog‘lanishning uzilishi yoki cheklanishi ko‘pincha masofaviy, asosan onlayn muloqot shakllari orqali saqlab qolinishga harakat qilinadi. Biroq ilmiy tadqiqotlar masofaviy muloqotning bolaning kundalik emotsional ehtiyojlarini to‘liq qondirish imkoniyatlari cheklanganligini ko‘rsatadi. Virtual

aloqa orqali ota-onaning jismoniy mavjudligi, bevosita emotsional javob qaytarish, jismoniy yaqinlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi muhim komponentlar yetarli darajada namoyon bo‘lmaydi.

Mazkur jarayonlarni kengroq tushunishda amerikalik psixolog U. Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasi ahmiyati katta. Ushbu nazariyaga ko‘ra, bolaning rivojlanishi ko‘p qatlamli va o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy muhitlar tizimi doirasida shakllanadi. Shu bilan birga bola rivojiga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy tizimlar sifatida mikrotizim (oila, maktab, tengdoshlar guruhi), mezotizim (mazkur mikrotizimlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar), ekzotizim (ota-onaning mehnat faoliyati, ijtimoiy xizmatlar, mahalla muhitlari) hamda makrotizim (jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, madaniy qadriyatlar va normativ-huquqiy tizim) ajratib ko‘rsatiladi [2].

Distant oilalar sharoitida ota-onaning uzoq muddat davomida jismonan oiladan uzoqda bo‘lishi bolaning mikrotizimida muhim o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Avvalo, oilaviy muhitda ota-ona ishtirokining cheklanishi bolaning kundalik emotsional qo‘llab-quvvatlanishi, nazorat va tarbiyaviy ta’sir mexanizmlarining zaiflashishiga olib keladi. Bu holat, o‘z navbatida, mezotizim darajasida ya’ni oila va maktab, oila va tengdoshlar muhiti o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarning izchilligi va barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur tizimlararo muvozanatning buzilishi distant oila farzandlarining maktab muhitidagi xulq-atvorida turli xil moslashuv strategiyalarining namoyon bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Xususan, ayrim bolalarda ijtimoiy faollikning pasayishi, ichki dunyoga chekinish, kommunikativ ehtiyojlarning cheklanishi kuzatilsa, boshqalarda esa aksincha, haddan tashqari faol, impulsiv yoki e’tiborni jalb etishga qaratilgan xatti-harakatlar shakllanishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlarda bunday xulqiy reaksiyalar bolaning emotsional yetishmovchilikni kompensatsiya qilishga qaratilgan moslashuv mexanizmlari sifatida talqin qilinadi.

Ekzotizim darajasida ota-onaning mehnat migratsiyasi, bandlik sharoitlari va ijtimoiy himoya tizimlari bilan bog‘liq omillar bolaning rivojlanish muhitiga bilvosita, biroq barqaror ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, makrotizimda mavjud bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklar, migratsiya jarayonlariga oid ijtimoiy qarashlar va

madaniy stereotiplar distant oila farzandlarining jamiyatga integratsiyalashuv jarayonini murakkablashtirishi mumkin.

Mazkur jarayonlarni milliy ijtimoiy kontekstda tahlil qilgan holda shuni ta’kidlash joizki, Yangi O‘zbekiston jamiyatida oila qadriyati eng muhim ijtimoiy institutlardan biri sifatida qaraladi. Oila nafaqat biologik birlik, balki shaxsni ijtimoiylashtirish, ma’naviy qadriyatlarni uzatish va ijtimoiy birdamlikni ta’minlovchi asosiy muhit hisoblanadi. Shu sababli, distant oilalarda voyaga yetayotgan farzandlarning ijtimoiy-psixologik holati alohida ijtimoiy ahamiyatga ega masala sifatida e’tirof etiladi.

Milliy an’analar va jamoaviy ijtimoiy munosabatlar tizimida mahalla instituti hamda qarindoshlik aloqalari distant oila farzandlarini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi. Ko‘p hollarda mahalla faollari, yaqin qarindoshlar yoki vasiylar bolaning kundalik tarbiyasida faol ishtirok etib, ota-onaning vaqtincha yo‘qligini qisman kompensatsiya qilishga harakat qiladilar. Biroq, ayrim holatlarda tarbiya jarayoniga ortiqcha aralashuv, nazoratning haddan tashqari kuchayishi yoki bir nechta tarbiyaviy subyektlarning muvofiqlashtirilmagan ta’siri bolaning shaxsiy mustaqilligi, mas’uliyat hissi va o‘z qarorlarini qabul qilish ko‘nikmalarining shakllanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bu esa bolaning shaxsiy rivojlanishida ichki qarama-qarshiliklar va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Empirik kuzatuvlar ham bu jarayonlarni tasdiqlaydi. Masalan, men kuzatgan oilalardan birida bola onasining o‘rnini buvisi egallagan, biroq har safar onasi bilan telefon orqali gaplashgach, uzoq vaqt jim bo‘lib qolardi. Shu holat o‘zbek oilalarida mehr va g‘amxo‘rlik resurslari mavjud bo‘lishiga qaramay, hissiyotlarni ochiq ifoda etish ko‘nikmalarining yetishmasligini ko‘rsatadi.

Shu bois, distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borishda ekzotizim va makrotizim omillarini hisobga olgan holda, oila, mahalla, ta’lim muassasalari va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ijtimoiy ish mutaxassislarining asosiy vazifasi jamoaviy qo‘llab-quvvatlashning ijobiy jihatlarini saqlab qolgan holda, bolaning individual ehtiyojlari, shaxsiy chegaralari va mustaqil rivojlanish imkoniyatlarini ta’minlashdan iboratdir.

Shuningdek, distant oilalar bilan ishlovchi mutaxasisslar jumladan, ijtimoiy xodimlarda bevosita ruhiy va emotsional buzilishlarga uchraydi. Chunki, har bir bola va uning hayotiy hikoyasi mutlaqo noyob bo‘lib, amaliyot jarayonida mutaxassisning sabr, tinglash va empatiya ko‘nikmalarini sinovdan o‘tkazadi. Shu sababli, ijtimoiy xodim uchun eng muhim tamoyil mehr va ishonchni yo‘qotmaslikdir.

Amaliyotimiz davomida kuzatilgan holatlar shuni ko‘rsatadiki, ba’zida oddiy muloqot, suhbat yoki tinglash bolaga eng katta yordam bo‘lishi mumkin. Masalan, bir bola onasi chet elda bo‘lganligi sababli buvisi bilan yashardi, biroq u doim “Buvim band, menga vaqt ajratolmaydi” deb shikoyat qilardi. Shu vaziyat ijtimoiy ishning asosiy tamoyillaridan biri bolaning o‘zini tinglangan va tushunilgan his qilishi muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Natijada, distant oila farzandlari bilan ishlashda ijtimoiy ishning samarasi nafaqat jamoaviy va strukturaviy qo‘llab-quvvatlashga, balki bolaning emotsional va psixologik ehtiyojlarini doimiy ravishda inobatga olishga bog‘liq. Bu esa mutaxassisning o‘zining shaxsiy rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi: sabr, tinglash va mehrni so‘zsiz berish ko‘nikmalari mustahkamlanadi, va ijtimoiy ish kasbi shunchalik nafaqat vazifa, balki ijtimoiy chaqiriqqa aylanadi.

Bunday oilalarda ijtimoiy xodimlarning faoliyati asosan uch yo‘nalishda amalga oshiriladi:

Birinchidan, psixologik qo‘llab-quvvatlash ya’ni bolaning his-tuyg‘ularini aniqlash, uni tinglash va emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

Ikkinchidan, ota-onalar bilan masofaviy aloqa o‘rnatish, bunda onlayn suhbatlar, videoaloqalar va boshqa vositalar orqali bolaning ota-onasi bilan emotsional yaqinlik hissi saqlanadi [3];

Uchinchidan, ijtimoiy muhitni faollashtirish, ya’ni bolaga maktab, mahalla va tengdoshlar muhiti orqali o‘zini qadrli va foydali his qilish imkoniyatlarini yaratishdan iborat.

Fikrimizcha, ushbu yo‘nalishlar bolaning emotsional va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ota-onalar bilan masofaviy aloqani saqlash hamda uning ijtimoiy integratsiyasini rag‘batlantirishga, shu bilan birga mamlakatimizda maktab, mahalla va oilaviy tizimlar o‘rtasidagi muvofiqlashtirilgan hamkorlikni

mustahkamlash, bolaga xavfsiz ijtimoiy muhitini ta’minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. A secure base Parent–Child Attachment and Healthy Human Development John Bowlby. Basic books A Member of the Perseus Books Group. 1988. P–136.

2. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.

3. David Moher & Alessandro Liberati, Jennifer Tetzlaff, Douglas G Altman, The PRISMA Group, 2009. “Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement, PLOS Medicine, Public Library of Science, vol. 6(7), pages 1-6, July.

O'ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Jo'reyeva Ozodaxon
Namangan davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Ergashev Ixtiyor

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini isloh qilishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tizimning "mahalla – tuman – viloyat – respublika" tamoyili asosida tashkil etilishi, "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari faoliyati va raqamlashtirish jarayonlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, Milliy agentlik, "Inson" markazi, ijtimoiy yordam, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy reyestr.

O‘zbekiston Respublikasi "Yangi O‘zbekiston – ijtimoiy davlat" tamoyilini o‘zining bosh maqsadi sifatida belgiladi. Bu maqsadni amalga oshirishda 2023-yil 1-iyunda Prezident farmoni bilan Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etilganligi tub burilish yasadi [1]. Ilgari ijtimoiy himoya funksiyalari 6 ta vazirlik o‘rtasida tarqalib ketgan bo‘lib, bu yagona strategiyani amalga oshirishga to‘sqinlik qilar edi. O‘zbekiston o‘z taraqqiyotining yangi bosqichida ijtimoiy adolat va inson qadrini oliy qadriyat darajasiga ko‘tardi. Mazkur jarayonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi shunchaki moddiy yordam tarqatish mexanizmidan, insonni og‘ir hayotiy vaziyatdan olib

chiquvchi kompleks tizimga aylandi. Bizning fikrimizcha, Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi mamlakatda "ijtimoiy xizmat" tushunchasini tubdan isloh qildi. Ilgari tizimning tarqoqligi (pensiya jamg‘armasi, sog‘liqni saqlash, xalq ta’limi va boshqa idoralarda bo‘linib ketganligi) muammolarni tizimli tahlil qilish va manzilli yordam ko‘rsatish imkonini bermas edi. Agentlikning tashkil etilishi bilan ijtimoiy himoya sohasida "yagona darcha" va "yagona siyosat" tamoyili shakllandi. Shaxsiy qarashimizga ko'ra, Agentlikning asosiy kuchi — ijtimoiy yordamni faqat pul mablag‘lari bilan cheklamay, har bir xonadonga kirib boruvchi "ijtimoiy xodim" institutini joriy etganidadir. Bu esa davlat va fuqaro o‘rtasidagi masofani qisqartirib, yordamga muhtoj qatlamning real ehtiyojlarini aniqlashda shaffoflikni ta’minlamoqda. Ushbu maqolada Agentlik faoliyatining institutsional asoslari va uning aholi farovonligini oshirishdagi strategik o‘rni tahliliy jihatdan ko‘rib chiqiladi. "Yangi O‘zbekiston" taraqqiyot strategiyasida inson qadri hamma narsadan ustun etib belgilandi. Bu esa ijtimoiy himoya tizimini shunchaki statistik ko‘rsatkichlar emas, balki har bir taqdir misolida qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Bizning nazarimizda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining eng muhim jihati — ijtimoiy himoyani "boqimandachilik" kayfiyatidan "reabilitatsiya va rivojlanish" bosqichiga olib chiqqanidir. Shuni ta’kidlash joizki, ushbu Agentlikning tashkil etilishi davlatning fuqaro oldidagi mas’uliyatini yangi darajaga ko‘tardi. Ilgari nogironligi bo‘lgan shaxslar yoki yetim bolalar bilan ishlashda faqat moddiy ko‘makka tayanilgan bo‘lsa, bugun Agentlik ularning jamiyatga integratsiyalashuvi, kasb-hunar egallashi va psixologik qo‘llab-quvvatlanishini strategik maqsad qilib qo‘ygan. Tizimning "Inson" markazlari orqali mahallabay ishlash usuliga o‘tishi — ijtimoiy adolatni ta’minlashning eng qisqa yo‘lidir. Chunki muammo yuqoridan emas, bevosita mahallaning ichidan, xonadonlar kesimida o‘rganilmoqda. Agentlikning roli faqat ijrochi bo‘lish emas, balki jamiyatda "mehribonlik va o‘zaro yordam" ekotizimini yaratuvchi asosiy muvofiqlashtiruvchi markaz sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu esa O‘zbekistonning xalqaro hamjamiyat ko‘z o‘ngida zamonaviy va insonparvar ijtimoiy modelga ega davlat sifatidagi nufuzini yanada oshiradi.

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy o‘rganish va statistik ma’lumotlarni interpretatsiya qilish metodlaridan foydalanildi.

Agentlikning o‘tgan bir yillik faoliyati davomida joriy etilgan yangi boshqaruv modellari va normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi [2]. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimidagi transformatsiya jarayonlarini ilmiy va amaliy jihatdan baholashga qaratilgan. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar majmuidan foydalanildi: Tizimli tahlil (System Analysis): Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati yaxlit bir tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Bunda Agentlikning "Inson" markazlari va mahalla darajasidagi ijtimoiy xodimlar bilan aloqasi, vertikal boshqaruv strukturasi tahlil qilindi.

Case-study (Vaziyatli o‘rganish): "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari tomonidan joriy etilgan "ishni yuritish" (case management) usuli alohida metod sifatida tahlil qilindi. Bu metod orqali ijtimoiy yordamning yakka tartibdagi samaradorligi baholandi. Induktiv va deduktiv yondashuv: Alohida hududlardagi ijtimoiy xizmat ko‘rsatish amaliyotidan umumdavlat ahamiyatiga molik xulosalar chiqarishda induktiv, umumiy davlat siyosatidan aniq ijtimoiy xizmatlarga o‘tishda deduktiv usuldan foydalanildi. Tadqiqotning asosi: O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilishning 2030-yilgacha mo‘ljallangan strategiyasi hamda Agentlikning o‘tgan davr mobaynidagi hisobotlari maqolaning faktologik bazasini tashkil etdi.

Kasbiy ijtimoiy ish: Har bir mahallada ijtimoiy xodimlar faoliyati yo‘lga qo‘yilib, ular "case management" (ishni yuritish) usuli asosida muhtoj oilalar bilan bevosita ishlamoqda [3]. Yagona ijtimoiy himoya reyestri: Barcha turdagi ijtimoiy to‘lovlar va xizmatlar raqamlashtirildi, bu esa korrupsiya xavfini kamaytirib, manzillilikni ta’minladi [4]. Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati qisqa vaqt ichida sohada sifat o‘zgarishlarini yasadi. Bizning kuzatishlarimizga ko‘ra, erishilgan natijalarning eng asosiylari quyidagilardan iborat: Institutsional yaxlitlik: Ilgari ijtimoiy yordam olish uchun fuqarolar bir nechta idoralarga (mahalla, pensiya jamg‘armasi, hokimiyat) murojaat qilishga majbur edi. Shaxsiy fikrimizcha, Agentlikning barcha xizmatlarni bitta nuqtada – "Inson" markazlarida jamlagani aholining davlatga bo‘lgan ishonchini keskin oshirdi va byurokratiyaga chek qo‘ydi. Ma’lumotlarning raqamli shaffofligi: "Yagona ijtimoiy himoya reyestri" orqali inson omilining

kamaytirilishi eng katta yutuqlardan biridir. Muallif nuqtayi nazaridan, bu tizim ijtimoiy yordamni "tanish-bilishchilik" asosida emas, balki real muhtojlik darajasidan kelib chiqib taqsimlanishini ta’minlaydigan adolatli filtrga aylandi. Professional ijtimoiy ish tizimi: Maqola doirasida o‘rganilgan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mahallalarda 20 mingga yaqin ijtimoiy xodimlarning faoliyat boshlagani – bu shunchaki shtat birligi emas, balki muammoni "uyga borib aniqlash" tizimidir. Bizningcha, aynan shu yondashuv ijtimoiy himoyani passiv holatdan (murojaatni kutishdan) aktiv holatga (muammoni izlab topishga) o‘tkazdi. Inklyuzivlikning kengayishi: Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun protez-ortopediya buyumlari va reabilitatsiya vositalarini berish tizimi vaucher tizimiga o‘tkazilgani natijasida fuqarolarga tanlov imkoniyati berildi. Bu natijani tahlil qilar ekanmiz, davlatning ijtimoiy himoya oluvchilarga "mijoz" sifatida qarab, ularning xohish-irodasini inobatga olishni boshlaganini yuqori baholaymiz. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, olingan natijalar ijtimoiy himoyaning o‘zbekona modeli shakllanganini va u xalqaro standartlarga (BMT va Jahon banki tavsiyalari) to‘la mos kelishini isbotlaydi.

Agentlikning asosiy yutug‘i – "ijtimoiy himoya" tushunchasiga yondashuvning o‘zgarganidir. Endilikda ijtimoiy himoya faqat nafaqa berish emas, balki shaxsni og‘ir vaziyatdan chiqarish, uni jamiyatga integratsiya qilish va o‘zini o‘zi bo‘qishiga ko‘maklashishni anglatadi [5]. Biroq, ijtimoiy xodimlarning malakasini doimiy oshirish va hududlarda infratuzilmani yaxshilash masalalari hamon dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati natijalarini tahlil qilar ekanmiz, tizimning transformatsiya jarayoni faqat texnik yangilanish emas, balki chuqur falsafiy o‘zgarish ekanligini ko‘ramiz. Bizning fikrimizcha, bugungi kunda tizim oldida turgan eng katta muhokama qilinishi lozim bo‘lgan masala — bu ijtimoiy xodimlarning professional kompetensiyasidir. Agentlik minglab shtatlarni yaratdi, biroq ularning barchasini qisqa vaqt ichida "psixolog-sotsiolog-huquqshunos" darajasida tayyorlash qiyin kechmoqda. Muallif sifatida shuni ta’kidlamoqchimizki, agar ijtimoiy xodim muammoning ildizini tahlil qila olmasa, ko‘rsatilayotgan yordam baribir yuzaki (shunchaki oziq-ovqat yoki pul berish) bo‘lib qolaveradi. Shaxsiy qarashimizga ko‘ra, muhokama markazida turishi kerak bo‘lgan yana bir jihat — bu ijtimoiy himoya va bandlik

siyosatining o‘zaro bog‘liqligidir. Agentlik muhtoj qatlamni aniqlaydi, lekin ularni barqaror daromad manbai bilan ta’minlashda boshqa vazirliklar bilan koordinatsiya hali ham mukammal emas. Bizningcha, Agentlikning roli faqat "himoya qilish" emas, balki insonni "iqtisodiy faollikka tayyorlash" bo‘lishi kerak. Ya’ni, ijtimoiy yordam insonni dangasalikka emas, balki o‘z hayotini o‘zgartirishga motivatsiya berishi shart. Shuningdek, bizning tahlillarimiz shuni ko‘rsatadiki, raqamlashtirish (IT) jarayonlari qishloq joylaridagi keksalar yoki internetdan foydalanish imkoniyati cheklangan shaxslar uchun to‘siq bo‘lmasligi kerak. Agentlik bu borada "raqamli ijtimoiy ish" va "jonli muloqot" o‘rtasidagi oltin muvozanatni topishi lozim. Muhokama qilinayotgan muammolar tizimning xatosi emas, balki rivojlanish bosqichidagi "o‘sish kasalliklari"dir. Agentlikning strategik o‘rni — barcha ijtimoiy xizmatlarni yagona "Inson" tushunchasi atrofida birlashtirib, jamiyatda ijtimoiy birdamlikni kuchaytirishdan iboratdir.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda inklyuziv jamiyat qurishning asosiy drayveriga aylandi. Tizimning markazlashuvi resurslarni to‘g‘ri taqsimlash va ijtimoiy adolatni ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda. Kelgusida Agentlik faoliyatini yanada takomillashtirish aholining eng zaif qatlamlarini to‘liq qamrab olish imkonini beradi. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyatini tahlil qilish asosida quyidagi yakuniy xulosalarga keldik: Birinchidan, Agentlikning tashkil etilishi ijtimoiy himoya sohasidagi "ko‘p tarqoqlik" va "mas’uliyatning yo‘qligi" kabi surunkali muammolarga chek qo‘ydi. Bizning ishonchimiz komilki, tizimning markazlashuvi davlat resurslaridan samarali foydalanish va yordamning haqiqiy egalariga yetib borishini ta’minlovchi eng to‘g‘ri strategik qarordir. Ikkinchidan, "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va mahalla darajasidagi ijtimoiy xodimlar instituti – bu shunchaki tashkiliy tuzilma emas, balki davlatning insonparvarlik yuzi hisoblanadi. Shaxsiy qarashimizga ko‘ra, ijtimoiy himoyaning "case management" (ishni yuritish) usuliga o‘tilishi har bir muhtoj fuqaro bilan individual ishlash imkonini berdi, bu esa ijtimoiy adolatni quruq gapdan real amaliyotga aylantirdi. Uchinchidan, raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy yordamni tayinlashdagi subyektiv omillarni bartaraf etdi. Biroq, kelajakda Agentlik faoliyati faqat moddiy ko‘mak

berish bilan cheklanib qolmasdan, inson kapitalini rivojlantirishga, ya’ni shaxsning mustaqil hayotga qaytishiga ko‘proq urg‘u berishi lozim. Yakuniy xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonning "Ijtimoiy davlat" sifatidagi konstitutsiyaviy maqomini amalda ta’minlovchi asosiy institutdir. Agentlikning o‘rni — nafaqat yordam berishda, balki jamiyatning har bir a’zosiga, uning ijtimoiy holatidan qat’i nazar, munosib yashash imkoniyatini kafolatlaydigan xavfsizlik va adolat tizimini yaratishda namoyon bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PF-82-son Farmoni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2021.
3. Ijtimoiy himoya milliy agentligi rasmiy ma’lumotlari (ihma.uz).
4. Jahon banki hisoboti: "O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish", 2023.
5. Karimov N. Ijtimoiy ish va aholini ijtimoiy himoya qilish: O‘quv qo‘llanma. – T., 2022.

OILA FARAVONLIGINI TA’MINLASHDA ER-XOTIN O‘RTASIDAGI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUNOSABATLARNING AHAMIYATI

Jurayeva Halima Alisher qizi
O‘zMU Ijtimoiy ish kafedrasi Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, o‘qituvchi
Otoxonova Sojida Faxriddin qizi
O‘zMU, Ijtmoiy ish 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila farovonligini ta’minlashda er-xotin o‘rtasidagi ijtimoiy-psixologik munosabatlarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Oila institutining barqarorligi, farovonlik darajasiga ta’sir etuvchi ijtimoiy va psixologik omillar, shuningdek, ijtimoiy ishchi faoliyatining ushbu jarayondagi roli yoritiladi. Izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhit oilaviy barqarorlik va jamiyat farovonligining asosiy garovidir.

Kalit so‘zlar: oila, farovonlik, er-xotin munosabatlari, ijtimoiy ish, ijtimoiy-psixologik muhit, kommunikatsiya, oilaviy barqarorlik.

Bugungi globallashuv va tez o‘zgarayotgan ijtimoiy sharoitlarda oila instituti jamiyat barqarorligining asosiy poydevori sifatida namoyon bo‘lmoqda. Oila farovonligini ta’minlashda moddiy omillar bilan bir qatorda ijtimoiy-psixologik munosabatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, “Oila konsepsiyasi” va “Oila kodeksi”da ham bu yo‘nalishning huquqiy va ijtimoiy asoslari belgilab qo‘yilgan [1]. Oila farovonligi tushunchasi ko‘p qirrali bo‘lib, nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki emotsional tinchlik, ruhiy muvozanat va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini o‘z ichiga oladi [2]. Ijtimoiy ish nazariyasida oila farovonligi “ijtimoiy moslashuv” va “ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmog‘i” kabi kategoriyalar bilan bog‘liq bo‘lib, bu holat oilaning jamiyatdagi integratsiya darajasini ko‘rsatadi [3]. Er-xotin o‘rtasidagi sog‘lom ijtimoiy-psixologik munosabat oilaning ichki iqlimini belgilaydi [4]. O‘zaro muloqotning yetishmasligi, hissiy sovuqlik va ishonchsizlik oilaviy nizolarning asosiy sabablari sifatida qayd etiladi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘zaro muloqot madaniyati yuqori bo‘lgan oilalarda ajrimlar soni kam, farzandlar esa psixologik jihatdan barqaror bo‘ladi. Ijtimoiy ish amaliyotida bunday muammolarni bartaraf etishda oilaviy maslahat va psixosotsial yordam dasturlari muhim o‘rin tutadi [5]. 2023–2024 yillardagi ijtimoiy so‘rovlar natijalariga ko‘ra, oilaviy maslahat xizmatlaridan foydalangan 68% juftliklarda o‘zaro muloqot yaxshilangan va farovonlik darajasi oshgan [6]. Oila farovonligini ta’minlashda, o‘zaro ishonch va hurmatni shakllantirish, konfliktlarni tinch yo‘l bilan hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish, birgalikdagi maqsadlar va qadriyatlarni belgilash kabi ijtimoiy-psixologik omillar muhim..

Oila inson hayotining asosiy va ajralmas qismidir. Oila farovonligi jamiyatning umumiy farovonligi va barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun, oila ichidagi munosabatlar, ayniqsa er-xotin o‘rtasidagi aloqalar, jamiyatdagi ijtimoiy va psixologik holatni shakllantirishda katta ahamiyatgaega. Oila farovonligi, birinchi navbatda, oila a’zolarining ruhiy, jismoniy va ijtimoiy holatiga ta’sir qiladi, bu esa o‘z navbatida jamiyatni barqarorlashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda jamiyatda oila va er-xotin o‘rtasidagi munosabatlarga katta e’tibor berilishi kerakligi o‘z-o‘zidan dolzarb

masala bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda er-xotin munosabatlari, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlar bilan chambarchas bog‘liq. Oila ichidagi ishonch, hurmat, muloqot va qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi, ko‘plab ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Oila — bu shaxsning psixologik jihatdan shakllanishida asosiy ijtimoiy muhit bo‘lib, insonning xarakteri, dunyoqarashi va munosabatlar tizimi aynan oilada shakllanadi. Jamiyatning barqarorligi, taraqqiyoti va madaniy darajasi ko‘p jihatdan oilaning holatiga bog‘liq. Mustahkam va sog‘lom oilalar ijtimoiy muhitda barqarorlikni ta’minlaydi, yosh avlodni axloqiy va ma’naviy jihatdan to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltiradi. Shu boisdan oila institutining mustahkamligi har qanday davlatning ijtimoiy siyosatida ustuvor ahamiyat kasb etadi.

“Jamiyatdagi o‘zgarishlar, islohotlar va rivojlanish jarayonlari avvalo oiladan boshlanadi. Oila barqarorligi— bu jamiyatning barqarorligi demakdir.” Bu fikr O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan. Bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Chunki oila — shaxs shakllanadigan birinchi va eng muhim ijtimoiy muhitdir. Oila ichida sog‘lom munosabatlar, o‘zaro hurmat, mas’uliyat va tarbiya mavjud bo‘lsa, jamiyatda ham qonunlarga hurmat, mehnatsevarlik va ijtimoiy barqarorlik kuchli bo‘ladi. Aksincha, oiladagi beqarorlik zo‘ravonlik, befarqlik va ijtimoiy muammolarning ko‘payishiga olib keladi. Shu sababli davlat siyosatida ham, jamoatchilik faoliyatida ham oilani qo‘llab-quvvatlash, uni mustahkamlash jamiyat taraqqiyotining eng muhim sharti hisoblanadi.

Inson hayotida oila axloqiy va tarbiyaviy rol o‘ynaydi, balki iqtisodiy vazifalarni ham bajaradi. Masalan, u mehnat resurslarini shakllantiradi, iste’molchilarning asosiy qismini tashkil etadi, jamiyatda demografik muvozanatni saqlaydi. Bundan tashqari, oila orqali shaxsiy qadriyatlar, madaniyat va urf-odatlar avloddan-avlodga o‘tadi. Oilaviy munosabatlar sifati bevosita er-xotino‘rtasidagi muloqot, psixologik muvofiqlik, o‘zaro hurmat va tushunishga bog‘liq. Agar oilada sog‘lom psixologik muhit mavjud bo‘lsa, u farzandlarning ijtimoiylashuvi va barkamol shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Aksincha, ziddiyatli, nizoli yoki befarqlik hukmron oilalarda farzandlar ruhiy-psixologik muammolarga duch kelishadi. Shu boisdan, zamonaviy davrda

oilaning o‘rni nafaqat demografik yoki iqtisodiy, balki psixologik va sotsiologik ahamiyatga ham ega bo‘lib bormoqda. Oilaviy farovonlik — butun jamiyat farovonligining negizidir.

“Oila — bu shaxsiy qadriyatlar va jamiyatga moslashuv tizimining asosiy vositasidir. Sog‘lom oilaviy muhit shaxsning ruhiy holatiga bevosita ta’sirqiladi.” Yuqoridagi Bu g‘oya amerikalik psixolog Urie Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi bilan bevosita bog‘liq. Unga ko‘ra, shaxs rivojlanishiga eng kuchli ta’sir qiluvchi muhit — bu mikrotizim, ya’ni oila hisoblanadi. Men bu fikrga qo‘shilaman. Chunki oila — shaxsning nafaqat biologik ehtiyojlari, balki ruhiy barqarorligi, qadriyatlari va jamiyatga moslashuv mexanizmlarini shakllantiruvchi asosiy makondir. Sog‘lom oilada ulg‘aygan insonda stressga bardoshlilik, ijtimoiy mas’uliyat va o‘ziga bo‘lgan ishonch yuqori bo‘ladi. Zamonaviy sotsiologiya oilani ma’lum funktsiyalarni bajarish uchun odamlar tomonidan yaratilgan kichik guruh sifatida belgilaydi:

- bola tug‘ish va tarbiyalash;
- umumiy uy xo‘jaligini saqlash, oila a’zolariningo‘zaro iqtisodiy yordami;
- oila a’zolarining ma’naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, ularning bir-biriga nisbatan xatti-harakatlarini tartibga solish;
- oila a’zolarining manfaatlarini o‘zaro rivojlantirish va boyitish, birga vaqt o‘tkazishni tashkiletish;
- psixologik va ma’naviy yordam va yordam ko‘rsatish;
- ma’lum ijtimoiy mavqeni ta’minlash va turmush o‘rtoqlar, ota-onalar va bolalarning ijtimoiy rollarini bajarish uchun sharoit yaratish.

Oila farovonligini ta’minlashda er-xotin o‘rtasidagi ijtimoiy-psixologik munosabatlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Prezidentimiz tashabbusi bilan ijtimoiy ishchi bu jarayonda vositachi, maslahat beruvchi va profilaktika olib boruvchi mutaxassis sifatida faol ishtirok etadi. Ijtimoiy xodimlarga oila farovonligini tamilashda xissa qo‘shish uchun bu borada tashabbus ko‘rsatish kerak ekanligi haqida ko‘plab rivojlantiruvchi treyninglar olib borilmoqda [7, 8]. Sog‘lom oilaviy munosabatlar — jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va farovonligining eng muhim kafolatidir. Shu sababli, oilaviy ijtimoiy ish tizimini yanada rivojlantirish, psixososial yordam xizmatlarini

kengaytirish va ijtimoiy xodimlarning malakasini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Oila kodeksi”. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oila institutini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi qarori, 2024-y.
3. Satvoldiyeva, Z. (2023). Oila psixologiyasi asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. “Oila va jamiyat” jurnali, 2024-yil, №3.
5. Zokirova, N. (2022). Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. UNICEF O‘zbekiston, “Oila farovonligi monitoringi” hisobot, 2024-y.

KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING ROLI

Jurayeva Halima Alisher qizi
O‘zMU, Ijtimoiy fanlar fakulteti, Ijtimoiy ish kafedrasi Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Jamolova Zarnigor Rahimjon qizi
O‘zMU, Ijtmoiy fanlar fakulteti Ijtimoiy ish 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu tesizda kambag’allikni qisqartishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqota tadbirkorlik faoliyatini bandligini oshirish,aholi daromadlarini ko’paytirish hamda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi o’rni ochib beriladi.Shuningdek, Yangi O’zbekiston sharoitida kichik bisnesni qo’llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati va uning samaradorligi yoritib beriladi.

Kalit so’zlar: kambag’allik, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, bandlik, daromadlar,ijtimoiy siyosat.

Bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirish masalasi global miqyosda dolzarb bo‘lib, uni hal etishda iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish muhim omil hisoblanadi. Kichik biznes subyektlari aholining keng qatlamlarini ish bilan ta’minlash, ayniqsa yoshlar va ayollar bandligini oshirish orqali kambag‘allik darajasini kamaytirishga xizmat qiladi. Xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi aholi daromadlarining barqaror manbaini shakllantiradi, oilaviy byudjetni

mustahkamlaydi va ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Ayniqsa, oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik va xizmatlar sohasi kam mablag‘ talab qilgan holda tezkor natija berishi bilan kambag‘allikka qarshi kurashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Yangi O‘zbekistonda kichik biznesni rivojlantirishga qaratilgan imtiyozlar, kreditlash tizimi, soliq yengilliklari va biznes muhitini yaxshilash choralari kambag‘allikni qisqartirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Biroq, tadbirkorlik subyektlarining bilim va malakasi yetishmasligi, moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati kabi muammolar mavjud. Kichik biznes va xususxiy tadbirkor mamlakatda raqobatning zarur muhitini hosil qilib, bozor sharoitidagi ko’pgina o’zgarishlarga tezda moslasha oladi, ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish sohasida yangidan yangi qo’shimcha ish o’rinlarini yaratadi va mamlakatda ijtimoiy muhitni ta’minlash uchun o’rta sinfni shakllantirish manbai hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kambag‘allikni qisqartirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘rni hamda ularni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni mamlakatda kambag‘allikni kamaytirish, aholi bandligini ta’minlash va daromad manbalarini kengaytirishda kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlikning rolini kuchaytirishga qaratilgan. Ushbu Farmon aholining iqtisodiy faolligini oshirish, tadbirkorlik tashabbuslarini rag‘batlantirish va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni barqaror daromad manbalari bilan ta’minlashni asosiy maqsad qilib belgilaydi.

Farmonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlarini yaratish, ayniqsa kambag‘allik darajasi yuqori bo‘lgan hududlarda tadbirkorlik muhitini yaxshilash ustuvor vazifa etib belgilangan. Shu maqsadda davlat tomonidan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va grantlar ajratish, oilaviy tadbirkorlik va yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish nazarda tutilgan.

Yangi O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri kambag‘allikni qisqartirish va bandlikni ta’minlash bo‘lib, bu yo‘nalishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etdi. Ushbu bobda Yangi O‘zbekistonda kichik biznesni rivojlantirish orqali

kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar, ularning samaradorligi va istiqbolli yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Kichik biznesni rivojlantirishda davlatning rolini kuchaytirish uchun bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, “Kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qonun, soliq va moliyaviy imtiyozlar, shuningdek, imtiyozli kreditlar tizimi tadbirkorlik subyektlarini rag‘batlantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu hujjatlar kichik biznesni ishga tushirish va faoliyat yuritishni soddalashtirib, aholi bandligini oshirish imkonini beradi.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan eng muhim tashabbuslardan biri oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturi hisoblanadi. Ushbu dastur orqali oilaviy biznes subyektlariga grantlar ajratilib, tadbirkorlik faoliyatini boshlash va rivojlantirish uchun moliyaviy yordam ko‘rsatiladi. Natijada oilalarning barqaror daromad manbai yaratiladi va kambag‘allik darajasi pasayadi. Misol uchun, qishloq joylarda hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohasida oilaviy tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash orqali ko‘plab oilalar daromad manbai topdi. Shuningdek, “Yoshlar tadbirkorligi” dasturi yoshlarni ish bilan ta’minlash va ularni iqtisodiy faoliyatga jalb etishga qaratilgan. Ushbu dastur doirasida yoshlar biznes-inkubatorlarda malaka oshirib, o‘z loyihalarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa kambag‘allikni kamaytirish va yoshlarning iqtisodiy mustaqilligini oshirishga xizmat qiladi.

Kichik biznes orqali kambag‘allikni qisqartirishda imtiyozli kreditlar va mikroqarzlar tizimi muhim rol o‘ynaydi. Mikroqarzlar dasturi ayniqsa qishloq joylarda kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlari yaratadi va oilalarning daromad darajasini oshiradi. Shu yo‘l bilan kambag‘allik darajasini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Hududiy misol sifatida, Xorazm va Surxondaryo viloyatlarida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik dasturlari orqali minglab oilalar barqaror daromad manbaiga ega bo‘ldi. Ushbu hududlarda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, xizmat ko‘rsatish va savdo sohalarida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari nafaqat oilalarni ish bilan ta’minlab, balki hududiy iqtisodiy faollikni ham oshirdi. Bu esa mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga sezilarli hissa qo‘shdi. Biroq, kichik biznesning samarali rivojlanishi yo‘lida ba’zi muammolar ham mavjud. Masalan, tadbirkorlik faoliyati uchun

yetarli infratuzilmaning mavjud emasligi, malakali kadrlar tanqisligi, shuningdek, moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati. Shu sababli davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash choralarini yanada kengaytirish va biznes muhitini takomillashtirish zarur.

Yangi O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi. Faoliyatning moliyaviy, huquqiy va ta’limiy jihatlari bir-biri bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirilishi lozim. Shu yo‘l bilan aholi bandligini oshirish, daromadlarni ko‘paytirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali kambag‘allikni qisqartirish tajribasi samarali ekanligi ko‘rsatildi. Ushbu tajriba boshqa hududlarda ham takrorlanishi, davlat dasturlari bilan uyg‘unlashtirilishi va aholining tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali yanada samarali bo‘lishi mumkin. Shu yo‘l bilan kambag‘allikdan farovonlik sari barqaror o‘sishga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Kambag‘allikni qisqartirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o‘rni hamda ularni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi.” – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

3. D.S.Qosimov “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik” Toshkent 2020

4. Z.A.Israilov B..Z. Nosirov X.A.Baratov B.S.Rahmonova “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik”Andijon 2020.

NOGIRON FARZAND PARVARISHIDA AYOLLAR ROLI: GENDER TAHLILI

Karimjonova Nozima
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Habibjonova Nodira

Annotatsiya: Ushbu maqolada nogiron farzandni parvarish qilish jarayonida ayollarning roli gender tahlili asosida o‘rganiladi. Tadqiqotda nogironligi bo‘lgan bolalarni parvarishlash

mas’uliyatining asosan ayollar zimmasiga tushishi, bu holatning ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, jamiyatda mavjud gender stereotiplari, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi hamda ayollarning mehnat bozoridagi imkoniyatlariga ta’siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari nogiron bolali oilalarni qo‘llab-quvvatlashda genderga sezgir siyosatni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Nogiron farzand, ayollar roli, gender tahlili, ijtimoiy himoya, parvarish mehnati, gender tengligi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularni parvarishlayotgan oilalarning farovonligini ta’minlash, ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash masalalari mamlakat rahbari tomonidan ilgari surilayotgan ijtimoiy islohotlarning muhim tarkibiy qismi sifatida e’tirof etilmoqda. Davlat rahbari o‘z chiqishlarida ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish, inklyuziv muhitni shakllantirish hamda ayollarning mehnat va ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash zarurligini bir necha bor ta’kidlab o‘tgan. Mazkur siyosiy yo‘nalishlar doirasida nogiron farzand parvarishi bilan bog‘liq masalalar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, nogironligi bo‘lgan bolalarni parvarishlash mas’uliyati asosan ayollar zimmasiga tushib, bu holat jamiyatda mavjud gender rollari va an’anaviy qarashlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Natijada, ayollar ko‘pincha mehnat bozoridagi ishtirokini cheklashga majbur bo‘lib, bu ularning iqtisodiy mustaqilligi va ijtimoiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Nogiron farzand parvarishi uzoq muddatli jismoniy va psixologik mehnatni talab etuvchi jarayon bo‘lib, ushbu mehnatning ko‘rinmasligi va yetarli darajada e’tirof etilmasligi gender tengsizligini kuchaytiruvchi omillardan biri hisoblanadi. Shu bois, mazkur masalani gender tahlili asosida o‘rganish ijtimoiy siyosatni takomillashtirish, ayollarni qo‘llab-quvvatlash va inklyuziv jamiyatni shakllantirish nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi nogiron farzand parvarishida ayollarning rolini gender tahlili asosida o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda davlat ijtimoiy siyosatini yanada samarali amalga oshirish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Nogiron farzandni parvarishlash — bu nafaqat jismoniy va emotsional mehnatni talab etuvchi jarayon, balki ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog‘liq murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Jahon miqyosida ko‘plab oilalarda parvarish vazifasi ayollarga yuklanmoqda: 10 ta yuqori daromadli mamlakat bo‘yicha o‘tkazilgan so‘rovlar shuni ko‘rsatdiki, oilaviy parvarishning katta qismi formal bo‘lmagan sharoitda amalga oshirilsa, bu jarayonda 60% dan ortiq vazifa ayollarga to‘g‘ri keladi. Bunday tendensiya ijtimoiy normalar va gender rollari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ko‘pgina jamiyatlarda an’anaviy ravishda ayollar “asosiy parvarishchi” sifatida qabul qilinadi. Bu esa ayollarning kasb faoliyati, ijtimoiy faolligi va psixologik holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi [1]. Mamlakatimizda ham nogiron bolali oilalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat kuchaymoqda: masalan, 2025 yilda Prezident qarori bilan kun davomida kunlik parvarish xizmatlarini joriy etish boshlangan bo‘lib, bu xizmatlar orqali oilalarga ijtimoiy ko‘mak ko‘rsatishga qaratilgan kompleks xizmatlar taqdim etilmoqda. Bu xizmatlar hududlarda bosqichma-bosqich joriy etiladi va ularning maqsadi — oilalarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirishdir. Gender nuqtai nazaridan parvarish mehnati va ayollar. Ayollarning parvarishdagi dominant roli: Ijtimoiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy parvarish ishlarining katta qismi, xususan nogiron farzand parvarishi, yuqori darajada ayollar zimmasiga yuklanadi. BMT hisobotida aytilishicha, ko‘pgina oilalarda ayollar, xususan onalar, nogiron bolalarni parvarish qilish vazifalarini bajarishda yetakchi rol o‘ynaydi. Bu holat ko‘pincha ayollarning ish faoliyatidan voz kechishiga yoki ish vaqtini qisqartirishiga olib keladi. Boshqa bir ilmiy tadqiqotda esa oilaviy parvarishdagi gender farqlari tahlil qilingan: umumiy mas’uliyatning aksariyat qismi ayollarga bilan bog‘liq bo‘lib, ularning uy ishi va bolaga g‘amxo‘rlik soatlari erkaklarga nisbatan ancha yuqori ekani qayd etilgan. Bu esa gender asosidagi ijtimoiy rol taqsimotining davom etayotganligidan darak beradi [2].

Psixologik va ijtimoiy oqibatlar. Ayollarning nogiron farzandga g‘amxo‘rlik bilan bog‘liq mehnati nafaqat jismoniy, balki ruhiy holatga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollar parvarishchilik vazifalarini bajarishda ruhiy zo‘riqish va stressni ko‘proq boshdan kechiradi, bu esa ularning umumiy ruhiy salomatligiga ta’sir qiladi. Bunday psixologik yuk

bo‘yicha ijtimoiy tadqiqotlar ayollar orasida anksiyete va depressiya belgilarining ko‘proq aniqlanishini tasdiqlaydi — bu esa psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Mehnat bozorida ayollar va nogiron bolali oilalar [3]. Nogiron farzand parvarishida ayollarga yuklangan mas’uliyat ko‘pincha ularning mehnat bozorida ishtirokiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, konkret statistik ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasida nogironlik bo‘yicha rasmiy statistikaga asosan xalqaro standart tarif bo‘yicha aholining 2–2,3% qismi nogiron deb ro‘yxatga olingan, va bu ko‘rsatkich ichida erkaklar va ayollar orasidagi kamsitilgan ish imkoniyatlarini ko‘rish mumkin. Xususan, uchrashuvlarda aytilishicha, kunlik parvarish xizmatlari joriy etilganda, bu ayollarga mehnat bozorida faoliyat yuritish yoki ta’lim olish imkonini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa gender tengligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [4]. Davlat siyosati va genderga sezgir yondashuv zarurati. Bugungi kunda nafaqat O‘zbekistonda, balki jahon miqyosida ham ijtimoiy siyosat nogiron farzandli oilalarni qo‘llab-quvvatlashda gender yondashuvini kuchaytirishga e’tibor qaratmoqda. Masalan, BMT va xalqaro ekspertlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, parvarish vazifalarining ko‘proq ayollarga yuklanishi ularning ish bilan bandligi, daromad olish imkoniyatlari, ijtimoiy faolligi va ruhiy salomatligi bilan bog‘liq murakkab ijtimoiy oqibatlarga olib keladi. Shu sababli davlat siyosatida genderga sezgir choralarni joriy etish muhim sanaladi. Bu choralarga: Ayollarni psixologik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini kengaytirish, Nogiron farzandli oilalar uchun moslashtirilgan ijtimoiy xizmatlar va pul yordamlarini takomillashtirish, Ayol va erkaklar o‘rtasida parvarish mas’uliyatini teng taqsimlash bo‘yicha kampaniyalar o‘tkazish kiradi. Bunday yondashuv jamiyatda gender tenglikni mustahkamlashga, ijtimoiy faoliyatni kengaytirishga hamda nogiron bolali oilalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini samarali qurishga xizmat qiladi [5].

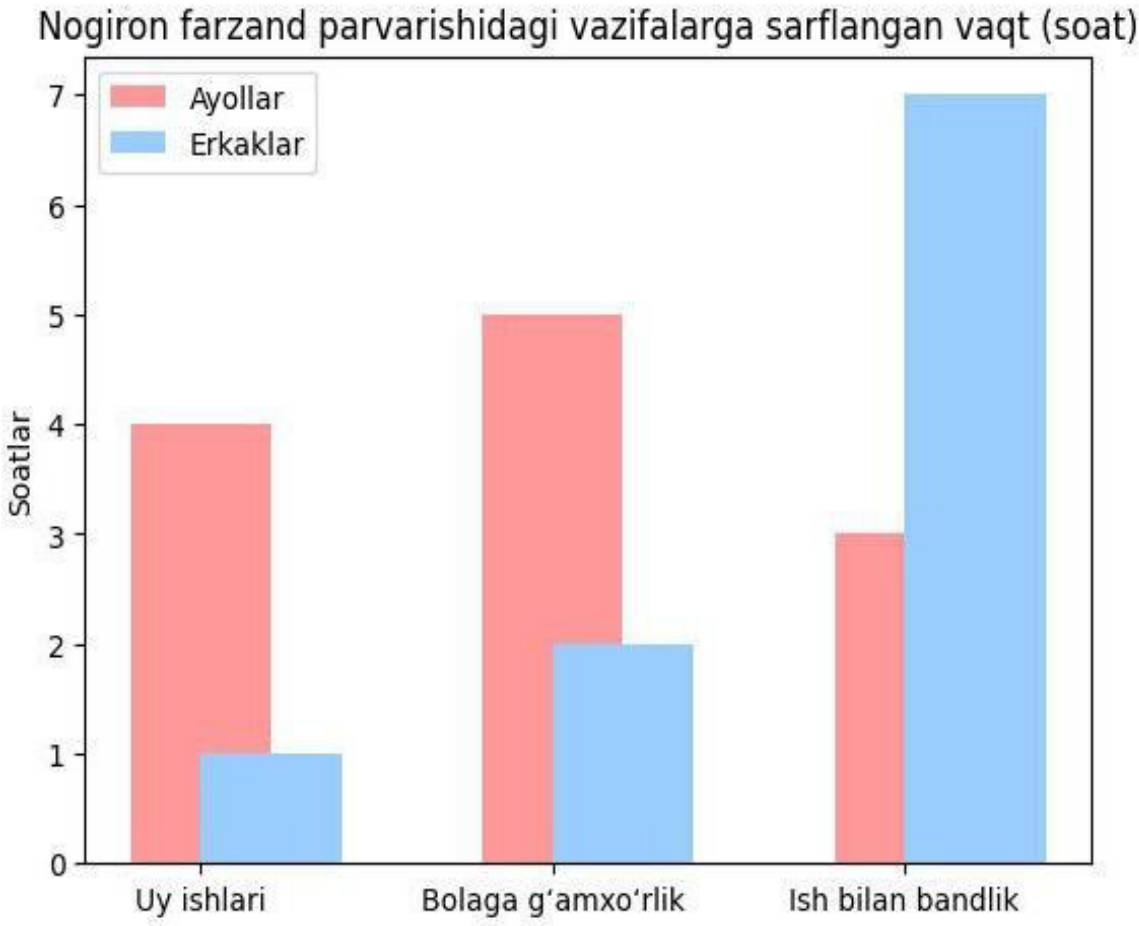

DIAGRAMMA: Ushbu diagramma nogiron farzand parvarishida ayollar va erkaklar o‘rtasidagi mas’uliyat taqsimotini ko‘rsatadi. Ushbu natija ayollarning oiladagi parvarish ishlaridagi dominant rolini, shuningdek, jamiyatda mavjud gender stereotiplarini tasdiqlaydi.

Gender tahlili natijalari shuni ko‘rsatadiki, nogiron farzand parvarishi mas’uliyatining katta qismi ayollarga yuklangan bo‘lib, pie chart bo‘yicha bu ulush 70% ni tashkil etadi. Bu holat ayollarning oiladagi dominant parvarishchi rolini tasdiqlaydi va jamiyatdagi gender stereotiplarini ochiq ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ayollarning parvarish bilan bog‘liq uzoq muddatli mehnati ularning ijtimoiy faolligini cheklaydi, ish faoliyatini qisqartirishga yoki tark etishga majbur qiladi, bu esa iqtisodiy mustaqillik va daromad darajasining pasayishiga olib keladi. Parvarish jarayoni bilan bog‘liq ruhiy zo‘riqish va stress esa ayollarning psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Erkaklarning yetarli ishtirok etmasligi esa gender tengsizligini kuchaytiradi. Shu sababli, natijalar nogiron bolali oilalarni qo‘llab-quvvatlash siyosatida genderga sezgir yondashuvni joriy etish, parvarish vazifalarini ayol va erkaklar o‘rtasida teng

taqsimlash hamda ayollarning ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik qo‘llab-quvvatlanishini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqot nogiron farzand parvarishi masalasini nafaqat oilaviy muammo, balki ijtimoiy va genderga bog‘liq hodisa sifatida ko‘rib chiqdi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, nogiron bolali oilalarning kundalik hayoti davlat siyosati, ijtimoiy xizmatlar, mehnat bozori va madaniy qarashlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayollarning parvarish jarayonida yetakchi rolni egallashi ko‘pincha ularning shaxsiy rivoji, kasbiy o‘sishi va jamiyatdagi faolligini cheklab qo‘yadi, bu esa uzoq muddatda gender tengligiga to‘sqinlik qiladi. Mazkur masala nafaqat ayollarning muammosi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishiga ta’sir etuvchi omil hisoblanadi. Nogiron farzand parvarishiga yuklangan yukning notekis taqsimlanishi mehnat bozorida kadrlar yo‘qotilishiga, ayollarning iqtisodiy faolligi pasayishiga va oilalarda ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyojning ortishiga olib keladi. Shu bois, nogiron bolali oilalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi faqat nafaqa yoki moddiy yordam bilan cheklanmasdan, balki kundalik parvarish xizmatlari, reabilitatsiya, psixologik yordam va ota-onalar uchun maslahat xizmatlarini ham o‘z ichiga olishi zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, genderga sezgir ijtimoiy siyosat nogiron bolali oilalar hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Erkaklarni parvarish jarayoniga faolroq jalb qilish, ayollarning ta’lim va mehnat bozoriga qaytish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, parvarish mehnatini ijtimoiy jihatdan tan olish muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuv nafaqat ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytiradi, balki inklyuziv va adolatli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Commonwealth Fund (2024). “Unequal Weight: Women Shoulder the Responsibility of Caregiving in 10 Countries.”
https://www.commonwealthfund.org/blog/2024/unequal-weight-caregiving- women-shoulder-responsibility-10-countries
2. PubMed (2024). “Gender Differences in Caregiving Responsibilities for Disabled Children.”
URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38877542
3. BMC Nursing (2022). “Psychological Impact of Caregiving on Women.”

https://bmcnurs.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12912-022-00845-x

4. Yuz.uz (2025). “Day Care Services for Children with Disabilities in Uzbekistan.”
https://yuz.uz/ru/news/v-uzbekistane-slujb-dnevnogo-uxoda-za-detmi-s-invalidnostyu-poluchat-subsidii

5. BMT Digital Library (2025). “Report on Social Protection and Gender Equality.”
https://digitallibrary.un.org/record/4086697

YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARNI IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Kenjayev Shavkatjon.
Guliston davlat universiiteti dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi yoshlarga oid davlat siyosatining mazmun-mohiyati ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, yoshlarga oid siyosatida yoshlar ijtimoiy kapitalini rivojlantirishga oid taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, yoshlar siyosati, ijtimoiy kapital, hukumat va yoshlar, mahalla va yoshlar, oila va yoshlar.

Yangi O‘zbekistonda davlat va inson munosabatlarini ushlab turuvchi, o‘z-o‘zini anglab, har bir harakatini muvofiqlashtiruvchi shaxsga xos bo‘lgan eng muhim va umumiy xususiyat bu uning faolligidir. Faollik (lotincha -actus-harakat,-activus - faol so‘zlaridan kelib chiqqan tushuncha) shaxsning hayotdagi barcha xatti - harakatlarini namoyon etishini tushuntiruvchi kategoriyadir. Bu-o‘sha oddiy qo‘limizga qalam olib, biror chiziqcha tortish bilan bog‘liq elementar harakatimizdan tortib, toki ijodiy fikrlashimizgacha bo‘lgan murakkab harakatlarga aloqador ishlarimizni o’zida aks ettiradi. Shuning uchun ham shaxs, uning ongi va o‘z-o‘zini anglashi muammolari uning faolligi, u yoki bu faoliyat turlarida ishtiroki va uni uddalashi aloqador sifatlari orqali bayon etiladi.

Har qanday sharoitda ham barcha harakatlar ham ichki-shaxsiy, ham tashqi - ijtimoiy nuqtai nazaridan boshqarilib boriladi.1 Inson faolligi harakat, faoliyat, xulq tushunchalari bilan chambarchas

bog‘liq bo‘lib, shaxs va uning ongi masalasiga borib taqaladi. Shaxs aynan turli faolliklar jarayonida shakllanadi, o‘zligini namoyon qiladi. Demak, faollik yoki inson faoliyati passiv jarayon bo‘lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Inson faolligini mujassamlashtiruvchi harakatlar jarayoni faoliyat deb yuritiladi. Ya‘ni, faoliyat-inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan, hamda tashqi olamni va o‘z-o‘zini o‘zgartirish va takomillashtirishga qaratilgan o‘ziga xos faollik shaklidir. Ijtimoiy faollik kishilarning ijtimoiy voqelikning biror bir sohasidagi fikrlari, his-tuyg‘ulari va hatti-harakatlarini jamlashga jamiyat hayotiga baho berishga va shu asosda ijtimoiy voqelikning tegishli tomonlarini o‘zgartirishga ta‘sir ko‘rsatadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda “ijtimoiy faollik”-shaxsning har sohadan xabardorlik, komillik darajasini ko‘rsatuvchi mezon, deyish mumkin. Ijtimoiy faolikka intilib yashashning o‘zi g‘oya hisoblanadi. Uning mazmunini esa jamiyat ma‘naviy yuksalishini ta‘minlaydigan bilim, odob axloq, iste‘dod, qobiliyat, ijobiy ko‘nikma va malakalar, bular asosida shakllangan dunyoqarashlar majmui tashkil etadi. Yoki aniqroq aytsak, ijtimoiy faollik shaxs ma‘naviyatini kamolot sari yetaklovchi, barcha ijobiy mazmunga ega sifatlarni o‘zida mujassam etgan, ijtimoiy taraqqiyotni ta‘minlashga xizmat qiladigan g‘oyalar majmuidan iborat.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev asarlarida bayon qilingan ijtimoiy faol va raqobatbardosh, tashabbuskor kadrlar tayyorlashga oid nazariy g‘oyalar, sharq mutafakkirlarining barkamol inson tarbiyasiga oid qarashlari, shuningdek, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, davlatimiz rahbari ijtimoiy ma’naviy-ma’rifiy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yo’lga qo’yish bo’yicha 5 ta muhim tashabbusi asosida ma‘naviy jihatdan shakllantirish ularga kasbiy bilimlar berish o‘qituvchi kasbiga tegishli malaka va ko‘nikmalarni hosil qilish jarayoni bilan uzviylikda olib boriladi. Bu uzviylik pedagogika fanlari hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi mazmunidagi o‘zaro aloqador xususiyatlarga bog‘liq. Demak, talaba-yoshlarni tarbiyalashda pedagogika oliy o‘quv yurtlari oldida turgan muhim vazifa hozirgi davr talabiga javob bera oladigan, erkin fikrlaydigan, o‘z fanini chuqur biladigan, kasbiy mahorati kuchli, tashabbuskor, dunyoqarashi keng, ijtimoiy faol, yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassis kadrlarni tayyorlashdan iborat.

Ijtimoiy faollik sifatlarining asosiy elementlarini o‘ziga singdirib olgan har bir talaba yosh, bo‘lajak mutaxassis sifatida xayot qonuniga mas‘uliyat bilan yondashib, ijtimoiy-iqtisodiy voqelikni aniq idrok etishga, o‘zi va kasbdoshlarining sha‘ni va qadr-qimmatini himoya qilishga, ezgu maqsad yo‘lidagi to‘siqlarning hech biridan cho‘chimay engib o‘tishga tayyor bo‘ladi. Ya‘ni, demokratik xuquqiy davlatning shakllangan ijtimoiy faol fuqarosiga aylanadi.

Zero, “qayerdaki beparvolik va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o‘zibo‘larchilikka tashlab qo‘yilsa, o‘sha yerda ma’naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Va aksincha qayerda hushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo‘lsa, o‘sha yerda ma’naviyat qudratli kuchga aylanadi”. Yurtimizda yosh oilalar himoyasi, ularni qo‘llab-quvvatlash uchun ham juda katta hajmdagi ishlar amalga oshirildi va oshirilmoqda. O‘tgan yillar davomida oila haqida 50ga yaqin qonun, 70 ga yaqin qaror va farmoyishlar e’lon qilindi. Ularning aksariyat katta qismi ijtimoiy, moddiy va ma’naviy himoya qilish va farovonligini ta’minlashdan iborat. Shunisi e’tiborga molikki, yosh oilalarni moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash mas’ulligini birinchi navbatda davlatimiz o‘z zimmasiga olgan. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli ado etishda davlat idoralari, fuqarolik institutlari va mahalliy hokimiyatlar tashabbuskor bo‘lmoqdalar. Shuningdek, bola huquqlarini himoya qilish borasida milliy qonunchiligimizda ham bir qator qonun hujjatlari va davlat dasturlari qabul qilingan. Chunki yoshlar mamlakat kelajagi. Shuning uchun ham birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Albatta, har bir bandaga rizq-nasibani Olloh taolo beradi. Lekin bu hayotda nasibasi butun va to‘la bo‘lishi uchun insonning o‘zi ham chin dildan intilishi, zurriyodini sog‘lom muhitda tarbiyalashi katta ahamiyatga ega ekanini unutmasligimiz zarur”, - degan edi. Marhum yurtboshimizning mazkur fikrlarida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-madaniy tizimdagi islohotlar nafaqat farovon turmush tarzini yo‘lga qo‘yish, balki ma’naviyati yuksak yangi avlodni shakllantirishga xizmat qiladigan ijtimoiy-ma’naviy muhitni yaratishni nazarda tutilgan. Yurtimizning kelgusidagi mavqei, rivojlangan davlatlar qatoridan joy olishi ularning qo‘lida. Ana shuni unutmagan holda yoshlar tarbiyasiga alohida e’tibor va g‘amxo‘rlik biz kattalarning

dolzarb vazifamizdir. Barkamol avlodni tarbiyalash g‘oyasi va uni amalga oshirish insoniyatning eng yorqin orzusi bo‘lib kelgan.

Bunday insonlar orasida O‘zbekiston deb atalmish muazzam zaminimizda yashagan bobolarimizning o‘z o‘rni va nomi bor. Barkamol avlodni tarbiyalash orzusiga o‘z tariximizdan juda ko‘p dalillar keltirishimiz mumkin. Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asaridagi g‘oyalarni yodga olaylik. Unga ko‘ra jamiyatning har bir fuqarosi mansabi, tutgan o‘rni, ya’ni kim bo‘lishidan qat’iy nazar FOZIL kishi. Fozil inson o‘z davlatining barcha qonun qoidalarini yaxshi biladi, unga amal qiladi, o‘z kasbining ustasi, lozim bo‘lganda Vatani uchun jon fido qiladi. Fozillar shahri aholisi bir-biriga hurmatda bo‘ladi. Ota-ona va farzand, ustozu shogird o‘rtasida sharqona nazokat, mehr va ehtirom bo‘ladi. Avvalo, bunday fikrlashning o‘zi bobolarning ma’naviy darajasi naqadar yuksak bo‘lganligini va albatta bunday fikr aytish bu borada ko‘p asrlik meroslarni o‘rganish natijasida vujudga kelishini ta’kidlash joiz.

Demak, bizning barkamol avlod tarbiyalash haqidagi niyatimiz uchun ma’naviy asos bor. Davlatimizning birinchi rahbari I.A.Karimov ta’kidlaganidek, “Mustaqillik yangicha yashashni, yangicha fikrlashni, hayotda har bir fuqarodan o‘ziga yarasha munosib o‘rin egallashni, yangi mafkura asosida yangicha ma’naviyatni talab etadi. Talab etibgina qolmasdan, jadal o‘zgarib borayotgan iqtisodiy va ijtimoiy sharoitda yangicha o‘ylashga va harakat qilishga majbur etmoqda. Yangicha o‘qish, yangicha ishlashning o‘zi bo‘lmaydi. Shuning uchun ham bizga raqobatbardosh yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi fozil insonlar kerak. Dasturning asosiy maqsadi ham aynan barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishdan iboratdir”. Har tomonlama etuk avlodni tarbiyalasakgina, bugun hayot oldimizga qo‘yayotgan o‘ta murakkab, og‘ir, sinov va qiyinchiliklarni engib o‘tamiz, shundagina ko‘zlangan yuksak marralarni egallay olamiz. Hech qachon hech kimdan kam bo‘lmagan va hech kimdan kam bo‘lmaydigan avlodni tarbiyalab kelayotgan xalqimiz, ezgu maqsad-muddaomiz – erkin, ozod va obod hayot bunyod etishda ham hech kimdan kam bo‘lmaydi. Shuning uchun bu muhim masalaga doimo davlatimiz, jamiyatimizning asosiy vazifasi sifatida qaralmoqda. Insoniyat hamisha mukammal jamiyat bunyod etish ishtiyoqida yashagan.

Mukammal jamiyatni ma’naviy yuksak, axloqiy barkamol, jismoniy etuk avlod yaratadi. Bugun mamlakatimizda yuz berayotgan o‘zgarishlar insonlar hayotiga, taqdiriga daxldor ekanligini har birimiz his qilishimiz va shundan tegishli xulosalar chiqarishimiz lozim.5 Yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, barcha o‘zgarishlar va yangilanishlarning markaziga inson va uning manfaatlari qo‘yilganligi hammamizni quvontiradi. Ya’ni, bugungi kunda ana shu jarayonlarning mohiyatida islohot-islohot uchun emas, avvalo inson uchun, uning farovon hayoti uchun xizmat qilishi kerak, degan maqsad mujassam ekanini va uning amaliy ifodasini barcha sohalarda ko‘rish, kuzatish qiyin emas.

Mustaqil Respublikamiz fuqarolari, xususan yoshlari ruhiyatida insonparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish, ularni ijtimoiy faolligini oshirish, rivojlantirish demokratik, adolatli jamiyatni barpo etishning muhim kafolati sanaladi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘z maqsadlarimizga erishishda bir necha vazifalari borligini ta’kidlab o‘tish o’rinli hisoblanadi: Yoshlarimizni ma’naviy yangilanish va islohotlar jarayoning faol ishtirokchisiga aylantirish; Amalga oshirilayotgan davl at siyosatining ustuvor yo‘nalishlari, keng ko‘lamli islohotlarning mohiyatini, qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining ahamiyatini yoshlarimizga sharhlab berish va tushuntirish; Ijodkor ziyolilar ishtirokida joylarda samarali targ‘ibot tizimini amalga oshirish; Ma’naviyatning kuch qudratini faqat ezgu maqsadlar yo‘lida samarali foydalanish va rivojlantirish; Turli qarash va fikirlarga ega bo‘lgan ijtimoiy qatlamlar, siyosiy kuch va xarakatlarning o‘ziga xos orzu intilishlarini uyg‘unlashtiruvchi g‘oya Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi, millatlararo totuvlik, diniy bag’rikenglik-barchamiz uchun muqaddas maqsadga aylanishiga erishish; Qabul qilingan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da belgilangan vazifalarni izchil davom ettirish; Ta’lim-tarbiya tizimini muttasil takomillashtirish.Bu orqali kelajagimiz bilimli, dono va ma’naviy sog‘lom, barkamol avlodga bog‘liq ekanligini chuqur anglashga erishish; Ota-bobolarimiz va bizning muqaddas e’tiqodimiz bo‘lmish islom dinning bugungi hayotimizdagi o‘rni va ta’sirini, yoshlarimizni ruhan pok, iymoni butun, irodasini baqquvvat etishdagi, odamiylik fazilatlarini uyg‘unlashtirishdagi hissasini va mohiyatini keng jamoatchilikka tushintirish borasidagi tashviqot ishlarini davom ettirish; Ko‘p millatli mamlakatimiz

yoshlari orasida ularning milliy va diniy mansubligidan qat’iy nazar, ularda hamjihatlik va birdamlik tuyg‘ularini kuchaytirish: chunki ma’naviyat turli xalqlar va mamlakatlar kishilarini qon-qarindosh qiladi.Ularning taqdirini o‘zaro hurmat asosida yaqinlashtiradi; “Taraqqiyot strategiyasi”da belgilangan vazifalarni fuqarolar va yoshlar orasida izchil davom ettirish: “Ijtimoiy sohani rivojlantirish” deb nomlangan to‘rtinchi yo‘nalish aholi bandligini oshirish, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va ularning salomatligini saqlash, yo‘ltransport, muhandislik-kommunikatsiya hamda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va modernizatsiyalash, aholini elektr energiya, gaz bilan ta’minlashni yaxshilash, aholining muhtoj qatlamlariga ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam sifatini oshirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi maqomini oshirish, sog‘liqni saqlash sohasini isloh qilish, maktabgacha ta’lim muassasalarining qulayligini ta’minlash, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish orqali erishish mumkinligini nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Belinskaya E. P., Tixomandritskaya O.A. Shaxsning ijtimoiy psixologiyasi. M., 2001.

2. Rajabov S. Pedagogika faning buyuk allomalari. T. «O’qituvchi», 1990.

3. Mirzièyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. T: O’zbekiston 2018. 29-bet.

4. Islom ziyosi o’zbegim siymosida. T.: Toshkent islom universiteti. 2001.

5. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hadis va haèt. T:, Hilol nashr|| 2018. 12-bet.

6. Султонова Озода Раджабовна, Нарзиева Наргиза Норкузиевна, Суванова Дилнура Курбановна, Социально-экономическое положение сельской молодежи и пути его улучшения (https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/934), ПЕДАГОГИ: Том. 53 № 2 (2024): Международный Исследовательский Журнал Педагоги | Педагогс.Uz | Педагоги Пэд | Том-53 | Выпуск-2 (https://pedagogs.uz/index.php/ped/issue/view/27)

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI IJTIMOIY HIMOYA QILISH BORASIDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR

Kenjayev Shavkatjon.
Guliston davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqola O’zbekiston Respublikasi yoshlari o’rtasidagi muamolar va ularning yechimlari qay tartibda xal qilinishi, shuningdek prezidentning yoshlar siyosatini eng muhim masala ekanligi va ularga ta’lim -tarbiya berishdagi eng nozik jihatlar, hamda „Yoshlar daftari’’ ga kiritilgan, ijtimoiy himoya qilish, ularni ta’limga yo’naltirish, axloqi, shart -sharoiti va zamonaviy ruhda tarbiyalash kabi masalalarga to‘xtalingan

Kalit so‘zlar: “Yoshlar daftari”, Prezident farmoni, Yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o’rni, “Temir daftar”, “Ijtimoiy shartnoma”, separatizm, fundamentalizm, ratifikatsiya.

Tezlik bilan rivojlanayotgan dunyoda, ta’lim sohasiga har qachongidan ham yanada ko’proq e’tibor berilmoqda, O‘zbekistonda iqtidori bor, ammo imkoniyati yetmaydigan iqtidorli yoshlar talaygina, Xususan, O’zbekiston Respublikasida ham ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlarni muamo va uning yechimlarini hal qilish barcha uchun birinchi darajadagi dalzarb muamodir. Shuni alohida takidlash kerakki, yoshlar manfaatini himoya qiluvchi nodavlat va notijorat tashkilotlar soni ortmoqda. Shu bilan birga ushbu jarayonga kasaba uyushmalari ham jalb etilib, yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga ko‘maklashmoqda, amaliy hayotga tadbiq etib kelinmoqda, Ayniqsa, ta’lim sohasi orqali zamonaviy yetuk kadrlar tayyorlash eng muhim masalalardan biri, buning uchun yoshlarga oid har qanday ijtimoiy himoyani kuchaytirish zarur. Milliy dastur o‘z ahamiyatini yo‘qotdi. 12 yillikga qaytildi kollejlar tugatildi. Yoshlar deganda 18 yoshdan 30 yoshgacha bo’lganlar tushuniladi va ularni bugungi kunda turli muamolari ko‘p, himoyaga muhtoj yoshlar ham shunga yarasha , aynan “Mehribonlik uylari’’, O‘z boquvchisini yo’qotgan va jismonan nuqsoni bor yoshlarni himoya qilish, ularga ta’lim-tarbiya berish kelajakda yaxshi kadr bo’lib yetishishlariga ko’maklashish kabi masalalarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, O’zbekiston Respublikasidagi barcha yoshlarni Oliy ta’limga yo‘naltirish, ularga bu borada ko‘mak berish, ta’lim - tarbiya sohasida islohatlar o‘tkazish, ularni kasb mahoratini oshirish kabi masalalarni hal qilishda qo‘lab-quvvatlash, himoyaga muhtoj bo’lganlarni ijtimoiy

himoya qilish, ularni rag’batlantirish maqsadida moddiy tomondan ta’minlash zarur. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev raisligida 2020-yil 8-oktabr kuni jamiyatda ayollar va yoshlarning rolini oshirish hamda bandligini ta’minlash chora-tadbirlari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig‘ilishi bo‘lib o‘tdi. Mamlakatda aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash maqsadida, O‘zbekiston tarixida birinchi marotaba moddiy yordam va ko‘makka muhtoj oilalar ro‘yxati, ya’ni “Temir daftar” tuzildi. Endi har bir mahalla, tuman, shahar va viloyat kesimida “Yoshlar daftari” shakllantirildi. «Yoshlar daftari» 2020-yil 8-oktabrdan ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik qo‘llab-quvvatlashga, bilim va kasb o‘rganishga ehtiyoji va ishtiyoqi bo‘lgan, ishsiz yoshlarning muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazoratini olib borish bo‘yicha ma’lumotlar bazasi. Nodavlat kasbhunar ta’limi markazlari orqali yoshlar va ayollarda kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish, ularni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga ,”Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasidan” 100 million dollar miqdoridagi mablag‘ yo‘naltirildi. Shundan 10 millioni yoshlar va xotin-qizlarni kasb-hunarga o‘qitishga, 90 millioni esa o‘quv kurslarini tamomlab, sertifikat olganlarga imtiyozli kreditlar ajratish uchun sarflangan bo‘lsa, bundan “Ijtimoiy shartnoma” orqali nodavlat kasb-hunar o‘quv kurslarini bitiradigan yoshlar va ayollarga ta’lim xarajatlari uchun 1 million so‘mgacha subsidiya sarflandi.[1] shuningdek, Kasb va lavozimlar klassifikatori bugungi zamon va mehnat bozori talablariga mos kelmaydi. Misol uchun, unda 2484 ta, ya’ni 70 foiz xizmatchi lavozim bo‘yicha oliy ma’lumot talab etiladi. Xususan, ma’lumotlar bazasi bilan ishlaydigan mutaxassis, veb-dizayner kabi ixtisosliklarga oliy malaka talabi qo‘yilgan. Ushbu kasblarni IT-markazlarda yarim yilda yaxshi o‘rganish mumkin. Bu sharoit ham yoshlarni har tomonlama qo’llab -quvvatlash, ularni ijtimoiy himoyaga ehtiyoji bor yoshlarni moddiy va amaliy yordam berish, maqsadlari yo’lida dadil qadam bosishi uchun motivatsiya yaratish kabi rejalarni nazarda tutiladi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an’ana va qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ma’naviy yetuk va jismonan sog‘lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga

oshirilgan tadbirlar tahlili shuni ko‘rsatadiki yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo‘lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o‘z o‘rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo‘llabquvvatlash, kasbga yo‘naltirish bandligini ta’minlash, tashabbuslarini rag‘batlantirish borasida ishlar talab darajasida tashkil etilmagan. Ayniqsa, yoshlarni ta’lim va tarbiya bo’yicha bir qancha muamolari bor, barcha qishloqlarda ham yoshlarni ijtimoiy himoya tizimi hali to‘liq amalga oshirilmagan, Quyida ularning ayrimlarini takidlab o‘tsak.

1.Yoshlarga zamonaviy axborot texnalogiyalari bilan ta’minlash muammosi, bu ularni innovatsion fikrlash yondashuvi kechikishi, chekka qishloqlarda zamonaviy kasblar, xususan kompuyuter grafikasi, veb-dizayner, dasturlash tizimlarini o’rganishda, yoshlarni keng qamrovli ijtimoiy himoyaga olish va ularni bartaraf etish zarur.

2. Yoshlarga sport inshootlarini yanada ko’paytirish 18 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlarni sog‘lom turmush tarziga rioya qilish g‘oyasini keng ravishda targ‘ib qilish, balkim maktab o‘quvchilarini ham jalb qilib muamolarini va ularni qiziqishlarini ham e’tiborga olish kerak, ular uchun kasb to‘garaklarini yanada ko‘paytirish kerak,

3. Yoshlar orasida jismonan nuqsoni bor 18 yoshdan 30 yoshgacha bo’lganlarni ularning imkoniyatiga qarab kasbga biriktirish , ularni qiziqishlarni o‘rganib chiqish, jismoniy harakatlanishi uchun turli xil uskunalar bilan ta’minlash nogironlik aravasi, protez qo’l, oyoqlar bilan taminlash .

4. Boquvchisini yo’qotgan va yosh farzandlari bor ayollarni moddiy tomondan qo’llab-quvvatlash, ish bilan taminlash, kasbga yo’naltirish kabi ijtimoiy himoyalar ko’rish zarur.

5. xotin-qizlarni kasbga, ta’limga yo‘naltirish, shuningdek ularning orasida jismonan kamchiligi bor xotin-qizlarga motivatsiya berib turli xil g’oyalarni taqdim etish, tadbirkorlik qilishlari uchun moddiy yordam berishni yanada kengaytirish, shuningdek mahallalarga tayinlangan hokim yordamchilari lavozimida ishlab kelayotgan yoshlarni vazifasini kengaytirish va ularga yordamchi sifatida o‘rinbosarlarni tayinlash zarur.

6. 30 yoshgacha bo’lgan barcha yoshlarni sog’ligidagi kamchiliklarini o‘rganib ,har birni kassalik jadvalini tuzib, bu borada tibbiyot birlashmalarini qayta ko‘rib chiqish va muhokamaga qo‘yish kerak.

7.Yoshlarini samarali ishlashi uchun o’qish, qayta o’quv kurslariga jalb qilish, malakasini o’zgartirish, jarayonlariga ko‘maklashish choralarini ko‘rish kerak. Albatta buning uchun islohatlar va farmon, qarorlar zarurdir, bu borada prezidentning turli chora-tadbirlarni taklif qilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 2021-yilning 28-apreldagi 250-sonli qarorida 2021- yilning o‘tgan davrida yoshlar bilan ishlashning mutlaqo yangi tizimi hisoblangan “Yoshlar daftari” va “Yoshlar dasturlari” asosida 430 ming nafar yigit-qizning hayotiy muammolarini hal etish uchun 300 milliard so‘m mablag‘ yo‘naltirildi, 92 ming nafardan ziyod yoshlarning tadbirkorlik loyihalari uchun 2,3 trillion so‘m imtiyozli kreditlar, qishloq joylarda yashayotgan 230 mingdan ortiq yoshlarga dehqonchilik bilan shug‘ullanishi uchun 61 ming gektar yer maydoni ajratildi, bu boradagi ishlarning ko‘lami tobora kengayib borayotganini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari prezidentning yoshlar uchun sharoit ya ratish maqsadida oliy ta’limda taxsil olayotgan yigit va qizlar uchun turli xil imtiyozlar berilmoqda, Ayniqsa, ayolqizlarga bu borada imkoniyatlar kengaytirilmoqda. Ular uchun qo‘shimcha buyujet kvotalari oshirish, shuningdek, moddiy tomondan ehtiyoji bor yigit va qizlarning shartnoma to’lovlari to‘lab berildi. Magistraturada o’qiydigan ayollar uchun 2023- yildan ularning kontraktlari to’liq qoplanib berish to‘g‘risidagi qarorlar, shuningdek bakalavr bosqichida o’qiydigan ayollarni yosh farzandlari bo‘lsa ta’lim olishni onlayn usulda davom ettirish imkoniyatlari berildi. Prezidentimiz aytganidek, “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat.” O‘zbekiston Respublikasi rahbari bunga asos qilib, bugun dunyo miqyosida yoshlarning soni ikki milliarddan ortib ketgani, xaqlaro terrorizm va ekstremizm shiddat bilan o‘sib borayotgan bir paytda yoshlarga himoya zarurligini muhim omillar sifatida asoslab berdi. Mamlakatda yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratib berish borasida mustahkam huquqiy baza yaratildi, bu tizim zamon talablariga hamohang ravishda takomillashtirib borilmoqda. Xususan, 2022-yil holatiga bo‘yicha parlament tomonidan yoshlarga oid 40 dan ziyod qonun hujjatlari

qabul qilingan bo‘lib, 30 dan ortiq xalqaro huquqiy hujjatlar ratifikatsiya qilindi. Sh. Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti sifatida birinchi imzolagan qonun hujjati – 2016-yil 14-sentabrdagi «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida» qonun , butun O‘zbekiston yoshlari uchun muhim yangilik bo’ldi, yoshlarimiz vatanparvar, bilimli, intelektual, g‘ayratli, o’z ishiga mas’uliyatli. Xalqaro miqyosda bilim va sport tomondan o’z yurtini shanini yuksaklikga ko‘tarish uchun yana bir imkoniyat bo‘ldi. Ularning xuquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash. Yoshlarning hayoti va sog‘ligini saqlash, ular uchun malakali tibbiy xizmatdan foydalanish shartsharoitlarini yaxshilash, yoshlar o‘rtasida, tibbiy savodxonlikni oshirish va sog‘lom turmush tarzini mustahkamlash. Yoshlarning ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko‘maklashish.Yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash, ta'limning barcha bosqichlarida yoshlarning mukammal ta'lim olishini ta'minlash,xududlarda inklyuziv ta'lim rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish.Yoshlarni ishga joylashtirish va ularning bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish. Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash. Yoshlarni axloqiy negizlarni buzishga olib keladigan xatti-xarakatlardan, terrorizm va diniy ekstremizm, separatizm, fundamentalizm, zo‘ravonlik va shafqatsizlik yo‘laridan himoya qilish.Yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish. Iqtidorli va iste'dodli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish. Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish.Yoshlarda sog‘lom turmush tarziga intilishni shakllantirish, shuningdek, yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va yoshlar sportini ommaviy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish. “ Yosh oilalarni ma'naviy va moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ular uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar tizimini amalga oshirish. Yoshlarning huquqlari va erkinliklarini ro‘yobga chiqarish sohasida faoliyat olib boruvchi xalqaro tashkilotlar bilan xamkorlikni rivojlantirish kabi masalalar kiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunning yoshlari har tomonlama yetuk va barkamol bo‘lib yetishishlari uchun ularning ijtimoiy muamolarini bartaraf etish barcha uchun zarurdir. Qaysi davlatda ta’lim kuchli bo‘lsa, yoshlarga ko’proq e’tibor berilsa , o‘sha davlat ravnaq topaveradi, chunki ta’lim-tarbiyasi bor yoshlarda innovatsion loyihalar va vatanga muhabbat ruhida voyaga yetishish bugungi kun islohatlarimizning eng asosiy maqsadiga kiradi. Sarmoyalarning eng yaxshisi bu ta’lim –tarbiyaga ajratilgan sarmoyadir, bu sohada sarmoya kiritsak hech qachon ziyon ko‘rmaymiz, faqat yuksalaveramiz. shuningdek dunyo hamjamiyatida ham yoshlarni ijtimoiy himoya qilish va ularning bir qator muamolarini yechishda bir qator qarorlar, farmonlar ishlab chiqarilmoqda, Ushbu xalqaro qarorlar dunyo yoshlarini ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy himoya qilish butun dunyo mamlakatlarining asosiy vazifasidir.[3]

REFERENCES

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston Starategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston’’ nashriyoti, 2021. 464 bet

2.ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA AXLOQ MASALASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(3), 11-14.

2. Rajabov S. Pedagogika faning buyuk allomalari. T. «O’qituvchi», 1990.

3. Mirzièyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. T: O’zbekiston 2018. 29-bet.

5. Lex.uz/docs/-5512119 3Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston Starategiyasi. – Toshkent: “O‘zb.

YOSHLARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISHDAGI ISLOHOTLAR VA ULARNING AHAMIYATI

Kenjayev Shavkatjon .
Guliston davlat universiteti dotsent

Annotatsiya: Maqolada yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilingan va mazkur jarayonlarning ahamiyati haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy faollik, jarayon, islohot, yoshlar, ijtimoiy rivojlanish, ta’lim

Ma’lumki, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasining to‘rtinchi yo‘nalishi “Ijtimoiy sohani rivojlantirish” etib belgilangan. Yangi O‘zbekistonda olib borilayotgan davlat siyosatining g‘oyat muhim yo‘nalishi bo‘lgan ijtimoiy sohadagi islohotlar quyidagilarni nazarda tutadi: - aholi bandligi va real daromadlarini oshirish; - aholini ijtimoiy himoya qilish va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish; - arzon uy-joylar barpo etish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta’minlovchi yo‘l-transport, muhandislikkommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va modernizatsiya qilish; - ta’lim va fan sohasini rivojlantirish; - yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish[1].

Murojaatnomada davlatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev O‘zbekistonni rivojlantirishning eng muhim ustuvor vazifalari to‘g‘risida to‘xtalar ekan mamlakatimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligi birinchi navbatda ijtimoiy sohadagi islohotlar samarasi bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ta’kidladi. Shu munosabat bilan, 2019-yilda ijtimoiy sohani yanada rivojlantirishning quyidagi asosiy vazifalari belgilab berildi: - aholi o‘rtasida ishsizlikni kamaytirish, odamlar va oilalarning daromadini oshirish; - pensiya va nafaqalarni tayinlash va to‘lash tartibini qayta ko‘rib chiqish, pensiya tizimini tubdan isloh qilish; - ilm-fan, zamonaviy va uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish; - tibbiy xizmatlar sifatini yaxshilash va ko‘lamini kengaytirish; - xotin-qizlar va yoshlarni davlat tomonidan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish; - aholi turmush sharoitini yaxshilash, uni munosib turar joy bilan ta’minlash, xalq farovonligini oshirish; - jamiyatda sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish; - turizmni rivojlantirish, sohaga investitsiyalar jalb etish, kadrlar salohiyatini oshirish; - milliy g‘oyani rivojlantirish[2].

Keng qamrovli ijtimoiy rivojlanish sohalari tizimida yoshlarga zamonaviy ta’lim-tarbiya berish va ularni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash masalasi naqadar o‘tkirligi va dolzarbligi bilan alohida ahamiyatga ega. Zero, tarixdan ma’lumki, har bir davrda aynan ma’rifat jamiyat farovonligiga va mamlakat taraqqiyotiga turtki bergan. Shu sababli

endilikda dono xalqimizning “Beshikdan to qabrgacha ilm izla” degan naqlini amaliy hayot faoliyatimizga ko‘chirish, mamlakatimizda ta’limning uzluksizligi prinsipini amalda ro‘yobga chiqarish masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilmoqda. So‘nggi ikki yilda ta’lim tizimini zamonaviy demokratik davlatlar darajasiga olib chiqish, yoshlarning taraqqiyotning yetakchi kuchi sifatida jamiyatimizdagi o‘rnini yanada oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta’lim tizimini yanada takomillashtirish ijtimoiy sohadagi islohotlarning muhim yo‘nalishiga aylandi. Xususan, 2017-2021 yillarda oliy ta’lim tizimini kompleks rivojlantirish dasturi qabul qilindi. Oliy ta’lim muassasalariga qabul qilishning shaffof mexanizmlari joriy etildi va kvotalar jiddiy ravishda oshirildi. Oliy ta’lim tizimida yangi, zamonaviy ta’lim muassasalari, jumladan, nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Yangi tashkil etilgan institut va filiallar hisobidan yurtimizdagi oliy ta’lim muassasalari soni 81 taga, hududlardagi filiallar 15 taga, xorijiy universitetlar filiallari 7 taga yetdi. Oliy ta’lim muassasalarida sirtqi va kechki bo‘limlar ochildi. Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Bularning barchasidan biz yagona bir maqsadni ko‘zda tutmoqdamiz. Ya’ni O‘zbekiston ilm-fan, intellektual salohiyat sohasida, zamonaviy kadrlar, yuksak texnologiyalar borasida dunyo miqyosida raqobatbardosh bo‘lishi shart”. Prezident Murojaatnomasida ta’lim-tarbiya sohasini bevosita inson kamolotiga yanada xizmat qilishini ta’minlash yo‘lidagi muhim amaliy qadam sifatida bolalarni maktabgacha ta’lim bilan qamrab olish darajasini 34 foizdan 2019 yilda 44 foizga yetkazish, zamonaviy umumiy o‘rta ta’lim tizimini tashkil etish, davlat-xususiy sheriklik tamoyillari asosida xususiy maktablar va bog‘chalar tashkil etish, oliy ta’lim tizimida tahsil olish uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan ishlarni yanada kuchaytirishga asosiy e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, so‘nggi ikki yilda oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalari bitiruvchilarini oliy ta’lim bilan qamrab olish darajasi 9-10 foizdan 15 foizgacha oshirishga erishildi. Shu munosabat bilan Prezident Murojaatnomasida 2019 yilda mamlakatimizda bitiruvchilarni oliy ta’lim bilan qamrab olish darajasini 20 foizga yetkazish va kelgusi yillarda oshirib borishga vazifasi qo‘yildi. Zotan, oliy ma’lumotli, yuksak malakaga ega yoshlar soni ortishi jamiyat rivojlanish sur’atlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, davlatimiz

rahbarining dasturiy ma’ruzasida oliy ta’lim sohaning rivojlanishiga turtki beruvchi quyidagi prinsipial yangi g‘oya va tashabbuslar ilgari surildi: - oliy o‘quv yurtlari hamda nodavlat ta’lim maskanlari salohiyati oshirish orqali ular o‘rtasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash bo‘yicha raqobat muhitini kuchaytirish; - yoshlarga bir vaqtning o‘zida bir nechta oliy o‘quv yurtiga hujjat topshirish imkoniyatini berish; - oliy ta’lim muassasalariga real imkoniyatlardan kelib chiqqan holda, qabul kvotalarini mustaqil belgilash tizimini joriy etish; - bakalavriat yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarga xorijda o‘qishni davom ettirish imkoniyatlarini yanada kengaytish. Murojaatnomada mamlakatimiz aholisining yarmidan ortig‘ini tashkil etadigan yoshlar bilan ishlash masalasi eng asosiy vazifalar qatorida qayd etildi. Bu bejizga emas. Ta’kidlash joizki, taraqqiyot g‘oyasi va istiqbollarini belgilab olmagan, ma’naviy asoslardan mahrum bo‘lgan, asosiysi, o‘zining yosh fuqarolariga ko‘ngiliga yo‘l topa olmagan davlat va jamiyat farovon istiqbolni tasavvur qilishi qiyin. Davlatning yoshlarga bo‘lgan munosabati jamiyat taraqqiyoti darajasi, uning ochiqligi, oldinga intilayotganligining ko‘rsatkichlaridan biridir. Shuning uchun davlatning jamiyatni birlashtirish va fuqarolik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosatida yoshlar masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan yoshlar islohotlar chuqurlashayotgan davrda turli to‘siqlarni yengib o‘tishga qodir, mamlakatning yuksalish sari odimlariga kuch bag‘ishlay oladigan aholi qatlamidir. Aynan yoshlar fuqarolik jamiyatining eng faol qismidir, masalan yoshlar turli sohalarda innovatsion loyihalar va texnologiyalarni joriy qilishga ko‘proq moslashgan bo‘ladi, ular jamiyatga yangi g‘oyalar va bilimlarni tashiydi hamda ularda o‘z hayotini qurishga intilish kuchli bo‘ladi[3]. Shu jihatdan qaraganda, O‘zbekiston yoshlari bugungi va ertangi kun egalari sifatida mamlakatimizda farovon hayot asoslarini barpo etishda bosh strategik resurs hisoblanadi. Mamlakatimizning demokratik yangilanishlar yo‘lidan odimlashi va taraqqiyot sur’atlari ko‘p jihatdan yoshlarning jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi holati va faolligiga bog‘liq bo‘ladi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev e’tirof etganidek, “... yoshlarimiz bilan ko‘proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini yechish uchun amaliy ko‘mak berishimiz kerak. Bu borada uyushmagan yoshlar bilan ishlashga alohida e’tibor qaratishimiz zarur” [4]. 2016-yil 14-

sentabrda qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni ushbu sohaning asosiy yo‘nalishlari bo‘lgan ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlarni aniq belgilab beradi. Qonunda belgilab berilishicha, O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati “yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratishni” nazarda tutadi[5]. Bu jarayonlarda mamlakatimiz yoshlarini bunyodkor g‘oyalar atrofida birlashtirgan O‘zbekiston yoshlar ittifoqi muhim o‘ringa ega bo‘lmoqda. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi jismonan sog‘lom, ma’nan yetuk va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan yosh avlodni shakllantirish, yoshlarni tashqi tahdidlar va “ommaviy madaniyat”ning zararli ta’siridan muhofaza qilish, yoshlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga har tomonlama ko‘maklashish va shart-sharoitlarni yaratish maqsadida jismoniy shaxslar tomonidan ittifoq tashkiliy-huquqiy shaklida tuzilgan, O‘zbekiston yoshlarini birlashtiruvchi nodavlat notijorat tashkilotidir[6]. Ittifoqning asosiy maqsadi yoshlarni mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik, siyosiy va iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, jamiyatda tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlash, O‘zbekistonni jahonning rivojlangan mamlakatlari qatoriga kirishi jarayonlariga jalb qilish hamda yosh avlodning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishni ta’minlash, yigit-qizlarning ma’naviy va kasbiy saviyasini yuksaltirish, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashishdan iborat. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi farmoni bilan tasdiqlangan “Yoshlar - kelajagimiz” davlat dasturi mamlakatimiz yoshlarining bor salohiyatini ro‘yobga chiqarish, jamiyatimizga samarali ijtimoiylashuvini ta’minlash yo‘lidagi navbatdagi qadam bo‘ldi. Davlat dasturi yoshlarning biznes tashabbuslari, startaplari, g‘oyalari va loyihalarini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashish va qo‘llabquvvatlash, band bo‘lmagan yoshlarni mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan mutaxassisliklar va biznes yuritish ko‘nikmalariga o‘qitish, shuningdek, umuman yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish orqali ularning bandligini ta’minlashga qaratilgan[7]. Davlat dasturidagi tadbirlarni moliyalashtirish uchun O‘zbekiston yoshlar ittifoqi huzurida “Yoshlar - kelajagimiz”

jamg‘armasi tashkil etildi. Jamg‘arma mablag‘laridan quyidagilarni amalga oshirish uchun foydalanadi: - yoshlarning biznes tashabbuslari, startaplari, g‘oyalari va loyihalarini amalga oshirish uchun tijorat banklari orqali yillik 7 foiz stavka bilan imtiyozli kredit va molmulkni lizingga berish; - Davlat dasturi doirasida olinadigan kreditlar bo‘yicha kredit hajmining 50 foizidan ko‘p bo‘lmagan miqdorda kafilliklar berish; - Davlat dasturi doirasida amalga oshiriladigan tadbirkorlik loyihalarida ular qiymatining 50 foizidan ko‘p bo‘lmagan miqdorda ishtirok etish, keyinchalik Jamg‘arma ulushini 5 yil davomida realizatsiya qilish; - tegishli ko‘nikmalarga ega band bo‘lmagan yoshlar yashaydigan uy xo‘jaliklari uchun 20 tagacha parranda va quyon bolasi, 5 ta mayda va 2 ta yirik qoramol sotib olish, ularning qiymatini kelishilgan muddatlarda qaytargan holda ularni boqish va keyinchalik realizatsiya qilishda ko‘maklashish; - yoshlarning qayta tayyorlanishi va malaka oshirishini tashkil etish, mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan kasblarga o‘qitish, shuningdek, ularga biznes yuritish ko‘nikmalarini singdirish. Davlat dasturi doirasida 2018-yil 1-iyuldan hududlarda davlat-xususiy sheriklik shartlarida “Yosh tadbirkorlar” kovorking-markazlari, “Yoshlar mehnat guzari” komplekslari qurilishi boshlandi. Ma’lumot uchun “Yoshlar mehnat guzari”majmuasi - savdo-maishiy va kichik ishlab chiqarish maydonlarini tashkil etish uchun mehnat kuchi haddan ziyod bo‘lgan tumanlarda barpo etilgan binolar majmuasi. “Yosh tadbirkorlar” kovorking markazi - yosh tadbirkorlarga imtiyozli shartlarda binolar, ofis texnikasi va sarflash materiallarini ijaraga berish, ularni internet bilan ta’minlash, shuningdek, yoshlarning biznes tashabbuslari, staraplari, g‘oyalari va loyihalarini amalga oshirishga boshqacha ko‘mak berish, jumladan, biznes rejalar ishlab chiqish, maslahat, yuridik, buxgalteriya va boshqa xizmat turlarini ko‘rsatish, forumlar, master-klasslar va seminarlar tashkil tashkil etish uchun ixtisoslashgan markaz. Globallashuv sharoitida jamiyatimiz taraqqiyotiga nisbatan yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda noan’naviy tahdidlar yuzaga kelmoqdaki, hozirgi davrda milliy ma’naviyat, milliy g‘oya targ‘ibotini zamonamiz talablari darajasida yanada takomillashtirishga kuchli ehtiyoj sezilmoqda. Bu jarayonda yoshlar masalasi mamlakatimizda bugun va kelajak bog‘liqligini ta’minlovchi, milliy o‘ziga xoslikni saqlab qoluvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Prezidentimiz tomonidan davlat-xususiy sheriklik asosida yangi madaniyat va istirohat bog‘larini tashkil etish, ularni yosh avlod orasida sog‘lom turmush targ‘ibotiga hamda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladigan zamonaviy yoshlar maskanlariga aylantirish taklifi ilgari surildi. Yurtimizda milliy g‘oyasiz, milliy o‘zlikni anglamasdan turib, vatanparvarliksiz hech qanday islohotlarni amalga oshirish mumkin emasligi ta’kidlandi. Davlatimiz rahbari yoshlar ongiga buyuk alloma va adiblarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblarimizning jasoratini singdirish, ularda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini kuchaytirish masalasiga alohida e’tibor qaratib, “O‘zbekiston tarixi” telekanalini tashkil etish tashabbusi bilan chiqdi. Zero, tarixiy xotirasiz kelajakni tasavvur etish mushkuldir. Xolisona tarix asosiga qurilgan milliy g‘oya mamlakatimizda keng qamrovli islohotlar uchun cheksiz kuch-qudrat manbai bo‘lib xizmat qiladi. Zero, Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Biz O‘zbekistonning buyuk kelajagini barpo etishga mahkam bel bog‘lagan ekanmiz, bu ulug‘ ishni ertaga emas bugun boshlashimiz, buning uchun avvalo navqiron yoshlarimizga zarur sharoitlarni aynan bugun yaratib berishimiz kerak” [8]. Ta’kidlash joizki, yurtimizda bugungi kunda tamomila yangi bo‘lgan sifat bosqichida amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar boshqa ulug‘vor vazifalar bilan bir qatorda, yoshlarning ezgu maqsadlari, intilishlari g‘oyalari va eng muhim innovatsion g‘oyalarini har tomonlama izchil ravishda ro‘yobga chiqarishga yo‘naltirilgandir. O‘z navbatida demokratiyaning eng ilg‘or qoidalari va qadriyatlarini faoliyatining yetakchi mezoniga aylantira olgan yoshlarimiz yurtimiz taraqqiyotining tayanchi bo‘lishdek buyuk maqomga ega bo‘ladilar. Umuman olganda, bugungi yuksalish davri siyosatida mamlakatimizda izchil iqtisodiy islohotlar ijtimoiy rivojlanishning tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Bu esa hozirda intellektual jihatdan yetuk va ijodiy salohiyatli hamda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, mamlakatimizning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga ola biladigan yoshlarni tarbiya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirilishini nazarda tutadi. Mamlakatimizda yoshlar o‘z salohiyat va intilishlarini ro‘yobga chiqarishlari uchun yaratilayotgan barcha shart-sharoitlar kelgusida ularni barkamol qilib tarbiyalash, raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllanishi, o‘z innovatsion g‘oyalar va tashabbuslari orqali

yurt ravnaqi va Vatan tinchiligiga o‘z hissasini qo‘shishiga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” davlat dasturi, “Yoshlar daftari” va “Yoshlar dasturlari”ning amalga oshirilishi natijasida 596 ming nafar yoshlar bandligi ta’minlandi hamda 25,7 ming nafar imkoniyati cheklangan va tibbiy yordamga muhtoj yoshlar doimiy nazoratga olindi. “Yoshlar daftari” jamg‘armalarida mahalliy byudjetning orttirilgan qismining 15 foizi va ijro hujjatlariga oid undiruvlar hisobidan 382,8 mlrd so‘m mablag‘ shakllantirildi. Ushbu mablag‘lar hisobidan 140 mingga yaqin yoshga ijtimoiy-moddiy yordam ko‘rsatildi. Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, yangi g‘oyalar asosida ishlab chiqilgan innovatsion, startap va biznes loyihalarini moliyalashtirish maqsadida 3,3 trln miqdoridagi mablag‘larni yo‘naltirish orqali 132 ming nafar yoshlarga imtiyozli kreditlar ajratildi. Bir necha kun avval O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori imzolandi 1. Unga ko‘ra Respublikamizdagi jami 9 309 ta mahallada yoshlar yetakchisi lavozimi joriy etildi. 2. Yoshlar ishlari agentligi, uning hududiy boshqarmalari va bo‘limlari tuzilmalarida mahalla va ta’lim muassasalarida yoshlar bilan ishlash bo‘linmalari tashkil etildi. 3. Quyidagilar mahalladagi yoshlar yetakchisining asosiy vazifalari etib belgilandi: “Yoshlar balansi”ni shakllantirish, yoshlar to‘g‘risidagi zarur ma’lumotlarni “Yoshlar daftari” va “Yoshlar portali” elektron platformalariga kiritib borish, ular bilan samarali ish tashkil qilish; Mahallalarda yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy xalq o‘yinlari va sport turlarini yoshlar orasida ommalashtirish, besh muhim tashabbus loyihalari, yoshlar festivallari va boshqa madaniy-ma’rifiy tadbirlarni amalga oshirish; Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, iqtidori, iste’dodi va tashabbuslarini rag‘batlantirish hamda hayotda o‘z o‘rnini topishlariga ko‘maklashish; Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda ularning intellektual jihatdan kamol topishini va ma’naviy rivojlanishini ta’minlash; huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi bo‘lgan yoshlar bilan tizimli ishlash, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan, ixtisoslashtirilgan o‘quv-tarbiya muassasalaridan qaytib kelgan yoshlarning ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilinishi va moslashuviga ko‘maklashish. 4. Yetakchilar o‘ziga biriktirilgan

mahallalarda faoliyatini quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshiradi madaniyat va san’atni targ‘ib qilish borasida sog‘lom turmush tarzi va sportni ommalashtirish borasida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni tashkil qilish borasida ma’naviyat va kitobxonlikni targ‘ib qilish borasida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va huquqiy savodxonlikni oshirish borasida tadbirkorlik g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash borasida 5. Yetakchi lavozimiga nomzodlar tumanlar (shaharlar) hokimlari boshchiligidagi tanlov komissiyalarini shakllantirish orqali ochiq tanlovlar asosida ishga qabul qilinadi. So‘nggi yillarda “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” davlat dasturi, “Yoshlar daftari” va “Yoshlar dasturlari”ning amalga oshirilishi natijasida 596 ming nafar yoshlar bandligi ta’minlandi hamda 25,7 ming nafar imkoniyati cheklangan va tibbiy yordamga muhtoj yoshlar doimiy nazoratga olindi. “Yoshlar daftari” jamg‘armalarida mahalliy byudjetning orttirilgan qismining 15 foizi va ijro hujjatlariga oid undiruvlar hisobidan 382,8 mlrd so‘m mablag‘ shakllantirildi. Ushbu mablag‘lar hisobidan 140 mingga yaqin yoshga ijtimoiy-moddiy yordam ko‘rsatildi. Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, yangi g‘oyalar asosida ishlab chiqilgan innovatsion, startap va biznes loyihalarini moliyalashtirish maqsadida 3,3 trln miqdoridagi mablag‘larni yo‘naltirish orqali 132 ming nafar yoshlarga imtiyozli kreditlar ajratildi. Yetakchi lavozimiga yoshlar bilan ishlash tajribasiga ega, yoshlarni ergashtira oladigan, shaxsiy fazilatlari bilan namuna ko‘rsatgan, fidoyi, sadoqatli va vatanparvar nomzodlar tayinlanadi. Yetakchining oylik ish haqi miqdori u biriktirilgan mahalladagi xonadonlar soniga mutanosib ravishda quyidagicha belgilandi: - xonadonlar soni 500 tagacha bo‘lgan mahallada - mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdorining 5 baravari miqdorida; - xonadonlar soni 501 tadan 1 000 tagacha bo‘lgan mahallada - mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdorining 5,5 baravari miqdorida; - xonadonlar soni 1 000 tadan ortiq bo‘lgan mahallada - mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdorining 6 baravari miqdorida. Ish faoliyati natijalariga ko‘ra Yetakchilarni Milliy kadrlar zaxirasiga kiritiladi. Yetakchi sifatida ishga qabul qilingan shaxslarning harbiy va maxsus unvonlari saqlab qolinadi. Yetakchi sifatidagi ish staji navbatdagi harbiy va maxsus unvonlar olishda hisobga olinadi, shuningdek, ularga oldingi ish joyiga

qaytganida qonunchilikda belgilangan barcha imtiyozlar tatbiq etiladi. Har bir Yetakchining ish faoliyati to‘liq raqamlashtiriladi hamda quyidagi yo‘nalishlarni nazarda tutuvchi elektron reyting tizimi (KPI) joriy etiladi. Mahalladagi Yoshlar yetakchisini saralash natijalari to‘g‘risida Respublika bo‘yicha 9 309 ta mahallada Yoshlar yetakchilari lavozimiga nomzodlar uchun “vacancy.argos.uz” portalida tanlov e’lon qilindi. Tanlovda lavozimiga jami 42 538 nafar nomzodlar onlayn hujjat topshirdi (bir o‘ringa 4,6 nafar). Respublika ishchi guruhi tomonidan nomzodlar bilan suhbat o‘tkazilib, 9 309 ta (100 foiz) mahallalar uchun nomzodlar tanlab olindi. Qaror bilan, Prezident huzuridagi Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi, Davlat boshqaruvi akademiyasi va Yoshlar ishlari agentligi hamkorligida etilayotgan tizimning tub mohiyati va samarali faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash bo‘yicha joriy yilning 25-28 yanvar kunlari masofaviy tartibda tashkil etilgan o‘quvseminarda 9294 nafar Yoshlar yetakchilari ishtirok etdi. O‘quv davomida yoshlar bilan ishlashning yangicha boshqaruv mexanizmlarini joriy etish maqsadida ishtirokchilar metodik jihatdan ta’minlandi, yoshlar yetakchilarining tashkiliyhuquqiy bilimlari oshirildi, ularda yoshlar muammolarini bevosita mahallalarda hal etish ko‘nikmalari shakllantirildi. Yuqorida qayd etilgan har bitta vazifani yoshlar manfaatidan kelib chiqib, mutasaddi vazirlik va idoralar, hokimliklar, sektor rahbarlari bilan hamkorlikda tizimli va sifatli amalga oshirilishi ta’minlanadi[9].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // “Xalq so‘zi” gazetasi, 2017 yil 8 fevral. №28 (6722).

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // “Xalq so‘zi” gazetasi. 2018 yil 29 dekabr. №271-272 (7229-7230)

3. Козина Е.С. Развитие инновационного потенсиала в рамках молодежной политики. Сборник статей. - М.: Директ - Медиа, 2013. - С. 29.

4. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. - T.: O‘zbekiston, 2017. - B. 23.

5. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. 2016 yil 14 sentabr // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi - Lex.Uz. http://lex.uz/

6. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi. http://yoshlarittifoqi.uz/uz/menu/maqsad-vavazifalar

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшлар-келажагимиз” Давлат дастури тўғрисида” ги Фармони. 2018 йил 27 июн // Ўзбекистон Республикаси қонун hужжатлари маълумотлари миллий базаси - Lex.Uz. http://lex.uz/

YURTIMIZDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Klimova Nilufar Juma qizi
Termiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tutgan o‘rni, faoliyati va istiqbollari yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy xizmatlar tizimini takomillashtirish, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy xizmatlar, Milliy agentlik, ehtiyojmand aholi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholining turmush darajasini oshirish hamda ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ana shu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida faoliyat yuritib kelmoqda.

Ijtimoiy himoya — bu davlat va jamiyat tomonidan aholining ehtiyojmand, kam ta’minlangan, nogiron, yolg‘iz keksalar, yetim bolalar va boshqa ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash uchun amalga oshiriladigan choralar tizimidir. Oddiy qilib aytganda, ijtimoiy himoya — bu insonlarning munosib yashashi uchun yordam berishdir.

Ijtimoiy himoyaga nimalar kiradi?

- Nafaqalar va ijtimoiy to‘lovlar;
- Moddiy yordamlar;
- Imtiyozlar (bepul davolanish, bepul ta’lim va h.k.);
- Uy-joy bilan ta’minlashga ko‘mak;
- Nogironlar va keksalarga parvarish xizmati.

Maqsadi: Aholining turmush darajasini yaxshilash, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlash.

Asosiy qism. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tutgan o‘rni va ahamiyatini alohida ta’kidlash lozim deb hisoblayman. Mazkur agentlik aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniqlash, ularga manzilli yordam ko‘rsatish va ijtimoiy xizmatlarni tashkil etish bilan shug‘ullanadi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi — bu O‘zbekistonda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash bilan shug‘ullanuvchi davlat tashkilotidir.

U Prezident huzurida faoliyat yuritadi va ijtimoiy himoya tizimini yagona boshqaruv asosida tashkil etish uchun tuzilgan.

Agentlikning asosiy vazifalari:

- Kam ta’minlangan oilalarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlash;
- Nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy himoyalash;
- Keksalar va yolg‘iz fuqarolarga yordam ko‘rsatish;
- Ijtimoiy nafaqa va yordamlarni tizimli tashkil etish;
- Ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish.

Aholining ehtiyojmand qatlamlari uchun adolatli, shaffof va samarali ijtimoiy himoya tizimini yaratish. Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA) bugungi kungacha amalga oshirgan asosiy ishlar va yutuqlar haqida qisqacha tushunarli tarzda ma’lumotlar:

1. Yagona boshqaruv tizimi yaratildi:

– Agentlik ijtimoiy himoya sohasidagi barcha xizmatlarni yagona tizim ostida boshqarishni boshladi. Bu orqali xizmatlar samaradorligi oshdi.

2. «Inson» ijtimoiy xizmat markazlari ochildi:

– Mahallalarda “Inson” markazlari faoliyat boshladi, bu yerda odamlar turli ijtimoiy yordam turlarini bitta joydan olishlari mumkin.

3. Bolalar bo‘yicha xizmatlar agentlik boshqaruviga o‘tkazildi:

– 2024-yil 1-yanvardan boshlab bolalar uylari, mehribonlik uylari va bolalarni himoya qilish bo‘limlari agentlik tizimiga kirdi .

4. Qariyalar, nogironlar va ehtiyojmandlarga xizmatlar ko‘rsatish:

– Ularning orasida:

• uy sharoitida ijtimoiy xizmatlar tashkil etildi;

• ko‘p nogironligi bo‘lganlar uchun yordam tizimi yo‘lga qo‘yildi;

• demensiya va Parkinson kasalligi bilan yashovchi odamlar uchun qarash xizmatlari joriy qilindi.

5. Yangi huquqiy hujjatlar va imtiyozlar:

– Agentlik tomonidan xizmat ko‘rsatadigan sohada qonuniy yangi qoidalar ishlab chiqildi, masalan: ijtimoiy xodimlarga to‘sqinlik qilish uchun javobgarlik belgilandi, katta yoshdagi yoki nogironlarga jamoat transportida huquqlar berildi.

6. Axborot tizimlari va innovatsiyalar:

– My IHMA kabi mobil ilovalar yaratilmoqda, bu orqali fuqarolar ariza berish, holatni kuzatish va yordam olishni osonlashtiradi.

7. Jahon banki bilan hamkorlikda yangi ijtimoiy loyiha:

– “INSON” loyihasi orqali qariylar, nogironlar va bolalar uchun 50+ ijtimoiy xizmat markazi tashkil etilishi va sifatli xizmatlar taqdim etilishi rejalashtirilgan.

8. Ko‘rsatkichlar bo‘yicha natijalar:

– Mahalliy markazlar va agentlik orqali ko‘plab ijtimoiy xizmatlar yetkazildi, yuz minglab aholi yordam oldi, nogironlar uchun protezlar va boshqa zarur xizmatlar taqdim etildi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi nafaqat yordamlarni taqdim etadi, balki ularni tizimli, adolatli va samarali tarzda yetkazish uchun yangi boshqaruv tizimini yaratmoqda, huquqiy va amaliy islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu esa kambag‘allikni kamaytirish, ijtimoiy xizmat sifatini oshirish va ehtiyojmand aholini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Quyida Surxondaryo viloyati misolida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan bugungi kungacha amalga oshirilgan asosiy ishlar va natijalar haqida qisqacha ma’lumotlar:

1. Viloyat boshqarmasi uchun yangi zamonaviy bino qurildi:

Termiz shahrida agentlikning Surxondaryo viloyat boshqarmasi yangi bino foydalanishga topshirildi. Bu bino ijtimoiy xizmatlarni sifatli ko‘rsatish uchun zamonaviy sharoitlar bilan jihozlangan, infratuzilma va axborot tizimlari jamlangan. Bu aholi uchun xizmat sifatini oshirishga xizmat qiladi.

2. Aholiga qulay va tezkor xizmat ko‘rsatish muhokama qilindi:

Viloyatda “aholining ijtimoiy himoya xizmatlaridan qulay foydalanish holati” mavzusida muhokamalar o‘tkazildi. Bu yerda xizmatlar sifati va kengaytirilishi haqida fikr almashildi.

3. Aholi bilan joylarda muloqot qilindi:

Agentlik vakillari barcha tumanlarda sayyor qabul va uyma-uy borib, nogironligi bor va yordamga muhtoj insonlar holati bilan tanishdi, muammolarni tinglab, yechimlar topishga harakat qilindi.

4. Ko‘p fuqarolarga nafaqa va yordamlar tayinlandi:

Masalan, 2025-yil iyun oyida 7146 nafar Surxondaryo fuqarosiga nafaqa va moddiy yordam tayinlangan: yoshga doir nafaqa, nogironlik nafaqasi, boquvchisini yo‘qotganlar uchun nafaqa va boshqalar.

5. Ijtimoiy xodimlar malakasini oshirish bo‘yicha treninglar tashkil etildi:

Viloyatda ijtimoiy xizmatlar sifatini yaxshilash uchun ijtimoiy xodimlar o‘rtasida seminar-treninglar va “E-learning club” kabi o‘quv dasturlari tashkil etildi. Bu xizmat ko‘rsatish malakasini oshirishga xizmat qiladi.

Telegram

6. Xalqaro hamkorlik ham bor.

Surxondaryoda ham YUNISEF va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda oilalar va bolalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha treninglar amalga oshirildi.

Surxondaryo viloyatida ijtimoiy xizmatlar infratuzilmasi mustahkamlanmoqda, yangi binolar ochilmoqda, ko‘p aholi qatlamiga moddiy yordam va nafaqa berilmoqda, ijtimoiy xodimlar malakasini oshirish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda hamda aholi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish olib borilmoqda.

Bugungi kunda agentlik tomonidan “Yagona reyestr” axborot tizimi joriy etilib, ehtiyojmand oilalarni aniqlash, nafaqa va moddiy yordamlarni adolatli va shaffof tarzda taqsimlash yo‘lga qo‘yilgan. Bu esa inson omilini kamaytirish, korrupsiyaning oldini olish va ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, agentlik tomonidan nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, kam ta’minlangan fuqarolar bilan ishlash tizimi yanada takomillashtirilmoqda. Hududlarda ijtimoiy xizmatlar markazlari faoliyati kengaytirilib,

aholiga qulay, tezkor va sifatli xizmatlar ko‘rsatish yo‘lga qo‘yilmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan olib borilayotgan ishlar natijasida aholining turmush sifati yaxshilanib, ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda muhim o‘rin tutmoqda. Agentlik faoliyati aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy adolatni ta’minlash va kuchli ijtimoiy siyosatni amalga oshirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida ijtimoiy xizmatlar tizimini yanada raqamlashtirish, xizmatlar sifatini oshirish hamda xalqaro tajribani joriy etish orqali agentlik faoliyati yanada samarali bo‘lishiga ishonaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy himoya milliy agentligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari.
6. Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
7. Jo‘rayev R.X. Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ish. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
8. Karimova D.Sh. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi: nazariya va amaliyot. — Toshkent, 2022.

THE ROLE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE AND COOPERATION IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM

Abdumuxtorov Muslimbek
Namangan State Technical University

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical significance of international experience and cooperation in improving the social protection system. The study examines modern interpretations of social protection, key models developed in international practice, and their adaptation to the context of Uzbekistan. Institutional reforms carried out in cooperation with international organizations are assessed as a crucial factor in modernizing the social protection system. Based on the research findings, scientific and practical recommendations are proposed to further develop national social policy.

Keywords: social protection, social policy, international experience, international cooperation, Uzbekistan, inclusive development.

Introduction In the modern world, the social protection system is recognized as one of the main institutions ensuring the sustainable development of the state. Economic globalization, labor market transformations, demographic changes, and increasing income inequality make ensuring social security for the population an increasingly urgent issue. Therefore, the social protection system is not only a compensatory mechanism but also a strategic tool for developing human capital and strengthening social stability.

Since gaining independence, the Republic of Uzbekistan has focused its social policy on supporting vulnerable groups. In recent years, reforms have prioritized poverty reduction, increasing the targeting of social assistance, and improving the quality of social services. In this process, studying international experience and developing cooperation with international organizations plays an important role.

The main aim of this article is to scientifically analyze the role of international experience and cooperation in developing Uzbekistan’s social protection system and to identify promising directions for improvement.

Methodology The study employed a combination of scientific methods. Using a systematic approach, the main components of the social protection system — social assistance, social insurance, social services, and employment policy — were analyzed. Comparative analysis was applied to examine social protection models in

developed and developing countries and to compare them with Uzbekistan’s experience.

Additionally, normative-legal documents, reports from international organizations, and academic literature were analyzed using institutional and logical analysis methods. The study focused mainly on conceptual and analytical approaches rather than empirical statistical modeling, ensuring the originality and scientific contribution of the work.

Results The results indicate that internationally, social protection systems are mainly based on universal, targeted, or mixed models. The universal model ensures broad coverage of social services, while the targeted model increases efficiency by directing resources to vulnerable groups.

In Uzbekistan, the targeted social protection model is currently prioritized. Recently introduced digital mechanisms have simplified the identification of those in need and increased transparency in providing social assistance. Projects implemented in cooperation with international organizations have led to:

- Improved institutional management;
- Expanded scope of social services;
- Fairer distribution of social assistance.

These outcomes confirm that using international experience is a crucial factor in modernizing the social protection system.

The findings also show that Uzbekistan’s social protection system is at an evolutionary development stage. International experience serves as an important guiding factor; however, foreign models should not be copied entirely but adapted to national socio-economic conditions.

Discussion The effectiveness of the social protection system depends on institutional coordination, financial sustainability, and management quality. While regional disparities in social service quality persist in Uzbekistan, international cooperation provides significant opportunities to reduce these gaps.

Based on the study results, the following scientific and practical recommendations are proposed:

1. Expand the use of international indicators and standards in evaluating the social protection system.

2. Gradually increase coverage of the social insurance system.

3. Develop training and professional development programs in social policy in cooperation with international organizations.

4. Introduce differentiated approaches to reduce regional social inequalities.

5. Improve digital management and monitoring mechanisms in the social protection system.

In conclusion, international experience and cooperation play a strategic role in improving Uzbekistan’s social protection system. Adapting advanced foreign practices to national conditions can enhance the stability and effectiveness of social protection. Ongoing reforms in this area contribute to ensuring social stability and improving the well-being of the population.

References

1. Esping-Andersen, G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press, 1990.
2. Asian Development Bank. Social Protection Index. Manila, 2020.
3. Constitution of the Republic of Uzbekistan. Tashkent, 2023.
4. Decrees and resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan on social policy.
5. UNICEF. Social Protection for Children. New York, 2021.
6. World Economic Forum. Global Social Mobility Report, 2020.
7. Data of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan.

IJTIMOIY HIMOYA TIZIMIDA NOGIRONLIGI BOR FARZANDLI OILALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Abduvohidova Maftuna Doniyor qizi
Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi yetakchi mutaxassisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy himoya tizimida nogironligi bor farzandli oilalarning o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Nogiron farzandni tarbiyalayotgan oilalarning ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy muammolari yoritilib, ularni qo‘llab-quvvatlashning kompleks mexanizmlariga alohida

e’tibor qaratilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimining ushbu oilalarni jamiyatga integratsiyalashuvdagi roli asoslab berilgan.

Bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimi jamiyatning eng muhim institutlaridan biri sifatida aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning huquq va manfaatlarini ta’minlash hamda hayot sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Ushbu tizim doirasida nogironligi bor shaxslar, ayniqsa nogironligi mavjud bo‘lgan farzandni tarbiyalayotgan oilalar alohida e’tibor va tizimli yondashuvni talab etadigan ijtimoiy guruh hisoblanadi. Chunki bunday oilalar nafaqat iqtisodiy, balki psixologik, ijtimoiy va tarbiyaviy jihatdan ham murakkab hayotiy vaziyatlarda faoliyat yuritadi.

Nogironligi bor farzandli oilalar jamiyatning to‘laqonli a’zosi bo‘lib, ularning ijtimoiy hayotdagi o‘rni beqiyosdir. Ushbu oilalar farzandining rivoji, sog‘ligi va ijtimoiy moslashuvi uchun doimiy mas’uliyatni o‘z zimmasiga olgan holda, ijtimoiy himoya tizimi bilan uzviy aloqada bo‘lishga majburdir. Shu sababli mazkur oilalarning ehtiyojlarini chuqur o‘rganish, ularning jamiyatdagi rolini to‘g‘ri baholash va samarali qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Zamonaviy ijtimoiy siyosatda nogironligi bor farzandli oilalarni qo‘llab-quvvatlash faqat moddiy yordam bilan cheklanib qolmasdan, balki ularning psixologik barqarorligi, ijtimoiy faolligi, ta’lim va reabilitatsiya xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining kompleks va integrativ yondashuvini talab qiladi. Shunday ekan, mazkur maqolada nogironligi bor farzandli oilalarning ijtimoiy himoya tizimidagi o‘rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy asosda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Nogironligi bor farzandni tarbiyalayotgan oilalar ijtimoiy himoya tizimining markaziy va ustuvor subyektlaridan biri hisoblanadi. Chunki bunday oilalar faqatgina yordam oluvchi emas, balki ijtimoiy siyosat samaradorligini belgilovchi muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi. Nogiron bolalarning rivojlanishi, ta’lim olishi, reabilitatsiyasi va jamiyatga moslashuvi bevosita oilaning imkoniyatlari, barqarorligi hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasiga bog‘liq.

Ijtimoiy himoya tizimida nogironligi bor farzandli oilalar bilan ishlash davlatning insonparvarlik tamoyillari, ijtimoiy adolat va teng

imkoniyatlar siyosatining amaliy ifodasi hisoblanadi. Mazkur oilalar ko‘pincha murakkab hayotiy vaziyatda bo‘lib, ularning ehtiyojlari faqat moddiy yordam bilan cheklanmaydi. Ular tibbiy xizmatlar, psixologik yordam, maxsus ta’lim, reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv hamda huquqiy himoya kabi ko‘p qirrali xizmatlarga muhtojdir. Nogironligi bor farzandli oilalar ijtimoiy himoya tizimi orqali jamiyat hayotiga faol integratsiyalashuvi mumkin. Agar tizim samarali ishlasa, bu oilalar jamiyatdan chetda qolgan “yordamga muhtoj guruh” sifatida emas, balki ijtimoiy hayotning to‘laqonli ishtirokchisi sifatida shakllanadi. Shu bois ijtimoiy himoya tizimi nogiron bolani emas, balki butun oilani qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks yondashuv asosida faoliyat yuritishi zarur. Nogironligi bor farzandni tarbiyalayotgan oilalar duch keladigan qiyinchiliklarni tahlil etishda, ularning hayotiy muammolari odatiy oilalar boshdan kechiradigan qiyinchiliklardan sezilarli darajada farq qilishini alohida ta’kidlash lozim. Bunday oilalarda farzandning sog‘lig‘i bilan bog‘liq ehtiyojlar oilaviy resurslarning katta qismini talab etadi. Nogironligi mavjud bolaning parvarishi, davolanishi va reabilitatsiyasi sog‘lom bolaga nisbatan ancha ko‘p moddiy, jismoniy hamda ma’naviy resurslarni talab qilishi natijasida oilaning iqtisodiy barqarorligi izdan chiqishi mumkin.

Ko‘pgina hollarda ota-onalardan birining, aksariyat holatda onaning, doimiy parvarish sababli mehnat bozoridagi faolligi cheklanadi. Bu esa oilaning daromad manbalarini qisqartirib, dam olish, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish hamda o‘z-o‘zini rivojlantirish imkoniyatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Natijada oiladagi psixologik muhit yomonlashadi, stress va zo‘riqish kuchayadi hamda oilaning ichki muvozanati buziladi.

Shuningdek, nogironligi bor bolani tarbiyalash jarayoni oila a’zolarining ruhiy va jismoniy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan onalarning qariyb 60 foizida turli darajadagi depressiv holatlar, surunkali charchoq va emotsional kuyish alomatlari kuzatiladi. Bu holat oilada psixologik yordam va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning muhimligini yanada oshiradi.

Nogironligi bor farzandning tug‘ilishi oilaning tarkibiy barqarorligiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. I.P. Katkova va V.V. Kuznetsova tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra,

so‘rovda ishtirok etgan ayollarning 15,7 foizi ajrashgan bo‘lib, ularning 13,3 foizi nogiron bola tug‘ilgach, erining oilani tark etganini bildirgan. Bundan tashqari, 12,3 foiz holatlarda oilada doimiy nizolar va kelishmovchiliklar kuzatilgan. Ushbu omillar nafaqat oilaning ijtimoiy barqarorligiga, balki nogiron bolaning psixik rivojlanishi va ijtimoiy moslashuv jarayoniga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli nogironligi bor farzandli oilalar ko‘pincha beqaror, ruhiy tushkun holatda bo‘lib, jamiyatda turli stereotiplar va salbiy munosabatlarga duch keladi. Bu esa ijtimoiy himoya tizimi doirasida mazkur oilalarni kompleks qo‘llab-quvvatlash, ularning psixologik holatini barqarorlashtirish va jamiyatga to‘liq integratsiyalashuvini ta’minlash zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi.

Nogironligi bor farzandni tarbiyalayotgan oilalar ijtimoiy himoya tizimining markaziy va ustuvor subyektlaridan biri hisoblanadi. Chunki bunday oilalar faqatgina yordam oluvchi emas, balki ijtimoiy siyosat samaradorligini belgilovchi muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi. Nogiron bolalarning rivojlanishi, ta’lim olishi, reabilitatsiyasi va jamiyatga moslashuvi bevosita oilaning imkoniyatlari, barqarorligi hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasiga bog‘liq.

Ijtimoiy himoya tizimida nogironligi bor farzandli oilalar bilan ishlash davlatning insonparvarlik tamoyillari, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar siyosatining amaliy ifodasi hisoblanadi. Mazkur oilalar ko‘pincha murakkab hayotiy vaziyatda bo‘lib, ularning ehtiyojlari faqat moddiy yordam bilan cheklanmaydi. Ular tibbiy xizmatlar, psixologik yordam, maxsus ta’lim, reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv hamda huquqiy himoya kabi ko‘p qirrali xizmatlarga muhtojdir. Nogironligi bor farzandli oilalar ijtimoiy himoya tizimi orqali jamiyat hayotiga faol integratsiyalashuvi mumkin. Agar tizim samarali ishlasa, bu oilalar jamiyatdan chetda qolgan “yordamga muhtoj guruh” sifatida emas, balki ijtimoiy hayotning to‘laqonli ishtirokchisi sifatida shakllanadi. Shu bois ijtimoiy himoya tizimi nogiron bolani emas, balki butun oilani qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks yondashuv asosida faoliyat yuritishi zarur.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaga yo‘naltirilgan ijtimoiy himoya modeli nogiron bolalarning rivojlanish natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ota-onalarning ijtimoiy va psixologik holati barqarorlashgan sari, bolada mustaqillik, moslashuvchanlik va

ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyati oshadi. Demak, nogironligi bor farzandli oilalar ijtimoiy himoya tizimida nafaqat himoyalanuvchi obyekt, balki ijtimoiy rivojlanishning muhim subyekti sifatida qaralishi lozim. Nogironligi bor farzandli oilalar bilan ishlashda ijtimoiy himoya tizimining muhim vazifalaridan biri oilaning ijtimoiy-psixologik barqarorligini ta’minlashdir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onaning psixologik holati bolaning rivojlanish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Doimiy stress, aybdorlik hissi, ijtimoiy izolyatsiya va kelajakka nisbatan noaniqlik oiladagi emotsional muhitni izdan chiqaradi.

Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy himoya tizimida psixologik xizmatlar alohida o‘rin egallashi lozim. Psixologik maslahat, qo‘llab-quvvatlovchi guruhlar, ota-onalar uchun treninglar oilaning ichki resurslarini faollashtirishga xizmat qiladi. Bu jarayon “resursga yo‘naltirilgan yondashuv” asosida olib borilganda, oila o‘z muammolarini passiv qabul qiluvchi emas, balki faol yechim izlovchi subyektga aylanadi. Nogironligi bor farzandli oilalarda ijtimoiy-psixologik barqarorlikni ta’minlash, shuningdek, oilaviy nizolarni kamaytirish va ajrimlarning oldini olishda ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar o‘rtasidagi munosabatlar mustahkam bo‘lsa, bu bolaning psixik holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi va uning ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, nogironligi bor farzandli oilalar ijtimoiy himoya tizimining eng muhim va ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur oilalarning barqarorligi va farzandning to‘laqonli rivojlanishi bevosita ijtimoiy himoya tizimining samaradorligiga bog‘liq. Ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, nogironligi bor farzandli oilalarni qo‘llab-quvvatlash faqat moddiy yordam bilan cheklanmasdan, psixologik, pedagogik, tibbiy va ijtimoiy xizmatlarning uzviy integratsiyasini talab qiladi. Bunday kompleks yondashuv oilaning ichki resurslarini mustahkamlash, bolaning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash hamda jamiyatda teng imkoniyatlarni ta’minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, nogironligi bor farzandli oilalarning ijtimoiy himoya tizimidagi o‘rni ularning jamiyat barqarorligi va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashdagi roli bilan belgilanadi. Ushbu oilalarni qo‘llab-quvvatlash orqali jamiyatda inklyuziv muhit shakllanadi, ijtimoiy adolat tamoyillari mustahkamlanadi va inson

qadr-qimmatiga asoslangan ijtimoiy siyosat amalga oshiriladi. Shu bois, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish jarayonida nogironligi bor farzandli oilalar ehtiyojlarini chuqur o‘rganish va ularga yo‘naltirilgan barqaror mexanizmlarni joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Андреева, И. С. Семья. Книга для чтения / И. С. Андреева, А. В. Гулыга. - М. : Алгоритм, 2005. - С. 85.
2. Блинков, Ю.А, Губарев, Е.А. Основы формирования полноценной жизнедеятельности детей с ограниченными возможностями. - Курск: Изд-во КГМУ, 1999. - 432 с.
3. Дементьева, Н.Ф. Социализация лиц с задержкой интеллектуального развития и возможности интеграции их в общество // Медико-социальная экспертиза и реабилитация. - М.: Медицина, 2004. - №1. - с. 1-9.
4. Гальего Рубен Давид Гонсалес. Белое на черном. - М.: Лимбус Пресс, 2005. - 224 с.
5. Социальная работа с инвалидами: Настольная книга специалиста / Под. ред. Е.М. Холостовой. - М.: Институт социальной работы, 1996. - 210 с.
6. Treves, F. The Elephant Man and Other Reminiscences. London, 1923.
7. Qodirova M.X., Karimova L.T. Korreksion pedagogika asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
8. Назарова Н.М. Инклюзивное образование: Методология и пра ктика. – Москва: Академия, 2016.

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGI FAOLIYATIDA RASMIY-IDORAVIY DISKURSNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Boltabayeva Ma’rifatxon Baxromjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi
Gaipova Gulrux Mamurovna
Namangan shaxar 1-sonli umumta’lim o‘rta ta’lim maktabi
Oliy toifali boshlang‘ich sinf o’qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda muhim institutsional subyekt hisoblangan Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatiga oid rasmiy-idoraviy matnlar lingvistik nuqtayi nazardan chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida ijtimoiy himoya diskursining nazariy

asoslari, rasmiy-idoraviy uslubning leksik-semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlari, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlarda qo‘llaniladigan terminlarning pragmatik va kommunikativ vazifalari yoritiladi. Maqola natijalari ijtimoiy sohada ishlab chiqilayotgan hujjatlar tilini takomillashtirish, ularning tushunarlilik va ta’sirchanlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, diskurs tahlili, rasmiy-idoraviy uslub, terminologiya, pragmatika, institutsional diskurs.

Zamonaviy tilshunoslikda diskurs tushunchasi jamiyat hayotining turli sohalarida kechayotgan ijtimoiy jarayonlarni til orqali anglash va talqin etish imkonini beruvchi muhim ilmiy kategoriya sifatida qaraladi. Xususan, ijtimoiy himoya sohasi bilan bog‘liq rasmiy hujjatlar, strategiyalar, qarorlar va bayonotlar davlatning aholi oldidagi ijtimoiy majburiyatlarini ifodalovchi institutsional diskurs sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim rol o‘ynaydi.[1] Shu bois, mazkur agentlik faoliyatida qo‘llaniladigan rasmiy-idoraviy matnlarni lingvistik jihatdan chuqur o‘rganish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Ijtimoiy himoya diskursi institutsional diskurs turlaridan biri bo‘lib, u davlat va fuqaro o‘rtasidagi kommunikativ munosabatlarni tartibga soladi. Ushbu diskursning asosiy belgilariga normativlik, rasmiylik, standartlashuv va ijtimoiy mas’uliyatni ifodalashga xosdir. Lingvistik nuqtayi nazardan, ijtimoiy himoya diskursida abstrakt tushunchalar, baholovchi birliklar va ijtimoiy ahamiyatga ega terminlar faol qo‘llaniladi.[2] Bunday diskurs ijtimoiy adolat, tenglik va davlat g‘amxo‘rligi kabi konseptlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi hujjatlarida qo‘llaniladigan leksik birliklar asosan rasmiy-idoraviy va ijtimoiy-siyosiy leksikaga mansubdir. Jumladan, “ijtimoiy nafaqa”, “manzilli ijtimoiy yordam”, “ijtimoiy xizmatlar”, “zaif qatlam”, “davlat kafolatlari” kabi terminlar yuqori chastotaga ega.[3] Ushbu terminlar semantik jihatdan aniqligi bilan ajralib turadi hamda huquqiy va ijtimoiy mazmunni bir vaqtning o‘zida ifodalaydi. Leksik birliklarning bunday tanlanishi matnning rasmiyligini ta’minlash bilan birga, uning institutsional xarakterini kuchaytiradi.

Rasmiy-idoraviy diskursda otlashgan birliklar, murakkab so‘z birikmalari va passiv konstruksiyalarning ustunligi kuzatiladi. Xususan, fe’llarning majhul nisbatda qo‘llanishi subyektni umumlashtirish va normativlikni ta’kidlash vazifasini bajaradi. Sintaktik jihatdan esa murakkab qo‘shma gaplar, izohlovchi konstruktsiyalar va normativ xarakterga ega qoliplar keng qo‘llaniladi.[4] Bu holat axborotning aniq va huquqiy jihatdan mukammal ifodalanishini ta’minlaydi.

Globallashuv jarayonlari ijtimoiy himoya sohasi terminologiyasida ham o‘z aksini topmoqda. Xususan, ingliz tilidan tarjima qilinib yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirilgan terminlar rasmiy-idoraviy diskursda tobora faol qo‘llanilmoqda. Bunday terminlar xalqaro hujjatlar, grant loyihalari, strategik dasturlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik doirasida tilimizga kirib kelgan.[5]

Masalan, “social protection” termini o‘zbek tilida “ijtimoiy himoya” shaklida kalkalash yo‘li bilan tarjima qilingan bo‘lib, bugungi kunda asosiy tushunchaviy birlik sifatida mustahkam o‘rin egallagan. Shuningdek, “social services” – “ijtimoiy xizmatlar”, “vulnerable groups” – “zaif qatlamlar”, “inclusive policy” – “inklyuziv siyosat” kabi terminlar semantik jihatdan moslashtirilgan holda qo‘llanilmoqda.[6]

Ushbu terminlarning lingvistik tahlili shuni ko‘rsatadiki, ularning aksariyati kalka yoki semantik moslashtirish orqali o‘zlashtirilgan. Bu holat milliy til me’yorlarini saqlagan holda xalqaro terminologiyani joriy etish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, ayrim terminlarning mazmuni kengayib, mahalliy ijtimoiy-siyosiy sharoitga mos pragmatik yuklama kasb etmoqda.

Ijtimoiy himoya sohasiga oid terminlar nafaqat nominativ, balki pragmatik vazifani ham bajaradi. Ular orqali davlatning ijtimoiy siyosati, aholi manfaatlariga qaratilgan strategik maqsadlar kommunikativ tarzda ifodalanadi.[7] Xususan, ingliz tilidan kirib kelgan terminlarning rasmiy hujjatlarda qo‘llanilishi xalqaro standartlarga moslik va institutsional ochiqlikni ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Terminlarning izchil va barqaror qo‘llanilishi matnning ishonchliligini oshiradi hamda rasmiy diskursning ta’sirchanligini kuchaytiradi.

Ilova.1 Ijtimoiy himoya sohasiga oid inglizcha terminlar va ularning o‘zbek tiliga tarjimasi

№	Inglizcha termin (EN)	O‘zbekcha muqobil (UZ)	Lingvistik va pragmatik izoh
1	Social protection	Ijtimoiy himoya	Kalka usulida tarjima qilingan asosiy termin bo‘lib, davlatning aholini qo‘llab-quvvatlash siyosatini ifodalaydi.
2	Social security	Ijtimoiy ta’minot	Semantik jihatdan torroq tushuncha; pensiya, nafaqa va kafolatlarni bildiradi.
3	Social services	Ijtimoiy xizmatlar	Institutsional diskursda faol qo‘llanadi, xizmat ko‘rsatish tizimini anglatadi.
4	Vulnerable groups	Zaif qatlamlar	Lingvokulturologik moslashtirish orqali tarjima qilingan termin.
5	Targeted assistance	Manzilli yordam	Ijtimoiy siyosatda selektivlikni bildiruvchi termin.
6	Inclusive policy	Inklyuziv siyosat	Inglizcha “inclusive” so‘zining transliteratsiya + semantik moslashuvi.
7	Welfare state	Ijtimoiy davlat	Siyosiy-lingvistik diskursda keng qo‘llanadigan konseptual birlik.
8	Social inclusion	Ijtimoiy integratsiya	Jamiyatga moslashuv jarayonini ifodalovchi abstrakt termin.
9	Cash transfer	Pul mablag‘lari transferi	Xalqaro hujjatlarda uchraydigan iqtisodiy-ijtimoiy termin.
10	Policy framework	Siyosiy-huquqiy asos	Rasmiy hujjatlarda strategik yo‘nalishlarni belgilovchi kompleks termin.
11	Social assistance	Ijtimoiy yordam	Ijtimoiy himoyaning amaliy shaklini bildiruvchi umumiy termin.
12	Means-tested benefits	Daromadga asoslangan nafaqalar	Selektiv ijtimoiy yordam mexanizmini ifodalaydi.
13	Universal benefits	Umumiy nafaqalar	Barcha aholi qatlamlariga teng taqdim etiladigan yordam turi.
14	Poverty reduction	Kambag‘allikni qisqartirish	Ijtimoiy siyosatning strategik maqsadini ifodalovchi termin.
15	Social policy	Ijtimoiy siyosat	Davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan faoliyatini ifodalaydi.
16	Child benefits	Bolalar nafaqasi	Demografik siyosat bilan bog‘liq termin.
17	Disability benefits	Nogironlik nafaqalari	Maxsus ijtimoiy ehtiyojlarni qamrab oluvchi termin.

18 Elderly care Keksalarga parvarish Ijtimoiy xizmatlarning alohida yo‘nalishini bildiradi.

19 Community-based services Jamiyatga asoslangan xizmatlar Xalqaro diskursda faol ishlatiluvchi termin.

20 Social riskIjtimoiy xavf Ijtimoiy himoya mexanizmlarini asoslovchi tushuncha.

Rasmiy hujjatlarning asosiy maqsadi axborotni aniq, lo‘nda va tushunarli yetkazishdan iborat. Biroq haddan tashqari murakkab sintaktik tuzilmalar va terminologik yuklama ayrim hollarda matnni idrok etishni qiyinlashtiradi. Shu sababli, rasmiy-idoraviy diskursda lingvistik soddalashtirish va kommunikativ samaradorlikni oshirish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida qo‘llaniladigan rasmiy-idoraviy diskurs o‘ziga xos lingvistik tizimga ega. Terminologik aniqlik, sintaktik barqarorlik va pragmatik yo‘naltirilganlik ushbu diskursning asosiy belgilaridir. Mazkur ilmiy tahlil natijalari ijtimoiy himoya sohasidagi rasmiy hujjatlar tilini yanada takomillashtirish uchun nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva D. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Akademiya nashr, 2019.
2. Diskurs tahlili va institutsional diskursga oid ilmiy manbalar.
3. Fairclough N. Language and Power. – London: Longman, 2015.
4. Karimov S. Ijtimoiy terminologiyaning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent, 2017.
5. Mahmudov N. O‘zbek tilining rasmiy-idoraviy uslubi. – Toshkent: Universitet, 2019.
6. Marifatkhon Boltabayeva. (2025). The Clash Of Religious and Secular Views In Graham Greene’s Works. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 6(3), 8. https://doi.org/10.47134/emergent. v4i1.64
7. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy himoya sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya sohasiga oid farmon va qarorlari.

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HIMOYA TIZIMINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Axmedova Munira Bahromovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi, mustaqillik yillarida uning rivojlanish bosqichlari hamda so‘nggi yillarda amalga oshirilgan institutsional islohotlar tahlil qilinadi. Ijtimoiy himoya tizimining aholini qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni, davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlari va aholining ehtiyojmand qatlamlariga qaratilgan chora-tadbirlar yoritib beriladi. Shuningdek, ijtimoiy himoya sohasida zamonaviy yondashuvlar va tizimni takomillashtirish istiqbollari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, aholining ehtiyojmand qatlamlari, davlat islohotlari, ijtimoiy nafaqa, ijtimoiy xizmatlar, institutsional rivojlanish, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy ta’minot.

Har qanday davlatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, avvalo, aholining turmush darajasi va sifatini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda ehtiyojmand qatlamlarni samarali qo‘llab-quvvatlash bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu jihatdan, ijtimoiy himoya tizimi davlat ijtimoiy siyosatining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda ham mustaqillik yillaridan boshlab aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilib, ushbu sohada keng ko‘lamli huquqiy, tashkiliy va institutsional islohotlar amalga oshirildi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligi mustahkamlanib, unda har bir fuqaroning munosib hayot kechirish, ijtimoiy ta’minot, tibbiy xizmatdan foydalanish va ijtimoiy himoyaga bo‘lgan huquqlari kafolatlangan. Xususan, Konstitutsiyada mehnatga layoqatsiz shaxslar, keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda boquvchisini yo‘qotgan fuqarolarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash zarurligi alohida ta’kidlanadi. Mazkur konstitutsiyaviy normalar mamlakatda ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish va rivojlantirishning huquqiy poydevorini yaratib berdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida ijtimoiy

himoya tizimi asosan aholining eng zaif qatlamlarini ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordamlar orqali qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, keyingi bosqichlarda ushbu tizim bosqichma-bosqich takomillashtirildi. Jumladan, “Aholini ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”, “Davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi qonunlar ijtimoiy himoya sohasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar orqali ijtimoiy ta’minot, nafaqa va pensiya tizimining huquqiy asoslari mustahkamlandi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini tubdan isloh qilishga qaratilgan Prezident farmon va qarorlari ushbu sohada yangi bosqichni boshlab berdi. Xususan, davlat rahbarining ijtimoiy siyosatni kuchaytirish, kambag‘allikni qisqartirish, aholining ehtiyojmand qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan farmonlari ijtimoiy himoya tizimining institutsional jihatdan yangilanishiga xizmat qildi. Ushbu hujjatlar asosida ijtimoiy yordamning manzilliligi, shaffofligi va samaradorligini oshirish, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish hamda aholiga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish mexanizmlarini soddalashtirishga alohida e’tibor qaratildi.

Ayniqsa, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida ijtimoiy davlat tamoyillarini izchil amalga oshirish, inson qadrini ulug‘lash va ijtimoiy adolatni ta’minlash ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Mazkur strategik hujjatlarda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yagona boshqaruv asosida tashkil etish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish muhim yo‘nalishlar sifatida qayd etilgan. Natijada ijtimoiy himoya sohasida yangi institutlar tashkil etildi va mavjud tizim tubdan takomillashtirildi. Shu bilan birga, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishi faqat moddiy yordam ko‘rsatish bilan cheklanib qolmay, balki aholining bandligini ta’minlash, kasbga yo‘naltirish, ijtimoiy moslashuv va reabilitatsiya xizmatlarini rivojlantirish kabi kompleks chora-tadbirlarni ham o‘z ichiga olmoqda. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy, inson manfaatlariga yo‘naltirilgan va barqaror modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, ushbu jarayonda qabul qilingan qonunlar va Prezident farmonlarining ahamiyati

hamda ijtimoiy himoya sohasidagi islohotlarning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, davlat boshqaruvi tizimidagi o‘zgarishlar hamda jamiyat ehtiyojlarining evolyutsiyasi bilan bevosita bog‘liqdir. Mustaqillikning ilk yillarida sobiq markazlashgan tizimdan meros bo‘lib qolgan ijtimoiy ta’minot mexanizmlarini yangi davr talablariga moslashtirish zarurati yuzaga keldi. Bu davrda davlat ijtimoiy himoyaning asosiy kafolatchisi sifatida maydonga chiqib, aholining eng zaif qatlamlarini himoya qilishni ustuvor vazifa etib belgiladi. Iqtisodiy islohotlarning murakkab sharoitida aholining turmush darajasini keskin pasayib ketishining oldini olish maqsadida ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiyalar va yordam pullari orqali qo‘llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi. Dastlabki bosqichda ijtimoiy himoya asosan kompensatsion xarakterga ega bo‘lib, aholining kam ta’minlangan qatlamlariga davlat tomonidan moddiy yordam ko‘rsatishga yo‘naltirilgan edi. Pensiya ta’minoti, bolali oilalarga nafaqalar, nogironligi bo‘lgan shaxslarga beriladigan yordamlar ijtimoiy himoyaning asosiy vositasi sifatida namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga, ushbu davrda ijtimoiy himoya tizimi ko‘proq markazlashgan va umumiy yondashuvga asoslangan bo‘lib, yordam ko‘rsatishda manzillilik va ehtiyojni aniq baholash mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan edi. Keyingi yillarda iqtisodiy barqarorlikning bosqichma-bosqich ta’minlanishi ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi. Bu davrda ijtimoiy himoyaga oid qonunchilik bazasi sezilarli darajada mustahkamlanib, tizimning huquqiy asoslari takomillashtirildi. Pensiya ta’minoti, ijtimoiy nafaqalar, mehnatga layoqatsiz fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yanada aniqlashtirildi. Ijtimoiy himoya tizimi davlat tomonidan boshqariladigan, ammo jamiyat ehtiyojlariga moslashib boruvchi mexanizm sifatida shakllandi. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining rivojlanishida muhim burilish nuqtasi sifatida so‘nggi yillarda amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlarni alohida ta’kidlash lozim. Bu davrda ijtimoiy himoya siyosati faqatgina yordam ko‘rsatish bilan cheklanib qolmasdan, balki kambag‘allikni qisqartirish, aholining iqtisodiy faolligini oshirish va o‘zini o‘zi ta’minlash imkoniyatlarini

kengaytirishga qaratildi. Ijtimoiy himoya tizimi faol ijtimoiy siyosat konsepsiyasi asosida qayta ko‘rib chiqildi, ya’ni aholiga passiv yordam berishdan ko‘ra, ularni ijtimoiy-iqtisodiy hayotga faol jalb etish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Mazkur jarayonda ijtimoiy yordamning manzilliligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etdi. Aholining daromadlari, ijtimoiy holati va ehtiyojlarini aniqlashga qaratilgan yangi mexanizmlar joriy etildi. Mahalla instituti ijtimoiy himoya tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida faol ishtirok eta boshladi. Bu orqali davlat ijtimoiy yordamni bevosita ehtiyojmand oilalarga yetkazish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi muhim rol o‘ynadi. Ijtimoiy nafaqalar va yordamlarni tayinlash jarayonlarining avtomatlashtirilishi, yagona axborot bazalarining shakllantirilishi inson omili bilan bog‘liq kamchiliklarni kamaytirishga, shaffoflikni oshirishga va korrupsion xavflarni minimallashtirishga xizmat qildi. Natijada ijtimoiy himoya tizimi zamonaviy boshqaruv tamoyillariga asoslangan, samarali va ochiq tizimga aylana boshladi. jtimoiy himoya tizimida nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar, yolg‘iz keksalar va boquvchisini yo‘qotgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash masalalari ham izchil rivojlantirildi. Ushbu toifadagi aholiga nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki ularning jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, bandlikni ta’minlash va kasbiy tayyorgarlik dasturlari ijtimoiy himoya tizimining ajralmas qismiga aylandi. So‘nggi bosqichda ijtimoiy himoya tizimi institutsional jihatdan yangi bosqichga ko‘tarildi. Yagona davlat siyosatini yurituvchi maxsus organlar faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi, vakolatlarning aniq taqsimlanishi hamda hududiy darajada ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimining rivojlantirilishi ushbu sohaning samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Bu jarayon ijtimoiy himoya tizimini kompleks, uzviy va barqaror mexanizm sifatida shakllantirishga xizmat qildi. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi evolyutsion xarakterga ega bo‘lib, u davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatini izchil amalga oshirish, inson manfaatlarini ustuvor qo‘yish hamda ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan. Mazkur tizim bugungi kunda nafaqat aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-

quvvatlash, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlash va barqaror rivojlanish omili sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishida muhim jihatlardan biri uning davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan uzviy bog‘liqligidir. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar jarayonida ijtimoiy himoya masalalari makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, kambag‘allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan strategik vazifalar bilan uyg‘un holda rivojlanib bormoqda. Shu ma’noda, ijtimoiy himoya tizimi davlat tomonidan olib borilayotgan bozor islohotlarining ijtimoiy oqibatlarini yumshatish, ijtimoiy tabaqalanishning keskinlashuvini oldini olish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida kambag‘allik muammosiga yondashuvning tubdan o‘zgarishi alohida ahamiyat kasb etadi. An’anaviy ravishda ijtimoiy himoya faqat kam ta’minlangan qatlamlarga yordam ko‘rsatish bilan cheklangan bo‘lsa, hozirgi bosqichda kambag‘allikni aniqlash, baholash va uni qisqartirishga qaratilgan tizimli yondashuv shakllandi. Ijtimoiy himoya tizimi endilikda faqat oqibatlarni bartaraf etishga emas, balki kambag‘allikning ildiz omillarini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu esa bandlikni ta’minlash, kasb-hunar o‘rgatish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va aholining iqtisodiy faolligini oshirish bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimining hududiy jihatdan takomillashuvi ham muhim ahamiyatga ega. Hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, qishloq joylarda yashovchi aholining ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Hududiy darajada ijtimoiy himoya tizimining samarali faoliyat yuritishi aholining real ehtiyojlarini aniqlash, mahalliy sharoitlarni hisobga olish va manzilli yondashuvni ta’minlash imkonini bermoqda. Bu jarayonda mahalla instituti ijtimoiy himoya tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida mustahkamlanib, davlat va jamiyat o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajarmoqda. Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda inson huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillarining ustuvorligi ham alohida e’tiborga loyiqdir. Ijtimoiy himoya tizimi har bir fuqaroning munosib hayot kechirish huquqini ta’minlashga xizmat qilishi lozim. Shu sababli, ijtimoiy siyosatda teng imkoniyatlar yaratish,

diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik, aholining barcha qatlamlari uchun ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkonini kafolatlash masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining huquqiy asoslarini yanada mustahkamlashni va uni xalqaro standartlarga moslashtirishni taqozo etadi. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan moliyaviy barqarorlikka ham bog‘liqdir. Davlat byudjeti mablag‘laridan oqilona foydalanish, ijtimoiy xarajatlarning samaradorligini oshirish va moliyaviy resurslarni to‘g‘ri yo‘naltirish ijtimoiy himoya tizimining barqaror rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi. Bu borada ijtimoiy dasturlarni baholash, monitoring qilish va natijadorlikni tahlil etish mexanizmlarining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Natijaga yo‘naltirilgan yondashuv ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy himoya tizimida nodavlat sektor va fuqarolik jamiyati institutlarining roli ham tobora ortib bormoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlar, xayriya jamg‘armalari va jamoat birlashmalari davlat bilan hamkorlikda ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishda faol ishtirok etmoqda. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining ko‘p subyektli va ko‘p darajali modelini shakllantirishga imkon bermoqda. Davlat va nodavlat sektor o‘rtasidagi hamkorlik ijtimoiy himoya tizimining moslashuvchanligini oshirish va aholining turli ehtiyojlariga tezkor javob qaytarish imkonini yaratmoqda. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi bosqichma-bosqich rivojlanib, bugungi kunda inson manfaatlarini ustuvor qo‘yadigan, manzilli, shaffof va barqaror tizimga aylanish yo‘lidan bormoqda. Mazkur tizim nafaqat ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida faol omil sifatida namoyon bo‘lib, davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatini amalga oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy yo‘naltirilgan davlat siyosatining muhim natijasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mustaqillik yillarida mazkur tizim bosqichma-bosqich takomillashib, dastlab aholining eng zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan kompensatsion mexanizmlardan, bugungi kunda inson manfaatlarini ustuvor qo‘yuvchi, manzilli va tizimli ijtimoiy himoya modeliga aylanish yo‘lini bosib o‘tdi. Bu jarayonda ijtimoiy himoya

tizimi nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish vositasi, balki jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va barqaror rivojlanishga erishishning muhim omiliga aylandi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishida huquqiy bazaning mustahkamlanishi, Prezident farmon va qarorlari orqali institutsional islohotlarning amalga oshirilishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Konstitutsiyaviy normalar, sohaga oid qonunlar hamda strategik dasturlar ijtimoiy himoya tizimini yagona siyosiy va tashkiliy asosda rivojlantirishga xizmat qildi. Ayniqsa, so‘nggi yillarda kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy yordamning manzilliligini ta’minlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish va ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ushbu sohada yangi bosqichni boshlab berdi. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi aholining bandligini ta’minlash, kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy moslashuv va reabilitatsiya kabi yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanayotgani muhim ilmiy xulosalardan biridir. Bu holat ijtimoiy himoyaning passiv modelidan faol modeliga o‘tish jarayonining izchil amalga oshirilayotganidan dalolat beradi. Natijada ijtimoiy himoya tizimi nafaqat ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, balki ularning jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi davlatning ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirish, inson qadrini ulug‘lash va ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan uzoq muddatli strategiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Kelgusida ushbu tizimni yanada takomillashtirish, xalqaro tajribani keng joriy etish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish ijtimoiy himoya sohasining ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Aholini ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining aholini ijtimoiy himoya qilish va kambag‘allikni qisqartirishga oid farmon va qarorlari.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga oid qarorlari.
8. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
9. Mirziyoyev Sh.M. Inson qadrini ta’minlash – davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi. – Toshkent, 2021.
10. Ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya masalalariga oid ilmiy maqolalar va tahliliy materiallar to‘plami.

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI, AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

M.A.Abduraximova
Termiz Davlat Pedagogika Instituti o‘qituvchisi
M.K.Naimova
Termiz Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari, evolyutsiyasi, global miqyosdagi amaliy modellari va rivojlanish tendensiyalarini tahlil qiladi. Jumladan, O'zbekistonda ijtimoiy davlatni shakllantirish, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining o'ziga xos xususiyatlari, mavjud yutuqlar, muammolar va istiqbolli yo'nalishlar atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqolada inson qadri tamoyili asosida amalga oshirilayotgan islohotlar, "Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" kabi dasturlarning samaradorligi hamda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning minimal iste'mol xarajatlari darajasiga yetkazilishi kabi muhim o'zgarishlar ilmiy-tahliliy asosda yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish bo'yicha global tajribalar umumlashtirilgan holda, O'zbekiston uchun dolzarb tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy davlat, Aholini himoya qilish, Ijtimoiy himoya modellari, O'zbekiston, Inson qadri, Barqaror rivojlanish, Global tendensiyalar

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy davlatchilikning muhim tamoyillaridan biri bo'lib, fuqarolarning hayot sifatini ta'minlash, ijtimoiy adolat va tenglikni kafolatlashga qaratilgan davlat siyosatini anglatadi. Ushbu konsepsiya, ayniqsa, globallashuv jarayonlari, iqtisodiy inqirozlar va demografik o'zgarishlar fonida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tarixan ijtimoiy himoya tizimlari diniy va xayriya muassasalaridan boshlangan bo'lsa-da, bugungi kunda ular davlatning fuqarolar oldidagi asosiy majburiyatlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "inson qadri" tamoyili asosida olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar mamlakatda ijtimoiy davlat qurish yo'lidagi jiddiy intilishlarning yorqin namunasidir. Yangi Konstitutsiyaning referendum orqali qabul qilinishi bilan O'zbekistonning ijtimoiy davlat maqomi konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanganligi ushbu jarayonning muhim bosqichidir. Ushbu maqola ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslarini, global miqyosdagi amaliy modellarini, O'zbekistondagi shakllanish jarayonini, mavjud muammolarini va kelajakdagi rivojlanish tendensiyalarini ilmiy tahlil qilishga qaratilgan.

Ijtimoiy davlat g'oyasi uzoq tarixiy ildizlarga ega bo'lib, uning shakllanishida turli falsafiy va huquqiy oqimlar muhim rol o'ynagan. Lorenz fon Shtaynning 1850 yildagi "Ijtimoiy monarxiya" asarida davlatning fuqarolar farovonligini ta'minlash va ijtimoiy tenglikni kafolatlash zaruriyati ta'kidlangan. Abu Nasr Forobiy kabi Markaziy Osiyo mutafakkirlari ham o'z asarlarida adolatli va ijtimoiy himoyani ta'minlovchi jamiyat g'oyalarini ilgari surganlar. Zamonaviy tushunchada ijtimoiy davlat deganda, iqtisodiy rivojlanishning yuqori darajasiga erishgan, daromadlarni qayta taqsimlash mexanizmlari orqali aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlaydigan, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan va fuqarolar farovonligi uchun davlatning yakuniy javobgarligini o'z zimmasiga olgan davlat tushuniladi. Konsepsiyaning evolyutsiyasi dastlabki xayriya va diniy muassasalardan boshlab, keyinchalik davlatning ijtimoiy mas'uliyatini kengaytirishga olib kelgan. Masalan, Rim imperiyasida milodiy 347 yilda ochilgan xayriya maktablari kabi dastlabki ijtimoiy himoya shakllari mavjud bo'lgan. XX asrda esa ijtimoiy davlat

tamoyillari ko'plab mamlakatlar konstitutsiyalarida mustahkamlangan.

Sotsial-demokratik model (masalan, Skandinaviya mamlakatlari): Ushbu modelda davlat ijtimoiy himoya tizimining asosiy ta'minotchisi hisoblanadi. Yuqori soliqlar orqali to'plangan mablag'lar universal sog'liqni saqlash, bepul ta'lim, yuqori pensiyalar va keng qamrovli nafaqalar kabi ijtimoiy xizmatlarga yo'naltiriladi. Maqsad – ijtimoiy tenglikni maksimal darajada ta'minlash va kambag'allikni bartaraf etish.

Neoliberal model (masalan, AQSh): Ushbu modelda ijtimoiy himoya tizimida bozor mexanizmlari va shaxsiy javobgarlik ustuvor ahamiyatga ega. Davlatning ijtimoiy xarajatlari nisbatan kam bo'lib, ijtimoiy sug'urta va xususiy sektorning roli katta. Ijtimoiy yordam asosan eng muhtoj qatlamlarga, qat'iy maqsadli yo'naltirilgan holda beriladi.

Neokonservativ (aralash) model (masalan, Germaniya): Ushbu modelda davlat, bozor va oilaning ijtimoiy himoyadagi rollari mutanosib ravishda taqsimlanadi. Ijtimoiy sug'urta tizimlari keng rivojlangan bo'lib, ular ish beruvchilar va xodimlar hisobidan moliyalashtiriladi. Davlatning roli asosan tizimni tartibga solish va muhtojlarga minimal kafolatlarni ta'minlashdan iborat.

Sharqiy Osiyo modeli (masalan, Janubiy Koreya, Yaponiya): Bu modelda davlat xarajatlari nisbatan kam (masalan, Yevropa Ittifoqida YaIMning 34% ga nisbatan 7%) bo'lib, oila va mahalliy boshqaruv institutlarining ijtimoiy himoyadagi roli ustuvor hisoblanadi. Ta'limga katta e'tibor beriladi.

Globallashuv va iqtisodiy inqirozlar 21-asrda ijtimoiy himoya tizimlarining rolini yanada kuchaytirdi. Biroq, davlat qarzlarining o'sishi, ishsizlikning yuqoriligi va demografik o'zgarishlar ushbu tizimlarning barqarorligini ta'minlashda qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Rivojlanayotgan davlatlarda, masalan, Hindiston va Indoneziyada YaIMning 1-2% i ijtimoiy himoyaga sarflansa, Janubiy Koreya va Tunisda bu ko'rsatkich 5-20% gacha yetadi. Bu holat mamlakatlarning iqtisodiy imkoniyatlari va ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan dalolat beradi.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "inson qadri" tamoyili O'zbekistonda ijtimoiy davlat konsepsiyasini shakllantirishning asosiy g'oyaviy poydevori bo'lib

xizmat qilmoqda. 2023 yilda yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi bilan O'zbekistonning ijtimoiy davlat maqomi konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamlandi. Konstitutsiyaning 37-moddasiga kiritilgan o'zgarishlar munosib mehnat, adolatli haq to'lash va ishsizlikdan himoyalanish huquqlarini yanada mustahkamladi. Bu islohotlar ijtimoiy tenglik va adolatga asoslangan, kambag'allikni qisqartirish, munosib turmush sharoitlarini ta'minlash, shu jumladan minimal yashash darajasi, yetarli ish haqi va xavfsiz mehnat sharoitlarini kafolatlashga qaratilgan.

Ijtimoiy yordam tizimining kengayishi: 2017 yilda 500 ming oila ijtimoiy yordam olgan bo'lsa, 2022 yilda bu ko'rsatkich 2 milliondan ortiq oilaga yetdi. Ijtimoiy yordam uchun ajratilgan mablag'lar yetti barobar oshirilib, yillik 11 trillion so'mga yetkazildi.

"Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" dasturlari: Ushbu dasturlar orqali ehtiyojmand oilalar, xotin-qizlar va yoshlar maqsadli qo'llab-quvvatlanmoqda, ularning bandligi ta'minlanmoqda va kambag'allikni qisqartirishga erishilmoqda.

Pensiya va ijtimoiy nafaqalarni oshirish: 2022 yilda pensiya va ijtimoiy nafaqalar minimal iste'mol xarajatlari darajasiga yetkazildi, bu aholi turmush darajasini oshirishda muhim qadam bo'ldi.

Uy-joy qurilishi va ta'lim sohasidagi yutuqlar: So'nggi olti yilda qariyb 300 mingta uy-joy qurildi (avvalgi davrlarga nisbatan o'n barobar ko'p) va 500 ming yangi talaba o'rni yaratildi, jami talabalar soni 5,3 millionga yetdi. Bu esa ta'lim va uy-joy bilan ta'minlash sohasidagi jiddiy o'zgarishlarni ko'rsatadi.

Davlat xizmatchilarini qisqartirish orqali mablag'larni ijtimoiy sohalarga yo'naltirish: Davlat xizmatchilari sonini 30-35% ga qisqartirish hisobiga tejalgan mablag'lar ijtimoiy dasturlarga yo'naltirilishi rejalashtirilgan.

Sog'liqni saqlash sohasining rivojlanishi: Sog'liqni saqlash xizmatlari uzoq hududlarga ham yetkazilmoqda, aholining sifatli tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda.

Prezidentning Xalq qabulxonalari va Virtual qabulxonalari orqali aholi muammolariga bevosita e'tibor qaratilishi ham ijtimoiy davlatning fuqarolar bilan ochiq muloqotga asoslangan modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasini amalga oshirishda bir qator muammolar va barqarorlik masalalari mavjud. Birinchidan, ijtimoiy

himoya tizimlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash doimiy dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Ijtimoiy xarajatlarning o'sishi, demografik yukning oshishi (masalan, keksa aholi sonining ko'payishi) va iqtisodiy tebranishlar davlat byudjetiga bosim o'tkazadi. Ikkinchidan, ijtimoiy dasturlarning samaradorligi va manzilliligini ta'minlash ham muhimdir. Ba'zida ijtimoiy yordamga haqiqiy muhtoj bo'lmagan shaxslarning kirishi yoki, aksincha, muhtojlarning tizimdan chetda qolishi kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin. Uchinchidan, mehnat bozoridagi o'zgarishlar (masalan, avtomatlashtirish, norasmiy bandlikning yuqoriligi) ham ijtimoiy himoya tizimlariga yangi talablar qo'yadi. To'rtinchidan, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va ijtimoiy harakatchanlikni oshirish bo'yicha uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish zarur. O'zbekiston misolida, aholining turli qatlamlari o'rtasidagi daromad farqlarini qisqartirish, ijtimoiy liftlarni ishga tushirish va hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni bartaraf etish masalalari dolzarb ahamiyatga ega.

Raqamlashtirish va ijtimoiy xizmatlarni avtomatlashtirish: Ijtimoiy yordamni taqdim etishda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish samaradorlikni oshirish va korrupsiyani kamaytirishga xizmat qiladi.

Inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish: Ta'lim, sog'liqni saqlash va malaka oshirishga investitsiyalar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ijtimoiy himoya tizimlarining barqarorligini ta'minlashning muhim omili sifatida qaralmoqda.

Ijtimoiy himoyaning moslashuvchan modellari: Mehnat bozorining o'zgaruvchan talablariga moslashadigan, masalan, norasmiy bandlikni qamrab oladigan va umr bo'yi ta'limni qo'llab-quvvatlaydigan ijtimoiy himoya tizimlari tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Ijtimoiy javobgarlikning oshishi: Nafaqat davlat, balki xususiy sektor, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlarining ijtimoiy himoyadagi roli kuchaymoqda.

Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan integratsiya: Ijtimoiy davlat konsepsiyasi BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (ayniqsa, qashshoqlikni tugatish, sog'liqni saqlash va farovonlikni ta'minlash, sifatli ta'lim) bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanmoqda.

O'zbekiston uchun bu tendensiyalar, xususan, ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish, inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish, mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashuvchan ijtimoiy himoya mexanizmlarini joriy etish orqali ijtimoiy davlatning kelajakdagi rivojlanishini belgilab beradi. Davlatning fuqarolar farovonligiga yo'naltirilgan siyosati, Prezidentning Xalq qabulxonalari faoliyati va "inson qadri" tamoyilining amalda tatbiq etilishi, aholining turmush sharoitini yaxshilashda davlatning rolini mustahkamlash bilan birga, fuqarolik jamiyati institutlarining ijtimoiy himoyadagi ishtirokini ham kengaytirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy davlatchilikning ajralmas qismi bo'lib, fuqarolarning munosib turmush darajasini, ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashga qaratilgan. Global miqyosda turli ijtimoiy himoya modellari mavjud bo'lib, ular mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi, siyosiy tuzumi va madaniy qadriyatlariga qarab farqlanadi. O'zbekiston so'nggi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida "inson qadri" tamoyili asosida ijtimoiy davlat qurish yo'lida jiddiy qadamlar tashladi. Yangi Konstitutsiyaning qabul qilinishi, "Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" kabi innovatsion dasturlarning joriy etilishi, pensiya va ijtimoiy nafaqalarni minimal iste'mol xarajatlari darajasiga yetkazish, uy-joy qurilishi va ta'lim sohasidagi ulkan yutuqlar O'zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi salohiyatini namoyon etadi.

Biroq, ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, dasturlarning samaradorligini oshirish, mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish va ijtimoiy tengsizlikni yanada kamaytirish kabi muammolar hali ham mavjud. Kelajakda raqamlashtirish, inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish va ijtimoiy himoyaning moslashuvchan modellarini joriy etish orqali O'zbekiston ijtimoiy davlat tamoyillarini yanada mustahkamlashi mumkin. Bu esa pirovardida har bir fuqaroning qadr-qimmatini e'zozlovchi, farovon va adolatli jamiyat qurishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Safarov, N. "Ijtimoiy davlat qurishning o‘zbek modeli: ustuvor yo‘nalishlar va tendensiyalar". Iqtisodiyot va ta’lim jurnali, №3, 2023.

2.Mullajonov, I. "Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini raqamlashtirish istiqbollari". Jamiyat va boshqaruv, №2, 2024.

3.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (Yangi tahrir). – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. (O‘zbekistonning ijtimoiy davlat deb e’lon qilinishi munosabati bilan).

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida. – Toshkent, 2023.

5.O’zbekiston Respublikasining Qonuni. Aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida. – Toshkent, 2020.

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY DAVLAT QURISH JARAYONIDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHNING ROLI

Madraximov Azamat Adilovich,
Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat qurish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining tutgan o‘rni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda “O‘zbekiston–2030” strategiyasida belgilangan ijtimoiy siyosat ustuvor yo‘nalishlari asosida aholini ijtimoiy himoya qilish mexanizmlarining rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Shuningdek, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari hamda dissertatsiyalar asosida ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish bo‘yicha xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, O‘zbekiston–2030 strategiyasi, Konstitutsiya, aholi farovonligi.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida ijtimoiy davlat qurish g‘oyasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligi mustahkamlab qo‘yilgan bo‘lib, unda inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida belgilangan.

Xususan, Konstitutsiyaning yangilangan tahririda ijtimoiy himoya, munosib turmush darajasi, davlatning aholiga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish majburiyatlari aniq normalar bilan mustahkamlangan [1. 2023:B.12]. Ushbu konstitutsiyaviy qoidalar “O‘zbekiston–2030” strategiyasida belgilangan maqsadlar bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilmoqda.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasining konstitutsiyaviy asoslari

Ijtimoiy davlat tushunchasi Konstitutsiyaviy-huquqiy kategoriya sifatida davlatning fuqarolar oldidagi ijtimoiy

mas’uliyatini anglatadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, davlat fuqarolarning ijtimoiy himoyasini ta’minlash, kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlash majburiyatini oladi.

Ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy davlatning asosiy belgilari sifatida aholining zaif qatlamlarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xavfsizlik tizimining mavjudligi va ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlarning kafolatlanishi [2. 2019:B.64] ko‘rsatib o‘tiladi.

Mazkur yondashuvlar Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimini tubdan isloh qilishga zamin yaratmoqda.

“O‘zbekiston–2030” strategiyasida ijtimoiy himoya masalalari

“O‘zbekiston–2030” strategiyasi mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning uzoq muddatli dasturi bo‘lib, unda aholi farovonligini oshirish markaziy o‘rinni egallaydi. Strategiyada kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy yordamning manzilliligini ta’minlash, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan [3. 2023:B.27].

Strategiyada belgilangan vazifalar doirasida ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordam tizimi takomillashtirilmoqda, ijtimoiy xizmatlar sifati oshirilmoqda va davlat va nodavlat sektorlar hamkorligi kengaytirilmoqda.

Bu esa ijtimoiy himoya tizimining ijtimoiy davlat qurishdagi rolini yanada kuchaytirmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar va dissertatsiyalarda ijtimoiy himoya masalalarining yoritilishi

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta’minlovchi muhim institut sifatida baholanadi. Jumladan, dissertatsiya tadqiqotlarida ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish, manzilli yordam mexanizmlarini joriy etish hamda hududiy xususiyatlarni inobatga olish zarurligi ta’kidlanadi [4. 2020:B.91].

Xorijiy ilmiy ishlarda esa ijtimoiy himoya tizimi inson kapitalini rivojlantirishning asosiy omili sifatida ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuvlar O‘zbekiston sharoitida ham dolzarb bo‘lib, ijtimoiy siyosatni ilmiy asosda olib borishga xizmat qilmoqda.

Pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslar soni

1991–2016 davri yakunida (2010–2016 kesimida) o‘sish sekin: 3 265,8 → 3 324,2 (+58,4 ming).

2017–2023 (Yangi O‘zbekiston davrida) o‘sish keskin: 3 488,9 → 4 827,3 (+1 338,4 ming).

Bu ko‘rsatkich “ijtimoiy himoya institutlari qamrovi”ning 2017-yildan keyin kengayganini ko‘rsatadi (sababi: tizimli islohotlar, ro‘yxatga olish, ma’muriy jarayonlarni soddalashtirish).

2010–2016: 97,3 → 292,9 (taxminan 3 baravar o‘sish).

2017–2024: 336,9 → 834,0 (taxminan 2,5 baravar o‘sish) va miqdor bazasi ancha yuqori bosqichga chiqqan.

1991–2016 davrida ijtimoiy yordam ko‘pincha turli kanallar orqali (mahalla, turli dasturlar) yuritilgan bo‘lib, qamrov va monitoringda fragmentatsiya muammosi ko‘p tilga olinadi. ILO/UNICEF/WB CODI hisobotida 2012–2017 oralig‘ida ijtimoiy himoya dasturlari oluvchilari 8,1 mln dan 6,4 mln ga tushgani qayd etiladi.

2017–2026 davrida esa asosiy burilish — registrlar va raqamli targeting:

UNICEF dasturi doirasida Single Registry of Social Protection (Yagona reyestr) pilotdan o‘tib, kengaygani, ariza topshirish hajmi oyiga 80 mingdan 400 mingga chiqqani va “qamrov” ~600 mingdan 1,2 mln ga oshgani keltiriladi.

Lex.uz hujjatlarida “Unified Register of Social Protection” atamasi va u orqali davlat xizmatlarida imtiyozlar qo‘llanishi mustahkamlangan.

2023-yil 1-iyundagi PF-82 asosida Prezident huzurida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tizimi (ijtimoiy xizmat va yordamni boshqarish, nazorat, muvofiqlashtirish) kuchaytirilgani ko‘rinadi.

UNDP/hamkorlar baholashida O‘zbekistonning ijtimoiy himoyaga xarajatlari:

2011: YAIMga nisbatan 11,3%

2018: 9,7% (pasayish trendi qayd etiladi)

World Bank “Public Expenditure Review”da pandemiya davrida (2020) ijtimoiy himoya dasturlari xarajatlari YAIMga nisbatan +0,5% ga oshgani qayd etiladi.

1991–2016 va 2017–2026 yillarda ijtimoiy himoya tizimi: komparativ (taqqoslama) tahlil

3.1. Davrlar kesimida institutsional yondashuvdagi farqlar

1991–2016 yillarda ijtimoiy himoya tizimi asosan pensiya-ta’minot va alohida yo‘nalishlar bo‘yicha yordam mexanizmlariga

tayangan bo‘lib, tizimda dasturlar va ro‘yxatga olish mexanizmlarining bir-biridan ajralganligi (fragmentatsiya) kuzatilgan. ILO–UNICEF–World Bankning CODI tahlilida ham ijtimoiy himoya dasturlari oluvchilari soni 2012 yildagi 8,1 mln dan 2017 yilda 6,4 mln ga qisqargani (−21%) qayd etiladi.

2017–2026 yillarda esa ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish yo‘nalishida manzillilik, raqamlashtirish va “yagona reyestr/registr” yondashuvi kuchaydi. Xususan, UNICEF materiallarida Single Registry of Social Protection (Yagona reyestr) pilotdan o‘tkazilib, mamlakat bo‘yicha joriy etilgani; natijada arizalar soni oyiga 80 mingdan 400 mingga oshgani va qamrov ~600 mingdan 1,2 mlnga kengaygani keltiriladi.

Shuningdek, 2023-yil 1-iyundagi PF-82 farmonida Prezident huzurida Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatini tashkil etish va ijtimoiy xizmat/yordam tizimini rivojlantirish choralarining belgilanishi institutsional bosqichni kuchaytirganini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy himoya tizimining ijtimoiy davlat qurishdagi roli

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi ijtimoiy davlat qurish jarayonining tayanch mexanizmi hisoblanadi. Ushbu tizim orqali davlat aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlaydi, ijtimoiy risklarni kamaytiradi va jamiyatda barqarorlikni ta’minlaydi.

Ijtimoiy himoya tizimining samarali faoliyati natijasida ijtimoiy tengsizlik kamayadi, aholi turmush darajasi yaxshilanadi va davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonch mustahkamlanadi [5. 2021:B.103].

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat qurish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi muhim strategik ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va “O‘zbekiston–2030” strategiyasida belgilangan vazifalar ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Ilmiy tadqiqotlar natijalari esa ushbu jarayonni ilmiy asosda rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat qurish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda “O‘zbekiston–2030” strategiyasida belgilangan vazifalar ijtimoiy himoya tizimini inson manfaatlariga xizmat qiluvchi mexanizm sifatida rivojlantirishga qaratilgan.

Shu bilan birga, 2025-yil 26-dekabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga murojaatnomasida ijtimoiy himoya sohasini yanada takomillashtirish, aholining ehtiyojmand qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirishga alohida e’tibor qaratilgani ushbu yo‘nalishdagi islohotlarning uzluksizligini ko‘rsatadi. Murojaatnomada ilgari surilgan vazifalar ijtimoiy himoya tizimini “Inson qadrini ulug‘lash” g‘oyasi asosida rivojlantirish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. “O‘zbekiston–2030” strategiyasi. – Toshkent, 2023.
4. Ismoilov S.S. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish. Dissertatsiya. – Toshkent, 2020.
5. Rasulov A.A. Ijtimoiy davlat va aholi farovonligi. – Toshkent: Fan, 2021.
6. An assessment of the social protection system in Uzbekistan (CODI). – ILO, UNICEF, World Bank, 2020.
7. Evaluation of the UN Joint Programme on Strengthening Social Protection in Uzbekistan (Annex). – UNDP/MPTF, 2023.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni: PF-82, 01.06.2023. – Lex.uz.

MEHRIBONLIK UYLARI TIZIMI TRANSFORMATSIYASI: TA’LIM ORQALI INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH

Madraximova Sadaqat Raxmonjon qizi
Andijon davlat universiteti Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy ish tizimining bir qismi bo‘lgan «Mehribonlik uyi» tarbiyalanuvchilarining kelajak hayoti davomida mustaqil ishga, kasbga, hayotda o‘z o‘rnini topgan shaxs sifatida tarbiyalash bo‘yicha yangi metod, bir qancha xorijiy tajribalar, milliy qonunchilik asoslari va davlat dasturlari tahlil qilinadi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy sohadagi olib borilayotgan siyosatiga mos takliflar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy ish, ijtimoiy himoya, metodika, tizimli yondashuv, ijtimoiy pedagogika, tarbiyaviy vazifa.

Zamonaviy jamiyatimizda muammolarning murakkabligi, xilma-xilligi va malakali kadrlarni yetishmasligi ijtimoiy ishga bo‘lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda. Jamiyatda bolalar huquqlarini himoya qilish va ularning sifatli ta’lim olishini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Jahon miqyosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalar huquqlarini ta’minlash va ularning sifatli ta’lim olishi ijtimoiy barqarorlikning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, BMTning Bolalar jamg‘armasi (UNICEF) hisobotlarida ta’kidlanishicha, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar uchun inklyuziv va moslashuvchan ta’lim tizimlarini yaratish davlatlarning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasida ustuvor yo‘nalish bo‘lishi lozim. [1.2019]

Ayniqsa, ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan, mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalar uchun ta’lim masalasi alohida e’tibor talab etadi. Chunki mazkur toifa bolalar nafaqat bilim olish, balki ijtimoiylashuv va mustaqil hayotga tayyorgarlik jarayonida ham qator muammolarga duch keladilar.

Shu sababli, mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ta’lim olish standartlarini qayta ko‘rib chiqish, ularni zamon talablari va xar bir bolaning o‘z qobiliyati individual ehtiyojlariga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Ijtimoiy ish – jamiyatda inson farovonligini ta’minlashga qaratilgan muhim kasbiy faoliyatdir. Ijtimoiy ishning mazmuni va funksiyalari xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo‘lib, Xalqaro ijtimoiy ishchilar federatsiyasi (IFSW) ijtimoiy ishni “inson huquqlari, ijtimoiy adolat va kollektiv mas’uliyat tamoyillariga asoslangan holda ijtimoiy o‘zgarishlar va ijtimoiy birdamlikni qo‘llab-quvvatlovchi kasbiy faoliyat” sifatida ta’riflaydi. [2.2014] U shaxs, oila va guruhlarning ijtimoiy muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish hamda insonning jamiyatga moslashuvini qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy ishning asosiy maqsadi – har bir insonning munosib hayot kechirish huquqini ta’minlash, ijtimoiy adolat va tenglikni qaror toptirishdir.

Mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalar ko‘pincha psixologik jarohatlar, emotsional yetishmovchilik va ijtimoiy

moslashuvdagi qiyinchiliklarga ega bo‘ladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, institutsional muassasalarda tarbiyalanayotgan bolalarda bog‘lanish (attachment) mexanizmlarining buzilishi, emotsional beqarorlik va past o‘z-o‘zini baholash holatlari ko‘proq uchraydi. Jon Boulbi tomonidan ishlab chiqilgan bog‘lanish nazariyasiga ko‘ra, erta bolalik davrida barqaror emotsional munosabatlarning yetishmasligi bolaning keyingi kognitiv va ijtimoiy rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. [3.1969:221] Bu holatlar ularning o‘quv faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bunday bolalarda o‘qishga bo‘lgan motivatsiya past bo‘lishi, o‘ziga bo‘lgan ishonch yetishmasligi va kelajakka nisbatan noaniqlik hissi kuchli bo‘ladi. Amaldagi davlat ta’lim standartlari esa asosan o‘rtacha o‘quvchi imkoniyatlariga yo‘naltirilgan bo‘lib, mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining o‘z qobiliyatlari individual ehtiyojlarini yetarli darajada qamrab olmaydi. Zamonaviy jamiyatida ta’lim faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, psixologik barqarorlik va ijtimoiy integratsiyani ham ta’minlashi lozim hisoblanadi.

Ushbu maqolada aynan ijtimoiy ishda ota-ona qarmog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar ta’limidagi nazariy asoslari ularning zamonaviy metodologiyasi, amaliy yondashuvlari va taklif etilayotgan innovatsion modellar tahlil qilinadi.

Ushbu sohada rivojlangan davlatlar xorijiy tajribasini tahlil etish ulardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Masalan, Yaponiya tajribasini ko‘rib chiqilganda ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar ta’limi individual yondashuv asosida tashkil etiladi. Har bir tarbiyalanuvchi uchun shaxsiy ta’lim rejasi ishlab chiqilib, unda bolaning psixologik holati, o‘quv qobiliyati va ijtimoiy rivojlanish darajasi hisobga olinadi. Ta’lim jarayonida psixologlar va ijtimoiy pedagoglarning faol ishtiroki ta’minlangan bo‘lib, bolaning qobilyatini erta aniqlash tizimi joriy qilingan. Yaponiya Ta’lim, madaniyat, sport, fan va texnologiyalar vazirligi (MEXT) ma’lumotlariga ko‘ra, ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar uchun individual ta’lim rejalarini joriy etish ularning akademik muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada oshirgan. [4.2020]

Germaniyada ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar ta’limi “bola manfaatlari ustuvorligi” tamoyiliga asoslanadi. Bolalar asosan umumta’lim maktablarida tengdoshlari bilan birga o‘qiydi,

biroq ular uchun qo‘shimcha pedagogik va psixologik yordam mexanizmlari joriy etilgan. Germaniya tajribasining muhim jihati — kasbiy yo‘naltirishning erta bosqichdan boshlanishidir. Ta’lim standartlari bolalarni mustaqil hayotga tayyorlash mehnat bozoriga moslashtirishga qaratilgan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tadqiqotlariga ko‘ra, Germaniyada institutsional muassasalardagi bolalarni umumta’lim maktablariga integratsiya qilish ularning ijtimoiy inklyuziyasini kuchaytirib, kelgusida bandlik ko‘rsatkichlarini oshirgan. [5.2018]

Ijtimoiylashuv insonning butun hayoti davomida kechadigan ko‘p qirrali jarayondir. U ayniqsa bolalik va yoshlik davrida nihoyatda jadallik bilan kechadi. Chunki aynan bolalikda asosiy ijtimoiy me’yorlar o‘zlashtiriladi.

Shaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllanadi. Chunki ta’lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog‘liq bo‘lgan holat va hodisalar o‘rgatiladi. Ijtimoiylashuv jarayoni klassik sotsiologik nazariyalarda ham muhim o‘rin tutadi. Emil Dyurkgeym ta’kidlaganidek, ta’lim jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy va ijtimoiy me’yorlarni yangi avlodga uzatishning asosiy institutsional mexanizmidir. [6.1956:78] Ta’lim jarayonida o‘quvchi jamiyatga «kirishadi» va u bilan o‘zaro munosabatda bo‘ladi. Ular ma’lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko‘rsatma) orttiradilar, ya’ni, ijtimoiylashadilar. Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab jarayon. Chunki har qanday jamiyat rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallar, axloqiy me’yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o‘rganib mazkur jamiyatda yashash, uning a’zosi bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Buning uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga maqsadga muvofiq ta’sir etadi. Bu ta’sir ta’lim vositasida amalga oshadi. Ikkinchi tomondan, shaxsning shakllanishiga turli g‘oyalar, ijtimoiy muhit ta’sir ko‘rsatadi.

Inson kapitali nazariyasi doirasida T. Schultz va G. Becker ta’kidlaganidek, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoyaga yo‘naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, bolalarga, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj toifalarga sifatli ta’lim va rivojlanish imkoniyatlarini yaratish nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlaydi, balki

uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ham oshiradi. Chunki bolalik davrida kiritilgan investitsiyalar kelgusida yuqori mehnat unumdorligi, barqaror bandlik va ijtimoiy faollik orqali jamiyat uchun iqtisodiy qaytishni ta’minlaydi. Shu ma’noda, mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ta’lim tizimini takomillashtirish davlat xarajatlari sifatida emas, balki inson kapitaliga yo‘naltirilgan strategik investitsiya sifatida baholanishi lozim. [7.1961; 8.1964]

Davlatimiz tomonidan yoshlarni bilim olishlari uchun bir qancha dasturlar ishlab chiqilgan. Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida 2021-yil 1-oktabrdan boshlab har yili yoshlarga mo‘ljallangan badiiy asarlar mualliflarini rag‘batlantirish maqsadida “Bolalar va yoshlar uchun eng yaxshi kitob” tanlovini tashkil etildi.

O‘zbekistonda, ta’lim metodikasi shakllanishiga buyuk mutafakkirlar, olimlar, ilg‘or tajribali o‘qituvchilar, metodistlar, mahalliy olimlarning tadqiqot ishlari, izlanishlari, tajriba-sinov ishlari, risolalari, fikrlari, o‘quv dasturlari va darsliklarini yaratib o‘z hissalarini qo‘shganlar.

Ta’lim metodologiyalarini yaratishda Yaponiya va Germaniya tajribalarini mujassamlashtirish va mahalliy sharoitni inobatga olgan holda milliy modelni ishlab chiqish juda muhim.

«Mehribonlik uyi» tarbiyalanuvchilarining ta’lim olish standartlarini qayta ko‘rib chiqish masalasi bugungi kunda bolalar huquqlarini ta’minlash, inson kapitalini rivojlantirish hamda ijtimoiy tenglikni mustahkamlash nuqtai nazaridan dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Amaldagi tizimda «Mehribonlik uyi» tushunchasi yagona institutsional model sifatida qo‘llanilib, turli yosh va rivojlanish bosqichidagi bolalar uchun bir xil tashkiliy va ta’limiy yondashuvni nazarda tutadi. Biroq zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarning yosh, kognitiv rivojlanish darajasi, ijtimoiy moslashuv ehtiyojlari va qobiliyatlari keskin farqlanadi hamda bunday bir xil yondashuv ularning individual salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga imkon bermaydi.

Shu bois, O‘zbekistonda «Mehribonlik uyi» tarbiyalanuvchilari uchun ta’lim tizimini tubdan qayta konseptuallashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Taklif etilayotgan modelga ko‘ra, mazkur muassasalarni nafaqat tashkiliy jihatdan, balki nomlanishi va

funksional vazifalari bo‘yicha ham qayta tuzish maqsadga muvofiqdir. Xususan, 0–7 yoshdagi bolalar uchun «Mehribonlik uyi» o‘rniga «Maxsus bog‘chalar» tashkil etilishi taklif etiladi. Ushbu bosqichda asosiy e’tibor erta bolalik rivoji, emotsional barqarorlik, psixologik reabilitatsiya va ijtimoiy moslashuvga qaratilishi lozim. Chunki aynan ushbu davr shaxs rivojining eng muhim va sezgir bosqichi hisoblanadi.

7–11 yoshdagi bolalar uchun esa «Maxsus ixtisoslashtirilgan maktablar»ni tashkil etish maqsadga muvofiq bo‘lib, bunda boshlang‘ich ta’lim bilan bir qatorda, individual pedagogik yondashuv, kompensator ta’lim usullari va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilanishi zarur. Asosan boshlang‘ich ta’lim fanlari o‘qitiladi.

Keyingi bosqichda, ya’ni 11–15 yosh oralig‘idagi o‘smirlar uchun «Iqtidorli bolalar maktablari»ni tashkil etish taklif etiladi. Bu davrda bolalarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash, ularni ilmiy, ijodiy yoki sport yo‘nalishlariga yo‘naltirish orqali ijtimoiy faollik va o‘zini anglash jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash muhim hisoblanadi. Bundan tashqari, shu davrdan maxsus harbiy (Temurbeklar maktabi) va ixtisoslashtirilgan maktablar (Al Xorazmiy, Ibn Sino va boshqalar) bilan hamkorlikda sinflar tashkil etish lozim.

16–17 yoshdagi tarbiyalanuvchilar uchun esa «Kasbga yo‘naltirilgan maktablar»ni joriy etish taklif etiladi. Ushbu bosqichda mehnat bozori talablariga mos kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish, amaliy tayyorgarlik, mustaqil hayotga tayyorlash va bandlik masalalariga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Bunday yondashuv ijtimoiy muassasalardan chiqib ketayotgan yoshlarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mazkur tizimni hududiy jihatdan tashkil etishda resurslardan oqilona foydalanish maqsadida har bir viloyatda alohida muassasa barpo etish shart emas. Geografik joylashuv va demografik omillarni inobatga olgan holda, ikki viloyat miqyosida bitta ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasasini tashkil etish amaliy jihatdan samarali bo‘lishi mumkin. Bu esa moddiy-texnik bazani mustahkamlash, malakali kadrlarni jalb etish va ta’lim sifatini oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, «Mehribonlik uyi» tarbiyalanuvchilari uchun ta’lim tizimini yoshga mos, bosqichma-bosqich va ixtisoslashgan model asosida qayta tashkil etish nafaqat ta’lim sifatini

oshiradi, balki ushbu bolalarning ijtimoiy moslashuvi, kasbiy shakllanishi va kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorgarligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunday maxus maktablar vaqt va mablag‘ talab qilsada lekin kafolatlangan kelajak yani malakali kadrlar, xarbiylar, ijodkor yoshlarni xam oila tarbiyasida bo‘lmagan holda tayyorlash mumkin. Kelajakda fuqorolarimiz orasida mexnat muxojirlarini kamaytirishga, jamiyat xayotiga foyda keltiradigan yoshlarni tarbiyalashga, boqmandilik kamayishiga, ijtimoiy xayotda faol bo‘lgan fuqarolarni tarbiyalashimiz mumkin.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. YUNISEF, Bolalar va muqobil parvarish. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar fondi. 2019-yil. https://www.unicef.org/protection/children-alternative-care
2. Ijtimoiy ishning global ta’rifi. Xalqaro ijtimoiy ishchilar federatsiyasi, 2014-yil. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/
3. Bowlby, John. Attachment and Loss: Volume 1:Attachment. 1988. Penguin Books Australia Ltd, Ringwood, Victoria, Australia. P. 480.
4. Yaponiya Ta’lim, madaniyat, sport, fan va texnologiyalar vazirligi (MEXT). (2020). Bolalarni muassasaviy parvarishda qo‘llab-quvvatlash va ta’limni individual rejalashtirish. Tokio: Yaponiya hukumati. https://www.mext.go.jp/en/policy/education/
5. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Ijtimoiy siyosat sharhi: Germaniya, 2025. https://www.oecd.org/en/publications/social-economy-in-europe_12970cca-en/germany_cdd5fd2d-en.html
6. Durkheim, Emile. Education and Sociology. Simon and Schuster, 1956. P.163.
7. Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. The American Economic Review, 51(1), 1–17. https://www.jstor.org/stable/1818907
8. Becker, G. S. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. Chicago: University of Chicago Press. https://www.nber.org/books-and-chapters/human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

MEHNAT MIGRATSIYASI BILAN BOG‘LIQ OILALARDA BOLALARNI IJTIMOIY PSIXOLOGIK HOLATI

Mamadaliyeva Muhlisa Olimjon qizi
O'zbekiston Milliy universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada mehnat migratsiyasi sharoitida yashayotgan oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiy va psixologik holati chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda mehnat migratsiyasining bolalar ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi va shaxs sifatida shakllanishiga ko‘rsatadigan ta’siri nazariy va amaliy jihatdan o‘rganiladi. Shuningdek, migrant oilalarda bolalarda yuzaga keladigan psixologik muammolar, “ijtimoiy yetimlik” hodisasi hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: mehnat migratsiyasi, migrant oila, bolalar psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv, ijtimoiy yetimlik, emotsional holat.

So‘nggi yillarda globallashuv jarayonlari, iqtisodiy tengsizlik va mehnat bozoridagi nomutanosibliklar natijasida mehnat migratsiyasi jahon miqyosida keng tarqalgan ijtimoiy hodisaga aylandi[1]. Aholining bir qismi barqaror daromad topish maqsadida o‘z yashash joyini vaqtincha yoki doimiy ravishda tark etib, boshqa hududlarda mehnat faoliyati bilan shug‘ullanmoqda. Bu jarayon, avvalo, oilaviy munosabatlarga va oilada voyaga yetayotgan bolalarning ruhiy holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston sharoitida ham mehnat migratsiyasi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish vositasi sifatida namoyon bo‘lsa-da, uning salbiy oqibatlari, ayniqsa bolalar tarbiyasi va psixologik holatida yaqqol sezilmoqda[2]. Ota-onaning yoki ularning birining uzoq muddat oiladan ajralib yashashi bolalarda emotsional yetishmovchilik, ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari va ruhiy beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq oilalarda bolalarning ijtimoiy-psixologik holatini ilmiy asosda tahlil qilish hamda muammolarni kamaytirish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

Mehnat migratsiyasi ijtimoiy hodisa sifatida

Mehnat migratsiyasi — bu shaxslarning ish faoliyatini amalga oshirish maqsadida bir hududdan boshqa hududga ko‘chib o‘tish jarayonidir[3]. Ushbu jarayon iqtisodiy zarurat, ijtimoiy sharoitlar va shaxsiy omillar bilan bog‘liq bo‘lib, jamiyat taraqqiyotiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi.

Bir tomondan, migratsiya oilaning moddiy ahvolini yaxshilaydi, daromad manbaini kengaytiradi va kambag‘allik darajasini pasaytiradi. Ikkinchi tomondan esa, oilaviy ajralishlar, ota-onalik nazoratining susayishi va bolalarning ijtimoiy himoyasiz qolishiga sabab bo‘ladi[4].

Ayniqsa, bolalar mehnat migratsiyasining eng zaif subyekti hisoblanadi. Chunki ularning psixologik rivojlanishi bevosita oiladagi emotsional muhitga bog‘liqdir.

Mehnat migratsiyasi sharoitida oila institutining transformatsiyasi.Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti bo‘lib, unda bolaning shaxs sifatida shakllanishi amalga oshadi[5]. Migratsiya sharoitida esa oilaning funksional vazifalari o‘zgaradi. Ota-onaning biri yoki ikkalasi migratsiyada bo‘lganda, tarbiya mas’uliyati ko‘pincha qarindoshlar zimmasiga tushadi.

Bu holat oilaviy rollarning o‘zgarishiga, emotsional aloqalarning zaiflashishiga va bola uchun psixologik xavfsizlik hissining pasayishiga olib keladi[6]. Natijada bolalarda yolg‘izlik, tashlab ketilganlik va xavotir hissi kuchayadi.

Migrant oilalarda bolalarning ijtimoiy holati Migrant oilalarda voyaga yetayotgan bolalar ijtimoiy muhitga moslashishda qator muammolarga duch keladilar. Ular maktab jamoasida o‘z o‘rnini topishda, tengdoshlar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatishda qiyinchilik sezishi mumkin[7].

Ko‘plab tadqiqotlarda bunday bolalarda o‘qishga qiziqishning pasayishi, intizomiy muammolar va ijtimoiy faollikning sustligi qayd etilgan[8]. Bu holatlar bolaning kelajakdagi ijtimoiy hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mehnat migratsiyasining bolalar psixologik holatiga ta’siri Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onaning uzoq muddat yo‘qligi bolalarda emotsional beqarorlikni keltirib chiqaradi[9]. Ayniqsa, kichik va o‘rta maktab yoshidagi bolalarda qo‘rquv, tashvish, depressiv holatlar ko‘proq uchraydi.

Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan bog‘lanish nazariyasiga ko‘ra, bolaning ota-onaga bo‘lgan emotsional bog‘lanishi uning ruhiy barqarorligida muhim rol o‘ynaydi[10]. Ushbu bog‘lanishning uzilishi bolaning psixologik rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi.

“Ijtimoiy yetimlik” hodisasi Mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq oilalarda “ijtimoiy yetimlik” hodisasi keng tarqalgan[11]. Bu holatda bola ota-onasi tirik bo‘lsa-da, ularning doimiy g‘amxo‘rligidan mahrum bo‘ladi. Ijtimoiy yetimlik bolalarda ruhiy tushkunlik, agressiv xulq-atvor va o‘ziga nisbatan ishonchsizlikni kuchaytiradi[12].

Shu sababli ushbu muammo jamiyat miqyosida kompleks yondashuvni talab qiladi. Muammolarni bartaraf etish yo‘llari Migrant oilalarda bolalarning ijtimoiy-psixologik holatini yaxshilash uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim hisoblanadi: ota-onalar bilan muntazam muloqotni yo‘lga qo‘yish; maktab psixologlari faoliyatini kuchaytirish; mahalla va ijtimoiy xizmatlar tomonidan qo‘llab-quvvatlash; ota-onalar uchun psixologik maslahatlar tashkil etish[13]. Mehnat migratsiyasi va bolalarda psixologik stress mexanizmlari Mehnat migratsiyasi sharoitida ota-onaning uzoq muddat yo‘qligi bolalarda psixologik stressni keltirib chiqaruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Psixologik stress bolaning tashqi muhitga moslashish jarayonida yuzaga keladigan ichki zo‘riqish holati bo‘lib, u uzoq davom etganda bolaning ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Migrant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda stress asosan quyidagi mexanizmlar orqali shakllanadi: noaniqlik holati (ota-onaning qachon qaytishi noma’lumligi); emotsional qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi; ijtimoiy taqqoslash (tengdoshlarining to‘liq oilada yashashi bilan solishtirish).

Ushbu omillar bolaning doimiy tashvish holatida bo‘lishiga olib keladi. Natijada psixosomatik belgilar (bosh og‘rig‘i, uyqusizlik, tez charchash) paydo bo‘lishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlarda migrant oilalaridagi bolalarda stressga chidamlilik darajasi pastroq ekanligi qayd etilgan.

Ota-onaning migratsiyada bo‘lishi va bolalarda mas’uliyatning erta shakllanishi Mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq oilalarda ko‘pincha bolalar yoshiga nisbatan ortiqcha mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga majbur bo‘ladi. Ota-onaning yo‘qligi sababli ular

uy yumushlari, kichik farzandlarga qarash yoki oilaviy qarorlarda ishtirok etishga majbur bo‘ladilar.

Bu holat ikki tomonlama xarakterga ega. Bir tomondan, bolalarda mustaqillik, tashabbuskorlik va javobgarlik hissi rivojlanadi. Ikkinchi tomondan esa, yoshiga mos bo‘lmagan mas’uliyat bolaning emotsional rivojlanishini sekinlashtiradi va ichki zo‘riqishga olib keladi. Psixologlar buni “erta kattalashuv sindromi” sifatida tavsiflaydi. Ushbu sindrom uzoq muddat davom etsa, bolada charchoq, hayotdan qoniqmaslik va emotsional sovuqlik kabi holatlar yuzaga keladi. Migrant oilalarda bolalarda ijtimoiy identifikatsiya muammolari Ijtimoiy identifikatsiya — bu shaxsning o‘zini muayyan ijtimoiy guruhga mansub deb his qilishi jarayonidir. Mehnat migratsiyasi sharoitida bolalarda ushbu jarayon murakkablashadi.

Ota-onaning uzoq vaqt yo‘qligi bolada “men kimman?”, “mening oilam qanday?” degan savollarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Ayrim bolalar o‘z oilaviy holatidan uyalish, boshqalardan ajralib turish hissini boshdan kechiradi. Bu esa ijtimoiy izolyatsiya va past ijtimoiy faollikka olib kelishi mumkin.

Bu holat vaqtinchalik emotsional bo‘shliqni to‘ldirsa-da, uzoq muddatda bolalarda ijtimoiy ajralish, real muloqotga qiziqishning pasayishi va psixologik qaramlikka olib kelishi mumkin. Ilmiy adabiyotlarda bu holat “kompensator xulq-atvor” sifatida talqin qilinadi.

Migrant oilalarda bolalar bilan ishlashda maktab psixologining roli.

Mehnat migratsiyasi sharoitida maktab psixologlari migrant oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar bilan ishlashda muhim bo‘g‘in hisoblanadi. Psixolog bolalarning emotsional holatini aniqlash,stress darajasini baholash va psixologik yordam ko‘rsatish orqali salbiy oqibatlarni kamaytirishi mumkin. Maktab psixologi tomonidan individual va guruh mashg‘ulotlarini tashkil etish, ota-onalar bilan masofaviy maslahatlar o‘tkazish migrant oilalarda bolalarning ijtimoiy-psixologik holatini yaxshilashda samarali hisoblanadi.

Migrant oilalarda bolalar tarbiyasida nazoratning susayishi

Mehnat migratsiyasi sharoitida ota-onalik nazoratining susayishi bolalar tarbiyasiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Ota yoki onaning uzoq vaqt davomida uyda bo‘lmasligi bolaning kundalik faoliyati, o‘qishi va xulq-atvori ustidan doimiy nazoratni qiyinlashtiradi.

Nazoratning yetishmasligi bolalarda mas’uliyatsizlik, tartibsizlik va ijtimoiy normalarga befarqlikni keltirib chiqarishi mumkin. Ayrim hollarda bu holat salbiy muhitga tushib qolish, zararli odatlarga moyillik va deviant xulq-atvor shakllanishiga olib keladi. Shuningdek, nazoratning yo‘qligi bolaning psixologik rivojlanishiga ham salbiy ta’sir qiladi. Bola o‘z muammolari bilan yolg‘iz qoladi, ichki kechinmalarini kim bilandir bo‘lisha olmaydi. Bu esa emotsional bosimning ortishiga sabab bo‘ladi.

Mehnat migratsiyasi va bolalarda gender roliga oid muammolar. Mehnat migratsiyasi bolalarning gender rolini shakllanishiga ham ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatadi. Agar oilada ota uzoq muddat migratsiyada bo‘lsa, o‘g‘il bolalar erkaklik namunalaridan mahrum bo‘lishi mumkin. Bu holat ularning kelajakdagi ijtimoiy rollarini to‘g‘ri anglashiga to‘sqinlik qiladi. Xuddi shuningdek, onaning uzoq muddat yo‘qligi qiz bolalarda ayollik, onalik va mehr-muhabbatga oid tasavvurlar shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bola uchun ota-ona — bu shaxsiy namuna bo‘lib, ularning yetishmasligi shaxsiy identifikatsiya jarayonini murakkablashtiradi. Natijada bolalarda ichki ziddiyatlar, o‘zini anglashda qiyinchiliklar va ruhiy beqarorlik holatlari kuzatiladi. Migrant oilalarda bolalarning ta’lim jarayoniga moslashuvi. Ta’lim jarayoni bolalar ijtimoiylashuvining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq oilalarda bolalarning o‘qishga munosabati va ta’limdagi muvaffaqiyati ko‘pincha salbiy tomonga o‘zgaradi. Ota-onaning doimiy nazorati va rag‘batlantirishi bo‘lmagani sababli bolalarda o‘qishga qiziqish pasayishi, dars qoldirish holatlari va intizomiy muammolar yuzaga keladi. Ayrim bolalar esa, aksincha, ota-onaning ishonchini oqlash maqsadida o‘ta mas’uliyatli bo‘lib, ruhiy zo‘riqish holatiga tushib qoladi. Maktab muhitida psixolog va sinf rahbarlarining roli ayniqsa muhim bo‘lib, ular migrant oilalardagi bolalar bilan individual ishlash orqali salbiy oqibatlarni kamaytirishlari mumkin. Psixologik moslashuv jarayonida ijtimoiy muhitning roli bolalarning psixologik moslashuvi ko‘p jihatdan ularni o‘rab turgan ijtimoiy muhitga bog‘liq. Migrant oilalarda voyaga yetayotgan bolalar uchun maktab, mahalla va do‘stlar muhim qo‘llab-quvvatlovchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Abdulrahmanova N. Migrant oilalarida ijtimoiy muammolar tahlili // Ijtimoiy fanlar jurnali. – Toshkent, 2018. – №3. – B. 45–50.

2. Berry J. W. Acculturation stress and adaptation // Applied Psychology. – 2006. – Vol. 55. – No. 3. – P. 291–305.

3. Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice. – New York: Jason Aronson, 1978. – 512 p.

4. Castles S., Miller M. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. – London: Palgrave Macmillan, 2019. – 401 p.

5. Erikson E. Childhood and Society. – New York: W. W. Norton & Company, 1963. – 445 p.

6. Ismoilova D. Mehnat migratsiyasi sharoitida ayollarning psixologik holati: ijtimoiy-psixologik tahlil. – Toshkent: Fan, 2021. – 120 b.

7. Karimova G. Mehnat migratsiyasining oilaviy munosabatlarga ta’siri: sotsiologik tadqiqot. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 98 b.

8. Putnam R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. – New York: Simon & Schuster, 2000. – 541 p.

UNICEF. Children Left Behind by Migration. – New York: UNICEF, 2019. – 76 p.

ROSSIYA FEDERATSIYASIDA KEKSALARGA TIBBIY-IJTIMOIY YORDAM KO‘RSATISHNI TASHKILLASHTIRISH VA O’ZBEKISTONDA USHBU YO’NALISHDAGI ISLOHOTLAR

Mamatqulova Sayyora Kamoliddin qizi
O’zbekiston Milliy Unversiteti Ijtimoiy ish yo’nalishi 2-kurs Magistranti

Manzilli ijtimoiy himoya, ijtimoiy himoya yagona reestri, model, muhtojlik, nogironlik, risk guruhi, ehtiyojlar ierarxiyasi. Keksalik davri inson hayotining alohida bosqichi bo‘lib, bu davrda tibbiy va ijtimoiy yordamga ehtiyoj ortadi. Chunki qarilikda organizmning himoya imkoniyatlari susayadi, surunkali kasalliklar ko‘payadi, mustaqil harakatlanish qiyinlashadi, ba’zan esa psixologik va ijtimoiy muammolar ham kuchayadi. Shu sababli keksalarga yordam ko‘rsatish faqat tibbiy xizmat bilan cheklanmasdan, keng qamrovli tibbiy-ijtimoiy tizimni talab etadi.

Tibbiy yordam keksalarga, birinchi navbatda, ularning sog‘ligini saqlash va mavjud kasalliklarni davolash orqali ko‘rsatiladi. Bu yordam profilaktika choralarini o‘z ichiga oladi: muntazam tibbiy

ko‘riklardan o‘tkazish, surunkali kasalliklarni nazorat qilish, dori vositalarini to‘g‘ri qo‘llash, reabilitatsiya va parvarish xizmatlarini tashkil qilish. Keksalarda tez-tez uchraydigan yurak-qon tomir, qandli diabet, nafas va tayanch-harakat tizimi kasalliklarini vaqtida aniqlash va nazorat qilish tibbiy yordamning muhim yo‘nalishidir. Bundan tashqari, tibbiyot xodimlari dorilarning nojo‘ya ta’sirlarini kamaytirish, polifarmatsiyani oldini olishga alohida e’tibor qaratishlari lozim.

Ijtimoiy yordam esa keksalarning kundalik hayotini qulaylashtirishga qaratilgan. Bu yordam uyda parvarish qilish, oziq-ovqat va dori vositalarini yetkazib berish, uy-joy sharoitlarini yaxshilash, transport xizmatlaridan foydalanishda ko‘maklashish, ijtimoiy nafaqalar va imtiyozlarni ta’minlash kabi faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, ijtimoiy yordam doirasida yolg‘iz keksalarni qo‘llab-quvvatlash, ularni turli madaniy tadbirlarga jalb qilish, psixologik maslahatlar berish ham katta ahamiyatga ega.

Tibbiy-ijtimoiy yordamni samarali tashkil etishda davlat muassasalari, sog‘liqni saqlash tizimi, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish markazlari, nodavlat tashkilotlar va jamiyatning o‘zi hamkorlikda ishlashi zarur. Maxsus geriatriya bo‘limlari, keksalar uylari, reabilitatsiya markazlari, shuningdek, uy sharoitida xizmat ko‘rsatuvchi tibbiy-iqtisodiy xizmatlar keksalarning hayot sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Eng avvalo, qulay vaziyatlar, foydali aloqalar va munosib xulq-atvorni shakllantirishga hissa qo'shadigan ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari tarmog'ini yaratishda. U aholining alohida ijtimoiy guruhi sifatida keksalarning ehtiyojlarini qondirishni, ularning imkoniyatlarini munosib darajada qo'llab-quvvatlash uchun yaxshi muhitni yaratishni ta'minlashi kerak. Ijtimoiy ish, shuningdek, ko'zga ko'rinadigan ijtimoiy kuchga aylanib borayotgan "keksa" fuqarolarning ijobiy salohiyatini aniqlashga yordam beradi, to'plangan amaliy tajribani baholashga yordam beradi, milliy siyosat va ijtimoiy dasturlarni keksa yoshdagi aholi ehtiyojlariga yaqinlashtiradi. Ayni paytda Rossiyada 1500 ga yaqin ijtimoiy xizmat ko'rsatish markazlari mavjud. Ular turli shahar va aholi punktlarida tashkil etilgan bo'lib, o'z tarkibida: uyda ijtimoiy yordam ko'rsatish bo'limlari; kunduzgi parvarish bo'limlari; favqulodda vaziyatlar bo'limi; vaqtinchalik yashash joyi.

Shunday qilib, uyda ijtimoiy yordam bo'limlari quyidagi xizmatlarni taqdim etadi:

- uyga oziq-ovqat va issiq ovqat, zarur tovarlarni yetkazib berish;
- uy-joy, kommunal va boshqa xizmatlar uchun haq to'lashda yordam berish;
- yuvish, kimyoviy tozalash, ta'mirlash uchun narsalar va uy-ro'zg'or buyumlarini etkazib berish;
- tibbiy yordam olishda yordam berish, shu jumladan tibbiy muassasalarga kuzatib borish, kasalxonalarga tashrif buyurish:
- tibbiy-ijtimoiy ekspertizadan o'tishda yordam berish;
- tomonidan sanatoriy-kurortda davolanish uchun yo'llanmalar, shu jumladan imtiyozli yo'llanmalar olish huquqi;
- pensiya va boshqa ijtimoiy nafaqalar bilan ta'minlashga ko'maklashish;
- uy-joylarni ta'mirlash, yoqilg'i bilan ta'minlash, shaxsiy tomorqalarni qayta ishlash, shuningdek, suv etkazib berishni tashkil etish;
- kitoblar, jurnallar, gazetalar bilan ta'minlash, kontsertlar, kino namoyishlari, ko'rgazmalarga borishda yordam berish;
- xat yozish, hujjatlarni rasmiylashtirish, shu jumladan turar-joy binolarini almashtirish va xususiylashtirishda yordam berish.

Ayni paytda bir milliondan ortiq yolg‘iz qariyalarga uylarida ijtimoiy xodimlar xizmat ko‘rsatmoqda. Rossiyada o'rtacha har 10 000 qariyadan 260 kishi uyda parvarishlanadi. Uyda asosiy xizmatlar bepul taqdim etiladi, ba'zilari nafaqaxo'r tomonidan to'lanadi. Xizmat ko‘rsatish uchun olingan mablag‘lar markazlarning hisob raqamlariga o‘tkaziladi va ularni rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Bu daromadlar kombinezonlar, ijtimoiy soha xodimlari uchun poyabzallar, qishloq joylarda velosipedlar sotib olishga sarflanadi, mablag‘ning bir qismi esa xodimlarga mukofot pullariga yo‘naltiriladi.

Ko'pgina ijtimoiy xizmatlar markazlarida statsionar bo'limlar tashkil etilgan bo'lib, ularda keksa odamlar bir haftadan 3 oygacha qolishlari mumkin. Ishning yana bir shakli kunduzgi bo'limlardir. Bunday bo'limlarning maqsadi keksa odamlarga yolg'izlik va izolyatsiyani engishga yordam berishdir. Bu yerda siz birinchi

yordam, sog'lomlashtirish muolajalari, bepul yoki chegirmali ovqatlanishingiz mumkin. Har xil turdagi mehnat terapiyasi (hunarmandchilik, tikuvchilik) tashkil etiladi. Kunduzgi mijozlar bayramlarni, tug'ilgan kunlarni va hokazolarni birgalikda nishonlashadi. Mehnat va ijtimoiy rivojlanish vazirligi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, so'ralgan mijozlarning 74 foizi ularni markazlarga olib keladigan asosiy sabab - muloqot qilish istagi; 26% - asosiy sabab bepul tushlik olish ekanligini tan oldi: 29% - ovqat pishirish jarayonidan o'zlarini qutqara olganidan xursand bo'lishdi. Markazlar yashash joyidagi nafaqaxo'rlar bilan ishlashni tashkil etadi, turli qiziqish to'garaklari tashkil etadi.

O‘z hayotini tashkil etishda, shaxsiy xo‘jaligini yuritishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelayotgan, u yoki bu sabablarga ko‘ra maktab-internatlarda yashashni istamaydiganlar uchun Markaz negizida bir qator hududlarda maxsus tibbiy-ijtimoiy bo‘limlar tashkil etilmoqda. Aholiga ijtimoiy xizmatlar yoki sog'liqni saqlash muassasalari uchun, birinchi navbatda, yolg'iz yashovchi, harakat va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish qobiliyatini qisman yoki to'liq yo'qotgan pensionerlar yuboriladi. Shunday qilib, har yili 6 milliondan 7 milliongacha odam shoshilinch ijtimoiy yordam xizmatlarining turli xizmatlaridan foydalanadi.

Shu bilan birga, A. I. Tashcheva guruhi tomonidan olib borilgan sotsiologik tadqiqotlarga ko'ra, keksalar 31 turdagi xizmatlarga muhtoj: oziq-ovqat etkazib berishdan tortib, soch turmagi va hammomgacha kuzatib borishgacha.

Aholining qarishi natijasida yuzaga kelgan ijtimoiy muammolarning xilma-xilligi va murakkabligi keksalarga nafaqat ijtimoiy xizmatlarning kafolatlangan minimumini taqdim etish, balki keksalikda shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun shart-sharoit yaratish bo‘yicha ham adekvat choralar ko‘rishni taqozo etadi.

Shu bois nostatsionar ijtimoiy xizmat ko‘rsatish muassasalari infratuzilmasida psixologik-pedagogik, ijtimoiy-madaniy, reabilitatsiya, konsalting va boshqa yo‘nalishlar keng rivojlanmoqda. Manzilli ijtimoiy yordam ko‘rsatish amaliyoti takomillashtirilmoqda. Keksalarga ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari orasida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining statsionar muassasalari alohida o'rin tutadi, ularning asosiy turi pansionatlardir.

2001 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, Rossiya Federatsiyasi aholisini ijtimoiy himoya qilish tizimida qariyb 230 ming o'ringa mo'ljallangan 1032 ta statsionar ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari mavjud bo'lib, ularda 240 mingga yaqin keksalar va nogironlar istiqomat qiladi, ulardan 80,197 (33,5) %) doimiy yotoqda. Biroq shu paytgacha keksa fuqarolarni ushbu muassasalarga joylashtirish tartibini bekor qilishning imkoni bo‘lmadi. Barcha turdagi muassasalar uchun navbat hozirda 17 000 dan ortiq kishini tashkil etadi.

Rossiyada maktab-internatlarda yashovchi keksalar va nogironlarga oylik pensiyaning 25 foizi to'lanadi. Ularga davlat tomonidan me’yorlar asosida uy-joy sharoiti yaratib berilmoqda, doimiy tibbiy yordam ko‘rsatilmoqda, bu pansionatning tibbiyot xodimlari va sog'liqni saqlash organlarining davolash-profilaktika muassasalari tomonidan taqdim etiladi. Statsionar ijtimoiy ta'minot muassasalarida madaniy hordiq chiqarishni tashkil etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda, ayrim yuridik xizmatlar ko'rsatilmoqda, tibbiy ustaxonalarda yoki yordamchi qishloq xo'jaligida ishlashda munosib ishtirok etish uchun imkoniyatlar yaratilmoqda. Tibbiyot ishlab chiqarish ustaxonalarida yoki yordamchi qishloq xo'jaligida ishlaydiganlarga bajarilgan ish qiymatining 50 foizi miqdorida ish haqi to'lanadi, qolgan 50 foizi qo'shimcha oziq-ovqat va ko'rsatilgan madaniy va maishiy xizmatlarga sarflanadi. Pansionatlarda yoki mehnat faxriylari pansionatlarida yashovchi shaxslar, agar sog‘lig‘iga ko‘ra ishlash kontrendikatsiyaga ega bo‘lmasa, ushbu muassasalarda kichik xizmat va kichik tibbiyot xodimlari sifatida vaqtincha ishlash uchun to‘liq bo‘lmagan ish kuni va ish haqiga mutanosib ravishda ishga olinishi mumkin.

Qariyalar uylari quyidagi tarzda tasniflanadi:

- keksa fuqarolar, umumiy kasalliklarga chalingan nogironlar uchun;
- nevropsikiyatrik kasalliklarga chalingan keksa fuqarolar va nogironlar uchun;
- surunkali bemorlar uchun.

So'nggi yillarda ijtimoiy ta'minot tizimida o'z ta'minoti uchun haq to'lashga qodir bo'lgan yoki bolalari (yoki qonun bilan ularni boqishga majbur bo'lgan boshqa shaxslar) tegishli parvarish bilan ta'minlay olmaydigan keksa fuqarolar uchun pullik mini-

pansionatlar ishlay boshladi. uyda qariyalar uchun, lekin pansionatlarda ularni saqlash uchun to'lash imkoniyatiga ega.

Keksa aholini internatlarda ta'minlash Rossiya bo'ylab bir xil emas. Bu ko'plab sharoitlarga bog'liq bo'lib, ulardan demografik vaziyat va oilalarni ko'chirishda tarixan shakllangan an'analar, aholi turmush tarzining o'ziga xos xususiyatlari, yolg'iz yashayotgan keksalar va er-xotinlar soni kam emas.

Aholini maktab-internatlardagi o‘rinlar bilan ta’minlash to‘g‘risidagi ma’lumotlarni ko‘rib chiqishda, tabiiyki, aholining ushbu muassasalarga bo‘lgan ehtiyoji qay darajada qanoatlantirilmoqda va unga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash masalasi tug‘ilishi tabiiy. Ushbu mavzu bo'yicha mavjud bo'lgan kichik ma'lumotlar juda ziddiyatli. Masalan, Rossiyada shahar aholisining maktab-internatlarga joylashtirishga bo'lgan ehtiyoji 60 yoshdan oshgan 1000 kishiga 32 o'rin darajasida belgilanadi. GDRning taniqli sotsiologi yoki P. 60 yoshdan oshgan 1000 kishiga 40-66 o‘rinda ifodalangan maktab-internatlarga bo‘lgan ehtiyojning xalqaro ko‘rsatkichini keltiradi.

Ushbu ehtiyoj darajasi ma'lum bir mamlakat yoki mintaqadagi ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy omillarga qarab sezilarli darajada farq qilishi mumkin. So'nggi paytlarda maktab-internatlarning butun ishini tashkil etishga qo'yiladigan talablar sezilarli darajada o'zgardi, bu quyidagilar bilan bog'liq:

- ushbu muassasalardagi kontingentlarning keskin "qarishi", birinchi navbatda, yoshi kattaroq bo'lganlar bilan bog'liq;
- ular orasida og'ir kasallar sonining ko'payishi;
- ko'pchilik pensiya oladigan murojaat etuvchilarning ijtimoiy tarkibidagi o'zgarishlar;
- parvarishlash, tibbiy va boshqa xizmatlar uchun yuqori talablar.

Keksa odamlarni internatlarga kirishga undaydigan sabablar sezilarli darajada o'zgardi. Asosiy sabab - sog'lig'ining yomonlashishi va doimiy tibbiy yordam va parvarish zarurati. Bu holat, shubhasiz, keksalar uchun uy-joylar profilida o'z izini qoldiradi, ular ijtimoiy ta'minot muassasalaridan katta miqdorda tibbiy yordam ko'rsatadigan keksalikka aylanadi.

Pansionat - bu ko'plab keksalar ko'p yillar davomida yashaydigan ijtimoiy muhit. Keksa odamning jismoniy va ruhiy salomatligining holati muassasaning butun hayotini tashkil etish,

uning imkoniyatlari, joylashuvi, joylashuvi, jihozlari, xodimlarning munosabati, madaniy tadbirlarni tashkil etish, tibbiy yordam, tirik odamlar bilan aloqa qilish darajasiga bog'liq. tashqi dunyo bilan va boshqalar.

Uyga yaqin qulaylik, sokin muhit yaratish ko'pincha muassasaning hajmiga bog'liq. Kichkina uyning afzalligi shundaki, keksa odamlar o'rganib qolgan oddiy ko'p qavatli uy sharoitlariga mos keladigan muhitni yaratish osonroq. Katta uyda madaniy, maishiy va tibbiy yordamni etarli hajmda tashkil qilish osonroq. Unda yashovchilar o'rtasida aloqa o'rnatish osonroq, bunday uylar yanada tejamkor.

Qariyalar uchun uy-joy qurish uchun joy tanlash ham katta ahamiyatga ega. Aksariyat ekspertlar shahar chegarasida, shovqindan olis, lekin jamoat transportiga yaqin hududlarda keksalar uchun pansionatlar qurish tarafdori. Bemorlar va qariyalar uchun pansionatlar eng yaxshi shahar atrofidagi hududlarda, yashil hududlar yaqinida, jamoat transporti orqali shaharning turar-joylari bilan yaxshi bog'langan.

Ijtimoiy toifadagi muassasalarga qabul qilishga tayyorgarlik, abituriyentning ushbu muassasadagi turmush tarzidan xabardorligi masalalari yaqinlari, shifokorlar va ijtimoiy xodimlarning diqqat markazida bo'lishi kerak. Keksa odamning o'zini o'zi qadrlashini qo'llab-quvvatlash, unga xonadosh, stol tanlash, o'zining sevimli narsalari va mebellarini uyga olib kirish huquqi kabi harakatlarda ko'proq erkinlik berish kerak. Maktab-internatlarda yashovchilarga ma’lum mahsulotlarni (meva, qandolat va boshqalar) saqlash, choy tayyorlash, kitoblar bilan o‘z javoniga ega bo‘lish uchun sharoit yaratish maqsadga muvofiqdir. Bu uyning atmosferasiga shaxsiy narsa olib keladi va hayotdagi keskin o'zgarish va mustaqillikni yo'qotish hissiyotidan qochishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Федеральный закон Российской Федерации от 28 декабря 2013 г. № 442-ФЗ «Об основах социального обслуживания граждан в Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ. – 2013. – № 52. – Ст. 7007.

2. Постановление Правительства Российской Федерации от 24 июня 2014 г. № 565 «Об утверждении правил предоставления социальных услуг».

3. Холостова Е. И. Социальная работа с пожилыми людьми. – М.: Дашков и К°, 2020. – 296 с
4. Павлова И. А., Смирнова Н. В. Медико-социальная помощь пожилым гражданам в Российской Федерации. – М.: Юрайт, 2019. – 240 с.
5. Топилин А. В. Социальная защита населения: теория и практика. – М.: Инфра-М, 2021. – 312 с.

O‘ZBEKISTONDA KEKSALARGA NISBATAN DAVLAT IJTIMOIY SIYOSATINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Mamatqulova Sayyora Kamoliddin qizi
Yangiyer shahar Inson ijtimoiy xizmatlar markazi bosh mutaxassis

Annontatsiya: Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida pensiya tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayoni, keksalarning ijtimoiy himoyasini ta’minlashga qaratilgan davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari hamda sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar tizimlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yoritilgan. Ishda pensiya tizimining tarixiy bosqichlari, mustaqillikdan keyingi islohotlar, raqamlashtirish jarayonlari va moliyalashtirish mexanizmlarining takomillashuvi tahlil etilgan. Shuningdek, keksalarga ko‘rsatilayotgan tibbiy va ijtimoiy xizmatlar, ularni qo‘llab-quvvatlashda mahalla institutining o‘rni hamda xalqaro tajribadan olingan ilg‘or yondashuvlar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda pensiya, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar tizimining integratsiyasi keksalarning hayot sifatini yaxshilash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va inson qadrini ulug‘lash siyosatini amalda ro‘yobga chiqarishga xizmat qilmoqda.

Kalit so’zlar: Pensiya tizimi, ijtimoiy himoya, keksalik, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy xizmatlar, davlat siyosati, raqamlashtirish, Pensiya jamg‘armasi, ijtimoiy barqarorlik.

O‘zbekiston pensiya tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayoni mamlakat ijtimoiy siyosatining ajralmas qismi bo‘lib, u fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kafolatlash va barqaror jamiyatni shakllantirishga xizmat qilgan. Tarixiy bosqichlarni tahlil etish shuni ko‘rsatadiki, pensiya tizimi turli davrlarda siyosiy tuzum, iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy ehtiyojlardan kelib chiqib o‘zgarib kelgan.

Sovet Ittifoqi davrida pensiya tizimi markazlashgan davlat ta’minoti asosida tashkil etilgan bo‘lib, dastlab sanoat korxonalarida

ishlovchi ishchilar va davlat xizmatchilarini qamrab olgan. 1956-yilda qabul qilingan “Davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi qonun pensiya huquqini kengaytirdi, natijada kolxozchilar va boshqa mehnatkash qatlamlar ham pensiya tizimiga jalb qilindi. Shu bilan birga, pensiya mablag‘lari asosan davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilgan, jamg‘arib boriladigan pensiya mexanizmi mavjud bo‘lmagan. Bu tizimning asosiy afzalligi fuqarolarning keng qatlamini qamrab olishi bo‘lsa-da, uning moliyaviy barqarorligi to‘liq davlat byudjetiga bog‘langan edi[1].

Mustaqillikka erishgan O‘zbekiston o‘z milliy pensiya tizimini yaratish zarurati bilan yuzlashdi. 1993-yil 3-sentabrda qabul qilingan “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonun milliy pensiya tizimining huquqiy asosini shakllantirdi . Shu davrdan boshlab Pensiya jamg‘armasi tashkil etilib, pensiya mablag‘lari yagona tizim asosida jamlana boshlandi. Moliyalashtirish manbai sifatida yagona ijtimoiy to‘lov va majburiy badallar belgilandi. Bu davrning muhim jihati shundaki, pensiya tizimi davlat byudjeti bilan bir qatorda mustaqil moliyaviy manbalarga ega bo‘la boshladi. 2000-yillarda pensiya tizimi modernizatsiya qilinib, markazlashtirish jarayoni kuchaydi. 2004-yilda Pensiya jamg‘armasi yagona tizim sifatida faoliyat yurita boshladi. Bu davrda pensiya hisob-kitoblarini shaffoflashtirish, ish haqi va mehnat staji bo‘yicha hisob tizimlarini takomillashtirish choralari ko‘rildi. Pensiya miqdorini belgilashda fuqarolarning oldingi ish haqi, mehnat staji va minimal iste’mol xarajatlari asos qilib olindi. Ushbu bosqich pensiya tizimining institutsional barqarorligini ta’minlashda muhim qadam bo‘ldi. 2010-yillardan boshlab raqamlashtirish jarayonlari jadallashdi. 2017-yildan boshlab elektron ma’lumotlar bazasi joriy etildi va fuqarolarning ish staji, badallari yagona elektron reyestrda qayd etila boshlandi. 2019-yilda pensiya yoshini bosqichma-bosqich oshirish qarori qabul qilindi (erkaklar uchun 60 yosh, ayollar uchun 58 yosh). Shu bilan birga, og‘ir mehnat sharoitida ishlaganlar va ko‘p farzandli onalarga nisbatan imtiyozlar saqlab qolindi. Bu islohotlar nafaqat tizimning moliyaviy barqarorligini ta’minladi, balki ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qildi[2].

So‘nggi yillarda pensiya tizimi raqamli boshqaruv tamoyillari asosida yangilanmoqda. Fuqarolarga my.gov.uz kabi elektron platformalar orqali pensiya hisob-kitoblarini kuzatish imkoniyati

yaratildi. Pensiya miqdorini oshirish, nogironlar va yolg‘iz qariyalarni qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, ijtimoiy xizmatlar bilan uzviy bog‘lash choralari kuchaytirildi. Shu bilan birga, xalqaro tajribaga mos ravishda ko‘ngilli jamg‘arib boriladigan pensiya tizimi elementlarini joriy etish masalasi muhokama qilinmoqda.

Pensiya tizimi boshqaruvi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Pensiya jamg‘armasi zimmasiga yuklatilgan bo‘lib, moliyalashtirish manbalari sifatida ish beruvchilar tomonidan to‘lanadigan yagona ijtimoiy to‘lov, xodimlarning ish haqidan ajratiladigan majburiy badallar va davlat budjeti mablag‘lari xizmat qiladi. Pensiya tizimi fuqarolarga bir necha turdagi ijtimoiy kafolatlarni taqdim etadi. Jumladan, yoshga doir pensiya erkaklar uchun 60 yoshda, ayollar uchun esa 55 yoshda yetarli mehnat stajiga ega bo‘lganda tayinlanadi. Nogironlik pensiyasi mehnatga layoqatsizlik darajasiga qarab belgilanadi, boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasi esa vafot etgan shaxsning voyaga yetmagan farzandlari va boqimandalarini moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Pensiya miqdori asosan fuqaroning ish haqi va mehnat stajiga bog‘liq bo‘lib, uning hisob-kitobi elektron mehnat daftarchalari orqali shaffof tarzda yuritilmoqda. Shu bilan birga, minimal pensiya miqdori har yili Prezident farmoni bilan belgilanadigan eng kam pensiyadan past bo‘lmasligi ta’minlanmoqda. 2019-yildan boshlab pensiya yoshini bosqichma-bosqich oshirish belgilandi, og‘ir va zararli mehnat sharoitida ishlagan fuqarolarga esa erta pensiya olish huquqi saqlab qolindi. Shuningdek, ko‘p farzandli onalarga nisbatan imtiyozlar joriy etilgan bo‘lib, ularning pensiyaga chiqish yoshi pasaytirilishi mumkin. Bu esa aholining turli qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan davlat siyosatining muhim ko‘rinishi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Pensiya ta’minoti sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar tizimi bilan uzviy bog‘liqdir. Chunki qarilik yoki nogironlik tufayli pensiya olayotgan fuqarolarning ko‘pchiligi sog‘liqni saqlash xizmatlariga muhtoj bo‘ladi. Shu sababli davlat tomonidan bepul yoki imtiyozli tibbiy xizmatlar, dori-darmonlar bilan ta’minlash, sanatoriylarda sog‘lomlashtirish dasturlari yo‘lga qo‘yilgan. Shuningdek, yolg‘iz qariyalar, nogironlar va ijtimoiy yordamga muhtoj fuqarolarga maxsus ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatilib, ularning hayot sifatini yaxshilashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Pensiya tizimi, sog‘liqni

saqlash va ijtimoiy xizmatlarning uyg‘un ishlashi jamiyatning ijtimoiy barqarorligini mustahkamlash, aholining turli qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash va inson qadrini ulug‘lash siyosatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qilmoqda[3].

O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish jarayonida aholining eng muhtoj qatlamlariga ko‘rsatiladigan yordam va xizmatlar sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Shu maqsadda 2025-yil 18-iyunda Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan 376-son qaror — “O‘zgalar parvarishiga muhtoj shaxslarga vaucher asosida yangi ijtimoiy xizmatlardan foydalanish tartibini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” — mamlakatimizda ijtimoiy xizmatlar tizimini tubdan yangilashga qaratilgan muhim hujjat hisoblanadi. Mazkur qaror Prezidentning 2025-yil 8-maydagi PQ–171-sonli qarori ijrosini ta’minlash maqsadida ishlab chiqilgan bo‘lib, u orqali ijtimoiy xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, ularni raqamlashtirish va xizmatlarning moliyaviy shaffofligini ta’minlashga qaratilgan yangi mexanizm — vaucher tizimi joriy etildi. Bu tizim orqali o‘zgalar parvarishiga muhtoj fuqarolar ijtimoiy xizmatlardan foydalanish xarajatlarining bir qismini davlat tomonidan subsidiya shaklida qoplash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Qaror doirasida “Faol hayotga qadam” dasturi ishga tushirildi. Dastur o‘zgalar parvarishiga muhtoj voyaga yetgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning asosiy mazmuni besh turdagi yangi ijtimoiy xizmatlarni joriy etishdan iborat: uy sharoitida ijtimoiy-maishiy yordam ko‘rsatish, uyda qarab turish, tibbiy-ijtimoiy reabilitatsiya, kunduzgi qatnov asosida parvarish va shaxsiy yordamchi xizmati. Ushbu xizmatlar nafaqat davlat tizimidagi “Inson” markazlari orqali, balki yakka tartibdagi tadbirkorlar, yuridik shaxslar hamda o‘zini o‘zi band qilgan fuqarolar tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin. Yangi tartibning eng muhim jihati — ijtimoiy xizmatlardan foydalanish va to‘lov jarayonlarining to‘liq raqamlashtirilishidir. Barcha ma’lumotlar “Yagona milliy ijtimoiy himoya” axborot tizimi va uning “Oila hamkori” platformasi orqali yuritiladi. Ushbu platforma yordamida ijtimoiy xizmatlardan foydalanish uchun murojaat qilish, shartnomalarni elektron imzolash, xizmat sifati ustidan nazoratni amalga oshirish, to‘lovlarni biometrik ma’lumotlar asosida tasdiqlash imkoniyati yaratilgan. Natijada, tizimda inson omilining ta’siri

kamayadi, byurokratik kechikishlar bartaraf etiladi va xizmatlar ko‘rsatish jarayoni shaffof bo‘ladi. Qarorga muvofiq, ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatuvchi xodimlarning malakasini oshirish masalasiga ham alohida e’tibor qaratilgan. 2025-yil 1-noyabrdan boshlab Ijtimoiy himoya tizimi xodimlarining malakasini oshirish markazida qisqa muddatli (kamida 36 soatlik) o‘quv kurslari yo‘lga qo‘yiladi. Mazkur kurslarni muvaffaqiyatli tamomlagan mutaxassislarga uch yil davomida amal qiluvchi sertifikat beriladi. Bu esa ijtimoiy soha xodimlarining kasbiy saviyasini oshirish, xizmat sifatini yaxshilash hamda tizimda yagona professional standartlarni joriy etish imkonini beradi.

Shuningdek, qarorda “Inson” markazlariga va boshqa tizim tashkilotlariga qarashli, shuningdek, mahalla hududida joylashgan bo‘sh turgan davlat ko‘chmas mulk obyektlarini ijaraga berish mexanizmi soddalashtirilgani ham alohida ahamiyatga ega. Bu esa nodavlat sektorni ijtimoiy xizmatlar sohasiga jalb etish, mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish va yangi ish o‘rinlari yaratish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mazkur qaror asosida ijtimoiy xizmatlarning samaradorligi ham yangi mezonlar asosida baholanadi. Xizmatdan foydalanuvchilarning qoniqish darajasi, ularning sog‘lig‘i va hayot sifatidagi ijobiy o‘zgarishlar muntazam monitoring qilinadi. Bundan tashqari, “Ijtimoiy himoya” tizimida xizmatlar sifati, ularni ko‘rsatuvchilar faoliyati hamda subsidiya ajratilishi ustidan doimiy nazorat mexanizmi yo‘lga qo‘yilgan. Umuman olganda, 376-son qaror O‘zbekiston ijtimoiy siyosatida yangi bosqichni boshlab berdi. U ijtimoiy xizmatlar tizimiga innovatsion yondashuvni olib kirib, davlat va jamiyat o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlaydi. Eng asosiysi, bu qaror orqali o‘zgalar parvarishiga muhtoj bo‘lgan shaxslar e’tibordan chetda qolmaydi, ular uchun haqiqiy g‘amxo‘rlik va qo‘llab-quvvatlash tizimi amalda yo‘lga qo‘yiladi. “Faol hayotga qadam” dasturi esa inson qadrini ulug‘lash siyosatining amaliy ifodasi bo‘lib, har bir fuqaroning to‘laqonli hayot kechirishi uchun yangi imkoniyatlar ochadi. O‘zbekistonda keksalar jamiyatning eng ko‘p e’tiborga muhtoj qatlami sifatida davlat ijtimoiy siyosatining markazida turadi. Chunki qarilik davrida insonning sog‘lig‘i zaiflashadi, turmush tarzi o‘zgaradi va ko‘plab hollarda ularning kundalik ehtiyojlarini mustaqil qondirish qiyinlashadi. Shu sababli sog‘liqni saqlash tizimi va ijtimoiy xizmatlar mexanizmlari

keksalarning hayot sifatini yaxshilash, ularning moddiy va ma’naviy farovonligini ta’minlashga qaratilgan.

Avvalo, keksalarga tibbiy xizmatlar ko‘rsatishda davlat muhim rol o‘ynaydi. Ularga bepul va imtiyozli tibbiy yordam, profilaktik ko‘riklar, muntazam dispanser kuzatuvlari taqdim etiladi. Bu jarayon keksa avlodda ko‘p uchraydigan xastaliklarni erta aniqlash va davolash imkonini beradi. Shu bilan birga, yurak-qon tomir, endokrin va nevrologik kasalliklar uchun maxsus klinikalar va bo‘limlar faoliyat yuritib, keksalarning sog‘ligini tiklash va barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Sanatoriylarda sog‘lomlashtirish hamda reabilitatsiya dasturlari ularning umumiy salomatligini mustahkamlashga yordam beradi. Yura olmaydigan yoki yolg‘iz yashaydigan keksalar uchun uyda tibbiy xizmat ko‘rsatish, hamshiralik yordami va uy sharoitida davolash amaliyoti yo‘lga qo‘yilgan.

Ijtimoiy xizmatlar tizimi esa keksalarning kundalik hayotini yengillashtirish va ularni jamiyatdan ajratib qo‘ymaslikni maqsad qiladi. Qarovchisi bo‘lmaganlar uchun “Saxovat” va “Muruvvat” uylari faoliyat yuritadi. Bu muassasalarda keksalarga nafaqat yashash joyi va parvarish, balki tibbiy yordam ham ko‘rsatiladi. Mahalla darajasida esa yolg‘iz keksalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi yo‘lga qo‘yilib, ularga oziq-ovqat, dori-darmon yetkazib berish, moddiy yordam ko‘rsatish amaliyoti kengaymoqda. Ijtimoiy xodimlar yordamida uyda xizmat ko‘rsatish mexanizmi ham tobora rivojlanib, keksalarning kundalik ehtiyojlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri qondirilmoqda. Bundan tashqari, “Keksalar haftaligi” kabi respublika miqyosidagi tadbirlar ularning ma’naviy qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlaydi va jamiyat hayotiga faol jalb etadi[4].

Normativ-huquqiy asoslar ham ushbu yo‘nalishni mustahkamlab kelmoqda. Masalan, 2015-yilning “Keksalarni e’zozlash yili” sifatida e’lon qilinishi katta ahamiyat kasb etdi va bu orqali davlat darajasida qariyalarga e’tibor kuchaydi . 2022-yilda “Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili” dasturi doirasida mahallalarda yolg‘iz keksalarga ko‘maklashish bo‘yicha yangi mexanizmlar ishlab chiqildi . Shu bilan birga, O‘zbekiston siyosati xalqaro tajriba, xususan BMTning 1991-yilda qabul qilingan Keksalar huquqlari tamoyillari (“mustaqillik, ishtirok, g‘amxo‘rlik, o‘zini o‘zi ta’minlash va qadr-qimmat”) bilan uyg‘un ravishda rivojlanmoqda.

Umuman olganda, pensiya ta’minoti, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar tizimining uzviy bog‘liqligi O‘zbekistonda keksalarning nafaqat moddiy va tibbiy, balki ma’naviy jihatdan ham qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlamoqda. Davlat siyosatining asosiy maqsadi — keksa insonlarning hayot sifatini yaxshilash, ularni jamiyatda munosib o‘rin egallashini kafolatlash va “inson qadrini ulug‘lash” tamoyilini amalda ro‘yobga chiqarishdir. Insoniyat taraqqiyotining bugungi bosqichida demografik jarayonlar, xususan aholi qarishining jadallashuvi dunyo mamlakatlari oldida yangi chaqiriqlarni yuzaga chiqarmoqda. Agar o‘tgan asrlarda keksalik davri aholining kichik bir qismini tashkil qilgan bo‘lsa, bugungi kunda u global miqyosda keng tarqalgan ijtimoiy hodisaga aylangan. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, 2050-yilga kelib 65 yoshdan oshgan aholi ulushi butun dunyo bo‘yicha 16 foizni tashkil etadi . Bu esa deyarli har oltinchi inson keksalik davriga yetadi deganidir. Mazkur jarayon pensiya ta’minoti, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar tizimlarini tubdan isloh qilishni va yangi yondashuvlarni shakllantirishni talab etmoqda. Chunki keksalar nafaqat ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam, balki o‘z tajribasi va bilimlari bilan jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shuvchi resurs hamdir. Pensiya tizimining tarixiy shakllanishiga nazar tashlaganda, u jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlarida iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va avlodlararo birdamlikni mustahkamlash maqsadida joriy etilganini ko‘ramiz. Zamonaviy davrda esa pensiya tizimlari uch asosiy model asosida faoliyat yuritadi. Birinchisi, taqsimot tizimi bo‘lib, Germaniya, Fransiya kabi G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida keng qo‘llanadi. Unda faol mehnat qilayotgan aholi tomonidan to‘lanadigan soliqlar va badallar bevosita pensiya sifatida tarqatiladi. Ikkinchi model jamg‘arib boriladigan tizimdir. AQSh, Kanada, Avstraliya kabi davlatlarda fuqarolarning pensiya mablag‘lari shaxsiy hisob raqamlarida jamlanadi va moliyaviy bozorlar orqali investitsiya qilinadi. Bu tizim uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlasa-da, moliyaviy inqirozlar ta’sirida xavflarga ochiq bo‘ladi. Uchinchisi, aralash tizim bo‘lib, Skandinaviya davlatlarida keng tarqalgan. U taqsimot va jamg‘arib boriladigan mexanizmlarning uyg‘unlashgan shaklidir . Bunday yondashuv ijtimoiy tenglik va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi. Xalqaro tajribadan ko‘rinadiki, har bir davlat o‘zining demografik tarkibi,

iqtisodiy salohiyati va ijtimoiy siyosat tamoyillaridan kelib chiqib pensiya tizimini shakllantiradi. Shunga qaramay, pensiya tizimining asosiy maqsadi umumiydir – u insonning keksalik davridagi barqaror turmushini kafolatlashga qaratilgan[5].

Sog‘liqni saqlash tizimiga kelsak, bu soha keksalar hayot sifatini belgilovchi eng muhim omil hisoblanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan ta’kidlanganidek, keksalarga nisbatan tibbiy xizmatlar uch asosiy yo‘nalishda rivojlanishi zarur: profilaktika, davolash va reabilitatsiya. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, keksalarni muntazam tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish ularning sog‘lig‘ida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Masalan, Yaponiya va Janubiy Koreyada keksalar uchun yillik skrining dasturlari majburiy hisoblanadi. AQShda “Medicare” dasturi orqali 65 yoshdan katta barcha shaxslarga davlat tomonidan sog‘liqni saqlash xarajatlari qoplab beriladi . Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida esa keksalarga mo‘ljallangan maxsus sug‘urta paketlari joriy etilgan bo‘lib, ular tibbiy xizmatlarning keng doirasini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, Skandinaviya mamlakatlarida uyda tibbiy xizmat ko‘rsatish keng tarqalgan. Bu nafaqat keksalarning qulayligini oshiradi, balki ularning jamiyatdan ajralib qolmasdan, o‘z muhitida yashashini ham ta’minlaydi.

Keksalar uchun ijtimoiy xizmatlar tizimi esa pensiya va sog‘liqni saqlash mexanizmlarini to‘ldiruvchi halqa sifatida qaraladi. Chunki pensiya faqat moliyaviy ta’minotni kafolatlaydi, sog‘liqni saqlash tizimi esa tibbiy yordamni ta’minlaydi, ammo keksalarning kundalik ehtiyojlari, maishiy sharoitlari va ma’naviy qo‘llab-quvvatlashlari ijtimoiy xizmatlar orqali ro‘yobga chiqadi. UNESCO va BMTning ijtimoiy siyosatga oid hisobotlarida qayd etilishicha, ijtimoiy xizmatlarning samaradorligi jamiyatda birdamlik darajasini belgilaydi. Global tajribaga nazar tashlaganda, ijtimoiy xizmatlarning turli modellari shakllanganini ko‘rish mumkin. AQSh, Rossiya va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida qarovchisi bo‘lmagan keksalar uchun internat uylari keng tarqalgan bo‘lsa, Skandinaviya va Germaniya kabi davlatlarda uyda xizmat ko‘rsatish amaliyoti keng yoyilgan. Osiyo mamlakatlarida, xususan Xitoy va Hindistonda esa keksalarni qo‘llab-quvvatlash ko‘proq oilaviy va mahalliy jamoalarga yuklatilgan. Yevropa mamlakatlarida esa “Faol qarilik” siyosati

doirasida keksalarni jamiyat hayotiga faol jalb qilishga alohida e’tibor beriladi. Bunday tadbirlar keksalarni ma’naviy qo‘llab-quvvatlash va ularning qadr-qimmatini ta’minlashga qaratilgan[6].

Keksalarga oid siyosatning muhim jihati – huquqiy asoslarning yaratilganligidir. Xalqaro hujjatlar orasida 1991-yilda BMT tomonidan qabul qilingan Keksalar huquqlari tamoyillari alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tamoyillarda keksalarning mustaqilligi, jamiyat hayotida faol ishtiroki, g‘amxo‘rlik ko‘rishi, o‘zini o‘zi ta’minlashi va qadr-qimmatini saqlash asosiy tamoyillar sifatida belgilangan. Shuningdek, BMTning “Barqaror rivojlanish maqsadlari – 2030” hujjatida ham keksalarga nisbatan ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish, ularning salomatligini mustahkamlash va ijtimoiy faolligini oshirish vazifalari ilgari surilgan . Bu jarayon nafaqat rivojlangan mamlakatlar, balki rivojlanayotgan davlatlar uchun ham dolzarb hisoblanadi. Chunki global demografik tendensiyalar barcha mamlakatlarni ushbu yo‘nalishda aniq strategiyalar ishlab chiqishga majbur qilmoqda.

Butun dunyo miqyosida pensiya, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar tizimi insoniyat oldida turgan eng muhim ijtimoiy chaqiriqlardan biridir. Har bir davlat ushbu tizimlarni o‘z sharoitiga moslab rivojlantirayotgan bo‘lsa-da, umumiy maqsad bir xil – keksalarning moddiy, tibbiy va ma’naviy ehtiyojlarini qondirishdir. Pensiya tizimi ularning barqaror daromadini kafolatlaydi, sog‘liqni saqlash tizimi salomatligini mustahkamlaydi, ijtimoiy xizmatlar esa hayot sifatini yaxshilaydi va ularni jamiyat hayotida faol saqlaydi. Shu bois ushbu tizimlarning uyg‘unligi nafaqat ijtimoiy himoya, balki iqtisodiy rivojlanish va barqarorlikning ham muhim kafolati sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi. Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida Qonun. Qabul qilingan sana: 3-sentabr 1993-yil. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1993.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Keksalarni e’zozlash yili” Davlat dasturi to‘g‘risida Farmon. 2015-yil 19-yanvar, PF–4708-son. Toshkent.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili” Davlat dasturi. 2022-yil 28-yanvar, PF–60-son. Toshkent.

4. United Nations. World Population Ageing 2019. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2019.
5. World Health Organization. Decade of Healthy Ageing: Baseline Report. Geneva: WHO, 2020.
6. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations, 2015.

HIMOYA ORDERIGA EGA BO‘LGAN XOTIN-QIZLARDA EMOTSIONAL INTELLEKTNING TRAVMADAN KEYINGI TIKLANISH JARAYONIGA TA’SIRI

Masharipova Saida Rahimovna
Urganch Ranch texnologiya universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada himoya orderiga ega bo‘lgan xotin-qizlarda emotsional intellektning travmadan keyingi tiklanish jarayoniga ta’sirini psixologik nuqtayi nazardan o‘rganishga qaratilgan. Oilaviy zo‘ravonlik va turli shakldagi tazyiqlar natijasida yuzaga keladigan psixologik travmalar ayollarning emotsional holati, ijtimoiy moslashuvi hamda shaxsiy resurslariga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu jarayonda himoya orderi huquqiy xavfsizlikni ta’minlovchi omil bo‘lsa, emotsional intellekt shaxsning ichki psixologik barqarorligini mustahkamlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotda emotsional intellektning asosiy komponentlari — o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni boshqarish, empatiya va ijtimoiy munosabatlarni samarali yo‘lga qo‘yish — travmadan keyingi stress holatlarini yengillashtirish, ruhiy tiklanish jarayonini tezlashtirish va hayot sifati yaxshilanishidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, himoya orderiga ega bo‘lgan xotin-qizlarda emotsional intellekt darajasi bilan psixologik moslashuv, stressga chidamlilik va ijtimoiy faollik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik empirik jihatdan aniqlash ko‘zda tutiladi. Tadqiqot natijalari asosida travmadan keyingi reabilitatsiya jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga yo‘naltirilgan psixologik trening va maslahatlar tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish rejalashtirilgan. Mazkur ish natijalari oilaviy zo‘ravonlik qurbonlari bilan ishlovchi psixologlar, ijtimoiy pedagoglar va mutaxassislar faoliyatida amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar:emotsional intelekt, samarali psixologik xizmat ,tazyiq, xotin-qizlar, himoya orderining psixologik ta’siri, ijtimoiy

qo‘llab-quvvatlash, rezilientlik, emotsional barqarorlik ,stress ,o‘zaro munosababtlar.

Zamonaviy globallashuv jarayonlari va jamiyatdagi tezkor ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar fonida ayollar turli darajadagi ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy bosimlarga duch kelmoqda [1]. Ushbu salbiy omillar ko‘pincha ayollarning ruhiy muvozanatini izdan chiqarib, ularning psixologik farovonligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi hamda ayrim holatlarda huquqiy himoya choralaridan, xususan, himoya orderini qo‘llash zaruratini yuzaga keltiradi. Himoya orderi nafaqat jismoniy xavfsizlikni ta’minlovchi huquqiy mexanizm [1], balki ayollarning psixologik barqarorligini tiklash va ijtimoiy faolligini qayta shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur muammoni o‘z vaqtida aniqlash va samarali hal etish shaxsiy farovonlik bilan bir qatorda jamiyatning barqaror ijtimoiy rivoji uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi[1].

Ayniqsa, tazyiqqa uchragan xotin-qizlarda stress holatlarini kamaytirish va ularni zo‘ravonlik manbalaridan himoyalash jarayoni ularning psixologik holati, shaxslararo munosabatlari hamda shaxsiy rivojlanish dinamikasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu jarayonda emotsional intellekt — ya’ni shaxsning [3]o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni boshqarish, salbiy emotsional kechinmalarga moslashish hamda ijtimoiy munosabatlarni samarali yo‘lga qo‘yish qobiliyati — travmatik tajribalarni yengib o‘tishda asosiy psixologik resurslardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Yuqori darajadagi emotsional intellekt ayollarga o‘z ichki holatini nazorat qilish, stress omillariga qarshi psixologik barqarorlikni saqlash va konstruktiv xulq-atvor strategiyalarini shakllantirish imkonini beradi.

Himoya orderining o‘z vaqtida berilmasligi yoki undan samarali foydalanilmasligi salbiy oqibatlarni faqat individual darajada emas, balki oilaviy munosabatlar va kengroq ijtimoiy muhitda ham keltirib chiqaradi. Shu sababli, tazyiqqa uchragan xotin-qizlarda himoya orderi qo‘llanilgandan keyin yuzaga keladigan ijobiy psixologik o‘zgarishlarni, ayniqsa emotsional intellektning rivojlanishi bilan bog‘liq ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni o‘rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi. Doimiy qo‘rquv va surunkali stress holatlarini yengib o‘tish ayollarga o‘z ichki psixologik resurslarini faollashtirish, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish hamda

sog‘lom shaxslararo munosabatlarni shakllantirish imkonini yaratadi.

Adabiyotlar tahlil: Tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarning himoya orderi bilan ta’minlangandan keyingi psixologik holatini monitoring qilish hamda ularning ijtimoiy-psixologik ko‘nikmalarini tahlil etish masalasi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan keng o‘rganilgan. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar ushbu muammoni turli nazariy va amaliy yondashuvlar asosida tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, travmatik tajribani boshdan kechirgan ayollarning ruhiy holatidan kelib chiqib, ularning moslashuv mexanizmlarini anglash va samarali psixologik qo‘llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqishda emotsional intellekt muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda himoya orderini qo‘llash mexanizmlari, travmadan keyingi o‘sish (Post-Traumatic Growth), ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi hamda psixologik moslashuv tushunchalari o‘zaro uzviy bog‘liq holda talqin qilinadi. Oilaviy nizolar va zo‘ravonlik holatlari xotin-qizlar ruhiyatida uzoq davom etuvchi stress, xavotir va emotsional beqarorlikni yuzaga keltiradi. Bu esa nafaqat shaxsiy farovonlikka, balki oilaviy muhit va jamiyat barqarorligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois oilalar bilan ishlash jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar kelajak avlodda zo‘ravonlik siklining takrorlanishining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologiya fanlari doktori, professor Sh.R. Barotov ta’kidlaganidek, stress holatida shaxs xatti-harakatlarida keskin o‘zgarishlar yuz beradi, umumiy qo‘zg‘alish reaksiyasi kuchayadi va xulq-atvor tartibsizlashadi. Ushbu holatdan chiqishda shaxsning individual psixologik xususiyatlari, tarbiya jarayoni va avval shakllangan malakalari hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ayniqsa, oliy nerv faoliyati va nerv tizimining individual xususiyatlari stressni boshqarish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Mas’uliyat, burch, javobgarlik, sadoqat kabi yuksak emotsional sifatlar rivojlangan emotsional intellekt orqali faollashib, stress sharoitida xatti-harakat buzilishlarining oldini olishga xizmat qiladi.

Himoya orderi davlat tomonidan zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxsni huquqiy jihatdan himoyalashga qaratilgan muhim mexanizm bo‘lib, uning psixologik ta’siri ham ijobiy, ham murakkab jihatlarga

ega. Ijobiy tomondan, himoya orderi ayolda xavfsizlik hissini kuchaytiradi, doimiy qo‘rquv va xavotirni kamaytiradi, o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi hamda yangi hayotiy qarorlar qabul qilish uchun psixologik resurs yaratadi. Shu bilan birga, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlariga murojaat qilishni yengillashtiradi. Salbiy jihatlari esa ayrim hollarda zo‘ravon tomonidan orderga rioya qilinmasligi, jamiyatdagi stigma va ijtimoiy bosim, yolg‘izlik hissining kuchayishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda emotsional intellekt ayollarning ichki resurslarini safarbar etib, ushbu psixologik bosimlarga moslashish imkonini beradi.

XX asrning 30-yillaridayoq psixolog Edvard Torndayk “ijtimoiy intellekt” tushunchasini ilgari surib, uni shaxsning boshqalar bilan samarali muloqot o‘rnatish va ijtimoiy munosabatlarga moslashish qobiliyati sifatida ta’riflagan[4]. Keyinchalik, 1940-yillarda Devid Veksler aqlning turli funksional komponentlari insonning hayotiy muvaffaqiyatida muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan[2]. Emotsional intellekt muammosi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlarda Jon Gottman tomonidan shaxs xulq-atvoridagi ijtimoiy stereotiplar va ongli munosabatlar ayollarda emotsional intellekt (EQ) rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi[2] ilmiy asoslab berilgan.

Emotsional intellekt tushunchasi shaxsning nafaqat o‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqarish, balki boshqalarga nisbatan empatik munosabat bildirish, donolik bilan yetakchilik qilish yoki jamoaga moslashish, shaxsiy chegaralarni hurmat qilish, ichki salohiyatni rivojlantirish hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni qabul qilish va ko‘rsatish qobiliyatlarini ham o‘z ichiga oladi [3]. Ilmiy adabiyotlarda emotsional intellekt besh asosiy tarkibiy komponent orqali izohlanadi bo‘lib, ularning dastlabki uchtasi shaxsning o‘ziga, qolgan ikkitasi esa tashqi ijtimoiy muhitga yo‘naltirilgan:

O‘ziga ishonch — shaxsning o‘z imkoniyatlarini real baholashi va ichki barqarorlikni saqlay olishi;

O‘z-o‘zini tartibga solish — emotsional holatlarni nazorat qilish va impulsiv xatti-harakatlarni boshqarish;

O‘z-o‘zini rag‘batlantirish — ichki motivatsiya orqali maqsad sari intilish;

Empatiya — boshqalarning his-tuyg‘ularini anglash va ularga mos munosabat bildirish;

Ijtimoiy kompetensiya — samarali muloqot va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish qobiliyati.

Emotsional intellekt kundalik (maishiy) psixologiyada ham muhim ahamiyat kasb etib, shaxslararo munosabatlarning barqarorligi va sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Emotsional intellekt komponentlari shaxsning ratsional qarorlar qabul qilishi, ijodiy fikrlashi hamda murakkab vaziyatlarda moslashuvchanlik ko‘rsatishiga yordam beradi. Emotsional intellekt — bu insonning o‘z his-tuyg‘ularini va boshqalarning emotsional holatini anglash, tushunish, boshqarish hamda ularga mos tarzda harakat qilish qobiliyatidir.

Emotsional intellektning tarkibiy tuzilmasi quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi: o‘zini anglash, ya’ni shaxsning o‘z emotsiyalarini aniqlay olish va baholash qobiliyati; o‘zini boshqarish, ya’ni salbiy his-tuyg‘ularni nazorat qilish va stressga bardoshlilik; ichki motivatsiya, ya’ni tashqi mukofotlardan ko‘ra ichki rag‘bat asosida faoliyat yuritish; empatiya, ya’ni boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish; hamda ijtimoiy ko‘nikmalar, ya’ni samarali muloqot, konfliktlarni hal etish va ijtimoiy aloqalarni boshqarish.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, emotsional intellekt darajasi yuqori bo‘lgan shaxslar murakkab ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga, turli nuqtai nazarlarni qabul qilishga va o‘z xatti-harakatlarini obyektiv baholashga moyil bo‘ladilar. Emotsional intellektning qobiliyat modeli, xususiyat modeli hamda aralash modeli kabi nazariy yondashuvlar ushbu fenomenning turli jihatlarini yoritib beradi. Ayniqsa, qaror qabul qilish jarayonida emotsional intellekt ko‘nikmalarini qo‘llash shaxsning o‘zini anglash, ijtimoiy xabardorlik va munosabatlarni samarali boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Umuman olganda, emotsional intellekt tazyiqqa uchragan xotin-qizlarda psixologik tiklanish, stressga chidamlilik va ijtimoiy moslashuvni ta’minlashda muhim psixologik mexanizm bo‘lib, uni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlar jamiyat barqarorligi va inson salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Metodologiya. Mazkur maqola himoya orderiga ega bo‘lgan xotin-qizlarda emotsional intellektning travmadan keyingi tiklanish jarayoniga ta’sirini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, tadqiqot kontent-analiz metodiga asoslangan. Emotsional intellekt va fikrlash

jarayonlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash maqsadida so‘nggi 10 yil davomida chop etilgan xalqaro va mahalliy ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda ilmiy hisobotlar tahlil qilindi.

Tadqiqot materiallarini tanlashda quyidagi mezonlarga amal qilindi:

1) emotsional intellektni o‘lchashga mo‘ljallangan va ishonchli metodikalarning mavjudligi;

2) fikrlash jarayonlari va kognitiv komponentlarning tahlil qilinganligi;

3) empirik asoslangan ilmiy natijalarning mavjudligi.

Mazkur yondashuv emotsional intellektning travmadan keyingi psixologik tiklanish va kognitiv jarayonlarga ta’sirini kompleks baholash imkonini berdi.

Natijalar

1. Tanqidiy fikrlashga ta’siri. Tahlil qilingan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, emotsional intellekti yuqori bo‘lgan shaxslar hissiy impulslar ta’siriga berilmasdan, vaziyatni xolis va chuqur tahlil qilish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Bu holat tanqidiy fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi.

2. Qaror qabul qilishda emotsional intellektning roli. Emotsional intellekti rivojlangan shaxslar qaror qabul qilish jarayonida hissiy va mantiqiy axborotni uyg‘unlashtira oladi. Ayniqsa, stressli vaziyatlarda bu ko‘nikma aniq va izchil qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi.

3. Muammoni hal qilishda moslashuvchanlik. Muammoli vaziyatlarda EI darajasi yuqori bo‘lgan shaxslar emotsional barqarorlikni saqlagan holda muammoni tizimli va konstruktiv hal etishga intiladilar.

4. Ijodiy fikrlash va emotsional farovonlik. Emotsional o‘zini anglash darajasi yuqori bo‘lgan insonlar yangi g‘oyalarni erkin shakllantirishga moyil bo‘lib, bu holat ijodiy fikrlashning kuchayishiga olib keladi.

Muhokama

Olingan natijalar emotsional intellektning fikrlash jarayonlariga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Dual jarayon nazariyasiga (Kahneman, 2011) [5]ko‘ra, inson tafakkuri ikki tizimga asoslanadi: tezkor va intuitiv (1-tizim) hamda sekin va tahliliy (2-tizim). Emotsional intellekt 1-tizim tomonidan yuzaga keladigan

hissiy javoblarni boshqarish orqali 2-tizimga asoslangan chuqur tahliliy fikrlashni faollashtiradi.

Shuningdek, EI stressni boshqarish orqali kognitiv yuklamani kamaytiradi (Sweller, 1988), bu esa fikrlash samaradorligini oshiradi va travmadan keyingi psixologik tiklanish jarayonini tezlashtiradi.

Emotsional intellekt himoya orderiga ega bo‘lgan ayollarning travmadan keyingi tiklanish jarayoni va fikrlash faoliyatiga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. EI tanqidiy fikrlash, samarali qaror qabul qilish, ijodiy tafakkur va muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Emotsional intellekti yuqori bo‘lgan shaxslar ziddiyatli vaziyatlarda ham o‘z his-tuyg‘ularini samarali boshqarib, kognitiv jarayonlarning izchilligini ta’minlay oladilar. Shu sababli, emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni psixologik reabilitatsiya, ta’lim va kasbiy faoliyat sohalarida keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayeva Sh.R, Tibbiyot oliy o‘quv yurti talabalarida emotsional intellektning psixologik xususiyatlari, Toshkent: Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi, 2024.

2. Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso, D.R., "Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications," Psychological Inquiry, vol. 15, no. 3, pp. 197- 215, 2004.

3. Goleman, D, Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ, Library of Unviolent Revolution: Bantam Books, 1995.

4. Hess, James D., and Arnold C. Bacigalupo, "Enhancing Decisions and Decision-making Processes through the Application of Emotional Intelligence Skills," Management Decision, vol. 49, no. 5, pp. 710-721, 2011.

5. Kahneman. D, Thinking, fast and slow, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 6. Sweller, J., "Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning," Cognitive Science, vol. 12, no. 2, pp. 257-285, 1988.

O`ZBEKISTONDA AYOLLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

Mashrabaliyeva Moxlaroyim
Namangan Davlat pedagogika instituti talabasi
Ilmiy rahbar: Ergashev Ixtiyor

Annotatsiya: Mazkur maqolada ayollar huquqlarining mazmuni,ularning jamiyat taraqqiyotidagi o`rni hamda O`zbekistondaayollar huquqlarini taminlashning huquqiy asoslari yoritilgan.Shunungdek ayollar huquqlarini amalga oshirish jarayonida uchrayotgan muammolar va ularni bartaraf etish bo`yicha amalga oshirilyotgan islohodlar tahlil qilingan Maqolada ayollarni ijtimoiy,siyosiy va iqtisodiy hayotdagi faolligini oshirish muhim asoslab berilgan.

Kalit so`zlar: Ayollar huquqlari,gender tengligi, huquqiy himoya, xotin qizlar, inson huquqlari

Ayollar huquqlari yoki xotin-qizlar huquqlari fuqaroligi, yoshi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat’i nazar, 2har bir xotin-qizning ajralmas huquqlaridir. Ayollar huquqlari dunyo bo‘ylab ayollar va qizlar uchun talab qilinadigan huquq va imtiyozlardir. Ular 19-asrdagi ayollar huquqlari harakati va 20–21-asrlar davomidagi feministik harakatlarning asosini tashkil etgan. Ba’zi mamlakatlarda bu huquqlar qonun, mahalliy an’ana va xulq-atvor tomonidan institutlashtirilgan yoki qo‘llab-quvvatlanadi, boshqa joylarda esa ular e’tiborsiz qoldiriladi va qanoatlantirilmaydi. Ular inson huquqlari tushunchalaridan farq qiladi, chunki ular ayollar va qizlarning huquqlarini amalga oshirishga qarshi tarixiy va an’anaviy ravishda mavjud bo‘lgan noto‘g‘ri qarashlar mavjudligini iddao qiladi, bu esa erkaklar va o‘g‘il bolalar foydasiga kichadi .Ayollar huquqlari tushunchalari bilan bog‘liq masalalar odatda tana daxlsizligi va mustaqilligi, jinsiy zo‘ravonlikdan xoli bo‘lish, ovoz berish, davlat lavozimlarini egallash, qonuniy shartnomalar tuzish, oila qonunchiligida teng huquqlarga ega bo‘lish, mehnat qilish, adolatli ish haqi yoki teng maosh olish, reproduktiv huquqlarga ega bo‘lish, mulkka egalik qilish va ta’lim olish huquqlarini o‘z ichiga oladi Bugungi kunda xotin-qizlarimizni turmushini o‘tgan kunlarning o‘tmish sahifalariga yozilgan va bitilgan kechmishlariga aslo solishtirib bo‘lmaydi. Momolarimizni cheklangan huquqlari, siyosiy tugul oddiy o‘rta maktab ta’limini olish borasidagi cheklovlar va

ularni yengish uchun qanchalik darajadagi chekkan mashaqqatlari ayollarning hozirgi huquq va manfaatlariga yetishishi yo‘lida debocha bo‘lgan desak adashmagan bo‘lamiz. Nafaqat bizni mamlakatimizda balki, butun dunyoda ayollar huquqlarini himoya qilish har doim dolzarb bo‘lib kelgan. Ayollar huquqlarining global muammolari dunyoning ko‘plab mamlakatlarida eng muhim muammolardir. Bu sohadagi muammolar va muammolarni aks ettiruvchi bir necha asosiy jihatlarni sanab o‘tsak:

1. Gender tengsizlik: Erkaklar va ayollar o'rtasidagi tengsizlik asosiy muammo bo'lib qolmoqda. Bu ish haqi, ta'lim olish imkoniyati, biznes va siyosiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatlariga taalluqlidir.

2. Zo'ravonlik: Ayollarga nisbatan zo'ravonlik millionlab ayollar hayotiga ta'sir qiluvchi global muammodir. Bu oiladagi zo'ravonlik, jinsiy zo'ravonlik, odam savdosi va huquqlarning buzilishining boshqa shakllarini o'z ichiga olishi mumkin.

3. Ta'lim olish imkoniyati: Dunyoning ayrim hududlarida ayollar hali ham sifatli ta'lim olishda qiynalmoqda. Bu ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga to'siqlar yaratadi.

4. Sog'liqni saqlash: Bir qator mamlakatlarda ayollar sifatli tibbiy xizmatdan, jumladan, reproduktiv salomatlik xizmatidan foydalanish imkoniyati cheklangan. Bu ularning farovonligi uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

5. Siyosat va yetakchilikdagi ishtiroki: Taraqqiyotga qaramay, ko‘plab mamlakatlarda ayollarning siyosat va yuqori rahbarlik lavozimlarida ishtirok etish darajasi hali ham yetarli emas.

6. Bolalar nikohi va bolalarga nisbatan zo'ravonlik: Ko'pgina qizlar majburiy turmushga chiqish va zo'ravonlikka duch kelishadi, bu ularning huquqlarining buzilishi va jiddiy ijtimoiy va psixologik oqibatlarga olib keladi.

7. Texnologiyadan foydalanish imkoniyati: Ayrim jamiyatlarda ayollarning axborot texnologiyalari va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyati cheklangan, bu esa ularning ta’lim olishi va rivojlanishi uchun qo‘shimcha to‘siqlar yaratishi mumkin.

Mamlakatimizda ham gender statistikasini yuritish bo‘yicha Statistika agentligi vakolatli organ bo‘lib, agentlikda gender statistikasini yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish bo‘yicha alohida bo‘linma tashkil etilgan. Agentlik tomonidan yuritiladigan

gender.stat.uz saytining barcha bo‘limlarida bugungi kunda 180 dan ziyod gender statistikasiga oid ko‘rsatkichlar 3 ta tilda, 5 xil formatda joylashtirib borilmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, yildan yilga gender tenglikni ta’minlashga va ayollarning ijtimoiy turmush sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan islohotlar rivojlanib bormoqda. So‘nggi yillarda Gender tenglikni ta’minlashga qaratilgan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni e’tirof etadigan bo‘lsak, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi “Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yana-da kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4235-on qarori, O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-martdagi “Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” 192-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalariga qo‘shimcha davlat granti asosidagi qabul ko‘rsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni o‘qishga qabul qilishni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 402-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020-yil 4-yanvardagi 4-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 20-noyabrdagi “Xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash, ular o‘rtasida tadbirkorliknir rivojlantirish tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 919-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 12-apreldagi “Og‘ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan xotin-qizlarga, nogironligi bo‘lgan, kam ta’minlangan, farzandlarini to‘liqsiz oilada tarbiyalayotgan va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylar berish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 285-son qarorini e’tirof etish mumkin. Shunungdek, 11-sentyabr 2023-yildagi PF-158-sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston - 2030” strategiyasining 25-maqsadida Gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-

qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish. Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosaasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash. «Ayollar daftari» bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish nazarda tutilgan. Ushbu qabul qilingan qonun va qarorlar albatta mamlakatimizdagi xotin va qizlarning huquq va majburiyatlarini kafolatlab, shu bilan birgalikda ko‘pgina huquqbuzarliklarni oldini olishda ham samarali xizmat qiladi.

Bular maishiy va jinsiy zo‘ravonlik, ish haqining pastligi yoki ishga joylashishdagi muammolar, ta’lim olish va boshqalar bo‘lishi mumkin. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi shunchaki asosiy tamoyillarni belgilaydi, Ammo faqat shuning o‘zi bilan ayollar va qizlarning huquqlarini haqiqiy ta’minlashga erishib bo‘lmasdi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ushbu bo‘shliqni to‘ldirish uchun qilingan qadamlardan biri 1979-yil 18-dekabrda qabul qilingan Xotin-qizlarni kamsitishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi Konvensiya (CEDAW) edi. Ayollar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya sifatida tanilgan ushbu hujjat, uni ratifikatsiya qilgan davlatlarga madaniyat, jamiyat, ta’lim, siyosat va qonunchilik sohalarida ayollarning kamsitilishini bartaraf etish majburiyatini yuklaydi. O‘zbekiston Respublikasi ayollar huquqlarini har doim ta’minlashga alohida e’tibor beradi. O‘zbekiston Markaziy Osiyoda birinchilardan bo‘lib, 1995-yil 6-mayda BMTning Xotin-qizlarni kamsitishining barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiyasiga qo‘shildi. Shuningdek, Onalikni himoya qilish to‘g‘risida, Mehnat va kasb sohasidagi kamsitish to‘g‘risidagi konvensiyalari va boshqa xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilgan. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasida Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqliligi, Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlashi belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabr qabul qilingan “O‘zbekiston – 2030 Strategiyasi”da ham 1.3 yo‘nalishi 25-maqsadida Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish

va gender tenglikni ta’minlash uchun 2030 yilgacha erishiladigan maqsadlarning samaradorlik ko‘rsatkichlari quyidagicha bo‘lishi kerak: Gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish. Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash.«Ayollar daftari» bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish.

Xulosa: Hozirgi rivojanib borayotgan davrda Ayollar hamma har bir soxada rivojlanib bormoqda.Shuning oldingi zamonlardagidek ayollarni kamsitish ularga past nazar bilan qarash ularga nisbatan haqoratli harakat qilish qattiyan man qilinadi oldimgi zamondagi qarashlar ayollar faqat uy ishlari uchun ularni vazifasi faqatgina uy-ro`zg`or ishlari vas bollart tarbiyasida deb hisoblangan ayollar uchun ko`p narsalar mumkin emas ayyollar talim olishi zarur emas ekanligi aytilgan Mustaqillik yillariga kelin bu qarashlar tubdan o`zgardi ayollar uchun ham yigitlar ilan teng imkonyatlar yaratila boshladi.ayollarni ilm olishi shart deb belgilandi o`qimishli ayol o`qimishli farzand tarbiyalaydi hozirgi kunda har bir soxada ayollar rivojlanib bormoqda.Olimlar doktorlar kashfiyotchilar barcha rivojlanyotgan kasb vakillari ayollar bo`lmoqda konstitutsiyamizda ayollar huqquqlarini himoya qilish bo`yicha qarorlar tasqiqlandi so`nggi yillarda ayollar huquqlarini mustahkamlashga qaratilgan muhim islohodlar amalga oshrilmoqda. Ayollar uchun turli imtiyozlar moddiy yordam o`zini band qilish uchun turli tadbirkorlik soxalari rivojlanmoqda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasi Konistitutsiyasi
2.Inson huquqlari umumjahon deklaradsiyasi BMT1948-yil
3.Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to`g`risidagi konvensiya (CEDAW)
4.O`zbekiston Respublikasi Prizdentining ayollar huquqlarini taminlashga oid farmon va qarorlari

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI, AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING AHAMIYATI

Mirdjamalova Nilufar Zuxritdinovna
O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti dotsenti v.b.

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari, aholini ijtimoiy himoya qilishning asosiy modellari hamda ularning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Ijtimoiy davlatning mohiyati, uning ijtimoiy adolatni ta’minlashdagi o‘rni va aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, turli mamlakatlar tajribasida qo‘llanilayotgan ijtimoiy himoya modellarining o‘ziga xos jihatlari va ularning samaradorligi baholangan. Maqolada globallashuv, raqamlashtirish va demografik o‘zgarishlar sharoitida ijtimoiy himoya tizimlarini takomillashtirishning dolzarb yo‘nalishlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, aholini muhofaza qilish, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy adolat, kambag‘allik, ijtimoiy modellar, inson kapitali, manzilli ijtimoiy yordam.

Bugungi globallashuv sharoitida ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, aholining turmush darajasini yaxshilash va kambag‘allikni kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini ijtimoiy himoya qilish tizimlari zamonaviy jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyat taraqqiyoti, uning barqarorligi va adolatli rivojlanishi ijtimoiy tenglik hamda imkoniyatlar barobarligi tamoyillariga bevosita bog‘liqdir.[1.2023:54-56.b] Zamonaviy dunyoda iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda aholi o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish, har bir inson uchun munosib hayot sharoitlarini yaratish dolzarb vazifaga aylangan. Ijtimoiy tenglik — fuqarolarning huquq va erkinliklardan teng foydalanishi, imkoniyatlar barobarligi esa shaxsning kelib chiqishi, jinsi, millati, ijtimoiy ahvolidan qat’i nazar o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lishini anglatadi. Ijtimoiy himoya tizimi har qanday davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi. U aholining kam ta’minlangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, fuqarolarning munosib hayot kechirishini ta’minlash

hamda ijtimoiy adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida aholi o‘rtasida daromadlar tafovutining ortishi, ishsizlik, nogironlik, keksalik kabi ijtimoiy xavf-xatarlar kuchayishi ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi — Ijtimoiy Davlat, har bir fuqaro ijtimoiy adolatdan foydalanishi, davlatdan g‘amxo‘rlik kutishi va o‘z muammolari bilan yolg‘iz qolmasligi huquqiy jihatdan kafolatlanganligini anglatadi. Bu, “Inson qadri uchun” degan ulug‘vor g‘oyani hayotga tatbiq etishning konstitutsiyaviy asosidir.Yangilangan Konstitutsiyaning 1-moddasida O‘zbekiston suveren, demokratik, huquqiy, Ijtimoiy va dunyoviy davlat ekanligi qat’iy belgilandi.

Ijtimoiy davlatning asosiy maqsadi – bu inson, uning hayoti, qadri, huquq va erkinliklarini oliy qadriyat deb bilib, har bir fuqaroning munosib turmush darajasini ta’minlash uchun shart-sharoit yaratishdan iborat. Ijtimoiy davlat konsepsiyasining mohiyati — bu fuqarolarning munosib hayot kechirishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ijtimoiy tenglik va adolatni ta’minlashga qaratilgan davlat boshqaruvi shaklidir. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

- aholining zaif qatlamlarini himoya qilish;
- ijtimoiy tenglik va imkoniyatlar barobarligini ta’minlash;
- ta’lim, sog‘liqni saqlash va mehnatga bo‘lgan huquqlarni kafolatlash;
- kambag‘allik va ijtimoiy xavf-xatarlarni kamaytirish.

O‘zbekistonda ijtimoiy davlat tamoyillarini rivojlantirish so‘nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish, ijtimoiy adolatni ta’minlash hamda aholining turmush darajasini oshirishga qaratilgan. Ushbu jarayonda ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish, kambag‘allik darajasini qisqartirish va aholining bandligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda, ijtimoiy nafaqa va moddiy yordamlarni manzilli asosda taqdim etish mexanizmlarini joriy etish orqali davlat resurslaridan samarali foydalanish hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning adolatliligi ta’minlanmoqda. Aholini ish bilan ta’minlashga qaratilgan dasturlarni kengaytirish, kasb-

hunarga tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish orqali fuqarolarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga erishilmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya sohasida axborot texnologiyalarini joriy etish orqali ijtimoiy xizmatlar ko’rsatishning shaffofligi va samaradorligi oshirilmoqda. Umuman olganda, O‘zbekistonda ijtimoiy davlatni shakllantirishga qaratilgan izchil islohotlar ijtimoiy himoya tizimining institutsional asoslarini mustahkamlashga, kambag‘allikni qisqartirishga hamda aholining farovonligini barqaror oshirishga xizmat qilmoqda

Ijtimoiy davlat g‘oyasi XX asrda, ayniqsa Yevropa mamlakatlarida keng rivojlangan bo‘lib, hozirda ko‘plab davlatlar konstitutsiyalarida mustahkamlab qo‘yilgan.[2.2025.17.12]. Aholini ijtimoiy himoya qilish modellari dunyo amaliyotida aholini ijtimoiy himoya qilishning bir nechta asosiy modellari shakllangan:

1. Skandinaviya (sotsial-demokratik) modeli bu model davlatning ijtimoiy sohadagi faol ishtiroki bilan xarakterlanadi. Soliqlar yuqori, ammo ijtimoiy xizmatlar umumiy va bepul. Kambag‘allik darajasi past bo‘ladi.

2. Kontinental (Bismark) modeli asosan ijtimoiy sug‘urta tizimiga tayanadi. Fuqarolarning ijtimoiy himoyasi ularning mehnat faoliyati va to‘langan sug‘urta badallariga bog‘liq.

3. Liberal (Anglo-sakson) modeli davlatning roli cheklangan, ijtimoiy yordam asosan ehtiyojmandlarga yo‘naltiriladi. Bozor mexanizmlari ustuvor ahamiyatga ega.

4. Rivojlanayotgan davlatlar modelida ijtimoiy himoya tizimlari bosqichma-bosqich shakllanib boradi. Davlat yordami manzilli xarakterga ega bo‘ladi.

Ijtimoiy himoya tizimlarining rivojlanish tendensiyalari.

Hozirgi kunda ijtimoiy davlat va aholini himoya qilish sohasida quyidagi tendensiyalar kuzatilmoqda:

- Manzilli ijtimoiy yordamni kengaytirish;
- Raqamli texnologiyalar asosida ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish;
- Inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish;
- Ijtimoiy sheriklik va xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish;
- Demografik o‘zgarishlar sababli pensiya va ijtimoiy ta’minot tizimlarini isloh qilish.Ayniqsa, pandemiya va global

iqtisodiy inqirozlar ijtimoiy himoya tizimlarining ahamiyatini yanada oshirdi.[3.2021:45.b].O‘zbekistonda ijtimoi davlatni rivojlantirish so‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimini isloh qilishga katta e’tibor qaratilmoqda. Kambag‘allikni qisqartirish, aholini ish bilan ta’minlash, ijtimoiy nafaqa va yordamlarni manzilli taqdim etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. O‘zbekistonda ijtimoiy davlatni rivojlantirish so‘nggi yillarda davlat siyosatining muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, fuqarolarning munosib turmush darajasini ta’minlash hamda ijtimoiy adolat tamoyillarini qaror toptirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ijtimoiy himoya tizimini tubdan isloh qilish jarayonida kambag‘allikni qisqartirish, aholini barqaror ish bilan ta’minlash, ijtimoiy nafaqa va moddiy yordamlarni manzilli hamda shaffof tarzda taqdim etishga alohida e’tibor qaratilmoqda.So‘nggi yillarda “kambag‘allikdan farovonlik sari” tamoyili asosida aholining ijtimoiy ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari takomillashtirildi. Bandlik dasturlarini kengaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish, kasb-hunarga o‘qitish va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy nafaqa va yordamlarni tayinlashda aholining real ehtiyojlarini hisobga olish, kam ta’minlangan oilalarga davlat qo‘llab-quvvatlovini aniq manzilli yetkazish tizimi joriy etildi.Umuman olganda, O‘zbekistonda ijtimoiy davlat tamoyillarini mustahkamlash, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish va aholining turmush sifatini yaxshilashga qaratilgan islohotlar izchil davom ettirilmoqda. Bu esa jamiyatda ijtimoiy tenglik, barqarorlik va fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. [7.2022:3.b]

Ijtimoiy davlat konsepsiyasini izchil amalga oshirish:

- ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi;
- aholining turmush sifatini oshiradi;
- iqtisodiy o‘sish uchun mustahkam asos yaratadi. Ijtimoiy tenglik va imkoniyatlar barobarligini ta’minlash — har qanday demokratik jamiyatning ustuvor vazifasidir. Bu tamoyillar inson qadrini ulug‘lash, adolatli jamiyat barpo etish va barqaror taraqqiyotga erishishning asosiy kafolati hisoblanadi.Jamiyatda

ijtimoiy tenglikni ta’minlash uchun davlat, fuqarolik jamiyati institutlari va har bir shaxs o‘zaro hamkorlikda harakat qilishi lozim. Faqat shundagina har bir inson uchun munosib hayot, teng imkoniyat va adolatli jamiyatni ta’minlash mumkin bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy davlat konsepsiyasi aholini ijtimoiy himoya qilishning samarali mexanizmi sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Turli modellarning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoyaning muvozanatli tizimi iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qiladi. O‘zbekiston uchun ham ushbu yo‘nalishdagi islohotlarni davom ettirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.10-bob,46-54-56 modda

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.2025.17/12/O‘RQ-1102-son

3. Davlat statistika qo‘mitasi. O‘zbekistonda aholi turmush darajasi. – Toshkent, 2021.

4. Xolmurodov N. Ijtimoiy himoya tizimi va uning rivojlanish yo‘nalishlari. – Toshkent: Fan, 2020.23.b

5. Qodirov A. Ijtimoiy davlat nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Universitet, 2018.

6. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi. Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha milliy hisobot. – Toshkent, 2022.

8.Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. – Princeton: Princeton University Press, 1990.

9.Barr N. The Economics of the Welfare State. – Oxford: Oxford University Press, 2012.

10.Midgley J. Social Development: Theory and Practice. – London: Sage Publications, 2014.

11.World Bank. Social Protection and Jobs Global Practice. – Washington DC, 2022.

12.ILO. World Social Protection Report. – Geneva, 2021.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Mirzayeva Bibisora Odiljon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
Ilmiy raxbar: Ergashev Ixtiyor

Annotatsiya: Mazkur ishda O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish, manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarini takomillashtirish hamda zamonaviy ijtimoiy himoya tizimini shakllantirishda Agentlik faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari yoritib berilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoya sohasida olib borilayotgan islohotlar, ularning samaradorligi va aholining turmush darajasini oshirishdagi roli ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, ehtiyojmand aholi, manzilli ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlar, davlat qo‘llab-quvvatlashi, ijtimoiy islohotlar, aholi farovonligi

Bugungi kunda O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash hamda fuqarolarning munosib turmush darajasini oshirish ijtimoiy himoya tizimining samarali faoliyat yuritishini taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy himoya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va ularni institutsional jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi tuzilmalarning roli alohida ahamiyat kasb etmoqda. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini tubdan isloh qilish, manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarini joriy etish hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish borasida keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari bilan ishlash, ijtimoiy xizmatlarni muvofiqlashtirish va davlat ijtimoiy siyosatini amaliyotga tatbiq etishda muhim institut sifatida maydonga chiqmoqda. Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan olib borilayotgan faoliyat ijtimoiy yordamning shaffofligi, manzilliligi va samaradorligini ta’minlashga

xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, agentlik faoliyati aholining farovonligini oshirish, kambag‘allikni qisqartirish hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun ham ushbu mavzuni o‘rganish va tahlil qilish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqot O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va faoliyatini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus usullaridan keng foydalanildi. Xususan, tizimli yondashuv asosida ijtimoiy himoya tizimi yaxlit mexanizm sifatida tahlil qilinib, unda Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional o‘rni va vazifalari aniqlab berildi. Tadqiqotda tahlil va sintez usullari orqali ijtimoiy himoya sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari hamda konseptual hujjatlar o‘rganildi va umumlashtirildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil usuli yordamida ijtimoiy himoya tizimining rivojlanish bosqichlari hamda amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligi baholandi.

Statistik ma’lumotlarni o‘rganish va umumlashtirish usullari orqali ijtimoiy himoya sohasidagi asosiy ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Mantiqiy tahlil va induksiya-deduksiya usullari yordamida Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi yuzasidan xulosalar chiqarildi. Shuningdek, hujjatlarni o‘rganish usuli orqali agentlik faoliyatiga doir rasmiy hisobotlar va ochiq manbalar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi rasmiy statistik ma’lumotlar, davlat organlari tomonidan e’lon qilingan hujjatlar hamda ilmiy adabiyotlarga tayanilgan holda ta’minlandi. Qo‘llanilgan metodologik yondashuvlar tadqiqot maqsadiga erishish, xulosalar va takliflarni ilmiy jihatdan asoslash imkonini berdi.

O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyati muhim institutsional ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda ijtimoiy himoya sohasida amalga oshirilgan islohotlar tizimning markazlashuvi va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Xususan, ijtimoiy yordam va xizmatlarni muvofiqlashtirish bo‘yicha yagona yondashuvning joriy etilishi aholining ehtiyojmand qatlamlarini aniqlash va qo‘llab-quvvatlash jarayonini soddalashtirdi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarining takomillashtirilishi natijasida aholining kam ta’minlangan qatlamlariga ko‘rsatilayotgan yordamning shaffofligi va aniqligi oshdi. “Yagona reyestr” va raqamli platformalardan foydalanish orqali ijtimoiy yordam oluvchilarni aniqlashda inson omili qisqarib, korrupsiyaviy holatlarning oldi olinmoqda. Bu esa ijtimoiy resurslardan samarali foydalanishga imkon bermoqda.

Tahlil natijalariga ko‘ra, Agentlik faoliyati doirasida ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish sifati ham sezilarli darajada yaxshilangan. Nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar va ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda kompleks yondashuv yo‘lga qo‘yilgan. Hududiy bo‘linmalar orqali aholiga yaqinlashgan xizmatlar tizimi joriy etilib, fuqarolarning murojaatlarini tezkor ko‘rib chiqish mexanizmi shakllantirildi. Shuningdek, olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni qo‘llab-quvvatlash va aholining daromad manbalarini kengaytirish bilan chambarchas bog‘liq holda amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy himoya va iqtisodiy faollikni uyg‘unlashtirish orqali aholining o‘zini o‘zi ta’minlash darajasi oshmoqda. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda Agentlikning institutsional salohiyati muhim rol o‘ynaydi. Biroq, ayrim hududlarda ijtimoiy xizmatlar bilan qamrov darajasi yetarli emasligi, mutaxassislar malakasini oshirish zarurati ham mavjud. Shu bois, ijtimoiy himoya tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun Agentlik faoliyatini yanada takomillashtirish, raqamlashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish hamda kadrlar salohiyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish masalalari ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan. Tadqiqot davomida ushbu mavzuga oid davlat hujjatlari, rasmiy hisobotlar hamda mahalliy olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi.

Avvalo, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlarida aholini ijtimoiy himoya qilish davlat siyosatining muhim yo‘nalishi sifatida belgilab berilgan. Mazkur hujjatlarda aholining ijtimoiy himoyaga

muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimini takomillashtirish hamda manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarini joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar tadqiqotning huquqiy-metodologik asosini tashkil etadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligining yillik hisobotlari va rasmiy ma’lumotlarida agentlik faoliyatining asosiy yo‘nalishlari, amalga oshirilayotgan islohotlar hamda erishilgan natijalar keng yoritilgan. Mazkur manbalar orqali ijtimoiy himoya tizimida institutsional islohotlar, raqamlashtirish jarayonlari va ijtimoiy xizmatlar qamrovining kengayishi tahlil qilindi.

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy siyosat, ijtimoiy himoya va aholi farovonligini oshirish masalalari nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Xususan, Q. X. Abdurahmonov, S. A. Rasulov va boshqa tadqiqotchilar o‘z asarlarida ijtimoiy himoya tizimining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini asoslab bergan. Ularning ishlarida manzilli ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlar sifati hamda kambag‘allikni qisqartirish masalalari keng tahlil qilingan. Ilmiy maqolalarda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishning zamonaviy mexanizmlari, davlat va jamiyat hamkorligi, ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Mazkur tadqiqotlar ijtimoiy himoya tizimining amaldagi holatini baholash va uni rivojlantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, tahlil qilingan adabiyotlarda Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyatini kompleks baholash, uning hududiy darajadagi samaradorligini chuqur tahlil qilish masalalari yetarli darajada yoritilmagan. Bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini oshirib, ushbu yo‘nalishda qo‘shimcha ilmiy izlanishlar olib borish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim institutsional o‘rin egallashi aniqlandi. Mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmatlar qamrovini kengaytirish hamda manzilli ijtimoiy yordam tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati ijtimoiy yordamning shaffofligi va

samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi orqali ijtimoiy yordam oluvchilarni aniqlash mexanizmlari soddalashtirilib, inson omili ta’siri qisqartirilmoqda. Bu esa ijtimoiy resurslardan oqilona foydalanish imkonini bermoqda. Shuningdek, agentlik tomonidan nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar, kam ta’minlangan oilalar va ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda kompleks yondashuv shakllantirilgani ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hududiy bo‘linmalar faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi esa aholiga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlarning qulayligi va tezkorligini oshirdi.

Biroq, tadqiqot natijalari ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ham ko‘rsatdi. Xususan, ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovini hududlar kesimida tenglashtirish, soha mutaxassislarining malakasini oshirish hamda raqamlashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda zamonaviy va barqaror ijtimoiy himoya tizimini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Agentlik faoliyatini yanada rivojlantirish orqali aholining turmush darajasini oshirish, kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy adolatni ta’minlashga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Farmon. Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). Aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish to‘g‘risidagi Qaror. Toshkent.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). Toshkent: O‘zbekiston.
4. Ijtimoiy himoya milliy agentligi. (2024). Ijtimoiy himoya sohasidagi faoliyat bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent.
5. Abdurahmonov, Q. X. (2021). Ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy himoyalash. Toshkent: Iqtisodiyot.
6. Rasulov, S. A. (2020). Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya.

IJTIMOIY HIMOYANING MILLIY MODELI.O’ZBEKISTONDA XIZMATLAR SIFATI, QAMROV VA SAMARADORLIGI

Maxmudjonova Shoira To'lqinboy qizi
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi

Anotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining milliy modeli, uning xizmatlar sifati, qamrovi va samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda statistik ma’lumotlar, ekspert intervyulari va ilmiy adabiyotlar asosida tizimning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, samaradorligini oshirish yo‘llari taklif qilinadi. Shaxsiy ilmiy kuzatuvlarga ko‘ra, milliy modelni takomillashtirish orqali ijtimoiy barqarorlik va aholining turmush darajasini oshirish mumkin.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, milliy model, xizmatlar sifati, qamrov, samaradorlik

Ijtimoiy himoya zamonaviy davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon aholining ijtimoiy barqarorligini ta’minlash, kambag‘allik va ijtimoiy xavf-xatarlarga qarshi himoya choralarini yaratish orqali amalga oshiriladi. O‘zbekistonda mustaqillik yillarida ijtimoiy himoya tizimi sezilarli darajada rivojlandi, ammo xizmatlarning sifati, qamrovi va samaradorligini oshirish dolzarb muammo sifatida qolmoqda. Shaxsiy ilmiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, milliy modelni shakllantirishda xizmatlarning sifatini oshirish va samaradorlikni ta’minlash bo‘yicha strategik yondashuv zarur Ijtimoiy himoya tizimi har bir davlatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlash, aholining eng zaif qatlamlarini himoya qilish va kambag‘allikni kamaytirishdagi asosiy vositalardan biridir. O‘zbekistonda mustaqillikdan so‘ng ijtimoiy himoya tizimi sezilarli darajada rivojlangan, ammo xizmatlarning sifati, qamrovi va samaradorligi hali ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Shaxsiy ilmiy fikrim shuki, milliy modelni yanada samarali qilish uchun xizmatlarni aholiga tezkor va shaffof yetkazish,resurslarni optimal taqsimlash va elektron xizmatlar tizimini kengaytirish zarur. Bundan tashqari, tizimning samaradorligi nafaqat ijtimoiy barqarorlikka, balki davlatning rivojlanish strategiyasiga ham bevosita ta’sir qiladi. Shu nuqtai nazardan, milliy modelning takomillashtirilishi aholi ishonchini oshirish, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shaxsiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya xizmatlari sifati va

samaradorligini oshirish orqali milliy modelning haqiqiy samarasi sezilarli darajada oshirilishi

Maqolada ijtimoiy himoya tizimining milliy modeli O‘zbekistonda xizmatlar sifati, qamrov va samaradorlik mezonlari bo‘yicha tahlil qilindi. Tadqiqot metodlari sifatida:

1. Statistik ma’lumotlarni tahlil qilish.
2. Ekspert so‘rovnomalari va intervyular.
3. Komparativ tahlil va ilmiy adabiyotlar asosida taqqoslash usullari .

Bu metodlar orqali tizimdagi kuchli va zaif jihatlar aniqlanib, samaradorlikni oshirish yo‘llari belgilandi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi milliy modelini shakllantirishda xizmatlar sifati, qamrov va samaradorlik eng muhim mezonlar sifatida e’tiborga olinadi. Shaxsiy ilmiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, milliy model nafaqat aholining eng zaif qatlamlarini himoya qiladi, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va davlatning rivojlanish strategiyasiga ham hissa qo‘shadi. mening fikrim shuki: tizimning samaradorligini oshirish uchun quyidagilar zarur:

1. Xizmatlarni aholiga tezkor, shaffof va adolatli yetkazishga.
2. Raqamli texnologiyalar va elektron xizmatlar orqali xizmat sifatini yaxshilash.
3. Monitoring va baholash tizimlarini joriy etish, xodimlar malakasini oshirish

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki: O‘zbekistonda ijtimoiy himoya xizmatlari aholi orasida keng qamrovga ega, ayniqsa, nogironlar, yolg‘iz qarovsizlar va kam ta’minlangan oilalarni qamrab oladi. Xizmatlar sifati sohasida muammolar mavjud, xususan, murojatlarni ko‘rib chiqish tezligi va individual yondashuv yetarli emas.Samaradorlikni oshirish uchun elektron tizimlar va raqamli platformalar tatbiq qilinmoqda, bu xizmatlar sifatini yaxshilash va byurokratik to‘siqlarni kamaytirishga yordam beradi.

Shaxsiy ilmiy kuzatuvlarim natijasida, milliy modelning samarali ishlashi uchun xizmatlarni shaffoflik, monitoring va tahlil asosida takomillashtirish zarurligi aniqlanadi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi milliy modeli aholining eng zaif qatlamlarini qamrab oladi va keng qamrovga ega. Ayniqsa, nogironlar, yolg‘iz qarovsizlar va kam ta’minlangan oilalar tizimdan samarali foydalana oladi.

Shaxsiy ilmiy kuzatuvlarimga ko‘ra, tizimning asosiy kuchli tomonlari quyidagilar:

1. Xizmatlar qamrovi keng va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga yo‘naltirilgan .

2. Elektron platformalar va raqamli xizmatlar tatbiq etilmoqda, bu xizmatlar sifatini oshirish va byurokratik to‘siqlarni kamaytirishga yordam beradi.

Biroq, ba’zi muammolar ham mavjud:

Xizmatlarni yetkazish tezligi va individual yondashuv yetarli emas.

Xodimlar malakasi va monitoring tizimlarining mukammalligi ba’zan yetarli darajada emas.Shaxsiy fikrim shuki, milliy modelni yanada takomillashtirish orqali: xizmatlar sifatini oshirish, samaradorlikni monitoring qilish va aholining ehtiyojlarini hisobga olish mumkin. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi milliy modelining asosiy ustunliklari: keng qamrov, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan stegiya, va innovatsion texnologiyalarni joriy etish imkoniyati. Biroq, tizimning samaradorligi xizmatlarning sifatiga bog‘liq bo‘lib, xodimlar malakasi, resurslar yetarliligi va monitoring mexanizmlarining to‘liq ishlashi muhim ahamiyatga ega. Shaxsiy fikrimcha, milliy modelni yanada rivojlantirish uchun:

Raqamli platformalarni kengaytirish,

Xizmat ko‘rsatish jarayonini shaffoflashtirish,

Ochiq ma’lumotlar bazasini yaratish,

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi milliy modeli sezilarli darajada rivojlangan bo‘lsa-da, xizmatlarning sifati va samaradorligini oshirish masalasi dolzarb qolmoqda. Shaxsiy ilmiy fikrim shuki, tizimning samaradorligi nafaqat resurslarning mavjudligi va byudjet xarajatlariga, balki xizmat ko‘rsatish jarayonidagi shaffoflik, monitoring va xodimlar malakasiga ham bog‘liq. Milliy modelning samarali ishlash 1. Xizmatlar sifatini oshirish – har bir aholi qatlamiga individual yondashuvni kuchaytirish.Raqamli tizimlarni tatbiq etish – elektron xizmatlar orqali byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va aholiga tezkor xizmat ko‘rsatish..Monitoring va baholash mexanizmlari – xizmatlarning samaradorligini baholash, mavjud kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish. Shaxsiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, milliy

modelni rivojlantirish orqali aholi ishonchini oshirish, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash mumkin. Shu bilan birga, xizmatlarning sifatini oshirish va samaradorligini monitoring qilish tizimning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi milliy modeli xizmatlar sifati, qamrov va samaradorlik mezonlari bo‘yicha sezilarli darajada rivojlangan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, tizim aholining eng zaif qatlamlarini qamrab oladi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shaxsiy ilmiy fikrim shuki, milliy modelni yanada samarali qilish uchun quyidagi chora-tadbirlar zarur:

1. Xizmatlarni aholiga tezkor, shaffof va adolatli yetkazishga.
2. Elektron xizmatlar va raqamli platformalarni kengaytirish orqali xizmat sifatini oshirish.
3. Monitoring va baholash tizimlarini tatbiq etish, xodimlar malakasini oshirish.Ushbu tavsiyalar amalga oshirilsa, ijtimoiy himoya milliy modeli nafaqat keng qamrovli, balki sifatli va samarali bo‘ladi. Bu esa aholining turmush darajasini

oshirish, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari.
2. Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari (2020–2024 yillar).
3. Tursunov, A. (2022). Ijtimoiy himoya tizimlari va ularning samaradorligi. Toshkent: Ilmiy nashr.
4. Karimov, B. (2021). Milliy ijtimoiy himoya modeli: nazariya va amaliyot. Toshkent: O‘zbekiston Universiteti nashriyoti.
5. Jahongirov, S. (2020). Elektron xizmatlar va ijtimoiy himoya tizimi. Toshkent: Raqamli innovatsiyalar markazi.

BMT VA O‘ZBEKISTON: TERRORIZMGA QARSHI KURASH VA INSON HUQUQLARI SOHASIDA HAMKORLIK

Muzaffarov Muhammadaminxon Xusanxon o‘g‘li
TATU, Jismoniy madaniyat va gumanitar fanlar kafedrasi assistenti

Annotatsiya: Terrorizm va ekstremizm dunyo hamjamiyati uchun hanuzgacha asosiy tahdidlardan biri bo‘lib qolmoqda. Insoniyat hamon diniy mutaassiblik, radikalizm, zo‘ravonlik va terrorizm xurujlaridan aziyat chekib kelmoqda. Aholi orasidagi diniy

qatlamni radikallashuvi ularni zo‘ravonlikka undaydi hamda tinchlik, xavfsizlik, jamiyat va inson huquqlarining barqaror rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Hozirgi vaqtda biror-bir davlat jangovar ekstremizm va terrorizm oqibatlaridan to‘liq himoyalangan emas. Ko‘plab davlatlarda hozirgacha yuqori darajadagi terror xavfi saqlanib qolmoqda. Zo‘ravon ekstremistlar tomonidan amalga oshirilgan terrorchilik holatlari jamoalar o‘rtasida nizo urug‘ini sepib, ksenofobiya, islomofobiya va jamiyatda qarama-qarshi ekstremistik qarashlarning tarqalishiga yordam bermoqda.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, BMT (Birlashgan Millatlar Tashkiloti), Terrorizmga qarshi kurash, Ekstremizm, Global aksilterror strategiyasi, Inson huquqlari, Xalqaro hamkorlik, Mintaqaviy xavfsizlik, Toshkent konferensiyasi, BMT rezolyusiyasi 76/169.

Ma‘lumki, O‘zbekiston qator mintaqaviy tashkilotlar doirasida qabul qilingan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashga qaratilgan shartnomalarni bajarishda faol qatnashib kelmoqda. Terrorizmga qarshi kurash, uni bartaraf yetish masalalariga oid siyosiy-huquqiy hujjatlar BMT, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi, Shanxay hamkorlik tashkiloti doiralarida imzolangan. Hozirda O‘zbekiston BMTning terrorizmning oldini olish va unga qarshi kurashga qaratilgan asosiy 13 ta hujjatini ratifikasiya qilgan. BMT Xavfsizlik kengashi Aksilterroristik qo‘mitasi tomonidan O‘zbekistonning terrorizmga qarshi kurashdagi xalqaro hamkorligi yuksak baholanadi.

Asosiy qism. 2010 yil sentyabr oyida BMT Bosh Assambleyasining Mingyillik rivojlanish maqsadlari bo‘yicha oliy darajadagi yalpi majlisida yurtboshimiz Islom Karimov nutq so‘zlab, terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik va narkotrafikka qarshi birgalikda kurashish hamda Afg‘onistondagi vaziyatni barqarorlashtirish mavzusiga ham alohida to‘xtalib o‘tgan[4,10b.].

2022 yil 3-4 mart kunlari Toshkent shahrida “BMTning Global aksilterror strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha Birgalikdagi harakatlar rejasi” doirasida Markaziy Osiyo mamlakatlarining mintaqaviy hamkorligi mavzuida o‘tkaziladigan xalqaro konferensiya g‘oyat muhim va dolzarb ahamiyatga yega. Ushbu global anjuman mintaqa mamlakatlari va jahon hamjamiyati sa‘y-harakatlarini terrorizmga qarshi hamjihatlik bilan kurashish uchun birlashish

hamda faollashishga da‘vat yetishga qaratilgan[1,32b.]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasidagi nutqida ta‘kidlaganidek, — “Hozirgi vaqtda Markaziy Osiyo mintaqasida tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Biz mintaqa davlatlari o‘rtasida yaxshi qo‘shnichilik va o‘zaro ishonch, do‘stlik va hurmat muhitini yaratishga yerishdik. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida ilgari surilgan tashabbusga asosan muntazam o‘tkazilayotgan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining Maslahat uchrashuvlari umumiy yutug‘imiz bo‘ldi”[3,12b.].

BMTning 2006 yil 8 sentyabrda qabul qilingan Global aksilterror strategiyasining to‘rtta asosiy qismidan bittasi inson huquqlari mavzusiga bag‘ishlangan. Ushbu bo‘lim —Inson huquqlarining umumjahon miqyosida hurmat qilinishi va qonun ustuvorligini terrorizmga qarshi kurashning asosiy tayanchi sifatida ta‘minlash bo‘yicha chora-tadbirlar deb nomlanganini qayd yetish lozim[1]. Global aksilterror strategiyasida ye‘tirof yetilganidek, terrorizmga qarshi kurashish va inson huquqlarini himoya qilish borasida amalga oshiriladigan ta‘sirchan chora-tadbirlarning biri boshqasini aslo inkor yetmaydi. Aksincha, ular o‘zaro bir-birini to‘ldirib, terrorizm jabrdiydalarining huquqlarini qo‘llab-quvatlash va himoya qilish uchun nihoyatda zarur hisoblanadi. Shuni ham ta‘kidlash kerakki, “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”dagi oltinchi ustuvor yo‘nalish “Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish” deb nomlangani bejiz yemas[5,104b.]. Ayniqsa, ushbu ustuvor yo‘nalishning “ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishning samarali mexanizmalarini shakllantirish” sarlavhali 82-maqsadi muhim ahamiyat kasb yetadi. Hozirgi vaqtda Taraqqiyot strategiyasi doirasida, jumladan: ekstremizm va terrorizmni keltirib chiqaruvchi omillarning oldini olishga qaratilgan preventiv mexanizmlarni takomillashtirish, ijtimoiy-ma‘naviy muhitni yaxshilash, yot g‘oyalar ta‘sirining oldini olish va bunday ta‘sirga tushib qolganlar bilan tizimli ishlash orqali ularning muammolarini bartaraf yetish; aholi, ayniqsa yosh avlodda terrorizm va ekstremizm mafkurasiga qarshi qat‘iy va barqaror immunitetni shakllantirish; ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishning xalqaro-huquqiy asoslarini takomillashtirish hamda xorijiy davlatlar,

mintaqaviy va xalqaro tashkilotlar bilan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish sohasidagi hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini kengaytirish; diplomatik vakolatxonalar va konsullik muassasalari, Tashqi mehnat migrasiyasi agentligi, shuningdek, chet yelga uzoq vaqtga ketayotgan hamda yashab kelayotgan fuqarolar bilan shug‘ullanuvchi boshqa idoralarning kadrlar salohiyati va resurslarini mustahkamlash; xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan ekstremizm, terrorizm va ularni moliyalashtirishga qarshi kurash sohasida axborot hamda tajriba almashish; faoliyati ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishga qaratilgan xalqaro va mintaqaviy tashkilotlarda faol ishtirok yetish.

Markaziy Osiyoda BMTning Global aksilterror strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha hamkorlikdagi sa‘y-harakatlarni birgalikdagi harakatlar rejasi doirasida muvofiqlashtirish; Markaziy Osiyoda ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo‘yicha birgalikdagi ishlar doirasida axborot almashinuvi va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beruvchi xalqaro tashabbuslarni amalga oshirishda O‘zbekistonning rolini kengaytirish; dunyo hamjamiyati va mintaqaviy tashkilotlar ye‘tiborini Afg‘onistonda tinchlik va hamjihatlikni ta‘minlashga jalb qilish borasidagi tashabbuslarni jadallashtirish va ushbu mamlakatni mintaqaviy hamkorlik jarayonlariga, shu jumladan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishga jalb qilish kabi muhim masalalar doirasida izchil ishlar boshlab yuborilgan. Xalqaro konferensiyada inson huquqlari masalalariga katta ye‘tibor qaratilayotgani, ta‘bir joiz bo‘lsa, Prezident Shavkat Mirziyoyevning Yangi O‘zbekistonni bunyod yetish yo‘lida ilgari surgan “Inson qadri uchun” tamoyili bilan o‘zaro uyg‘un va hamohangdir. Buni anjuman doirasida “Inson huquqlarining umumjahon miqyosida hurmat qilinishi va qonun ustuvorligi ta’minlanishi – terrorizmga qarshi kurashning asosiy tayanchi” mavzusi alohida sessiya majlisida muhokama qilinishi ko‘zda tutilayotgani ham yaqqol tasdiqlaydi. Mamlakatimiz BMTning Global aksilterror strategiyasini qo‘llab- quvatlagan, terrorizm va diniy ekstremizmga qarshi kurashish bo‘yicha 14 ta xalqaro konvensiya hamda protokolni ratifikasiya qilgan. Bundan tashqari, bu borada mamlakatimizda Ekstremizmga qarshi kurashish to‘g‘risida, Terrorizmga qarshi kurash to‘g‘risida, Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga, terrorizmni

moliyalashtirishga va ommaviy qirg‘in qurolini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi kurashish to‘g‘risida‖gi qonunlar hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan.

BMT va O‘zbekiston: terrorizmga qarshi kurash va inson huquqlari sohasida hamkorlik 2021 yil 16 dekabr kuni BMT Bosh Assambleyasining 76-sessiyasida “Terrorizm va inson huquqlari” nomli 76/169-sonli rezolyusiya qabul qilindi[2,18b.]. Rezolyusiyada terrorizm hamda terrorizm uchun sharoit yaratadigan zo‘ravonlik ekstremizmining barcha xurujlari, usul va amaliyotlari, qaysi shakl va ko‘rinishda yuz berishi, qayerda va kim tomonidan sodir yetilishi, qanday motivasiya yo moliyaviy, moddiy yoki siyosiy qo‘llab-quvatlash negizida sodir yetilishidan qat‘i nazar, xalqaro huquqqa mutlaqo mos kelmaydigan xatti-harakat sifatida so‘zsiz qoralanishi ta‘kidlangan. BMT Bosh Assambleyasining Rezolyusiyasida, shuningdek, terrorizm hamda terrorizm uchun sharoit yaratadigan zo‘ravonlik ekstremizmi inson huquqlari, yerkinliklari va qonuniy manfaatlarini to‘la ro‘yobga chiqarishga g‘ov bo‘lishiga ye‘tibor qaratilgan. Bu salbiy omillar tufayli yesa, bir tomondan, insonning siyosiy, shaxsiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini amalga oshirish yo‘lida to‘siqlar yuzaga kelsa, ikkinchi tomondan, davlatlarning hududiy yaxlitligi va xavfsizligi, hukumatlarning barqarorligi, huquq va demokratiyaning ustuvorligi, yanada tashvishlanarlisi, dunyoda farovon jamiyatlar, xalqaro tinchlik hamda xavfsizlikning mavjudligi ulkan tahdid ostida qoladi. Bundan tashqari, 76/169-sonli rezolyusiyada barcha davlatlar hukumatlaridan BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashining Terrorizmga qarshi kurashda inson huquqlarini rag‘batlantirish va himoya qilish masalalari bo‘yicha maxsus ma‘ruzachisiga uning zimmasiga yuklangan vazifa hamda majburiyatlarini bajarishida har tomonlama yordam ko‘rsatishi so‘ralgan.

Xulosa. O‘zbekistonning BMT bilan hamkorlikda olib borayotgan terrorizmga qarshi kurash strategiyasi nafaqat milliy xavfsizlikni ta’minlash, balki mintaqaviy barqarorlik va global tinchlikka hissa qo‘shishga qaratilgan. Inson huquqlarini himoya qilish, qonun ustuvorligini ta’minlash va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali O‘zbekiston bu borada yetakchi pozitsiyani egallab bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Global aksilterror strategiyasi. – Nyu-York: BMT nashriyoti, 2006.
2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Terrorizm va inson huquqlari. 76/169-sonli rezolyusiya. – Nyu-York: BMT Bosh Assambleyasi, 2021.
3. Mirziyoyev Sh. BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasidagi nutqi. – T.: Prezident matbuot xizmati, 2020.
4. Karimov I. Mingyillik rivojlanish maqsadlari bo‘yicha BMT yalpi majlisidagi nutq. – T.: O‘zbekiston Respublikasi TIV, 2010.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi (2022–2026). – T.: “O‘zbekiston”, 2022.

BOLALARGA NISBATAN NOMUNOSIB VA EHTIYOTSIZ MUNOSABATLAR TAHLILI

Ne’matova Shaxlo Shavkat qizi
O‘zMU, Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarga nisbatan sodir etilayotgan zo’ravonlik holatlari, sabablari va ko’rinishlari misol qilib keltiriladi. Shuningdek, bolalarga nisbatan zo’ravonlikning oldini olish va uni bartaraf etish yo’llari ham muhokama qilinadi. Mazkur mavzuni o’rganish orqali bolalarning huquqlarini himoya qilish, ularning sog’lom va xavfsiz muhitda voyaga yetishiga ko’maklashish muhimligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Bola, zo‘ravonlik, ehtiyotsizlik, xalqaro hujjatlar, konvensiya, ijtimoiy himoya, bolalar ombudsmani, bola huquqlari.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga haqiqiy yoki potensial zarar yetkazishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat yoki harakatsizlikni o‘z ichiga olishi mumkin va bu holat odatda bolaning uyida yoki bola vaqt o‘tkazadigan tashkilotlar, maktablar yoki jamoat joylarida sodir bo‘ladi.

Ijtimoiy tarmoqlarda “Hayvon ham bolasini bunday xo‘rlamasa kerak” xabari ostida Samarqand viloyati shifoxonalaridan birida sodir bo‘lgan ona o‘z kasalmand bolasini ayovsiz kaltaklayotgani holati tasvirlangan video tarqaldi. Undan so‘ng axborot telegram kanalida “Vahshiy ona” ayol bolasini kaltaklayotgani aks etgan videolavha yuzasidan voqea joyidan jurnalistik surishtiruv deb nomlangan video tarqaldi. Har ikkala videoda guvohlarning birortasi

jabrlanayotgan bolani qutqarishga harakat qilmaganini faqatgina videoga olib o‘tirganligini ko‘rish mumkin. Albatta bu taajublanarli holat. Ayniqsa, voqeaning tibbiyot muassasasida sodir bo‘lgani davolovchi shifokor va hamshiraning voqeadan xabardorligi va harakatsizligi yanada achinarli. Xo‘sh, bu kabi holatlarni oldini olish va barham berish uchun qanday chora – tadbirlar tizimi amalga oshirilmoqda.

Mamlakat kelajagi – yoshlar qo‘lida deya ta’kidlaymiz ammo ularga nisbatan sodir etilayotgan zo‘ravonlikka ko‘z yumilsa, e’tiborsizlik qilinsa yoki ularning huquqlari poymol qilinsa – bu kelajakni o‘z qo‘limiz bilan barbod qilgan bo‘lmaymizmi? O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi qonunning 11-moddasida bolaning hayoti yoki sog‘ligiga xavf tug‘ilganidan, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligidan xabardor bo‘lgan shaxslar bu haqida bola haqiqatda turgan joydagi vasiylik va homiylik organiga ma’lum qilishlari shunday ma’lumotlar olingan taqdirda, vasiylik va homiylik organi bolaning huquqlari erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha zarur choralar ko‘rishi shartligi belgilangan. Bundan anglash mumkinki, bolalarni birinchi navbatda zo‘ravonlikdan himoya qilish agar buning imkoni bo‘lmasa zudlik bilan vakolatli organlarga murojat qilish kerak. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik guvohi bo‘lgan barcha bolaning atrofidagilar bolaga qilingan shafqatsizlik uchun javobgardirlar. Zo‘ravonlikdan himoya qilish faoliyatiga quyidagi davlat organlari va tashkilotlari bevosita ma’suldir: Hukumat, bolalar ombudsmani, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, prokurata organlari, ichki ishlar organlari, Oila va xotin – qizlar qo’mitasi, Yoshlar siyosati va sport vazirligi huzuridagi yoshlar ishlari agentligi; mahalliy hokimiyat organlari va boshqalar.

2025 – yil 27 – mart kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy Markazi hamda BMT bolalar jamg‘armasi YUNICEFning O‘zbekistondagi vakolatxonasi hamkorligida seminar o‘tkazildi. Seminarda O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar huquq va manfaatlarini himoya qilishning muqobil chora – tadbirlari muhokama qilindi. Davlatimiz rahbarining “Bola huquqlarining kafolatlarini ta’minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni bilan Oliy majlisning Bola huquqlari

bo‘yicha vakili (Bolalar Ombudsmani) instituti ta’sis etildi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada ham bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to‘laqonli rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish davlatning majburiyati ekanligi alohida belgilab qo‘yildi. Seminarda YUNISEF ning bolalar uchun adolat bo‘yicha xalqaro eksperti, BMTning bola huquqlari bo‘yicha qo‘mitasining sobiq raisi Renata Vinter bola huquqlarini ta’minlash bo‘yicha xalqaro amaliyot haqida ma’lumotlar berib o‘tdi. Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya qoidalariga asosan, O‘zbekiston Respublikasi BMTning bola huquqlari bo‘yicha qo‘mitasiga mazkur Konvensiyaning bajarilishi to‘g‘risida doimiy ravishda hisobotlar ham taqdim etib borayotgani aytib o‘tildi.

Qizg‘in va savol-javoblarga boy bo‘lgan tadbirda bolaning huquqlari, erkinliklari, qonuniy, manfaatlarini ta’minlash va himoya qilish bo‘yicha bir qator taklif va tavsiyalar berilib, bu boradagi qonunchilikni muntazam ravishda xalqaro hujjatlar bilan uyg‘unlashtirib borish, ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘rganish yuzasidan amaliy hamkorlikni rivojlantirishga kelishib olindi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bola huquqlari alohida e’tirof etilgan bo‘lib , xususan 78- moddada bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash hamda himoya qilish, uning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to‘laqonli rivojlanishi uchun eng yaxshi shart – sharoitlarni yaratish davlatning majburiyati ekanligi mustahkamlangan.

2024- yilning 14- noyabr kuni “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni imzolangani, bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish, ularning shaxsiy daxlsizligi , erkinligi va sha’nini himoya qilish bo‘yicha aniq talab va mexanizmlar nazarda tutilgan. Zo‘ravonlikning turli shakllari mavjud bo’lib, har biri bolalarning hayotini buzishi va ularni xavf ostiga qo‘yishi mumkin. Shu sababli, bolalar huquqlarini himoya qilish, zo‘ravonlikni oldini olish va ularning farovonligini ta’minlash uchun samarali qonuniy, psixologik va ijtimoiy choralar zarur. Zo‘ravonlik holatlarining oldini olish mumkin, dedi UNICEFning O‘zbekistondagi vakolatxonasi rahbari Munir Mamedzade. “Zo‘ravonlikka barham berishda har kimning ‘‘rni bor. Odamlarning zo‘ravonlikka munosabatini o‘zgartirish, jazosiz qolishga chek

qo‘yish, ijobiy tarbiya me’yorlari va amaliyotini targ‘ib qilish, jabrlanlarga malakali yordam ko‘rsatish zarur.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, bolalarga nisbatan zo‘ravonlik jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biridir. O‘zbekistonda bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha muayyan ishlar amalga oshirilmoqda, lekin bu yo‘nalishdagi ishlarni yanada chuqurlashtirish, mukammal tizim yaratish zarur. YUNICEF tomonidan kuni kecha o‘tkazilgan ko‘p ko‘rsatkichli so‘rov shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda 1 yoshdan 14 yoshgacha bolalarning uchdan ikki qismi (62%) zo‘ravonlik bilan tarbiyalash usullariga (jismoniy jazo psixologik tajovuz) uchragan. Har bir bola mehr, e’tibor va xavfsiz muhitda ulg‘ayish huquqiga ega bo‘lib, bu huquqlarni ta’minlash nafaqat ota – onalar, balki butun jamiyatning vazifasidir. Bolalar baxti – millat kelajagining kafolatidir. Shuning uchun ham har bir shaxs bolalar huquqlarini himoya qilishda o‘z hissasini qo‘shishlari shart.

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI VA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINING RIVOJI

Niyozova Maftuna Normaxmat Qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o’qituvchisi

Annotasiya: O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi tobora dolzarblik kasb etar ekan, bu borada yuzaga kelayotgan yondashuvlar ham institutsional ahamiyat kasb etmoqda. Sababi, ijtimoiy-huquqiy davlatda ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlarini manzilli qo‘llab quvvatlash, bu toifaga kiruvchi insonlar hamda oilalarni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish ehtiyoji hayotiy zaruriyatga aylandi. Shu ma’noda, Davlat ijtimoiy himoya siyosatini samarali amalga oshirishda qonunchilik ustuvorligini ta'minlash kerakligini nazarda tutadi. Qonunchilik ustuvorligini ta'minlash orqali davlat ijtimoiy himoya siyosatining natijadorligiga erishish mumkin bo‘ladi.

Maqolada ijtimoiy-huquqiy davlatning tarixiy ildizlari va nazariy asoslariga chuqurroq kirib, uning har tomonlama ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda an'anaviy huquqiy paradigmalarning cheklanishiga javob sifatida paydo bo‘lishi ko‘rib chiqiladi. Maqolada amaliy tadqiqotlar va qiyosiy huquqiy asoslarni tahlil qilish orqali turli xalqlar ijtimoiy-huquqiy davlat konsepsiyasini o‘zlarining noyob

ijtimoiy-siyosiy sharoitlariga moslashtirish uchun amalga oshirish va moslashtirishning xilma-xil usullarini ta'kidlaydi.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning jadallashuvi sharoitida aholining ijtimoiy himoyasini ta’minlash davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va munosib turmush darajasini kafolatlash tamoyillariga asoslangan ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy demokratik jamiyat qurishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda mustaqillik yillaridan boshlab aholini ijtimoiy himoya qilish masalalariga alohida e’tibor qaratilib kelinmoqda. So‘nggi yillarda esa ijtimoiy davlat barpo etish, kambag‘allikni qisqartirish, aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlar ijtimoiy siyosatning mazmunan yangi bosqichga ko‘tarilganidan dalolat beradi.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi davlatning faqatgina siyosiy va huquqiy tartibotni ta’minlash bilangina cheklanmasdan, balki jamiyat a’zolarining ijtimoiy himoyasi, farovonligi va ijtimoiy adolatni ta’minlashga faol aralashuvini nazarda tutadi. Ushbu konsepsiyaning asosiy tamoyillari ijtimoiy tenglik, solidarizm, inson qadr-qimmatini hurmat qilish va zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir.

Tarixiy jihatdan ijtimoiy davlat g‘oyasi XIX–XX asrlarda an’anaviy liberal-huquqiy davlat modelining ijtimoiy muammolarni hal etishdagi cheklangan imkoniyatlariga javob sifatida shakllangan. Aynan sanoatlashuv, urbanizatsiya va ijtimoiy tabaqalanish kuchaygan sharoitda davlatning ijtimoiy mas’uliyati ortib bordi.[1: 2021]

Huquqiy jihatdan ijtimoiy davlat fuqarolarning ijtimoiy huquqlarini — mehnat qilish, ijtimoiy ta’minot, tibbiy xizmat, ta’lim olish huquqlarini kafolatlash orqali namoyon bo‘ladi. Shu bois, ijtimoiy davlat konsepsiyasi qonunchilik ustuvorligi va samarali institutsional mexanizmlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosat yuritishi mustahkamlab qo‘yilgan bo‘lib, unda inson manfaatlari, ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillari ustuvor hisoblanadi. Mamlakatda ijtimoiy davlat konsepsiyasini

bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali aholi farovonligini oshirish asosiy maqsad sifatida belgilangan.

So‘nggi yillarda qabul qilingan strategik hujjatlar va davlat dasturlarida kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni ta’minlash, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va ijtimoiy yordamni manzilli tashkil etish masalalari muhim o‘rin tutmoqda. Ayniqsa, ehtiyojmand aholi qatlamlarini aniqlashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi ko‘p qirrali bo‘lib, quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- pensiya va nafaqa ta’minoti;
- kam ta’minlangan oilalarga moddiy yordam;
- nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;
- bolalar, keksalar va yolg‘iz fuqarolarni ijtimoiy himoyalash;
- ijtimoiy xizmatlar va reabilitatsiya tizimi.

O‘zbekistonda mazkur yo‘nalishlar bo‘yicha yagona ijtimoiy reyestrlar, raqamli platformalar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari joriy etilmoqda. Bu esa ijtimoiy yordam ko‘rsatishda shaffoflikni ta’minlash, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va inson omilini qisqartirishga xizmat qilmoqda.[2.2021]

So‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimida amalga oshirilayotgan institutsional islohotlar davlat boshqaruvida yangi yondashuvlarni shakllantirdi. Xususan, ijtimoiy himoya sohasida mas’ul bo‘lgan davlat organlari faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning vakolatlarini aniqlashtirish va samaradorligini oshirish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda.

Raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimida sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Elektron arizalar, onlayn monitoring va ma’lumotlar bazalarining integratsiyasi aholi uchun qulaylik yaratish bilan birga, davlat resurslaridan oqilona foydalanish imkonini bermoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining barqarorligi iqtisodiy rivojlanish, huquqiy kafolatlar va institutsional salohiyat bilan uzviy bog‘liqdir. Rivojlangan davlatlarda ijtimoiy yordamning manzilliligi, ijtimoiy sug‘urta tizimining rivojlanganligi va ijtimoiy sheriklik mexanizmlari muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekistonda ushbu tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish orqali ijtimoiy siyosatni takomillashtirish imkoniyatlari mavjud. Bunda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik, ilg‘or modellarni o‘rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ijtimoiy davlat konsepsiyasini amalga oshirish va aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish izchil davom etmoqda. Qonunchilik bazasini mustahkamlash, manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarini kengaytirish, institutsional va raqamli islohotlarni chuqurlashtirish ushbu jarayonning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi.

Mazkur chora-tadbirlar aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash va jamiyatda barqaror ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish O‘zbekistonning ijtimoiy davlat sifatida mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘ofurov S., Qodirov A. Ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya tizimining nazariy asoslari. — Toshkent 2021
2. Ismoilov B. Ijtimoiy davlat va ijtimoiy adolat masalalari. // Ijtimoiy fanlar jurnali. — 2021. — №3. — B. 45–52.
3. Karimov A. Aholini ijtimoiy himoya qilishning institutsional mexanizmlari. — Toshkent: Fan, 2020.
4. N.Egamberdiyeva “Ijtimoiy pedagogika” T: O’zbekiston Milliy kutubxona nashriyoti 2009.

YANGI O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
N.Q.Turdiyeva
Termiz Davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda xalqaro tajriba va hamkorlikning o‘rni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Rivojlangan davlatlarda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi, ularning modellari hamda ushbu tajribalarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, BMT, XMT (Xalqaro

mehnat tashkiloti), Jahon banki kabi xalqaro institutlar bilan hamkorlik istiqbollari, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishdagi dolzarb muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, xalqaro tajriba, Yangi O‘zbekiston, ijtimoiy davlat, hamkorlik, barqaror rivojlanish.

Bugungi globallashuv sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi har bir davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Ijtimoiy himoya tizimi aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish, munosib turmush darajasini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Yangi O‘zbekistonda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini xalqaro tajribalar asosida takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida “inson qadri” tamoyilining davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi ijtimoiy himoya tizimini tubdan isloh qilish zaruratini yuzaga keltirdi. Ushbu jarayonda rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, mazkur maqolada aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari tahlil qilinadi.

Xalqaro ijtimoiy himoya tizimlari va ularning o‘ziga xosligi.

Jahon tajribasida ijtimoiy himoya tizimining bir necha modellari shakllangan bo‘lib, ular mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi va ijtimoiy siyosatiga qarab farqlanadi. Jumladan, Skandinaviya davlatlarida universal ijtimoiy himoya modeli amal qiladi. Ushbu modelda davlat aholining barcha qatlamlarini ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab oladi, yuqori soliqlar evaziga bepul ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy nafaqalar ta’minlanadi [1. 2023:B.45].

AQSh va Buyuk Britaniyada esa liberal model ustuvor bo‘lib, ijtimoiy himoyada shaxsiy mas’uliyat va xususiy sektor faol ishtirok etadi. Germaniya va Fransiyada aralash model qo‘llanilib, davlat va ish beruvchilar ijtimoiy sug‘urta tizimini birgalikda moliyalashtiradi. Ushbu tajribalar O‘zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ularni milliy sharoitga moslashtirish orqali ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali qilish mumkin.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda xalqaro hamkorlik.

O‘zbekiston Respublikasi xalqaro tashkilotlar bilan ijtimoiy himoya sohasida samarali hamkorlik olib bormoqda. Xususan, BMTning Taraqqiyot dasturi, Xalqaro mehnat tashkiloti, Jahon banki bilan amalga oshirilayotgan loyihalar aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qilmoqda [2. 2024:B.62].

“Ijtimoiy himoya yagona reyestri”ning joriy etilishi xalqaro tajriba asosida yaratilgan bo‘lib, bu tizim orqali yordamning manzilliligi va shaffofligi ta’minlanmoqda. Shuningdek, ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish orqali korrupsiya holatlarining oldi olinmoqda.

Ijtimoiy himoya sohasida dolzarb muammolar.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Jumladan, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, demografik yukning ortishi, norasmiy bandlikning yuqoriligi tizim barqarorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayrim hollarda ijtimoiy yordamning manzilliligi yetarli darajada ta’minlanmayotgani ham kuzatiladi.

Mazkur muammolarni hal etishda xalqaro tajribadan foydalanish, xususan, ijtimoiy sug‘urta tizimini rivojlantirish, xususiy sektor va nodavlat tashkilotlar ishtirokini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hamkorlik istiqbollari va takliflar

Kelgusida O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

– xalqaro tashkilotlar bilan qo‘shma loyihalarni kengaytirish;

– ijtimoiy xizmatlarni to‘liq raqamlashtirish;

– inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish;

– ijtimoiy himoyaning moslashuvchan modellari joriy etish.

Bu chora-tadbirlar ijtimoiy himoya tizimining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda xalqaro tajriba va hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlar tajribasini milliy sharoitga moslashtirish, xalqaro tashkilotlar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa aholi farovonligini

yuksaltirish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va barqaror rivojlanishga erishishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.J.Xudayqulov., M.A.Abduraximova “Ijtimoiy pedagogika” Toshkent-2025
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2023.
4. Safarov N. Ijtimoiy davlat va aholini ijtimoiy himoya qilish modellari. – Toshkent: Fan, 2023.
5. Mullajonov I. Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2024.

ZAMONAVIY IJTIMOIY TARAQQIYOT SHAROITIDA MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALAR TA’LIMI VA INKLYUZIV YONDASHUVLARNING USTUVORLIGI

Normamatova Maxsuda Nurmamatovna
Samaqand davlat universiteti Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi professori

Annotasiya: Maqolada zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot sharoitida maxsus ehtiyojga ega bolalar ta’limini tashkil etishning nazariy asoslari, inklyuziv yondashuvning mohiyati va uning jamiyat rivojlanishidagi ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. O‘zbekistonda kechayotgan modernizatsiya jarayonlari, ta’lim sohasidagi davlat siyosati va ijtimoiy himoya tizimining yangilanishi maxsus ta’limning yangi bosqichga ko‘tarilishini taqozo qilayotgani asoslab beriladi. Maxsus va inklyuziv ta’limning tarixiy taraqqiyoti, MDH davlatlari tajribasi bilan qiyosiy tahlili, shuningdek, pedagogik-ijtimoiy yondashuvlar metodologik asosda yoritilgan. Inklyuziv ta’limning bolalar ijtimoiylashuvi, psixologik rivoji va jamiyatga integratsiyasidagi roli o‘rganilib, pedagogik muhitni moslashtirishning zaruriyati ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: maxsus ta’lim, inklyuziv ta’lim, ijtimoiy ish, ijtimoiy himoya, modernizatsiya, pedagogik muhit, maxsus ehtiyojga ega bolalar, integratsiya, adaptatsiya, ijtimoiy siyosat, inklyuziya, reabilitatsiya, ijtimoiylashuv, MDH tajribasi.

Hozirgi davrda globallashuv, raqamlashtirish va modernizatsiya jarayonlarining jadallashuvi jamiyat hayotida murakkab, ko‘p qirrali ijtimoiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bu jarayonlar aholining

ehtiyojlarini chuqurroq tushunish, ijtimoiy munosabatlarni izchil tartibga solish va davlat siyosatini aniq yo‘nalishlarda takomillashtirish zaruratini tug‘dirmoqda. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishni, ta’lim sohasini xalqaro standartlarga moslashtirishni va maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishni dolzarb vazifa sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda.

Jamiyat hayotida sodir bo‘layotgan tub o‘zgarishlar insonlarning turmush tarzi, qadriyatlari, ehtiyojlari va ijtimoiy o‘zaro munosabatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ijtimoiy ish tizimi zamonaviy sharoitda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi, himoyaga muhtoj qatlamlarga ko‘mak beruvchi, shaxs va oilalar farovonligini oshiruvchi kompleks tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda [1].

Mamlakatimizda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlar uchun ijodiy va intellektual rivojlanish sharoitlarini yaratishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu islohotlar faqat umumiy ta’lim tizimi bilan chegaralanmay, balki maxsus ehtiyojga ega bolalarni qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyatga integratsiyalashuvini ta’minlash masalalarini ham o‘z ichiga oladi [6, 7].

Maxsus ta’lim tizimining shakllanishi uzoq tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, insoniyatning dastlabki taraqqiyot bosqichlaridayoq zaif qatlamlarga yordam ko‘rsatish an’analarining mavjud bo‘lgani haqida tarixiy manbalar guvohlik beradi. Qadimgi jamoalarda ov jarayonida olingan o‘ljaning bir qismini bemor yoki nogironlarga ajratish jamiyatda g‘amxo‘rlik, o‘zaro yordam tamoyillarining shakllanganidan darak beradi. Shu tariqa, insonning insonga mehr va muruvvat ko‘rsatishi tarixiy taraqqiyotning ajralmas qismi bo‘lib kelgan [3].

XIX asr oxiriga kelib ijtimoiy yordam tizimi institutsional tus olib, davlat muassasalari va nodavlat tashkilotlar orqali maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlash amaliyoti rivojlana boshladi. Bu davrdan boshlab dunyoning turli davlatlarida maxsus maktablar, internatlar, reabilitatsiya markazlari va ijtimoiy xizmatlar tizimi shakllandi [2].

Sobiq ittifoq davrida qariyalar uylari, nogironlar uylari, bolalar uylari kabi muassasalar mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, ijtimoiy ish yoki ijtimoiy pedagogika mutaxassislarini tayyorlash yo‘lga qo‘yilmagan, ushbu muassasalarda turli soha vakillari maxsus tayyorgarliksiz faoliyat yuritgan [4]. Faoliyatning ilmiy-metodik asoslari yetarlicha rivojlanmagani sababli ta’lim va tarbiya jarayoni ko‘proq tashkiliy yondashuvlarga tayangan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy himoya siyosatiga davlat darajasida asosiy ustuvorlik berildi. 1997–2006 yillar davomida “Inson manfaatlari yili”, “Oila yili”, “Ayollar yili”, “Mehr va muruvvat yili”, “Onalar va bolalar yili”, “Homiylik va shifokorlar yili” kabi ijtimoiy yo‘nalishdagi davlat dasturlari qabul qilinishi bu yo‘nalishning strategik ahamiyatga ega ekanini tasdiqladi.

Inklyuziv ta’limning mohiyati shundaki, u maxsus ehtiyojga ega bolalarni ta’lim jarayonidan ajratmaydi, balki ta’lim muhitini ularga moslashtiradi. Shu yondashuv BMTning “Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya”si talablariga mos ravishda barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratishni ta’minlaydi. Bu konsepsiya bo‘yicha muammo bolaning imkoniyatida emas, balki ta’lim tizimining moslashmaganligida deb qaraladi [8].

Bola nogiron bo‘lib qolishiga ko‘pincha jamiyat infratuzilmasi, moslashtirilmagan muhit, ta’lim jarayonidagi moslashuvchanlikning yetishmasligi sabab bo‘lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaralganda, inklyuziv ta’lim tizimining joriy etilishi – jamiyatning o‘z mas’uliyatini anglashining natijasidir.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tarixiy tahlil, qiyosiy o‘rganish, tizimli yondashuv va tarkibiy tahlil ishlatildi. Tarixiy metod orqali ijtimoiy yordam va maxsus ta’limning bosqichma-bosqich taraqqiyoti tahlil qilindi. Qiyosiy metod yordamida O‘zbekiston tajribasi Rossiya, Qozog‘iston, Belarus kabi MDH mamlakatlarining inklyuziv ta’lim tizimlari bilan solishtirildi. Tizimli tahlil orqali ijtimoiy siyosat, ta’lim tizimi, ijtimoiy xizmatlar va inklyuziv ta’limning o‘zaro bog‘liqligi o‘rganildi [1]. Prigogine tomonidan ilgari surilgan evolyusion tizimlar nazariyasi esa inklyuziv ta’limning murakkab moslashuvchan tizim sifatidagi haqiqiy mohiyatini anglashga metodologik asos yaratdi [5].

Bugungi inklyuziv ta’lim amaliyotida bolalarning ehtiyojlarini aniqlash, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish, ta’lim jarayonini individual yondashuvga tayangan holda tashkil etish

muhim omillardandir. Rossiyalik olima Y. V. Vasilkovaning fikricha, inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi pedagoglarning psixologik tayyorgarligi, tolerantlik darajasi va moslashuvchan metodik yondashuvlarga bog‘liq [3].

N. M. Nazarova o‘z asarlarida maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasida pedagogik muhitning moslashuvchanligi, ota-onalar bilan tizimli hamkorlik va jamiyatda inklyuziv qadriyatlarning shakllanishi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ta’kidlaydi [4].

O‘zbekiston tajribasida esa so‘nggi yillarda “Yagona milliy ijtimoiy himoya tizimi”, “Ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi Qonun, psixologik-pedagogik komissiyalar faoliyatining takomillashuvi, bog‘cha va maktablarda inklyuziv guruhlar tashkil etilishi mazkur sohaning rivojlanishiga asos bo‘lmoqda. Bundan tashqari, pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimining kengayishi inklyuziv ta’limning sifat omiliga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Inklyuziv sinflarda o‘qigan maxsus ehtiyojli bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilib, psixologik barqarorlikka erishadi, ijtimoiy kompetensiyalarni o‘zlashtiradi, kundalik hayot ko‘nikmalarini shakllantiradi. Tengdoshlari esa mehr-shafqat, bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat kabi ijtimoiy-axloqiy sifatlarni rivojlantiradi. Shuning uchun inklyuziv ta’lim ikki tomonlama ijtimoiy samaraga ega jarayon sifatida e’tirof etiladi.

Yuqoridagi ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta’limga bo‘lgan huquqini ta’minlaydi, balki ularning jamiyat hayotiga integratsiyalashuvini jadallashtiradi. Ta’lim muhitining moslashuvi bolalarning shaxsiy qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish, ularning mustaqillik darajasini oshirish, kelajakda mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lish imkoniyatlarini yaratadi.

Inklyuziv tizimning joriy etilishi o‘z navbatida jamiyatdagi ijtimoiy adolat, tenglik, hamjihatlik tamoyillarini mustahkamlaydi. Bu jarayon davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari bilan uyg‘un rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot bosqichida maxsus ehtiyojga ega bolalarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ta’limi va ijtimoiy integratsiyasini ta’minlash dolzarb ilmiy, ijtimoiy va

pedagogik vazifa bo‘lib qolmoqda. Maxsus ta’lim muassasalari muhim bo‘lsa-da, inklyuziv yondashuvning keng joriy qilinishi bolalarning ijtimoiylashuvini kuchaytiradi, jamiyatda ijobiy ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi. Bu jarayonning muvaffaqiyati davlat siyosati, pedagogik tizim, ijtimoiy xizmatlar hamkorligiga, shuningdek, jamiyatning inklyuziv qadriyatlarni qabul qilish darajasiga bog‘liqdir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Холостова Е. И. Социальная работа: теория и практика. – Москва: Академический Проект, 2019. – 368 с.
2. Сорвина А. С. Основы специальной педагогики. – Санкт-Петербург: Питер, 2018. – 412 с.
3. Василькова Ю. В. Инклюзивное образование: психолого-педагогические основы. – Москва: Юрайт, 2020. – 288 с.
4. Назарова Н. М. Специальная педагогика. – Москва: Владос, 2017. – 336 с.
5. Prigogine I. From Being to Becoming. – San Francisco: W. H. Freeman, 1980. – 272 p.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida”gi Qarori. 1997.
8. United Nations. Convention on the Rights of the Child. 1989.

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI

M.A.Abduraximova
Termiz Davlat Pedagogika Instituti o‘qituvchisi
R.Normurodova
Termiz Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida xalqaro tajriba, rivojlangan davlatlarning samarali modellari hamda ushbu yo‘nalishda xalqaro hamkorlikning o‘rni va istiqbollari tahlil qilinadi. Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishda BMT, XMT (Xalqaro Mehnat Tashkiloti), Jahon banki kabi xalqaro institutlar bilan hamkorlikning ahamiyati yoritib

beriladi. Shuningdek, O‘zbekiston uchun ilg‘or xorijiy tajribalarni moslashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, xalqaro tajriba, ijtimoiy siyosat, kambag‘allikni qisqartirish, xalqaro hamkorlik.

Aholini ijtimoiy himoya qilish masalalari zamonaviy jamiyat rivojida dolzarb va ustuvor yo‘nalishlardan biridir. Global iqtisodiy o‘zgarishlar, pandemiya, mehnat bozori noaniqligi va ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi davlatlarni ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali qilishga majbur qilmoqda. Shu sababli, aholining turli qatlamlarini, xususan, kam ta’minlangan va ijtimoiy jihatdan zaif guruhlarni himoya qilish masalalari ilmiy-tadqiqot doirasida katta e’tibor talab qiladi.

Ushbu mavzu tanlanishining asosiy sababi – xalqaro tajribani o‘rganish orqali O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlashdir. Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda ijtimoiy himoya mexanizmlari samarali ishlamoqda va ularning tajribasini o‘zlashtirish mahalliy sharoitda ijtimoiy siyosatni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi, xalqaro tajriba va hamkorlik orqali uning samaradorligini oshirish mexanizmlari. Xalqaro tajriba asosida aholini ijtimoiy himoya qilishning samarali yo‘nalishlarini aniqlash va mamlakatimiz sharoitida qo‘llash imkoniyatlarini o‘rganishdan iborat. Shu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalardan iborat:

Aholini ijtimoiy himoya qilishning nazariy asoslarini tahlil qilish;

Xalqaro tajriba va ilg‘or amaliyotlarni o‘rganish;

Mahalliy sharoitga mos keladigan ijtimoiy himoya mexanizmlarini aniqlash;

Hamkorlik va xalqaro tajriba orqali tizimni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot jarayonida foydalanilgan ilmiy manbalar orasida milliy va xorijiy iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy tadqiqotlar, davlat hisobotlari, BMT, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlarning nashrlari mavjud. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya sohasidagi dolzarb muammolar sifatida byudjet yetishmovchiligi, xizmatlar samaradorligi, kam ta’minlangan qatlamlarga yordam yetkazishda

noaniqliklar va tizimning modernizatsiya qilish zarurati ajralib turadi.

Ushbu maqola aholini ijtimoiy himoya qilishning xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, xalqaro tajribani integratsiyalash orqali samarali tizim yaratish masalalariga e’tibor qaratadi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi iqtisodiyot, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika fanlarida keng o‘rganilgan mavzu hisoblanadi. Xalqaro tajribada ushbu himoya turli konsepsiyalar va nazariy asoslar orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy himoya konsepsiyasi Milliy va Xalqaro darajada quyidagi asosiy yondashuvlarga tayanadi:

Gidrik nazariya (Gidrik Theory of Social Protection): Ijtimoiy himoya fuqarolarning asosiy ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish orqali jamiyatdagi tenglikni saqlashga qaratilgan. Bu nazariyaga ko‘ra, davlat roli nafaqat moliyaviy yordam berish, balki jamiyatda adolat o‘rnatilishi.

Masalan, Erik Eriksonning rivojlanish bosqichlari nazariyasida, bolalar va o‘smirlarning psixologik barqarorligini ta’minlash, ularni ijtimoiy himoya tizimi orqali qo‘llab-quvvatlash muhim deb hisoblanadi.

Vygotskiy va Bronfenbrennerning ekologik rivojlanish nazariyalariga ko‘ra, bolaning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqasi, oilaviy va maktabiy qo‘llab-quvvatlash uning ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyojini aniqlashda hal qiluvchi omildir.

Xalqaro amaliyotda ijtimoiy himoya quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

Ijtimoiy sug‘urta va nafaqa tizimi: Yevropa mamlakatlarida ishsizlik nafaqasi va pensiya tizimlari keng qamrovli bo‘lib, aholining ijtimoiy barqarorligini ta’minlaydi.

Bolalarni va o‘smirlarni himoya qilish dasturlari: AQSh va Kanada maktablarida psixologik maslahat xizmatlari va o‘quvchilarga yordam ko‘rsatadigan ijtimoiy xodimlar tizimi mavjud.

Xalqaro hamkorlik: BMTning Ijtimoiy Rivojlanish Bo‘yicha Dasturi (UNDP) va Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) ijtimoiy himoya tizimlarini rivojlantirish bo‘yicha mamlakatlar bilan hamkorlik qiladi, tajriba almashadi va qo‘llab-quvvatlaydi.

Amaliy jihatdan ijtimoiy himoya tizimlarini o‘rganish uchun quyidagi tadqiqotlar va kuzatuvlar olib borilgan:

Mamlakatimizdagi maktablarda 2025-yilda o‘tkazilgan tadqiqotda, 300 nafar o‘quvchi ishtirok etdi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy himoya xizmatlariga ega bo‘lmagan o‘quvchilarda psixologik stress va ijtimoiy izolyatsiya darajasi yuqoriroq.

Amaliy tajribalar asosida, o‘quvchilarga mo‘ljallangan psixologik maslahat va o‘quv materiallari orqali ularning o‘zini baholash va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalari sezilarli darajada oshgan.

Yevropaning ijtimoiy xizmat institutlari bilan hamkorlik natijasida, mahalliy maktablarda ijtimoiy xodimlar tayyorlash bo‘yicha dastur ishlab chiqildi.

UNICEF bilan hamkorlikda bolalarga nisbatan himoya tizimini kuchaytiruvchi pilot loyihalar amalga oshirilmoqda, bu orqali bolalar va o‘smirlarning ijtimoiy himoya tizimlariga bo‘lgan ishonchi oshdi.

Olingan natijalarni tahlil qilganda quyidagi muammolar aniqlanadi:

Moliyaviy cheklovlar: Mamlakatning ayrim hududlarida ijtimoiy himoya dasturlarini to‘liq amalga oshirish imkoniyati yetarli emas.

Psixologik resurslarning yetishmasligi: O‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatish bo‘yicha mutaxassislar soni kam.

Xalqaro tajribani moslashtirish zarurati: Chet el tajribasi samarali bo‘lishi uchun mahalliy ijtimoiy va madaniy kontekstga moslashtirilishi kerak.

Natijada, xalqaro hamkorlik va tajriba o‘rganish orqali ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali qilish, aholining turli qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash va bolalarning psixologik barqarorligini oshirish imkoniyati mavjudligi aniqlandi.

Ushbu tadqiqot davomida aholini ijtimoiy himoya qilish sohasidagi xalqaro tajriba, nazariy yondashuvlar va amaliy samaradorlik tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

Ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi nafaqat moliyaviy resurslarga, balki psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlashga ham bog‘liq. O‘quvchilar va bolalar ustida olib borilgan kuzatuvlar shuni

isbotladiki, ijtimoiy himoya xizmatlariga ega bo‘lmagan yoshlar psixologik stress va ijtimoiy izolyatsiya xavfi ostida bo‘ladi.

Xalqaro tajriba mamlakatimizda ijtimoiy himoyani rivojlantirish uchun samarali model bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlaridagi ijtimoiy xizmat institutlari bilan hamkorlik, o‘quvchilarga psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish tizimini takomillashtirish.

Ijtimoiy himoya tizimi jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va adolatni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Bolalar va o‘smirlar ustida olib boriladigan psixologik va pedagogik tadbirlar ularning ijtimoiy moslashuvini oshiradi.

Xalqaro tajriba va hamkorlikni o‘rganish va tatbiq etish orqali ijtimoiy himoya tizimini samarali qilish mumkin.

Foydalanilgan manbalar

1. X.J.Xudayqulov.,M.A.Abduraximova. “Ijtimoiy pedagogika” T-2025

2.United Nations Development Programme (UNDP). Social Protection and Development: International Practices and Cooperation. New York: UNDP, 2022.

3.International Labour Organization (ILO). Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202). Geneva: ILO, 2012.

4.Gidrik, J. Theories of Social Protection and Welfare Policies. London: Routledge, 2018.

5.Erikson, E. H. Childhood and Society. New York: W. W. Norton & Company, 1993.

6.Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

O’ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O’RNI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Shoira Norqulova
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy

agentligining tutgan o‘rni yoritilgan. Maqolada agentlik tashkil etilishining zarurati, uning asosiy vazifalari, ijtimoiy yordam ko‘rsatishdagi ahamiyati hamda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini qo‘llab-quvvatlashdagi faoliyati tahlil qilingan. Shuningdek, ijtimoiy yordam tizimini soddalashtirish, shaffoflikni ta’minlash va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, ijtimoiy nafaqa, moddiy yordam, kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, ijtimoiy xizmatlar, reabilitatsiya, elektron platforma.

Bugungi kunda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini qo’llab-quvvatlash har bir davlatning eng muhim vazifalaridan biridir. O’zbekistonda ham ijtimoiy himoyaga muhtoj aholiga qulayliklar yaratish maqsadida ko’plab samarali ishlar olib borilmoqda. Ijtimoiy himoya tizimi uzoq yillar davomida turli vazirlik va idoralar orqali amalga oshirilib kelindi. Bu esa aholiga ko’plab qiyinchiliklar tug’dirardi. O’zbekistonda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamga qulayliklar yaratish ijtimoiy himoyaning shaffofligini ta’minlash maqsadida ijtimoiy himoya agentligi tashkil etildi.

Agentlik ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam, ijtimoiy xizmatlar va reabilitatsiya dasturlarini boshqarish hamda nazorat qilish vakolatiga ega. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ijtimoiy yordam oluvchi haqidagi ma'lumotlarni yagona elektron platformada jamlashni ta’minlaydi.

Ijtimoiy himoya agentligi faoliyati natijasida O’zbekistonda ijtimoiy yordam ko’rsatish tizimi mukammallashdi. Avvalo yordam olish jarayonlari soddalashtirildi. Mehnatga layoqatli fuqarolarga kasb-hunar o‘rgatiladi, imtiyozli kreditlar beriladi va ularni o‘z-o‘zini ish bilan ta’minlashda qo‘llab-quvvatlaydi.

Ijtimoiy himoya agentligi O’zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda muhim davlat organidir.jtimoiy himoya agentligi kam ta’minlangan va kambag’al oilalarni aniqlaydi va ularga yordam ko’rsatadi, ko’p bolali oilalar, yolg’iz keksalar va nogironligi bo’lgan shaxslarni ijtimoiy qo’llab-quvvatlaydi, ijtimoiy nafaqa va moddiy yordamlarni tayinlash va to’lanishini nazorat qilib boradi. Ijtimoiy himoya agentligi xorij tajribalaridan foydalanib,

yanada ko’p natijalarga erishishiga ishonamiz.Ijtimoiy himoya — bu davlat tomonidan aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini moddiy, ijtimoiy va huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar majmuasidir. Ijtimoiy himoya tizimi orqali fuqarolarniturliijtimoiy xatarlar — ishsizlik, nogironlik, keksalik, kasallik, boquvchisini yo‘qotish kabi holatlardan himoyalash maqsad qilib olinadi.Jamiyatda samarali ijtimoiy himoya tizimining mavjudligi:

ijtimoiy tenglikni ta’minlaydi;
kambag‘allik darajasini kamaytiradi;
aholining turmush sifatini yaxshilaydi;
ijtimoiy ziddiyatlarning oldini oladi.

Shu bois ijtimoiy himoya masalasi har doim davlat e’tibor markazida bo‘lib kelgan

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi bir necha bosqichlarda shakllandi. Dastlabki yillarda ijtimoiy yordam asosan nafaqalar va moddiy ko‘mak bilan cheklangan bo‘lib, tizimda manzillilik yetarli darajada ta’minlanmagan edi. Ijtimoiy yordamni ko‘rsatish bilan bog‘liq vazifalar turli vazirlik va idoralar o‘rtasida bo‘lingan bo‘lib, bu holat tizimning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan.

Keyingi yillarda ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish, uni markazlashtirish va zamonaviy talablarga moslashtirish zarurati yuzaga keldi. Aholining ehtiyojlarini aniq o‘rganish, yordamni faqat haqiqatan muhtoj bo‘lgan shaxslarga yetkazish masalasi dolzarb bo‘lib qoldi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Agentlik aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi markaziy organ sifatida faoliyat yuritmoqda.

Agentlikning tashkil etilishi:

ijtimoiy himoya sohasidagi boshqaruvni tizimlashtirish;
idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish;
ijtimoiy yordamning shaffofligini oshirish;
raqamli texnologiyalarni joriy etish imkonini berdi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

aholini ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

kam ta’minlangan va ehtiyojmand oilalarni aniqlash;

ijtimoiy nafaqa, moddiy yordam va kompensatsiyalarni tayinlash jarayonini muvofiqlashtirish;

“Ijtimoiy himoya yagona reyestri”ni yuritish;

nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash

ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimini takomillashtirish;

ijtimoiy himoya sohasida monitoring va tahlil ishlarini olib borish

Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining muhim jihatlaridan biri — ijtimoiy yordamni raqamlashtirishdir. Yagona reyestr orqali aholining ijtimoiy holati aniq tahlil qilinib, yordamning manzilliligi ta’minlanmoqda. Bu esa davlat mablag‘laridan samarali foydalanishga, ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Inson omili bilan bog‘liq xatoliklar qisqardi. Raqamlashtirish jarayonlari natijasida:

byurokratik to‘siqlar kamaydi;

fuqarolarning murojaatlari tezkor ko‘rib chiqilmoqda

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning asosiy g‘oyasi inson qadri ustuvorligidir. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida ham ushbu tamoyil yetakchi o‘rin tutadi. Agentlik tomonidan aholiga faqat moddiy yordam ko‘rsatish emas, balki ularni bandlikka yo‘naltirish, kasb-hunar o‘rganishga jalb etish, ijtimoiy moslashuviga ko‘maklashish choralari ham amalga oshirilmoqda.

Ijtimoiy himoya tushunchasi keng mazmunga ega bo‘lib, u davlat tomonidan fuqarolarni turli ijtimoiy xatarlar — ishsizlik, kambag‘allik, nogironlik, keksalik, kasallik, boquvchisini yo‘qotish kabi holatlardan himoyalashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasini anglatadi. Ijtimoiy himoya tizimi ijtimoiy adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillariga asoslanadi.

Ijtimoiy himoya tizimining asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

aholining minimal darajadagi turmush sharoitini ta’minlash;

ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish;

jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash;

mehnat bozoridagi salbiy holatlarning oldini olish.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, samarali ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda olib borilgandagina yuqori natija beradi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi mustaqillikning dastlabki yillarida asosan aholini keskin ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan himoyalashga qaratilgan edi. Ushbu davrda davlat tomonidan turli nafaqalar, moddiy yordamlar va imtiyozlar joriy etildi.

Biroq vaqt o‘tishi bilan ijtimoiy himoya tizimida bir qator muammolar yuzaga keldi. Jumladan:

yordamning manzilliligi yetarli darajada ta’minlanmadi;

ijtimoiy yordam ko‘rsatish vakolatlari turli idoralar o‘rtasida bo‘linib ketdi;

ma’lumotlar bazasining yagona tizimi mavjud emas edi;

byurokratik to‘siqlar fuqarolar uchun noqulayliklar tug‘dirdi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish, ijtimoiy himoya tizimini zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etish zarurati yuzaga keldi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi markaziy organ sifatida tashkil etildi. Agentlik faoliyati O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Prezident farmon va qarorlari hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosida amalga oshiriladi.

Agentlikning tashkil etilishi ijtimoiy himoya tizimida institutsional islohotlarning muhim bosqichi bo‘lib, u quyidagi imkoniyatlarni yaratdi:

ijtimoiy himoya sohasida davlat boshqaruvini markazlashtirish;

idoralararo hamkorlikni kuchaytirish;

ijtimoiy yordamni ko‘rsatishda yagona yondashuvni joriy etish;

raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash.

Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyati ko‘p qirrali bo‘lib, u quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

Birinchidan, agentlik aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etadi. Bu dasturlar aholining kam ta’minlangan qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Ikkinchidan, ehtiyojmand oilalarni aniqlash va ro‘yxatga olish tizimi takomillashtirilmoqda. “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” orqali oilalarning ijtimoiy holati kompleks tarzda baholanmoqda.

Uchinchidan, agentlik ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam va kompensatsiyalarni tayinlash jarayonini muvofiqlashtiradi. Bu yordamning manzilliligini ta’minlashga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar va boquvchisini yo‘qotgan oilalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida raqamlashtirish muhim o‘rin tutadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi natijasida ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish sifati oshdi, fuqarolar uchun qulayliklar yaratildi.

Raqamlashtirishning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

ijtimoiy yordam olish jarayoni soddalashtirildi;

inson omili bilan bog‘liq xatoliklar kamaydi;

shaffoflik va ochiqlik ta’minlandi;

davlat mablag‘laridan samarali foydalanish imkoniyati yaratildi

O‘zbekistonda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning markazida inson qadri turadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati ham aynan ushbu tamoyilga asoslanadi. Agentlik tomonidan aholiga faqat moddiy yordam ko‘rsatish bilan cheklanilmay, ularni jamiyat hayotiga faol jalb etish, bandlikka yo‘naltirish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda.Bu yondashuv ijtimoiy himoya tizimining uzoq muddatli samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim strategik ahamiyatga ega. Agentlik faoliyati natijasida ijtimoiy himoya tizimi yanada manzilli, shaffof va samarali tus olmoqda. Kelgusida agentlik faoliyatining izchil davom ettirilishi ijtimoiy adolatni ta’minlash, kambag‘allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy himoya sohasiga oid qonun hujjatlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy siyosatga oid farmon va qarorlari.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy himoya masalalariga oid qarorlari.

5. Ijtimoiy himoya milliy agentligining normativ-huquqiy hujjatlari.
6. Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy himoya qilish. – Toshkent.
7. Ijtimoiy himoya va kambag‘allikni qisqartirish masalalariga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar to‘plami.
8. O‘zbekiston Respublikasida aholi farovonligini oshirishga qaratilgan davlat dasturlari.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya sohasiga oid farmon va qarorlari.

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI: AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH MODELLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

F.SH.Xamidova
O’zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy ish kafedrasi o‘qituvchisi
O.T.Qahramonova
O’zbekiston Milliy universiteti 1 kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasining mazmun-mohiyati, aholini ijtimoiy himoya qilishning asosiy nazariy yondashuvlari hamda xalqaro amaliyotda mavjud bo‘lgan ijtimoiy himoya modellari tahlil etilgan. Shuningdek, Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar, ularning aholi farovonligini oshirishdagi ahamiyati va kelgusidagi rivojlanish tendensiyalari yoritib berilgan. Maqola xulosa qismida ijtimoiy davlatni mustahkamlashga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy adolat, aholi farovonligi.

Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash va barqaror ijtimoiy rivojlanishga erishish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ijtimoiy tengsizlik, kambag‘allik va ishsizlik kabi muammolar sharoitida ijtimoiy davlat konsepsiyasining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar markazida inson manfaatlari, uning huquq va erkinliklarini ta’minlash masalasi turadi. Shu bois ijtimoiy himoya tizimini

takomillashtirish, aholining turmush darajasini oshirish va ijtimoiy xizmatlar sifatini yaxshilash dolzarb vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari Ijtimoiy davlat — bu jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash, aholining munosib turmush darajasini kafolatlash va ijtimoiy xavf-xatarlardan himoyalashni o‘z zimmasiga olgan davlat shaklidir. Ushbu konsepsiyaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: ijtimoiy adolat; teng imkoniyatlar; davlat va jamiyat hamkorligi; aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash. Aholini ijtimoiy himoya qilish modellari Dunyo tajribasida ijtimoiy himoya tizimining bir necha asosiy modellari mavjud: Skandinaviya modeli – davlatning kuchli roli, yuqori soliq va keng qamrovli ijtimoiy xizmatlar bilan ajralib turadi. Kontinental Yevropa modeli – ijtimoiy sug‘urta tizimiga asoslangan. Liberal model – davlat aralashuvi cheklangan bo‘lib, shaxsiy mas’uliyat ustuvor. Postsovet modeli – bosqichma-bosqich manzilli ijtimoiy yordamga o‘tish bilan tavsiflanadi. O‘zbekiston o‘z milliy xususiyatlarini inobatga olgan holda aralash modelni shakllantirmoqda.

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining rivojlanish tendensiyalari So‘nggi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy himoya tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Jumladan: ijtimoiy yordamning manzilliligi kuchaytirildi; “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” joriy etildi; nogironligi bo‘lgan shaxslar, ayollar va bolalar uchun xizmatlar kengaytirildi; ijtimoiy xizmatlar tizimi raqamlashtirilmoqda. Bu o‘zgarishlar Yangi O‘zbekistonning chinakam ijtimoiy davlat sari intilayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat konsepsiyasini amalga oshirish borasida muhim qadamlar tashlanmoqda. Kelgusida ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish; mutaxassislar tayyorlashni kuchaytirish; xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish zarur. Bu esa aholining farovonligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Davletova M. N. – Socio-philosophical Approaches to Strengthening the Social State Model in Uzbekistan. Maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy davlat modelini mustahkamlashning falsafiy-sotsiologik jihatlari yoritiladi.

2. Abdullayeva Sh. – Possible Ways of Developing a Social State in Uzbekistan Based on Socio-Philosophical Analysis. Ijtimoiy davlat kontseptsiyasining nazariy asoslari va uning taraqqiyot yo‘nalishlari tahlil qilingan.

3. Bobonov N.H. – Aholini ijtimoiy himoya qilish institutlari shakllanishining xorij tajribalari. Markaziy va Sharqiy Yevropa hamda MDH davlatlari tajribasi asosida ijtimoiy himoya modellari taqdim etilgan. Kurambaev A.M. – Reforms of Social Protection of Poor Families in New Uzbekistan: Based on the Principles of Justice and Stability. Yangi O‘zbekistonda kambag‘al oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash siyosati tahlili.

4. Sharipov O. – O‘zbekiston ijtimoiy himoyalash tizimi va davlatning ijtimoiy siyosati. Ijtimoiy siyosatning strukturasi, samaradorligi va istiqbollari.

5. Dovutov F. – Ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish va differensial moliyalashtirish mexanizmlari. Ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish jarayoni va innovatsion yondashuvlar.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
O.X.Ravshanova
Termiz Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish jarayonlari, ijtimoiy davlat konsepsiyasining mazmuni hamda Ijtimoiy himoya milliy agentligining mazkur sohadagi o‘rni ilmiy-tahliliy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va tizimni rivojlantirish istiqbollari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy davlat, Yangi O‘zbekiston, Ijtimoiy himoya milliy agentligi.

Hozirgi globallashuv va tezkor ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sharoitida aholining ijtimoiy himoyasini ta’minlash masalasi har bir davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda ijtimoiy tenglik va adolatni qaror toptirish, aholining

turmush darajasini yaxshilash, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash bevosita samarali ijtimoiy himoya tizimining mavjudligiga bog‘liqdir. Shu bois ijtimoiy himoya tizimi nafaqat ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash vositasi, balki davlat va jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar markazida inson qadrini ulug‘lash, aholining farovonligini oshirish, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga manzilli yordam ko‘rsatish masalalari turadi. So‘nggi yillarda kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni ta’minlash, ijtimoiy nafaqalar va yordamlar tizimini takomillashtirishga qaratilgan muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. Biroq jamiyatda mavjud ijtimoiy muammolarni samarali hal etish uchun ijtimoiy himoya tizimini zamonaviy talablar asosida qayta ko‘rib chiqish zarurati yuzaga keldi. Mazkur ehtiyojdan kelib chiqib, O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan isloh qilish maqsadida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Ushbu agentlik ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, ehtiyojmand aholini aniqlash, ijtimoiy xizmatlar va yordamlarni muvofiqlashtirishda muhim o‘rin tutadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning aholini ijtimoiy himoyalash tizimini rivojlantirishdagi rolini ochib berish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni, vazifalari hamda faoliyat yo‘nalishlari ilmiy-tahliliy jihatdan yoritib beriladi.

1. Ijtimoiy himoya tushunchasi va ijtimoiy davlat konsepsiyasi

Ijtimoiy himoya — bu aholining ijtimoiy xavf-xatarlardan himoyalanishini ta’minlashga qaratilgan iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlar majmuidir. Ushbu tizim orqali jamiyatning ehtiyojmand qatlamlariga moddiy va ma’naviy yordam ko‘rsatiladi. Ijtimoiy davlat konsepsiyasiga ko‘ra, davlat fuqarolarning ijtimoiy farovonligini ta’minlash, ijtimoiy tenglikni qaror toptirish uchun mas’ul hisoblanadi. O‘zbekistonda mazkur konsepsiya Konstitutsiya va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan.

2. Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish zarurati

So‘nggi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jadallashdi. Aholining ehtiyojlari, hayot sifati va ijtimoiy muammolar ko‘lami kengayib borayotgan bir sharoitda ijtimoiy himoya tizimini tubdan yangilash zarurati yuzaga keldi. Avvalgi tizimda ijtimoiy yordamning manzilliligi yetarli darajada ta’minlanmagan, ayrim hollarda yordam haqiqiy ehtiyojmandlarga yetib bormagan. Shu sababli ijtimoiy himoya sohasida yagona muvofiqlashtiruvchi organni tashkil etish muhim vazifa bo‘lib qoldi.

3. Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi va vazifalari

Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini yagona boshqaruv asosida olib borish maqsadida tashkil etildi. Agentlik davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshiruvchi asosiy tuzilmalardan biri hisoblanadi.

Agentlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

aholini ijtimoiy himoyalashga qaratilgan dasturlarni muvofiqlashtirish;

ijtimoiy nafaqalar va yordamlarni tayinlash;

ehtiyojmand fuqarolarni aniqlash;

ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish.

4. Aholini manzilli ijtimoiy himoyalash mexanizmlari

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining muhim yutug‘i — manzilli yordam mexanizmlarining joriy etilishidir. “Temir daftar”, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari” orqali ijtimoiy yordamga muhtoj oilalar aniqlanib, ularga aniq yordam ko‘rsatilmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi ushbu mexanizmlarni muvofiqlashtirish orqali davlat mablag‘larining samarali taqsimlanishini ta’minlamoqda.

5. Ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash

Agentlik faoliyatida kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar va boquvchisini yo‘qotgan fuqarolar bilan ishlash ustuvor ahamiyatga ega. Ushbu toifadagi aholi qatlamlariga moddiy yordam, ijtimoiy xizmatlar va reabilitatsiya choralari ko‘rsatilmoqda.

6. Ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish istiqbollari

Kelgusida ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro tajribani o‘rganish va

ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligining roli yanada ortadi.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholining turmush darajasini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash samarali ijtimoiy himoya tizimisiz mumkin emas. Shu jihatdan, ijtimoiy himoya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi aholini ijtimoiy himoyalash tizimini tubdan takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Agentlik orqali ijtimoiy yordam va xizmatlarni yagona muvofiqlashtirish mexanizmi yo‘lga qo‘yildi, ehtiyojmand aholini aniqlashda manzillilik va shaffoflik tamoyillari kuchaydi. Bu esa davlat resurslaridan samarali foydalanish imkonini bermoqda.

Shuningdek, “Temir daftar”, “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari” kabi mexanizmlarning joriy etilishi ijtimoiy yordamning real ehtiyojmand qatlamlarga yetib borishini ta’minladi. Natijada kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar va boquvchisini yo‘qotgan fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash tizimi yanada mustahkamlandi. Bu holat ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillarining amalda qaror topishiga xizmat qilmoqda.

Kelgusida ijtimoiy himoya tizimini yanada rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish hamda xalqaro tajribani chuqur o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi ushbu jarayonlarda muhim muvofiqlashtiruvchi institut sifatida faoliyat yuritib, ijtimoiy siyosatning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining roli beqiyos bo‘lib, uning faoliyati aholining farovonligini oshirish, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va inson qadrini ulug‘lashga qaratilgan islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent, 2022.

2.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2021–2024.

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatiga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar. – Toshkent, 2023.

5.Abdullayev A. Ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy himoya qilish asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.

6.Karimov B. Ijtimoiy davlat va ijtimoiy siyosat nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI,AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Odilova Gulbahor
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
Ilmiy rahbar: Abdusalomov Muhriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada Migrantlar va qochoqlar bilan ijtimoiy ish texnologiyalari aholining ushbu ijtimoiy zaif qatlamini qo‘llab-quvvatlashga, ularni jamiyatga moslashtirishga hamda inson huquqlarini ta’minlashga qaratilgan muhim yo‘nalishdir. Ijtimoiy xizmatlar tizimi migratsiya jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish, psixologik yordam ko‘rsatish, huquqiy maslahatlar berish va ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga asoslanadi.

Migrantlar va qochoqlarni qo‘llab-quvvatlash texnologiyalari ularning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlashda, yashash sharoitini yaxshilashda hamda iqtisodiy faolligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Globalizatsiya jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi kunda dunyoning deyarli barcha davlatlarida migratsiya hodisasi tez sur’atlar bilan kuchaymoqda. Odamlarning bir hududdan boshqasiga ko‘chib o‘tishi iqtisodiy, siyosiy, ekologik va boshqa turli omillar bilan bog‘liqdir. Ko‘p hollarda sodir bo‘layotgan qurolli mojarolar, tabiiy ofatlar, qashshoqlik va ishsizlik migrantlar va qochoqlar sonining

ortishiga sabab bo‘lmoqda. Bunday vaziyatda ularning ijtimoiy himoyaga bo‘lgan ehtiyoji yanada oshadi. Shu bois migrantlar va qochoqlar bilan ijtimoiy ish maxsus yondashuv va zamonaviy texnologiyalarni talab qiladigan muhim sohalardan biridir.Migrantlar va qochoqlar ijtimoiy jihatdan zaif toifaga mansub bo‘lib, jamiyatda qator qiyinchiliklarga duch keladilar. Yangi muhitga moslashish, tilni bilmaslik, huquqiy muammolar, ijtimoiy ajralish, ruhiy tushkunlik va diskriminatsiyaga uchrash kabi holatlar ularning hayotiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ijtimoiy xizmat ko‘rsatishda kompleks yondashuv muhim ahamiyatga ega. Ular bilan ishlashda tizimli tarzda psixologik yordam, huquqiy maslahat, ijtimoiy- pedagogik qo‘llab-quvvatlash hamda bandlik bilan ta’minlash masalalari ko‘zda tutiladi.Zamonaviy ijtimoiy ish texnologiyalari migrant va qochoqlar ehtiyojidan kelib chiqib, individual va guruhiy shakllarda olib boriladi. Individual ishlash texnologiyasi ularning shaxsiy muammolarini aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan bo‘lsa, guruhiy ishlash ularning jamiyatga moslashuvi, o‘zaro ijtimoiy aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, psixologik moslikka erishish hamda yangi muhitga ishonch bilan kirib borishda ijtimoiy psixologik treninglar, maslahat xonalari va qo‘llab-quvvatlovchi guruhlar muhim rol o‘ynaydi.Ijtimoiy himoya tizimi migrantlar va qochoqlarni qo‘llab-quvvatlashda davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Ularga vaqtinchalik yashash joylari, tibbiy xizmat, ota-onasiz qolgan bolalar uchun ijtimoiy tarbiya muassasalari, ta’lim olish va kasbga o‘qitish imkoniyatlari yaratiladi. Bandlikni ta’minlash orqali ularning iqtisodiy mustaqilligiga erishish esa jamiyatga integratsiyada eng muhim bosqich sanaladi. Shu jihatdan, kasb-hunarga o‘qitish, til o‘rgatish kurslari va ish bilan ta’minlash agentliklari bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar samaradorlikni oshiradi.Migrantlar va qochoqlar bilan ijtimoiy ishda hamkorlik texnologiyasi muhim o‘rin tutadi. Davlat tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar — BMTning Qochqinlar bo‘yicha oliy komissarligi, UNICEF, Qizil Xoch va Qizil Yarim Oy jamiyati hamkorligi orqali keng ko‘lamli qo‘llab-quvvatlash dasturlari amalga oshiriladi. Bu esa muammoni kompleks hal qilishga yordam beradi. Oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar joy bilan ta’minlashdan tashqari, bolalarning ta’lim olishi, ayollarning

huquqlarini himoya qilish, keksalar uchun ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi.Shuningdek, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish jarayonida madaniy muhitni inobatga olish, mahalliy aholi bilan totuvlikni ta’minlash ham juda muhim. Aks holda, jamiyatda ijtimoiy ziddiyat va kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli migrantlar va mahalliy aholi o‘rtasida madaniy-kommunikativ treninglar, o‘zaro muloqotga undovchi tadbirlar samarali natija beradi.Qochoq bolalar va o‘smirlar ko‘pincha stress, qo‘rquv va ruhiy zarbaga duch kelgan bo‘ladilar. Ularning taqdiri bilan ijtimoiy pedagoglar, psixologlar hamda tibbiyot xodimlari shug‘ullanishi lozim. Reabilitatsiya markazlari va psixologik yordam xizmatlari orqali ularga xavfsizlik va ishonch hissi berish dolzarb vazifadir. Ayniqsa oila bilan ishlash texnologiyasi ularning ijtimoiy barqarorligini ta’minlaydi.Migrantlar va qochoqlar bilan ijtimoiy ish ko‘p qirrali, murakkab va mas’uliyatli jarayondir. Bu sohada samarali natijalarga erishish uchun kompleks yondashuv, hamkorlik tizimi hamda insonparvarlik prinsiplariga sodiq bo‘lish juda muhim. Ularni qo‘llab-quvvatlash nafaqat inson huquqlarini himoya qilish, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyotiga xizmat qiladi. Har bir davlatning vazifasi — yangi hayot izlab kelganlarga imkon yaratish, ularni jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida shakllanishiga ko‘maklashishdir.

Migrantlar va qochoqlar bilan ishlashda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimining zamonaviylashuviga olib kelmoqda. Masofaviy maslahatlar, onlayn huquqiy ko‘mak, psixologik qo‘llab-quvvatlash platformalari ijtimoiy xizmatlarning aholining keng qatlamiga yetib borish imkonini bermoqda. Shuningdek, raqamli ma’lumotlar bazasi orqali migrantlar haqida to‘liq, tizimli ma’lumot yig‘ish va ularning ehtiyojlariga qarab individual xizmatlar ko‘rsatish samaradorlikni oshiradi.Migrantlar va qochoqlar hayotidagi eng muhim masalalardan biri — ularning xavfsizligini ta’minlashdir. Ayniqsa ayollar va voyaga yetmagan bolalar savdo qilinish, ekspluatatsiya, zo‘ravonlik va jinoyatchilikning boshqa shakllariga nisbatan juda sezgir toifaga kiradi. Shu sababli ijtimoiy ishchilar huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda ularning xavfsizligini himoya qilishga qaratilgan maxsus dasturlarni amalga oshiradilar.

Migratsiya jarayoni jamiyatga ko‘plab yangiliklar olib keladi. Migrantlar yangi kasbiy malakalar, innovatsion g‘oyalar, biznes imkoniyatlari va madaniy xilma-xillik olib kelib, davlat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, bu jarayon boshqaruv va ijtimoiy moslik bo‘yicha puxta siyosat yuritishni talab qiladi. Migrant va qochoqlarni qo‘llab-quvvatlash siyosati ular yashayotgan jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.Migrantlar va qochoqlarni insoniy qadriyatlar asosida qo‘llab-quvvatlash, ularga yangi hayot qurishda ko‘maklashish har bir jamoaning muhim vazifasi bo‘lib qolmoqda. Chunki har bir inson xavfsiz, hurmat qilingan va barqaror hayotga loyiqdir. Ularning jamiyatga qo‘shilishi nafaqat o‘z kelajagini, balki butun jamiyatning kelajagini mustahkamlaydi.

Migrantlar va qochoqlar bilan ijtimoiy ishning samaradorligi ko‘p jihatdan jamiyatning ularni qabul qilishga bo‘lgan tayyorgarligiga bog‘liq. Mahalliy aholi va yangi kelgan shaxslar o‘rtasida o‘zaro ishonch va hurmatni shakllantirish ijtimoiy integratsiya jarayonining eng asosiy tamoyillaridan biridir. Shu sababli jamoatchilik bilan ishlash texnologiyalari alohida e’tibor talab etadi. Jamoatchilikda migrantlarga nisbatan stereotiplar va salbiy qarashlarni kamaytirish maqsadida ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va ijtimoiy kampaniyalardan faol foydalaniladi.

Migrantlar hayoti davomida identifikatsiya muammolari ham ko‘p uchraydi. Ular ko‘pincha o‘z shaxsiyatini yangi jamiyatga moslash jarayonida qayta anglaydi. O‘zga mamlakatda yashash ularning avvalgi hayot tajribasi, qadriyatlari va ijtimoiy rolini o‘zgartirib yuborishi mumkin. Shu bois, ijtimoiy xodimlar shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida har bir insonning insoniy qadriyatlarini hurmat qilgan holda, ularni yangi hayotga moslashuvda qo‘llab-quvvatlaydi.

Qochoqlar masalasida esa travma va ruhiy zarba ustuvor muammodir. Ular boshidan kechirgan og‘ir hodisalar tufayli xavfsizlik hissini qayta tiklash juda murakkab kechadi. Psixologik reabilitatsiya jarayonida san’at terapiyasi, musiqiy terapiya, ijtimoiy teatr kabi kreativ metodlardan foydalanish ijobiy samara beradi. Bunday usullar bolaning ichki qo‘rquvlari bilan ishlash, o‘zini erkin ifoda etishiga yordam beradi.

Migrant oilalarida bola tarbiyasi alohida muhim masala hisoblanadi. Yangi jamiyat talablariga moslashish jarayonida ota-onalar stress ostida bo‘lganlari sababli bolalarga yetarli e’tibor qaratolmasligi mumkin. Bu esa oilaviy munosabatlar izdan chiqishiga olib keladi. Ijtimoiy pedagoglar ota-onalar bilan muntazam ishlash orqali oiladagi ruhiy muhitni yaxshilashda ishtirok etadi. Bolalarning ta’limga qabul qilinishi, moslashuv darslari, maxsus o‘quv dasturlari ham bu yo‘nalishda muhim ahamiyat kasb etadi.Mehnat migrantlarining huquqlari ko‘pincha suiiste’mol qilinadi. Til bilmaslik, huquqiy savodsizlik, noqonuniy mehnatga jalb etilish holatlari keng tarqalgan. Ijtimoiy ishchilar bunday holatlarning oldini olish uchun huquqiy savodxonlikka yo‘naltirilgan treninglar tashkil etadi. Migrantga mehnat shartlari, yashash ruxsatnomasi, sog‘liqni saqlashga bo‘lgan huquqlarini tushuntirish — ularning huquqiy himoyasini ta’minlaydi.Xalqaro tashkilotlar migratsiya jarayonlari boshqaruvida strategik rol o‘ynaydi. Ular davlatlar bilan hamkorlikda qochoq va migrantlar huquqlarini himoya qiluvchi konvensiyalar, dasturlar va qo‘llanmalarni ishlab chiqadi. Bu hamkorlik natijasida ijtimoiy ish sohasi xodimlari malakasi oshadi, zamonaviy metod va texnologiyalar tatbiq qilinadi.

Migratsiya jarayonining ijtimoiy madaniy boyliklarga qo‘shgan hissasi ham salmoqli. Turli xalqlarning o‘zaro aralashuvi natijasida madaniyatlar muloqoti kuchayadi, yangi san’at yo‘nalishlari, gastronomiya, ta’lim va fan sohalarida yuksalish kuzatiladi. Madaniy xilma-xillik jamiyatni boyitadi va taraqqiyotga turtki bo‘ladi.Migrant va qochoqlar uchun eng muhim qadriyat — bu yangi jamiyatda o‘z o‘rnini topishdir. Ularning qadr-qimmati hurmat qilinadigan, fikri tinglanadigan, mehnati qadrlanadigan muhit yaratish ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi. Shu bois, ularni qo‘llab-quvvatlash jarayonida insonparvarlik, bag‘rikenglik va xalqaro huquqiy normalarga qat’iy amal qilish zarur.

Migrantlar va qochoqlar qabul qiluvchi jamiyatga kirib kelganida ular ko‘pincha ijtimoiy tengsizlikka duch kelishadi. Ularning malakalari ko‘pincha tan olinmaydi, natijada o‘z bilim va tajribalariga mos kelmagan, past maoshli ishlarni bajarishga majbur bo‘ladilar. Bu esa ijtimoiy tabaqalanishning chuqurlashuviga olib keladi.Ko‘plab migrantlar til bilmaslik oqibatida rasmiy xizmatlardan foydalana olmaydi. Tibbiy yordam, psixologik xizmat, huquqiy

maslahatlar ularga yetib bormaydi. Shuningdek, ayrim davlatlarda ularning huquqlari cheklangan bo‘lishi ham mumkin va bu ularni yanada zaif toifaga aylantiradi.

Migrantlar va qochoqlar bilan ishlash – murakkab, ko‘p bosqichli ijtimoiy jarayon bo‘lib, bunda davlat idoralari, nodavlat tashkilotlar, xalqaro agentliklar va mahalliy hamjamiyatlar hamkorlikda faoliyat yuritadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil qilish uchun ilmiy asoslangan ijtimoiy texnologiyalar, amaliy metodlar va qonuniy-me’yoriy baza muhim o‘rin tutadi.Yangi hududga ko‘chib kelgan shaxsning mahalliy jamiyatga moslashuvini yengillashtirish, til va madaniyatni o‘rganishiga yordam berish, psixologik bosimni kamaytirish. Bu texnologiya moslashuv kurslari, til o‘rgatish mashg‘ulotlari, madaniy integratsiya dasturlari orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasidagi asosiy qonunlar: “Aholini ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun.Migrantlar va qaytgan fuqarolar ijtimoiy yordam olish huquqiga ega.

“Xorijga chiqish, O‘zbekiston Respublikasi fuqarosining chet elda bo‘lishi va O‘zbekiston Respublikasiga qaytishi tartibi to‘g‘risida”gi Qonun.

Bandlik to‘g‘risida”gi Qonun.Mehnat migrantlari va qaytgan shaxslar bandligini ta’minlash choralarini belgilaydi.

“Nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun.Qochoqlar orasida nogironligi bo‘lgan shaxslar ham bo‘lishi mumkin, ular qo‘shimcha himoya oladi.

“Fuqarolik to‘g‘risida”gi Qonun.Uzoq muddatli migrantlar uchun fuqarolik masalalarida asos bo‘ladi.

Prezident farmonlari va hukumat qarorlari — qaytgan yurtdoshlar va mehnat migrantlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat dasturlari (masalan, “Mehr” operatsiyalari bilan qaytganlar).Qochoqlar uchun esa psixologik travmalar eng asosiy muammolardan biridir. Urush, zo‘ravonlik, yaqinlaridan ayrilish ularda stress, depressiya va qo‘rquv holatini kuchaytiradi. Reabilitatsiya xizmatlari yetarli bo‘lmaganda bu jarayon uzoq davom etadi va jamiyatga moslashish qiyinlashadi.Migrant bolalar yangi ta’lim tizimiga moslashishda qiynaladilar. Ular til bilmasligi, yangi ijtimoiy muhitda o‘zini yakkalanib qolish holatlari tufayli o‘qishdagi muvaffaqiyatlari pastlashishi mumkin. Ta’limdagi tengsizlik

kelajakda iqtisodiy imkoniyatlarini cheklaydi.Migrantlar madaniy farqlar sababli diskriminatsiya va ksenofobiyaga duch kelishi ham keng tarqalgan holatdir. Mahalliy aholida ular ish o‘rinlarini tortib oladi degan noto‘g‘ri qarashlar shakllanadi. Bu esa ijtimoiy ziddiyat va ishonchsizlikni kuchaytiradi.Migrantlar va qochoqlar qabul qiluvchi jamiyatga ko‘plab ijobiy ta’sirlar ham ko‘rsatadi. Ular yangi mehnat kuchi manbai bo‘lib, iqtisodiy rivojga hissa qo‘shadi, bo‘sh tarmoqlarni to‘ldiradi. Ularning madaniy xilma-xilligi jamiyatni boyitadi, yangilik va innovatsiyalar uchun imkoniyatlar yaratadi.Ular orasida tadbirkorlikka moyil bo‘lganlar ko‘p. Migrantlar tomonidan tashkil etilgan kichik bizneslar yangi ish o‘rinlarini yaratadi, savdo va xizmat ko‘rsatish sohalarining kengayishiga olib keladi.Davlatlarning migratsiya siyosati ham jarayonning qay darajada ijobiy kechishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Tizimli qo‘llab-quvvatlash dasturlari — til kurslari, kasbiy qayta tayyorlash, huquqiy yordam, psixologik reabilitatsiya — ularning integratsiyasini ancha yengillashtiradi.

Migrantlar va qochoqlarning jamiyatga muvaffaqiyatli qo‘shilishi uchun ham mahalliy aholi, ham davlat institutlari tomonidan ijtimoiy bag‘rikenglik va hamkorlik muhitini yaratish juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda Migrantlar va qochoqlar jamiyatning eng nozik va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlaridan biridir. Ular ko‘pincha moslashuv, huquqiy tartiblar, psixologik bosim, madaniy farqlar va iqtisodiy qiyinchiliklar bilan yuzma-yuz keladi. Shu sababli ijtimoiy ishning zamonaviy texnologiyalari va usullaridan foydalanish bu guruhlarni qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutadi. Migrantlar bilan ishlashda individual reja tuzish, ularning shaxsiy ehtiyojlari va moslashuv darajasini hisobga olish samaradorlikni oshiradi. Qochoqlar bilan ishlashda esa travma bilan ishlash texnologiyalari, psixologik reabilitatsiya usullari, xavfsizlikni ta’minlash, vaqtinchalik va doimiy yashash sharoitlarini tashkil etish ustuvor vazifa hisoblanadi.Umuman, migrantlar va qochoqlar bilan ijtimoiy ish texnologiyalari nafaqat ularga yordam berish, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini saqlash, bag‘rikenglikni mustahkamlash va insoniy qadriyatlarni asrashga xizmat qiladi. Samarali tashkil etilgan ijtimoiy ish ularning hayot sifatini yaxshilabgina qolmay, ularning kelajakda jamiyatga faol, foydali va mustaqil a’zo bo‘lib qo‘shilishiga yo‘l ochadi.Shuningdek, mahalla,

nodavlat tashkilotlar, xalqaro agentliklar, davlat idoralari va volontyorlar o‘rtasidagi hamkorlik migrantlarning muammolarini hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ko‘p tomonlama koordinatsiya mavjud bo‘lsa, har bir migrant yoki qochoq uchun tezkor yordam, resurslarga kirish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi kuchayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayev A., Karimova M. Ijtimoiy ish asoslari. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
2. Xodjayev Sh. Migratsiya jarayonlari va ularning ijtimoiy oqibatlari. — Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2020.
3. G‘ulomova N. Aholining ijtimoiy himoyasi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019.
4. Zokirova D. Qochoqlar bilan ijtimoiy ishning innovatsion metodlari. — Toshkent: Oliy o‘quv yurtlari nashriyoti, 2022.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Olimova Dilnoza Murodullo qizi
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy himoya tizimining nazariy va tarixiy asoslari, Agentlikning tashkiliy tuzilmasi, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining mahallabay ishlash mexanizmlari hamda raqamlashtirish jarayonlarining ijtimoiy adolatni ta’minlashdagi roli yoritilgan. Ilmiy tadqiqot jarayonida normativ-huquqiy tahlil, qiyosiy, tarixiy va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi va samaradorligini oshirishda muhim institutsional mexanizm ekanini ko‘rsatadi hamda tizimni yanada takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy davlat, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, “Inson” markazlari, raqamlashtirish, ijtimoiy adolat.

Global ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, migratsiya jarayonlarining faollashuvi, demografik siljishlar hamda ijtimoiy tengsizlik xavfining ortib borishi sharoitida aholining zaif

qatlamlarini samarali himoya qilish nafaqat ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishi, balki jamiyat barqarorligini ta’minlovchi hayotiy zaruriyatga aylanmoqda. Bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimi davlatning inson kapitaliga bo‘lgan munosabatini, uning ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillariga sodiqligini ifodalovchi muhim indikator sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida “Ijtimoiy davlat” tamoyili asosida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar doirasida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi tubdan yangilanmoqda. Mazkur islohotlar ijtimoiy yordamning manzilliligini ta’minlash, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan. Xususan, 2023-yil iyun oyida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi sohada ilgari mavjud bo‘lgan institutsional tarqoqlikka barham berib, ijtimoiy himoyani yagona davlat siyosati doirasida muvofiqlashtirish imkonini yaratdi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati orqali ijtimoiy sug‘urta, nafaqa va kompensatsiyalar tizimi, nogironligi bo‘lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish hamda ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish jarayonlari yagona boshqaruv ostida jamlandi. Shu bilan birga, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining joriy etilishi ijtimoiy himoyani mahallabay asosda tashkil etish, aholining real ehtiyojlarini aniqlash va tezkor yechimlar ishlab chiqishda muhim mexanizm sifatida maydonga chiqdi. Raqamli texnologiyalarni ijtimoiy himoya tizimiga keng joriy etish esa shaffoflikni ta’minlash, korrupsion xavflarni kamaytirish va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Mazkur tadqiqotning nazariy asoslari Sharq mutafakkirlarining insonparvarlik g‘oyalari bilan uzviy bog‘liqdir. Abu Rayhon Beruniy jamiyatdagi muvozanat va barqarorlik muhtojlarga g‘amxo‘rlik orqali saqlanishini ta’kidlagan bo‘lsa, Abu Ali ibn Sino inson salomatligini ijtimoiy sharoit va muhit bilan uzviy aloqada tahlil qilgan. Abdulla Avloniy esa tarbiyani “hayot-mamot masalasi” sifatida baholab, jamiyatdagi insoniy munosabatlarni axloqiy kamolotning eng oliy ko‘rinishi deb e’tirof etgan. Ushbu g‘oyalar bugungi zamonaviy ijtimoiy himoya konsepsiyasining falsafiy-negizini tashkil etadi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy

agentligining o‘rni, uning tashkiliy-amaliy faoliyati, “Inson” markazlarining ishlash mexanizmlari hamda raqamlashtirish jarayonlarining ijtimoiy adolatni ta’minlashdagi ahamiyatini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish masalalari jahon va milliy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo‘lib, mazkur soha ijtimoiy siyosat, iqtisodiyot, sotsiologiya hamda davlat boshqaruvi fanlari kesishmasida o‘rganib kelinmoqda. Tadqiqotchilar ijtimoiy himoyani jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi, kambag‘allik va tengsizlikni kamaytiruvchi muhim institut sifatida talqin qiladilar.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy himoya tushunchasi asosan “ijtimoiy xavflarni boshqarish” va “inson kapitalini rivojlantirish” konsepsiyalari doirasida izohlanadi. Jahon banki va Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) tadqiqotlarida ijtimoiy himoya tizimlari aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini iqtisodiy zarbalardan himoyalash, bandlikni qo‘llab-quvvatlash va inklyuziv o‘sishni ta’minlash vositasi sifatida baholanadi. Amartya Senning imkoniyatlar nazariyasi ijtimoiy himoyani faqat moddiy yordam bilan cheklamasdan, shaxsning jamiyatda to‘laqonli ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiruvchi mexanizm sifatida talqin qilish zarurligini asoslaydi.

MDH va postsovet hududidagi tadqiqotlarda ijtimoiy himoya tizimining transformatsiyasi, davlatning ijtimoiy majburiyatlari hamda bozor iqtisodiyoti sharoitida manzilli yordam mexanizmlarini joriy etish masalalari yetakchi o‘rin egallaydi. Ushbu tadqiqotlarda ko‘pincha ijtimoiy himoyaning markazlashgan va decentralizatsiyalashgan modellarining samaradorligi qiyosiy tahlil qilinadi.

O‘zbekiston olimlarining ilmiy ishlarida aholini ijtimoiy himoya qilish masalalari mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar bilan uzviy bog‘liq holda yoritilgan. Xususan, milliy ijtimoiy siyosatning evolyutsiyasi, kambag‘allikni qisqartirish dasturlari, ijtimoiy yordamning manzilliligini oshirish hamda mahallaning ijtimoiy himoyadagi o‘rni bo‘yicha bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Tadqiqotchilar tomonidan ijtimoiy davlat konsepsiyasining O‘zbekiston sharoitida joriy etilishi, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda davlat va jamiyat hamkorligi muhim omil sifatida qayd etiladi.

So‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimini institutsional jihatdan isloh qilish masalalari alohida tadqiqot obyekti sifatida qaralmoqda. Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari ilmiy tahlil qilinib, ushbu organ faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari yoritilgan. Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Agentlikning amaliy faoliyati, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining mahallabay ishlash mexanizmlari hamda raqamlashtirish jarayonlarining ijtimoiy adolatni ta’minlashdagi real ta’siri yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan.

Shu bois, mazkur tadqiqot mavjud ilmiy adabiyotlardagi ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyatini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilishni maqsad qiladi.

Mazkur tadqiqotda O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyatini o‘rganish maqsadida kompleks ilmiy metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik tahlil usullari uyg‘unlashtirilib, ijtimoiy himoya tizimining institutsional, tashkiliy hamda amaliy jihatlari tizimli ravishda o‘rganildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini ijtimoiy davlat konsepsiyasi, inson kapitalini rivojlantirish nazariyasi, ijtimoiy adolat va inklyuziv rivojlanish g‘oyalari tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar orqali ijtimoiy himoya tizimining jamiyat barqarorligidagi o‘rni va uning aholining zaif qatlamlariga ta’siri baholandi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi: normativ-huquqiy tahlil usuli — O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining hujjatlari hamda Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazani tahlil qilish orqali Agentlikning tashkiliy-huquqiy maqomi va vakolatlarini aniqlash maqsadida qo‘llanildi. Tarixiy-tahliliy usul — ijtimoiy himoya tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini, mustaqillikdan keyingi islohotlar evolyutsiyasini va Agentlik tashkil etilishining obyektiv zaruratini aniqlash uchun ishlatildi. Tizimli yondashuv — ijtimoiy himoya tizimini yagona ijtimoiy institut

sifatida ko‘rib chiqish, uning tarkibiy elementlari (ijtimoiy sug‘urta, nafaqalar, ijtimoiy xizmatlar, reabilitatsiya, “Inson” markazlari) o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qilishda qo‘llanildi. Qiyosiy tahlil usuli — O‘zbekiston tajribasini ayrim xorijiy davlatlar va postsovet makonidagi ijtimoiy himoya modellari bilan solishtirish orqali milliy tizimning o‘ziga xos jihatlari va ustun tomonlarini aniqlashga xizmat qildi. Statistik va analitik usullar — ochiq manbalarda e’lon qilingan rasmiy statistik ma’lumotlar, davlat hisobotlari hamda Agentlik faoliyatiga oid ma’lumotlarni tahlil qilish orqali ijtimoiy xizmatlar qamrovi, manzillilik darajasi va samaradorligi baholandi.

Mazkur metodologik yondashuvlar Agentlik faoliyatini har tomonlama baholash, uning ijtimoiy himoya tizimidagi o‘rni va istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon yaratdi.

Agentlik faoliyati davomida ijtimoiy yordamning shaffofligi ortdi. Quyidagi jadvalda Agentlik tomonidan amalga oshirilgan islohotlarning 2024-2025 yillardagi prognoz ko‘rsatkichlari aks etgan:

Ko‘rsatkichlar	2023-yil holati	2025-yil (kutilayotgan)
Ijtimoiy xodimlar soni	2 500 nafar	5 000+ nafar
“Inson” markazlari soni	26 ta (sinov)	208 ta (to'liq qamrov)
Raqamli xizmatlar ulushi	30%	85%
Manzilli yordam qamrovi	60%	95%

“Ijtimoiy himoya yagona reyestri” axborot tizimi orqali inson omili minimallashtirildi. 20 dan ortiq vazirliklar bazasi bilan bog‘lanish natijasida qog‘ozbozlikka chek qo‘yildi. Nogironligi bo‘lgan shaxslarga protez-ortopediya moslamalari elektron sertifikatlar orqali berilmoqda. Har bir mahalla darajasida “Ijtimoiy xarita” tizimi shakllantirilib, og‘ir vaziyatdagi oilalar real vaqt rejimida kuzatib borilmoqda.

Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi institutsional samaradorlikni oshirishga xizmat qilayotganini ko‘rsatadi. Agentlik faoliyati ijtimoiy himoya sohasida ilgari mavjud bo‘lgan boshqaruvdagi parokandalikni bartaraf etib, davlat siyosatini yagona strategik yo‘nalishda amalga oshirish imkonini yaratdi. Bu

holat xalqaro tajribada keng qo‘llaniladigan markazlashgan ijtimoiy himoya modellari bilan uyg‘un ekanini ko‘rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, Agentlikning asosiy ustunliklaridan biri ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy yordamni faqat moddiy qo‘llab-quvvatlash bilan cheklamasdan, kompleks yondashuv asosida tashkil etilishidir. “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali aholiga mahallabay xizmat ko‘rsatish amaliyoti joriy etilishi ijtimoiy himoyaning manzilliligini sezilarli darajada oshirdi. Ushbu mexanizm xalqaro adabiyotlarda ta’kidlangan “yaqinlik tamoyili” (proximity principle) ga mos bo‘lib, aholining real ehtiyojlarini aniqlash va individual yondashuvni ta’minlash imkonini bermoqda.

Raqamlashtirish jarayonlari muhokama qilingan muhim jihatlardan biri bo‘lib, ijtimoiy adolatni ta’minlashda ularning o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy himoya tizimiga axborot texnologiyalarining joriy etilishi yordam taqsimotida shaffoflikni kuchaytirib, inson omili bilan bog‘liq subyektivlik va korrupsion xavflarni kamaytirmoqda. Bu holat Jahon banki va Xalqaro mehnat tashkiloti tadqiqotlarida ilgari surilgan raqamli ijtimoiy himoya konsepsiyalari bilan uyg‘un keladi.

Shu bilan birga, muhokama natijalari ayrim muammoli jihatlarning ham mavjudligini ko‘rsatdi. Xususan, joylarda “Inson” markazlarining moddiy-texnik bazasi va malakali kadrlar bilan ta’minlanish darajasi hududlar kesimida bir xil emas. Bu esa ijtimoiy xizmatlar sifati va qamroviga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bundan tashqari, raqamli platformalardan foydalanishda aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshi katta va chekka hududlarda yashovchi fuqarolar uchun raqamli savodxonlik muammolari saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot natijalari milliy tajriba bilan bir qatorda, Sharq mutafakkirlarining insonparvarlik g‘oyalari bilan ham uyg‘unlashadi. Ijtimoiy himoyaning inson qadr-qimmatini ulug‘lashga qaratilgan mazmuni Beruniy, Ibn Sino va Abdulla Avloniy asarlarida ilgari surilgan ijtimoiy mas’uliyat va jamiyat barqarorligi haqidagi qarashlar bilan mushtarakdir. Bu esa zamonaviy ijtimoiy himoya tizimining milliy-ma’naviy asoslarini mustahkamlash zarurligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishda muhim institutsional mexanizm sifatida shakllanmoqda. Biroq tizimning barqaror va uzoq muddatli samaradorligini ta’minlash uchun hududiy tafovutlarni kamaytirish, kadrlar salohiyatini oshirish va raqamli inklyuziyani kengaytirish zarur.

Mazkur tadqiqot O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “ijtimoiy davlat” tamoyili asosida amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida Agentlikning tashkil etilishi ijtimoiy himoya sohasida yagona davlat siyosatini shakllantirish va uni samarali amalga oshirishda muhim institutsional asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Olib borilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda aholining hayot sifatini yaxshilashda strategik bo‘g‘in hisoblanadi. Agentlik faoliyati ijtimoiy yordam ko‘rsatish jarayonini an’anaviy “boqimandachilik” yondashuvidan voz kechib, aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini og‘ir hayotiy vaziyatlardan chiqarishga qaratilgan kompleks va barqaror rivojlanish strategiyasiga yo‘naltirdi. Bu esa ijtimoiy himoyaning mazmunan yangi bosqichga ko‘tarilganidan dalolat beradi.

Tadqiqot natijalari Agentlik faoliyati orqali ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlar, nafaqalar va reabilitatsiya tizimlarining markazlashgani ijtimoiy himoyaning manzilliligi va shaffofligini oshirishga imkon berganini ko‘rsatdi. Xususan, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining joriy etilishi aholiga mahallabay yondashuv asosida xizmat ko‘rsatish, real ehtiyojlarni aniqlash va individual ijtimoiy reabilitatsiya yo‘llarini ishlab chiqishda samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘ldi.

Shuningdek, maqolada tahlil qilinganidek, ijtimoiy himoya tizimida raqamlashtirish jarayonlari bilan professional ijtimoiy ish tizimining integratsiyasi kelgusida ijtimoiy adolatni to‘laqonli ta’minlash, korrupsion xavflarni kamaytirish va xizmatlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Biroq hududlar kesimida xizmatlar sifati va qamrovidagi tafovutlarni bartaraf etish, ijtimoiy

soha mutaxassislarining kasbiy salohiyatini oshirish hamda raqamli inklyuziyani kengaytirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Umuman olganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini modernizatsiya qilish, inson qadr-qimmatini ta’minlash va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim institutsional mexanizm sifatida shakllanmoqda. Tadqiqot xulosalari mazkur sohada olib borilayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ijtimoiy siyosatning uzoq muddatli strategiyasini takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mamashokirov S. “Ekologik va ijtimoiy barqarorlik omillari”. Tafakkur jurnali, 2005.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-82-sonli Farmoni, 2023-yil
1-iyun.
3. Tosheva D. I. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ijtimoiy tarbiyalash” // Academy, 2020.
4. Raxmonov A. R. “Ijtimoiy tarbiya metodlaridan foydalanish”, 2021.
5. Sodiqova Sh. A. “Bolalarni ijtimoiy muhit bilan tanishtirish metodikasi”, 2013.

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HIMOYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING PEDAGOGIK JARAYONLARDAGI O‘RNI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Sh. Olloberdiyeva
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyati pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ta’lim tizimi bilan ijtimoiy himoya institutlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik, ijtimoiy himoyaga muhtoj o‘quvchilar bilan ishlashda pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy pedagoglar faoliyatining ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, inklyuziv ta’limni rivojlantirishda agentlikning tutgan o‘rni ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, pedagogika, ta’lim tizimi, ijtimoiy pedagog, inklyuziv ta’lim, Ijtimoiy himoya milliy agentligi.

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy himoya tizimi ta’lim sohasidan ajralgan holda faoliyat yurita olmaydi. Chunki shaxsning har tomonlama kamol topishi, avvalo, uning ijtimoiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq. O‘zbekistonda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar doirasida ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim davlat instituti sifatida nafaqat aholining ijtimoiy himoyasini ta’minlash, balki ta’lim-tarbiya jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash vazifasini ham bajarib kelmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy dasturlar ta’lim muassasalari faoliyati bilan uzviy bog‘langan. Kam ta’minlangan oilalar farzandlarini moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash, bepul ovqatlanish, maktab anjomlari bilan ta’minlash kabi chora-tadbirlar o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Bu holat pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi hamda teng ta’lim imkoniyatlarini yaratadi.

Pedagogika fanida o‘quvchining ijtimoiy muhitini hisobga olish muhim didaktik tamoyillardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy himoya tizimi orqali ta’minlangan barqaror ijtimoiy sharoit o‘quvchilarning psixologik holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada, o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan qiziqish kuchayadi, dars jarayonlarida faollik ortadi. Bu jarayonda pedagoglar ijtimoiy muammolarni anglay oladigan, tarbiyaviy jarayonni insonparvarlik ruhida tashkil etadigan mutaxassis sifatida maydonga chiqadi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan ijtimoiy pedagoglar va psixologlar bilan hamkorlik qiladi. Ularning kasbiy malakasini oshirish, ijtimoiy xavf guruhiga mansub bolalar bilan ishlash metodikalarini takomillashtirishga ko‘maklashadi. Bu esa pedagogik faoliyatda individual yondashuvni kuchaytirib, o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi inklyuziv ta’limni rivojlantirish orqali nogironligi bo‘lgan bolalarning ta’lim olish huquqini ta’minlashga xizmat qiladi. Inklyuziv muhitda ta’lim olgan o‘quvchilarda bag‘rikenglik, hamjihatlik va ijtimoiy mas’uliyat kabi

fazilatlar shakllanadi. Bu esa pedagogik tarbiya jarayonining muhim natijalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyati O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish bilan bir qatorda ta’lim tizimining samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya va pedagogika integratsiyasi barkamol shaxs tarbiyasining muhim omili bo‘lib, kelgusida bu yo‘nalishdagi hamkorlikni yanada rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari. Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga oid hujjatlar.

2.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent.

3.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.

4.O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni.

5.X.J.Xudoyqulov, M.A.Abdurahimova — “Ijtimoiy pedagogika”-T-2025

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI VA AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARINING ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Omondullayev Jamoliddin
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari, aholini ijtimoiy himoya qilishning turli modellari va ularning rivojlanish tendentsiyalari tahlil qilingan. Yangi O'zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish yo'nalishlari ko'rib chiqilgan va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy davlat, Esping-Andersen tipologiyasi, raqamlashtirish, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, maqsadli yordam tizimi, Yangi O'zbekiston, barqaror rivojlanish.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy demokratik jamiyatning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 20-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi "Yangi O'zbekistonni 'ijtimoiy davlat' tamoyili asosida qurish"ni maqsad qilib qo'ydi [1. 2022]. Ushbu konsepsiya inson salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun teng imkoniyatlar yaratish, munosib hayot sharoitlari va kambag'allikni qisqartirishni nazarda tutadi. Bu murojaatnomani isboti sifatida

Ijtimoiy himoya milliy agentligini tashkil etilgani yaqqol misol sifatida aytishim mumkin. Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash ijtimoiy himoya va ko‘plab ijtimoiy xizmatlarni o'z ichiga qamrab oladi.

Xalqaro mehnat tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, jahon aholisining 52,4 foizi ijtimoiy himoya bilan qamrab olingan, qolgan 47,6 foiz esa himoyasiz [2. 2024]. O'zbekistonda "Ijtimoiy himoya yagona reestri" tizimi joriy qilinib, kam ta'minlangan nafaqa oluvchi oilalar soni uch yilda 1,9 millionga yetdi [6. 2022]. Bu borada ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llash va xalqaro tajribani o'rganish zaruriyati mavjud. Xorij tajribasi va mahalliy tajribalarni bir-biriga solishtirib tahlil qilib chiqilganda o‘zbekistonda yaqin yillar davomida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etilgan bo'lsa-da aholini sifatli ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab olingani haqida ijobiy natijalar ko‘rsatmoqda.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari. Gosta Esping-Andersen 1990-yilda nashr etilgan "The Three Worlds of Welfare Capitalism" asarida rivojlangan davlatlarni uch asosiy farovonlik modeli bo'yicha tasnifladi [3. 1990]. Ushbu asar qiyosiy ijtimoiy siyosatni o'rganishda eng ko'p iqtibos keltiriladigan tadqiqot hisoblanadi. Tadqiqotda ijtimoiy demokratik davlatning to'rtta asosiy funksiyalari birin ketinlikda keltirib o'tildi. Bu asardagi xorijiy tajribalar O'zibektonda ham bosqichma-bosqich qo'llanilmoqda.

Esping-Andersen tipologiyasi uchta asosiy printsipga asoslanadi: dekommodifikatsiya darajasi (fuqaroning farovonligining bozorga bog'liqlik darajasi), ijtimoiy tabaqalanish va davlat-bozor-oila o'rtasidagi munosabatlar. Yuqori dekommodifikatsiya fuqarolarning bozor kuchlaridan mustaqilligini ta'minlaydi. Bu yondashuv ijtimoiy demokratik davlatning to'rtta asosiy funktsiyasini belgilaydi: qashshoqlikga qarshi kurash, daromadlarni adolatli taqsimlash, inson kapitaliga investitsiya va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash.

Aholini ijtimoiy himoya qilishning asosiy modellari. Esping-Andersen aniqlagan uchta model jahon amaliyotida keng qo'llanilmoqda [3. 1990]. Bu modellarni birin-ketinlikda tahlil qilib ko'rib chiqamiz.

Skandinaviya modeli (Shvetsiya, Norvegiya, Daniya, Finlandiya) yuqori darajadagi dekommodifikatsiya va universal ijtimoiy

huquqlar bilan ajralib turadi. Model universal dasturlar, yuqori sifatli xizmatlar, progressiv soliq tizimi va gender tengligini ta'minlaydi. Yuqori hayot sifati va past tengsizlikka erishadi, ammo katta budjet xarajatlarini talab qiladi.

Korporatistik model (Germaniya, Frantsiya, Belgiya, Avstriya) ijtimoiy sug'urta tizimiga asoslangan bo'lib, nafaqalar mehnat faoliyatiga bog'liq. Kasaba uyushmalari va ish beruvchilarning kuchli roli, oila institutini qo'llab-quvvatlash modelning xususiyatlari hisoblanadi. Barqaror moliyaviy manbalarga ega, lekin mehnat bozoridan tashqaridagilar uchun cheklangan.

Liberal model (AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada, Avstraliya) minimal davlat qo'shilishi va bozor mexanizmlariga tayangan. Ijtimoiy yordam eng kam ta'minlangan qatlamlarga maqsadli yo'naltirilgan, shaxsiy mas'uliyat va xususiy sug'urta muhim o'rin tutadi. Iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, ammo ijtimoiy tengsizlik yuqori bo'lishi mumkin.

O'rta yer dengizi modeli (Italiya, Ispaniya, Gretsiya, Portugaliya) oila aloqalarining kuchli roli bilan ajralib turadi. Oila asosiy ijtimoiy himoya birligi hisoblanadi. Bu modelda oila markaziy rol o'ynaydi. Oila asosiy ijtimoiy himoya birligi davlatning roli bu modelda zaifroq hisoblanadi. Davlat oilaga tayanadi. Siyosiy qarorlar ko‘pincha oilaning ijtimoiy rolini mustahkamlashga qaratilgan bo'ladi.

Zamonaviy rivojlanish tendentsiyalari. XXI asrda bir qator muhim tendentsiyalar kuzatilmoqda. Birinchi marta dunyo aholisining yarmidan ko'prog'i ijtimoiy himoya bilan qamrab olingan, lekin 3,8 milliard odam himoyasiz [2. 2024]. Bu ma'lumotni tahlil qilishim bo‘yicha eng ko'p himoyasiz mintaqalar Afrika Janubiy Osiyo kiradi. Mamlakatlar o'rtacha YaIMning 12,9 foizini ijtimoiy himoyaga sarflamoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, past daromadli mamlakatlarda 4,7 milliard odam qamrov ostida, ammo 1,6 milliard odam hali himoyasiz [4. 2025]. Bu natijalar ijtimoiy himoya ijtimoiy ta'minot tizimlari orqali qamrab olinishi kerak bo'lgan mintaqalarni borligini bildiradi.

Raqamlashtirish jarayoni jadal rivojlanmoqda. Elektron hukumat, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili xizmatlar samaradorligini oshirmoqda. Maqsadli yordam tizimlariga o'tish keng tarqalgan - muhtojlik darajasiga qarab yordam berish, ijtimoiy reestrlarga asoslangan tizimlar va aholini zaif qatlamini ijtimoiy

qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari kompleks ijtimoiy xizmatlar yo‘lga qo‘yilmoqda. O‘zbekistonda yangi ijtimoiy loyiha "ijtimoiy taksi" loyihasi boshlangan, Toshkent, Andijon, Samarqandda amalga oshirilmoqda. Faol mehnat bozori siyosati rivojlanib, ish bilan ta'minlash, kasbiy qayta tayyorlash va tadbirkorlikni rag'batlantirish dasturlari amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston sharoitida qo'llash istiqbollari. 2023-yil 1-iyunda Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi [5. 2023]. Barcha hududlarda "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari faoliyat boshladi va 31 ta toifa aholiga individual yondashuvga muvofiq xizmatlar ko'rsatilmoqda.

"Ijtimoiy himoya yagona reestri" tizimi joriy qilinib, kam ta'minlangan, nafaqa oluvchi oilalar soni 1,9 millionga yetdi, nafaqalar yoshi 14 yoshdan 18 yoshgacha oshirildi [6. 2022]. UNDP va UNICEF hamkorligi doirasida transformatsiya loyihalari amalga oshirilmoqda. O'zbekiston 2021-yilda Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi BMT Konventsiyasini ratifikatsiya qildi va 2030-yilgacha Milliy strategiyani ishlab chiqdi [7. 2022]. Hozirda oldinga qo'yilgan maqsadlar bosqichma bosqich amalga oshirilmoqda. Nogironligi bo'lgan shaxslarga e'tibor ularning huquqlari himoya qilish teng imkoniyatlarni ta'minlash uchun davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

O'zbekiston aralash model sari harakat qilmoqda - davlatning faol roli bilan birga maqsadli yordam va bandlikni rag'batlantirish mexanizmlari kuchaymoqda. Ustuvor yo'nalishlarga yagona ijtimoiy reyestr takomillashtirish, raqamli xizmatlarni modernizatsiya qilish, faol mehnat bozori siyosati, ko'p ustunli himoya tizimi va oila institutini qo'llab-quvvatlash kiradi.

Xulosa. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy davlat boshqaruvining ajralmas qismidir. Jahon tajribasi samarali ijtimoiy himoya tizimi ijtimoiy adolat, iqtisodiy rivojlanish va siyosiy barqarorlikni ta'minlashini ko'rsatadi.

O'zbekiston milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda xalqaro tajribaning eng yaxshi namunalarini qo'llash orqali zamonaviy tizim yaratmoqda. 2023-yilda Agentlik tashkil etilishi, "Inson" markazlarining faoliyati, "Ijtimoiy himoya yagona reestri" joriy etilishi muhim yutuqlardir.

Kelajak uchun tavsiyalar: aholini ijtimoiy himoya qilish tizimlarini takomillashtirish hozirda qilinayotgan islohotlarni tizimlilashtirish Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish; preventiv xizmatlar tizimini rivojlantirish; mahalliy hokimiyatning vakolat va mas'uliyatini oshirish; mehnat bozorida o'rin olish imkoniyatlarini kengaytirish. Ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi inson kapitali sifatini, jamiyat barqarorligini va iqtisodiy o'sish potentsialini bevosita belgilaydi, shuning uchun bu soha davlat rivojlanishining strategik ustuvorligi bo'lib qolmoqda. Shuning uchun bu tavsiyalarni amaliyotda bajarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2022-yil 20-dekabr. https://president.uz/oz/lists/view/5774
2. International Labour Organization. World Social Protection Report 2024-26: Universal social protection for climate action and a just transition. Geneva: ILO, 2024.
3. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton: Princeton University Press, 1990.
4. World Bank. State of Social Protection Report 2025: The 2-Billion-Person Challenge. Washington DC: World Bank, 2025.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-176-son Qarori. 2023-yil 1-iyun. https://president.uz/oz/lists/view/6398
6. O'zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi 2022-2030. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-156-son Qarori. 2022-yil 28-yanvar.
7. United Nations Development Programme. Transformation of Social Service Delivery in Uzbekistan: Implementing Human Rights-Based Approach. UNDP Uzbekistan, 2022.
8. https://huquqplus.uz/materials/transport/8376

ZAMONAVIY JAMIYATDA YOSH OILALARNI IJTIMOIY HIMOYALASHNING ASOSIY PRINSIPLARI

Qahramonova Nodira Laziz qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti talabasi

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyatda yosh oilalarni ijtimoiy himoyalash masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyat taraqqiyoti, aholining farovonligi va barqarorligini ta’minlash uchun yosh oilalarning ijtimoiy holatini yaxshilash, ularning manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlash muhim o‘rin egallaydi. Yosh oilalar – bu jamiyatning eng faol, mehnatkash va taraqqiyot uchun harakatga undovchi qatlamlaridan biri bo‘lib, ularni har tomonlama ijtimoiy himoya qilish bugungi kun ijtimoiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda yosh oilalarni ijtimoiy himoyalashning asosiy prinsiplari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, yosh oilalar, zamonaviy jamiyat, davlat siyosati, oilaviy barqarorlik, iqtisodiy yordam, huquqiy asoslar, ijtimoiy xizmatlar, sog‘liqni saqlash, bandlik dasturlari.

Yosh oilalarni ijtimoiy himoyalashning asosiy prinsiplari, avvalo, jamiyatda adolat tamoyillarini mustahkamlash, ijtimoiy tenglikni ta’minlash va har bir yosh oilaning huquqlarini to‘liq himoya qilishdan iborat. Bu boradagi chora-tadbirlar tizimi huquqiy, iqtisodiy, ma’naviy va tashkiliy asoslaridan kelib chiqadi. Huquqiy prinsiplarga ko‘ra, yosh oilalarning manfaatlari davlat tomonidan qonuniy asosda kafolatlanadi, ular uchun maxsus dasturlar, huquqlar va imtiyozlar belgilanadi. Ijtimoiy himoya siyosatining rivojlanishi yoki mukammallashuvi jamiyatda yoshlarni, xususan yosh oilalarni hayotiy muhim muammolaridan ta’sirlanishidan asrashga xizmat qiladi. Iqtisodiy himoya prinsipi, o‘z navbatida, yosh oilalarning moddiy-texnik, moliyaviy ta’minotini mustahkamlash, ularga yuqori darajadagi daromad olish imkoniyatini yaratish, ishga joylashishini qo‘llab-quvvatlash, uy-joyga ehtiyojini hal etishda yordam berish va boshqa iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Sharq mutafakkirlari – Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiylar oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhimligini o‘z asarlarida chuqur tahlil qilgan, bu orqali ijtimoiy tarbiyaning poydevorini yaratganlar. Ularning asarlarida oila – inson kamoloti va barkamol avlod tarbiyasi

uchun eng muhim muhit sifatida tasvirlanadi. Forobiy inson kamolotining asosiy sharoti bilim va yaxshi tarbiya olishda ekanini, bu jarayon esa eng avvalo oilada boshlanishini ta’kidlaydi. Ibn Sino ham o‘zining pedagogik va tibbiy qarashlarida bolaga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatishda oilaning, ayniqsa ota-onaning ma’suliyati beqiyos ekaniga urg‘u beradi. Navoiy esa bolalikdan boshlab to‘g‘ri saboq va odob-axloq o‘rgatish oilaviy muhitda shakllanishini, oila tarbiyasi inson kelajagi uchun asos bo‘lishini yozadi. Bu ulug‘ allomalar asarlarida bilim va tarbiyaning birdamligi, insoniy fazilatlarga bolalikdan asos solish g‘oyalari ustuvor o‘rinda turadi.

Yusuf Xos Xojib “Qutadg‘u bilig” asarida ham oilaning ijtimoiy hayotdagi roliga, yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashda oila muhitining hal qiluvchi o‘rni borligiga to‘xtaladi. Oiladagi axloqiy muhit, o‘zaro hurmat, sabr-bardosh, mehnatsevarlik, halollik va fidokorlik kabi fazilatlar inson yashab turgan jamiyatning mustahkam bo‘lishiga xizmat qilishi ta’kidlanadi [9.1971:B.256].

Abu Rayhon Beruniy esa o‘z asarlarida erkak va ayolning, ota va onaning o‘zaro munosabatlari, ularning bolaga nisbatan mas’uliyati, oila hayotida bolani bilim va odobga, jamiyat hayotiga tayyorlash masalasini keng yoritadi. U oilada har tomonlama barkamol shaxs tarbiyalash uchun zarur sharoitlarni ta’minlash lozimligini ta’kidlagan. Ma’rifatparvar pedagog olimlar – Zavqiy, Avaz O‘tar, Dilshodi Barno, Furqatlar ham bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda oila va tarbiya munosabatlarini chuqur yoritgan. Ular oila tarbiyasi orqali bolaga jamiyat qadriyatlari, urf-odat va an’analari, bilim va odob-axloqlari yetkazilishini uqtiradilar. Bu olimlarning pedagogik qarashlarida bolaning kamoloti, avvalo, oiladagi ma’naviy va axloqiy muhitga bog‘liqligi ko‘rsatiladi. O‘zaro hurmat, mehr-oqibat, birdamlik va sabr-toqat fazilatlarining oilada shakllanishi, bu esa yoshlarni jamiyatga tayyorlashda muhim omil ekani qayd etilgan. Jadid pedagog olimlari – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzodalar esa, o‘z asarlari orqali o‘quvchi-yoshlarni nafaqat ilm olishga, balki jamiyat hayotida faol ishtirok etishga, yuksak ma’naviyat va zamonaviy bilim egallashga chaqirganlar [Avloniy o‘zining mashhur “Turkiy Guliston yohud axloq” asarida oila va maktab tarbiyasi uyg‘un bo‘lishi, yoshlarga ma’naviyat va bilim berish orqali ularni haqiqiy jamiyat a’zosi etib tarbiyalash zarurligini

ko‘rsatib beradi. Behbudiy va Hamza Hakimzodalar ham bolalarimiz ertangi kun egasi, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shuvchi shaxs sifatida shakllanishlari uchun, avvalo, oila tarbiyasi mustahkam bo‘lishi lozim deb bilganlar. Hasan Avloniy esa oilada beriladigan ilm, tarbiya va ma’rifat bolani mustaqil fikrlashga, jamiyat hayotida faol ishtirok etishga safarbar qilishi lozimligini qayta-qayta ta’kidlagan [7.1994:B.160].

Zamonaviy sharoitda ham bolani ijtimoiy hayotga tayyorlash masalasi o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Boshqa tamonlama, bu masala, ko‘plab yangi yondashuvlar bilan boyib, zamonaviy fan, psixologiya, ijtimoiy pedagogika va sotsiologiya yo‘nalishidagi tadqiqotlarda keng o‘rin olgan. Zamonaviy faylasuf, psixolog va pedagog olimlar oilaning turli jihatlaridagi muammolarini tahlil qilish, jamiyat hayotida oilaning ijtimoiy tarbiyaviy rolini asoslash, bolaning ijtimoiylashuvi uchun eng yaxshi sharoitlarni aniqlash borasida ilmiy izlanishlar olib borishmoqda. Shu jumladan, psixolog olima V.M.Karimovaning “O‘zbek yoshlarida oilasi to‘g‘risidagi ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi” nomli tadqiqoti yoshlarning oiladagi ijtimoiy qadriyatlarni qabul qilishi, bu jarayonda yoshlar ongida vujudga kelayotgan ijtimoiy tasavvurlarning empirik asoslarini chuqur tahlil qiladi. Bu ikki tomonlama jarayon: ya’ni oila tarbiyasi bilan birga jamiyat ta’siri ostida bolada ijtimoiy fazilatlar shakllanadi [3.2006:B.176].

Pedagog olimlar ham oilaning ijtimoiy tarbiyada tutgan o‘rni va funksiyalarini keng ilmiy asosda tadqiq etishmoqda. Masalan, A.Q.Munavarovning “Oilaviy tarbiya samaradorligining pedagogik shart-sharoitlari” deb nomlangan tadqiqotida oilaning ijtimoiy maqomi va ijtimoiy tarbiyaning funksiyalari, shuningdek, oiladagi pedagogik muhit va sharoitlar bolani ijtimoiy hayotga tayyorlashda hal qiluvchi omil ekani ko‘rsatilgan. Bu jarayon zamonaviy jamiyat talablariga mos tarzda olib borilishi, bolaning intellektual, ma’naviy, axloqiy, ijtimoiy ehtiyojlarini to‘liq qondirishi, bolalarga individual yondashishni ta’minlashi muhim sanaladi [7.1989:B.156].

O‘zbekistonda pedagogika fanlari doktori, professor O.Musurmonova ham oilada ma’naviy madaniyat shakllantirish orqali bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga alohida urg‘u beradi. Uning ta’kidlashicha, oiladagi tarbiya jamiyatning barcha jihatlarini o‘zida mujassam etgan kuchli poydevordir. Bu borada olima “Oila

tarbiyasida hikmat ko‘p. Yangi o‘tqazilgan niholning to‘g‘ri yo yoki egri o‘sishi bog‘bon mehnati va mahoratiga bog‘liqdir. Egri o‘sayotgan niholning qaddini rostlab qo‘yilmasa, u noto‘g‘ri rivojlanadi. Yangi tug‘ilgan go‘dak tarbiyasi bilan yosh nihol holati o‘rtasida qandaydir tabiiy o‘xshashlik mavjud”, deb bejiz ta’kidlamagan. U bu yerda bolani keng ma’noda kundalik ijtimoiy hayotga tayyorlash, jamiyatga foydali, yetuk inson qilib voyaga yetkazish oilaga eng avvalo bog‘liq ekanini ko‘rsatadi [8.1999:B.88].

Yosh oilalarning davlat tomonidan ijtimoiy himoyasi ham bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, yosh oilalarni uy-joy bilan ta’minlash, arzonlashtirilgan ipoteka kreditlari, subsidiyalar va davlat dasturlari orqali qo‘llab-quvvatlash ularning moddiy imkoniyatlarini mustahkamlaydi. Bu nafaqat yosh oilaning o‘z manfaatini ko‘zlab, balki farzandlari uchun zamonaviy hayotda qulay sharoitlar yaratishga ham kafolat beradi. Shuningdek, yosh oilalarning kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilinishi, kasb-hunar egallashlariga yordam berilishi ularning jamiyatdagi iqtisodiy mustaqilligini, farzandlarining kelgusida faol, mustaqil, jips jamiyat a’zosi sifatida shakllanishida muhim omildir. Shu tarzda, o‘tmishda ham, bugun ham bolani ijtimoiy hayotga tayyorlash, uni to‘g‘ri yo‘naltirish, shaxsiy va ijtimoiy kamolotiga erishishga daxldor barcha masalalarda oila hal qiluvchi o‘ringa ega. Oila – jamiyat taraqqiyoti va barkamol avlod garovidir. O‘tmish mutafakkirlarining asarlari, zamonaviy olimlarning tahlillari bu haqiqatni amalda yanada isbotlab bermoqda. Oila, uning ijtimoiy tarbiyadagi o‘rni va ahamiyatini chin dildan his qilish, uni mustahkamlash jamiyat barqarorligi, avlod davomiyligi va kelajagi uchun garov sanaladi.

Ma’naviy va tarbiyaviy himoya prinsipi – jamiyat taraqqiyotida, madaniy hayotda sog‘lom va yetuk oilaning o‘rni beqiyosdir. Aynan yosh oilalarni ma’naviy immuniteti, ijtimoiy qadriyatlar va an’analarga sodiqligi orqali mustahkamlash zarur. Oilada sog‘lom muhit, o‘zaro hurmat, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, farzandlar tarbiyasiga mas’uliyatli yondashish, ijtimoiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash yosh oilalarni jamiyatda faol va baraka topgan hayot sari yetaklaydi. Ma’naviy himoya shuningdek, yosh oilalarga ruhiy yordam ko‘rsatish, psixologik xizmatlar, ijtimoiy pedagogik yordamlar ko‘lamini kengaytirishni ham nazarda tutadi. Tashkiliy va

institutsional himoya prinsipi, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan yosh oilalar bilan uzviy hamkorlikda ishlash, ularning manfaatlarini birgalikda himoya qilish, ular uchun turli xizmatlar, treninglar, maslahat va ko‘mak dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilishdan iborat. Ijtimoiy infratuzilma – bolalar bog‘chalari, maktabgacha ta’lim muassasalari, poliklinikalar, oilaviy poliklinikalar va boshqa muassasalar faoliyatini rivojlantirish, yosh oilalarga qulayliklar yaratish ham muhim tashkiliy himoya choralari jumlasiga kiradi.

Adolat va tenglik prinsipi yosh oilalarni ijtimoiy himoyalash asosida yotadi. Har bir yosh oilaning ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari, yashash sharoiti, sog‘liqni saqlash, ta’lim, uy-joy va boshqa sohalardagi imkoniyatlardan teng foydalanishlarini ta’minlash davlat siyosatining muhim talabi hisoblanadi. Shu o‘rinda, nogironlik, ko‘p farzandli yoki kam ta’minlangan oilalarga individual yondashuv, ularning o‘ziga xos jihatlarini hisobga olish, ehtiyojlariga mos maxsus dasturlar tuzish ham himoya konsepsiyasining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.Axborot va huquqiy savodxonlikni oshirish prinsipi ham yosh oilalar uchun dolzarb hisoblanadi. Jamiyat rivojida, ayniqsa, tez o‘zgarayotgan, yuqori texnologiyalar joriy etilayotgan bir paytda, yoshlar va yosh oilalarning o‘z huquq va majburiyatlarini, ijtimoiy xizmatlar va dasturlardan foydalanish tartibini puxta bilishlari muhimdir. Mazkur sohada targ‘ibot-tashviqot ishlari olib borilishi, samarali maslahat xizmatlari ko‘rsatilishi davlat, hamda nodavlat sektorlar zimmasiga tushadi. Yosh oilalarga zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda aniq va tezkor ma’lumotlar, yordamlar yetkazish ularning ijtimoiy holatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Profilaktik himoya prinsipi – bu yosh oilalarning duch kelishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy va ruhiy inqirozlarni oldini olish, ularni muammolarga nisbatan bardavomlikka, muammolarni mustaqil hal etish ko‘nikmasiga ega etib borishdan iborat. Jamiyatning profilaktik siyosati doirasida turli seminar, trening, psixologik maslahatlar, oilaviy nizolarni bartaraf etish, muammoli vaziyatlarni hal etish usullari o‘rgatiladi, yosh oilalarga barqaror hayot tarzini shakllantirish uchun zarur ko‘nikmalar yetkaziladi.

Jamiyatda yosh oilalarni ijtimoiy himoyalash tizimi uzluksiz rivojlanib borayotgani zamonaviy talablarning mahsuli bo‘lib, bunda

davlat ham, nodavlat tashkilotlar, jamiyatning barcha qatlamlari o‘z hissasini qo‘shmoqda. Ijtimoiy-huquqiy muhofaza mexanizmlarini takomillashtirish, yosh oilalar uchun yangi imkoniyatlar ochish, ularning hayot sifatini yuksaltirish borasida davomli islohotlar olib boriladi. Zamonaviy jamiyatda yosh oilalarning mustahkamligi va o‘zini erkin his qilishi butun jamiyat taraqqiyotiga zamin yaratadi. Yosh oilalarni ijtimoiy muhofaza qilishdagi muhim tamoyil – bu ularni barqaror iqtisodiy taraqqiyot yo‘liga yetaklash, salohiyatli kasb va tadbirkorlik faoliyatiga ruhlantirish, ularning ota-onalik va qarindoshlik majburiyatlarini to‘laqonli bajarishi uchun optimal sharoitlar yaratishdan iboratdir. Jamiyatda yosh oilalar uchun doimiy savol va muammolar paydo bo‘lishi mumkin, biroq ularni hamjihatlik, bukilmas irodaga o‘rgatish, birgalikda muammolar yechimiga erishishga ruhlantirish ham ijtimoiy himoya negizini tashkil etadi. Yosh oilalarni himoyalashda gender tenglik, ayollar va erkaklarning huquqlari va imkoniyatlarining teng ta’minlanishi, ayollar mehnatini qadrlash, ona va bola himoyasini kuchaytirish, oilada sog‘lom muhit va tarbiyani shakllantirish bo‘yicha konseptual dasturlar ishlab chiqilishi zamonaviy talabdir. Yosh oila institutini mustahkamlashda farzand tarbiyasi, oilada ma’naviy va axloqiy qadriyatlar asoslarini joylashtirish, oilaviy an’analarni barkamol qilib borish kabi yo‘nalishlar doimo ustuvor ahamiyatga ega.

Zamonaviy jamiyatda yosh oilani har taraflama himoyalash – oilaning barcha a’zolari manfaatlarini muhofaza qilish, ularga ma’naviy, huquqiy yordam, zarur texnik va axborot ta’minotini yetkazish, ijtimoiy dasturlarga keng jalb etish, jumladan, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash ayni muddaodir. Yosh oilaning davlat va jamiyat oldidagi o‘rni, mas’uliyati va imkoniyatlari doim e’tibordan chetda qolmasligi, ular davlat siyosati va ijtimoiy taraqqiyot markazida bo‘lishi zarur. Yosh oilalarni ijtimoiy himoya qilishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, internet-portallar va ijtimoiy tarmoqlarda axborot joylashtirish, onlayn maslahat va yordam xizmatlarini rivojlantirish, yangi shakllardagi ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish va yosh oilalarga qulayliklar yaratish ham muhim ahamiyatga ega. Har bir yosh oilaning ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy muammolari o‘z vaqtida malakali mutaxassislar ishtirokida hal qilinishi, ularga zamonaviy yordam va maslahatlar taqdim etilishi muhim.Yosh oilalarni ijtimoiy himoyalashga davlat va jamiyat

moslashuvchan, natijador va istiqbolli yondashuvi borasida muntazam monitoring, ijtimoiy tashabbuslarni aniqlash, yosh oilalarning taklif va mulohazalarini inobatga olish ham muhim prinsipdir. Ijtimoiy siyosat va dasturlar yangi zamon talablariga muvofiq yangilanib borilishi, yosh oilalarning hayot sifati doimiy ravishda o‘sishini ta’minlashi kerak.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, zamonaviy jamiyatda yosh oilalarni ijtimoiy himoyalashning asosiy prinsiplari – bu huquqiy kafolat va adolat, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash, tashkiliy mexanizmlarni takomillashtirish, axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanish, profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish, gender tenglik va oilaviy sog‘lom muhitni ta’minlashdan iboratdir. Bu prinsiplar hayotga to‘laqonli tatbiq etilgandagina jamiyatda mustahkam, baxtli, baraka topgan va ijtimoiy jihatdan himoyalangan yosh oilalar ko‘pligi ta’minlanadi. Shu yo‘l bilan jamiyatning kelajagi, taraqqiyoti va barqarorligi kafolatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inomova M. Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. Toshkent, 1999. 128 bet.
2. Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent: O‘qituvchi, 1986. 224 bet.
3. Karimova O. Oila huquqi asoslari. Toshkent, 2003. 240 bet.
4. Karimova V. Oilaviy hayot psixologiyasi. Toshkent, 2006. 176 bet.
5. Lixachev B.T. Pedagogika. Moskva: Yurayt, 2003. 512 bet.
6. Munavvarov A.Q. Oilaviy tarbiya samaradorligining pedagogik shart-sharoitlari. Toshkent: Fan, 1989. 156 bet.

ZAMONAVIY JAMIYATDA YOSHLARNING AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Tangirova Mavjuda Ummatkulovna
Sotsiologiya fanlari nomzodi Samarqand davlat universiteti
Rahimboyev Zafarbek Murodbek o‘g‘li
Samarqand davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jamiyat hayotining barcha

sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, yoshlar qatlamining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi va ko‘lami zamonaviy jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Yoshlar texnologik yangiliklarni tez o‘zlashtirishi, ulardan samarali foydalanishi bilan ajralib turadi. Shu bois, yoshlarning AKTdan foydalanish istiqbollari masalasi ilmiy va ijtimoiy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Chunki bugun kunda davlatlar rivojlanishi yoshlar qo’lida ularni jamiyat hayoti bilan qiziqishi juda muhim.

Tayanch so’z va iboralar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, obyektiv, axborot, videoanjuman, ijtimoiy muhit, jamiyat, ta’lim tarbiya, mehnatsevar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari — bu axborotni yaratish, saqlash, qayta ishlash, uzatish va undan foydalanishga xizmat qiluvchi texnik vositalar, dasturiy ta’minot hamda tarmoqlar majmuasidir. Kompyuterlar, internet, mobil aloqa, sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar AKTning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Xususiy, umumiy va ishlab chiqarish kommunikatsiyasida axborotlar tayyorlash, qayta ishlash va eltib berish bilan bog‘liq bo‘lgan obyektlar, harakatlar va qoidalar, shuningdek barcha texnologiyalar hamda sanab o‘tilgan jarayonlarni birlashgan ravishda ta’minlovchi sohalar majmuasi. AKT tushunchasiga mikroelektronika, kompyuter va dasturiy ta’minot, telekommunikatsiyalar ishlab chiqish hamda ishlab chiqarish, Internetdan erkin foydalanishni ta’minlash, Internetning axborot resurslarini ta’minlash, shuningdek sanab o‘tilgan sohalar bilan bog‘liq bo‘lgan turli xil hodisalar va bu faoliyat sohalarini tartibga soluvchi qoidalar (rasmiylari kabi norasmiylari ham) kiradi.

Axborotni yaratish, uzatish, boshqarish va unga ishlov berish bilan bog‘liq bo‘lgan texnologiyalar.

Xohlagan kommunikatsiya qurilmasi yoki qo‘llanmaga nisbatan ishlatiluvchi umumiy atama, jumladan: radio, televideniye, uyali telefonlar, kompyuterlar va tarmoq uskunalari va dasturiy ta’minot, yo‘ldosh tizimlari va h.k., shuningdek turli xizmatlar va ularga tegishli dasturlar, masalan, videoanjuman va masofaviy ta’lim. AKT, shuningdek, torroq ma’noda ham ishlatiladi, masalan, AKT ta’limda, tibbiyotda, kutubxonada va h.k.

Yevropa Komissiyasi fikricha, AKT muhimligi texnologiyaning o‘zida emas, balki AKTning aholi orasida ko‘proq axborot va kommunikatsiyasidan erkin foydalanish qobiliyatidadir. Dunyoning ko‘p mamlakatlari AKT rivojlanishi uchun tashkilotlar yaratgan, chunki rivojlangan mamlakatlarning texnologiya jihatidan kamroq rivojlangan mamlakatlarga nisbatan ustunligi texnologiyalar bor va texnologiyalar yo‘q hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy ajralishni keskinlashtirishi mumkin. Jahon miqyosida BMT raqamli tabaqalanishga qarshi vosita sifatida «AKT rivojlanish uchun» dasturini faol ravishda olg‘a surmoqda. Bugungi kunda global miqyosda yoshlar orasida internet va AKTdan foydalanish juda keng tarqalgan. Masalan, AQShda 12–17 yoshdagi yoshlarning taxminan 95-foizi internetdan foydalanadi, bu ko‘rsatkich uning kundalik hayotdagi muhim o‘rnini tasdiqlaydi. Italyadagi o‘rta maktab o‘quvchilari orasida internet va mobil telefonlardan foydalanish bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, internetdan noto‘g‘ri foydalanish holatlari (masalan, vaqtni behuda sarflash yoki kontentga haddan tashqari qaramlik) yoshlarning 13,6 %da aniqlangan — bu yoshlar orasida muammoning real miqyosini ochib beradi. Milliy statistika qo‘mitasining uy xo‘jaliklari bo‘yicha namunaviy so‘rovnoma ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda internetdan foydalanuvchi aholining ulushi 2025-yil yanvar-avgust oylarida 94,2% ga yetdi. O'zbekistonda yillar davomida internetdan foydalanuvchi aholining ulushi quyidagicha: 2021-yilda 76,6% aholi; 2022-yilda 83,9%aholi; 2023-yilda 89% aholi; 2024-yilda 93,3% aholi; 2025-yilda (yanvar-avgust) 94,2% aholi internetdan foydalanyabdi.

Zamonaviy jamiyatda AKT iqtisodiyot, ta’lim, sog‘liqni saqlash, davlat boshqaruvi va madaniyat sohalarida muhim rol o‘ynamoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida axborot almashinuvi tezlashib, mehnat unumdorligi oshmoqda. Ayniqsa, yoshlar AKTdan faol foydalanuvchi qatlam sifatida jamiyatdagi innovatsion jarayonlarning harakatlantiruvchi kuchiga aylanmoqda.

Hozirgi kunda yoshlar AKTdan bir necha asosiy yo‘nalishlarda foydalanmoqda:

Birinchidan, ta’lim jarayonida. Masofaviy ta’lim platformalari, elektron darsliklar, onlayn kurslar va videodarslar yoshlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bunga misol sifatida “Ibrat

farzandlari”ni olishimiz mumkun. Loyiha yoshlarni chet tillariga qiziqtirish va uni o’rgatish yoshlarni zamonaviy kasblarni tezda egallashi maqsadida tashkil etilgan. Hozirda loyihadan 2 669 183 inson foydalanadi. Natijalar: 2 123 553 ta sertifikat. Bu loyiha orqali har bir inson va yosh bo’sh vaqti hohlagan joyida mustaqil til kurslarida qatnashi mumkun. Mazkur loyihadan ko‘zlangan asosiy maqsad bu – xorijiy tillarni bepul, sodda va kreativ usulda o‘rgatishdan iboratdir. Bundan tashqari internet orqali xorijiy universitetlar kurslarida ishtirok etish, ilmiy maqolalarga erkin kirish imkoniyati yoshlarning intellektual salohiyatini oshirmoqda.

Ikkinchidan, muloqot va ijtimoiy faollikda. Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun o‘z fikrini bildirish, axborot almashish va jamoatchilik muhokamalarida ishtirok etish maydoniga aylangan. Bu esa fuqarolik faolligi va ijtimoiy ong shakllanishiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Hozir har bir mahallaning shaxsiy telegram guruhi bor. Unda mahallada va davlatimizdagi barcha yangiliklar mahalla yettiligi tomonidan yoritib boriladi bu esa mahallada yashovchi fuqarolarni yoshlarni huquqiy ongining rivojlani va ijtimoiy faol bo’lishiga kata yordam beradi.

Uchinchidan, mehnat faoliyatida. Yoshlar AKT yordamida masofadan ishlash, frilans faoliyati bilan shug‘ullanish, startap loyihalarni amalga oshirish imkoniga ega bo‘lmoqda. Dasturlash, grafik dizayn, raqamli marketing kabi sohalar aynan yoshlar uchun istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi. Zamonaviy kasblarni yoshlar mustaqil video darsliklar orqali o‘rganib faoliyatlarini olib borishmoqda. Bundan tashqari chet tilini o’rganish orqali yoshlar uydan chiqmagan holda chet el firmalari bilan shartnoma tuzgan holda ish faoliyatini olib bormoqda bunga misol sifatida logistikani ko’rsatishimiz mumkun. Logistika orqali yoshlar butun dunyo bo’ylab yuk mashinalarni boshqargan holda ortiqcha harakatlarsiz tez va oson pul topishmoqda va chet el ish tizimini o’rganishmoqda.

AKTdan foydalanish yoshlar hayotida ko‘plab ijobiy jihatlarga ega. Jumladan, bilim olish imkoniyatlarining kengayishi, ijodiy salohiyatning rivojlanishi, vaqt va makon chegaralarining yo‘qolishi shular jumlasidandir. Shuningdek, AKT yoshlarning mustaqil fikrlashi va innovatsion g‘oyalarni ilgari surishiga yordam beradi. Yoshlar AKT orqali har xil zamonaviy texnologiyalardan xabardor bo’ladi va mustaqil ravishda yangi loyihalarni ishlab chiqishadi. Jumladan yoshlarning robotlarni mustaqil ravishda yasashlari va uni

rivojlantirishlari davlatimizni 21 asrda bizni yetakchi davlatga aylantiradi.

Biroq, ayrim salbiy jihatlar ham mavjud. Internetga haddan tashqari qaramlik, virtual muloqotning real munosabatlarni siqib chiqarishi, yolg‘on axborotlar va zararli kontent yoshlar ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, AKTdan foydalanishda axborot madaniyati va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki o’sib kelyotgan yoshlar virtual olamga bog’lanib qolib jismonan juda zaif va imunitetning pasligi kuzatilmoqda. Bundan tashqari yosh avlodning ijtimoiy tarmoqlardan ko’p foydalanishi har xil ma’nodagi kantentlarni kuzatishi hayotga yengil nazar bilan qarashga va oson pul topish yo’lini izlab jinoyatga qo‘l urishiga sabab bo’lmoqda. Yana noto‘g‘ri diniy maruzalarni tinglagan holda teraristik guruhlar tuzoqiga tushish holatlari ham kuzatilmoqda.

Kelajakda yoshlarning AKTdan foydalanish istiqbollari yanada kengayishi kutilmoqda. Sun’iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, “aqlli” texnologiyalar yoshlarning bilim va ko‘nikmalariga bo‘lgan talabni oshiradi. Ta’lim jarayonida raqamli platformalar asosiy vositaga aylanishi, kasb-hunar sohalarida AKT bilimlari muhim mezon bo‘lishi ehtimoli yuqori.

Shuningdek, yoshlar davlat boshqaruvi va jamoatchilik nazoratida ham AKT orqali faol ishtirok etishi mumkin. Elektron hukumat tizimlari, onlayn murojaatlar va raqamli xizmatlar yoshlarning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyatda yoshlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishi nafaqat kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan, balki ijtimoiy taraqqiyot, ta’lim va iqtisodiy faollik uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston misolida ko‘rilayotgan statistika shuni ko‘rsatadiki, internetdan foydalanuvchilar ulushi har yili barqaror ravishda o‘smoqda: 2021 yilda bu ko‘rsatkich 76,6 % bo‘lgan bo‘lsa, 2025 yilning yanvar–avgust oyida aholining 94,2 % internetdan foydalanganligi qayd etilgan. Bu raqamlar raqamli infratuzilmaning kengayishi va mobil internet xizmatlarining ommalashganini tasdiqlaydi.

Shuningdek, gender va hududiy taqsimot bo‘yicha statistik ma’lumotlar ham yoshlarning AKTga kirish imkoniyatining kengayganini ko‘rsatadi. Masalan, 2025 yilning birinchi sakkiz oyida

ayollar orasida internetdan foydalanuvchilar ulushi 93,1 %, erkaklar orasida esa 95,3 %ni tashkil etdi. Qishloq joylarda ham internet qamrovi me’yorida o‘sib, aholining 93,9 % internetga ulangan.

Bu statistikalar yoshlar orasida AKTdan foydalanish imkoniyatlari tobora yaxshilanganini hamda raqamli savodxonlikni oshirish bo‘yicha davlat siyosati samarali davom etayotganini ko‘rsatadi. Prognozlarga ko‘ra, AKTdan foydalanish darajasi kelgusida yanada ortadi — bu esa ta’lim jarayonida onlayn resurslar, masofaviy o‘quv platformalari, startap va frilans imkoniyatlari yoshlar uchun yangi istiqbollar ochishini anglatadi.

Shu bilan birga, statistik tahlillar yoshlar orasida raqamli xulq-atvorni sog‘lomlashtirish, axborot xavfsizligi va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligini ham ko‘rsatib beradi. Bu yo‘nalishdagi salbiy holatlar, masalan, noto‘g‘ri kontent ta’siri yoki vaqtni behuda sarflash kabi xavf omillariga qarshi ta’lim-ma’rifat choralarini kuchaytirishni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning AKTdan foydalanishi ijobiy tendensiyalarni ko‘rsatmoqda va ularning kelajakda raqamli iqtisodiyot hamda global raqamli jamiyatning faol ishtirokchisiga aylanishi uchun asos yaratmoqda. Statistik ma’lumotlar ham shuni tasdiqlaydiki, O‘zbekistonda raqamli transformatsiya jarayoni keng ko‘lamda amalga oshmoqda va yoshlar buni faol qabul qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi.
3. O‘zbekistonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanish ko‘rsatkichlari. — 2024–2025 yillar statistik ma’lumotlari.
4. https://experts.illinois.edu/en/publications/the-impact-of-information-and-communication-technology-ict-usage-/?utm_source=chatgpt.com
5. https://uz.martech.zone/acronym/ict/
6. https://ibratfarzandlari.uz/#faq
7. World Bank.Digital Development Overview: Youth and ICT. — Washington D.C., 2022.
8. Xolmatov A., Ismoilova D. Yoshlar va raqamli madaniyat: ijtimoiy tahlil. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

NOGIRONLIGI BO'LGAN BOLALAR UCHUN IJTIMOIY TAKSI LOYIHASI: INKLYUZIV TA'LIM VA IJTIMOIY INTEGRATSIYA MEXANIZMI

Omondullayev Jamoliddin Xoshimjon o'g'li
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda 2025-yilda joriy qilingan "Ijtimoiy taksi" loyihasi tahlil qilinadi. Loyihaning nogironligi bo'lgan bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishdagi ahamiyati, xalqaro tajriba bilan qiyoslanadi va amaliy tavsiyalar beriladi. Tadqiqotda transport xizmatlarining inklyuziv ta'limni ta'minlashdagi muhim roli asoslanadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy taksi, nogironlar bo'lgan bolalar huquqlari, inklyuziv ta'lim, transport muammolari, davlat-xususiy sheriklik, my.gov.uz platformasi, ta'limga kirish.

Ta'lim olish har bir bolaning tabiiy huquqidir. Biroq nogironligi bo'lgan bolalar uchun bu sodda gap emas - ular ko'plab to'siqlarga duch kelishadi. UNICEF 2021-yilda e'lon qilgan ma'lumotlariga ko'ra, butun dunyo bo'ylab 240 million nogironligi bo'lgan bola yashaydi va ularning aksariyati yetarli ta'lim ololmaydi.[8. 2021]. Bu raqam juda katta va o'ylantiradigan ko'rsatkich. Nogironligi bo'lgan bolalar oddiy o'quvchilarga nisbatan maktabga hech qachon bormaganlik ehtimoli deyarli yarmiga yaqin [8. 2021]. Bu faktlar bizni muammoni chuqur tahlil qilishimizni va masalaning jiddiyligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham bu muammo mavjud. Garchi mamlakatimizda so'nggi yillarda inklyuziv ta'lim bo'yicha yaxshi ishlar qilinayotgan bo'lsa-da, hali ham ko'p ishlar qilish kerak. UNICEF ma'lumotlariga qarasak, bizda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi rasmiy ravishda qonunlarga kiritilgan [4. 2022]. 2023-2024 o'quv yilida 415 ta maktabda inklyuziv va korreksion sinflar tashkil qilingan, 736 ta maxsus ehtiyojli bola oddiy sinflarda o'qish imkoniyatiga ega bo'lgan [7. 2024]. Bu albatta yaxshi natija, lekin aslida bu raqamlar bizning 36 millionlik mamlakatimiz uchun juda kamdir.

Asosiy muammolardan biri - maktabgacha transport muammosi. Ko'pincha ota-onalar bolalarini maktabga olib

borishda qiynalishadi, ba'zan esa umuman imkoniyat bo'lmaydi. Toronto universiteti tadqiqotchilari T. Ross va R. Buliung o'zlarining "Transport Reviews" jurnalida nashr etilgan tadqiqotida ta'kidlashicha, nogironligi bo'lgan bolalar uchun maktabgacha transport shunchaki mashina emas, balki ularning mustaqillik va ijtimoiy hayotga qo'shilishining kaliti hisoblanadi. [9. 2020]. Men bu fikrni qo'llab-quatlayman, chunki transport muammosi hal qilinmasa, qancha yaxshi maktab va o'qituvchilar bo'lmasin, bolalar ularga bora olmaydi.

Mana shu muammoni hal qilish maqsadida 2025-yil 28-fevralda Vazirlar Mahkamasi 132-son qarorini qabul qildi. [1. 2025]. Bu qaror bilan "Ijtimoiy taksi" loyihasi rasman ishga tushirildi. Mening fikrimcha, bu o'z vaqtida amalga oshirilgan zarur qadam. Ushbu maqolada biz loyihaning mohiyatini, xalqaro tajribalar bilan taqqoslashni va kelajakda nimalarga e'tibor berish kerakligini ko'rib chiqamiz.

Loyihaning huquqiy va tashkiliy asoslari. 2025-yil 28-fevraldagi 132-son qaror bilan nogironligi bo'lgan bolalar uchun "Ijtimoiy taksi" loyihasi tashkil qilindi. [1. 2025]. Loyihani Ijtimoiy himoya milliy agentligi boshqaradi va Yandex Uzbekistan kompaniyasi bilan hamkorlikda amalga oshirilmoqda. Hozircha uchta shaharda - Toshkent, Andijon va Samarqandda sinov rejimida ishlayapti.

Loyihaning asosiy g'oyasi oddiy: ko'rish va harakatlanish muammolari bor maktab yoshidagi bolalar uchun maktabgacha transport xarajatlarini davlat qoplaydi. Kimlar foydalanishi mumkin? Maxsus maktablarda, internatlarda, inklyuziv sinflarda va reabilitatsiya markazlarida o'qiydigan hamda mustaqil yura olmaydigan bolalar.

Moliyaviy tizim esa shunday tashkil qilinganki: agar oila "Ijtimoiy himoya yagona reestri" yoki "Kambag'al oilalar reestri"da ro'yxatda bo'lsa, davlat 100% to'laydi. Boshqa holatlarda 60% qoplanadi. Oylik limit - 494,400 so'm [3. 2025]. Bu yondoshuv juda adolatli, chunki eng muhtoj oilalarga ko'proq yordam beriladi.

Xizmatdan foydalanish esa juda sodda qilib tashkil qilingan. Ota-ona yoki vasiy my.gov.uz orqali ariza topshiradi va 30 daqiqa ichida javob oladi. [5. 2025]. Buning o'zi katta yutuq!

Ilgari bunday xizmatlar uchun bir necha kun kutish va turli idoralarga yugurib yurish kerak edi. Endi hammasi onlayn, tez va shaffof. Bu raqamlashtirish samarasining yorqin namunasi.

Loyihaning huquqiy asosi 2023-yil 1-iyundagi PF-82-son Farmondir. [1. 2025]. Bu Farmon ijtimoiy himoya tizimini zamonaviylashtirish uchun qabul qilingan va "Ijtimoiy taksi"ni 2026-yil avgustgacha butun mamlakatda joriy qilishni nazarda tutadi. Demak, hozirgi sinov davri muvaffaqiyatli yakunlansa, keyingi yili butun O'zbekiston bo'ylab kengayadi. Men buni muvaffaqiyatli amalga oshishiga umid qilaman chunki nogironligi bo'lgan bolalar uchun ta’lim olishiga yengillik beradi.

Xalqaro tajriba: boshqa mamlakatlar tajribasi. Boshqa mamlakatlar bu masalani qanday hal qilgan? AQShda bu borada ancha tajriba to'plangan. Ularda Nogironligi bo'lgan shaxslar ta'limi to'g'risidagi maxsus qonun bor (IDEA deb ataladi) va bu qonunga ko'ra 3 yoshdan 21 yoshgacha har bir nogironligi bo'lgan bola uchun Individual Ta'lim Rejasi (IEP) tuziladi [11. 2020]. Bu rejada transport masalasi majburiy ravishda ko'rib chiqiladi. Ya'ni, bolani qanday maktabga olib borish va keltirish - bu alohida reja qismi.

Lekin qiziq tomoni shundaki, AQShda ham hammasi ideal emas. 2020-yilda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, maktablarning 70 foizi yaqin kelajakda nogironligi bo'lgan bolalar uchun transport imkoniyatlarini kengaytirish rejalari yo'q ekan [11. 2020]. Bu bizga shuni ko'rsatadiki, hatto boy va rivojlangan mamlakatlar ham bu masalani to'liq hal qila olmagan. Demak, bizning yangi loyihamiz juda muhim va dolzarb.

Braziliyaning Kuritiba shahrida esa qiziqarli model qo'llaniladi. U yerda SITES tizimi bor - nogironligi bo'lgan o'quvchilarni maxsus avtobuslar bilan markaziy terminalga olib kelishadi, keyin ular oddiy jamoat transportiga o'tishadi [12. 2024]. Bu bolalarni mustaqil harakat qilishga o'rgatadi. Bizning fikrimizcha, bu yondashuv ham foydali, chunki bolalar borgan sari mustaqil bo'lib borishi kerak.

Kanadada har bir bola uchun transport ehtiyojlari alohida aniqlanadi. Lekin u yerda ham ba'zan muammolar chiqadi va

hatto sud ishlarigacha borib qoladi [12. 2024]. Germaniyaning ba'zi shaharlarida esa jamoat transporti to'liq inklyuziv qilib tashkil qilingan [12. 2024].

Hindistonda UNICEF va mahalliy tashkilotlar birgalikda "Maktablarni nogironligi bo'lgan bolalar uchun ochiq qilish" bo'yicha qo'llanma ishlab chiqishgan [10. 2011]. U yerda ta'kidlanishicha, faqat transport emas, balki maktabdagi barcha sharoitlar - hojatxonalar, ovqatlanish joylari, suv isitgichlar ham ochiq bo'lishi kerak.

Bu xalqaro tajribalarni o'rganib, bir necha muhim xulosaga keldim. Birinchidan, har bir mamlakat o'z sharoitiga mos yechim topgan. Ikkinchidan, eng muhimi - aniq qonun va yetarli mablag' bo'lishi kerak. Uchinchidan, haydovchilarni maxsus tayyorlash shart. To'rtinchidan, oilalar bilan doimiy aloqada bo'lish muhim.

O'zbekistonda loyihaning qanday ishlashi. Bizning loyihamiz xalqaro tajribaning eng yaxshi tomonlarini olgan, lekin o'z milliy xususiyatlarimizni ham hisobga olgan. Ayniqsa raqamli texnologiyalardan foydalanish jihatidan biz oldinda turibmiz.

Yandex Go ilovasida maxsus funksiyalar bor. Masalan, agar bolani mashinani topishda yordam kerak bo'lsa, haydovchiga "Mashina topishga yordam bering" degan signal boradi. Eshitmaydigan bolalar uchun "Faqat matn orqali gaplashaman" belgisi bor. Nogironlik aravachasida bo'lgan bolalar uchun alohida variant mavjud.[3. 2025]. Menimcha bu juda ham yaxshi o'ylab-topilgan yechim, chunki har bir bolaning ehtiyoji turlicha bo'ladi.

Haydovchilar esa maxsus treningdan o'tadilar. Bu juda muhim! Chunki nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlash alohida malaka talab qiladi. Xalqaro shaharlar - Nyu-York, London, Toronto - da ham haydovchilar uchun bunday treninglar mavjud.[13. 2025]. Bizda ham shunday qilinyapti, bu juda to'g'ri yondashuv.

Yana bir muhim jihati - Yandex kompaniyasi bu xizmatdan foyda ko'zlamayapti. [3. 2025]. Bu korporativ ijtimoiy mas'uliyatning yorqin namunasi. Kompaniya faqat platforma

taqdim qiladi, davlat esa subsidiya orqali xarajatlarni qoplaydi. Bunday davlat-xususiy hamkorlik modeli samarali ishlaydi.

My.gov.uz orqali 30 daqiqada ariza ko'rib chiqish - bu katta yutuq [5. 2025]. Oldingi yillarda bunday xizmatlar uchun haftalar kerak bo'lardi. Endi hammasi onlayn, tez va qulay. Bu O'zbekistonda raqamlashtirish to'g'ri yo'lda ketayotganidan dalolat beradi.

Loyihaning ta'limga ta'siri. Endi eng muhim savolni muhokama qilamiz: bu loyiha amalda qanday natija beradi?

Birinchi va eng muhim natija - bolalar muntazam maktabga qatnay boshlaydi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, maktab transporti mavjud bo'lganda, bolalarning darsga qatnash darajasi sezilarli oshadi.[12. 2024]. Bu oddiy tushuncha: agar bolani maktabga olib borish va keltirish oson bo'lsa, ota-onalar uni albatta yuborishadi.

Ikkinchidan, oilalar uchun katta yengillik. Odatda ota-onalar bolalarini maktabga olib borish va keltirish uchun ishdan vaqt ajratishlari yoki umuman ishlamay qolishlari kerak edi. Endi bu muammo yo'q. [11. 2020]. Ota-onalar ishiga borishlari mumkin, bu esa oila byudjetiga yaxshi ta'sir qiladi.

Uchinchidan, bolalar ijtimoiy hayotga qo'shiladi. Maktab avtobusi yoki taksi - bu faqat transport emas. Bu bolalar uchun ijtimoiy ko'nikmalarni o'rganish joyi ham [12. 2024]. Boshqa odamlar bilan muomala qilish, yo'lda tartib-qoidalarga rioya qilish, haydovchi bilan muloqot qilish - bularning barchasi hayotiy ko'nikmalar. Oddiy Yandex taksisida safar qilish bolalarni jamiyatga integratsiya qiladi.

To'rtinchidan, inklyuziv ta'lim amalda amalga oshadi. O'zbekistonda 415 ta maktabda inklyuziv sinflar bor [7. 2024]. Lekin transport yo'q bo'lsa, bu sinflardan foydalanish qiyin. "Ijtimoiy taksi" bu to'siqni bartaraf etadi.

Ammo biz bir og'riqli faktni ham eslab o'tishimiz kerak. UNICEF ma'lumotlariga ko'ra, bizda nogironligi bo'lgan bolalarning 79 foizi hali ham internatlarda yashayapti [7. 2024]. Bu juda katta ko'rsatkich va bu bolalar oilalaridan ajratilganligini anglatadi. "Ijtimoiy taksi" loyihasi aynan shu muammoni kamaytirishga yordam beradi - bolalar oilalar bilan

yashashlari va kunduzgi maktablarga borishlari mumkin bo'ladi.

Kelajak uchun takliflar. Loyiha hozirda faqat uchta shaharda ishlayapti. Mening nazarimda, uni tezroq kengaytirish kerak. Quyida bir necha taklif beraman.

Birinchi va eng muhimi - geografik qamrovni kengaytirish. PF-82-son Farmon 2026-yil avgustgacha butun mamlakatda joriy qilishni nazarda tutadi [1. 2025]. Lekin mening fikrimcha viloyat markazlari va yirik tumanlarda tezroq boshlash mumkin. Masalan, Namangan, Andijon, Farg'ona, Nukus, Urganch, Buxoro kabi shaharlarda darhol ishga tushirish mumkin.

Ikkinchidan, xizmat sifatini muntazam tekshirish tizimini yaratish kerak. Hozir 1070 qisqa raqami mavjud [3. 2025], lekin yetarlimi? Menimcha har oyda oilalardan fikr-mulohaza yig'ish, qoniqish darajasini aniqlash va muammolarni tez hal qilish kerak. Xalqaro amaliyotda bunday monitoring tizimlari samarali ishlaydi. [9. 2020].

Uchinchidan, haydovchilar tayyorligiga katta e'tibor berish zarur. Hozir ular yo'riqnoma asosida tayyorlanishadi [3. 2025], lekin buni kengaytirish kerak. Masalan, psixologik tayyorgarlik, amaliy mashg'ulotlar, nogironligi bo'lgan bolalar bilan to'g'ri muomala qilish - bularning barchasi kerak. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, yaxshi tayyorlangan haydovchilar yanada sifatli xizmat ko'rsatadi [13. 2025].

To'rtinchidan, maktablar bilan yaqinroq hamkorlik qilish muhim. Hozir loyiha transport bilan cheklangan. Lekin AQShda Individual Ta'lim Rejasida (IEP) transport elementi majburiy ko'rib chiqiladi [11. 2020]. Bizda ham har bir nogironligi bo'lgan bola uchun shunday individual reja bo'lsa yaxshi bo'lardi va bu rejada transport masalasi alohida ko'rsatilsa.

Beshinchidan, statistika va tadqiqot ishlari zarur. Afsuski, O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalar soni to'g'risida aniq statistik ma'lumotlar yo'q [7. 2024]. Loyihadan necha oila foydalanyapti, qancha bolaga yordam berildi, qanday muammolar bor - bularning barchasini muntazam o'rganish va ochiq e'lon qilish kerak. Bu shaffoflik va ishonchni oshiradi.

Xulosa. "Ijtimoiy taksi" loyihasi O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini amalga oshirishda muhim qadam. Bu loyiha oddiy transport xizmati emas, bu bolalarning hayotini o'zgartiruvchi mexanizm.

Men xalqaro tajribani o'rganib ko'rdim va shuni angladimki, bizning modelimiz ko'p jihatdan ilg'or: raqamlashtirish, davlat-xususiy sheriklik, maqsadli yordam, tez rasmiylashtirish. Biroq hal qilish kerak bo'lgan masalalar ham bor: geografik qamrovni kengaytirish, sifatni nazorat qilish, haydovchilarni tayyorlash, maktablar bilan integratsiya.

Loyihaning asosiy qiymati shundaki, u bolalarga faqat maktabga borish imkoniyatini emas, balki to'laqonli hayot kechirish, oilalar bilan birga bo'lish va jamiyat a'zosi sifatida o'sish imkonini beradi. UNICEF ma'lumotlariga ko'ra, hozir 79% nogironligi bo'lgan bolalar internatlarda. Agar "Ijtimoiy taksi" muvaffaqiyatli ishlasa, bu ko'rsatkich kamayadi va ko'proq bolalar oilalar bilan birga yashab, oddiy maktablarga borishadi.

Loyihaning kelajagi uning samaradorligini to'g'ri baholashga, oilalar fikrini tinglashga va xalqaro eng yaxshi tajribalarni qo'llashga bog'liq. "Ijtimoiy taksi" - bu faqat dastur emas, bu nogironligi bo'lgan bolalarga qulay sharoit yaratishning muhim qismi. Bu loyihaning barqaror rivojlanishiga va tez orada butun O'zbekiston bo'ylab kengayishiga yaqin kelajakda rivojlanadi degan umiddaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 28.02.2025 yildagi 132-sonli qarori. https://www.lex.uz/uz/docs/-7409817
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.06.2023 yildagi PF-82-son Farmoni. https://lex.uz/docs/-6480342
3. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun "Ijtimoiy taksi" loyihasi qanday ishlaydi? HuquqPlus.uz, 2026. https://huquqplus.uz/materials/transport/8376
4. UNICEF. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalar va kattalar: vaziyat tahlili. UNICEF Uzbekistan, 2022.
5. Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali. Ijtimoiy ahamiyatga ega transport xizmati endi my.gov.uz orqali! 2025.

6. O'zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasi 2022-2030. 2022.
7. UNICEF. Bolalar va o'smirlar holati bo'yicha tahlil. UNICEF Uzbekistan, 2024.
8. UNICEF. The State of the World's Children 2021: Children with Disabilities. New York, 2021.
9. Ross N.K., Buliung R.N. A scoping review of accessible student transport services for children with disabilities. Transport Reviews, 2020.

YANGI O‘ZBEKISTONDA PATRONAT OILALAR FAOLIYATINING SAMARADORLIGI

G‘.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
O‘tkirova E’zoza
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yangi O‘zbekiston sharoitida patronat oilalar faoliyatining samaradorligi, oilaga tarbiyaga beriladigan bolalarning tanlov va joylashtirish tartibi, faqat tegishli hujjatlarga ega shaxslarning patronat ota-onalar sifatida tanlanishi, tarbiyaga olingan bolalarning huquqlari hamda ularni tarbiyalovchi shaxslarning qonuniy javobgarligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlari: patronat oilalar, bolalar uyi, tutingan ota-onalar, bolalarning huquqlari, bolani tanlash va rozilik.

Vazirlr Mahkamasining 2024 yil 27 dekabrdagi 893-son qarori bilan tasdiqlangan “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni tutingan patronat oilalar g‘amxo‘rligiga berish tartibi to‘g‘risidagi nizom”ga muvofiq, tutingan ota-ona lavozimiga faqat muomalaga layoqatli bo‘lgan, har ikki jins vakili bo‘lishi mumkin bo‘lgan shaxslar tayinlanadi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari 30 yoshdan 65 yoshgacha bo‘lishi shart bo‘lib, oilaviy holatidan qat’i nazar, ular tutingan ota-ona sifatida faoliyat yuritish huquqiga ega [1].

Oilaviy bolalar uyiga bolalarni joylashtirish jarayoni shartnoma asosida amalga oshiriladi va u qisqa muddatli, uzoq muddatli hamda ixtisoslashtirilgan shakllarda tashkil etiladi. Qisqa muddatli joylashtirish bolalarning hayoti yoki sog‘lig‘i xavf ostida bo‘lgan hollarda, jumladan oilada zo‘ravonlik yoki boshqa xavfli vaziyatlar

natijasida ota-ona parvarishidan mahrum bo‘lgan bolalarni keyingi doimiy yoki uzoq muddatli joylashtirish shakli belgilanguniga qadar, lekin ko‘pi bilan olti oygacha tarbiyalashni nazarda tutadi. Uzoq muddatli joylashtirish esa yetim va ota-ona parvarishidan mahrum bo‘lgan bolalarni ularning 18 yoshga to‘lishigacha yoki umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va boshlang‘ich professional ta’lim muassasalarini bitirguniga qadar tarbiyalashni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, ixtisoslashtirilgan joylashtirish nogironligi bo‘lgan bolalar hamda ota-ona parvarishidan mahrum bo‘lgan bolalarni maxsus ehtiyojlariga mos tarzda tarbiyalashni o‘z ichiga oladi.

Ushbu nizomning amaliy jihatdan ahamiyati shundaki, u patronat oilalar faoliyatini tizimli tartibga soladi, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni ta’minlaydi hamda turli yosh va ijtimoiy holatdagi bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda mos joylashtirish mexanizmini belgilaydi. Shu yo‘l bilan tizim bolalarning xavfsizligi, ruhiy va ijtimoiy barqarorligini ta’minlash, ularning jamiyatga to‘laqonli integratsiyasini rag‘batlantirish va oilaga tarbiyaga berish jarayonining shaffofligini kafolatlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 30 yanvardagi PF-17-sonli “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish tartib-taomillarini takomillashtirish to‘g‘risida”gi farmonida yosh avlodning ta’lim olish huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan bir qator muhim chora-tadbirlar belgilangan [2]. Farmon doirasida birinchi navbatda oliy ta’lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilish tartibida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar, xususan, Mehribonlik uylari, kichik hajmli bolalar uylari, bolalar shaharchalari, SOS-bolalar mahallalari va oilaviy bolalar uylarining bitiruvchilari, shuningdek vasiylik, homiylik yoki oilaga tarbiyaga olingan (patronat) yetimlar va ota-onalik huquqidan mahrum bo‘lgan, bedarak yo‘qolgan yoki muomalaga layoqatsiz deb topilgan bolalar, shuningdek topib olingan yoki tashlab ketilgan ota-onasi noma’lum bo‘lgan bolalar hamda nikohda bo‘lmagan onaning (yolg‘iz onaning) vafot etganligi natijasida boquvchisiz qolgan bolalar uchun alohida qabul parametrlari belgilanishi nazarda tutilgan. Bu qoida orqali ijtimoiy himoyaga muhtoj abituriyentlar tanlagan birinchi bakalavriat ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha tanlovda ishtirok etish huquqiga ega bo‘ladi.

Shuningdek, farmon orqali oliy ta’lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishda ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarga qo‘shimcha kvotalar ajratilishi belgilangan. Bu kvotalar umumiy qabul soniga qo‘shimcha sifatida, davlat granti asosida, bir foizgacha ajratilishi ko‘zda tutilgan bo‘lib, oliy ta’lim muassasalari bo‘yicha taqsimoti O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari agentligi tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu mexanizm Mehribonlik uylari, kichik hajmli bolalar uylari, bolalar shaharchalari, SOS-bolalar mahallalari va oilaviy bolalar uylarining bitiruvchilari, shuningdek, vasiylik, homiylik yoki oilaga tarbiyaga olingan (patronat) yetimlar va boshqa boquvchisiz qolgan bolalarning ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Farmonning amaliy ahamiyati shundaki, u ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar uchun oliy ta’limga kirishdagi adolatli imkoniyatlarni yaratadi va bu orqali ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, bu hujjat ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish, bolalarning huquq va manfaatlarini kafolatlash hamda ijtimoiy tenglikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Farmonning belgilagan chora-tadbirlari patronat va vasiylik ostidagi bolalarning jamiyatga to‘laqonli integratsiyasi va ularning kelajakdagi ijtimoiy barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Mazkur tartib-taomillar ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning ta’limga kirish imkoniyatlarini normativ-huquqiy jihatdan kafolatlaydi, ular uchun ajratilgan kvotalar orqali ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyilini ta’minlaydi. Shu yo‘l bilan davlatning oliy ta’lim muassasalarida ijtimoiy himoya mexanizmlari samarali ishlashi, abituriyentlarning psixoijtimoiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida bolalarni oilaga tarbiyaga olgan, ya’ni patronat oilalar sifatida faoliyat yurituvchi tutingan ota-onalarga davlat tomonidan moddiy rag‘batlantirish mexanizmlari belgilangan. Jumladan, har bir tutingan bolaning parvarishi, tarbiyasi va moddiy ta’minoti xarajatlari uchun tutingan ota-onaga har oyda mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdorining 1,5 baravari miqdorida mablag‘lar ajratiladi. Shu bilan birga, tutingan bolalarga kiyim-bosh va poyabzal xarid qilish uchun yilda bir marotaba

mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdorining 3 baravari miqdorida mablag‘lar to‘lanadi. Har bir tutingan bolani tarbiyalash (parvarishlash) uchun esa, tutingan ota-onaga mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdorining 1 baravari, nogironligi bo‘lgan bolalar uchun esa 1,5 baravari miqdorida qo‘shimcha mablag‘lar ajratilishi belgilangan [1]. Ushbu tizim davlat tomonidan patronat oilalar faoliyatini rag‘batlantirish, ularning iqtisodiy barqarorligini ta’minlash va bolalarning asosiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Bolalarni shartnoma asosida oilaga tarbiyaga olgan oilalar patronat oila deb tan olinadi. Patronat oilada bolalarni tarbiyalash va ularga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish bo‘yicha majburiyatlarni ixtiyoriy ravishda o‘z zimmasiga olgan shaxslar tutingan ota-ona sifatida e’tirof etiladi. Patronat oilalarga bolalarni joylashtirish jarayoni qat’iy normativ-huquqiy tartibda amalga oshiriladi. Qonunchilikka muvofiq, oilaga tarbiyaga beriladigan bolalar odatda quyidagi toifalarga kiradi: yetimlar, ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar, oilasidan zo‘ravonlik sababli ajratilgan bolalar, shuningdek, xorijda ota-onasining g‘amxo‘rligidan mahrum bo‘lgan bolalar. Shu bilan birga, o‘n yoshga to‘lgan bolalarni faqat ularning roziligi asosida oilaga tarbiyaga berish qoidasi alohida ta’kidlanadi.

Patronat oilalarda oilaviy aloqalarni saqlash va farzandlar ijtimoiy barqarorligini ta’minlash maqsadida o‘zaro qarindosh bo‘lgan bolalar bir oilaga joylashtiriladi. Patronat oilada joylashgan bolalar vakolatli organning qonuniy vakolati ostida bo‘lib, u bolaning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiladi. Bolalar patronat oilalarda 18 yoshga to‘lguniga qadar yoki umumiy o‘rta, o‘rta maxsus hamda boshlang‘ich professional ta’lim tashkilotlarini tamomlagunicha tarbiyalanadi.

Bolalarni oilaga tarbiyaga berish jarayonida patronat oilada tarbiyalanuvchi bolalar soni muhim me’yoriy cheklovga ega. Unga ko‘ra, oilaga tarbiyaga beriladigan bolalar soni ko‘pi bilan 5 nafar bo‘lishi mumkin, oiladagi bolalarning umumiy soni esa (o‘z farzandlari va tarbiyaga olingan yoki tutingan bolalar bilan birga) 8 nafardan oshmasligi belgilangan. Patronat oilalarga bolalar vakolatli organ bilan tuziladigan shartnoma asosida beriladi, bunda ota-onaning ixtiyoriy roziligi va bolalarning huquq va manfaatlari kafolatlanadi [3].

Ushbu tartib-taomillar patronat oilalar tizimining ilmiy asoslangan va tartibli faoliyatini ta’minlaydi, bolalarni tarbiyalash jarayonida ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi, davlat tomonidan beriladigan moddiy rag‘batlantirish orqali tutingan ota-onalarning iqtisodiy holatini yaxshilaydi va bolalarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiladi. Shu yo‘l bilan patronat oilalar bolalarni ijtimoiy, psixologik va ta’limiy jihatdan barqaror muhitda tarbiyalashga imkon yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni tarbiyalashda patronat oilalar va oilaviy bolalar uylarining samarali faoliyatini ta’minlash maqsadida tutingan ota-onalarni tayyorlash, tanlash, kuzatib borish va nazorat qilish jarayoni qat’iy normativ-huquqiy tartibda tashkil etilgan. Bu tartib Vazirlar Mahkamasining bir qator qarorlari bilan tasdiqlangan bo‘lib, tutingan ota-onalarning malakali va salohiyatli bo‘lishini kafolatlashga qaratilgan [4].

2019 yil 1 noyabrdan boshlab, “Mehribonlik” uylari va bolalar shaharchalarida tutingan ota-onalarni tayyorlash kurslari joriy etildi. Ushbu kurslar tuman (shahar) hokimliklari tomonidan tashkil etiladi, nodavlat tashkilotlar va jismoniy shaxslar esa Xalq ta’limi vazirligi va mahalliy hokimliklar bilan kelishgan holda qo‘shimcha tayyorlov kurslarini amalga oshirish huquqiga ega. Kurslar dasturi yetim bolalarni va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni tarbiyalashga tayyorlanayotgan shaxslar, ya’ni patronat ota-onalar yoki oilaviy bolalar uylariga tarbiyachi sifatida qabul qilinadigan shaxslar uchun mo‘ljallangan.

Tayyorlov mashg‘ulotlarini ijtimoiy soha mutaxassislari olib boradi. Ushbu mutaxassislar tutingan ota-onalarga huquqiy maslahatlar, psixologik-pedagogik yondashuvlar va zarur tibbiy ko‘makni taqdim etadi. Shu tariqa, kurslar tutingan ota-onalarning malakasini oshirish, bolalarning ijtimoiy-iqtisodiy va psixologik xavfsizligini ta’minlash hamda ularning tarbiyalash jarayonida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarda samarali harakat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. 2020 yil 1 yanvardan boshlab esa tutingan ota-onalarni tanlash faqat tegishli tayyorlov kurslarini muvaffaqiyatli tamomlagan shaxslar orasida amalga oshiriladi [5].

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasi hujjatlari bilan quyidagilar tasdiqlangan:

- 2019–2023 yillarda “Mehribonlik” uylarini noinstitutsionallashtirish dasturi joriy etilgan. Bu dastur bolalarni kam komplektli bolalar shaharchalariga yoki muassasalarning boshqa muqobil shakllariga joylashtirishni nazarda tutadi.
- Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni tarbiyalash uchun oilaga tarbiyaga (patronat) qabul qilinadigan salohiyatli vasiylar va homiylar, shuningdek oilaviy bolalar uyiga tarbiyachi ota-onalarni tanlash, ularni kuzatib borish va nazorat qilish tartibi ishlab chiqilgan. Ushbu jarayon vasiylik va homiylik organlari tomonidan amalga oshiriladi. Nomzodlarning turmush sharoiti, moddiy ta’minoti va tarbiyaviy qobiliyatlari joyida o‘rganib chiqiladi va tegishli xulosa beriladi.

Bola oilaga berilgandan so‘ng, vasiylik organlari dastlabki uch oy davomida bir marta, keyinchalik esa har yili kamida ikki marta tutingan ota-onalarning xonadoniga tashrif buyurishlari lozim. Bu tashriflar bolalarning farovonligi, ijtimoiy va psixologik barqarorligini ta’minlash hamda tutingan ota-onalarning majburiyatlarni to‘g‘ri bajarayotganligini nazorat qilishga xizmat qiladi.

Mazkur tartib-taomillar patronat oilalar tizimida sifatli ijtimoiy xizmatni tashkil etish, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, tutingan ota-onalarning salohiyatini oshirish va bolalarni barqaror va xavfsiz ijtimoiy muhitda tarbiyalashni kafolatlaydi. Shu tariqa, tayyorlov kurslari va tizimli nazorat mexanizmlari patronat oilalar faoliyatining samaradorligini oshirishda, bolalarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ta’minlashda markaziy ahamiyatga ega.

Bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat) Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya tizimining dolzarb va ustuvor vazifalaridan biridir. Bola – har bir davlat va jamiyatning kelajagi, millatning ma’naviy va ruhiy boyligidir. Bolaning sog‘lom va ma’naviy yetuk shaxs sifatida kamol topishi uchun eng qulay va xavfsiz muhit – bu oila muhitidir. Shu bilan birga, hayotiy sharoitlar, ijtimoiy, iqtisodiy va oilaviy muammolar sababli ba’zi bolalar ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lishi mumkin [6]. Davlat bunday bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni mehr va g‘amxo‘rlik muhitida tarbiyalashni ta’minlash uchun turli huquqiy

institutlarni joriy etgan. Ularning eng samarali va muhimlaridan biri – bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat) tizimi bo‘lib, bu tizim bolaning shaxsiy rivojlanishini, ta’lim olishini, psixologik barqarorligini va jamiyatga moslashuvini ta’minlashga qaratilgan.

Bolani oilaga tarbiyaga berish tartibi va bosqichlari:

1. Bolani tanlash va rozilik olish: Bolani oilaga tarbiyaga olishni xohlagan shaxs “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazi bolalarni ijtimoiy himoya qilish shobasi mutaxassislari bilan kelishilgan holda bolani oldindan tanlaydi. Bolalarni oilaga tarbiyaga berishda ularning xohishi va roziligi hisobga olinadi. Ayniqsa, 10 yoshga to‘lgan bolalar faqat o‘z roziligi bilan oilaga tarbiyaga olinadi. Bu qoidaning joriy etilishi bolaning shaxsiy erkinligi va huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.
2. Kelishuv tuzish: Bolani oilaga tarbiyaga olish faqat tutingan ota-ona va “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazi mutaxassislari o‘rtasida rasmiy kelishuv asosida amalga oshiriladi. Ushbu kelishuvda quyidagilar aniq belgilanishi lozim:
   - bolaning ta’minoti, tarbiyasi va ta’limi bilan bog‘liq majburiyatlar;
   - tutingan ota-onaning huquq va burchlari;
   - vasiylik va homiylik organining nazorat va majburiyatlari;
   - kelishuvni bekor qilish shartlari va oqibatlari.
3. Shaxsning turmush sharoiti va sog‘ligini tekshirish: Kelishuv tuzilishidan oldin tutingan ota-onaning yashash sharoiti, oilaviy a’zolarining salomatligi, moliyaviy imkoniyatlari va tarbiyaviy qobiliyatlari mutaxassislar tomonidan joyida o‘rganiladi. Bu bola manfaatini himoya qilish va uning barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan muhim bosqichdir.
4. Kelishuvni bekor qilish tartibi: Bolalarni oilaga tarbiyaga olish to‘g‘risidagi kelishuv uzrli sabablarga ko‘ra bekor qilinishi mumkin. Bunga kasallik, oilaviy yoki moliyaviy holatning o‘zgarishi, tutingan ota-onalar va tarbiyaga olingan bolalar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar yoki boshqa sharoitlar kiradi. Kelishuvni bekor qilish tashabbusi tutingan ota-onalar, vasiylik va homiylik organlari tomonidan amalga oshirilishi mumkin, shuningdek bola farzandlikka olingan yoki ota-onasiga qaytarilgan taqdirda ham muddatidan ilgari bekor qilinadi. Kelishuvni bekor qilish bilan bog‘liq nizolar sud tartibida hal etiladi.

5. Moddiy yordam va nafaqa: Bolani oilaga tarbiyaga berish vaqtida mutaxassislar bolaga bir martalik kiyim-bosh va poyabzal ajratadilar. Shuningdek, tutingan ota-onaga bola ta’minoti uchun har oy qonunchilikda belgilangan miqdorda nafaqa to‘lab turiladi. Bolani parvarishlash va tarbiyalash xarajatlari uchun mehnatga haq to‘lash tizimi ham qat’iy tartibga solingan bo‘lib, nogiron bolalar uchun qo‘shimcha moliyaviy qo‘llab-quvvatlash nazarda tutilgan.

Oilaga tarbiyaga olingan bolalarning huquqlari:

aliment, pensiya, nafaqa va boshqa ijtimoiy to‘lovlarni olish;

- uy-joyga bo‘lgan mulk huquqi yoki uy-joylardan foydalanish;
- qonunchilikka muvofiq uy-joy olish huquqlarini saqlab qolish;
- o‘z huquq va manfaatlarini himoya qilish, ota-onasi va qarindoshlari bilan uchrashish;
- oilada ular manfaatiga daxldor masalalarda o‘z fikrini bildirish.

Tutingan ota-onaning maqomi va tanlash mezonlari: Voyaga yetgan har ikki jinsdagi shaxslar tutingan ota-ona bo‘la oladi, quyidagi toifadagi shaxslar bundan mustasno:

- sud tomonidan muomalaga layoqatsiz yoki cheklangan shaxslar;
- ota-onalik huquqidan mahrum qilingan yoki cheklangan shaxslar;
- vasiylik va homiylik majburiyatlarini bajarmagan shaxslar;
- ilgari farzandlikka bola olgan va sud tomonidan farzandlikka olish bekor qilingan shaxslar;
- qasddan jinoyat sodir etgan shaxslar;
- sog‘ligi bolaning tarbiyasini ta’minlashga mos kelmaydigan shaxslar [7].

Vasiylik va homiylik organlari tutingan ota-onalarni tanlaydi, ular esa tarbiyaga olingan bolalarga nisbatan qonunda belgilangan huquq va majburiyatlarga ega bo‘ladi.

Bolalarni tarbiyalashdagi javobgarlik: Bolalarni tarbiyaga olgan shaxslar o‘z huquqlaridan g‘arazgo‘ylik yoki boshqa past niyatlarda foydalanib, bolalarga zarar yetkazish, ularni nazoratsiz yoki moddiy yordam bilan ta’minlamaslik hollarda vasiylik va homiylik organlari tomonidan qonunda belgilangan tartibda javobgarlikka tortiladi.

Bolalarning turmush sharoitlarini kuzatib borish: “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazi bolalarni ijtimoiy himoya qilish shobasi mutaxassislari oilaga tarbiyaga berilgan bolalarning turmush sharoitlari, tarbiyasi va ta’lim jarayonini muntazam ravishda kuzatib boradi. Bu monitoring bolaning xavfsizligini ta’minlash, tutingan ota-onalarning majburiyatlarini nazorat qilish va bolalarning ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik va pedagogik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shu tariqa, patronat tizimi Yangi O‘zbekistonda bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni mehr-muhabbat va g‘amxo‘rlik muhitida tarbiyalash, shuningdek, tutingan ota-onalarning malakasi va mas’uliyatini oshirish orqali jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 27.12.2024 yildagi 893-son “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni joylashtirish shakllari bo‘yicha ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” gi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.01.2025 yildagi PF-17-son “Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish tartib-taomillarini takomillashtirish to‘g‘risida” gi farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 194-modda.
4. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.11.2020 yildagi 739-son “Yetim bolalar va ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarning ijtimoiy himoyasini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori.

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI VA UNING MAKTABGACHA TA’LIMDAGI AHAMIYATI

Qodirova Nozimaxon Qahramonjon qizi
Farg`ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur ishda ijtimoiy davlat konsepsiyasining mazmun-mohiyati hamda uning maktabgacha ta’lim tizimidagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Ijtimoiy davlatning asosiy vazifalari – aholining ijtimoiy himoyasini ta’minlash, teng imkoniyatlar

yaratish va inson farovonligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maktabgacha ta’limning shaxs kamolotidagi ahamiyati, bolalarning ijtimoiylashuvi, tarbiyasi va intellektual rivojlanishidagi roli ko‘rsatib berilgan. Tadqiqotda maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar huquqlarini himoya qilish, sifatli ta’lim xizmatlarini yo‘lga qo‘yish hamda inson kapitalini rivojlantirish ijtimoiy davlat siyosatining muhim yo‘nalishi ekani asoslab berilgan. Ish natijalari ta’lim sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar va talabalar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so`zlar: ijtimoiy davlat, maktabgacha ta’lim, bolalar tarbiyasi, ijtimoiy himoya, teng imkoniyatlar, ta’lim siyosati, bolalar huquqlari, inson kapitali, ijtimoiy tenglik, shaxs rivoji.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida ijtimoiy davlat konsepsiyasi muhim o‘rin egallaydi. Ushbu konsepsiya aholining farovonligini ta’minlash, ijtimoiy tenglikni qaror toptirish, zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash hamda inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan davlat siyosatini ifodalaydi. Ijtimoiy davlat nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat va ijtimoiy himoya sohalarining izchil rivojini ham ta’minlashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi. Bu jarayonda ta’lim tizimi, ayniqsa maktabgacha ta’lim muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta’lim – bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolada asosiy ijtimoiy, ma’naviy, axloqiy va intellektual sifatlar shakllanadi. Bola atrof-muhitni anglay boshlaydi, muloqot qilishni o‘rganadi, jamiyat qoidalariga moslashadi hamda o‘z shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantiradi. Shu sababli ijtimoiy davlat siyosatida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilanganIjtimoiy davlat konsepsiyasining asosiy g‘oyasi – har bir fuqaro, xususan, bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishdan iborat. Jamiyatning kelajagi bo‘lgan bolalarning sog‘lom, bilimli va ijtimoiy faol shaxslar bo‘lib voyaga yetishi davlatning barqaror taraqqiyotini ta’minlaydi. Maktabgacha ta’lim muassasalari bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib, ularning jismoniy, ruhiy va aqliy kamolotiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tenglik tamoyillarini hayotga tatbiq etishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatda ijtimoiy tafovutlarning oldini olish, har bir bolaga sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish muhim vazifaga aylanmoqda. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi aynan shu muammolarga yechim topishni ko‘zda tutadi. Maktabgacha ta’lim orqali bolalarda ijtimoiy moslashuv, mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati va ijobiy xulq-atvor shakllantiriladi. Bu esa kelajakda jamiyatda mas’uliyatli, faol va ongli fuqarolar yetishib chiqishiga zamin yaratadi.Shuningdek, maktabgacha ta’lim tizimi orqali bolalar huquqlarini himoya qilish, ularning sog‘lom muhitda tarbiyalanishini ta’minlash ijtimoiy davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Davlat tomonidan maktabgacha ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagog kadrlar malakasini oshirish, ta’lim dasturlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish ishlari amalga oshirilmoqda. Bu esa bolalarning sifatli ta’lim olishiga xizmat qiladi.

Inson kapitalini rivojlantirish masalasi ham ijtimoiy davlat konsepsiyasining muhim jihatlaridan biridir. Erta yoshdan boshlab berilgan sifatli ta’lim kelajakda yuqori malakali, bilimli va raqobatbardosh kadrlarni shakllantirishga yordam beradi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning ijodiy qobiliyatlari, tafakkuri va nutqi rivojlanadi, bu esa ularning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli bo‘lishiga zamin yaratadi.Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy davlat konsepsiyasini maktabgacha ta’lim tizimi bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada ijtimoiy davlatning asosiy tamoyillari, maktabgacha ta’limning jamiyatdagi o‘rni hamda uning bolalar tarbiyasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tizimi orqali ijtimoiy tenglikni ta’minlash, bolalar huquqlarini himoya qilish va inson kapitalini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va har bir fuqaro uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan davlat siyosatini ifodalaydi. Ushbu konsepsiyada ta’lim siyosati muhim o‘rin egallaydi, chunki ta’lim orqali shaxs rivoji ta’minlanadi va inson kapitali shakllanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimi bolalar tarbiyasi va ularning kelajakdagi ijtimoiy faolligini belgilovchi asosiy bosqich hisoblanadi.Maktabgacha ta’lim bolaning jismoniy, aqliy va

ma’naviy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu bosqichda bolalarda nutq, tafakkur, muloqot madaniyati va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi. Ijtimoiy davlat sharoitida har bir bolaning sifatli maktabgacha ta’lim olishi uchun zarur sharoitlar yaratiladi. Bu esa ijtimoiy tenglikni ta’minlashga xizmat qiladi. Chunki bolalar oilaviy sharoitidan qat’i nazar, bir xil ta’lim imkoniyatlariga ega bo‘lishi kerak.

Maktabgacha ta’lim muassasalari bolalarni jamiyat hayotiga moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu yerda bolalar jamoada ishlash, tengdoshlar bilan muloqot qilish, o‘z fikrini erkin ifodalash va boshqalarning fikriga hurmat bilan qarashni o‘rganadi. Ushbu jarayon shaxs rivojining muhim bosqichi bo‘lib, kelajakda bolalarning ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxs bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.Bolalar huquqlari ijtimoiy davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning xavfsizligi, sog‘lig‘i va psixologik holati doimiy nazorat ostida bo‘ladi. Ta’lim jarayonida bolalarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning qiziqishlariga mos mashg‘ulotlar tashkil etish muhim hisoblanadi. Bu esa bolalarda o‘ziga ishonch, mustaqillik va ijobiy xulq-atvor shakllanishiga yordam beradi. Ijtimoiy himoya tizimi maktabgacha ta’limda ham muhim rol o‘ynaydi. Kam ta’minlangan oilalar farzandlari uchun bepul yoki imtiyozli ta’lim xizmatlari yo‘lga qo‘yiladi. Shuningdek, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun moslashtirilgan ta’lim muhitlari yaratiladi. Bu har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlashga xizmat qiladi va teng imkoniyatlar tamoyilining amalda qo‘llanishini ko‘rsatadi. Maktabgacha ta’lim tizimi bolalar tarbiyasida muhim ijtimoiy vazifani bajaradi. Bu muassasalarda bolalarda mehnatsevarlik, tartib-intizom, o‘zaro hurmat, do‘stlik va hamkorlik kabi ijtimoiy qadriyatlar shakllanadi. Tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan yondashuv qo‘llaniladi. Bu esa bolalarda jamiyatga moslashish va ijtimoiy mas’uliyatni his qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.Maktabgacha ta’lim sohasiga ixtisoslashgan kadrlar tayyorlash masalasiga alohida e’tibor qaratildi. Qabul qilinayotgan barcha-barcha qarorlarni amalga oshiradigan, farzandlarimizga eng zarur hayotiy tushuncha va ko‘nikmalarni o‘rgatadigan yuqori malakali tarbiyachilarni tayyorlash masalasi kun tartibiga chiqdi. Bu sohada zamonaviy talablarga javob beradigan ilg‘or pedagogik usul

va uslublarni ishlab chiqish, o‘quv va o‘quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini yaratish va nashr etish ham g‘oyat dolzarb vazifa edi. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari va “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi qabul qilindi. Endilikda zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkilotining tarbiyachilari bolalarni erkin qo‘ygan holda faollik markazlarida o‘yin mashg‘ulotlari orqali yangi ma’lumotlarni o‘rgatmoqdaTa’lim siyosatida maktabgacha ta’limga alohida e’tibor qaratilishi inson kapitalini rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq. Erta yoshdan boshlab sifatli ta’lim olgan bolalar kelajakda bilimli, malakali va raqobatbardosh mutaxassislar bo‘lib yetishadi. Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning ijodiy fikrlashi, til rivoji va intellektual salohiyati oshiriladi. Bu esa jamiyatning uzoq muddatli taraqqiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.Ijtimoiy davlat konsepsiyasi maktabgacha ta’lim tizimining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagog kadrlar malakasini oshirish va ta’lim dasturlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirishni ham nazarda tutadi. Malakali tarbiyachilar bolalar bilan ishlashda individual yondashuvni qo‘llab, ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratadi. Bu esa ta’lim sifatining oshishiga olib keladi.

Maktabgacha ta’lim orqali bolalarda ijtimoiy moslashuv, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Ushbu ko‘nikmalar keyingi ta’lim bosqichlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bolalar jamiyat qoidalariga rioya qilish, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va o‘z mas’uliyatini anglashni o‘rganadi.Ijtimoiy davlat konsepsiyasining maktabgacha ta’limdagi o‘rni bugungi kunda jamiyat rivojining eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim nafaqat bolalarning shaxsiy rivojlanishiga, balki ijtimoiy tenglik va inson kapitalining shakllanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar, ayniqsa, oilaning ijtimoiy holati va hududiy farqlaridan qat’i nazar, sifatli ta’lim olishi kerak. Shu bilan ijtimoiy davlat konsepsiyasi bolalarga teng imkoniyat yaratishni nazarda tutadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim orqali bolalar nafaqat intellektual, balki ijtimoiy va ma’naviy jihatdan rivojlanadi.

Masalan, bolalar bog‘chalarida o‘tkaziladigan guruh mashg‘ulotlari jamoada ishlash, do‘stlik va muloqot ko‘nikmalarini oshiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimi orqali kam ta’minlangan oilalardagi bolalar uchun bepul yoki imtiyozli ta’lim tashkil etilishi, shaxs rivoji va teng imkoniyatlar tamoyilini qo‘llashga xizmat qiladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, maktabgacha ta’limning sifati bir qator omillarga bog‘liq: pedagog kadrlarning malakasi, muassasaning moddiy-texnik bazasi, dars jarayonining mazmuni va bolalarning individual ehtiyojlariga moslashuv. Shu bois ijtimoiy davlat siyosati maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish va pedagoglarning malakasini oshirishga katta e’tibor qaratadi.Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarda erta yoshdan ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish, mas’uliyatni anglash va boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish kelajakda jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi. Bu esa maktabgacha ta’limni inson kapitalini rivojlantirishda strategik vosita sifatida ko‘rsatadi.Shu bilan birga, muhokama jarayonida ijtimoiy davlat konsepsiyasining maktabgacha ta’limga aloqadorligi keng ko‘lamda o‘rganilgan. Ijtimoiy davlatning ustuvor yo‘nalishlari – teng imkoniyatlar yaratish, bolalar huquqlarini himoya qilish va sifatli ta’limni ta’minlash – maktabgacha ta’lim tizimida to‘liq aks etadi. Shu jihatdan maktabgacha ta’lim ijtimoiy adolatni ta’minlash va jamiyatda barqaror taraqqiyotga erishish vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega. Tahlil va muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy davlat konsepsiyasi maktabgacha ta’lim tizimi bilan uzviy bog‘liq. Sifatli maktabgacha ta’lim bolalarning shaxs rivojini ta’minlash, ularni jamiyatga moslashtirish va kelajakda mas’uliyatli, faol fuqarolar bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.Maktabgacha ta’lim muassasalari bolalarga nafaqat bilim berish, balki ijtimoiy ko‘nikmalar, muloqot va hamkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa bolalarda jamiyatga moslashish va shaxsiy mas’uliyatni anglash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ijtimoiy himoya tizimi va teng imkoniyatlar maktabgacha ta’limda muhim rol o‘ynaydi. Kam ta’minlangan oilalardagi bolalarga sifatli ta’lim xizmatlarini taqdim etish, maxsus ehtiyojli bolalarni qo‘llab-quvvatlash va pedagoglarning malakasini oshirish orqali ijtimoiy davlat konsepsiyasi amalda tatbiq etiladi. Natijada, maktabgacha ta’lim nafaqat bolalar tarbiyasi, balki ijtimoiy tenglik, inson kapitalini

rivojlantirish va jamiyat barqarorligi uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Shu jihatdan ijtimoiy davlat konsepsiyasi bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyati va jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy davlat konsepsiyasi maktabgacha ta’lim tizimining rivojlanishida strategik ahamiyatga ega. Maktabgacha ta’lim bolalarning jismoniy, aqliy, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishining asosiy bosqichi bo‘lib, u shaxs rivoji, ijtimoiy moslashuv va kelajakdagi faol fuqarolikni shakllantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy davlatning asosiy tamoyillari — teng imkoniyatlar yaratish, bolalar huquqlarini himoya qilish va sifatli ta’limni ta’minlash — maktabgacha ta’lim tizimida to‘liq amalga oshiriladi. Kam ta’minlangan oilalardagi bolalarga imtiyozli ta’lim xizmatlarini taqdim etish, maxsus ehtiyojga ega bolalarni qo‘llab-quvvatlash va pedagog kadrlarni malakasini oshirish bu tamoyillarni amalda tatbiq etadi.Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim orqali bolalarda jamiyat qoidalariga moslashish, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, shaxsiy mas’uliyatni anglash kabi muhim sifatlar shakllanadi. Bu esa kelajakda jamiyat barqarorligini ta’minlash va inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi, ijtimoiy davlat konsepsiyasi va maktabgacha ta’lim tizimi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, bolalar tarbiyasi, ijtimoiy tenglik va jamiyatning barqaror rivojiga bevosita hissa qo‘shadi. Shu sababli davlat siyosatida maktabgacha ta’limni rivojlantirish doimiy e’tibor markazida bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, O. Ijtimoiy davlat va jamiyat taraqqiyoti. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2008.
2. Akbarov, R. Maktabgacha ta’lim tizimi va bolalar tarbiyasi. Toshkent: Ta’lim, 2011.
3. Azimova, N. Bolalar huquqlari va ijtimoiy himoya. Samarqand: Fan, 2012.
4. Ergashev, S. Maktabgacha ta’lim nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Ta’lim, 2010.
5. Islomov, T. Inson kapitali va jamiyat taraqqiyoti. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2015.
6. Karimova, L. Bolalar tarbiyasi va shaxs rivoji. Toshkent: Fan, 2015.

IJTIMOIY XODIMLAR KASBIY FAOLIYATIDA EMOTSIONAL KUYISH SINDROMI

Q.A.Axmedov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi,
sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
X.B. Turdimurodova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola ijtimoiy xodimlar faoliyatida uchraydigan emotsional kuyish sindromining (burnout) mohiyati, kelib chiqish omillari, asosiy belgilari hamda uning shaxs va kasbiy samaradorlikka ta’siri yoritib o‘tildi. Shuningdek, sindromning ijtimoiy xizmatlar tizimidagi oqibatlari, uni aniqlash usullari hamda oldini olish va kamaytirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilindi. Shu bilan bir qatorda, maqolada ijtimoiy ish tizimida xodimlarning ruhiy salomatligini mustahkamlashga qaratilgan samarali psixoprofilaktik chora-tadbirlar hamda ularni amaliyotda qo‘llash yo‘nalishlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: emotsional kuyish sindromi, burnout, ijtimoiy xodim, kasbiy stress, stressni boshqarish, psixologik salomatlik.

Bugungi zamonaviy rivojlanayotgan mamlakatimizda turli xil soha vakillari o‘z faoliyatlarini yuritmoqdalar. Bularning orasida jamiyat, xalq uchun juda katta o‘rin egallagan soha vakillari, ya’ni, ijtimoiy xodimlarning roli sezilarli darajada oshib, talab yana ham kuchayib bormoqda. Bugungi kunda ijtimoiy sohada faoliyat yuritayotgan mutaxassislar jamiyatning eng muhim, shu bilan bir qatorda eng murakkab qatlamlari bilan ishlamoqdalar. Ijtimoiy xodimlar nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar, kam ta’minlangan oilalar, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar, zo‘ravonlik qurbonlari kabi yordamga muhtoj shaxslar bilan bevosita muloqotda bo‘ladilar. Ushbu faoliyat yuqori darajadagi mas’uliyat, emotsional yuklama va doimiy stressni talab qiladi. Natijada ko‘plab ijtimoiy xodimlarda emotsional kuyish sindromi (burnout) kuzatilishi mumkun. Emotsional kuyish sindromi shaxsning kasbiy faoliyati bilan bog‘liq holda yuzaga keladigan ruhiy, jismoniy va emotsional holat bo‘lib, u insonning ishga bo‘lgan munosabati, samaradorligi va umumiy hayot sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur maqolada ijtimoiy xodimlarda emotsional kuyish sindromining mohiyati, kelib chiqish sabablari, belgilari, oqibatlari hamda uning oldini olish yo‘llari yoritib berilgan.

Ushbu sohada faoliyat yuritishni hohlagan yoki yuritayotgan har-bir shaxs kasbiy faoliyati davomida yuzaga keladigan har qanday kamchiliklar, muammolar, yetishmovchiliklar, ish yuklamalarining ko‘pligi, vaqt yetishmovchiligi kabi bir qancha nafaqat ruhiy salomatlikka, balki, jismoniy salomatlikka ham ta’sir qiladigan muammolarga tayyor turishi, hissiyotlarga berilmasligi lozim.

Men ham ijtimoiy sohada tahsil olyapman. Kelajakda, albatta, soha rivojiga o‘z hissamni qo‘shishni hohlayman. Ish faoliyatim davomida qiyinchiliklarga duch kelganimda o‘zimni tezroq o‘nglab olishim, stressga berilmasligim, qiyinchiliklarni yengib o‘tishim, sohani yanada chuqurroq egallashim uchun hozirdan o‘zimni tayyorlab borishim zarur deb hisoblayman. O‘quv jarayonlarida, amaliyotda ishtirok etganimda bu sindromning nafaqat kasbiy yo‘nalishga, balki, shaxsiy hayotimga ham ta’sir qilishi mumkunligiga amin bo‘ldim. Bu maqolani yozish davomida emotsional kasbiy kuyish sindromining kelib chiqishi, belgilari, sabablariva oqibatlarini, oldini olish yo‘llarini yoritib berishdir.

Emotsional kuyish sindromi — bu kasbiy faoliyat jarayonida uzoq davom etgan stress va hissiy zo‘riqish natijasida shaxsning ruhiy resurslari kamayishi bilan bog‘liq holatdir. Ushbu tushuncha ilmiy adabiyotlarga birinchi bor 1974-yilda amerikalik psixolog H. Freydenberger tomonidan kiritilgan. U emotsional kuyishni yuqori natijaga intilishning salbiy oqibati, o‘tkir jismoniy, ruhiy va ruhiy charchashga olib keladigan jiddiy va stressli holat sifatida izohlaydi [1].

Keyinchalik tadqiqotchilar ushbu sindromni kasbiy faoliyat bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan murakkab psixologik jarayon sifatida baholaganlar.

Maslach va Jackson tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida emotsional kuyish sindromi uch asosiy komponentdan iborat ekanligi aniqlangan [2].

Hissiy holdan toyish – bu holat tana resurslarining kamayishi va ish paytida va boshqalar bilan muloqotda doimiy stressli vaziyatlarga duchor bo‘lish natijasida yuzaga keladigan jismoniy va hissiy charchoqdan kelib chiqadi. Inson sog‘lig‘iga zarar yetkazmasdan samarali ishlashga imkon beradigan holatga qaytish uchun o‘zida resurslar va energiya topa olmaydi.

Depersonalizatsiya – bu o‘zining xatti-harakatlarida, boshqalarga nisbatan shafqatsizlikda, o‘z mehnatining ob’ektida va boshqalar bilan buzilgan munosabatlarda namoyon qiladi. Depersonalizatsiya endi shunga o‘xshash ‘‘sinizm’’ tushunchasi bilan almashtirilmoqda. Bu, shuningdek, boshqalarga kuchli qaramlik va uni qabul qiluvchilarga nisbatan salbiy munosabat sifatida ham namoyon bo‘lishi mumkin.

Kasbiy samaradorlikning pasayishi – bu o‘zining professional muvaffaqiyatlari va yutuqlarini salbiy baholashda, o‘zini qadrlash tuyg‘usining pasayishida va o‘z imkoniyatlarining cheklanishida namoyon bo‘ladi.

Baron Perlman va E. Alan Hartman mehnat qobiliyatining pasayishini kasbiy stress nuqtai nazaridan ko‘rib chiqadigan modelni taklif qilishdi [3].

Charchoqning uch o‘lchami stressning uchta asosiy simptom toifasini aks ettiradi:

1. fiziologik, jismoniy alomatlarga (jismoniy charchoq) qaratilgan;

2. affektiv-kognitiv, munosabat va his-tuyg‘ularga qaratilgan (emotsional charchoq, depersonalizatsiya);

3. xulq-atvor, simptomatik xatti-harakatlar turlariga qaratilgan (depersonalizatsiya, ish unumdorligining pasayishi).

Model stress rovojlanishining to‘rt bosqichini o‘z ichiga oladi.

Birinchi bosqich ishdagi vaziyatning stressga qanchalik hissa qo‘shishini aks ettiradi. Stressni keltirib chiqaradigan ikkita eng ehtimoliy vaziyat mavjud. Birinchi tur - bu ishchining ko‘nikmalari va qobiliyatlari qabul qilingan yoki haqiqiy professional talablarni qondirish uchun yetarli bo‘lmagan payt. Ikkinchi tur - bu ish ishchining kutganlari, ehtiyojlari yoki qadriyatlariga javob bermagan payt. Ishchining kasbiy malakasi, uning kutganlari va ishdagi vaziyatlarning talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlik stressning rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Ikkinchi bosqich stressni idrok etish va boshdan kechirishni o‘z ichiga oladi. Ko‘pgina stressli vaziyatlar odamlarni o‘zlarini stressli deb hisoblashlariga olib kelmaydi. Birinchi bosqichdan ikkinchi bosqichga o‘tish stress omillarining sub’ektiv baholanishiga, shaxsiy resurslarga, rol va tashkiliy o‘zgaruvchilarga bog‘liq.

Uchinchi bosqich stressga javoblarning uchta asosiy sinfini (fiziologik, affektiv-kognitiv, xulq-atvor) o‘z ichiga oladi.

To‘rtinchi bosqich stressning oqibatlarini ifodalaydi. Surunkali hissiy stressning ko‘p qirrali tajribasi sifatida charchoq to‘rtinchi bosqichda bo‘lib, uzoq davom etadigan stressga reaktsiya natijasini ifodalaydi.

Ijtimoiy xodimlarda emotsional kuyish sindromining yuzaga kelishiga bir qancha omillar sabab bo‘ladi. Eng birinchi navbatda tashkiliy omillarning ko‘pligi. Bizga ma’lumki, mamlakatimizda ijtimoiy soha endi rivojlanayotgan soha hisoblanadi. Shuning uchun ham hozirgi kunda ijtimoiy xodimlarning yetarli darajada emasligini bilamiz. Natijada xodimlarda ish yuklamalari hajmining me’yordan ortiqligi, aniq vazifalar va mas’uliyat chegarasining belgilanmaganligi, rahbariyat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning yetarli emasligi, ish va dam olish rejimining buzilishi kabi bir qancha omillarni keltirib o‘tish mumkun. Ijtimoiy xodimlar turli darajadagi aholi qatlamlari bilan ishlaydilar. Bir kunda turli toifadagi insonlar bilan yuzlashadilar.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy xodimlar faoliyati doimo insonlar bilan bevosita muloqot, muammoli vaziyatlarni hal qilish va murakkab ijtimoiy muhitda ishlashni talab qiladi. Shu sababli, ular kasbiy faoliyat davomida emotsional kuyish sindromi (burnout) xavfiga ko‘proq duch keladilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, emotsional kuyish sindromi uch asosiy komponentdan iborat:

Emotsional charchoq – doimiy psixologik va ruhiy zo‘riqish natijasida hosil bo‘ladi.

Depersonalizatsiya – ish faoliyatida insonlarga nisbatan sovuqqonlik, befarqlik va hissiy masofa paydo bo‘ladi.

Shaxsiy muvaffaqiyatning pasayishi – ish samaradorligi va kasbiy qoniqish darajasining kamayishi kuzatiladi.

Emotsional kuyish sindromining yuzaga kelishiga quyidagi omillar sabab bo‘ladi: ortiqcha ish yuklamasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi, ish sharoitining murakkabligi, shuningdek, shaxsiy stressni boshqarish ko‘nikmalarining pastligi.

Shuningdek, kasbiy emotsional kuyish nafaqat ijtimoiy xodimning ruhiy va jismoniy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, balki xizmat sifatiga ham zarar yetkazadi, mijozlar bilan muloqot

sifatini pasaytiradi va ijtimoiy tizimlarda samaradorlikni kamaytiradi.

Oldini olish va kamaytirish yo‘llari sifatida:

Kasbiy va psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish;

Ish yukini va majburiyatlarni optimallashtirish;

Professional qo‘llab-quvvatlash tizimlarini joriy etish;

Stressni boshqarish va emotsional barqarorlikni oshirish bo‘yicha treninglar o‘tkazish;

Ijtimoiy himoya va motivatsiya mexanizmlarini takomillashtirish tavsiya etiladi.

Ijtimoiy xodimlar faoliyatida emotsional kuyish sindromi xavfini kamaytirish va ularning ruhiy-barqarorligini saqlash tizimli yondashuv va professional strategiyalarni talab qiladi. Bu esa nafaqat xodimlarning shaxsiy farovonligini, balki jamiyatdagi ijtimoiy xizmatlar sifatini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Freudenberger H.J. Burnout: The High Cost of High Achievement. New York, 2014.
2. Maslach C., Leiter M.P. The Truth About Burnout. San Francisco, 2016.
3. Perlman, B., & Hartman, E. A. (1982). Burnout: Summary and future research. Human Relations, 35(4), 283–305.

O’ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGANTLIGINING O’RNI

Qurvonaliyeva Gulzoda
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Abdusalomov Muhriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini isloh etish va rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Agentlik faoliyatining asosiy yo‘nalishlari, ijtimoiy xizmatlar tizimini takomillashtirishdagi ahamiyati hamda aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashdagi mexanizmlar ilmiy-uslubiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, milliy agentlik, aholi farovonligi, ijtimoiy siyosat, davlat qo‘llab-quvvatlashi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Aholining kam ta’minlangan, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda institutsional mexanizmlarni kuchaytirish zarurati mavjud. Shu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi markaziy bo‘g‘in sifatida faoliyat yuritmoqda. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Ilgari ijtimoiy yordam funktsiyalari tarqoq holda turli vazirliklar (Sog‘liqni saqlash, Xalq ta’limi, Bandlik vazirliklari) o‘rtasida bo‘lingan edi. Bu esa yordamga muhtoj qatlamni qamrab olishda byurokratiya va samarasizlikka olib kelardi. 2023-yilda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi "ijtimoiy davlat" tamoyilini amalga oshirishda muhim qadam bo‘ldi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlarning bugungi bosqichi nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yaxshilash, balki inson qadrini amalda ta’minlashga qaratilgani bilan ajralib turadi. Mening fikrimcha, uzoq yillar davomida mamlakatimiz ijtimoiy himoya tizimi "passiv yordam" modeliga asoslanib qolgan edi, ya’ni davlatning roli faqat nafaqa to‘lash yoki moddiy yordam berish bilan cheklanardi. Bu esa aholining ma’lum qatlamida bo‘qimandalik kayfiyatini shakllantirib, ularni og‘ir hayotiy vaziyatdan olib chiqishda samarasiz vositaga aylangan edi. Shaxsiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi bu eskirgan yondashuvni "faol va kompleks yordam" modeliga o‘zgartirish yo‘lidagi strategik burilish bo‘ldi. Agentlikning asosiy kuchi — tarqoq bo‘lgan ijtimoiy funksiyalarni bitta nuqtada birlashtirib, har bir muhtoj fuqaroga "keys-menejment" (individual yondashuv) asosida qarashidadir. Bugungi kunda ijtimoiy xodim endi shunchaki hujjat yig‘uvchi emas, balki insonning hayotini o‘zgartiruvchi motivator va koordinatorga aylanishi kerak. Ushbu maqolada Agentlik faoliyati orqali byurokratiyaning kamayishi va ijtimoiy xizmatlarning raqamlashtirilishi davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonch ko‘prigini qanchalik mustahkamlayotgani tahlil qilinadi. 2026-yilga kelib bu tizimning to‘liq avtomatlashishi "ijtimoiy adolat" tamoyilini yangi bosqichga olib chiqishi kutilmoqda.

Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, Agentlikning 2024-2025 yillardagi statistik

hisobotlari hamda xalqaro tashkilotlarning (BMT, UNICEF) ijtimoiy himoya bo‘yicha tavsiyalari qiyosiy tahlil qilindi. "Inson" markazlari faoliyati va "Ijtimoiy karta" loyihasining joriy etilish jarayoni monitoring qilindi. Ushbu tizimning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

Sinov bosqichi: 2024-yil dekabr oyidan boshlab Toshkent shahri va Yangiyo‘l tumanida tajriba tariqasida yangi tayinlangan ijtimoiy to‘lov oluvchilarga ijtimoiy kartalar tarqatila boshlandi. Huquqiy asos: Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 27-dekabrdagi 897-sonli qarori bilan "Ijtimoiy karta" tizimini joriy etish choralari belgilangan. Vazifasi: Ushbu karta bir vaqtning o‘zida ham bank kartasi, ham shaxsni tasdiqlovchi hujjat (ID) vazifasini o‘taydi. U 10 dan ortiq hujjatlarni (nogironlik guvohnomasi, pensiya daftarchasi, talabalik guvohnomasi va h.k.) almashtiradi. Imtiyozlar: Karta egalari jamoat transportidan bepul foydalanish, kommunal xizmatlar, elektr va gaz uchun kompensatsiya olish hamda ayrim tovarlar (go‘sht, yog‘, dori-darmon) uchun QQSni bir kun ichida qaytarib olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Muddatlar: 2025-yil 1-apreldan: Transport va boshqa sohalardagi imtiyozlar tizimga biriktiriladi. 2025-yil 1-oktabrdan: Barcha ijtimoiy to‘lovlar, subsidiyalar va grantlar faqat ijtimoiy karta orqali amalga oshiriladi. 2026-yil boshidan: Mamlakatdagi barcha ijtimoiy imtiyozlardan foydalanish to‘liq ijtimoiy kartaga bog‘lanadi. Hozirda muhtoj oilalar ushbu kartani olish uchun "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlariga murojaat qilishlari yoki elektron tarzda ariza topshirishlari mumkin.Ushbu tadqiqotni o‘tkazishda tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy metod va statistik ma’lumotlarni interpretatsiya qilish usullaridan foydalanildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining so‘nggi yillardagi ijtimoiy sohadagi farmonlari va Agentlikning 2024–2025-yillardagi amaliy hisobotlari asosiy manba bo‘lib xizmat qildi. Mening shaxsiy yondashuvimga ko‘ra, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini faqatgina ajratilgan mablag‘lar miqdori bilan o‘lchash yetarli emas. Shuning uchun metodologiyamizda "manzillilik va natijadorlik" indikatoriga alohida urg‘u berildi. Men Agentlik faoliyatini baholashda quyidagi metodologik jihatlarni eng muhim deb hisoblayman: Sifat o‘zgarishini baholash: Tadqiqotda ijtimoiy xizmat oluvchilarning "ijtimoiy qaramlik"dan "mustaqil iqtisodiy faollik"ka o‘tish darajasi tahlil qilindi. Bu metod yordamning qanchalik to‘g‘ri yo‘naltirilganini

ko‘rsatadi. Inson omili tahlili: "Inson" markazlaridagi ijtimoiy xodimlarning professional kompetensiyasini o‘rganish metodidan foydalandim. Qiyosiy monitoring: 2023-yilgacha bo‘lgan tarqoq tizim bilan hozirgi markazlashgan tizimning samaradorligi o‘zaro qiyoslandi.

O’ylashimcha , tadqiqotning metodologik asosi sifatida "Ijtimoiy karta" loyihasining joriy etilishi va uning "shaffoflik indeksi"ga ta’sirini o‘rganish, 2026-yilga borib tizimdagi korrupsion xavflarning qanchalik minimallashishini bashorat qilish imkonini beradi. Bu yondashuv ijtimoiy himoyani shunchaki iqtisodiy xarajat emas, balki inson kapitaliga kiritilgan investitsiya sifatida baholashga xizmat qiladi.

Agentlik faoliyati natijasida quyidagi ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi: Boshqaruvning markazlashuvi: 20 dan ortiq ijtimoiy xizmatlar Agentlik tasarrufiga o‘tkazildi Mahalla darajasidagi xizmat: Har bir tuman va shaharda "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari tashkil etilib, professional ijtimoiy xodimlar faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Raqamlashtirish: "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi yaratildi. Bu orqali yordamga muhtoj shaxslarni aniqlash muddati 3 barobarga qisqardi. Ijtimoiy sug‘urta: 2024-2026 yillarga mo‘ljallangan ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi mexanizmlari ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan 2024–2025-yillarda amalga oshirilgan islohotlar 2026-yilga kelib tizimli samaradorlikni yangi bosqichga olib chiqdi. Asosiy natijalar quyidagilarda namoyon bo‘lmoqda:

Ijtimoiy xizmatlarning raqamli transformatsiyasi: "Ijtimoiy karta" tizimi 2026-yil boshidan mamlakat bo‘ylab to‘liq joriy etildi. Natijada, 70 dan ortiq ijtimoiy xizmat va yordamlar inson omilisiz, avtomatik tarzda ko‘rsatilmoqda. Manzillilikning oshishi: "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi orqali yordamga muhtoj oilalarni aniqlash darajasi 95% gacha yetdi. Bu ilgari yordamdan chetda qolib ketgan "ko‘rinmas" muhtoj qatlamni qamrab olish imkonini berdi.

"Inson" markazlari samaradorligi: Mahalla darajasidagi 250 dan ortiq markazlar orqali har bir og‘ir vaziyatdagi oila uchun individual reabilitatsiya rejalari ishlab chiqildi. Mening fikrimcha, ushbu natijalar ichida eng inqilobiysi — ijtimoiy yordamni taqsimlashda byurokratiyaning butunlay yo‘q qilinganidir. Shaxsiy kuzatuvlarimga

tayanib aytishim mumkinki, ilgari fuqarolar o‘z haq-huquqlarini isbotlash uchun o‘nlab idoralardan ma’lumotnoma yig‘ishga majbur bo‘lar edi. Bugungi kunda esa tizimning o‘zi muhtoj insonni topib borayotgani — bu davlatning fuqaroga bo‘lgan munosabati tubdan o‘zgarganining isbotidir.

Shuningdek, shuni ta’kidlashni istardimki, "Ijtimoiy karta" loyihasi nafaqat to‘lov vositasi, balki shaffoflik filtri bo‘lib xizmat qilmoqda. 2026-yilgi statistik tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, ijtimoiy to‘lovlarni maqsadli sarflashda yo‘qotishlar va korrupsion xavflar deyarli nol darajaga tushdi. Bu esa tejalgan mablag‘larni ijtimoiy sohaning boshqa infratuzilma loyihalariga yo‘naltirish imkoniyatini yaratdi.

Shaxsiy tahlilim shuki, natijalar shunchaki raqamlarda emas, balki aholining ijtimoiy himoya tizimiga bo‘lgan ishonchi ortganida va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish vaqti o‘rtacha 15 kundan 1 kungacha qisqarganida yaqqol ko‘rinmoqda

Agentlikning asosiy yutug‘i — ijtimoiy himoyaga faqat "pul berish" (nafaqa) deb emas, balki insonni og‘ir vaziyatdan chiqarish (reabilitatsiya) deb qarashidir. Biroq, tizimda kadrlar tayyorlash va ijtimoiy xodimlarning professional malakasini oshirish masalasi dolzarbligicha qolmoqda [7]. Shuningdek, 2026-yilga borib barcha ijtimoiy to‘lovlarni yagona "Ijtimoiy karta" orqali amalga oshirish rejalashtirilgan, bu esa korrupsion holatlarni butunlay yo‘q qilishga xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati natijasida O‘zbekistonda ijtimoiy siyosatning "faol model"i to‘liq shakllandi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya endi nafaqat muammoga reaktsiya bildirish, balki muammoni oldindan aniqlash (proaktiv) tizimiga aylandi. Mening shaxsiy nuqtayi nazarimga ko‘ra, 2026-yilda ijtimoiy himoya tizimidagi eng katta transformatsiya — bu ijtimoiy xodimlarning jamiyatdagi maqomi o‘zgarganidir. Ilgari ijtimoiy xizmat faqat "kam ta’minlanganlarga pul berish" deb tushunilgan bo‘lsa, bugun u professional psixologik qo‘llab-quvvatlash, huquqiy yordam va reabilitatsiyani o‘z ichiga olgan kompleks jarayonga aylandi. Fikrimcha, aynan professional ijtimoiy ish institutining shakllanishi Agentlikning eng muhim yutug‘idir. Shaxsiy tahlillarim shuni ko‘rsatmoqdaki, tizimning kelajakdagi barqarorligi ikki asosiy omilga bog‘liq bo‘ladi: Ma’lumotlar integratsiyasi: "Ijtimoiy karta" orqali to‘planayotgan "Big Data" (katta

ma’lumotlar) asosida har bir hududning "ijtimoiy portreti"ni yaratish mumkin. Bu esa davlat byudjetini hududiy ehtiyojlardan kelib chiqib, aniqroq rejalashtirish imkonini beradi. Xususiy sektor bilan hamkorlik: Davlat barcha ijtimoiy yukni o‘z zimmasiga olishi qiyin. Mening fikrimcha, 2026-yildan keyingi bosqichda ijtimoiy xizmatlar bozoriga autsorsing asosida nodavlat sektor va xususiy tadbirkorlarni kengroq jalb qilish kerak. Bu raqobatni keltirib chiqaradi va xizmat ko‘rsatish sifatini yanada oshiradi. Shu bilan birga, shuni ta’kidlash joizki, raqamlashtirish qanchalik yuqori bo‘lmasin, "insoniy munosabat" (human touch) ijtimoiy sohaning o‘zagi bo‘lib qolaveradi. Ijtimoiy karta byurokratiyani yo‘qotdi, biroq ijtimoiy xodimning oila bilan bevosita ishlashi, ularning hissiy va ruhiy holatini tushunishi raqamli algoritmlardan ustun turishi kerak. Xulosa qilib aytganda, Muhokama qilingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonni "ijtimoiy davlat" sifatidagi xalqaro reytinglardagi o‘rnini mustahkamlab, aholining turmush sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qiluvchi asosiy drayverga aylandi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda aholining zaif qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlashning yagona vertikal tizimini yaratdi. Bu tizim ijtimoiy xizmatlarni aholiga yaqinlashtirish va davlat resurslaridan samarali foydalanish imkonini bermoqda. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini transformatsiya qilish jarayoni Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati misolida yangi sifat bosqichiga ko‘tarildi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 2026-yilga kelib mamlakatda "ijtimoiy davlat" modelining mustahkam poydevori yaratildi. Mening shaxsiy xulosamga ko‘ra, Agentlikning tashkil etilishi shunchaki tashkiliy o‘zgarish emas, balki davlatning fuqaro oldidagi mas’uliyatini anglashidagi falsafiy o‘zgarishdir. Fikrimcha, tizimning eng katta yutug‘i — ijtimoiy yordamni "shafqat" ob’ektidan "huquq" darajasiga olib chiqqanidir. Ya’ni, bugungi kunda fuqaro yordam so‘rab idoralarda sargardon bo‘lmayapti, balki davlat tizimi "Ijtimoiy karta" va raqamli monitoring orqali muhtoj insonning huquqlarini ta’minlash uchun o‘zi harakat qilmoqda. Tadqiqot natijasida shakllangan shaxsiy taklifim shuki, kelgusida tizimni yanada takomillashtirish uchun quyidagilarga e’tibor qaratish lozim: Ijtimoiy moslashuv: Asosiy e’tiborni nafaqat moddiy yordamga, balki muhtoj qatlamni kasb-hunarga o‘rgatish va mehnat bozoriga

integratsiya qilish orqali ularni "ijtimoiy qaramlik"dan to‘liq chiqarishga qaratish lozim. Mahalla instituti bilan sinergiya: "Inson" markazlari va mahalla yettiligi o‘rtasidagi hamkorlikni faqat hujjat almashinuvi emas, balki har bir xonadonning ijtimoiy sog‘lomligini ta’minlovchi yaxlit mexanizmga aylantirish zarur. Yakuniy fikrimcha, 2026-yil boshidan to‘liq quvvat bilan ishlayotgan "Ijtimoiy karta" tizimi va Agentlikning vertikal boshqaruv modeli O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasida ijtimoiy innovatsiyalar bo‘yicha yetakchiga aylanganini isbotladi. Ushbu tizim inson kapitalini asrash va rivojlantirish orqali mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini ta’minlovchi eng ishonchli kafolat bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga oid farmonlari.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF-82-sonli "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi Farmoni.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi rasmiy sayti - ihma.uz.

4.UNICEF Uzbekistan. "Social Protection System in Uzbekistan: Evaluation and Recommendations". 2024.

VIRTUAL MAKONDA AXLOQIY TAFAKKUR TRANSFORMASIYASI MUAMMOSI

Xoliqova Pokiza Xurshid qizi
Samarqand davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola virtual axloq tushunchasini ma’nosi yoritilgan. Axborotlashgan jamiyatda virtual olamning axloqga ta’siri to‘g‘risida ilmiy ma’lumot berilgan. Virtual makonda axloqiy tafakkur tushunchasining tarixiy taraqqiyoti yoritib berilgan. Raqamli jamiyat sharoitida virtual olamning ta’siri asosida axloq kategoriyalari kengayib o’zgarib borayotgani mazkur maqolada tahlil qilingan. Axbarotlashgan jamiyat kategoriyasi masalasi ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: virtuallik, bilish, epistemologiya, virtual reallik, virtual obraz, axborot.

Dunyoning qator rivojlangan mamlakatlarida virtual olam muammolari, jumladan, virtual axloqqa oid ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqotchilar virtual muammo turlari, «real jamiyat -virtual jamiyat», «real jamiyat - virtual shaxs», munosabatlari, virtual olamda axloqiy me’yorlar, umuminsoniy tamoyillarning nazariy-metodologik jihatlari, ma’naviy-axloqiy dunyoqarash muammolariga alohida e’tibor qaratmoqdalar. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda virtual olam muammolari, ularning salbiy oqibatlarini bartaraf etishga jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Virtual olamdagi muammolar echimiga milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida yondashilmoqda. Bunda, ayniqsa, yoshlarning axloqiy tarbiyasini yuksaltirish, ularning zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini faol sub’ektiga aylanib borishi barobarida ma’naviy-axloqiy jihatdan yuksalishiga, shaxsiy manfaatlarni emas, balki inson qadr-qimmatini ustun qo‘yishga yo‘naltirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Davlatimiz rahbari SHavkat Mirziyoev ta’kidlaganidek: «... yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo, biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda» . Aynan, virtual olamdagi axloqiy tamoyillarning rivojlanishi yoshlarning nafaqat ijtimoiy, ma’naviy, axloqiy, balki iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishga ham xizmat qiladi.

Virtual olamni axloqiy muammolarini o‘rganish zarurati o‘tgan asrning oxirida paydo bo‘lgan va shu kungacha butun jamoat tashkilotlari va tadqiqotchilarining o‘rganish ob’ekti hisoblanadi. Hech shubha yo‘qki, Internet orqali muloqot qilishda “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” da belgilangan ba’zi bir talablarga rioya qilish zarur. Virjiniya SHi, 1994 yildagi o‘zining Netiquette asarida, virtual aloqa uchun 10 ta asosiy odob-axloq qoidalarini shakllantirgan, aksariyat hollarda bu shunchaki chaqiruv sifatida qabul qilinadi xalos.

Hozirgi davrda odob-axloq me’yorlari va xulq-atvor qoidalariga rioya qilishni ta’minlaydigan mexanizmlarni yaratish muammosini hal qilish uchun mo‘ljallangan klassik odob-axloq qoidalariga asoslangan tizimni yaratish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda virtual aloqaning turli shakllari uchun axloqiy qoidalar ishlab chiqilgan ammo ular faqat tavsiyaviy xarakteriga ega bo‘lib qolgan

ya’ni axloqiy huquqbuzarliklar uchun aniq jazo turlari belgilab qo‘yilmagan. SHu boisdan mamlakatimiz jamiyatshunos olimlari tomonidan ayni shu yo‘nalishdagi muammolarni ilmiy nuqtai-nazardan o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Virtual olam tushunchasining mazmun-mohiyati va uni o‘rganishga doir falsafiy-axloqiy yondashuvlarning qiyosiy tahlili, virtual voqelik haqidagi falsafiy-axloqiy qarashlar evolyusiyasi hamda hozirgi davrda virtual axborot vositalaridan foydalanishning ma’naviy-axloqiy tamoyillari batafsil o‘rganilgan.

“Virtual olam”ning dastlabki g‘oyalari turli diskurslarda yaratildi. “Virtual olam” konsepsiyasi va amaliyoti vujudga kelish va rivojlanishning: amerikacha yoshlar aksilmadaniyatida, kompyuter sanoatida, adabiyotda (ilmiy fantastika) , harbiy ishlanmalarda, koinot tadqiqotlarida, san’at va dizaynda kontekstlariga ancha turli tuman ega. Bir qator psixologik v muhandislik-psixologik tadqiqotlarning rivojlanishi va turli texnik tizimlar hamda muhitlarda inson anglashi hodisasi tadqiq qilingan ishlanmalar XX asrning 60 yillarida virtual olamni vujudga kelishiga sharoit yaratdi, shuningdek oddiy olam hodisalarining hayoloti vujudga kelishi uchun kibernetik va boshqa texnik qurilmalarda yaratilishi zarur bo‘lgan sun’iy sharoitlar ham paydo bo‘ldi. Tilga olingan sharoitlar 70 yillarning o‘rtalariga kelib endilikda texnikada virtual olamni yaratish g‘oyasi shakllanishiga imkon yaratdi. Insonga virtual hodisalarni huddi asl hodisalardek qabul qilishi va harakatlanishi uchun alohida texnik vositani yaratish vazifasi qo‘yildi, biroq shu asnoda agar ularda inson harakati mavjud bo‘lsa aniq qiyofalar oddiy sharoitlarda qanday o‘zgarsa, virtual hodisalar ham shunday o‘zgarishi lozim edi. SHu boisdan ham G.Pomerans ta’kidlaganidek, virtual hodisalar ta’siri sabab bugungi yosh avlod “internetga tobora tobe sifatida bog‘lanib qolmoqda va o‘zi sezmagan holda unga tobe bo‘lib qolmoqda. Oqibatda go‘yoki erkin ko‘ringan bunday qatlamni xohlagan kuyga solib o‘ynatish mumkinligini bugungi hayotning o‘zi ko‘rsatib turibdi” .

Axborot texnologiyalarining asosiy jihati shundaki, u nafaqat axloqiy munozaraning mavzusi, balki munozaraning o‘zida ham vosita sifatida foydalanila boshlanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari va ilovalari muammolarni avtomatik ravishda echish qobiliyatiga ega bo‘lganligi sababli, axloqiy munozaralar bu muammolarning bir turi

bo‘lib, axloqiy fikrlashga qodir bo‘lgan texnologiya paydo bo‘lishidan oldin bu faqat vaqt masalasi edi. Ushbu texnologiya hali boshlang‘ich bosqichida, lekin bir qator juda qiziqarli axloqiy xususiyatlarga ega, ular quyida tavsiflanadi. YAqin o‘n yilliklarda bu soha ko‘plab yutuqlarni namoyish etishi mumkin va bu voqealar sodir bo‘lganda, axloqshunoslar ularga diqqat bilan e’tibor berishlari kerak bo‘ladi. Syuzan va Maykl Andersonlar "Mashina etikasi" (2011) nomli kitobida ushbu mavzu bo‘yicha bir qator maqolalarni to‘plashdi va Rochi Luppitsini o‘zining "Texnoetikani tadqiq qilish bo‘yicha qo‘llanma" (2009) antologiyasida ushbu mavzuga bag‘ishlangan.

Patrik Grim uzoq vaqtdan beri falsafa falsafiy fikrlash tajribalarini avtomatlashtirish va aks ettirish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanishi kerak. Piter Danielson, shuningdek, "Ratsionallik, axloq va evolyusiyani modellashtirish" kitobidan boshlab ushbu mavzu bo‘yicha ko‘plab nashrlarning muallifi hisoblanadi. Axloqni hisoblash nazariyasiga bag‘ishlangan dastlabki tadqiqotlarining aksariyati oddiy sun’iy intellekt sub’ektlari va sun’iy hayot o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlarning paydo bo‘lishini aniqlashtirish uchun kompyuter modellaridan foydalanishga qaratilgan . Luciano Floridi va Sanders hisoblash nazariyasida qo‘llaniladigan ma’lumotlar falsafaning ba’zi mashhur axloqiy paradokslarini, masalan, yovuzlik tabiatini hal qilishga qodir bo‘lgan kuchli g‘oya bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydilar. Ular falsafada ma’lum bo‘lgan axloqiy va tabiiy yovuzlik tushunchalariga uchinchi konsepsiyani qo‘shishni taklif qiladilar ("YOmonlik muammosi" maqolasiga qarang) - sun’iy yovuzlik. Floridi va Sandersning ta’kidlashicha, shu bilan biz sun’iy sub’ektlarning harakatlarini baholay olamiz ... axloqiy nuqtai nazardan ularning yaxshi yoki yomonligini aniqlash mumkin, hatto biologik aqlli ishtirokchilar bo‘lmagan taqdirda ham, bu sun’iy sub’ektlarga yovuzlikdan (yoki yaxshilikdan) ko‘proq narsani qilish, balki uni "qabul qilish" yoki undan "azoblanish" imkonini beradi. YOmonlikni axborotni ajratish orqali baholash mumkin, bu erda doimiy ma’lumot yo‘qotilishi yomon va ma’lumotlarning saqlanib qolishi yaxshi. Ushbu g‘oya bizni ma’lum bir harakatning axloqiy oqibatlarini axborot muhitida baholash uslubiga yaqinlashtiradi .

Zamonaviy axborot texnologiyalari bazasida global virtual reallikni yaratishda, unda mazkur hamjamiyat tarixiy tarkib topgan va amal qilgan an’anaviy virtual reallikning tayanch elementlarining

zamonaviy kompyuterlashgan axborot makoniga integrallanishi sodir bo‘ladi. YA’ni bunda gap turmush kechirishning yangi sohasiga inson avval boshdan ramziy bir mavjudot sifatida yashab kelayotgan va shu sababli uning olami ham qandaydir bir sun’iy, qo‘lda yaratilgan olam bo‘lgan (turmush kechirish va mehnat predmetlarining yaratilgan olami, ertaklar, afsonalar, madaniyat olami va umuman olganda – odamning o‘zi tomonidan yaratilgan olam, bu ma’noda ham u virtualdir) o‘sha sun’iy reallikni mos ravishda ko‘chirib o‘tkazish ustida boradi. Vaholanki bu olam to‘liq realdir (mavjuddir), hech bo‘lmaganda shu ma’noda realki, bevosita his-tuyg‘ular orqali qabul qilish realligining o‘rnini to‘ldira oladi. T.Stouner ta’kidlaganidek: «bozor-tartibsiz boshqaruvining axborot maydoniga alohida jamiyatlar hamda sivilizatsiya shakllarida kirib kelishi, axborot va bilimlarning mahsulotga aylanib qolishi ongli ravishda yolg‘on axborotlarni ishlab chiqish jarayoniga olib keldi. Axborot hamjamiyatlarining yuzaga kelishi bilan birgalikda alohida jamiyatlar va sivilizatsiyalar, shu jumladan milliy etnik arxetiplar taraqqiyotining, mavjud qadriyatlar va axloq tizimlarining ijtimoiy genetik mexanizmlarini buzishga qaratilgan axborot urushlari fenomeni paydo bo‘ldi” .

Hozirgi kunda jamiyatni axborotlashtirish va kompyuterlashtirish tobora keng quloch ochmoqda. Kompyuterlar inson faoliyatining barcha sohalarida o‘z o‘rnini mustahkamlab borishi bilan birga insonning psixologiyasiga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Bu holatda inson (foydalanuvchi) axborot texnologiyasi bilan ishlashnigina bilmasdan, balki undan foydalana olish madaniyatiga ega bo‘lishi kerak. Axborot bilan ishlash madaniyati esa o‘z navbatida foydalanuvchidan: maqsadni belgilash orqali masalaning echimini to‘g‘ri topish; avtomatlashtirilgan qidiruv tizimlaridan foydalangan holda axborotni qidirish, saqlash va qayta ishlash malakasiga ega bo‘lish; birinchi va ikkinchi darajali axborotni farqlay bilish; axborotni tartiblash, tizimlashtirish va uning tarkibi haqida ma’lumotga ega bo‘lish; axborotni yahlit bir ko‘rinishda tasavvur qila olish hamda uning qismlari o‘rtasida assotsiativ aloqalarni o‘rnata olish; axborotlashtirish borasida nazariy va amaliy bilimlarning uyg‘unligini ta’minlash; axborotni bir ko‘rinishdan boshqa ko‘rinishga o‘tkaza olish, masalan, og‘zaki axborotni elektron ko‘rinishga va h.k.larni talab qiladi. Faqat shu kabi talablarni bajarish

orqali biz foydalanuvchilarni axborotlashtirish va kompyuterlashtirishning turli salbiy oqibatlaridan saqlay olishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М, Тўраев А.Б. -Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015.-150 б.
2. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Илғор педагогик технологиялар. - Т.: Ўқитувчи, 2004.
3. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. - Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013. – 115 б.
4. Helm Michel. The MeTaphisics of virtual reality // Virtual reality, practice and promise Westport and London. 1991.-P. 27-33:
5. Hammet F. Virtual reality and the exploration of super special. Carmel Indiana Sams Publishing N.Y. 1993

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ СРЕДСТВАМИ МУЛЬТИМЕДИА НА ПРИМЕРЕ ТЕМЫ «РЕФОРМЫ В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН»

Омонова Зарнигор Туражон кизи,
Научный сотрудник Наманганского педагогического института

Аннотация: В данной статье рассматривается применение мультимедийных средств при изучении актуальной и практически ориентированной темы – «Реформы в социальной сфере в Республике Узбекистан», ставшей одним из ключевых направлений построения Нового Узбекистана. В условиях цифровизации образования методика преподавания истории научно обосновывается всё активнее опираения на мультимедийные технологии, которые позволяют преодолеть абстрактность исторического материала, повысить мотивацию учащихся и сформировать более глубокое понимание процессов общественного развития.

Ключевые слова: Стратегия «Новый Узбекистан – 2030», цифровизация, визуализация, модернизация, мультимедиа, социальная сфера, цифровые инструменты, видеоконтент,

интерактивные карты, цифровые архивы, онлайн-курсы, викторины.

В эпоху цифровизации и Стратегии «Новый Узбекистан – 2030» возрастает потребность в формировании исторического сознания молодёжи через современные средства. Традиционные лекции не обеспечивают достаточную визуализацию и эмоциональное вовлечение при изучении новейшей истории собственной страны.

Модернизация системы вузовского образования – это ответ на вызов времени, которое требует наличия у выпускников вузов таких качеств, как самостоятельное мышление, креативность, конструктивность и компетентность. У будущего профессионала за годы учебы в вузе должны сформироваться стремление к самообразованию на протяжении всей жизни, умение принимать самостоятельные решения, понимание необходимости использования в практической деятельности новейших технологий. Кроме того, выпускник вуза должен уметь адаптироваться в будущей профессиональной и социальной сферах, обладать способностью работать в команде, быть готовым к перегрузкам, стрессовым ситуациям и владеть навыками быстрого выхода из них [2]. Стремление к визуальному восприятию как общее культурное явление, характерное для современного этапа развития цивилизации приводит к тому, что зачастую в процессе информационной коммуникации зрительный знак преобладает над текстовым [3.2016:С.38]. В настоящее время никто не станет оспаривать тот факт, что использование мультимедийных технологий оказывает заметное влияние на содержание формы и методы обучения. Мультимедийность облегчает процесс запоминания, позволяет сделать занятие более интересным и динамичным, «погрузить» студента в обстановку какой-либо исторической эпохи, периода, создать иллюзию соприсутствия, сопереживания, содействует становлению объёмных и ярких представлений о изучаемом временном пласте.

Особенно важно положение о том, что итогом изучения истории должны стать не только прочные знания, но и умение объяснить события прошлого и установить причинно-

следственные связи с учетом объективных и субъективных факторов развития общества, а также умение аргументировать свою собственную позицию [4.2007:С.75-76].

Как отмечает президент Шавкат Мирзиеев: «Основными задачами социального государства являются защита от безработицы, гарантированное качественное образование, квалифицированная медицинская помощь, равные возможности для всех, всесторонняя поддержка семей, детей, женщин, пожилых людей, лиц с инвалидностью. В социальном государстве никто не останется без внимания и не окажется один на один со своими проблемами»[1.2023:С.470].

Актуальность исследования обусловлена несколькими взаимосвязанными процессами. Главная цель социальной сферы – улучшение качества жизни населения – достигается именно через реализацию принципа, согласно которому государство обеспечивает поддержку каждому гражданину, не допуская, чтобы он остался без помощи и внимания в сложных обстоятельствах. В связи с этим во-первых, в Республике Узбекистан с 2017 года реализуется масштабная программа построения Нового Узбекистана, в рамках которой социальная сфера претерпела кардинальные позитивные изменения: уровень бедности сократился, охват дошкольным образованием вырос, охват высшим образованием возрастает, внедрены системы «Темир дафтар», «Аёллар дафтари», «Махаллабай», запущена адресная социальная защита, существенно расширены возможности для женщин и молодёжи, создана новая архитектура социальной справедливости.

Указом Президента Республики Узбекистан от 1 июня 2023 г. при президенте Узбекистана образовано Национальное агентство социальной защиты. Оно призвано обеспечить права граждан на социальную защиту и кардинально улучшить качество социальных услуг. Агентству передаются соответствующие подразделения Минтруда, Минздрава, МВД, МДШО и другие структуры [5.2023:С.94].

Методика преподавания темы «Реформы в социальной сфере в Республике Узбекистан» с применением мультимедиа направлена на повышение наглядности и вовлеченности учащихся через цифровые инструменты.

1. Визуализация данных

Для объяснения сложных преобразований в здравоохранении, образовании и социальной защите эффективно использовать:

Сравнительные таблицы и диаграммы: демонстрация роста бюджетных ассигнований на социальные нужды (например, динамика строительства школ и ДОО).

Интерактивные карты: отображение новых медицинских центров или IT-парков, созданных в рамках реализации программ «Новый Узбекистан»; регионы с наибольшим сокращением бедности.

Можно показать на уроках истории фото/видео работы помощников хокима, инфографика охвата семей, реальные истории семей из регионов

2. Использование видеоконтента

Документальная хроника и интервью: просмотр фрагментов выступлений президента Ш.М. Мирзиёева о приоритетах социальной политики.

Следует использовать видео о новых выплатах; фото/видео новых больниц, репортажи о «Махаллабай», документальные фильмы «Новый Узбекистан».

В своем Послании Олий Мажлису от 28 декабря 2018 г. Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев предложил создать на базе Национальной телерадиокомпании Узбекистана телеканал «История Узбекистана» (“Узбекистон тарихи”) в целях информирования широкой общественности об истории, материальной и духовной культуре нашего народа и популяризации ее по всему миру. На основании этого предложения канал начал вещание с 1 сентября 2019 г [6.2023:С.4].

3. Интерактивные формы обучения

Электронные презентации: создание проектов на темы вроде «Эволюция системы образования за последние 5 лет».

Метод «Цифрового повествования» (Digital Storytelling): подготовка студентами мини-историй о том, как конкретная реформа повлияла на жизнь семьи.

QR-коды и цифровые архивы: использование ссылок на портал lex.uz для ознакомления с текстами указов «О Стратегии развития Нового Узбекистана».

4. Онлайн- инструменты и тест-тренажеры

Создание проблемных ситуаций и мини-проектов с использованием онлайн-инструментов (Learning Apps, Canva, Genially, Padlet, Kahoot) для анализа причин, механизмов и социальных последствий реформ.

В заключение мы можем сказать что мультимедийные средства позволяют перейти от пассивного восприятия фактов к критическому анализу социальных изменений и формированию гражданской позиции учащихся. Использование мультимедиа на уроке по реформам в социальной сфере Узбекистана превращает абстрактную государственную политику в понятную и близкую личную историю. Студент перестаёт просто запоминать проценты и названия программ – он видит, слышит и чувствует изменения, произошедшие в жизни его семьи, улицы, города. Именно такое эмоциональное и визуальное погружение делает новейшую историю живой и запоминающейся, а главное – помогает молодому поколению осознать, что они сами являются частью продолжающегося процесса построения «Нового Узбекистана». Целенаправленное и методически выверенное использование мультимедиа на уроках истории не только значительно повышает уровень запоминания фактического материала, но и способствует развитию критического мышления, медиаграмотности и гражданской идентичности учащихся на примере реальных социальных преобразований современного Узбекистана.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мирзиёев Ш.М. Мы решительно продолжим курс демократических реформ на основе Стратегии развития Нового Узбекистана.6-том. – Ташкент: Издательство “O‘zbekiston”, 2023.

2. Курбанов А.И. Методика преподавания истории Узбекистана в высших учебных заведениях. file:///C:/Users/user/Downloads/metodika-prepodavaniya-istorii-uzbekistana-v-vysshih-uchebnyh-zavedeniyah.pdf

3.Околелов О.П. Современные технологии обучения в ВУЗе: сущность, принципы проектирования, тенденции развития//Высшее образование в России. N2. 2016.

4.Дорожко И. Н. Инновационные технологии в преподавании исторических дисциплин (из опыта преподавания курса «История средних веков») // Социально-гуманитарные науки и их роль в системе высшего и профессионального образования: материалы Всероссийской научно-практической конференции / под общей редакцией А.Л. Худобородова, Н.С. Сидоренко. Челябинск, 2007.

5.Турдимуратов Я.А., Назаров О.М. Новейшая история Узбекистана: учебное пособие - Ташкент, 2023.

6.Турдимуратов Я.А., Назаров О.М. Новейшая история Узбекистана: учебное пособие - Ташкент, 2023.

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HIMOYA SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHDA DINIYLIK VA DUNYOVIYLIK UYG‘UNLIGINING FALSAFIY ASOSLARI

Zaynobidinova Naima Inomidinovna
falsafa fanlari nomzodi, dotsent, NamDPI

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirish jarayonida diniylik va dunyoviylik uyg‘unligining ijtimoiy-falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Diniylik va dunyoviylik qarama-qarshi hodisalar emas, balki jamiyat barqaror rivojlanishini ta’minlovchi o‘zaro to‘ldiruvchi omillar sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda ijtimoiy himoya siyosatida ma’naviy omilning ahamiyati, uning huquqiy va institutsional mexanizmlar bilan uyg‘unlashuvi hamda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, barqaror rivojlanish, diniylik, dunyoviylik, ma’naviy qadriyatlar, ijtimoiy adolat, inson qadri, ijtimoiy barqarorlik, ijtimoiy falsafa.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish siyosati davlat faoliyatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ijtimoiy himoya tizimi jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u faqat moddiy resurslarni qayta taqsimlash mexanizmi bo‘lib qolmay, balki jamiyatning ijtimoiy-ma’naviy

holatini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv, ijtimoiy tabaqalanish va ijtimoiy xavflarning kuchayishi sharoitida ijtimoiy himoya siyosatini faqat iqtisodiy yoki tashkiliy jihatdan emas, balki ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilish zarurati yuzaga kelmoqda. Jamiyat barqaror rivojlanishining muhim sharti sifatida ma’naviy omilning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu holat: “Jamiyat taraqqiyotida ma’naviy omil hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ma’naviy poydevorsiz hech bir islohot barqaror nati.ja bermaydi.”[4.2008:B.33], degan fikrda yaqqol ifodalangan. Mazkur fikr ijtimoiy siyosatni faqat tashqi mexanizmlar orqali emas, balki ichki axloqiy va ma’naviy asoslar bilan uyg‘un holda olib borish zarurligini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, diniylik jamiyatda insonparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy me’yorlarni shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Dunyoviylik esa ushbu qadriyatlarni huquqiy va institutsional mexanizmlar orqali amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirish jarayonida “inson qadri” tushunchasining markaziy o‘ringa qo‘yilishi diniylik va dunyoviylik uyg‘unligini ta’minlash masalasini dolzarb ilmiy muammoga aylantirdi. Ijtimoiy davlat g‘oyasi mazmunan davlatning aholiga nisbatan mas’uliyatini ifodalab, “Davlat aholining ijtimoiy himoyasini, ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlash uchun mas’uldir.”[7.2023:B.3] mazmunidagi yondashuvda o‘z aksini topadi. Mazkur yondashuv ijtimoiy himoya siyosatining dunyoviy-huquqiy asoslarini belgilab bersa, diniylik ushbu siyosatning ma’naviy-axloqiy tayanchini mustahkamlaydi. Diniylik va dunyoviylikni qarama-qarshi hodisalar sifatida emas, balki jamiyat barqaror rivojlanishini ta’minlovchi o‘zaro to‘ldiruvchi omillar sifatida talqin qilish ijtimoiy falsafa nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Diniylik va dunyoviylik tushunchalari jamiyat taraqqiyoti jarayonida tarixan shakllangan bo‘lib, ularning falsafiy genezisi ijtimoiy munosabatlarning rivoji bilan chambarchas bog‘liqdir. Dastlabki jamiyatlarda diniylik shaxsiy e’tiqod doirasi bilan cheklanmagan holda, jamiyat hayotini tartibga soluvchi asosiy me’yoriy tizim vazifasini bajargan. Axloqiy qoidalar, ijtimoiy yordam, birdamlik va mas’uliyat diniy qarashlar orqali mustahkamlangan hamda jamiyat barqarorligini ta’minlashga xizmat qilgan. Mazkur

holat quyidagi fikrda yaqqol ifodalangan: “Zakot va sadaqa institutlari jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni yumshatish, boylikning jamiyat ichida aylanishini ta’minlashga xizmat qilgan.”[10.2014:B.124]. Ushbu fikr diniylikning sof e’tiqodiy hodisa emas, balki muayyan ijtimoiy funksiyani bajarganini ko‘rsatadi. Diniy institutlar tarixan jamiyatda ijtimoiy himoyaning dastlabki shakllarini vujudga keltirgan bo‘lib, ular davlat tomonidan tartibga solinmagan sharoitda ham ijtimoiy muvozanatni saqlashga xizmat qilgan. Shu jihatdan diniylikni zamonaviy ijtimoiy himoya siyosatiga zid hodisa sifatida emas, balki uning ma’naviy va tarixiy manbai sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Jamiyat rivojining keyingi bosqichlarida davlat va huquqiy institutlarning shakllanishi bilan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vazifasi asta-sekin dunyoviy mexanizmlar zimmasiga o‘ta boshladi. Dunyoviylik tushunchasi aynan shu jarayonda vujudga kelib, ijtimoiy munosabatlarni ratsional, huquqiy va umumiy me’yorlar asosida boshqarish zaruratini ifodaladi. Biroq bu jarayon diniylikni jamiyat hayotidan siqib chiqarmadi, balki uning funksional rolini qayta belgiladi. “Dunyoviylik jamiyatni diniy qadriyatlardan uzish emas, balki ularni davlat boshqaruvidan ajratish tamoyilini ifodalaydi.”[11.2018:B.74] Bu yondashuv dunyoviylikni diniylikka qarama-qarshi hodisa sifatida talqin qilish noto‘g‘riligini ko‘rsatadi. Dunyoviylik diniy qadriyatlarni inkor etmaydi, balki ularni davlat siyosatining majburiy normativiga aylantirmaydi. Shu tariqa diniy e’tiqod shaxsiy va ma’naviy hayot sohasi sifatida saqlanib qoladi, ijtimoiy siyosat esa umumiy huquqiy maydonda amalga oshiriladi. Diniylik jamiyatning ichki axloqiy va ma’naviy ehtiyojlarini qondirsa, dunyoviylik ushbu ehtiyojlarni huquqiy va institutsional mexanizmlar orqali barqaror tarzda amalga oshirishga xizmat qiladi. Aynan shu uyg‘unlik ijtimoiy himoya siyosatini samarali va ijtimoiy jihatdan qabul qilinadigan tizimga aylantiradi.

O‘zbekiston sharoitida diniylik va dunyoviylik munosabatlari tarixan muvozanatli shakllangan. Milliy madaniyat, diniy an’analar va dunyoviy davlat boshqaruvi bir-birini inkor etmagan holda rivojlanib kelgan. Bu holat zamonaviy ijtimoiy siyosatni shakllantirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. “Milliy taraqqiyot modeli jamiyatning ma’naviy qadriyatlari va zamonaviy boshqaruv tamoyillarining uyg‘unlashuviga tayanadi.”[6.2021:B.121] Yani,

O‘zbekiston ijtimoiy taraqqiyotining o‘ziga xos xususiyatlariga ega bo’lib, milliy model diniylikni jamiyatning ma’naviy poydevori sifatida e’tirof etgan holda, dunyoviylikni davlat boshqaruvining asosiy tamoyili sifatida belgilaydi. Aynan shu yondashuv ijtimoiy himoya siyosatini samarali va ijtimoiy jihatdan qabul qilinadigan tizimga aylantiradi.

Shunday qilib, diniylik va dunyoviylik tushunchalarining falsafiy genezisi ularning tarixan bir-birini inkor etmaganini, balki jamiyat ehtiyojlariga mos holda turli funksiyalarni bajarganini ko‘rsatadi. Diniylik jamiyatning axloqiy va ma’naviy poydevorini shakllantirsa, dunyoviylik ushbu poydevorni huquqiy va institutsional mexanizmlar orqali mustahkamlaydi. Bu uyg‘unlik ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya siyosatining ma’naviy asoslari. Ijtimoiy himoya siyosati jamiyatda ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan muhim davlat mexanizmi hisoblanadi. Biroq uning samaradorligi faqat moddiy resurslar hajmi yoki tashkiliy mexanizmlarning mukammalligi bilan belgilanmaydi. Mazkur siyosatning real natijalari jamiyatda shakllangan ma’naviy muhit, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy mas’uliyat darajasi bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bois ijtimoiy himoya siyosatini tahlil qilishda ma’naviy omilni ikkilamchi emas, balki uning ichki harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholash lozim. “Ijtimoiy siyosat jamiyatda insonparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat darajasi bilan uzviy bog‘liq holda samarali bo‘ladi.”[2.2016:B.72] Mazkur fikr ijtimoiy siyosatning axloqiy asosini ochib beradi. Agar jamiyatda insonparvarlik va o‘zaro mas’uliyat qadriyatlari yetarli darajada shakllanmagan bo‘lsa, ijtimoiy himoya tizimi faqat rasmiy mexanizm darajasida qolib ketadi. Shu nuqtayi nazardan diniylik ijtimoiy mas’uliyatni ichki ehtiyojga aylantiruvchi muhim ma’naviy omil sifatida namoyon bo‘ladi va ijtimoiy yordamni axloqiy burch sifatida anglashga xizmat qiladi.

Ijtimoiy himoya siyosatida ma’naviy omil, eng avvalo, ijtimoiy adolat tushunchasi orqali namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy adolat jamiyat a’zolarining barchasiga bir xil sharoit yaratishni emas, balki ularning ehtiyojlari va ijtimoiy holatidan kelib chiqqan holda adolatli munosabatni ta’minlashni anglatadi. Bu yondashuv quyidagi fikrda

o‘z ifodasini topgan: “Ijtimoiy adolat tenglik emas, balki ehtiyoj va mas’uliyatga asoslangan adolatli munosabatdir.”[1.2016:B.56] Mazkur qarash ijtimoiy himoya siyosatini mexanik tenglashtirishdan farqlaydi. Diniy-ma’naviy qarashlarda ham adolat tushunchasi aynan shu mazmunda talqin etilib, u jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli ma’naviy omil ijtimoiy siyosatda inson qadr-qimmatini saqlash va mustahkamlashning muhim omiliga aylanadi.

Ma’naviy omil ijtimoiy himoya siyosatida ijtimoiy solidaritet tushunchasi orqali ham namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy solidaritet jamiyat a’zolarining bir-biriga befarq bo‘lmasligi, umumiy mas’uliyatni his etishi va zaif qatlamlarga nisbatan hamjihatlik ruhida munosabatda bo‘lishini anglatadi. Diniy-ma’naviy qadriyatlar davlat tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy siyosatni ma’naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi. Natijada ijtimoiy himoya tizimi rasmiy mexanizm bo‘lib qolmay, jamiyatning o‘zini-o‘zi qo‘llab-quvvatlash tizimiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirishda diniylik va dunyoviylikni qarama-qarshi emas, balki o‘zaro uyg‘un va bir-birini to‘ldiruvchi omillar sifatida talqin qilish muhim ahamiyatga ega. Diniylik jamiyatning ma’naviy asosini mustahkamlab, ijtimoiy mas’uliyatni oshirsa, dunyoviylik ushbu asosni huquqiy va institutsional mexanizmlar orqali amalga oshirish imkonini beradi. Mazkur uyg‘unlik ijtimoiy falsafa nuqtayi nazaridan O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim nazariy asos sifatida e’tirof etilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A. Ijtimoiy adolat va ijtimoiy siyosat. – Toshkent: Fan, 2016. – 180 b.
2. Abdug‘aniyev A. Ijtimoiy siyosat va aholini ijtimoiy himoya qilish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2016. – 320 b.
3. Jo‘rayev T. Fuqarolik jamiyati va ijtimoiy barqarorlik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 210 b.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
5. Mahmudov T. Milliy taraqqiyot va ma’naviy xavfsizlik. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 192 b.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

7. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (Yangi tahrir). – Toshkent: Adolat, 2023. – 128 b.
8. Rahimov D. Ma’naviyat va ijtimoiy taraqqiyot. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015. – 160 b.
9. Sodiqov Q. Globallashuv va ijtimoiy barqarorlik. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020. – 224 b.
10. Usmonov M. Islom va jamiyat: ijtimoiy-falsafiy tahlil. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014. – 240 b.
11. Xidirov B. Ijtimoiy davlat va huquqiy jamiyat. – Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti nashriyoti, 2018. – 198 b.
12. Yo‘ldoshev J. Ijtimoiy falsafa asoslari. – Toshkent: Fan, 2017. – 256 b.

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI

Zoxidjonova Marjona
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishda xalqaro standartlar va ilg‘or xorijiy tajribalarni implementatsiya qilish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida "Ijtimoiy himoya minimal darajasi" konsepsiyasi (XMTning 202-sonli tavsiyasi) va rivojlangan mamlakatlarning (Skandinaviya modellari, Germaniya va Janubiy Koreya) ijtimoiy ta’minot tizimlari qiyosiy o‘rganilgan. Maqolada ijtimoiy sug‘urta mexanizmlarini raqamlashtirish, kambag‘allikni qisqartirishning ko‘p o‘lchovli usullari va inklyuziv iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda xalqaro hamkorlikning strategik istiqbollari yoritilgan. Shuningdek, xalqaro moliya institutlari va ixtisoslashgan tashkilotlar bilan hamkorlikda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy ta’minot modellari, xalqaro hamkorlik, ijtimoiy sug‘urta, raqamli ijtimoiy platformalar, Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT), inklyuziv yondashuv, ijtimoiy xatarlar, davlat ko‘magi, ijtimoiy barqarorlik.

Global iqtisodiy beqarorlik va demografik o‘zgarishlar sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini modernizatsiya qilish har bir davlatning strategik ustuvor vazifasiga aylandi. Ijtimoiy himoya nafaqat aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash

mexanizmi, balki inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiya va ijtimoiy barqarorlikning kafolati hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Barqaror rivojlanish maqsadlari" (SDGs) doirasida ijtimoiy himoya tizimini universal qamrovga o‘tkazish masalasi markaziy o‘rinni egallaydi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar xalqaro standartlarga moslashish va ilg‘or xorijiy tajribani milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda tatbiq etishni talab qilmoqda. Ijtimoiy himoya tizimlarini tasniflashda akademik doiralarda Gosta Esping-Andersen tomonidan taklif etilgan "ijtimoiy farovonlik modellari" (Welfare State Regimes) fundamental asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning nazariyasiga ko‘ra, davlatlar ijtimoiy xatarlarni taqsimlashda uchta asosiy yo‘nalishga bo‘linadi:

Liberal model (Anglo-sakson): Asosan bozor mexanizmlariga tayanadi va yordam faqat eng muhtoj qatlamga qaratiladi. Korporativ (Konservativ) model: Ijtimoiy himoya mehnat staji va sug‘urta badallariga bog‘liq (Germaniya, Fransiya misolida). Sotsial-demokratik model (Skandinaviya): Universal qamrov va yuqori darajadagi davlat subsidiyalariga asoslanadi. Xalqaro tajribani o‘rganishda komparativ (qiyosiy) tahlil metodidan foydalanish, milliy tizimdagi bo‘shliqlarni (institutional gaps) aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, Xalqaro Mehnat Tashkilotining (XMT) 102-sonli "Ijtimoiy ta'minotning minimal normalari to‘g‘risida"gi konvensiyasi ushbu sohadagi xalqaro huquqiy bazaning o‘zagi hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimi "passiv" yordamdan (nafaqa berish) "aktiv" integratsiya (ish bilan ta'minlash va reabilitatsiya) sari o‘zgarmoqda. Masalan, Janubiy Koreyaning "Natsional bazisli yashash kafolati" (National Basic Livelihood Security System) dasturi aholini nafaqat moddiy qo‘llab-quvvatlaydi, balki ularning mehnat bozoriga qaytishi uchun kasbiy qayta tayyorlash tizimi bilan integratsiyalashgan. Evropa Ittifoqi mamlakatlarida esa "Ijtimoiy investitsiya paketi" (Social Investment Package) tushunchasi ilgari surilmoqda. Bunda asosiy urg‘u bolalikdan boshlab inson salohiyatini qo‘llab-quvvatlashga beriladi, bu esa uzoq muddatli istiqbolda davlat xarajatlarini optimallashtirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining transformatsiyasi: Milliy va xalqaro modellar sintezi. O‘zbekiston ijtimoiy siyosatida so‘nggi yillarda kuzatilayotgan fundamental o‘zgarishlar "ijtimoiy davlat" tamoyilini

konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi bilan bevosita bog‘liq. Milliy tizimni isloh qilishda asosan ikkiyoqlama yondashuv ko‘zga tashlanmoqda: bir tomondan, manzillilikni (targeting) ta’minlash, ikkinchi tomondan esa, xalqaro miqyosda tan olingan "Ijtimoiy himoya minimal darajasi" (Social Protection Floor) standartlarini joriy etish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi tarqoq holda bo‘lgan ijtimoiy xizmatlarni yagona vertikal boshqaruv tizimiga birlashtirdi. Bu jarayonda BMTning Bolalar jamg‘armasi (UNICEF) va Jahon bankining uslubiy tavsiyalari asosida "Ijtimoiy reyestr" axborot tizimining joriy etilishi subyektiv omillarni kamaytirish va shaffoflikni ta’minlashda muhim qadam bo‘ldi.

Pension sug‘urta: Ko‘p bosqichli tizim (davlat, majburiy va ixtiyoriy jamg‘arib boriladigan qismlar).

Tibbiy sug‘urta: Aholining barcha qatlamlariga sifatli tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatini yaratuvchi universal qamrov.

Ishsizlikdan sug‘urta: Nafaqat moddiy yordam, balki ishsiz qolgan shaxsni qayta tayyorlash va bandligini ta’minlashga yo‘naltirilgan "faol mehnat bozori siyosati".

-Qonunchilikni takomillashtirish: XMTning 102-sonli konvensiyasi normalarini to‘liq ratifikatsiya qilish va milliy qonunchilikka "Ijtimoiy sug‘urta to‘g‘risida"gi yaxlit qonunni qabul qilish orqali tizimning huquqiy asosi mustahkamlanishi lozim.

-Moliyaviy diversifikatsiya: Ijtimoiy himoyani moliyalashtirishda faqat davlat budjetiga tayanmasdan, ko‘p manbali (sug‘urta badallari, xususiy jamg‘armalar va ijtimoiy investitsiyalar) tizimga bosqichma-bosqich o‘tish maqsadga muvofiq.

-Raqamli ekotizim: "Ijtimoiy reyestr" tizimini boshqa davlat idoralari ma’lumotlar bazasi bilan to‘liq integratsiya qilish orqali xizmatlarni "proaktiv" shaklga o‘tkazish zarur.

-Manzillilikni kuchaytirish: Ko‘p o‘lchovli kambag‘allik indeksidan (Multidimensional Poverty Index) foydalangan holda, muhtojlikni aniqlashning yanada aniq va adolatli mezonlarini ishlab chiqish. Ijtimoiy hamkorlikning strategik istiqbollarini ilmiy asoslashda biz "Ijtimoiy sheriklik" (Social Partnership) paradigmasiga tayanishimiz lozim. Bu shunchaki davlatlararo muloqot emas, balki murakkab ijtimoiy-iqtisodiy ekotizim bo‘lib, u davlat, bozor institutlari va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi vertikal

hamda gorizontal munosabatlarni qamrab oladi. Zamonaviy ijtimoiy siyosatda G. Shuls va G. Bekker tomonidan asos solingan "Inson kapitali" nazariyasi strategik hamkorlikning o‘zagini tashkil etadi. Xalqaro tajriba (masalan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti — OECD davlatlari) shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoyaga sarflangan mablag‘lar "yo‘qotilgan xarajat" emas, balki kelajakdagi iqtisodiy o‘sishning drayveridir. Strategik istiqbol: Xalqaro hamkorlik doirasida "Ijtimoiy ta'sir obligatsiyalari" (Social Impact Bonds — SIB) kabi innovatsion moliyaviy instrumentlarni joriy etish. Bunda xususiy investorlar ijtimoiy muammolarni (masalan, ishsizlik yoki reabilitatsiya) hal qilishga sarmoya kiritadilar va natijaga erishilganda davlatdan dividend oladilar. Bu tizim davlat budjeti yukini kamaytiradi va ijtimoiy xizmatlar sifatini oshiradi. Ijtimoiy hamkorlikning eng dolzarb ilmiy yo‘nalishlaridan biri — bu migratsiya oqimlarini hisobga olgan holda "Portativ ijtimoiy huquqlar" (Portability of Social Security Rights) konsepsiyasidir. Ilmiy asos: Inson bir davlatda ishlayotganida to‘lagan sug‘urta badallari (pensiya va tibbiy sug‘urta) boshqa davlatga ko‘chib o‘tganida ham o‘z qiymatini saqlab qolishi kerak. Strategik istiqbol: Markaziy Osiyo va Yevropa Ittifoqi o‘rtasida ijtimoiy sug‘urta ma’lumotlarining yagona raqamli platformasini yaratish. Bu esa "transchegaraviy ijtimoiy himoya" mexanizmini shakllantiradi va mehnat migrantlarining ijtimoiy xatarlardan himoyalanganligini ta'minlaydi. Raqamli ijtimoiy ekotizimlar va "Katta ma'lumotlar" (Big Data) Strategik hamkorlikning texnologik istiqboli — bu ijtimoiy himoya tizimlarini "Sun'iy intellekt va kognitiv tahlil" asosida boshqarishdir.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini transformatsiya qilish sharoitida xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollarini o‘rganish natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi:

"Passiv" himoyadan "Aktiv" inkluzivlikka o‘tish zaruriyati.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, samarali ijtimoiy siyosat faqatgina nafaqa va moddiy yordam tarqatish (passiv model) bilan cheklanib qolmasligi lozim. Rivojlangan davlatlar (Germaniya, Janubiy Koreya) tajribasi asosida, aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini mehnat bozoriga qayta integratsiya qilish, ularning kasbiy ko‘nikmalarini oshirish va "ijtimoiy lift" mexanizmlarini yaratish (aktiv model) ustuvor yo‘nalish bo‘lishi kerak. Bu, o‘z navbatida, jamiyatda boqimandalik

kayfiyatini kamaytirib, inson kapitalining iqtisodiy unumdorligini oshiradi. Ijtimoiy sug‘urta tizimini diversifikatsiya qilishda aholini ijtimoiy himoya qilishning moliyaviy barqarorligi bevosita ijtimoiy sug‘urta mexanizmlariga bog‘liq. Xalqaro andozalar, xususan, XMTning 102-sonli konvensiyasi talablaridan kelib chiqib, O‘zbekistonda majburiy ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasini shakllantirish, uning mablag‘larini aktuar hisob-kitoblar asosida boshqarish va norasmiy sektorda band bo‘lganlarni (o‘zini o‘zi band qilganlar) ushbu tizimga jalb qilishning moslashuvchan usullarini joriy etish lozim. "Ijtimoiy reyestr" va "Katta ma’lumotlar" (Big Data) tahlili ijtimoiy yordamning manzilliligini ta’minlashda inson omilini minimallashtiradi. Xalqaro hamkorlik istiqbollari doirasida sun’iy intellekt texnologiyalarini tatbiq etish orqali "proaktiv ijtimoiy xizmatlar" tizimiga o‘tish kerak. Bunda tizim insonning muhtojlik holatini u murojaat qilmasdan turib, uning ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari asosida aniqlaydi va zaruriy ko‘makni taklif etadi. Xalqaro tashkilotlar (BMT, UNICEF, Jahon banki) bilan hamkorlik faqat texnik yordam olish bilan cheklanmasligi, balki ijtimoiy xatarlarni boshqarishning xalqaro standartlarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilishga qaratilishi lozim. Kelgusida Markaziy Osiyo mintaqasida mehnat migrantlarining ijtimoiy huquqlarini "portativlik" (saqlanib qolish) tamoyili asosida o‘zaro tan olish bo‘yicha ko‘p tomonlama bitimlar imzolanishi strategik ahamiyat kasb etadi.Ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish uchun ushbu sohada raqobat muhitini yaratish, ya’ni ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishni nodavlat sektoriga autsorsing qilish mexanizmlarini kengaytirish zarur. Bu nafaqat davlat budjeti samaradorligini oshiradi, balki ijtimoiy innovatsiyalarning kirib kelishiga yo‘l ochadi.uv: Xalqaro Elektraloqa Ittifoqi (ITU) va BMTning raqamli kun tartibi doirasida ijtimoiy himoya tizimlarini "Ma'lumotlarga asoslangan siyosat" (Data-driven policy) modeliga o‘tkazish nazarda tutilgan. Strategik ahamiyati: Ijtimoiy hamkorlik doirasida xalqaro "Cloud" platformalarini yaratish orqali kambag‘allikning proaktiv monitoringini yo‘lga qo‘yish mumkin. Ya’ni, inson muhtojlik holatiga tushishidan avval, uning daromadlari va xatarlari tahlil qilinib, davlat tomonidan "oldini oluvchi" (preventive) choralar taklif etiladi. Ijtimoiy hamkorlikning istiqbolli yo‘nalishlaridan yana biri — bu D.

Nordning "Institutsional nazariya"siga ko‘ra, ijtimoiy institutlarni xalqaro andozalarga moslashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2023). "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi to‘g‘risida. PF-158-son.

3.Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT). (1952). 102-sonli Konvensiya: Ijtimoiy ta'minotning minimal normalari to‘g‘risida. Jeneva.

4.Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT). (2012). 202-sonli Tavsiya: Ijtimoiy himoya minimal darajalari to‘g‘risida. Jeneva.

5.Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton University Press. (Ijtimoiy davlat modellarini tasniflovchi fundamental asar).

6.Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy. Harper & Brothers. (Iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy himoya muvozanati bo‘yicha).

7.World Bank. (2022). The World Bank’s Social Protection and Jobs Strategy 2022–2032: Charting a Course Towards Universal Social Protection. Washington, DC.

YANGI O’ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM: BOLALAR EHTIYOJLARI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.

Suvonova Muxlisa Sharif qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish jarayonlari, sohaga oid davlat siyosati va normativ-huquqiy asoslar tahlil qilinadi. Xususan, maktabgacha ta’lim qamrovini kengaytirish, ta’lim sifati va samaradorligini oshirish, bolalarning yosh va individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish masalalari keng yoritiladi. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv, nutqiy, ijtimoiy-emotsional hamda jismoniy rivojlanish ehtiyojlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinib, ularni ta’minlashga qaratilgan metodik yondashuvlar asoslab beriladi.

Shuningdek, ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv, STEAM elementlari, o‘yin texnologiyalari, interaktiv metodlar hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning ahamiyati ochib beriladi. Maqolada bolaga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari asosida pedagog va tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, oilalar bilan hamkorlikni mustahkamlash hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini oshirish va bolalarning har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga yo‘naltirilgan.

Globalizatsiya jarayonlari, zamonaviy jamiyatning tezkor rivojlanishi hamda inson kapitaliga bo‘lgan ehtiyojning ortib borishi ta’lim tizimini, xususan, maktabgacha ta’limni rivojlantirishni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylantirmoqda. Yangi O‘zbekistonda ham ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning uzluksizligini ta’minlash hamda xalqaro standartlarga moslashtirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonda maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish, bolalarning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlash hamda ularning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish muhim vazifa sifatida belgilanmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson shaxsining asosiy rivojlanish jarayonlari aynan 3–7 yosh davriga to‘g‘ri keladi. Ushbu davrda bolalarning tafakkuri, nutqi, ijtimoiy-emotsional holati, ijodiy va jismoniy rivojlanish ko‘rsatkichlari shakllanadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, bolalarning yosh va individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish hamda ularning ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim qamrovini kengaytirish, ta’lim xizmatlari sifatini oshirish hamda muqobil ta’lim shakllarini rivojlantirishga qaratilgan qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Natijada davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘i kengayib, zamonaviy o‘quv dasturlari va pedagogik texnologiyalar amaliyotga joriy etilmoqda. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida bolaga yo‘naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy ta’lim modeli, o‘yin texnologiyalari, STEAM ta’lim elementlari hamda

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dolzarb yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar bolalarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodkorlik, kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatida ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish zarurati ortib bormoqda.

Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimining rivojlanish tendensiyalari, bolalarning rivojlanish ehtiyojlari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va uning sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutilgan.

Asosiy qismYangi O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish davlat ijtimoiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim bolaning shaxs sifatida shakllanishida boshlang‘ich va eng muhim bosqich bo‘lib, uning intellektual, ijtimoiy, emotsional hamda jismoniy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ushbu bosqichda ta’lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarning rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash va hisobga olish

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi kompleks jarayon bo‘lib, u bir nechta asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Avvalo, kognitiv rivojlanish bolalarning tafakkur, xotira, diqqat va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Zamonaviy tadqiqotlarga ko‘ra, ushbu yosh davrida bolalarda bilishga bo‘lgan qiziqish yuqori bo‘ladi, bu esa ta’lim jarayonida interaktiv va tajribaviy metodlardan foydalanishni talab etadi.

Nutqiy rivojlanish ham maktabgacha ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bolalarning lug‘at boyligini kengaytirish, muloqot madaniyatini shakllantirish va fikrni mustaqil ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirish ularning keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorgarligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolalarda jamoada ishlash, o‘z his-tuyg‘ularini

boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Jismoniy rivojlanish esa bolalarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, harakat faoliyatini rivojlantirish hamda umumiy sog‘ligini mustahkamlashni ta’minlaydi. Ushbu yo‘nalishlarning o‘zaro uyg‘unligi maktabgacha ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning rivojlanish ehtiyojlarini qondirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Ulardan biri bolaga yo‘naltirilgan ta’lim modeli hisoblanadi. Mazkur yondashuvda ta’lim jarayonining markazida bola shaxsi turadi va uning qiziqishlari, qobiliyatlari hamda ehtiyojlari asosiy omil sifatida qaraladi. Bu esa bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Kompetensiyaviy yondashuv maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv orqali bolalarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, qaror qabul qilish va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlari rivojlanadi.

Bugungi kunda STEAM ta’lim elementlarini maktabgacha ta’lim jarayoniga joriy etish ham dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani o‘zaro integratsiyalash orqali bolalarda analitik fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. STEAM asosidagi mashg‘ulotlar bolalarning tajriba o‘tkazish, kuzatish va mustaqil xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

O‘yin texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yin asosiy faoliyat turi hisoblanadi. O‘yin jarayonida bola atrof-muhitni anglaydi, ijtimoiy munosabatlarni o‘zlashtiradi hamda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu sababli ta’lim jarayonida didaktik, rolli va harakatli o‘yinlardan foydalanish samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

O‘yin texnologiyalari bolalarda bilimlarni tabiiy va qiziqarli shaklda o‘zlashtirish imkonini yaratadi. Shuningdek, o‘yin jarayonida bolalarda jamoada ishlash, muammolarni hal etish va muloqot qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Interaktiv doskalar, multimedia vositalari, elektron o‘quv dasturlari va raqamli o‘yin platformalari bolalarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonini vizual va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Biroq, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda raqamli texnologiyalardan foydalanishda pedagogik me’yorlarga amal qilish, bolalarning sog‘lig‘i va psixologik holatini hisobga olish muhim hisoblanadi.

Pedagog kadrlar va ota-onalar hamkorligi

Maktabgacha ta’lim tizimi samaradorligi ko‘p jihatdan pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagoglar innovatsion metodlarni qo‘llash, bolalarning individual xususiyatlarini aniqlash hamda ularning rivojlanishini monitoring qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur.

Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlari va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik bolalarning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb etish, ularga pedagogik maslahatlar berish hamda tarbiya jarayonida uzviylikni ta’minlash bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Yangi O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida izchil amalga oshirilmoqda. Ushbu sohada olib borilayotgan islohotlar maktabgacha ta’lim qamrovini kengaytirish, ta’lim sifatini oshirish hamda bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratishga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yosh davri bolaning intellektual, ijtimoiy-emotsional, nutqiy va jismoniy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi.

Maqolada tahlil qilingan zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, bolaga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM elementlari, o‘yin texnologiyalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Ushbu yondashuvlar bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik,

muammoli vaziyatlarni hal etish hamda ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Shuningdek, maktabgacha ta’lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyasini muntazam oshirib borish, ta’lim jarayonida innovatsion metodlarni qo‘llash hamda ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ta’lim sifatini ta’minlashning muhim omillaridan biri ekanligi asoslandi. Ta’lim jarayonini tashkil etishda bolalarning individual ehtiyojlari, yosh va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish esa ularning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimiga zamonaviy pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish, ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish hamda milliy va xalqaro tajribalarni uyg‘unlashtirish Yangi O‘zbekistonda sifatli va samarali maktabgacha ta’lim tizimini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PF–5198-son Farmoni. “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. 2019-yil 8-may. “O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.
5. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

ZO‘RAVONLIKKA UCHRAGAN XOTIN-QIZLARNI REABILITATSIYA QILISH VA ULARNI JAMIYATGA MOSLASHTIRISH

Ravshanova Sevinch Sherzodovna
O‘zMU, Ijtimoiy fanlar fakulteti Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni reabilitatsiya qilish va jamiyatga moslashtirish jarayonlarini o‘rganadi. Maqolada ushbu muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan strategiyalar va yondashuvlar taqdim etiladi. Jamiyatga

integratsiya etishning psixologik, ijtimoiy tibbiy hamda huquqiy tomonlari o‘rganilib chiqiladi

Kalit so‘zlar: reabilitatsiya, zo‘ravonlik, xotin-qizlar, jamiyat, moslashtirish.

Maqolaning maqsadi shundan iboratki, xotin-qizlarni zo‘ravonlik qurboni bo‘lib qolayotganligi va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar kontekstida muayyan masalalarni tahlil qilish va ularning ahamiyatini belgilashdan iboratdir. Bugungi kunda zo‘ravonlik ijtimoiy va iqtisodiy hayotning har bir sohasiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli, ilmiy tadqiqotlar olib borishda zo‘ravonlikning dolzarb muammolarni aniqlash va ularni yechish yo‘llarini izlash zarurati tug‘ilmoqda. Ushbu maqolada, aniq bir masala doirasida tadqiqotlar orqali erishilgan natijalar va ularning amaliy ahamiyati keng qo‘llanilgan.

Zo‘ravonlik, jamiyatning turli qatlamlarida va sohalarida yuzaga keladigan murakkab va ko‘p qirrali fenomen bo‘lib, uning shakllari va sabablari muayyan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan chambarchas bog'liqdir. Zo‘ravonlikning eng keng tarqalgan shakllari orasida jismoniy, psixologik, iqtisodiy va jinsiy zo‘ravonlik mavjud. Jismoniy zo‘ravonlik odatda shaxslar o‘rtasidagi to‘qnashuvlar natijasida yuzaga keladi. Bunday holatlar ko‘pincha oilaviy muhitda, ya’ni er-xotin yoki ota-onalar va bolalar o‘rtasida sodir bo‘ladi. Psixologik zo‘ravonlik esa, ko‘pincha shaxsning ruhiy holatiga ta'sir etuvchi harakatlar bilan bog'liq bo‘lib, bu o‘z ichiga tahqirlash, qo‘rqitish va ruhiy bosim o‘tkazishni oladi. Iqtisodiy zo‘ravonlik, shuningdek, insonning moliyaviy erkinligini cheklash orqali amalga oshiriladi va bu ko‘pincha ish joyida keng agressiv xulq-atvorini kuchaytiradi. Shu bilan birga, jamiyatda kuchli gender stereotiplarining mavjudligi, erkaklar va ayollar o‘rtasida ijtimoiy ro‘yxatdagi tengsizliklar va muomalalar zo‘ravonlikning rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Bunday stereotiplar erkaklarning kuchli, ayollarning esa zaif sifatida qabul qilinishiga olib keladi, bu esa zo‘ravonlikning legitimlashtirilishiga sabab bo‘ladi.

Bundan tashqari, ijtimoiy o‘zgarishlar, masalan, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari ham zo‘ravonlikning yangi shakllarini keltirib chiqarishi mumkin. Urbanizatsiya jarayonida odamlar yangi, noma’lum muhitlarga kirib boradilar, bu esa jamoalar o‘rtasida aloqalar va ishonchni kamaytiradi. Bunday sharoitda shaxslar

o‘zlarini xavfsiz his qilmasliklari mumkin va bu, o‘z navbatida, zo‘ravonlikka olib kelishi ehtimolini oshiradi. Zo‘ravonlikning sabablari va shakllarini tushunish, uning oldini olish va bartaraf etish uchun muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, ta'lim va madaniy o‘zgarishlarni amalga oshirish orqali zo‘ravonlikni kamaytirish mumkin. Zo‘ravonlik, ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaruvchi murakkab fenomen sifatida, turli shakllarda namoyon bo‘ladi. U, ko‘pincha, individual va guruhlar o‘rtasidagi kuch munosabatlari orqali ifodalanadi. Jismoniy zo‘ravonlik, psixologik zo‘ravonlik, iqtisodiy zo‘ravonlik va jinsiy zo‘ravonlik kabi shakllar, o‘zaro bog'liq bo‘lib, har biri o‘ziga xos sabablarga ega. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar, masalan, ishsizlik, ta'lim darajasining pastligi, iqtisodiy tengsizlik va jamiyatdagi stereotiplar zo‘ravonlikning kuchayishiga olib keladi. Shuningdek, oilaviy muhit, shaxsiy tajribalar va madaniy an'analar ham zo‘ravonlikni keltirib chiqaruvchi muhim omillar hisoblanadi. Bularning barchasi, zo‘ravonlikning ijtimoiy tuzilmalardagi o‘zgarishlar bilan qanday bog'liqligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, zo‘ravonlikni bartaraf etish uchun keng qamrovli strategiyalar ishlab chiqish zarur, bu esa nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Zo‘ravonlik turli shakllarda namoyon bo‘ladi, jumladan, jismoniy, psixologik va iqtisodiy zo‘ravonlik. Bu holatlar ko‘pincha ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy qiyinchiliklar va madaniy urf-odatlardan kelib chiqadi. Aytish mumkinki, zo‘ravonlikning sabablari asosan ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va psixologik omillarga bog'liq. Shuningdek, zo‘ravonlikning oldini olish va uni kamaytirish uchun ta'lim, iqtisodiy imkoniyatlar va ijtimoiy adolatni ta'minlash zarurati mavjud. Bu omillar zo‘ravonlikning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Zo‘ravonlik turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, masalan, jismoniy, psixologik, iqtisodiy va jinsiy zo‘ravonlik. Ularning sabablari ko‘pincha ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, madaniy qadriyatlar va shaxsiy tajribalar bilan bog'liq. Ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy zaiflik va ta'limning yetishmasligi zo‘ravonlikka olib keladigan asosiy omillardir. Shuningdek, madaniy va oilaviy an'analar ham zo‘ravonlikni kuchaytirishi mumkin.

Reabilitatsiya jarayoni insonning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy holatini tiklash maqsadida amalga oshiriladigan kompleks jarayondir. Ushbu jarayonning asosiy bosqichlari, odatda, baholash,

rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilishdan iborat. Baholash bosqichida bemorning holati to‘liq o‘rganiladi, uning jismoniy va ruhiy salomatligi, ijtimoiy muhitidagi omillar, shuningdek, shaxsiy ehtiyojlari aniqlanadi. Bu bosqichda turli xil testlar, intervyular va kuzatishlar orqali ma'lumot to‘planadi. Rejalashtirish bosqichida esa yig'ilgan ma'lumotlar asosida individual reabilitatsiya dasturi tuziladi. Dasturda bemorning maqsadlari, kutayotgan natijalari va reabilitatsiya jarayonida qo‘llaniladigan metodologiyalar belgilab qo‘yiladi.

Reabilitatsiya jarayonida qo‘llaniladigan metodologiyalar juda xilma-xildir va ular bemorning holatiga qarab tanlanadi. Jismoniy reabilitatsiya uchun terapevtik mashqlar, massaj va fizioterapiya metodlari qo‘llaniladi. Ruhiy reabilitatsiyada esa psixologik yordam, psixoterapiya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash xizmatlari muhim ahamiyatga ega. Bunday metodlar bemorning ruhiy holatini yaxshilash, o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy munosabatlarni tiklashda samarali bo‘ladi. Ijtimoiy reabilitatsiya esa, odatda, bemorning ijtimoiy hayotga qaytishini ta'minlashga qaratilgan, bu jarayonda ish bilan ta'minlash, ta'lim olish va ijtimoiy integratsiya kabi faoliyatlar muhim rol o‘ynaydi. Reabilitatsiya jarayoni davomida bemorning o‘zaro aloqalari va qo‘llab-quvvatlash tizimi ham e'tiborga olinadi. Oila, do‘stlar va jamiyatning roli bemorning reabilitatsiya jarayonida katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning mavjudligi, bemorning o‘zini qabul qilishi va motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, reabilitatsiya jarayoni davomida o‘z-o‘zini anglash va o‘zgarishga tayyorlik ham muhim ahamiyatga ega. Bemorning reabilitatsiya jarayonida faol ishtirok etishi, uning muvaffaqiyatli o‘tishi uchun zarurdir. Natijada, reabilitatsiya jarayoni nafaqat jismoniy salomatlikni tiklash, balki ruhiy va ijtimoiy holatni yaxshilashga ham qaratilgan kompleks jarayondir. Har bir bosqich va metodologiya bemorning individual ehtiyojlariga muvofiq ravishda ishlab chiqilishi lozim. Bu jarayonning muvaffaqiyati esa, bemorning o‘ziga bo‘lgan ishonch, qo‘llab-quvvatlash va o‘zgarishga tayyorlikka bog'liq. Reabilitatsiya jarayonining samarali o‘tishi uchun barcha tomonlarning hamkorligi va qatnashishi zarur. Reabilitatsiya jarayoni bemorning sog'lig'ini tiklash va ijtimoiy hayotga qaytishini ta'minlash maqsadida tashkil etiladi. Ushbu jarayon bir necha muhim bosqichlardan iborat bo‘lib, har bir bosqichda bemorning individual

ehtiyojlari va holatiga mos keladigan metodologiyalar qo‘llaniladi. Dastlabki bosqichda bemor holati baholanadi, uning fizik va psixologik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Keyinchalik, reabilitatsiya maqsadlari aniqlanadi va bemorga mos keladigan dastur ishlab chiqiladi. Bu dasturda jismoniy mashqlar, terapevtik usullar va psixologik yordam elementlari kiritiladi. Reabilitatsiya jarayonida bemor va terapevt o‘rtasida o‘zaro muloqot va fikr almashish muhim ahamiyatga ega. Bemorning o‘z-o‘zini anglash va rivojlanish jarayonidagi ishtiroki, uning muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. Reabilitatsiya jarayoni davomida doimiy monitoring va baholash amalga oshiriladi, bu esa dasturga zarur o‘zgartirishlar kiritishga imkon beradi. Shu tariqa, reabilitatsiya jarayoni bemorning hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Reabilitatsiya jarayoni, bemorning individual ehtiyojlariga asoslanib, bir nechta muhim bosqichlardan iborat. Ularning har biri aniq metodologiyalarni talab etadi, masalan, fizik terapiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy integratsiya. Reabilitatsiya jarayonida bemorning jismoniy va ruhiy holatini yaxshilashga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqiladi. Bu jarayon davomida bemorning o‘zgarishlari va rivojlanishi doimiy ravishda tahlil qilinadi. Reabilitatsiya jarayonida individual yondashuv va multidisiplinar jamoa ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Har bir bemor uchun maxsus reja tuziladi, bunda fizioterapiya, psixologik yordam va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi metodologiyalar qo‘llaniladi. Shuningdek, bemorning motivatsiyasi va ruhiy holati ham e'tiborga olinadi. Bu jarayonning samaradorligi bemorning faol ishtirokiga bog'liq bo‘lib, u og'irliklarni engish va maqsadlariga erishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga yordam beradi. Har bir bosqichda olingan natijalar tahlil qilinadi va kerak bo‘lganda reja yangilanadi.

Zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni jamiyatga qaytarish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ularni psixologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashni talab etadi. Bunda birinchi navbatda, xotin-qizlarning psixologik holatini yaxshilash zarur. Ular ko‘pincha travma, stress va depressiya kabi holatlarga duch kelishadi. Shuning uchun, psixologik maslahat va terapevtik yordam ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega. Bunday yordam, xotin-qizlar o‘z his-tuyg'ularini ifoda etish, o‘zlariga bo‘lgan ishonchni tiklash va yangi hayotga tayyorlanishlari uchun zarurdir. O‘z-o‘zini anglash va

shaxsiy rivojlanish uchun guruh terapiyasi va shaxsiy seanslar o‘tkazish foydali bo‘ladi. Ijtimoiy moslashuv jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Xotin-qizlarga ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmog'ini yaratish, ya'ni o‘zaro muloqot qilish imkoniyatlarini oshirish, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga undash zarur. Bevosita ijtimoiy muhitda, masalan, o‘qish yoki kasb-hunar o‘rganish orqali yangi do‘stlar orttirishlari, o‘zlarini yanada qulay his qilishlariga yordam beradi. Buning uchun turli xil ijtimoiy tadbirlar, seminarlar va treninglar tashkil etilishi mumkin. Bunday tadbirlar xotin-qizlarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, o‘zaro tajriba almashish va yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirish imkoniyatini beradi. Iqtisodiy jihatdan, xotin-qizlarga iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash muhimdir. Ularni kasb-hunar o‘rganish, tadbirkorlikka jalb qilish va moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash kerak. O‘z biznesini boshlash yoki mavjud ish joyida o‘z o‘rnini mustahkamlash uchun treninglar va seminarlar o‘tkazish, shuningdek, kreditlar va grantlar olishga yordam berish muhimdir. Bu jarayonlar xotin-qizlarga o‘z hayotlarini o‘zgartirish va mustaqil hayot kechirish imkoniyatini beradi.

Jamiyatga moslashtirishda, shuningdek, xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilish ham muhimdir. Ularni huquqiy bilimlar bilan ta'minlash, zo‘ravonlikka qarshi kurashish va huquqiy yordam ko‘rsatish orqali ularning o‘z huquqlarini himoya qilishlariga yordam berish zarur. Bu o‘z navbatida, xotin-qizlarning jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga, o‘z hayotlarini boshqarishiga va mustaqil hayot kechirishlariga yordam beradi. Bunday kompleks yondashuv bilan, zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni jamiyatga qaytarish jarayoni yanada samarali bo‘ladi va ularning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni jamiyatga qaytarish jarayonida psixologik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda birinchi navbatda, xotin-qizlarning ichki kuchini oshirish, o‘z-o‘zini anglash va o‘zligini tiklashga yordam berish zarur. Psixologik maslahatlar va terapiya orqali ularning ruhiy holatini yaxshilash, o‘z his-tuyg'ularini ifoda etish imkoniyatini yaratish muhimdir. Shuningdek, ijtimoiy integratsiya dasturlari orqali ular kasb-hunar o‘rganish, ta'lim olish va mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishlari uchun sharoit yaratish kerak. Jamiyatda xotin-qizlarga nisbatan stereotiplarni o‘zgartirish, ularni qo‘llab-

quvvatlash va ularning ijtimoiy faoliyatini rag'batlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuvlar orqali zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlar o‘zlarini himoya qilish, hayotlarini qayta tiklash va jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni jamiyatga qaytarish jarayonida, ularning psixologik holatini yaxshilash va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash zarur. Shuningdek, xotin-qizlarga taqdim etiladigan ta'lim va kasbiy tayyorgarlik dasturlari ularni iqtisodiy jihatdan mustaqil qilishga yordam beradi. Bu jarayonlar, shuningdek, oilaviy va ijtimoiy muhitni o‘zgartirishda muhim rol o‘ynaydi. Zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni jamiyatga qaytarishda psixologik yordam va qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Ularning o‘z-o‘zini qadrlashi va ishonchini tiklash uchun individual konsultatsiyalar va guruh sessiyalari o‘tkazilishi zarur. Shuningdek, jamiyatda xotin-qizlarga nisbatan stereotiplarni o‘zgartirishga qaratilgan kampaniyalar o‘tkazish, ularning ijtimoiy integratsiyasini kuchaytiradi. Bu jarayonlar, shuningdek, huquqiy yordam va himoya mexanizmlarini takomillashtirishni talab qiladi. Xotin-qizlarning jamiyatda faol ishtirokini ta'minlash uchun ularni turli ijtimoiy loyihalarga jalb qilish ham muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Smith, J. (2020). The Impact of Domestic Violence on Women's Health. Journal of Women's Health.

2. Johnson, R. (2018). Rehabilitation Strategies for Victims of Violence. International Journal of Social Work.

3. Lee, K. (2019). Social Reintegration of Victims of Domestic Abuse. Violence Against Women Journal.

4. Karimova, M. (2021). Gender-Based Violence in Uzbekistan: Challenges and Solutions. Central Asia Journal.

5. World Health Organization. (2017). Violence against Women: An Urgent Public Health Issue.

6. UN Women. (2022). Guidelines for the Rehabilitation of Women Victims of Violence.

IJTIMOIY XODIMLAR FAOLIYATIDA UCHRAYDIGAN KASBIY EMOTSIONAL KUYISH SINDROMINING OLDINI OLISH YO‘LLARI

Q.A.Axmedov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi, sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
S.R.Turgunova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy xodimlar faoliyatida tez-tez uchraydigan kasbiy emotsional kuyish muammosi, uning kelib chiqish sabablari, salbiy oqibatlari va oldini olish yo‘llari haqida fikr yuritilgan. Maqolada asosan shaxsiy kuzatuvlar va subyektiv mulohazalar asosida emotsional kuyishning oldini olish yo‘llari yoritib berilgan. Shuningdek, ijtimoiy xodimning ruhiy barqarorligini saqlashda o‘z-o‘zini anglash, stressni boshqarish va kasbiy muvozanatni ta’minlashning ahamiyati ta’kidlangan. Ushbu maqola ilmiy-analitik yondashuv bilan yozilgan bo‘lib, mavzu yuzasidan nazariy bilimlarni amaliy holatlar bilan uyg‘unlashtiradi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy ish, emotsional kuyish, kasbiy stress, ijtimoiy xodim, ruhiy salomatlik, kasbiy motivatsiya.

Ijtimoiy ish sohasi bugungi kunda jamiyatning eng muhim va mas’uliyatli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy xodimlar oilalar, bolalar, qariyalar va muhtoj insonlar bilan ishlaydilar, ularning muammolarini hal qilishga yordam beradilar. Bugungi kunda jamiyatda ijtimoiy muammolar soni ortib borayotgan bir paytda ijtimoiy xodimlarning zimmasiga tushayotgan mas’uliyat ham tobora og‘irlashib bormoqda. Ijtimoiy xodim nafaqat muammoga duch kelgan insonlarga yordam beruvchi mutaxassis, balki ularning dardini tinglovchi, ruhiy tayanch bo‘luvchi shaxs hamdir. Aynan mana shu jihat kasbiy faoliyat davomida emotsional yuklamaning oshishiga olib keladi. Menimcha, ko‘p hollarda ijtimoiy xodimlarning ruhiy holati yetarlicha e’tiborga olinmaydi va bu kasbiy emotsional kuyishning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Bu sindrom, ingliz tilida “burnout syndrome” deb ataladi, birinchi marta 1974-yillarda Herbert Freudenberger tomonidan ta’riflangan va keyinchalik Christina Maslach tomonidan chuqur o‘rganilgan[1]. Shuni aytish mumkinki, ijtimoiy xodimlar ko‘pincha o‘zlarining salomatligini e’tibordan chetda qoldirib, boshqalarga yordam berishga intiladi. Bu esa ularning kasbiy samaradorligini pasaytiradi va hatto kasbdan voz kechishga sabab bo‘ladi. Ushbu kasbiy emotsional kuyish

sindromining sabablari, belgilari va ayniqsa, oldini olish yo‘llarini chuqur va keng yoritib o‘tilgan. Fikrimizcha, bu sindrom nafaqat shaxsiy muammo, balki jamiyatning umumiy muammosidir, chunki turli soha vakillari ham ushbu sindiromga chalinish holatlari kuzatiladi va shu o‘rinda ijtimoiy xodimlar ham bundan mustasno emas.

Emotsional kuyish - bu insonning uzoq vaqt davomida kuchli ruhiy zo‘riqish ostida ishlashi natijasida yuzaga keladigan holat bo‘lib, u charchoq, befarqlik va o‘z kasbiga bo‘lgan qiziqishning pasayishi bilan namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy xodimlar esa doimiy ravishda og‘ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan insonlar bilan ishlaganlari sababli ushbu sindromga tezroq duch kelishadi. O‘ylaymizki, aynan yuqori darajadagi empatiya bu kasb egalari uchun ham kuchli tomon, ham xavf omili hisoblanadi.

Kasbiy emotsional kuyish sindromi – bu uzoq muddatli stress natijasida yuzaga keladigan holat bo‘lib, unda odam emotsional jihatdan charchab, kasbiy motivatsiyasini yo‘qotadi va o‘z ishiga qiziqishini susaytiradi. Maslach va Jeksonning modeliga ko‘ra, bu sindrom uchta asosiy komponentdan iborat: emotsional charchash, depersonalizatsiya (boshqalarga nisbatan sovuqqonlik) va shaxsiy yutuqlarning pasayishi[2]. Ijtimoiy xodimlarda bu sindrom ko‘proq uchraydi, chunki ular doimiy ravishda travmatik vaziyatlarga duch keladi - masalan, oilaviy zo‘ravonlik, qashshoqlik, bolalar huquqlarining buzilishi va boshqalar.

Ijtimoiy xodimlarning faoliyatida bu sindromning paydo bo‘lishiga quyidagi sabablar kiradi:

1. Og‘ir emotsional yuk: Ijtimoiy xodimlar har kuni travma, zo‘ravonlik, qashshoqlik va boshqa muammolarga duch keladilar. Ular mijozlarning og‘riqlarini o‘zlariga singdiradilar, bu esa emotsional resurslarni tezda tugatadi. Mening shaxsiy kuzatishim bo‘yicha, amaliyot paytida bir ijtimoiy xodim oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayol bilan ishlaganida, o‘zi ham uyqusiz tunlarni o‘tkazganini aytgan. Bu holatlar doimiy ravishda takrorlansa, kuyish xavfi ortadi.

2. Ish yukining ko‘pligi va resurslarning yetishmasligi: Ko‘pincha ijtimoiy xodimlar bir vaqtning o‘zida ko‘plab mijozlar bilan ishlaydilar, ammo moddiy va ma’naviy yordam yetarli emas. Demak,

bu muammo nafaqat individual, balki tizimli darajada hal qilinishi kerak deb hisoblash mumkin.

3. Shaxsiy va kasbiy hayotning aralashishi: Ijtimoiy xodimlar ishni uyga olib boradilar, bu oilaviy munosabatlarga ta’sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu sindrom ayollar orasida ko‘proq uchraydi, chunki ular oilaviy mas’uliyatlarni ham yelkalarida ko‘taradilar[4].

Alomatlari quyidagicha: doimiy charchoqlik, uyqusizlik, mijozlarga nisbatan sovuq munosabatda bo‘lish va ish samaradorligining pasayishi. Chuqur o‘ylab ko‘rsak, bu sindrom nafaqat shaxsiy salomatlikka, balki kasbiy etikaga ham zarar yetkazadi. Masalan, kuygan xodim mijozga noto‘g‘ri maslahat berishi mumkin, bu esa jamiyatga salbiy ta’sir qiladi. Ushbu sindromni erta bosqichda aniqlash uchun ijtimoiy xodimlar o‘zlarini muntazam ravishda baholashlari kerak, masalan, Maslach Burnout Inventory testidan foydalanishlari maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Bundan tashqari emotsional kuyish sindromini bugungi kunda oldini olish yo‘llari ham ancha takomillashgan. Quyida biz emotsional kuyish sindromining oldini olish yo‘llarini, bosqichlarini ko‘rib chiqishimiz mumkin:

Shaxsiy darajada: O‘z-o‘zini parvarish qilishni tizimli qilish. Self-care - bu nafaqat “dam olish”, balki doimiy, rejalashtirilgan jarayon. Tadqiqotlarda ko‘rsatilishicha, mindfulness-based self-care dasturlari (MBSWSC) ijtimoiy xodimlarda emotsional charchashni sezilarli darajada kamaytiradi[5].

Maddock va hamkorlari tomonidan o‘tkazilgan randomizatsiyalangan sinovda MBSWSC dasturi stress, burnout, tashvish va depressiyani kamaytirgan, shuningdek, ijtimoiy xodimlarning ruhiy salomatligini yaxshilagan[6].

Mindfulness va meditatsiya: Har kuni 10-20 daqiqa “ongda qolish” mashqlari - nafasga e’tibor qaratish, his-tuyg‘ularni hukm qilmasdan kuzatish. Bu nafaqat stressni kamaytiradi, balki “kompassion fatigue” ni oldini oladi, chunki mijozlarning og‘riqlarini o‘ziga o‘tkazib yubormaydi[7]. Masalan: ish kuni oxirida 5 daqiqa “body scan” qilish (tanadagi kuchlanishni sezish va bo‘shatish) keyingi kun uchun energiya beradi.

Yetti turdagi dam olish (Saundra Dalton-Smith modeli): Jismoniy (uyqu, ovqat), emotsional (hissiyotlarni ifoda etish), ruhiy

(ma’no izlash), ijodiy (san’at, musiqa), ijtimoiy (do‘stlar bilan vaqt), sensor (tabiatda bo‘lish) va intellektual (o‘qish, o‘rganish) dam olish. Ko‘pchilik faqat jismoniy dam olishga e’tibor beradi, lekin emotsional dam olishsiz (masalan, jurnal yozish orqali his-tuyg‘ularni chiqarish mumkin) kuyish tezroq keladi[8]. O‘ylaymizki, faoliya olib borayotgan ijtimoiy xodimlar “vaqt yo‘q” deb o‘ylaydi, lekin bu xato. Har kuni 15 daqiqa o‘ziga vaqt ajratish – bu investitsiya, chunki charchagan xodim mijozga yaxshi yordam bera olmaydi.

Chegaralarni belgilash va ish-hayot muvozanatini saqlash. Chegaralar – bu “professional devor”. Tadqiqotlarda ishda avtonomiya va chegaralar burnoutni kamaytirishi isbotlangan[8].

Amaliy mexanizmlar. Ish vaqtini qat’iy belgilash (masalan, soat 18:00 dan keyin telefonni o‘chirish yoki “Do Not Disturb” rejimi). Mijozlarga “ish vaqtidan tashqari faqat favqulodda holatlarda aloqa” deb oldindan aytish. “Yo‘q” deyishni o‘rganish - bu kasbiy mahorat.

Ishdan tashqarida “ritual” yaratish. Uyga kelganda kiyimni almashtirish, 5 daqiqa yurish yoki choy ichish - bu “ish rejimi” dan chiqish signali. Men amaliyotda ko‘rdim: bunday rituali yo‘q xodimlar uyda ham mijozlar haqida o‘ylaydi va dam olmaydi. Chunki ularning miyyalari hamon ish rejimida bo‘ladi.

Mening shaxsiy fikrim, O‘zbekistonda bu qiyin, chunki ko‘p xodimlar “mas’uliyat” deb ortiqcha ishlaydi. Lekin chegarasiz ish - bu o‘z-o‘zini yo‘q qilish.

Professional qo‘llab-quvvatlash tizimlari (Supervision va Peer Support). Superviziya - eng samarali usullardan biri. Bu nafaqat maslahat, balki emotsional yukni baham ko‘rish.

Individual va guruh superviziyasi. Har oyda rahbar yoki tajribali hamkasb bilan muhokama. Masalan, qiyin mijoz bilan bo'lgan holatni tahlil qilish – bu depersonalizatsiyani oldini oladi.

Peer support guruhlari. Hamkasblar bilan haftalik uchrashuvlar, tajribalarni baham ko‘rish. Tadqiqotlarda “support and connections” burnoutni oldini olishning asosiy omillaridan biri ekanligi ko‘rsatilgan[9].

Mening shaxsiy tajribam: Do‘stlarim va kursdoshlarim bilan ish jarayonimni muhokama qilganimda o‘zimni yengil his qilaman. Agar tashkilotda bunday guruh bo‘lmasa, buni o‘sha insonning o‘zi bemalol tashkil qilishi mumkin deb hisoblayman.

Kognitiv va attitudinal strategiyalar. Burnout ko‘pincha “men yetarlicha yordam bera olmayapman” degan fikrdan kelib chiqadi.

Reframing. Muvaffaqiyatsizliklarni “o‘rganish imkoniyati” deb qayta ko‘rish. Kichik yutuqlarni nishonlash (masalan, bir oilaga yordam berganini yozib borish). Maqsad – shaxsiy yutuq hissini oshirish (Maslach modelida “personal accomplishment”)[10].

Professional rivojlanish. Yangi treninglar, seminarlar - bu motivatsiyani saqlaydi. Fikrimcha, ijtimoiy ishda “qahramonlik” madaniyati bor - hammasini o‘zi hal qilish kerak degan. Bu xato; realistik maqsadlar qo‘yish - bu o‘zini hurmat qilish. Yordam kerak bo‘lganda atrofdagilardan buni so‘ray olish kerak deb hisoblayman. Atrofdagilarning, hamkasb va do‘stlarning yordami har qanday vaziyatda kerak bo‘lishi mumkin.

Tashkiliy va jamiyat darajasidagi choralar. Shaxsiy harakatlar yetarli emas - tizim o‘zgarmasa, burnout davom etadi.

Tashkilotda. Ish yukini teng taqsimlash, muntazam tibbiy/psixologik ko‘riklar, ish haqini oshirish, PTO (paid time off) ni ta’minlash. Maslach Burnout Inventory (MBI) orqali monitoring qilish tavsiya etiladi[11].

Davlat darajasida. Ijtimoiy xodimlar sonini ko‘paytirish, professional standartlarni joriy etish.

O‘tkazilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy xodimlar faoliyati yuqori darajadagi emotsional zo‘riqish, psixologik mas’uliyat va doimiy stress bilan kechadigan kasbiy faoliyat turlaridan biridir. Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari bilan bevosita ishlash, og‘ir hayotiy vaziyatlar, cheklangan resurslar hamda yuqori ijtimoiy kutilmalar ijtimoiy xodimlarda kasbiy emotsional kuyish sindromining shakllanishiga sabab bo‘luvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari kasbiy emotsional kuyish sindromi ijtimoiy xodimlarda emotsional charchash, depersonalizatsiya va kasbiy samaradorlikning pasayishi ko‘rinishida namoyon bo‘lishini tasdiqladi. Ushbu holat nafaqat xodimning ruhiy holatiga, balki ijtimoiy xizmatlar sifati, mijozlar bilan munosabatlar hamda butun tizimning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ilmiy tahlillar asosida kasbiy emotsional kuyish sindromining oldini olish individual, tashkiliy va tizimli darajalarda amalga oshirilishi lozimligi aniqlandi. Individual darajada ijtimoiy

xodimlarda stressni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish, emotsional intellektni rivojlantirish, kasbiy refleksiya va psixologik o‘z-o‘zini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ish va shaxsiy hayot muvozanatini ta’minlash kasbiy kuyishning oldini olishda muhim omil hisoblanadi.

Tashkiliy darajada rahbariyat tomonidan qulay psixologik muhit yaratish, mehnat yuklamasini oqilona taqsimlash, ijtimoiy xodimlarni muntazam psixologik qo‘llab-quvvatlash, superviziya va treninglar tizimini joriy etish zarurligi asoslab berildi. Ijtimoiy xodimlarning kasbiy rivojlanishi va mehnatini rag‘batlantirish ham ularning kasbiy motivatsiyasini saqlab qolishda muhim omil hisoblanadi.

Tizimli darajada esa ijtimoiy himoya sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, ijtimoiy ish mutaxassislarini tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlariga kasbiy kuyish profilaktikasiga oid fan va modullarni kiritish muhim ahamiyatga ega. Bu borada xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish ijtimoiy ish amaliyotining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy emotsional kuyish sindromining oldini olish ijtimoiy xodimlarning kasbiy salomatligini saqlash, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish hamda ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini mustahkamlashning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur muammoni kompleks yondashuv asosida hal etish ijtimoiy ish sohasining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Freudenberger, H. J. 1974. Staff Burnout Journal of Social Issues. 159-165p.
2. Maslach, C., & Jackson, S. E. 1981. The measurement of experienced burnout. Journal of Organizational Behavior, 2(2), 99-113.
3. Pines, A. M., & Aronson, E. 1988. Career burnout: Causes and cures. New York: Free Press. 89-97p.
4. Maddock, A., McGuigan, K., & McCusker, P. 2023. A randomised trial of mindfulness-based social work and self-care with social workers. Current Psychology, 42(11), 9170–9183.
5. Maddock, A. va boshq. 2023. Mindfulness-Based Social Work and Self-Care program. British Journal of Social Work.

6. Kinman, G., & Grant, L. 2011. Exploring stress resilience in trainee social workers. British Journal of Social Work, 41(2), 261-275.
7. Dalton-Smith, S. 2017. Sacred Rest: Recover Your Life, Renew Your Energy, Restore Your Sanity P.45-97

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMIDA JINOIY JAVOBGARLIKKA TORTILGAN SHAXSLAR BILAN IJTIMOIY FAOLIYATINING O’RNI

Xolmurodov G‘ulom
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
Xabibullayeva Nilufar
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yurtimizdagi sud-huquq tizimini takomillashtirish, inson huquqlarini himoya qilish hamda jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan ijtimoiy faoliyat olib boorish, ularni reabilitatsiya qilish, jamiyatga qayta moslashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so’zlari: aholini himoya qilish tizimi,jinoiy javobgarlikga tortilgan shaxslar,qonun ustuvorligi,inson huquqlari, ijtimoiy reabilitatsiya qilish,jamiyatga qayta moslashtirish.

Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan demokratik yangilanishlar va islohotlarning hozirgi bosqichida qonun ustuvorligini ta’minlash, qonuniylikni mustahkamlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan sud-huquq tizimini izchil olib borish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi[1].

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va madaniy sohalarda amalga oshirilgan keng ko‘lamli, tizimli va bosqichma-bosqich islohotlar natijasida inson qadri, uning huquq va manfaatlarini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilandi. Shu nuqtayi nazardan, jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarga nisbatan faqat jazolash emas, jinoyatlar sonini kamaytirish, ularni tuzatish, ijtimoiy hayotga qayta integratsiya qilishga qaratilgan insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yondashuvni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.Jinoiy xatti-harakat sodir etgan shaxslarning jamiyatdan ajralib qolishi, ishsizlik, ijtimoiy yolg‘izlik, oilaviy munosabatlarning buzilishi kabi omillar qayta jinoyatchilik xavfini oshiradi. Shu bois, jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan olib

boriladigan ijtimoiy ish ularning hayotiy muammolarini bartaraf etish, ijtimoiy faolligini tiklash,jamiyatga qayta qo’shish, qonuniy hayot tarziga qaytishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarning jamiyatdan ajralib qolishining oldini olish, ularni ijtimoiy reabilitatsiya qilish va jamiyatga qayta moslashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonda ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish, psixologik yordam, kasbga yo‘naltirish hamda bandlikni ta’minlash muhim vosita hisoblanadi.

Sharq mutaffakirlari tomonidan ushbu mavzu doirasida turlicha qarashlar mavjud. Ulardan Abu Nasr Farobiyjamiyat va axloqiy tamoyillar haqida yozgan asarlarida insonni axloqiy jihatdan yetuklashtirish va jamiyatda adolatni ta’minlash g‘oyasini yoritgan. Uning ta’limotlariga ko‘ra, jamiyat tinchligi, tartib-intizomi va barqarorligi axloqiy fazilatlar bilan bog‘liq bo‘lib, insonni tarbiyalash va ma’naviy edukatsiya orqali amalga oshiriladi Jinoyat sodir etgan shaxsni jazolash bilan birga uni tarbiyalash muhim hisoblanadi.[2] Forobiyning ijtimoiy-axloqiy qarashlarida insonning aqliy va axloqiy tarbiyasi jamiyat farovonligi va adolatni ta’minlashda markaziy ahamiyatga ega.

Shuningdek, Abu Ali ibn Sinoning “Tib qonunlari” asarida shaxs xulq-atvoriga psixologik va ijtimoiy omillar ta’sir qilishini ta’kidlagan. Bu qarashlar bugungi kunda jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan psixologik va ijtimoiy ish olib borishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan ishlashda xalqaro huquq normalari, xususan, BMTning inson huquqlari bo‘yicha konvensiyalari va minimal standart qoidalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu hujjatlar jazoni ijro etish jarayonida inson sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishni nazarda tutadi. Masalan, "BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948-yil)"da "Hech kim qonuniy asosda aybdor deb topilmaguncha jinoyatchi sifatida jazoga tortilishi mumkin emas" deb belgilangan[3]

Jinoyatchilikni kamaytirish va shaxsni jamiyatga qayta moslashtirish jarayonida ijtimoiy ish nazariyasi psixologik, sotsiologik va huquqiy tamoyillarga tayangan holda amalga

oshiriladi.Jinoiy javobgarlik tushunchsini huquqiy, ijtimoiy va boshqa sohalarda turlicha yondashuvlar ishlab chiqilgan.

Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan har bir shaxs ishi sudda qonuniy tartibda, oshkora ravishda ko‘rib chiqilib, aybi aniqlanmaguncha u aybdor hisoblanmaydi. Jinoiy javobgarlikka tortish masalasi qonunlarning tegishli moddalarini qo‘llanish orqali hal qilinadi.Bu holat fuqarolar huquqlari va qonuniy manfaatlarni ta’minlashning muhim kafolati hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksiga ko‘ra, ijtimoiy xavfli qilmish sodir jinoiy etish paytida qonunda belgilangan yoshga yetgan va aqli raso shaxslargina jinoiy javobgarlikga tortiladi[4]. Jinoiy javobgarlikga- jinoyat sodir etishga tayyorgarlik ko‘rish, suiqasd qilish; og‘ir jinoyat sodir etilayotganligi haqida aniq bila turib, tegishli organlarga xabar bermaslik yoki jinoyat vositasi yoki jinoyat natijasida qo‘lga kiritilgan narsalarni olish yoki sotish; shuningdek, jinoyat sodir etilishiga qiziqtirganlik (dalolatchi), tashkil qilganlik (tashkilotchi) va yordam berganlik (yordamchi) ham jinoyat hisoblanadi va jinoiy javobgarlikga tortiladi.

Jamiyatning xavfsizligi, davlatning adolatni ta’minlash mexanizmi va fuqarolarning huquqiy himoyasi davlatning ustuvor yo’nalishlaridan biridir. Jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlash va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish maqsadida demokratik islohotlarni amalga oshirilmoqda.

Bu jarayonda ijtimoiy ish jinoiy javobgarlikga tortilgan shaxslarni jamiyatga qayta qo’shishi, huquqiy, ijtimoiy, psixologik va boshqa xizmatlardan foydalanishi uchun yordam berish muhim vazifalardan biri hisoblanadi Jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan ijtimoiy ish — bu faqat jazolash emas, balki ijtimoiy moslashuv, tuzatish, reabilitatsiya, psixologik ko‘mak, ta’lim va jamiyat bilan integratsiyani ta’minlovchi murakkab jarayondir.

Ijtimoiy ish jinoyat javobgarligiga tortilgan shaxslar bilan amalga oshirilganda, u nafaqat jazolashni, balki shaxsni jamiyatga qayta moslashtirish, uning ijtimoiy muammolarini hal etish va salbiy xulq-atvorni bartaraf etishga qaratilgan murakkab tizim hisoblanadi. Ijtimoiy xodimlar jamiyatga qaytayotgan shaxslar duch keladigan tizimli to‘siqlarni (masalan, uy-joy, bandlik, ruhiy salomatlik xizmatlari yetishmasligi va stigma) bartaraf etish ustida ham ishlaydilar. Ular xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar va jamoat

tashkilotlari bilan hamkorlik qilib, mijozlarni ta’lim, o‘tkazish vaqtinchalik uy-joy, davolanish hamda raqamli savodxonlik yoki ishga yo‘naltirish dasturlariga yo‘naltiradilar.

Jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish tizimi doirasida qo‘llash jarayonida profilaktika inspektorlari va ijtimoiy ish mutaxassislari, ularning reabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish bo‘yicha faoliyati muhim ahamiyatga ega.Ijtimoiy ish tamoyillari asosida ishlash jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, psixologik maslahatlar, kasbga yo‘naltirish va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish orqali ularning qayta jinoyat sodir etishiga yo‘l qo‘ymaslik imkonini beradi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash va jinoyatchilikka qarshi samarali profilaktika strategiyasini yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan ijtimoiy faoliyat — bu jinoyatlarni profilaktika qilish, reabilitatsiya qilish va jamiyatga qayta moslashtirish jarayonlarini amalga oshirishning samarali yo‘nalishi bo‘lib, jamiyatning barqarorligi va xavfsizligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Aholini ijtimoiy himoya tizimi jinoyat sodir etgan shaxslarni qayta jamiyatga moslashtirish va ularning huquqbuzarlikning oldini olish istiqbollarini oshirishda muhim vazifani bajaradi. Bunday faoliyat jinoiy jazolarni qo‘llashdan tashqari, shaxslarning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlanishi, psixologik barqarorligi va reabilitatsiya jarayonlarini tashkil etishga qaratilgan kompleks yondashuvni ifodalaydi. Masalan, ijtimoiy ish mutaxassislari hamda profilaktika xizmatlari jamiyatda ijtimoiy himoya chora-tadbirlari orqali jinoyatchilik xavfini kamaytirishga ko‘mak beradi, bu esa jinoyat sodir etgan shaxslarni ijtimoiy moslashtirish va qayta jinoyat sodir etish ehtimolini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan ijtimoiy ish faoliyati — bu nafaqat jazo choralari bilan cheklanmay, balki ijtimoiy reabilitatsiya, profilaktika va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan yondashuvdir. Bu yondashuv shaxsning jamiyatga qayta moslashuvi va salbiy ijtimoiy xulq-atvorni bartaraf etishda muhim hissa qo‘shadi, natijada jamiyatning xavfsizligi va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – Toshkent, 2023. 80-B.

2. Ramatov J.S., ABU NASR FOROBIY QARASHLARIDA AXLOQIY MASALALARNING QO‘YILISHI — Innovative Technologies in Construction Scientific Journal.

3..Millatlar Tashkiloti, Inson Huquqiy Umumjahon deklaratsiyasi 11- modda,

1948.

4.O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.

TAZYIQ VA ZO’RAVONLIKKA UCHRAGAN AYOLLARNI IJTIMOIY HIMOYALASH MEXANIZMLARI

Normamatova Maxsuda Nurmamatovna
Samarqand davlat universiteti professori
Salimova Jasmina Alijonovna
Samarqand davlat universiteti Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyatimizda uchraydigan salbiy illatlardan biri ayollarga nisbatan bo’ladigan turli tazyiqlar va zo’ravonlik holatlari haqida bayon qilinadi. Zo’ravonlikka uchragan xotin-qizlarga davlatimiz tomonidan ko’rsatiladigan qonuniy va ijtimoiy ko’maklar ham batafsil ko’rib chiqilgan. Tazyiq va zo’ravonlikning dolzarbligi hamda uning ilmiy-amaliy shakillari ya’ni psixologik zo’ravonlik,jismoniy zo’ravonlik, shaxsiyatli kabi ko’rinishlari ochib berilgan,

Kalit so’zlar: psixologik zo’ravonlik,jismoniy zo’ravonlik, tazyiq, ayollar, zo’ravonlik, jamiyat, mahalla.

Davlatimizda inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlash va himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yunalishi bo‘lib, Konstitutsiyamiz va kodekslarimizda, qonunlarimizda inson erki, qadr-qimmati eng oliy qadriyat sifatida mustahkamlandi.

YAngi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 58-moddasida mustahkamlab qo‘yilganidek, “Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar. Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlaydi”. Bugungi kunda izchillik bilan amalga oshirilayotgan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham ushbu muhim masala teran aks etgan.

Oila va xotin-qizlar davlat qo‘mitasi tashkil etilib, unga xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, gender tenglik kafolatlarini ta’minlash, og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan oila va xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam ko‘rsatish, oiladagi ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo‘yicha manzilli chora-tadbirlarni amalga oshirish bo‘yicha faoliyati qayta tashkil etildi . – xotin-qizlar va yoshlarning ijtimoiy himoyaga muhtoj, turmush sharoiti og‘ir, ishsiz va kasb-hunarga ega bo‘lmagan, huquqiy va ma’naviy-psixologik qo‘llab-quvvatlashga zarurati bo‘lgan fuqarolarga davlat tomonidan manzilli ko‘maklashish bo‘yicha mutlaqo yangicha tizim joriy qilindi . Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabr ko‘rganlarga shoshilinch yordam ko‘rsatish uchun 1146- qisqa raqamli «ishonch telefoni»larining uzluksiz ishlashi yo‘lga qo‘yildi . – «Ayollar daftari»ga kiritilgan xotin-qizlar bandligini ta’minlash, xotinqizlarning salomatligini mustahkamlash maqsadida ularni ish bilan ta’minlash hamda kasb-hunar egallashida ko‘maklashish yo‘lga qo‘yildi. – xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada kuchaytirish, ularning salomatligini mustahkamlash, qizlarning ta’lim-tarbiya olishi uchun zarur shartsharoitlarni yaratish, iqtidorli va bilimli qizlarni tarbiyalash hamda ularning ilmiy salohiyatini yuksaltirish, ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy faolligini oshirish, jamiyatda, xususan, davlat boshqaruvida ularning rolini mustahkamlash hamda gender tenglikni ta’minlash faoliyatining yo‘nalishlari aniq belgilab berildi. Mazkur chora-tadbirlarning to‘liq va samarali amalga oshirilishi orqali xotinqizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlikni oldini olishning profilaktikasini tashkiliy jihatdan ta’minlash: a) ichki ishlar organlari bo‘linmalarini, mahalla institutini doimo xalqni xizmatida bo‘lish, aholining chinakam maslakdoshi va ko‘makdoshiga aylantirish, ularning roli va ahamiyatini oshirishga; b) aholining ijtimoiy-huquqiy himoyaga muhtoj qatlamini qo‘llab-quvvatlashga, ularning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish kafolatlarini kuchaytirishga; v)jamiyat, mahalla, oilada sog‘lom va barqaror ijtimoiy-ma’naviy muhitni shakllantirishga; g) ma’muriy hududlarda tinchlik, totuvlik va osoyishtalikni ta’minlashning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tubdan isloh qilishga; d) og‘ir ijtimoiy hayotiy vaziyatlarga tushib qolgan, oilasi notinch bo‘lgan, tazyiq va zo‘ravonlikka duchor bo‘layotgan xotin-qizlarni aniqlash va

ular bilan manzilli profilaktika ishlarini kuchaytirishga; e)huquqbuzarliklar profilaktikasi sub’ektlarining boshqa davlat idoralari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan uzluksiz, tizimli hamkorligini yo‘lga qo‘yishga xizmat qiladi.

O‘z navbatida Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy strategiyasi doirasida xotin-qizlarni himoya qilish, ularning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, jamiyatda ayollarga nisbatan tazyiqlarga barham berish hamda har qanday zo‘ravonliklarning oldini olish bo‘yicha qator qonunlar qabul qilingan.

“Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi 2019 yilda qabul qilingan Qonun va “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi 2019 yilda qabul qilingan qonunlarda xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlikka barham berish chora-tadbirlari ishlab chiqilishi, ularni ijro etuvchi vakolatli organlar, ularning majburiyatlari va huquqlari, ijro etish mexanizmlari, jamoatchilik nazoratini olib borish imkoniyatlari kabi qator tartib tamoyillar belgiladi. SHuningdek, birinchi marotaba “himoya orderi” tushunchasi kiritilib, uni berish tartibi, himoya orderi zo‘ravonlikdan jabrlanuvchiga berilishi nazarda tutilgan.

Tegishli hududda tazyiq va zo‘ravonlikning yakka tartibdagi profilaktikasini amalga oshirish uchun mas’ul bo‘lgan ichki ishlar organining mansabdor shaxsi tazyiq va zo‘ravonlik fakti yoki ularni sodir etish xavfi aniqlangan paytdan e’tiboran 24 soat ichida himoya orderini o‘ttiz kun muddatgacha beradi va ushbu order rasmiylashtirilgan paytdan e’tiboran kuchga kiradi. Zo‘ravonlik fakti mavjud bo‘lgan taqdirda tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchining yoki uning qonuniy vakilining boshpana berish to‘g‘risidagi talabi bo‘yicha tegishli vakolatli organlar va tashkilotlar tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchilarning maxsus markazlarga joylashtirilishini ta’minlaydi.

Qonun ayollarni turmushda, ish joylarida, ta’lim muassasalarida tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilishga, shuningdek tazyiq va zo‘ravonlik qurbonlarini huquqiy hamda ijtimoiy himoya qilish kafolatlarini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, tazyiq va zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar, shuningdek bunday qilmishlarni sodir etganligi uchun javobgarlik belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan YAngi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonining 69-bandida xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta’minlash borasida qator vazifalar belgilab berildi. Jumladan, jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash; gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo‘llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish; xotin-qizlarning ta’lim va kasbiy ko‘nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko‘maklashish, ularning tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirish; hududlarda, ayniqsa, qishloqlarda xotin-qizlarga ko‘rsatiladigan tibbiy-ijtimoiy xizmatlar sifatini, ular o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini ta’minlash borasidagi ishlar samaradorligini oshirish; turar joyga muhtoj xotin-qizlarni uy-joy bilan ta’minlash, turmush va mehnat sharoitlarini yaxshilash, daromadlarini ko‘paytirish borasida tizimli chora-tadbirlarni belgilash; og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam ko‘rsatish, ularni manzilli qo‘llab-quvvatlash; «Ayollar daftari» bilan manzilli ishlash, mutasaddi tashkilotlar tomonidan xotin-qizlarning muammolari o‘z vaqtida bartaraf etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish kabilar.

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak, o‘tgan yillar davomida mamlakatimizda ayol-qizlarni tazyiq va zo‘ravonliklardan himoya qilishning mustahkam huquqiy asoslarini yaratish maqsadida bir qator qonunlar va qonunosti hujjatlari qabul qilinishi jamiyatda, turmushda, ish joylarida, ta’lim muassasalarida va boshqa joylarda xotin-qizlarga nisbatan munosabatni yanada yaxshilash, ularga nisbatan hurmat va ehtiromni tobora mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Foydalangan adabiyotlar ro’yxati.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 1 мартдаги “Оила ва хотин-қизлар билан ишлаш, маҳалла ва нуронийларни қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш

чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-81- сон Фармони // URL: http://www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 28 апрелдаги “Моддий ёрдам ва кўмакка муҳтож оилаларни, хотин-қизлар ва ёшларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги 250-сон Қарори // URL: http://www.lex.uz.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 6 октябрдаги “Зўрлик ишлатишдан жабр кўрган хотин-қизларни реабилитация қилиш ва мослаштириш ҳамда ўз жонига қасд қилишнинг олдини олиш борасидаги ишларни такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 625-сон Қарори // URL: http://www.lex.uz.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 8 ноябрдаги “Маҳаллаларда хотин-қизларнинг бандлигини таъминлаш ва саломатлигини мустаҳкамлаш марказлари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 650-сон Қарори // URL: http://www.lex.uz.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 мартдаги «Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-87-сон Фармони.

PATRONAT OILALARGA JOYLASHTIRILGAN YETIM VA OTA-ONA QARAMOG‘ISIZ QOLGAN BOLALARNI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

G‘.O‘.Xolmurodov
O‘zbekiston Milliy Universiteti katta o‘qituvchisi
S.B.Eshdavlatova
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada patronat oilalarga joylashtirilgan yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarning ijtimoiy-psixologik rivojlanish xususiyatlari chuqur tahlil etilib, patronat oilaviy muhitining ularning psixik barqarorligi, emotsional ehtiyojlarining qondirilishi hamda sog‘lom shaxs sifatida shakllanishiga ko‘rsatadigan ta’siri ilmiy asosda yoritiladi; shuningdek, bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida psixologik qo‘llab-quvvatlash, samarali

pedagogik yondashuv va ijtimoiy muhitning hal qiluvchi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Patronat oila, yetim bola, ota-ona qaramog‘isiz qolgan bola, yetimlik, ijtimoiy yetimlik, bolalar uylari, bog‘lanish, yetim sindromi, psixologik xususiyatlar, RBIMM.

Yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish masalalari bugungi kunda davlat siyosatining eng ustuvor va dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda, chunki oilaviy muhitdan mahrum bo‘lgan bolalar shaxs sifatida rivojlanish jarayonida turli murakkab to‘siqlar va qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi, shuningdek, individual qobiliyat va imkoniyatlarini namoyon etish darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

An’anaviy bolalar uylari va internat muassasalari, albatta, bolalarning asosiy ehtiyojlarini qondira olgan bo‘lsa-da, ular oilaviy munosabatlar, individual e’tibor va emotsional qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari jihatidan cheklangan, shuning uchun zamonaviy ijtimoiy himoya tizimida yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni kompleks tarzda qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotiga integratsiyasi, psixologik barqarorligini ta’minlash va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bunday bolalarning ijtimoiy-psixologik holati ko‘pincha murakkab va ziddiyatli bo‘ladi. Ota-onadan erta ajralish, beparvolik yoki salbiy oilaviy muhit bolada chuqur psixologik jarohatlarni keltirib chiqaradi. Natijada bolalarda xavotir va qo‘rquvning yuqori darajasi, o‘zini past baholash, emotsional beqarorlik, agressiv yoki aksincha, yopiq xulq-atvor, shuningdek, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda qiyinchiliklar kuzatiladi. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatayaptiki, yetim bolalarda bog‘lanish buzilishi tez-tez uchramoqda, bu esa bolaning kelajakda yaqin munosabatlar o‘rnatishiga, o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash va boshqarish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda ko‘plab mamlakatlarda bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalashga qaratilgan patronat oila tizimi joriy etilib, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishning samarali shakli sifatida e’tirof etilmoqda. Patronat oila - bu

ijtimoiy himoyaga muhtoj bolani vaqtincha yoki doimiy asosda qabul qilib, unga oilaviy muhitda tarbiya beradigan, shuningdek, psixologik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni ta’minlaydigan maxsus ruxsatga ega oila hisoblanadi.

Bola manfaatlari nuqtai nazaridan uning oilada qolishi yoki yaqin qarindoshlari qaramog‘iga berilishi - farzandlikka, vasiylik va homiylikka berish hamda oilaga tarbiyaga berish (patronat) shakllariga mos keladi. Shu o‘rinda bolani joylashtirishning muqobil shakllaridan biri bo‘lgan oilaga tarbiyaga berish (patronat) tizimining afzalliklariga e’tibor qaratish lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 194–200-moddalari oilaga tarbiyaga (patronat) berish tartibini belgilab beradi. Xususan, mazkur kodeksning 198-moddasida voyaga yetgan har ikkala jinsdagi shaxslar patronat oilasi sifatida faoliyat yuritishi mumkinligi alohida ta’kidlab o‘tilgan, bu esa tizimning ochiqligi va imkoniyatlarini kengaytiradi [1].

Patronat oila tizimi bolaning shaxsiy rivoji, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligi uchun muhim omil sifatida qaraladi, chunki u bolaga individual e’tibor, doimiy emotsional qo‘llab-quvvatlash va jamiyat bilan integratsiyalashish imkoniyatini yaratadi [2]. Shu bilan birga, patronat oila tizimi bolalarni an’anaviy internat muassasalaridan farqli o‘laroq oilaviy munosabatlar va shaxsiy rivojlanish uchun qulay sharoit bilan ta’minlaydi, bu esa ularning kelajakda mustaqil va ijtimoiy jihatdan moslashgan shaxs sifatida o‘sishiga xizmat qiladi.

Patronat oila tizimi orqali tarbiyalangan bolalarda ijtimoiy tajriba ortadi, bu esa ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga yordam beradi, chunki ular oilaviy munosabatlarni yaqindan boshdan kechiradi va ota-onaga o‘xshash qo‘llab-quvvatlovchi shaxslar bilan muntazam muloqot qiladi. Shu bilan birga, patronat oila tizimi bolalarning ijtimoiy integratsiyasini rag‘batlantiradi: ular tengdoshlar va maktab muhiti bilan faol aloqada bo‘ladi, jamiyat hayotiga moslashadi va ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi, bu esa ularning kelajakda mustaqil va mas’uliyatli shaxs sifatida o‘sishiga yordam beradi.

Bundan tashqari, patronat oilalarda bolalar bilan doimiy ishlaydigan mutaxassislar, ularning psixologik muammolarini erta aniqlash va tegishli yordam ko‘rsatishga imkon yaratadi.

Mutaxassislar bolalarning emotsional holatini kuzatadi, muammolarni vaqtida aniqlaydi va individual yondashuvlarni tatbiq etadi, bu esa bolalarning stressga chidamliligini oshirish, o‘zini baholashni yaxshilash va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi [3].

Shu bilan birga, patronat oila tizimi bolalarga ijtimoiy tajriba orttirish va oilaviy muhitning barqarorligini his qilish imkoniyatini yaratadi, bu esa ularning ruhiy barqarorligini oshiradi va kelajakda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashish jarayonini jadallashtiradi. Natijada patronat oila tizimi nafaqat bolalarni asosiy ehtiyojlarini qondirish bilan cheklanmay, balki ularning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy va psixologik rivojlanishi uchun samarali mexanizm sifatida qaraladi.

RBIMM xodimlari tomonidan amalga oshirilgan “Patronat oilalarning bolalarni jamiyatga samarali integratsiyalashuvini ta’minlovchi ijtimoiy, pedagogik va psixologik resurslarini aniqlash” loyihasi doirasida O‘zbekiston hududidagi patronat oilalarning ijtimoiy, pedagogik va psixologik resurslari batafsil o‘rganilgan [4].

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, patronat oilaning ijtimoiy resurslari bolaning shaxsiy muhitini barqarorlashtirishga xizmat qiladi: bola patronat oila sharoitida o‘z xonasi va shaxsiy burchagiga ega bo‘ladi, oilada esa unga qarindoshlari bilan muloqot qilish imkoniyati yaratiladi, bu esa bolada oilaviy muhit va ijtimoiy bog‘liqlik hissini shakllantiradi.

Pedagogik resurslar esa patronat oila ota-onalari tomonidan bolalarga maishiy xo‘jalikni yuritishni o‘rgatish, mehnat va axloqiy tarbiya berish, shuningdek, jamoaviy tarbiyaning salbiy ta’siridan himoyalanish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, patronat oilaning tarbiyaviy faoliyati bolaning shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirib, jamiyat hayotiga shaxs sifatida qo‘shilishiga imkon beradi.

Psixologik resurslar orqali patronat oilada bola ijtimoiy ko‘nikmalarni egallash va emotsional barqarorlikni oshirish uchun qulay imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Patronat tizimining markaziy tamoyili bolalarning manfaatlarini ustuvor qo‘yish bo‘lib, jarayonning asosiy tashkilotchisi oiladir. Bolani patronatga olgan oila a’zolarining hayot tarzi, ma’naviy va ma’rifiy qiyofasi bolaning shaxs

sifatida rivojlanishining tashqi omili shakllantirish va ularni egallashlariga zamin yaratadi.

Shunday qilib, patronat oilalarning tarbiyalanuvchilar ruhiyatini shakllantirishdagi (ichki omil) va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvdagi roli va ahamiyati katta bo‘lib, ular nafaqat oilaviy muhit yaratadi, balki bolaning shaxsiy rivoji, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlaydigan samarali ijtimoiy mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni jamiyatga samarali integratsiyalashuvini ta’minlash, ularning ijtimoiylashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlash patronat oilalarning asosiy funksiyalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon doirasida patronat oilalar bolalarni oilaviy hayotning asosiy elementlari bilan tanishtiradi va ularni hayotiy ko‘nikmalar bilan qurollantiradi. Jumladan, bolalar uy-ro‘zg‘or ishlarini bajarish, oilaviy majburiyatlarni anglash, otalik va onalik hamda farzandlik funksiyalarini o‘zlashtirish, oilaviy byudjetni rejalashtirish va oilaning boshqa a’zolari bilan samarali muloqot o‘rnatish kabi faoliyatlarni amaliy tarzda egallash imkoniga ega bo‘ladi.

Shu bilan birga, patronat oilalardagi mavjud oilaviy muhit, ota va onaning oiladagi o‘rni, ularning xulqidagi tarbiyaviy namuna, iliq oilaviy-ijtimoiy munosabatlar, farzandlik tarbiyasi hamda mehnat ko‘nikmalari bilan bog‘liq bilim va tajriba, mazkur oilada tarbiya topayotgan bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish va samarali ijtimoiylashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Natijada, patronat oilada tarbiyalanayotgan bolalar nafaqat oilaviy va ijtimoiy tajriba orttiradi, balki kelajakda jamiyat hayotida faol, mas’uliyatli va mustaqil shaxs sifatida rivojlanish uchun zarur kompetensiyalarni egallaydi.

Patronat oilalarga joylashtirilgan yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga ega bo‘lib, ular bilan ishlashda individual va kompleks yondashuv talab etiladi. Patronat oila bolalar uchun muassasalarga nisbatan qulayroq muhit bo‘lib, ularning shaxs sifatida sog‘lom rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik qo‘llab-quvvatlash va to‘g‘ri tashkil etilgan tarbiya jarayoni orqali bunday bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi. – Toshkent.: Adolat. 2023.

2. Астоянц М.С. Социальное сиротства: условия, механизмы и динамика эксклюзии (социокультурная интерпретация). Автореф. дисс... докт. соц. наук. – Ростов-на-Дону: Педагогический институт ФГОУ ВПО “Южный федеральный университет”, 2007. – С. 17.

3. E.X.Zaitov., G‘. O‘. Xolmurodov. Ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish amaliyoti. Darslik – Toshkent: 2024. - 285 b.

4. «O‘zbekistonda erta ijtimoiy yetimlikning oldini olish». Xrulnova G.V., Xusanova D.G., Madjidova D.A., Saydaliyeva N.M. – T.: «DELTA PRINT SERVICE», 2017.-144-bet

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING INSTITUTSIONAL O‘RNI

Xoshimova Naimaxon Bahodir qizi,
Andijon davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyati yoritib beriladi. Unda agentlikning tashkil etilish sabablari, asosiy vazifalari hamda ijtimoiy siyosatni amalga oshirishdagi funksiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, manzilli ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va davlat hamda jamiyat institutlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish borasidagi faoliyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot davomida ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishda agentlik faoliyatining samaradorligi va uning aholi farovonligini oshirishdagi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: jtimoiy himoya tizimi, ijtimoiy siyosat, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, manzilli ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlar samaradorligi, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, davlat ijtimoiy boshqaruvi.

Bugungi global iqtisodiy va ijtimoiy sharoitda sog‘liqni saqlash, ishsizlik, yoshlar bandligi, nogironlik va qashshoqlik singari ijtimoiy risklar kuchaygan. Bunday risklar jamiyatning barqarorligi va iqtisodiy o‘sishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, shuning uchun davlatlar

barqaror ijtimoiy himoya tizimlarini yaratishga jiddiy e’tibor qaratmoqda. Xalqaro me’yorlarga muvofiq, ijtimoiy himoya tizimlari aholining zaif guruhlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xatarlarni kamaytirish va barqaror infratuzilmani shakllantirish orqali ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyotni ta’minlashda markaziy rol o‘ynaydi. Jahon bo‘yicha ijtimoiy himoya tizimi fonida O‘zbekiston sharoitida bu tizimni modernizatsiya qilish va uni samarali boshqarish institutini yaratish — bugungi kun uchun muhim ijtimoiy siyosiy vazifa hisoblanadi. Zero, konstitutsiyamizning muqaddimasida demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g‘oyalariga sadoqat, inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish maqsadi aniq belgilab qo’yilgan. [1.2023: B.1] Shuningdek, yangilangan Konstitutsiyamizning 1-moddasida O‘zbekiston demokratik, huquqiy, dunyoviy va shu bilan birga, ijtimoiy davlat sifatida qat’iy belgilab qo’yilishi, [1.2023: B.1] O’zbekistonning bundan keyingi ijtmoiy siyosatdagi kursini aniqlashtirib berdi.

O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya siyosatini tubdan takomillashtirish jarayoni davlat rahbarining inson manfaatlarini ustuvor qo‘yishga qaratilgan konseptual qarashlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Prezident Sh. M. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Inson qadri uchun” tamoyili mamlakatda olib borilayotgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy va institutsional islohotlarning bosh mezoniga aylangan bo‘lib, unda ijtimoiy himoya tizimi alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Davlat rahbari o‘z nutq va chiqishlarida ijtimoiy himoya masalasini faqatgina ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash bilan cheklamasdan, balki fuqarolarning munosib turmush darajasini ta’minlash, ijtimoiy tenglik va adolatni qaror toptirish, inson salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan bog‘liq keng qamrovli vazifa sifatida talqin etadi. Xususan, ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish, manzillilik va adolatlilik tamoyillarini kuchaytirish, davlat xizmatlarining aholiga yaqinlashtirilishi hamda institutsional mexanizmlarning mustahkamlanishi “inson qadri” tushunchasining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu jihatdan, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida insonni ijtimoiy siyosatning

markaziga qo‘ygan, huquq va imkoniyatlar tengligini ta’minlashga qaratilgan zamonaviy davlat boshqaruvi modeli shakllanib borayotganini kuzatish mumkin.

Bu masalani tahlil qilishda xorijiy mamlakatlarda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatni tahlil etish, bunda davlat institutlarining rolini baholash juda muhim. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO)ning 2024–26-yillar bo‘yicha World Social Protection Report ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda dunyo bo‘yicha ijtimoiy himoya xarajatlariga sarflangan umumiy resurslar mamlakatlar yalpi ichki mahsulotining (YaIM) o‘rtacha 12,9 %ini tashkil etdi, biroq ushbu ko‘rsatkich mamlakatlar bo‘yicha tubdan farq qiladi — ba’zi davlatlar yuqori darajada ijtimoiy himoyaga yo‘naltirilgan siyosat yuritadi, boshqalari esa bu yo‘nalishda nisbatan past xarajat qiladi. [2.2024]

OECD statistik ma’lumotlariga ko‘ra, ijtimoiy himoya uchun davlat xarajatlari OECD davlatlarida YaIMning o‘rtacha 21 % atrofida bo‘lib, bu statistik ko‘rsatkich COVID-19 pandemiyasi davrida davlatlarning ijtimoiy xarajatlarini oshirish natijasida ko‘tarilganidan keyin barqaror darajada saqlanmoqda. [3.2023]

Masalan, G‘arbiy Yevropa davlatlarida bu xarajatlar yuqoriroq darajada: Fransiyada YaIMning qariyb 30,6 %, Finlyandiyada 31,4 %, Germaniyada 27,9 % ijtimoiy xarajatlarga sarflanadi, shu bilan birga, Turkiya yoki Meksika kabi mamlakatlarda bu ko‘rsatkichlar nisbatan past bo‘lib, YaIMning 10–12 % darajasini tashkil qiladi. [4.2024]

Bu statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, davlat ijtimoiy himoya tizimiga resurslar ajratish orqali aholi farovonligini ta’minlashda birlamchi subyekt bo‘lib xizmat qiladi va ijtimoiy siyosatning darajasi mamlakat daromad darajasi hamda siyosiy irodaga bog‘liq bo‘ladi.

Xorijiy davlatlar ijtimoiy himoya tizimini tahlil qilganda, Skandinaviya davlatlarida davlat barcha huquqiy rezidentlar uchun sog‘liqni saqlash, pensiya, ishsizlik sug‘urtasi va boshqa ijtimoiy xizmatlarni kafolatli ta’minlashini ustun jihat sifatida ko’rsatishimiz mumkin. Bu yerda davlat xarajatlari yuqori mezonlarga ega bo‘lib, ijtimoiy xizmatlar keng qamrovli bo‘ladi. Germaniyada davlat va nodavlat institutlar o‘rtasidagi sheriklik asosida ijtimoiy himoya amalga oshiriladi, bunda davlat siyosat yukini ijtimoiy sug‘urta jamg‘armalari bilan muvofiqlashtiradi. Janubiy Koreya kabi

mamlakatlar mehnat bozorini qo‘llab-quvvatlash dasturlarini davlat siyosatining markaziga qo‘yadi.

O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi oxirgi yillarda sezilarli darajada transformatsiyalandi. So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mamlakat ijtimoiy himoya xarajatlarini va ijtimoiy ko‘rsatkichlarni monitoring qilish uchun ilg‘or statistik usullarni tatbiq etmoqda, shu jumladan ijtimoiy xarajatlar, qashshoqlik darajasi, ishsizlik va sog‘liqni saqlash xizmati qamrovi kabi indikatorlar asosida tahlil olib borilmoqda. [5.2023: B.317]

O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiquvchi va amalga oshiruvchi markaziy organ sifatida Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi tuzilishi ijtimoiy himoya sohasida juda muhim qaror bo’ldi. Agentlik ijtimoiy siyosatni ishlab chiqish va optimallashtirish ya’ni davlat bo‘yicha ijtimoiy himoya dasturlarining umumiy strategik yo‘nalishini belgilash va amalga oshirish; monitoring va baholash mexanizmlari, xususan, statistika, hisobotlar va indikatorlar asosida ijtimoiy yordam dasturlarini doimiy ravishda baholash kabu funksiyalarni bajarmoqda. Bundan tashqari, ijtimoiy sug‘urta jamg‘armalari, budjet va grantlarni samarali boshqarish orqali ijtimoiy ko‘makning maqsadga yo‘naltirilganligini ta’minlash, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali mahalliy darajada samarador xizmat ko‘rsatish mexanizmlari joriy etilmoqda.

Agentlik faoliyati davlatning ijtimoiy himoya tizimini faqat yordam tarqatishdan ko‘ra kengroq strategik boshqaruv, optimizatsiya va fuqarolarning huquqiy kafolatini ta’minlashga qaratilgan yagona institut sifatida shakllanmoqda.

Agentlikning so’nggi ikki yildagi faoliyatini tahlil qilish orqali ijtimoiy himoya tizimini institutsionallashuvini ko’rishimiz mumkin. Avvalo, itimoiy xizmatlarning yagona tizimga birlashtirildi. 2024-yil 1-yanvardan boshlab, bolalar uylari, mehribonlik uylari, bolalarni himoya qilish bo‘limlari va oilaviy bolalar uylari kabi ijtimoiy himoya muassasalari turli vazirliklar tizimidan chiqarilib, to‘liq Ijtimoiy himoya milliy agentligi tasarrufiga o‘tkazildi. Bu chora ijtimoiy xizmatlarni yagona davlat siyosati va boshqaruvi ostida muvofiqlashtirish, nazorat mexanizmini kuchaytirish hamda xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan. Bu yangilik rasmiy farmon

asosida joriy etilgan bo‘lib, u “aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish”ni maqsad qilgan. [6.2023] Agentlikning markazlashtirilgan tuzilmasi orqali hududiy ijtimoiy xizmatlar uchun yagona standartlar va monitoring joriy qilindi, bu esa ilgari tarqoq va idoralararo bo‘lgan tizimdan farqli o‘laroq samarali boshqaruvni ta’minlaydi.

Ijtimoiy himoya sohasida agentlik bilan bog’liq yana bir muhim islohotlardan biri sifatida ijtimoiy to‘lovlar va nafaqalarning manzilli tayinlanishini ko’rsatishimiz mumkin. Bunga ko’ra, to’lov va nafaqalarni aniq ushbu yordamga muhtoj insonlarga yetib borishi juda muhim jarayon. Agentlik tizimida raqamlashtirilgan tarzda ma’lumotlar jamlanishi va yuritilishi ijtimoiy to‘lovlar va nafaqalarning manzilli tayinlanishini ta’minlashga zamin yaratdi. Bunday manzilli xizmatlar agentlikning yagona ma’lumotlar bazasi va ko‘p bosqichli tizimli yondashuvi orqali amalga oshirilmoqda. Bu struktura ijtimoiy yordamni aniqlik bilan yetkazishni ta’minlaydi, shuningdek murojaatlarni tezkor ko‘rib chiqish imkonini yaratadi.

Agentlik tizimida hududiy “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari tarmog‘ining kengaytirilishi ijtimoiy xizmatni hamma uchun ochiq, imkonli tizimga aylantirdi. Agentlikning tuzilmasida hududiy bo‘linmalar sifatida tashkil etilgan “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari aholiga xizmat ko‘rsatishni kengaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu markazlar orqali ijtimoiy xizmatlar fuqarolarga yaqin joyda, soddalashtirilgan rejimda ko‘rsatiladi, bu esa xizmatlarning samaradorligini oshiradi. Tuzilma ahamiyati: “Inson” markazlarining hududiy bo‘linmalari agentlikning markaziy apparati bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, ma’lumot yig‘ish, xizmatlarni yetkazish va monitoringni tizimli amalga oshirish imkonini beradi.

Ijtimoiy sug‘urta hamda xizmatlar bo‘yicha raqamli xizmatlar yaratish agentlik tizimini muhim qismiga aylandi. Agentlik tomonidan ishlab chiqilgan mobil ilova — “My IHMA” fuqarolarga ijtimoiy xizmatlar va yordam olishni raqamlashtirish imkonini berdi. Bu ilova orqali arizalar yuborish, ularning holatini kuzatish va ijtimoiy xizmatlar haqida xabarnomalar olish mumkin. Raqamli xizmatlar agentlikning markazlashgan axborot infratuzilmasi asosida fuqarolarga xizmatlarni tez va shaffof yetkazish imkonini yaratadi hamda byurokratik to‘siqlarni kamaytiradi.

Ijtimoiy himoya sohasida xorijiy tajribani joriy etish va bu orqali ijtimoiy himoya xizmatlari sifatini oshirishda xalqaro hamkorlik juda muhim jihat. Ijtimoiy himoya milliy agentligi qator xorijiy mamlakatlarning sohada faoliyat yurituvchi tashkilotlar, ilmiy tekshirish va ta’lim institutlari bilan ijtimoiy himoya sohasida hamkorlikni mustahkamlash bo‘yicha Memorandum va boshqa hujjatlar imzolandi va amaliyotda namoyon bo‘lmoqda. Agentlikning institut sifatidagi strukturasiga xalqaro ekspertiza va resurslarni jalb qilish qobiliyati, xizmatlar sifatini oshirish va innovatsiyalarni joriy etishda muhim rol o‘ynaydi.

Zamonaviy ijtimoiy himoya tizimini samarali amalga oshirish uchun nafaqat rasmiy tartib va resurslarni taqsimlash, balki ilmiy asoslangan siyosat (evidence-based policy) mexanizmlari joriy etilishi zarur. Ilmiy yondashuv ijtimoiy ehtiyojlarni empirik ma’lumotlarga tayangan holda aniqlash, siyosatlarning real ijtimoiy ta’sirini baholash va strategik qarorlar qabul qilishni ta’minlashni o‘z ichiga oladi. Xalqaro amaliyotda ijtimoiy himoya tizimlari samaradorligini oshirish uchun statistik tahlillar va monitoring mexanizmlaridan keng foydalaniladi. Masalan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti hamda Xalqaro Mehnat tashkiloti hisobotlarida davlatlarning ijtimoiy siyosati samaradorligini baholashda statistik indikatorlar asosiy o‘lchov sifatida ishlatiladi. Bu esa siyosatni dinamik jarayon sifatida emas, balki analitik, ma’lumotlarga asoslangan strategiyalar orqali shakllantirishni talab qiladi.

O‘zbekiston kontekstida ijtimoiy siyosatning ilmiy yondashuvi asta-sekin mustahkamlanib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatning ijtimoiy himoya tizimi statistik ko‘rsatkichlar asosida barqaror takomillashtirilyapti. Masalan, oxirgi yillar statistik tahlillari ijtimoiy himoyaga ajratilayotgan byudjet mablag‘lari oshib borayotganini va yordamlar qamrovi kengayayotganini ko‘rsatmoqda, bu esa kambag‘allik darajasining bosqichma-bosqich kamayishiga xizmat qilmoqda. [7.2025: B.117] Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining “Living standards”, “Social protection” va “Population income” bo‘limlarida e’lon qilingan statistik ma’lumotlar ijtimoiy yordam dasturlarining real natijalarini tahlil qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. [8.2025: B.78]

O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimida ilmiy tadqiqotlarni tizimli yuritish uchun bir qator institutlar shakllanmoqda. Jumladan, Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi tarkibida faoliyat yurituvchi Ijtimoiy siyosat laboratoriyasi (Social Policy Lab) ijtimoiy himoya siyosatining ilmiy-amaliy yechimlarini ishlab chiqish, statistik tahlillarni amalga oshirish va innovatsion siyosat mexanizmlarini sinovdan o‘tkazish bilan shug‘ullanadi. Mazkur laboratoriya milliy va xalqaro universitetlar, tadqiqot markazlari va ekspertlar bilan hamkorlikda ijtimoiy siyosat bo‘yicha chuqur analitik tadqiqotlar olib boradi, ularning natijalari agentlik siyosatiga bevosita integratsiya qilinadi.

Ijtimoiy siyosat laboratoriyasi tajribasi orqali O‘zbekiston ijtimoiy himoya siyosatida ilmiy-testlovchi platformalarni yaratmoqda, bu esa siyosatni faqat normativ hujjatlar asosida emas, balki real ijtimoiy holat va empirik tahlillarga asoslab shakllantirish imkonini beradi. Bunday laboratoriyalar O‘zbekiston uchun yangilik bo‘lish bilan birga, ijtimoiy siyasatni samaradorligini oshirish, murakkab ijtimoiy muammolarga innovatsion yechimlar topish va pilot tadqiqotlar orqali siyosat natijasini oldindan baholash imkonini beradi.

Ilmiy yondashuv O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimiga ikki yo‘nalishda bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimi statistik ko‘rsatkichlar asosida baholanadi, bu esa siyosatning real ijtimoiy ta’sirini aniqlash imkonini beradi. Statistik ma’lumotlar yordamida pandemiya davrida kambag‘allik darajasi o‘sishi qayd etilgan bo‘lsa ham, tizimli tahlillar bosqichma-bosqich pasayish tendensiyasini ko‘rsatmoqda, bu esa siyosatning samaradorligini ilmiy nuqtai nazardan tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, Ijtimoiy siyosat laboratoriyasi va agentlikning ilmiy yordam bo‘limlari orqali ishlab chiqilgan pilot dasturlar ijtimoiy yordamlar tizimini raqamlashtirish, manzillilikni oshirish va yordamlarni shaffof taqsimlash bo‘yicha tajribalarni yaratmoqda. Bular ijtimoiy siyosatni texnologik yangiliklar bilan uyg‘unlashtirib, an’anaviy yondashuvni qadamma-qadam modernizatsiya qilmoqda. Bu esa ijtimoiy himoya siyosatining profilaktik va strategik xarakterini mustahkamlaydi.

Shu tariqa, ilmiy yondashuvlar va ijtimoiy siyosat laboratoriyalari O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimini analitik

asosda boshqarish, siyosat samaradorligini baholash va strategik qarorlar qabul qilishni takomillashtirishda muhim institutlar sifatida shakllanmoqda. Bu jarayon ijtimoiy siyosatni nafaqat g‘oyaviy, balki ilmiy dalillar bilan qo‘llab-quvvatlangan strategiyaga aylantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimi jamiyat barqarorligi va inson kapitalini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib, uning samaradorligi davlat siyosatining uzviyligi, institutlararo muvofiqlik va ilmiy asoslangan yondashuvlarga bevosita bog‘liqdir.

Yuqoridagi tahlillar Ijtimoiy himoya milliy agentligining ijtimoiy siyosatni muvofiqlashtiruvchi markaziy institut sifatida shakllanayotganini ko‘rsatadi. Agentlik faoliyati orqali ijtimoiy yordamlar tizimini markazlashtirish, raqamlashtirish va manzilliligini oshirish yo‘lida muhim qadamlar qo‘yildi. Shuningdek, agentlik huzurida ijtimoiy siyosat laboratoriyalari va tahliliy mexanizmlarning shakllanishi ijtimoiy himoyani ilmiy asosda rejalashtirish va baholash imkonini kengaytirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligi nafaqat ijro etuvchi, balki strategik va ilmiy-tahliliy institut sifatida muhim o‘rin egallamoqda. Kelgusida ushbu tizimni yanada takomillashtirish uchun ijtimoiy siyosatni baholash mexanizmlarini kuchaytirish, ilmiy tadqiqotlar bilan amaliyot integratsiyasini kengaytirish va ijtimoiy himoyaning barqarorligini ta’minlovchi uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqish muhim vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. https://lex.uz/docs/-6445145
2. Jahon ijtimoiy himoya hisoboti 2024-26: Raqamlarda. https://www.ilo.org/resource/article/world-social-protection-report-2024-26-figures?utm_source
3. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti a’zolari davlat ijtimoiy xarajatlari: 2023-yil (yangilangan). https://www.northsouthnews.com/index.php/europe/36568-oecd-members-public-social-expenditure-update-2023?utm_source
4. Ijtimoiy xarajatlar ma’lumotlar bazasi/ Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti hisoboti (2024) //

https://www.oecd.org/en/data/datasets/social-expenditure-database-socx.html

5. Kutbitdinova, M. (2023). O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilishning zamonaviy statistik usullaridagi tahlili. GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT, 1(7). B. 319-322. https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/1194

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI VA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH MODELLARI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Shoniyeva Manzura
Termiz Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari, uning shakllanish bosqichlari hamda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining asosiy modellari ilmiy jihatdan tahlil etiladi. Shuningdek, turli mamlakatlarda amal qilayotgan ijtimoiy himoya modellarining o‘ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi o‘rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy siyosatni takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy siyosat, aholini ijtimoiy himoya qilish, farovonlik davlati, Bismark modeli, Beverij modeli, ijtimoiy barqarorlik.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy siyosiy-huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy tafakkurning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning shakllanishi jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu konsepsiya davlatning faqatgina siyosiy hokimiyatni amalga oshiruvchi yoki iqtisodiy jarayonlarni tartibga soluvchi institut sifatidagi rolini emas, balki aholi farovonligini ta’minlash, ijtimoiy tengsizlikni yumshatish, zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash kabi keng ko‘lamli ijtimoiy vazifalarni ham o‘z zimmasiga olishini nazarda tutadi. Ijtimoiy davlat g‘oyasi jamiyatda adolat, inson qadr-qimmati va munosib hayot kechirish huquqini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, u davlat va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy kelishuvning muhim ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu konsepsiya rivojlangan demokratik davlatlarning

konstitutsiyalarida mustahkamlanib, ijtimoiy siyosatning asosiy yo‘nalishlarini belgilab beradi.

Ijtimoiy davlat tushunchasining vujudga kelishi tarixiy jihatdan sanoatlashuv jarayonlari, bozor iqtisodiyoti munosabatlarining chuqurlashuvi va ijtimoiy tabaqalanishning kuchayishi bilan bog‘liq. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropa mamlakatlarida ishchilar sinfining shakllanishi, mehnat sharoitlarining og‘irlashuvi, ishsizlik va kambag‘allik muammolarining keskinlashuvi davlatni ijtimoiy mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga majbur qildi. Shu tariqa davlatning ijtimoiy vazifalari kengayib, ijtimoiy sug‘urta, ijtimoiy yordam va mehnatni muhofaza qilish tizimlari shakllana boshladi. Keyinchalik bu jarayonlar ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslarini yaratdi va uni mustaqil siyosiy-huquqiy tushuncha sifatida qaror toptirdi.

Ijtimoiy davlatning asosiy mohiyati shundaki, u bozor mexanizmlarining salbiy oqibatlarini yumshatishga, ijtimoiy xavf-xatarlarning oldini olishga va jamiyat a’zolarining minimal ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan faol siyosat olib boradi. Bunda davlat ijtimoiy adolat tamoyiliga tayangan holda daromadlarni qayta taqsimlash, bandlikni ta’minlash, ta’lim va sog‘liqni saqlash kabi muhim sohalarni qo‘llab-quvvatlash orqali aholi turmush darajasini barqarorlashtiradi. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi insonni jamiyat va davlat siyosatining markaziga qo‘yadi, chunki uning asosiy maqsadi iqtisodiy o‘sishning o‘zi emas, balki ushbu o‘sish natijalarining barcha qatlamlar uchun adolatli taqsimlanishini ta’minlashdan iboratdir.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi ijtimoiy davlat konsepsiyasining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy himoya deganda, fuqarolarni turli ijtimoiy xavf-xatarlardan, jumladan, ishsizlik, mehnatga layoqatsizlik, qarilik, kasallik, nogironlik va kambag‘allikdan himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui tushuniladi. Ushbu tizim jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, kambag‘allik darajasini kamaytirish va inson kapitalini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy himoya mexanizmlarining samarali ishlashi davlatning iqtisodiy salohiyati, moliyaviy resurslari va boshqaruv tizimining mukammalligiga bevosita bog‘liqdir.

Ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi turli mamlakatlarda turlicha yo‘llar bilan amalga oshirilgan bo‘lib, bu

jarayonda milliy an’analar, tarixiy tajriba va iqtisodiy rivojlanish darajasi muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli jahon amaliyotida aholini ijtimoiy himoya qilishning bir nechta asosiy modellari shakllangan. Ushbu modellar bir-biridan moliyalashtirish manbalari, qamrov darajasi va davlatning ijtimoiy jarayonlardagi ishtiroki bilan farqlanadi. Shunga qaramay, ularning barchasi ijtimoiy davlat g‘oyasini amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi.

Aholini ijtimoiy himoya qilishning tarixiy jihatdan ilk shakllangan modellardan biri sug‘urta tamoyiliga asoslangan tizim bo‘lib, u Germaniyada XIX asr oxirida joriy etilgan. Ushbu modelda ijtimoiy himoya asosan mehnat faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, ish beruvchi va xodimlarning majburiy badallari hisobidan moliyalashtiriladi. Bunday yondashuv mehnat intizomini mustahkamlash va fuqarolarni rasmiy bandlikka jalb etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur model norasmiy sektorda band bo‘lgan yoki mehnat bozorida ishtirok etmaydigan aholi qatlamlari uchun cheklangan imkoniyatlarga ega bo‘lishi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay, sug‘urta asosidagi ijtimoiy himoya tizimi barqaror moliyalashtirish mexanizmi va uzoq muddatli ijtimoiy kafolatlarni ta’minlash imkoniyati bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy himoyaning yana bir keng tarqalgan modeli universal tamoyilga asoslanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ijtimoiy himoya barcha fuqarolar uchun teng asosda taqdim etiladi va ularning mehnat faoliyati yoki daromad darajasiga bog‘liq bo‘lmaydi. Bunda davlat byudjeti asosiy moliyalashtirish manbai hisoblanadi. Universal model ijtimoiy tenglik va adolat g‘oyalariga tayanib, jamiyatning barcha a’zolarini minimal ijtimoiy kafolatlar bilan ta’minlashni maqsad qiladi. Bu model ijtimoiy xavf-xatarlarga qarshi keng qamrovli himoya mexanizmini yaratishga imkon beradi, biroq davlat byudjetiga katta yuklama tushirishi bilan ham xarakterlanadi. Shu sababli bunday tizim samarali ishlashi uchun yuqori soliq intizomi va barqaror iqtisodiy o‘sish zarur bo‘ladi.

Skandinaviya mamlakatlarida shakllangan ijtimoiy himoya modeli ijtimoiy davlat konsepsiyasining eng rivojlangan shakllaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu yondashuvda davlat tomonidan aholiga yuqori darajadagi ijtimoiy xizmatlar, jumladan, bepul ta’lim, sog‘liqni saqlash va keng qamrovli ijtimoiy yordam tizimi taqdim etiladi. Bunday tizim jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash va hayot

sifatini oshirishga xizmat qiladi. Skandinaviya modeli yuqori soliq stavkalari va davlat xarajatlarining katta ulushi bilan ajralib tursa-da, u ijtimoiy barqarorlik va fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashda samarali natijalar beradi. Ushbu model ijtimoiy kapitalning rivojlanishiga, jamiyatda o‘zaro ishonch va hamjihatlik muhitining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Liberal model esa davlatning ijtimoiy himoyadagi rolini minimal darajada cheklashga intiladi. Bu yondashuvda bozor mexanizmlari va shaxsiy tashabbus ustuvor hisoblanadi, davlat esa faqat eng zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash bilan cheklanadi. Bunday tizim iqtisodiy erkinlik va tadbirkorlikni rag‘batlantirsa-da, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli liberal model ijtimoiy davlat konsepsiyasining to‘liq ifodasi sifatida emas, balki uning cheklangan shakli sifatida qaraladi.

Zamonaviy sharoitda ko‘plab davlatlar sof bir modelga tayanmasdan, turli yondashuvlarni uyg‘unlashtirgan aralash ijtimoiy himoya tizimlarini joriy etmoqda. Bunday tizimlar milliy iqtisodiyotning imkoniyatlari, demografik holat va ijtimoiy ehtiyojlardan kelib chiqib shakllantiriladi. Aralash modellar ijtimoiy sug‘urta va davlat tomonidan moliyalashtiriladigan ijtimoiy yordam mexanizmlarini birlashtirish orqali aholini yanada keng qamrovda himoya qilishga xizmat qiladi. Bu yondashuv ijtimoiy siyosatning moslashuvchanligini oshiradi va turli ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini ijtimoiy himoya qilish modellari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik shundan iboratki, ijtimoiy himoya tizimi davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatini amalga oshirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Ijtimoiy himoyaning samaradorligi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, kambag‘allikni qisqartirish va iqtisodiy o‘sishning inklyuzivligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida olib borilayotgan siyosat fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlab, jamiyatda ijtimoiy hamjihatlikni kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy jamiyat rivojining muhim yo‘nalishi bo‘lib, u davlatning ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirishga qaratilgan. Aholini ijtimoiy himoya qilish modellari esa ushbu konsepsiyaning amaliy mexanizmlarini

ifodalaydi. Har bir modelning o‘ziga xos afzallik va cheklovlari mavjud bo‘lib, ularni tanlash va qo‘llash mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga bog‘liqdir. Zamonaviy sharoitda ijtimoiy davlat g‘oyalarini amalga oshirishda moslashuvchan va kompleks yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi, chunki faqat shundagina davlat aholi farovonligini ta’minlash va barqaror rivojlanishga erishish imkoniga ega bo‘ladi.

Quyida “Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini ijtimoiy himoya qilish modellari” mavzusiga mos foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati keltiriladi. Ro‘yxat ilmiy maqola va kurs/bitiruv ishlari talablariga mos, asosan 2020–2025 yillar hamda fundamental manbalarni qamrab oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.X.J.Xudayqulov.,M.A.Abduraximova. “Ijtimoiy pedagogika” T-2025

2.Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. – Cambridge: Polity Press, 1990.

3.Barr N. The Economics of the Welfare State. – Oxford: Oxford University Press, 2020.

4. Pierson C. Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare. – Cambridge: Polity Press, 2021.

5.Giddens A. The Third Way and Its Critics. – London: Polity Press, 2019.

6.Beveridge W. Social Insurance and Allied Services. – London: Routledge, 2018 (qayta nashr).

7.OECD. Social Protection and Social Inclusion in a Global Context. – Paris: OECD Publishing, 2022

VIRTUAL TA’LIMDA AXLOQNING TRANSFORMATSIYASI MUAMMOSI

Shukurova Dildora Xamzayevna
Samarqand davlat universitetimustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola virtuallik tushunchasini ma’nosi yoritilgan. Axborotlashgan jamiyatda virtual obrazlar va virtual reallik ta’siri to‘g‘risida ilmiy ma’lumot berilgan. Virtuallik tushunchasining tarixiy taraqqiyoti yoritib berilgan. Ta’limni raqamlashuvi masalasi kunning dolzab masalasi sifatida ushbu maqolada ilmiy mushohada etilgan. Masofaviy ta’lim ijtimoiy hayotga

kirib kelar ekan uning transformasiyalashuvi amalga oshadi maqolada mazkur masala nazariy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: virtuallik, bilish, epistemologiya, virtual reallik, virtual obraz, axborot.

Bugungi kunda yangi virtual olamning paydo bo‘lishi yoshlarning yaqin insonlar bilan muloqotini virtual suhbatdoshga almashtirishiga sabab bo‘lmoqda. Aslida, ijtimoiy tarmoqlar tufayli endi har kim o‘z quvonch va qayg‘usini baham ko‘rishi, yutuq va kamchiliklari haqida gaplashishi mumkin. Ammo ijtimoiy tarmoqlar insonga cheksiz muloqot qilish imkoniyatini berganiga qaramay, ushbu aloqa chegaralarini yo‘q qiladi, haqiqiy aloqani asta-sekin virtualga almashtirish holatlari mavjud. CHunki barcha yangiliklar allaqachon ijtimoiy tarmoqdagi sahifada yoritilgan va fotosuratlarni ko‘rsatish yoki hayotdagi ba’zi bir muhim voqealar taassurotlarini baham ko‘rish uchun bevosita uchrashishning hojati yo‘q. SHu boisdan ham bugungi kunda tobora ko‘proq odamlar, shu jumladan yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlar tobesiga aylanmoqda, bu ularni real dunyodan uzoqlashishga olib keladi va shunga ko‘ra, bu borada, yaqin insonlar bilan muloqot qilishda turli darajadagi muammolar paydo bo‘lishi mumkin.

Hozirda virtuallik gedonizmning to‘liq ustunligini namoyon etmoqda. Axborot asrida qadriyatlarning o‘zgarishiga bag‘ishlangan monografiyada L.V.Baeva hayotiy, geonistik qadriyatlarning rolining ortib borayotganligini ta’kidlaydi . Internet birinchi navbatda ko‘ngil ochish maydoni, so‘ngra axborot ilmiy manbai yoki siyosiy va iqtisodiy makonning bir qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Foydalanuvchilarning an’anaviy qiziqishlari vaqt o‘tishi bilan Internetga qaramlikning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. Ko‘pgina foydalanuvchilar internetga qaram bo‘lib qolib virtual haqiqatni haqiqiy hayotdan ustun qo‘ymoqdalar. SHu boisdan ham biz ushbu o‘rinda bugungi kunda aksariyat ijtimoiy-gumanitar fan vakillari tomonidan muhokama qilinayotgan virtual olam tushunchasining axloqiy-falsafiy tahliliga to‘htalib o‘tsak.

Virtual olam bu sun’iy ravishda yaratilgan dunyo, dasturlash orqali qurilgan, kompyuter texnologiyalariga asoslangan tizimdir. Virtual olam foydalanuvchilarning o‘yin-kulgisi uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ularning hozirgi shaklida asosan interaktiv virtual 3D muhit bilan sinonim bo‘lib, asosan onlayn multiplaer o‘yinlar shaklida

namoyish etiladi, shuningdek foydalanuvchilar o‘z nomlarini ishlatish orqali o‘zlarini ifoda etadigan alohida veb-saytlar, taxallus, fotosurat yoki avatar - uning grafikasi yoki matni (virtual olamning boshqa foydalanuvchilari uchun ko‘rinadigan) vakildan iborat bo‘ladi . Foydalanuvchi kompyuterning simulyasiya qilingan dunyosiga kirish huquqini oladi, u erdan idrok stimullari foydalanuvchiga uzatiladi va u o‘z navbatida simulyasiya qilingan dunyo elementlarini boshqarishi va shu bilan ma’lum darajada cho‘milishni boshdan kechirishi mumkin . Bunday taqlid olamlari va ularning qonunlari haqiqatdan yoki xayoliy olamlardan olinishi mumkin. Misol qilib butun olam tortishish kuchi, topografiya, harakatlanish, real vaqtda harakat va aloqa kiritish mumkin. Virtual olamda foydalanuvchilar o‘rtasidagi aloqa matn, grafik piktogramma, vizual imo-ishoralar, tovush va kamdan-kam shakllardan teginish va ovozli buyruqlar yordamida bo‘lishi mumkin.

Virtual olam falsafiy nuqtai-nazardan qaraganda, har qanday substratda texnika vositalari yordamida yaratiladigan va insonga uning moddiy dunyoni idrok etish imkonini beradigan odatdagi sezgilari: ko‘rish, eshitish, hid bilish va boshqa qobiliyatlari orqali uzatiladigan olamdir. Sinonimlari: elektron olam, olamning kompyuter modeli hisoblanadi. Olamdagi narsa va hodisalarni sezishda ishonarli majmuini yaratish uchun virtual olam xossalari va ta’sirlarini kompyuterda sintez qilish real vaqtda amalga oshirilishi lozim. Virtual olam ob’ektlari o‘zini moddiy olam ob’ektlari kabi tutishi kerak. Foydalanuvchi virtual olam ob’ektlariga ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin. SHu nuqtai-nazardan qaraganda, bugungi kunda S.Rastorguev to‘g‘ri ta’kidlaganidek, “Ko‘pgina mamlakatlar o‘z fuqorolari, madaniyati, an’analari va ma’naviy boyliklarini begona davlat axborot ta’siridan saqlash uchun maxsus choralar ko‘rmoqdalar. Milliy axborot manbaalarini himoya qilish va axborot maxfiyligini jahon ochiq tizimlarida axborot almashinuvining saqlab qolish zaruriyati tug‘ilgan. CHunki, bunday ketishda davlatlar siyosiy va iqtisodiy qarama-qarshilik, xalqaro munosabatlarda inqirozga yuz tutishi mumkin. SHuning uchun, axborot xavfsizligi, axborot jangi hamda axborot quroli hozirgi kunda barchaning e’tibori markazida” bo‘lib qolmoqda.

Virtual dunyolarda amaldagiga o‘xshash fizika (gravitatsiya, suvning xossalari, predmetlar bilan to‘qnashuv va sh.k.) yaratilgan,

lekin virtual dunyolardan foydalanuvchilar ko‘pincha hordiq chiqarish maqsadida, masalan, real dunyoda mumkin bo‘lgandan ko‘proq darajada uchishlari, har qanday predmetlarni yasashlari mumkin. Sun’iy olam tushunchasi ilk bor Mayron Kryuger tomonidan 20-asrning 60-yillari oxirida ilmiy muomalaga kiritilgan . 1989 yilda Jaron Laner hozirda keng tarqalgan “virtual borliq” atamasini ilmiy muomalaga kiritdi. Fantastik adabiyotlarda virtual olam kompyuter tarmoqlarida yaratiladigan odamlar va mashinalar o‘zaro aloqaga kirishuvchi “kibernetik muhit” bilan muloqot qilish usulidir. Massachusets Texnologiya institutida 1977 yilda yaratilgan “Aspen kinokartasi” birinchi virtual borliq sistemasi hisoblanadi. Bu kompyuter dasturi Kolorado shtatidagi Aspen shahri bo‘ylab sayrni simulyasiya qilib, joyni aks ettirishning turli usullari o‘rtasida tanlash uchun imkoniyat yaratgan. Qishki va yozgi variantlar real fotosuratlarga asoslangan. Hozirgi vaqtda virtual olam mahsulotlari inson faoliyatining turli sohalarida: loyihalash va dizayn, er osti boyliklarini qazib olish, harbiy texnologiyalar, qurilish, trenajyorlar va simulyatorlar, marketing va reklama, dam olish industriyasi va hokazolarda keng qo‘llaniladi.

SHu o‘rinda mamlakatimiz Prezidenti SH.Mirziyovning fikriga e’tibor qaratish zarur: “Biz bir narsani hech qachon esimizdan chiqarmasligimiz zarur. Agar “ommaviy madaniyat” tahdidi faqat chetdan – G‘arbdan kirib keladi, desak, qattiq adashamiz. Bu balo, afsuski, o‘zimizdan, o‘z oramizdan ham chiqishi mumkin. Men bu gaplarni osmondan olib aytayotganim yo‘q. YUrtimizda nashr etilayotgan ayrim gazeta-jurnallar, kitoblarni, suratga olinayotgan ba’zi klip va kinolarni, efirga berilayotgan qo‘shiq va raqslarni kuzatib,sog‘lom fikrlaydigan har qanday odam shunday xulosaga kelishi tabiiy” .

Ammo ularga siyosiy va iqtisodiy, umuman, faqat ijtimoiy vositalar emas, balki axloqiy yo‘llar bilan yo‘l qo‘yiladi. Dilemma tushunchasi muammoning murakkabligi haqidagi ma’naviy va axloqiy yondashuvlarni talab qiladi .

Xorijda internetga tobelikni oldini olishga yo‘naltirilgan bir necha on-layn markazlar mavjud, jumladan, K.YAng bu borada birinchi asoschilardan hisoblanadi. Internetga tobelikdan qutilish maqsadida M.Orman quyidagi tavsiyalarni beradi: internetda ishlash chegarasini qat’iy belgilash; hafta davomida bir necha kun internetda

umuman ishlamaslik; internetning ba’zi bir servis xizmatlarini (on-line muloqot) butunlay berkitib tashlash; internet ishlash hoxishi paydo bo‘lganda, bu hohishni boshqa faoliyatda burish, jumladan, sport bilan shug‘ullanish, gazeta, jurnal o‘qish, atrofdagilar bilan muloqatga va h.k.; o‘z sayi-harakatlari kuchsizlik qilganda, atrofdagilardan yordam olish; internet addiktlikni uyg‘otishi mumkin bo‘lgan uchrashuvlar va joylardan qochish va boshqalar shular jumlasidandir.

Xullas, birinchidan, virtual texnologiyalarning hayotimizga chuqur va hamma joyda kirib borishi atrofimizdagi dunyoni tubdan o‘zgartirib, deyarli barcha sohalariga sezilarli (va afsuski, har doim ham foydali emas) ta’sir ko‘rsatadi. SHu sababli, tarmoq axloqi tomonidan ko‘rib chiqiladigan muammolar faqat axloqiy asoslarga tayanmaydi: ular axloq, texnologiya, huquq, iqtisod va siyosat kesishmasida joylashgan va shuning uchun ularining falsafiy tarkibini farqlash qiyin bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Баева Л.В. Виртуальная коммуникация: особенности и этические принципы. Философские науки. 2015;(10):94-110.
2. Бирюкова Э.А. Виртуальные основы этики духовного оздоровления. Новомосковск. РХТУ им. Д.И. Менделеева, Новомосковский институт. 2003. - 128с.
3. Собкин В.С., Евстигнеева Ю.М. Подросток: виртуальность и социальная реальность. По материалам социологического исследования. Труды по социологии образования. Том VI. Выпуск X. М.: Центр Социологии образования РАО. 2001. - 156с.
4. Расторгуев С. П. Информационная война/С. П. Расторгуев. - М: Радио и связь, 1999. - 416 с. С. 55.
5. Krueger Myron W. Artificial reality: Past and future // Virtual reality: theory, practice and promise / Ed. Sandra K. Helsel and Judith — Paris: Roth. Meckler; — Westport and London:-1991. — P. 19-26.
6. Расторгуев С. П. Информационная война/С. П. Расторгуев. - М: Радио и связь, 1999. - 416 с. С. 55.
7. Krueger Myron W. Artificial reality: Past and future // Virtual reality: theory, practice and promise / Ed. Sandra K. Helsel

and Judith — Paris: Roth. Meckler; — Westport and London:-1991. — P. 19-26.

JAMIYATIMIZDA AYOLLARNI HUQUQIY HIMOYASI

Solijonova Mohinur
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
Ilmiy rahbar: Abdusalomov Muhriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatimizda ayollarning huquqiy himoyasi, ularni teng huquqli shaxs sifatida qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat siyosati va amaliy mexanizmlar yoritilgan. Ayollar huquqlarini ta’minlashga qaratilgan qonunchilik asoslari, xususan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash” bo‘yicha qabul qilingan davlat dasturlari, gender tenglikni mustahkamlovchi normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilingan. Maqolada zo‘ravonlikdan himoya qilish tizimi, ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kengaytirish choralariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, huquqiy himoyani kuchaytirish, ayollarning huquqiy savodxonligini oshirish va jamiyatda tenglikni ta’minlashning dolzarb masalalari ham yoritilgan.

Kalit so’zlar : Ayollar huquqlari , huquqiy himoya, gender tenglik ,zo’ravonlikning oldini olish xotin qizlar siyosati

Ayollar huquqlarining ta’minlanishi har qanday demokratik jamiyatning asosiy mezonlaridan biridir. Bugungi globallashuv sharoitida inson huquqlarini teng asosda kafolatlash, xususan ayollarning huquqlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanmoqda. Chunki ayollar nafaqat oilaning tayanchi, balki jamiyatning iqtisodiy, ma’naviy va siyosiy taraqqiyotida hal qiluvchi kuchga ega bo‘lgan ijtimoiy guruh hisoblanadi.O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ayollar uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, qonunchilikdagi o‘zgarishlar va ijtimoiy kafolatlarning kengayishi gender tenglikni ta’minlash borasida muhim qadamlar bo‘ldi. “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun, “Ayollarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi qonun, oilaviy zo‘ravonlikni oldini olish bo‘yicha milliy strategiyalar, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash markazlarining tashkil etilishi amaliy natijalar bermoqda. Biroq, mavjud islohotlarga qaramay, ayollarning huquqiy savodxonligini oshirish, jamiyatda

gender stereotiplarni kamaytirish, uy-joy, mehnat, ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalarida tenglikni yanada mustahkamlash hali ham dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Ayrim hududlarda oilaviy zo‘ravonlikning davom etayotgani, mehnat bozorida ayollarning imkoniyatlari cheklangani yoki huquqlarini himoya qilish borasidagi bilimlarning yetishmasligi muammolar saqlanib qolmoqda. Shu sababli ayollarning huquqiy himoyasi tizimini chuqur o‘rganish, mavjud muammolar va ularning yechimlari, davlat siyosatida amalga oshirilayotgan yondashuvlarni ilmiy asosda tahlil qilish bu mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi. Ayollar huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasida ayollar huquqini himoya qilish keng qonunchilik bazasiga tayanadi. Konstitutsiya erkaklar va ayollar uchun teng huquq va imkoniyatlarni kafolatlaydi. Bu prinsip asosida quyidagi qonunlar qabul qilingan: “Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun “Ayollarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun Mehnat kodeksi (ayollarning mehnat sharoitlari, homilador ayollarni himoya qilish, ish vaqtidagi imtiyozlar) Oila kodeksi (ayollarning oilaviy munosabatlardagi huquqlari) Bu huquqiy asoslar ayollarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, shaxsiy huquqlarini to‘laqonli himoya qilishga qaratilgan bo‘lib, ularning jamiyatda erkin ishtirokini ta’minlaydi. Ayollarning ijtimoiy hayotdagi o‘rni va davlat siyosati So‘nggi yillarda ayollarni qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Xotin-qizlar qo‘mitasi, Mahallalarda Xotin-qizlar faollari, “Ayollar daftari” tizimi, ayollar uchun kredit va grant dasturlari — bularning barchasi ayollarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda. Davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari: ayollar bandligini ta’minlash tadbirkor ayollarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollarga subsidiya va yordam berish siyosiy lavozimlarda ayollar ulushini oshirish yosh qizlarni ta’limga jalb qilish Ayniqsa, ayollarning davlat boshqaruvidagi faolligi oshmoqda. Senat va mahalliy kengashlarda ayollar ulushi 30 foizdan ortdi, bu esa gender siyosatning muvaffaqiyatli olib borilayotganini ko‘rsatadi. Ayollarni oilaviy zo‘ravonlikdan himoya qilish Oilaviy zo‘ravonlik — ayollarning huquqlarini buzuvchi eng xavfli omillardan biridir. Bunday tazyiqning huquqiy, psixologik va iqtisodiy oqibatlari ayolning jamiyatdagi mavqeiga jiddiy zarar yetkazadi. O‘zbekistonda

bu borada quyidagi tizimlar ishlamoqda: Himoya orderi — tazyiq ko‘rsatuvchi shaxsga vaqtinchalik cheklovlar qo‘yadi Ishonch telefonlari va reabilitatsiya markazlari Psixologik yordam xizmatlarin Zo‘ravonlikni oldini olish bo‘yicha profilaktik organlar Bu mexanizmlar ayollarni himoya qilishda muhim, ammo amaliyotda hali ham huquqiy savodsizlik va ijtimoiy bosim sabab murojaatlar yetarli emas. Ayollarning mehnat huquqlari va iqtisodiy mustaqilligi Ayollarning iqtisodiy erkinligi ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mehnat kodeksi ayollarga quyidagi kafolatlarni beradi: homilador ayollarni tungi ish, og‘ir mehnatga jalb qilmaslik ona bo‘lgan ayollarga qo‘shimcha ta’til ish joyida kamsitishlarni taqiqlash mehnat sharoitlarida tenglikni kafolatlash Davlat tomonidan ayollar tadbirkorligini rivojlantirish uchun imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, grantlar ajratilishi ularning iqtisodiy mustaqilligini kuchaytirmoqda. Mamlakat ayollar huquqlarini qay darajada ta'minlayotganini baholash turli jihatlarga, jumladan, qonunlar, siyosatlar, ijtimoiy-madaniy omillar va haqiqiy turmush sharoitlariga bog'liq bo'lishi mumkin. Biroq, ayrim davlatlar tenglik va ayollar huquqlarini ilgari surish borasidagi sa'y-harakatlari bilan taniqlidir. Shuni ta'kidlash kerakki, bunday mamlakatlarda ham muammolar mavjud bo'lishi mumkin va hech bir davlat bu sohada to'liq mukammallikka erishmagan. Jamiyatda ayollarning ijtimoiy faolligi juda muhim ahamiyatga ega bo‘lib hisoblanadi. O‘quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligi jamoada, guruhda, norasmiy birlashmada muloqot qilish va harakat qilish, boshqalar bilan samarali munosabatda bo‘lish, tengdoshlari, oilaning katta va kichik a’zolari, mahallalar oldidagi muayyn majburiyatlarni ixtiyoriy ravishda bajarishdari, o‘zini va o‘zgalarini rivojlantirish va faollashtirishga qaratilgan ongli hamda tizimli faoliyatidir. Jamoat arbobi S.L.Rubinshteynning fikricha “ijtimoiy faollik faqat insonning ongli faoliyatida namoyon bo‘ladi”. Shu sababli ham jamiyatda ayollarning ijtimoiy faolligini oshirish borasida мamalakatimizda ham juda ko‘plab islohotlar amalga oshirilgan va yanada amalga oshririb borilmoqda. Open Data Watch tashkilotining “Gender Data Compass” reytingida 2023 yil yakuniga ko‘ra, O‘zbekiston 37 ball to‘plagan holda 185 ta mamlakat orasidan 56-o‘rinni, Markaziy Osiyo mintaqasida 3-o‘rinni egalladi.“Gender Data Compass” mamlakatning gender ma’lumotlari tizimini yaxlit baholashni ta’minlaydi. U 53 ta

gender ko‘rsatkichlarining besh jihati: mavjudlik, ochiqlik, asoslar, imkoniyatlar va moliyalashtirish manbalariga tahlil qilinadi. Mamlakatimizda ham gender statistikasini yuritish bo‘yicha Statistika agentligi vakolatli organ bo‘lib, agentlikda gender statistikasini yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish bo‘yicha alohida bo‘linma tashkil etilgan. Agentlik tomonidan yuritiladigan gender.stat.uz saytining barcha bo‘limlarida bugungi kunda 180 dan ziyod gender statistikasiga oid ko‘rsatkichlar 3 ta tilda, 5 xil formatda joylashtirib borilmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, yildan yilga gender tenglikni ta’minlashga va ayollarning ijtimoiy turmush sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan islohotlar rivojlanib bormoqda. So‘nggi yillarda Gender tenglikni ta’minlashga qaratilgan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni e’tirof etadigan bo‘lsak, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi “Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yana-da kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4235-on qarori, O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-martdagi “Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” 192-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalariga qo‘shimcha davlat granti asosidagi qabul ko‘rsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni o‘qishga qabul qilishni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 402-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020-yil 4-yanvardagi 4-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 20-noyabrdagi “Xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash, ular o‘rtasida tadbirkorliknir rivojlantirish tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 919-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 12-apreldagi “Og‘ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan xotin-qizlarga, nogironligi bo‘lgan, kam ta’minlangan, farzandlarini to‘liqsiz oilada

tarbiyalayotgan va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylar berish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 285-son qarorini e’tirof etish mumkin. Shunungdek, 11-sentyabr 2023-yildagi PF-158-sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston - 2030” strategiyasining 25-maqsadida Gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish. Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosaasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash. «Ayollar daftari» bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish nazarda tutilgan. Ushbu qabul qilingan qonun va qarorlar albatta mamlakatimizdagi xotin va qizlarning huquq va majburiyatlarini kafolatlab, shu bilan birgalikda ko‘pgina huquqbuzarliklarni oldini olishda ham samarali xizmat qiladi.

Milliy darajada ayollar maqomini oshirish va ularning iqtisodiy huquqlarini ham mustahkamlash bo'yicha dasturlar va tadbirlar amalga oshirilmoqda. Gender muammolarini hal qilishda respublika davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, jamoat va ilmiy tashkilotlari faoliyatining faollashishi hamda bir-biri bilan uygunlikda faoliyat yuritishlari maqsadga muvofiq boladi. Albatta buning uchun moliyaviy qollab – quvvatlash masalasi birinchi oringa chiqadi. 2024-yil 14-martdagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi o‘rinbosari va BMT Ayollar tashkiloti ijrochi direktori Sima Baxousning BMT shtab-kvartirasidagi Ayollar maqomi bo‘yicha komissiyaning 68-sessiyasida “Avlodlar tengligi”ga bag‘ishlangan yon tadbirdagi kirish so‘zida, “...Bizning 2023-yil uchun gender istiqbollari haqidagi hisobotimiz CSW68 da muhokama qilinganidek, asosiy Barqaror rivojlanish maqsadlarida gender tengligiga erishish, jumladan, qashshoqlikka barham berish uchun yiliga qo'shimcha 360 milliard AQSh dollari zarurligini aniqladi. Mening hamkasblarimning aytishicha, barqaror rivojlanishning asosiy maqsadlarida gender tengligiga erishish uchun yiliga zarur bo'lgan qo'shimcha 360 milliard AQSh dollari dunyoning yiliga qahvaga sarflaydigan miqdoriga teng, shuning uchun biz gender tengligiga erishish uchun bu pulni tejashimiz mumkin deb o'ylayman. Bu shuningdek, dunyo har yili qurol-yarog'ga sarflaydigan mablag'ning bir qismi, shuning

uchun menimcha, bu bizning ayollarimizga, tinchlik va xavfsizlik kun tartibiga chaqiriq bilan birga keladi. Biz bu pullarni ayollar kamdan-kam yoki hech qachon boshlamaydigan urushlarga investitsiya qilish o'rniga ayollar va qizlar uchun ishlatishimiz mumkin.” deb aytgan gaplari juda ham dolzarb. Chunki hozirgi jamiyatlarga katta bosim o'tkazadigan ko'plab inqirozlarga duch kelgan dunyoda gender tengligiga erishish har qachongidan ham muhimroqdir. Hayotning barcha jabhalarida ayollar va qizlar huquqlarini ta’minlash farovon va adolatli iqtisodiyotni, kelajak avlodlar uchun sog‘lom sayyorani ta’minlashning yagona yo‘lidir. Ayollarni huquqiy himoyasi – jamiyat barqarorligi, ijtimoiy adolat va inson huquqlariga hurmatning asosiy kafolatidir. Bugungi globallashuv jarayonida ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kengaytirish, ularning huquqlarini to‘liq ta’minlash va turli shakldagi zo‘ravonliklardan himoya qilish har bir demokratik jamiyatning ustuvor vazifasiga aylanmoqda. Ayollar huquqlarini mustahkamlash nafaqat ularning shaxsiy farovonligiga, balki oilaning mustahkamlanishiga, yoshlar tarbiyasiga, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ham bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston amaliyotida ham so‘nggi yillarda ayollar huquqlarini muhofaza qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda: huquqiy bazaning takomillashuvi, gender tenglikni ta’minlash bo‘yicha milliy strategiyalar, ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi qat’iy choralar, tazyiqdan jabr ko‘rganlarga ijtimoiy-psixologik yordam ko‘rsatish tizimining kuchaytirilishi shular jumlasidandir. Shuningdek, ayollar uchun ta’lim, mehnat, tadbirkorlik va davlat boshqaruvidagi imkoniyatlarning kengayishi ularning jamiyatdagi mavqeini yanada oshirmoqda. Shu bilan birga, mavjud natijalarga qaramay, oilaviy zo‘ravonlik, gender stereotiplari, iqtisodiy tengsizlik va huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi kabi muammolar hanuz davom etmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat, fuqarolik jamiyati va ta’lim muassasalarining hamkorligi, aholining xabardorligini oshirish, huquqiy madaniyatni rivojlantirish va gender tenglikka oid tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish zarur. Xulosa qilib aytganda, ayollar huquqlarini himoya qilish – bu vaqtinchalik kampaniya emas, balki jamiyatning har bir qatlamida izchil davom etishi lozim bo‘lgan strategik jarayondir. Har bir ayolning huquqi ta’minlangan, xavfsiz va erkin yashaydigan jamiyatgina haqiqiy taraqqiyotni namoyon eta oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, so‘nggi tahrir.76 bet
2. “Ayollarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2019.34 bet
3. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat nashriyoti.152 bet
4. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – Toshkent: Adolat nashriyoti 5. BMT. “Ayollar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW)”. – Nyu-York, 1979.264 bet
6. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP). Gender tengligi bo‘yicha hisobotlar. – Toshkent, turli yillar.84-bet
7. Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi materiallari. – Toshkent.120 bet
8. Xudoyberdiyeva, D. “Ayollar huquqlari va gender siyosati”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.256-bet
9. Karimova, M. “Jamiyatda ayollarning ijtimoiy faolligini oshirish masalalari”. – Oliy ta’lim, 2021.190 bet
10. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. “Ayollar bandligi bo‘yicha statistik ma’lumotlar”. – Toshkent, so‘nggi nashrlar - 72 bet

OILA JAMIYATNING KICHIK BO’GINI SIFATIDA

Sulaymonova Go’zal Samad qizi
Samarqand Davlat Universiteti Ijtimoiy ish yo’nalishi talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada oila jamiyatda qanday qonunlar bilan himoya qilinishi va bu pog’oani saqlash uchun bugungi kunda qanday g’oyalar ilgari surilgan. Oilaning yashash muhiti uchun qanday sharoitlar yaratilishi kerakligi haqida fikirlar bayon qilinadi.

Kalit so’zlar: Oila, jamiyat, pog’ona, qonun, huquq, bola, talim, sharoit, kodeks, taraqqiyot, muhut, kam taminlangan, adaptadsiya, yangikilar, daromad,

Oila jamiyatniung kichik bir pog’onasi sanaladi va har qanday davlatni rivojlantirish uchun oilani mustahkamlash kerak. Oila a’zolarini tasavvur qilish uchun oilani klassifikatsiyalashga to‘g‘ri keladi. Mavjud empirik materiallar va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish zamonaviy oilalarni quyidagicha klassifikatsiyalash imkonini beradi:

- er-xotin (yakka oila);
- er-xotin va ularning farzandlari (to‘liq oila);
- er-xotin va ularning ota-onalari (juft oila);
- er-xotin va ularning ota-onalari hamda farzandlari (o‘rta oila);
- er-xotin va ularning ota-onalari hamda bobo-momolari (navbatdagi o‘rta oila);
- er-xotin va ularning ota-onalari, bobo-momolari hamda farzandlari (katta oila).

Yakka oila faqat er-xotindan iborat bo‘ladi. Teng huquqli ikki jins, oilaviy munosabatlarning sub’ektlari sifatida, bir-biri oldida mas’uldir. Birgalikda xo‘jalik yuritish, topgan narsalaridan birgalikda foydalanish, bir-biriga meros qoldirish kabilar ularni oila bo‘lib yashashini ta’minlaydi. Bunday yakka oilalar asosan katta shaharlarda, urbanizatsiyalashgan joylarda uchraydi. Ular avlodlararo munosabatlarni shakllantirishda qatnashmaydilar. Oila demografiyasi nima Oila demografiyasi faqat oila ishi emas, u davlat va ijtimoiy taraqqiyot, millat yuksalishi masalasidir. Insonning o‘z hayotidan mamnun bo‘lib yashashi, ijtimoiy borliqni yanada takomil ko‘rishga intilishi, qilgan mehnatining va ketgan umrining hosilasi nimaligini bilishi uchun unga o‘z qonidan bo‘lgan, o‘ziga ruhan, ma’nan yaqin kishilar kerak. Ularni oila yetkazadi, shakllantiradi. Hayoti ma’nosini, umri mazmunini faqat badiiy boyliklar yaratishga ayrim kishilargina qodir, xalqning, millatning qolgan 99, 999 % ularni farzandlarida, merosxo‘rlarida ko‘radi. Shunday ekan oila demografiyasi, shubhasiz, ushbu azaliy qadriyat nuqtai nazaridan tashkil etilishi, boshqarilishi kerak. Oilaning mikrojamiyat ekani uning jamiyat amal qiladigan huquqiy me’yorlarga, sotsial normalarga va talablarga rioya etganida namoyon bo‘ladi. Oila huquqlari orqali jamiyatga bog‘lanadi, o‘zining ichki hayoti va tashqi aloqalarini mazkur qadriyatlar orqali olib boradi. “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” ning 16-moddasi oilaviy munosabatlarga kirishish, oila qurish masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, undagi asosiy qoidalar, talablar milliy, huquqiy tizimlarga implimentatsiya qilingan. Unda quyidagilar ta’kidlanadi:

“1. Balog‘at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati yoki diniy belgilari bo‘yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o‘tishga va oila qurishga haqli. Ular nikohdan o‘tishda, nikohda turgan vaqtlarida va uni bekor qilish vaqtida bir xil huquqdan foydalanadi.

2. Nikohdan o‘tayotgan har ikki tomonning erkin va to‘liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin.

3. Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi sanaladi va jamiyat hamda davlat tomonidan himoya qilinishga haqli”[6:13]. Oila iqtisodiyoti yoki oila xo‘jalik hayoti avlodlararo munosabatlarning o‘zagini tashkil etadi.

Oila to‘g‘risidagi qonunchilikning vazifalari oilani mustahkamlashdan, oilaviy munosabatlarni o‘zaro muhabbat, ishonch va hurmat, hamjihatlik, bir-biriga yordam berish hamda oila oldida uning barcha a’zolarining mas’ulligi hissi asosida qurishdan, biron-bir shaxsning oila masalalariga o‘zboshimchalik bilan aralashishiga yo‘l qo‘ymaslikdan, oila a’zolari o‘z huquqlarini to‘sqinliksiz amalga oshirishini hamda bu huquqlarning himoya qilinishini ta’minlashdan iboratdir.Oila davlat qaramog’ida va har doim himoya qilinadi misol uchun oila kodekisida 12 modda Oilaviy munosabatlardan kelib chiqadigan talablarga nisbatan da’vo muddati joriy qilinmaydi, ushbu Kodeks bilan belgilangan hollar bundan mustasnodi.11 modda . Oilaviy huquqlarni himoya qilish sud tomonidan fuqarolik sud ishlarini yuritish qoidalari bo‘yicha, ushbu Kodeksda nazarda tutilgan hollarda esa, vasiylik va homiylik organlari yoki boshqa davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi huddi shunday bir vaziyatlar bo’ladiki oiladagi muhit oiladagi bola tarbiyasiga ham tasir qiladi bunday hollatda oilani ham va farzandlarni ham nazoratga oladi. Bu haqida 2007 yildagi 42 sessiyasiga ko’ra Sh M Miramonovich ‘’ oila har qanday jamiyatda va davlatda birinchi o’rinda turadi u jamiyat qatlamini buzishga hech kimning haqqi yo’q ‘’- deb takidlaydi. Bundan tashqari konisitutsiyaviy islohotlar 2023 yil ‘’oila, bolalar va yoshlar’’ bob kiritildi oila bilan birgalikda bola holatini yashash sharoitini ham himoya qiadi.

ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar — yuzaga kelgan holatlar sababli og‘ir turmush sharoitida qolgan, davlat va jamiyat tomonidan alohida himoya qilishga hamda qo‘llab-quvvatlashga muhtoj bolalar, shu jumladan

Xulosa Oila jamiyatning eng muhim va eng kichik bo‘g‘ini hisoblanadi. Chunki insonning ma’naviy kamoloti, axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy hayotga moslashuvi aynan oilada shakllanadi. Oila orqali jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlari va an’analari avloddan avlodga

o‘tadi. Mustahkam va sog‘lom oilalar jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli oilada o‘zaro hurmat, mehr-oqibat va mas’uliyat muhitini yaratish nafaqat oila a’zolari, balki butun jamiyat kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega

Foydalangan adabiyotlar

1. G‘. B. Shoumarov — Oila psixologiyasi
2. G‘. B. Shoumarov, D. X. Karimova — Oilaviy munosabatlar psixologiyasi
3. R. Mavlonova — Oila pedagogikasi
4. B. Xodjayev — Pedagogika (oila tarbiyasi bo‘limi)
5. E. G‘oziev — Yoshlar psixologiyasi

O‘ZBEKISTONDA ZO‘RAVONLIKKA UCHRAGAN XOTIN-QIZLARNI IJTIMOIY HIMOYA QILISH BO‘YICHA ISLOHATLAR

O‘rolova Sevinch, Kahharova Diyora, Durdiyeva Charos, Ravshanova Sevinch
O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimzda zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha islohatlarini ko‘rib chiqilgan. Ishda, oilada xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlikning jismoniy, psixologik, iqtisodiy va ma’naviy shakllari hamda ularning jamiyat va oila muhitiga salbiy ta’sirini ko‘rishimiz mumkin. O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan qonunlar, davlat dasturlari, himoya orderlari tizimi va ijtimoiy xizmatlar faoliyati juda yaxshi yo‘lga qo‘yilgan. Tadqiqot natijasida mavjud muammolar aniqlanib, xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Zo‘ravonlik, ijtimoiy muammo, huquqiy organlar, jabirlanuvchi.

O‘zbekistonda zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha islohotlar bugungi kunda xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik muammosi jahon miqyosida dolzarb ijtimoiy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo nafaqat alohida shaxslar, balki butun jamiyat barqarorligi va taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi deb o‘ylayman. O‘zbekistonda ham xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilish, ularning huquq va erkinliklarini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So‘nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlarni ijtimoiy

himoya qilish, zo‘ravonlik holatlarining oldini olish va jabrlanganlarga kompleks yordam ko‘rsatish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda va o‘z samarasini asta ko‘rsatmoqda. O‘zbekistonda zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimi, mavjud muammolar va olib borilayotgan islohotlarni tahlil qilsak. Xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik tushunchasi va uning ijtimoiy oqibatlari juda yomon xolatlarga olib kelishi mumkin. Xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik deganda ularning jismoniy, ruhiy, iqtisodiy yoki ijtimoiy huquqlarini buzishga qaratilgan har qanday noqonuniy yoki majburiy harakatlar tushunishimiz mumkin. Bunday holatlar ayollarning sog‘lig‘iga, ruhiy holatiga va jamiyatdagi faolligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Zo‘ravonlik oqibatida xotin-qizlar ijtimoiy hayotdan chetlashishi, mehnat faoliyatida ishtirok etish imkoniyatlarining cheklanishi, oilaviy muhitning izdan chiqishi kabi muammolar yuzaga keladi. Shu sababli zo‘ravonlikni faqat shaxsiy muammo sifatida emas, balki ijtimoiy muammo sifatida ko‘rib chiqish va unga qarshi tizimli islohatlar ko‘rish zarur. O‘zbekistonda xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilishning huquqiy asoslariga misol qilib O‘zbekiston Respublikasida xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilish Konstitutsiya va bir qator qonun hujjatlari bilan mustahkamlangan. Xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashish bo‘yicha maxsus normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, ularning ijrosi ta’minlanmoqda.

Mazkur huquqiy asoslar xotin-qizlarning sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish, zo‘ravonlik holatlariga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish hamda jabrlanganlarga davlat tomonidan kafolatlangan yordam ko‘rsatishni nazarda tutadi. Shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sudlar va ijtimoiy xizmatlar faoliyatida ushbu qonunlarning ustuvorligi ta’minlanlanib kelmoqda. Zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlarni ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, mamlakatimizda zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarga turli yo‘nalishlarda ijtimoiy yordam ko‘rsatish tizimi shakllantirilgan. Ushbu xizmatlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. huquqiy maslahat va himoya;
2. psixologik yordam va maslahatlar;
3. tibbiy ko‘rik va sog‘lomlashtirish xizmatlari;
4. vaqtincha boshpana va ijtimoiy moslashuv dasturlari.

Maxsus markazlar va ijtimoiy xizmat muassasalari orqali xotin-qizlarga bepul va maxfiy yordam ko‘rsatilmoqda. Bu xizmatlar jabrlanganlarning jamiyatga qayta moslashuvi va mustaqil hayot kechirishiga ko‘maklashishga qaratilgan. O‘zbekistonda xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha so‘nggi yillarda muhim islohotlar amalga oshirildi. Davlat dasturlari va strategiyalar doirasida xotin-qizlar masalalariga mas’ul bo‘lgan tuzilmalar faoliyati takomillashtirildi. Zo‘ravonlik holatlarini erta aniqlash, ularning oldini olish va jabrlanganlarga tezkor yordam ko‘rsatish mexanizmlari kuchaytirildi. Hududlarda maxsus markazlar soni oshirilib, mutaxassislarning malakasini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llarining bir nechtasini sanab o‘tsak bo‘ladi. Birinchidan, davlat zo‘ravonlik bo‘yicha qonuniy bazani mustahkamlashi kerak. Ikkinchidan, jinoyat protsessual kodeksiga protsessual himoya tizimlari, ya’ni zo‘ravonni ayoldan chetlashtiruvchi, uni himoya qiluvchi choralar kiritilishi kerak deb o‘ylayman. Uchunchidan, oilada zo‘ravonlikdan jabr ko‘rganlar uchun maxsus vaqtinchalik boshbana maskanlarini ko‘paytirish(sud qarori chiqguncha vaqtincha) kerak. To‘rtinchidan, oila zo‘ravonligi qurbonlari murojaat qilishi mumkin bo‘lgan maxsus ishonch telfonlari yoki bo‘limlarini ko‘paytirish kerak. Beshinchidan, jamoatchilik orasida keng tushuntirish ishlarini olib borib, oiladagi zo‘ravonlik bo‘yicha mavjud noto‘g‘ri tushunchalarni o‘zgartirish lozim. Oltinchidan, shu o‘rinda O‘zbekistonda ayollar huquqlari va masalalari ustida ishlovchi mustaqil nodavlat notijorat tashkilotlari juda kam ekanini alohida ta’kidlashimiz zarur. Hozirgi vaqtda turli xil ko‘rinishdagi oilaviy zo‘ravonlik nafaqat oila balki xotin-qizlarga tahdid solmoqda. Albatta buning natijasida ayollarga nisbatan oilaviy zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish masalasi jamiyat va davlat uchun muhim vazifa ekanligini anglashimiz lozim.Shu bilan birga, mahalla raislari va boshqa mahalliy o‘z-o‘zini boshqarish organlaridagi lavozimlarga oilaviy zo‘ravonlik haqida tushunchaga ega bo‘lgan kishilar tayinlanishi kerak. Oilalar bilan ishlovchi shaxslar uchun oiladagi zo‘ravonlik bo‘yicha davomiy treninglar o‘tkazilishi kerak.

Amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramasdan, ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, aholining huquqiy ong

darajasining yetarli emasligi, zo‘ravonlik holatlari haqida xabar berishdan qo‘rquv, ijtimoiy xizmatlardan foydalanishdagi hududiy tafovutlar shularni sanab o‘tsak bo‘ladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun aholining huquqiy madaniyatini oshirish, profilaktik tadbirlarni kuchaytirish, ijtimoiy xodimlar va mutaxassislar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilishi ijobiydir. Ushbu islohotlar xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta’minlash, ularni zo‘ravonlikdan himoya qilish va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qilmoqda. Kelgusida mazkur yo‘nalishdagi ishlarni yanada takomillashtirish, davlat va jamiyat hamkorligini kuchaytirish orqali xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini kamaytirish va ijtimoiy adolatni ta’minlash mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘zRQ561-sonli Qonun. 02.09.2019. (https://lex.uz/docs/-4494709)

2. Бозорова О., & Ялилов N. (2022). Jamiyatda xotin-qizlarning zo„ravonlik jinoyati jabrlanuvchisi bo„lib qolishining oldini olish masalalari. Вопросы совершенствования механизмов противодействия коррупционным рискам в сфере государственного управления, 1(01), 117–121. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/issues-improving/article/view/12630

3. AIHW, (2019): Family, domestic and sexual violence in Australia: continuing the national story 2019: in brief, 2019

4. Georgetown Institute for Women, Peace and Security and Peace Research Institute Oslo. (2021). Women, Peace, and Security Index 2021/22: Tracking sustainable peace through inclusion, justice, and security for women. Washington, DC: GIWPS and PRIO.

5. United Nations Economic and Social Affairs (2015). The World‟s Women 2015, Trends and Statistics, p. 159.

SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING AYOL UY XIZMATCHILARI MIGRATSIYASIGA DOIR NAZARIY YONDASHUVLARI

Tangirova M.
SamDU o’qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada migratsiya jarayonlarida ayollarnng ishtiroki,gender va migratsiya masalalari,migratsiya jarayonida ayol uy xizmatchilarining o’rni,migratsiyanng ijtimoiy oqibatlari kabi masalalar yoritib berilgan. Shuningdek,migrant ayollar buyicha o’rganilgan nazariyalar,jumladan neoklassik nazariya,funksional nazariya, feministik harakatlar, strukturaviy nazariya kabi masalalar ham yoritib berishga harakat qilingan.Migrant ayollarning muammolari va ularni yechish yo’llariga alohida e’tibor berilgan.Ayol uy xizmatchilari migratsiyasining ijtimoiy oqibatlari tadqiq qilingan.

Kalit so’zlar: migratsiya,ayollar migratsiyasi, mehnat bozori, ijtimoiy nazariya, ayol uy xizmatchisi, oilaviy munosabatlar, neoklassik nazariya, feminstik oqim, tarixiy yondashuv.

Migratsiyaga oid nazariyalarning aksariyati erkak mehnat migrantlari tajribasiga asoslangan bo‘lsa-da, ayol migrantlar uchun alohida yondashuv talab qilinadi. Gender va migratsiya o‘zaro bog‘liq jarayonlar bo‘lib, ular bir-birini shakllantiruvchi omillar hisoblanadi.

Global mehnat migratsiyasida ayol uy xizmatchilari muhim o‘rin tutadi. Oxirgi yillarda migratsiya jarayonlarida ayollarning ulushi ortib, ular mehnat bozoridagi turli sohalar, ayniqsa, uy xizmati sohasida yetakchi bo‘lib bormoqda. Ayol uy xizmatchilari migratsiyasi nafaqat iqtisodiy jarayon, balki keng ijtimoiy oqibatlarga ega bo‘lgan hodisadir. Bunday migratsiya oilaviy munosabatlarga, bolalar tarbiyasiga, jamiyatning ijtimoiy tuzilishiga va madaniy o‘zgarishlarga ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ushbu jarayonni ijtimoiy nazariyalar doirasida o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Ayol uy xizmatchilari migratsiyasining ijtimoiy oqibatlarini tadqiq qilish bir necha sabablarga asoslangan:

birinchidan, ayollar migratsiyasi natijasida ularning oilalarida ijtimoiy va psixologik o‘zgarishlar yuz beradi;

ikkinchidan, ayollar migratsiyasi oilalarda ayol va erkak rollarining o‘zgarishiga olib keladi;

uchinchidan, migrant ayollarning farzandlari onasiz qolganligi bois, ularning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir qiladi;

to‘rtinchidan, mehnat migrantlarining jamiyatdagi ijtimoiy mavqei, integratsiya jarayonlari va madaniy o‘zgarishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Sotsiologiya integrativ fan sifatida mehnat migratsiyasi va uning gender xususiyatlarini ijtimoiy hodisa va jarayon sifatida o‘rganadi . Ayol uy xizmatchilari migratsiyasini tahlil qilish uchun sotsiologiyada bir nechtaa ilmiy maktab va nazariy yondashuvlar mavjud. Ushbu nazariyalar migratsiyaning sabablari, oqibatlari va ijtimoiy tuzilmaga ta’sirini tushuntirishda qo‘llaniladi (1.4-jadval).

Endi 1.4-jadvalda keltirilgan nazariy yondoshuvlarni batafsil to‘xtalib o‘tamiz. Neoklassik iqtisodiy nazariya mehnat migratsiyasini iqtisodiy foyda nuqtai nazaridan tushuntiradi. Bu yondashuvga ko‘ra, uy xizmatchilari migratsiyasiga ko‘pincha kam daromadli va iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan mamlakatlardagi ayollar o‘z hayot darajasini oshirish maqsadida qo‘shiladilar. Shu munosabat bilan ular mehnat bozorida yuqori talabga ega bo‘lgan arzon ishchi kuchini tashkil qiladi .

Neoklassik nazariyaga ko‘ra, mehnat bozoridagi talab va taklif uy xizmatchilari mehnatiga ham taalluqli. Ayol uy xizmatchilariga talab uy xo‘jaliklarining iqtisodiy holati, urbanizatsiya, oila tarkibi va jamiyatdagi genderli mehnat taqsimotiga bog‘liq. Masalan, yuqori daromadli oilalar uy xizmatchilariga ko‘proq talab qiladi . Bu nazariya ish haqi mehnatning chegaraviy mahsuldorligiga bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi. Lekin uy xizmatchilari uchun mehnat bozorida chegaraviy mahsuldorlikni o‘lchash qiyin. Shu sababli, ularning mehnati kam baholanadi va bozorda kam ish haqi bilan belgilanadi.

Uy xizmatchilari migratsiyasiga doir nazariy yondashuvlar

T/r	Nazariyalar	Mazmuni
1.	Neoklassik iqtisodiy nazariya *Alfred Marshall (1842–1924)*	Ayol uy xizmatchilari migratsiyasini iqtisodiy manfaat va ish haqidagi farqlar asosida tushuntiradi.
2.	Funksionalizm yondoshuvi *Emil Dyurkgeym (1858–1917)*	Ayollar migratsiyasi oilaviy moliyaviy barqarorlikka xizmat qiladi, ammo oilaviy munosabatlarda bo‘shliqlar yuzaga keladi. Bolalar va qarindoshlar boshqa tarbiyalovchilarga bog‘liq bo‘lib qoladi. Ayollarning iqtisodiy mustaqilligi ortib, jamiyatdagi gender rollariga ta’sir qiladi.
3.	Strukturalash nazariyasi *Entoni Giddens 1984 y*	Ayollar mehnat migratsiyasi natijasida yangi ijtimoiy tuzilmalar paydo bo‘ladi. Jamiyatda ayollar va erkaklar roli o‘zgarib, yangi ijtimoiy normalar shakllanadi. Oilalardagi qarindoshlik munosabatlari transformatsiya qilinadi va uzoq masofadan aloqalar saqlanadi.
4.	Feministik yondashuv *Simone de Beauvoir (1908–1986)*	Ayollar mehnat migratsiyasi jarayonini genderli mehnat taqsimoti, ijtimoiy diskriminatsiya va uy mehnatining qadrsizlanishi nuqtai nazaridan tahlil qiladi.
5.	Tarixiy-institutsional yondashuv *Sven Steinmo: (1953–2024*	Ayol uy xizmatchilari migratsiyasini tarixiy jarayonlar, davlat institutlari va ijtimoiy-madaniy normalar doirasida tahlil qiladi.
6.	Ijtimoiy kapital nazariyasi *P'er Burd'yo (1930-2002)*	Uy xizmatchilari sifatida ishlovchi migrant ayollar mehnat migratsiyasi jarayonida muhim ijtimoiy omillarni faol tarzda amalga oshiradilar. Ular xorijga chiqish qarorini qabul qilish, ish izlash, yangi muhitga moslashish va iqtisodiy foyda olish kabi jarayonlarda o‘zaro aloqalar va guruhiy qo‘llab-quvvatlash tizimlariga tayanadilar
7.	Transmilliy tarmoqlar nazariyasi *(Margaret E. Keck & Kathryn Sikkink) 90-yil*	Ayol uy xizmatchilari mehnat migratsiyasini ijtimoiy tarmoqlar, aloqalar va transmilliy munosabatlar orqali tushuntirishga yordam beradi. Bu nazariyaga asosan, migratsiya nafaqat shaxsiy iqtisodiy manfaatlar, balki jamoaviy tarmoqlar orqali shakllanadi.
8.	Global g‘amxo‘rlik zanjirlari nazariyasi *(Arlie Hochschild) 1940 y*	Ayollarning mehnat migratsiyasi jarayoni natijasida dunyo miqyosida g'amxo'rlik tarmoqlari vujudga keladi. Bu holatda, iqtisodiy jihatdan zaif yoki taraqqiyot yo'lida bo'lgan davlatlardan kelgan ayollar boy mamlakatlarda bolalarga g'amxo'rlik ko'rsatish, qariyalar va kasallarga parvarishlash, shuningdek, uy ishlarini bajarish kabi vazifalarni bajaradilar.
9.	Transmilliy nazariya *(Gloria Anzaldúa) 1987 yilda asarida*	Migrantlarning ikki yoki undan ortiq mamlakatlarda bir vaqtning o‘zida faoliyat yuritishini, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy aloqalarni saqlab qolishini tahlil qiladi.
10.	Dual mehnat bozori nazariyasi *Piter Dyoringer va Maykl Piore 1990 yil*	Ayol uy xizmatchilari mehnat bozorining past ish haqi, noaniq mehnat shartlari va kam huquqiy himoyaga ega bo‘lgan ish o‘rinlari bilan tavsiflanadigan ikkilamchi segmentiga xos.

1.4-jadval

Manba: jadval ilmiy manbalarni tahlil qilish asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Neoklassik nazariya bo‘yicha har bir individ o‘z daromadini maksimallashtirish uchun oqilona tanlov qiladi. Uy xizmatchilari ko‘pincha ta’lim darajasi past va iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan ayollar bo‘lganligi bois mehnat bozoridagi kam haq to‘lanadigan, lekin o‘ziga mos keladigan variantlarni tanlashga majbur bo‘ladi.

Uy xizmatchilari ishlaydigan norasmiy sektorda mehnat huquqlari va ijtimoiy kafolatlar yo‘qligi bu nazariyaning samaradorlikka oid qarashlari bilan to‘liq mos kelmaydi. Chunki mehnat bozoridagi tengsizlik va assimmetrik ma’lumotlar uy xizmatchilari uchun noqulay mehnat sharoitlarini vujudga keltiradi .

Neoklassik iqtisodiy nazariya uy xizmatchilari mehnat bozoridagi talab va taklif, ish haqi va oqilona tanlov mexanizmlarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, ushbu nazariya norasmiy mehnat, tengsizlik va mehnat huquqlari kabi masalalarni yechishda cheklovlarga ega. Shuning uchun, uy xizmatchilari mehnat bozorini samarali tartibga solish uchun davlatning aralashuvi va ijtimoiy siyosati zarur.

Funksionalizm ayol uy xizmatchilari migratsiyasini jamiyatdagi mehnat taqsimoti va ijtimoiy tizimning barqarorligi nuqtai nazaridan tushuntiradi. Bu yondashuv bo‘yicha mehnat migratsiyasi ijtimoiy tizimdagi ehtiyojlarni qondirishga xizmat qiladi, institutsional muvozanat saqlanadi, genderli mehnat taqsimoti mustahkamlanadi.

Funksionalistlar ayol uy xizmatchilari migratsiyasi jamiyatning muvozanatli ishlashini ta’minlashini qayd etadi. Chunki ular chet elda ishlab, muayyan xizmatlar orqali jamiyatning muhtoj qismiga yordam beradi. Bu jarayonda ham mahalliy ishchi kuchi, ham migrant jamiyatning turli qatlamlari uchun kerakli xizmatlarni ko‘rsatib, ijtimoiy tizimni barqarorlashtiradi.

Feministik yondashuv jamiyatdagi mehnat munosabatlarini gender tengsizligi nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Bu yondashuv ayollarning qanday ekspluatatsiya qilinishi, ular qanday mehnat sharoitlarida ishlashi va mehnat bozoridagi ijtimoiy-iqtisodiy adolatsizliklarni yoritadi. Shu sababli, feministik yondashuv mehnat muhojirligida kamsitishga qarshi mexanizmlar yaratishni, uy xizmatchilari mehnat qonunchiligi bilan himoya qilinishini va genderli mehnat tengsizligi kamaytirilishini tavsiya etadi.

Tarixiy-institutsional yondashuv migratsiya jarayonlarini tarixiy va institutsional omillar orqali tushuntiradi. Tarixan ko‘plab

ayol uy xizmatchilari sobiq mustamlaka mamlakatlaridan yoki iqtisodiy tanazzulni boshidan kechirgan mintaqalardan kelgan. Davlat siyosati va mehnat qonunchiligi migrant ayollarning mehnat sharoitlariga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Ayol uy xizmatchilari tarixi uzoq davrlarga borib taqaladi. Qadimgi jamiyatda uy xizmatchilari asosan qullardan iborat bo‘lgan bo‘lsa, industrial davrda mehnat bozorida ayollar uy xizmatchi sifatida jalb qilingan. Masalan, XIX-XX asrlarda G‘arb mamlakatlarida kam daromadli oilalar ayollari uy ishlari bilan shug‘ullangan .

Industrial jamiyatda uy xizmatchilari instituti tadrijiy ravishda o‘zgarib bordi. Ayniqsa, Yevropa va Amerikada ayollar uy mehnatidan sanoat sohalariga o‘tishni boshladi. Bu esa uy xizmatchilari institutidagi mehnat sharoitlarini va ularning ijtimoiy himoyasini kuchaytirishni talab qildi .

Tarixiy-institutsional yondashuv uy xizmatchilari institutining shakllanishi, rivojlanishi va muammolarini tushunish uchun muhim metodologik asos bo‘lib hisoblanadi. Bu yondashuv mehnat bozorini, ijtimoiy institutlarni va qonunchilikni tahlil qilishga imkon berib, uy xizmatchilari uchun adolatli sharoitlar yaratishga qaratilgan siyosatlarni ishlab chiqishda foydali bo‘ladi.

Ijtimoiy kapital nazariyasiga ko‘ra, ayol uy xizmatchilari migratsiyasida ijtimoiy tarmoqlar asosiy rol o‘ynaydi. Migrantlar o‘z vatanidagi yaqinlari va xorijdagi diaspora a’zolari orqali ish topish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bunday ijtimoiy tarmoqlar mehnat migrantlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning yangi muhitga moslashishi va huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi .

Mazkur nazariya Per Burde, Jeyms Koulman va Robert Putnam tomonidan rivojlantirilgan bo‘lib, uning asosiy elementlari ishonch, tarmoqlar, normalar va qoidalarni o‘z ichiga oladi. Bu elementlar ayol uy xizmatchilari hayotida ish topish, mehnat huquqlarini himoya qilish va mehnat sharoitlarini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Ayol uy xizmatchilari migratsiyasi jarayonini ijtimoiy kapital asosida 4 ta bosqichda tahlil qilinadi (1.5-jadval):

1.5-jadval

Ayol uy xizmatchilari migratsiyasini ijtimoiy kapital asosida tahlil qilish bosqichlari

Bosqichlar	Tavsifi
Migratsiyaga tayyorgarlik va qaror qabul qilish	Oila a’zolari va tanishlari orqali ishga joylashish imkoniyatlari haqida ma’lumot olish
	Xorijda ishlayotgan ayollardan maslahat olish
	Xorijga chiqishda zarur hujjatlarni rasmiylashtirishda qo‘llab-quvvatlash
Xorijda joylashish va ishlash	Boshqa migrantlar bilan aloqa o‘rnatish orqali ishga joylashish imkoniyatini oshirish
	O‘zaro ishonch va qo‘llab-quvvatlash orqali qiyinchiliklarni yengib o‘tish
	Xorijda qonunchilikni tushunish va mehnat huquqlaridan xabardor bo‘lish maqsadida nodavlat tashkilotlar va migrant diasporalari bilan hamkorlik qilish
Pul o‘tkazmalari va iqtisodiy ta’sir	Ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘z vataniga yuboriladigan pul o‘tkazmalari maqbullashtiriladi
	Oila a’zolari bilan aloqa qilish va moliyaviy yordamni taqsimlash mexanizmi samarali ishlaydi.
Qaytish va jamiyatga integratsiya	Migratsiyadan qaytgan ayollar yangi kelayotgan migrantlarga maslahatchi sifatida yordam beradi
	Ularning orttirgan tajribasi kelajakda boshqa ayollar uchun ijtimoiy resurs vazifasini bajaradi

Manba: jadval ilmiy manbalarni tahlil qilish asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ijtimoiy kapital nazariyasi uy xizmatchilari hayotini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi va uning to‘g‘ri qo‘llanilishi mehnat bozorida ayollar uchun yaxshiroq sharoitlar yaratilishiga yordam beradi.

Globallashuv va migratsiya jarayonlari dunyo bo‘ylab ishchi kuchi harakatining o‘sishiga olib keldi. Ayniqsa, uy xizmatchilari sifatida ishlaydigan ayollar transmilliy migrantlar orasida katta ulushni tashkil qiladi. Bu jarayonni tushunish uchun transmilliy tarmoqlar nazariyasi muhim hisoblanadi. Mazkur nazariya migratsiya jarayonida ijtimoiy tarmoqlar, oilaviy aloqalar, etnik va hamjamiyat manbalarining ahamiyatini ta’kidlaydi.

Transmilliy tarmoqlar nazariyasi migrantlarning kelib chiqish mamlakati va qabul qiluvchi mamlakatdagi shaxsiy, oilaviy va jamoaviy aloqalariga asoslanadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, migratsiya faqat iqtisodiy omillar bilan emas, balki ijtimoiy tarmoqlar orqali qo‘llab-quvvatlanadi, migrantlar o‘z vatanlaridagi qarindoshlari, tanishlari va diasporalari orqali ish topadi va yangi muhitga

moslashadi, transmilliy tarmoqlar mehnat bozoriga kirish imkoniyatlarini osonlashtiradi .

Transmilliy tarmoqlar nazariyasi asosida ayol uy xizmatchilari qanday ishga joylashishini, migratsiya jarayonlarida qanday qiyinchiliklarga duch kelishini va ularning uyda qolgan oilalariga ta’siri tahlil qilinadi .

Globallashuv jarayonlari mehnat bozoridagi o‘zgarishlar va gender rollarini qayta shakllantirishga ta’sir ko‘rsatadi. Bu jarayonda “global g‘amxo‘rlik zanjirlari” nazariyasi alohida ahamiyat kasb etib, u ayollar mehnat migratsiyasi va g‘amxo‘rlik sektoridagi mehnat taqsimotiga doir masalalarni tahlil qiladi . Mazkur nazariya ilk bor amerikalik sotsiolog Arli Hokshild tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o‘rtasidagi ishchi kuchi almashinuvi, ayniqsa, ayol migrantlar mehnatining ahamiyatiga e’tibor qaratadi. Nazariyaga ko‘ra, ayollar mehnat migratsiyasi global g‘amxo‘rlik zanjirlarini hosil qiladi, ya’ni kambag‘al mamlakatlardan kelgan ayollar boy mamlakatlarda bolalar parvarishi, qariyalar va bemorlarga g‘amxo‘rlik qilish, uy xizmatchilari sifatida mehnat qiladi. Bu jarayon uchta asosiy bo‘g‘indan tashkil topadi:

1. Ta’minotchi mamlakatlar – rivojlanayotgan davlatlarda ayollar o‘z oilalarini iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash uchun mehnat migratsiyasiga chiqadi.
2. Qabul qiluvchi mamlakatlar – rivojlangan davlatlarda g‘amxo‘rlik sohasiga bo‘lgan talab yuqori.
3. Qolgan bo‘g‘inlar – migrant ayollarning o‘z ona vatanida qolgan farzandlariga boshqa qarindoshlar yoki mahalliy xodimlar tomonidan g‘amxo‘rlik qilinadi .

Global g‘amxo‘rlik zanjirlari doirasida ayollar asosan uy xizmatlari, qariyalar va bemorlarga g‘amxo‘rlik sohalarida band bo‘ladi.

Globalizatsiya jarayoni va migratsiyaning o‘sishi jahon mehnat bozorida yangi ijtimoiy-iqtisodiy tadrijiy o‘zgarishlarni shakllantirmoqda. Shu jumladan, transmilliy oilalar va ularning mehnat migrantlari bilan bog‘liq muammolar alohida o‘rganishni talab qiladi. Ayol uy xizmatchilari migratsiyasi bu jarayonning muhim tarkibiy qismidir, chunki ular ko‘pincha o‘z mamlakatlarini tashlab, chet elda mehnat qiladilar, oilalari esa vatanda qoladi.

“Transmilliy oila” konsepsiyasi konteksida ayol uy xizmatchilar migratsiyasi bir qator ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy oqibatlarga olib keladi. Ular chet elda mehnat qilib, o‘z oilalari uchun moddiy qo‘llab-quvvatlashni ta’minlaydi, biroq bu jarayon oila a’zolari, ayniqsa, bolalar bilan aloqalarda uzilishlarga olib keladi.

Transmilliy oila turli mamlakatlarda yashaydigan va migratsiya orqali bog‘langan oila a’zolarining ijtimoiy tuzilmasi bo‘lib, bunday oilalar migrantlar tomonidan uzluksiz moliyaviy qo‘llab-quvvatlanadi, biroq jismoniy masofa va madaniy tafovutlar sababli ko‘plab ijtimoiy muammolar: oilaviy munosabatlardagi uzilishlar, psixologik bosim va farzand tarbiyasida muammolarga duch keladi.

Ayol uy xizmatchilari asosan kam ta’minlangan mamlakatlardan iqtisodiy rivojlangan davlatlarga migratsiya qiladilar. Ushbu jarayonni tushunish uchun transmilliy nazariya muhim metodologik asos sifatida xizmat qiladi. Transmilliy nazariya ko‘p qirrali tushuncha bo‘lib, u migrantlarning ikki yoki undan ortiq mamlakatlarda bir vaqtning o‘zida faoliyat yuritishini, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy aloqalarni saqlab qolishini tahlil qiladi .

Ayol uy xizmatchilari xalqaro migratsiyaning katta qismini tashkil etib, ular asosan Janubiy-sharqiy Osiyo (Filippin, Indoneziya, Bangladesh), Lotin Amerikasi (Meksika, Gvatemala, Dominikan Respublikasi), Afrika (Nigeriya, Efiopiya, Gana) kabi mamlakatlardan AQSh, Yevropa, Yaqin Sharq va Osiyoning iqtisodiy rivojlangan davlatlariga yo‘l oladilar.

Bu jarayonda transmilliy nazariya ikki muhim jihatni o‘rganadi:

1. Ish va oila o‘rtasidagi munosabatlar – ayollar o‘z vatanidagi oilasini iqtisodiy ta’minlash uchun xorijga chiqib, mehnat qilib, pul jo‘natmalari orqali oilani moddiy qo‘llab-quvvatlaydi .
2. Madaniy va ijtimoiy integratsiya – ko‘pchilik ayollar mehnat qilish jarayonida yangi madaniyatga moslashsa ham, o‘zining asl madaniyati va an’analarini saqlab qolishga harakat qiladi .

Ushbu nazariya ayol uy xizmatchilarining mehnat bozoridagi o‘rni, oilaviy va iqtisodiy strategiyalari, ijtimoiy himoya muammolari va integratsiya jarayonlarini tahlil qilish imkonini beradi. Ayol uy xizmatchi migrantlarning sharoitlarini yaxshilash uchun xalqaro tashkilotlar, qabul qiluvchi davlatlar va migrant vatanidagi hukumat o‘zaro hamkorlikni kuchaytirishi maqsadga muvofiq.

Mehnat bozorida ayollar ko‘proq uy xizmatchisi sifatida migratsiya qilish tendensiyasi mavjud bo‘lib, bu jarayon dual mehnat bozori nazariyasi doirasida tushuntirilishi maqsadga muvofiq. Dual mehnat bozori nazariyasi mehnat bozorining ikki segmentga bo‘linishini ko‘rsatadi:

1. Yuqori ish haqi, yaxshi mehnat sharoiti va ishonchli mehnat munosabatlariga ega bo‘lgan segment.
2. Past ish haqi, noaniq mehnat shartlari va huquqiy himoyaga ega bo‘lmagan ish o‘rinlari.

Bu nazariyaga ko‘ra, mehnat bozoridagi adolatsizliklar ishchi kuchi taklifi va unga bo‘lgan talab munosabati emas, balki mehnat bozorining tarkibiy xususiyatlari bilan bog‘liq. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ayol migrantlar, ayniqsa, uy xizmatchilari dual mehnat bozorining ikkilamchi segmentiga kiritiladi.

Ayol uy xizmatchilari migratsiyasi jarayonida asosan ikkita sabab bilan ikkilamchi mehnat bozoriga tushib qoladi:

1. Ko‘pgina ayol migrantlar ta’lim darajasi pastligi yoki ish tajribasining yetarli emasligi sababli faqat kam haq to‘lanadigan ishlarda faoliyat yuritadi .
2. Uy xizmatchilari aksariyat hollarda mehnat qonunchiligi tomonidan to‘liq himoyalanmaydi, bu esa mehnat ekspluatatsiyasiga olib keladi .

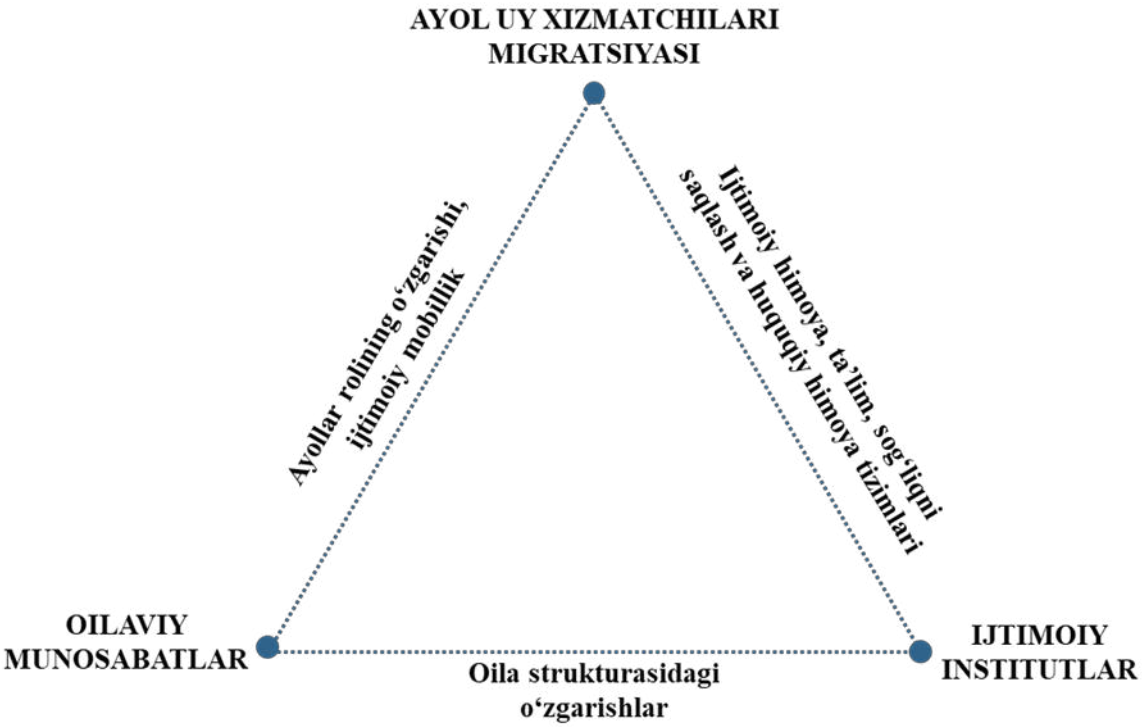
Ayol uy xizmatchilari asosan norasmiy mehnat bozori, huquqiy himoyaning yetishmasligi, ish beruvchining mehnat shartnomasini rasmiylashtirmasligi sababli ikkilamchi segmentda qolib ketadi .

Ikkilamchi mehnat bozoridagi mavjud sharoit migrant ayollarning mehnat huquqlari, iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy himoya tizimiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois, ayol uy xizmatchilarining huquqlarini kafolatlash, ularning mehnat bozorining asosiy segmentiga kirish imkoniyatlarini kengaytirish hamda qonuniy himoya mexanizmlarini kuchaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ayol uy xizmatchilari migratsiyasi oddiy iqtisodiy jarayon bilan cheklanib qolmay, balki keng qamrovli ijtimoiy o‘zgarishlarni yuzaga keltiruvchi murakkab hodisadir. U jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlari — oila, ta’lim tizimi, mehnat bozori hamda gender munosabatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu ta’sirlarni nazariy jihatdan tahlil etish maqsadida “migratsiya – oilaviy munosabatlar –

ijtimoiy institutlar” konseptual uchburchagi nazariy model sifatida taklif etiladi (1.1-rasm).

1.1-rasm. “Migratsiya – oilaviy munosabatlar – ijtimoiy institutlar” konseptual uchburchagi

Manba: rasm muallif tadqiqotlari asosida tuzilgan.

Ushbu model ayol uy xizmatchilari migratsiyasiga kompleks sotsiologik yondashuvni taqdim etadi. Unda uch asosiy ijtimoiy maydon – migratsiya, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy institutlar o‘zaro bog‘liq va ta’sirchan tizim sifatida tasvirlanadi. Bu model ayol uy xizmatchilari migratsiyasining shaxs, oila va jamiyat darajasidagi oqibatlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Axmedova D.O. O’zbekistonda xotin-qizlar mehnat migratsiyasining ijtimoiy omillari.Sotsiologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori dissertatsiyasi avtoreferati.-Toshkent.2023.

2.Blau F.D. and Kahn L.M.(2017),The gender Wage Gap:Extent.Trends.Explanations.Journal of Ekonimic Literature,55(3).

3.Ehrenberg R.G..Smith R.S.(2016).Modern Labor Economics:Theory amd Public (13thed)Pearson

4.Stiglitz.J.(2017).Market Failures in the Labor Market.American Ekonomic Review,107(5)

5.Domestic Workers Across the World Global and Regional Statistics and the Extent of Legal Protection .International Labour Office.

6.Anderson.B.(2000).Doing the DirtyWork? The Global Politics of Domestic Labour.Zed Bocks.

7.Yeates N.Global Care Chains: Transnational Networks of Domestic Work.

8.Piper N. (2024).Feminization of Migration and the Role of Social Networks.

9.Glick Schiller N. Basch L,Szanton Blanc C. From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration,Anthropological Quarterly,68(1).

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMIDA RAQAMLASHTIRISH JARAYONLARI VA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING ROLI

Xaitova Xolida Abdulakimovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini raqamlashtirish jarayonlarining konseptual asoslari, tashkiliy-huquqiy mexanizmlari hamda ushbu jarayonlarni muvofiqlashtirishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional roli har tomonlama tahlil etilgan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish samaradorligini oshirish, manzillilik va shaffoflikni ta’minlash masalalari ochib berilgan. Shuningdek, raqamlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy himoya, raqamlashtirish, ijtimoiy xizmatlar, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, yagona reyestr, ijtimoiy siyosat, raqamli boshqaruv.

Zamonaviy davlatlar taraqqiyotida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi barqaror ijtimoiy rivojlanishni ta’minlovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy himoya tizimi orqali aholining ehtiyojmand qatlamlari qo‘llab-quvvatlanadi, ijtimoiy tengsizlikning oldi olinadi va jamiyatda ijtimoiy adolat qaror topadi. Shu bois, mazkur tizimning samaradorligi davlat ijtimoiy siyosatining muhim ko‘rsatkichi sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ijtimoiy boshqaruvning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ijtimoiy himoya tizimida raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish mexanizmlarini tubdan o‘zgartirib, ularni yanada tezkor, shaffof va manzilli qilish imkonini bermoqda. Ayniqsa, aholining ijtimoiy holatini baholashda obyektiv mezonlarga asoslangan raqamli platformalarning joriy etilishi inson omili ta’sirini kamaytirish orqali ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish, uni raqamlashtirish va markazlashtirilgan boshqaruv asosida tashkil etish bo‘yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda yangi institutsional modelni shakllantirdi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini raqamlashtirish tushunchasi va ilmiy yondashuvlar: Ilmiy adabiyotlarda “ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish” tushunchasi ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish jarayonlarini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida avtomatlashtirish, integratsiyalash va optimallashtirish jarayoni sifatida izohlanadi. Ushbu jarayon ijtimoiy boshqaruvda innovatsion yondashuvlarni joriy etish bilan bevosita bog‘liq.

Raqamlashtirish quyidagi ilmiy yondashuvlarga asoslanadi:

- tizimli yondashuv, ijtimoiy himoya tizimini yagona mexanizm sifatida boshqarish;
- institutsional yondashuv, ijtimoiy himoya organlari faoliyatini raqamli platformalar orqali muvofiqlashtirish;
- ijtimoiy adolat yondashuvi, yordamning haqiqiy ehtiyojmandlarga yetib borishini ta’minlash.

Mazkur yondashuvlar ijtimoiy himoya tizimini zamonaviy davlat boshqaruvi talablariga moslashtirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirishning huquqiy asoslari: O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish jarayonlari mustahkam normativ-huquqiy asosga ega. Prezident farmonlari va hukumat qarorlari orqali ijtimoiy himoya tizimini transformatsiya qilish, ijtimoiy xizmatlarni raqamli formatga o‘tkazish vazifalari belgilab berilgan.

Mazkur huquqiy hujjatlarda:

- ijtimoiy himoya tizimida yagona axborot makonini yaratish;
- raqamli platformalar orqali ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish;
- idoralararo axborot almashuvini ta’minlash kabi masalalar ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.

Bu esa ijtimoiy himoya tizimining huquqiy jihatdan mustahkam va barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi va institutsional ahamiyati

Ijtimoiy himoya milliy agentligi aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi markaziy organ sifatida faoliyat yuritadi. Agentlikning tashkil etilishi ijtimoiy himoya tizimida parokandalikni bartaraf etib, boshqaruvning markazlashtirilgan modelini joriy etishga xizmat qildi.

Agentlikning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish jarayonlarini boshqarish;
- ijtimoiy yordam turlarini tayinlashda yagona mezonlarni joriy etish;
- hududlar kesimida ijtimoiy xizmatlar sifatini monitoring qilish;
- ijtimoiy siyosat samaradorligini baholash.

Ijtimoiy himoya yagona reyestri: mazmuni va amaliy ahamiyati

“Ijtimoiy himoya yagona reyestri” ijtimoiy himoya tizimida raqamlashtirishning asosiy instrumentlaridan biri hisoblanadi. Ushbu reyestr orqali ehtiyojmand aholi qatlamlari haqidagi ma’lumotlar yagona bazada jamlanadi va doimiy yangilanib boriladi.

Reyestrning joriy etilishi:

- takroriy yordam tayinlash holatlarining oldini oldi;
- subyektiv qarorlar qabul qilish imkoniyatini chekladi;
- davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirdi.

Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishda raqamli texnologiyalarning roli:

Raqamli texnologiyalar ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish jarayonlarini tubdan o‘zgartirdi. Endilikda fuqarolar ijtimoiy yordam olish uchun davlat organlariga bir necha marotaba murojaat qilmasdan, elektron platformalar orqali xizmatlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Bu holat:

- aholining vaqt va xarajatlarini tejaydi;
- ijtimoiy xizmatlar sifati va tezkorligini oshiradi;
- ijtimoiy himoya tizimiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi.

Raqamlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi: Raqamlashtirish ijtimoiy himoya tizimining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirib, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va keksalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yanada takomillashdi.

Raqamlashtirish jarayonidagi muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar:

Raqamlashtirish jarayonida mavjud muammolar:

- raqamli tengsizlik;
- axborot xavfsizligi;
- texnik infratuzilmaning yetarli emasligi.

Istiqbolda mazkur muammolarni bartaraf etish orqali ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali qilish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini raqamlashtirish davlat ijtimoiy siyosatining strategik yo‘nalishi hisoblanadi. Ushbu jarayonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim institutsional rol o‘ynab, ijtimoiy xizmatlarni samarali, shaffof va manzilli tashkil etishda yetakchi subyekt sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. X.J.Xudayqulov., M.A.Abduraximova “Ijtimoiy pedagogika” -T-2025

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya tizimiga oid farmonlari.

3.Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar.

4.Ijtimoiy siyosat va raqamlashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.

5.Xorijiy tajribalar asosida tayyorlangan tahliliy manbalar.

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA AGENTLIGINING O‘RNI

Raximjanova Azima
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada Ijtimoiy ish yo‘nalishi qanday tashkil topganligi haqida . O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirish jarayonida ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni va ahamiyati yoritib berilgan Asosiy vazifalari hamda aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashdagi faoliyati tahlil qilinadi .O‘zbekistonda ijtimoiy himoya milliy agentligini tutgan o‘rni va ijtimoiy xizmatlarni markazlashtirish , manzillik va samaradorlikni oshirish masalalari ko‘rib chiqiladi .

Kalit so‘zlar : Reabilitatsiya , nogironlik, zo‘ravonlik, keksalar , yetimlar , ayollar daftari , protez-ortopediya , ijtimoiy himoya yagona reystri

Ijtimoiy ishning ildizlari qadimgi jamiyatlarga borib taqaladi . Qabila va jamoalarda nochorlar , keksalar, yetimlar va nogironlarga ko‘rsatish o‘zaro ko‘mak asosida amalga oshirilgan. Sharq xalqlarida esa xayriya , sadaqa va zakot kabi tushunchalar ijtimoiy yordamning muhim shakli bo‘lgan . O‘rta asrlarda ijtimoiy yordam asosan diniy muassasalar orqali amalga oshirilgan masjidlar , madrasalar , cherkovlar va monastirlar qoshida yetimlar , bevalar va kambag‘allarga yordam ko‘rsatilgan . Bu davrda ijtimoiy tizimli kasb sifatida shakllanmagan bo‘lsa-da , xayriya faoliayti keng tarqalgan . Keyinchalik Yevropada ijtimoiy ish shakllanishi XIX asrda sanoatlashuv natijasida qashshoqlik , ishsizlik va ijtimoiy muammolar kuchaydi Angliya va AQSH da ijtimoiy ish mustaqil kasb sifatida shakllana boshladi. O‘zbekistonda ham ijtimoiy yo‘nalishi bo‘yicha unversistetlarda o‘qitish joriy etildi. Birinchi bo‘lib O‘zbekiston Davlat San’at va Madaniyat Instituti joriy etilgan edi keyinchalik 2010-yilda O‘zbekistont Milliy Unversitetida ijtimoiy ish yo‘nalishi bo‘yicha bakalavriat tayyorlash boshlandi . O‘zbekistonda Ijtimoiy himoya milliy agentligi 2023-yil iyun oyida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida tashkil etilgan bo‘lib , uning maqsadi ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarning huquqlarini ta’minlash va xizmatlar sifatini oshirishdir. Ijtimoiy himoya milliy

agentligi tomonidan keksalar , nogironligi bo‘lgan shaxslarga , kam ta’minlagan oilalar , yetim yoki ota-onasidan ajratilgan bolalarga , zo‘ravonlikka uchragan shaxslar , vasiylikka olingan oilalarga yordam ko‘rsatiladi . Agentlik tomonidan aholiga quyidagi asosiy ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko‘rsatiladi : kam ta’minlagan oilalarga hamda mehnatga layoqatsiz aholiga nafaqalar va moddiy yordamlar berish . Keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda mehnat faxriylari uchun sanatoriylar hamda ijtimoiy xizmatlarni tashkil etish , aholini protez- ortopediya mahsulotlari va reabilitatsiya texnik vositalari bilan ta’minlash . Nogironligi bo‘lgan shaxslarni imtiyozli hamda bepul stasionar davolanishini ta’minlash , nogironligi bo‘lgan shaxslarning yakka tartibdagi reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish , og‘ir ijtimoiy oilalar bilan ishlash ruhiy- ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish , tazyiq va voyaga yetmagan bolalarga ijtimoiy-huquqiy yordam ko‘rsatish , yetim va chin yetimlar bilan manzilli ishlash .Ehtiyojmand aholi qatlamiga tibbiy , psixologik va boshqa xizmatlarini ko‘rsatish agentlik tarkibiga quyidagi tashkilotlar bosqchima -bosqich o‘tkaziladi. 2023-yil 15-iyundan boshlab tibbiy - ijtimoiy ekspertiza inspeksiyasi va uning hududiy bo‘linmalari , nogironligi bo‘lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va protezlash milliy markazi hamda uning hududiy markazlari, ayollarni reabilitasiya qilish va moslashtirsh markazlari hamda uning hududiy bo‘limlari , odam savdosi jabrdiydalariga yordam berish bo‘yicha Respublika reabilitatsiya markazi , nogironligi bo‘lgan shaxslar va keksalar uchun “Muruvvat “ va “Saxovat” internat uylari , keksalar , nogironligi bo‘lgan shaxslar , urush va mehnat faxriylari uchun sanatoriylar mavjud . Kam ta’minlaganlarni oilalarga nafaqalar electron tarzda tayinlanishi yo‘lga qo‘ygan “ Ijtimoiy himoya yagona reyestri “ O‘zbekistonda 2020-yil may oyida tashkil etilgan . 2023-yil 15-iyulda YUNISEFning ekspertlarini jalb qilgan holda va ularning dasturlariga muvofiq ijtimoiy xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yo‘lga qo‘yildi , aholini ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy yordam ko‘rsatish dasturlari bo‘yicha , shu jumladan ularning mobil aloqa vositalariga ma’lumot yuborish orqali xabardor qilish amaliyoti joriy etildi 2024-yil 1-yanvardan boshlab “Mehr daftari “ , “Saxovat va ko‘mak “ , “Yoshlar daftari “ va “Ayollar daftari “ orqali ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam va ko‘maklar qamrab olindi har haftaning juma kuni “ Mehr va saxovat kuni “ sifatida

belgilanib, barcha davlat organlari va tashkilotlari ehtiyojmand aholi, nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda yolg‘iz keksalar holidan xabar olish , ularga g‘amxo‘rlik qilish hamda xayriya tadbirlarini o‘tkazilmoqda . Bundan tashqari reabilitatsiya markazlari mavjud reabilitatsiya insonning ruhiy holatini yaxshilash , jamiyatga mslashlashini ta’minlash , oilaviy va ijtimoiy munosabatlarini tiklashga qaratilgan reabilitatsiya markazlari orqali zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan ayollar va bolalar , qamoqdan chiqqan shaxslarga , avtohalokat orqali jabr ko‘rgan shaxslarga va nogironlarga yordam beriladi . O‘zbekiston milliy reabilitatsiya markazi 2000-2005 yillarda faoliyat yuritadi 2019- yilda Respublika bolalar tibbiy reabilitatsiya markazi va 2021- yilda Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish , maqsad insonlarni itimoiy hayotga ,oilasiga va jamiyatga qaytarish bo‘ladi . Keksalarga yordam berilmoqda Ijtimoiy himoya milliy agentligi yolg'iz keksalar va o'zgalar parvarishiga muhtoj shaxslarga manzilli yordam ko'rsatmoqda. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali tabaqalashtirilgan yordam, uyda parvarishlash, oziq-ovqat va gigiena vositalari yetkazib berish, shuningdek, "Yagona milliy ijtimoiy himoya" tizimi orqali ehtiyojlarni aniqlash va ijtimoiy xodimlar biriktirish orqali yordam ko'rsatiladi. Keksalarga ko'rsatilayotgan yordam turlari:Manzilli yordam: "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali keksalar yashash sharoiti o'rganilib, ularga mos keladigan yordam shakli tanlanadi .Uyda parvarishlash: O'zgalar parvarishiga muhtoj keksalarga ijtimoiy xodimlar biriktirilib, kundalik yumushlari va sog'lig'i nazorat qilinadi ,Oziq-ovqat va gigiena: Zaruriy oziq-ovqat mahsulotlari va gigiena vositalari bepul yetkazib beriladi. .Raqamli tizim: "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi orqali yolg'iz va muhtoj keksalar ro'yxati yuritilib, ularga tezkor xizmat ko'rsatiladi ijtimoiy xizmatlar: "Inson" markazlari orqali yuridik va tibbiy maslahatlar beriladi. Bu choralar orqali keksalarning ijtimoiy himoyasi kuchaytirilmoqda va ularga g'amxo'rlik ko'lami kengaytirilmoqda. Nogironlik, invalidlik — kasallik, shikastlanish, mayib-majruhlik, baxtsiz hodisalar tufayli butunlay yoki ma’lum muddat mehnat qobiliyatini yo‘qotish. Jismoniy yoki aqliy nuqsonlari borligi sababli ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj shaxs nogiron hisoblanadi. O‘zbekistonda Nogironlik Tibbiy mehnat ekspertiza komissiyasi (TMEK) tomonidan belgilanadi. Nogironlik mehnat qobiliyatini yo‘qotish darajasiga

qarab 3 guruhga bo‘linib, vaqtincha (6-12 oy) yoki muddatsiz qilib tayinlanadi. 1-guruh nogironligiga mehnat qobiliyatini butunlay yo‘qotgan va boshqaning doimiy parvarishi, yordami, nazoratiga muhtoj bo‘lgan shaxslar; 2-guruh nogironiga mehnat qobiliyatini butunlay yo‘qotgan, lekin boshqalarning doimiy parvarishiga muhtoj bo‘lmagan, shuningdek, mehnat turidan qat’iy nazar, unda uzoq muddat ishlay olmaydigan shaxslar; 3-guruh nogironligiga mehnat qobiliyati sezilarli darajada pasaygan shaxslar kiradi. Nogironlar davlat nafaqasi bilan ta’minlanadi, zarur bo‘lganda davolanadi, ularga protezlar beriladi, ishga, maxsus maktablarga joylashtirish uchun sharoit yaratiladi. Nogironlarni tibbiy, ijtimoiy va kasbiy reabilitatsiya qilish orqali faol hayotga, mehnatga jalb qilish dolzarb masala hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim tashkil etish boshlangan ya’ni jismoniy , aqliy yoki ijtimoiy imkoniyatlarida qati’a nazar , barcha bolalarning oddiy maktablarda teng huquqli sifatli ta’lim olishini ta’minlovchi tizimdir ya’ni bu yerda hamma bir xil imkoniyatdan foydalanish bo‘ladi nogironligi bor shaxslarga moddiy yordam , tibbiy jihozlarni yetkazib berish , ma’naviy ehtiyojlarini ham ta’minlash bo‘ladi . Kam ta’minlagan oilalarga yordam berish shakllari pul ko‘rinishdagi nafaqalar ijtimoiy to‘lovlar “Ijtimoiy himoya yagona reyestri “ orqali tayinlanadi bola nafaqasi 18- yoshgacha bolalari oilalarga beriladi , miqdori bolalar soniga qarab bo‘ladi , bir martalik yordam shaklida berildi , ta’limdan ham yordam beriladi oliy ta’limdan o‘qiydigan yoshlar uchun shartnoma pullarining 50 % gacha qoplab berilishi , bog‘cha to‘lovlarida ham yordam beriladi. Bandlikni va tadbirkorlikni qo‘llab -quvvatlash imtiyozli kreditlar oilaviy tadbirkorlikni boshlash chorvachillik, parrandachillik , issiqxona qurish va boshqalardan yordam berish , soliq imtiyozlarda ham yordam beriladi . Tibbiy va reabilitatsiya yordami bepul davolanish ixtisoslashtirilgan tibbiyot muassasalarida davolanish uchun bepul orderlar berish , yetim bolalarga yordam shakllari mehribonlik uylarida emas , balki oilaviy muhitda tarbiyalashdir patronat { tutgan oila } bola va tutgan ota -ona o‘rtasida shartnoma tuziladi . Davlat bu oilaga bolani tarbiyalagani uchun har oyda ish haqi va bolaning xarajatlari uchun nafaqa to‘laydi. Kamida 3 nafar , lekin ko‘pi bilan 5 nafar Bolani o‘z tarbiyasiga olgan oilalarga uy-joy yoki zarur sharoitlar yaratiladi vasiylik va homiylik bolaning qarindoshlari yoki yaqinlari tomonidan amalga oshiriladi . Uy-joy

bilan ta’minlash 18 yoshga to‘lgan , o‘z nomida bo‘lmagan yetim bolalar davlat tomonidan bepul turar-joy bilan ta’minlanadi Oliy ta’lim muassasalariga kirishda yetim bolalar uchun umumiy qabul sonidan tashqari alohida 1 foizli davlat granti asosida kvota beriladi . So‘nggi yillarda O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan isloh qilish jarayonida Ijtimoiy himoya milliy agentligi muhim o‘rin egallamoqda. Agentlik faoliyati natijasida aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga erishildi.Eng muhim yutuqlardan biri — ijtimoiy yordamning manzilliligi ta’minlanganidir. Kam ta’minlangan, ehtiyojmand oilalarni aniqlashda “temir daftar”, “ayollar daftari” va “yoshlar daftari” mexanizmlarining joriy etilishi orqali yordamlar aniq ehtiyoj asosida ko‘rsatilmoqda. Bu esa ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, agentlik tomonidan nogironligi bo‘lgan shaxslar va keksalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi kuchaytirildi. Ular uchun reabilitatsiya xizmatlari, ijtimoiy parvarish, uy sharoitida xizmat ko‘rsatish va texnik reabilitatsiya vositalari bilan ta’minlash ishlari kengaytirildi. Bu chora-tadbirlar ushbu qatlamlarning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy himoya milliy agentligining yana bir muhim yutug‘i — ijtimoiy xizmatlar tizimini raqamlashtirishdir. Elektron platformalar orqali nafaqa va yordamlar tayinlash, hujjat topshirish jarayonlarining soddalashtirilishi aholiga qulaylik yaratdi hamda inson omilini kamaytirib, shaffoflikni oshirdi. Bundan tashqari, agentlik ijtimoiy moslashuv va bandlikni qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishida ham samarali ishlar olib bormoqda. Ishsiz va ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarni kasbga yo‘naltirish, bandligini ta’minlash orqali ularning mustaqil daromad topish imkoniyatlari kengaytirildi. Umuman olganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati natijasida O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi yanada takomillashib, aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashning samarali va shaffof mexanizmlari shakllandi. Bu esa mamlakatda ijtimoiy adolat va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda ,agentlik faoliyati natijasida ijtimoiy xizmatlardan foydalanuvchilar soni sezilarli darajada oshdi. Avvallari yordam ololmagan ko‘plab ehtiyojmand oilalar, yolg‘iz keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslar tizimga kiritildi. Bu holat ijtimoiy himoyaning adolatli va teng taqsimlanishini ta’minladi. Ijtimoiy himoya milliy agentligi mahalla institutlari bilan

yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘ydi. Mahallalar orqali ehtiyojmand oilalarni aniqlash, ularning muammolarini joyida o‘rganish va tezkor yordam ko‘rsatish mexanizmi yaratildi. Bu yondashuv ijtimoiy himoyaning samaradorligini oshirdi. Yagona ijtimoiy reyestrning ishga tushishi: 2026-yil 1-fevraldan boshlab "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" yangilangan tartibda ishga tushirildi. Bu tizim orqali "Temir daftar", "Yoshlar daftari" va "Ayollar daftari" ma'lumotlari to'liq integratsiya qilinib, yordamning manzilliligi oshirildi. 2025-yilning avgust oyiga ko‘ra, agentlikka tushgan 2 milliondan ortiq murojaatning 70,3 foizi (1,47 mln) ijobiy hal etilgan. Xulosam shundan iboratki jamiyatning muammolarini bartaraf etish va aholini qiyinchiliklarini yengib o‘tishga yordam bo‘ladi ijtimoiy ish soha jamiyat va aholi o‘rtasida ko‘prik vazifasini o‘taydi. Jamiyatdagi insonlar turmush sharotini va hayotini yaxshilashga ko‘mak beradi . Agentlik faoliyati orqali mamlakatda ijtimoiy himoya tizimi bosqichma-bosqich markazlashgan, manzilli va shaffof mexanizmlar asosida takomillashtirilmoqda. Aholining ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash, kam ta’minlangan qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, nogironligi bo‘lgan shaxslar, bolalar, ayollar va keksalarni himoyalashda agentlikning roli tobora ortib bormoqda. Shuningdek, Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy yordamni faqat moddiy qo‘llab-quvvatlash bilan cheklab qolmay, balki aholining ijtimoiy faolligini oshirish, bandligini ta’minlash va mustaqil hayotga moslashuvini kuchaytirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarni joriy etmoqda. Raqamlashtirish jarayonlari, yagona ijtimoiy reyestrlar va elektron xizmatlar orqali ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi oshib, inson omili bilan bog‘liq xatolar kamaymoqda. Bundan tashqari, agentlik faoliyati ijtimoiy ish institutining rivojlanishiga, ijtimoiy ishchilar faoliyatining professionallashuviga va hududiy ijtimoiy xizmatlarning kengayishiga xizmat qilmoqda. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining barqarorligi va uzoq muddatli samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini inson markazida tashkil etish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va kambag‘allikni qisqartirish yo‘lida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan muassasa hisoblanadi. Kelgusida agentlik faoliyatini yanada takomillashtirish, xalqaro tajribani keng joriy etish va kadrlar salohiyatini oshirish orqali mamlakatda kuchli va samarali

ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish imkoniyatlari yanada kengayadi. Shuningdek, ijtimoiy xizmatlar tizimining rivojlanishi va raqamlashtirilishi aholiga katta qulaylik yaratdi. Endi ko‘plab hujjatlar elektron tarzda topshirilmoqda, bu esa vaqt va ortiqcha sarf-xarajatni kamaytirdi. Ijtimoiy xodimlarning faoliyati kuchayib, ular fuqarolarning muammolarini joyida o‘rganib, amaliy yordam ko‘rsatmoqda.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya milliy agentligining rasmiy sayti. Manba: https://www.ihma.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. Manba: https://www.lex.uz
3. Gazeta.uz — O‘zbekistondagi ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya masalalariga oid yangiliklar va tahliliy maqolalar. Manba: https://www.gazeta.uz
4. Kun.uz — O‘zbekiston ijtimoiy hayoti va aholini ijtimoiy himoya qilish sohasiga oid axborot materiallari. Manba: https://www.kun.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Manba: https://www.president.uz

MULOQOT ERKIN FIKRLASH VA IJODIY TAFAKKUR VOSITASI SIFATIDA

Raximov Mutallib Amirqulovich
Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mutolaa madaniyati zamonaviy insonning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishidagi o‘rni falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Mutolaa nafaqat bilim olish vositasi sifatida, balki erkin fikrlash va ijodiy tafakkur jarayonlarini rag‘batlantiruvchi murakkab madaniy fenomen sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Mutolaa madaniyati, kitobxonlik, erkin fikrlash, ijodiy tafakkur, shaxsiy rivojlanish, ma’naviy kamolot, falsafiy-aksiologik yondashuv

Bugungi globallashuv davrida axborot texnologiyalari insonlar orasidagi muloqotni yengillashtirgan bo‘lsa-da, muloqot madaniyatini saqlash va rivojlantirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, texnologik va informatsion bosim ortib borayotgan

bugungi davrda muloqotning qadriyaviy mohiyati zaiflashmoqda, insonlar o‘rtasida begonalashuv kuchaymoqda. Mazkur holat muloqot madaniyatini falsafiy-aksiologik nuqtai nazardan qayta o‘ylash zaruratini tug‘diradi.

Zamonaviy insoniyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida muloqot madaniyati inson va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, tushunish, hamkorlik hamda ma’naviy aloqaning eng muhim shakli hisoblanadi. Insonning ijtimoiy tabiati uning muloqotsiz mavjud bo‘la olmasligini ko‘rsatadi. Chunki, har bir inson o‘z fikrini ifoda etish, his-tuyg‘ularini baham ko‘rish va boshqalar bilan tajriba almashish orqali jamiyatda o‘z o‘rnini topadi. Shu ma’noda, Prezidentimiz ta’biri bilan aytganda, “yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni, mutolaa madaniyatini rivojlantirish doimiy e’tiborimiz markazida bo‘ladi”[1].

Muloqot madaniyati mutoalaa orqali yanada ijtimoiylashadi va ijtimoiy hayotda ilk savodxonlik davridan so‘ng shakllangan murakkab madaniy jarayon bo‘lib, insonlar o‘zi yashayotgan olamni manbalar orqali, ilmiy bilish metodlari yordamida anglashga harakat qiladilar. Kitob va boshqa yozma mahsulotlarning ishlab chiqarilishi nafaqat bilim almashuv vositasi sifatida, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi va madaniy me’yorlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, “Mutolaa hodisasi murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. Mutolaaning murakkabligi nimada, birinchidan, mutolaa hissiy bilish jarayoni, ikkinchidan, voqelikning bilvosita aks etishidir. Mutolaa oddiy harakat emas, chunki, diqqat, idrok, xotira va tafakkur kabi psixologik funksiyalardan iborat murakkab faoliyatdir” [2;10].

Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, muloqot insonning bilish, idrok va tafakkur jarayonlarini chuqurlashtirib, uni o‘z-o‘zini anglash va shakllantirish yo‘lida faol subyektga aylantiradi. Shu bilan birga, u shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqani mustahkamlash, tarixiy xotira va madaniy merosni avlodlararo uzatishning asosiy mexanizmi sifatida xizmat qiladi. Muloqot, shunday qilib, nafaqat individual intellektual rivojlanish, balki ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyot jarayonining falsafiy poydevorini tashkil etadi. Taniqli sotsiologik olim A.Umarov ta’kidlaganidek, “...mutolaa ko‘nikmasi ijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy ma’lumot olishga yo‘naltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o‘zgarishlar majmuini

ifodalovchi bilimlar, me’yorlar, ijtimoiy hodisalar asosida yuzaga keladi” [3;33].

Bugungi kunda esa aynan shu maydon tezkorlik, aniq fikrlash va xavfsizlikni talab qilmoqda. Shuningdek, kitob mutolaasi nafaqat kelajak avlodning ma’naviy-ruhiy olamiga va psixofiziologik dunyosiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi, balki avlodlararo pedagogik diqqatni, didaktik yondashuvlarni va ta’lim-tarbiya metodologiyasini shakllantirish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu tariqa, mutolaa madaniyati inson va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning falsafiy va aksiologik poydevorini tashkil etadi. Mutolaa madaniyati mazmuni avvalo zamonaviy insonning o‘z-o‘zini rivojlantirish resurslarini izlashida, ijodiy salohiyatini ochib berishida namoyon bo‘ladi. Adabiy manbalarni o‘zlashtirish jarayonida inson nafaqat ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi, balki o‘zini yaratish, yozilgan va o‘qilganlarni anglash orqali shaxs sifatida erkin his etadi. Shu tariqa, mutolaa nafaqat bilim olish, balki shaxsning ichki dunyosi va kreativ imkoniyatlarini rivojlantirish vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga “mutolaa madaniyati doirasi yangiliklar, tarkibiy qismidagi o‘zgarishlar aholining iste’molchilik madaniyati nuqtayi nazaridan sodir bo‘lmoqda. Bular mutolaa qilishning subyekt – obyekt tizimidan, kitob – o‘quvchi tizimidan onlayn, oflayn manbalarga qiziqishi ortishi, yangiliklarni iste’mol qilishga istak-maylni kuchaytirib yubormoqda. Mutolaa madaniyatini o‘rniga ko‘rib eshitish media, MP3,MP4 formatidagi bevosita faolligini susaytirib, qisqacha, tez ma’lumot iste’molchisiga aylantirib qo‘ymoqda”[4;175-176].

Umuman olganda, inson erkinlik prinsipiga ega bo‘lib, shu sababli o‘zining ma’naviy olamini, hayotiy tajribasini va hayot tarzini o‘zi yaratadi. Bu jarayon bilish, tafakkur va o‘z-o‘zini anglash natijasida shakllanadi. Muloqot esa nafaqat bilim olish vositasi, balki insonning ichki dunyosi va tashqi faoliyatini uyg‘unlashtiradigan, shaxsiy va ijodiy salohiyatni rivojlantiradigan murakkab madaniy jarayon hisoblanadi.

Boshqa davrlardan farqli o‘laroq, bugungi kunda mutolaa dunyoni aks ettirish va fikrlash shakli sifatida emas, balki uni faol o‘zgartirish, yangilik yaratish va shaxsning kreativ imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu jihatdan mutolaa individual erkinlik, shaxsiy mas’uliyat va etik qaror qabul

qilish qobiliyatini rivojlantiradi, insonni jamiyat va madaniyat bilan o‘zaro aloqada faol subyektga aylantiradi.

Shu tariqa, muloqot nafaqat shaxsning ma’naviy-ruhiy kamoloti, balki jamiyatning intellektual va madaniy rivojlanishi uchun falsafiy-aksiologik poydevor vazifasini bajaradi.. “Bugungi kunda respublikamizning barcha hududlarida kitobxonlik kunlari, oliy ta’lim muasssasalarida romanshunoslik badiiy oqshomlari, mahallalarda katta-kichik kutubxonalar tashkil qilindi. Kitob mutolaasining davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi tanqidiy fikrlovchi, yangi tashabbus va g‘oyalar bilan O‘zbekistonning tiklanishdan yuksalish sari barqaror taraqqiyotini ta’minlashga munosib hissa qo‘shishga tayyor yoshlar tarbiyasini nazarda tutadi”[5;20].

Xulosa qilib aytganda, muloqot murakkab va ko‘p qirrali tushuncha bo‘lib, inson ma’naviy borlig‘ining ajralmas atributi sifatida o‘z-o‘zini tashkil qiluvchi sinergetik fenomen tarzida mavjud. U nafaqat diqqat bilan o‘qish, yozma matnni idrok etish va tushunishga qaratilgan ratsional bilish qobiliyatini rivojlantiradi, balki ijodiy tafakkur, kommunikativ va onto-gnoseologik faoliyatni mustahkamlaydi.

Muloqot shaxsiyatga ko‘p qirrali ta’sirni kuchaytiradi, ma’naviy borlikni yuksaltiradi va insonning intellektual hamda ijodiy salohiyatini boyitadi. Shu bilan birga, u shaxsning ichki dunyosi va tashqi olami o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni mustahkamlash, kreativ tafakkur va ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish orqali umumiy ma’naviy va intellektual kamolotga xizmat qiladi.

Shunday qilib, muloqot nafaqat bilim va ma’naviyat manbai, balki inson va jamiyat o‘rtasidagi falsafiy-aksiologik bog‘liqlikni mustahkamlovchi, shaxsni intellektual, ma’naviy va ijodiy jihatdan rivojlantirishning universal vositasidir.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ёшлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. Азму шижоатли ёшларимиз билан биргаликда янги Ўзбекистонни албатта бунёд этамиз // https://president.uz/uz/lists/view/4463

2. Nurmatova U.J. Mutolaa falsafiy kategoriya sifatida: ontologik va gnoseologik jihatlari. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa

doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. –Samrqand, SamDU,2023. -B.8.

3. Умаров А.О. Ижтимоий-маданий тараққиётни таъминлаш ва комил инсон шахсини шакллантиришда мутолаанинг роли. Соц.фан.док...диссертация автореферати. – Тошкент.:2005.– Б.33.

4. Худойқулов Д. Замонавий ахборот маконида ёшлар мутолаа маданиятининг қадриятли-методологик ўзгаришлари // Falsafa va hayot | Философия и жизнь | | Philosophy and life халқаро илмий журнал. –Тошкент, 2020. - №SI-2. –Б.175-176.

5. Шермухамедова Н.А. Янгиланаётган Ўзбекистонда узлуксиз таълим ва тарбия мутаносиблигини таъминлаш омиллари. “Хозирги замон фалсафаси: холати ва тараққиётининг истиқболлари” мавзусидаги республика илмий масофавий онлайн конференция материаллари. 2021 йил 15-апрель. –Тошкент, 2021, -Б.20.

6. Нормаматова М.Н. Постноклассик эпистемология ва виртуалистика. Монография. Самарқанд. 2015 й.

IJTIMOIY INTEGRATSIYALASHUVNING FALSAFIY KATEGORIYALAR ASOSIDAGI TASNIFI

Raxmatov Alisher Obidovich
Mustaqil izlanuvchiю Buxoro viloyati

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy integratsiyalashuv jarayoni falsafiy kategoriyalar — ijtimoiy borliq, faoliyat, qiymat, haqiqat va erkinlik asosida tahlil qilinadi. Ijtimoiy integratsiya jamiyat va shaxs o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ifodalovchi murakkab falsafiy hodisa sifatida yoritilib, uning ontologik, gnoseologik va aksiologik jihatlari ochib beriladi. Tadqiqotda integratsiyaning shaxsning jamiyatdagi barqarorligi, ma’naviy uyg‘unligi va erkin ishtirokini ta’minlashdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy integratsiya, ijtimoiy borliq, faoliyat, qiymat, haqiqat, erkinlik, shaxs va jamiyat, begonalashuv, ma’naviy birlik, globallashuv.

Ijtimoiy integratsiyalashuvning falsafiy kategoriyalar tizimidagi o‘rnini belgilash uchun, avvalo uning “ijtimoiy borliq”, “faoliyat”, “qiymat”, “haqiqat” va “erkinlik” kabi kategoriyalar bilan uzviy bog‘liqligini anglab olish zarur. Chunki integratsiya — bu faqat

ijtimoiy munosabatlarning shakli emas, balki jamiyat va shaxsning bir-birini anglash, uyg‘un holda rivojlanish jarayonini ifoda etuvchi falsafiy hodisadir. U jamiyatning ichki tuzilishi va dinamikasini belgilaydigan umumbashariy tamoyil sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy borliq nuqtayi nazaridan qaralganda, integratsiya insonning jamiyatdagi mavjudligi va faoliyatining tabiiy ifodasidir. Inson o‘zining ongi, ehtiyoji va maqsadlari orqali jamiyat tizimiga kirib boradi, unda muayyan rolni bajaradi va shu orqali borliqda o‘z o‘rnini topadi. Bu jarayonda ijtimoiy integratsiya insonning mavjudot sifatidagi ontologik mohiyatini belgilaydi. U jamiyatda o‘zini topmagan, jamiyat bilan ma’naviy bog‘lanmagan insonda ruhiy parokandalik va ongi begonalarlik holatini keltirib chiqaradi. Shu sababli, integratsiya insonning ijtimoiy borliqdagi barqarorligini ta’minlovchi asosiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi.

Faoliyat kategoriyasi nuqtayi nazaridan esa integratsiya insonning jamiyatdagi amaliy harakati, ijtimoiy munosabatlarni yaratish va boshqarish qobiliyati bilan bog‘liq. Inson faoliyati orqali jamiyatdagi munosabatlar tizimi barqarorlashadi, yangi qiymatlar yaratiladi va mavjud qadriyatlar rivojlanadi. Bu jarayonda inson faqat ijtimoiy muhitga moslashmaydi, balki uni o‘zgartiradi, yangilaydi va rivojlantiradi. Shu ma’noda, ijtimoiy integratsiya faol ijtimoiy subyektning o‘z jamiyatidagi faol ta’sirini anglatadi.

Qiymat kategoriyasi nuqtayi nazaridan, integratsiya insonning ma’naviy va madaniy dunyosi bilan chambarchas bog‘liq. Jamiyatdagi har bir inson muayyan qiymatlar tizimi asosida yashaydi, ular orqali hayotiga ma’no va maqsad beradi. Ijtimoiy integratsiya shu qiymatlar tizimining uyg‘unligini ta’minlab, inson va jamiyat o‘rtasida ma’naviy hamjihatlik muhitini yaratadi. Bu holatda inson o‘z shaxsiy qadriyatlarini jamiyatning umumiy qiymatlar tizimi bilan moslashtiradi, natijada ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy birlik vujudga keladi.

Haqiqat kategoriyasi nuqtayi nazaridan esa ijtimoiy integratsiya insonning jamiyat haqidagi bilimi va tajribasining to‘g‘riligi bilan bog‘liqdir. Inson jamiyatda faol ishtirok etish jarayonida ijtimoiy voqelikni idrok etadi, tahlil qiladi va uning mohiyatini anglaydi. Agar bu anglash jarayonida haqiqat mezonlari buzilsa, ya’ni inson jamiyat haqida noto‘g‘ri tasavvurga ega bo‘lsa, integratsiya muammolari — ijtimoiy begonalashuv, e’tiborsizlik va adolatsizlik holatlari vujudga

keladi. Demak, haqiqiy integratsiya insonning jamiyat haqidagi ongli, to‘g‘ri va tanqidiy bilimiga asoslanishi lozim.

Erkinlik kategoriyasi nuqtayi nazaridan ijtimoiy integratsiyaning yana bir muhim jihati namoyon bo‘ladi. Insonning jamiyatdagi integratsiyasi faqat itoat va moslashuv emas, balki erkin ong va faol ishtirokni ham talab qiladi. Falsafiy nuqtayi nazardan, haqiqiy integratsiya shaxsning ichki erkinligini jamiyat manfaatlari bilan uyg‘unlashtirish jarayonidir. Ya’ni, inson o‘z xohishi bilan jamiyat qoidalariga rioya etadi, chunki u bu qoidalarning ma’naviy va axloqiy ahamiyatini anglaydi. Shu holatdagina ijtimoiy integratsiya zo‘ravonliksiz, ma’naviy va demokratik asosda amalga oshadi.

Zamonaviy global jarayonlar sharoitida ijtimoiy integratsiyaning falsafiy ahamiyati yanada ortmoqda. Globalizatsiya, axborot texnologiyalari va madaniy aloqalarning kuchayishi natijasida inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar yangi shakl va mazmun kasb etmoqda. Hozirgi kunda integratsiya nafaqat milliy, balki sivilizatsiya darajada ham namoyon bo‘lmoqda. Inson o‘zining milliy va madaniy mansubligini saqlagan holda, umuminsoniy qiymatlar tizimi bilan uyg‘unlashishi zarur. Bu jarayon falsafiy jihatdan “madaniy sintez” yoki “umuminsoniy birlik” deb ataluvchi konsepsiyalar bilan bog‘liqdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy integratsiyalashuv jamiyatning barqaror rivojlanishi va shaxsning to‘laqonli kamol topishida muhim falsafiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. U faqatgina ijtimoiy moslashuv jarayoni emas, balki insonning jamiyatdagi ontologik mavjudligi, ongli faoliyati, qadriyatlar tizimi va erkin tanlovi bilan chambarchas bog‘liq murakkab jarayondir. Ijtimoiy borliq kategoriyasi integratsiyaning shaxs hayotidagi zaruriyligini asoslab bersa, faoliyat kategoriyasi uning amaliy va ijodiy jihatlarini ochib beradi. Qiymat va haqiqat kategoriyalari esa integratsiyaning ma’naviy-axloqiy va bilish asoslarini belgilaydi. Erkinlik kategoriyasi orqali esa ijtimoiy integratsiyaning demokratik va zo‘ravonliksiz mohiyati yoritiladi. Globallashuv sharoitida ushbu kategoriyalar asosida integratsiyani anglash jamiyatda madaniy xilma-xillikni saqlagan holda umuminsoniy birlikni ta’minlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
2. Yusupov E. Falsafa. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
3. Tulenov J., G‘ofurov Z. Ijtimoiy falsafa. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Zdravomyslov A.G. Sotsiologiya va ijtimoiy nazariya masalalari. – Moskva, 2010.
5. Parsons T. The Social System. – New York: Free Press, 1951.
6. Habermas J. The Theory of Communicative Action. – Boston: Beacon Press, 1984.

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI: AHOLINING IJTIMOIY HIMOYA TIZIMINING ZAMONAVIY RIVOJLANISH YO‘NALISHLARI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o’qituvchisi
Saidova Farangiz Umar qizi
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Anotatsiya: Maqola ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholining ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish tendensiyalarini tahlil qiladi. Unda davlatning ijtimoiy siyosatdagi roli, aholining turli qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va zamonaviy ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish yo‘nalishlari muhokama qilinadi. Shuningdek, maqolada xalqaro tajribalar va ilg‘or innovatsion yondashuvlar asosida ijtimoiy himoyani takomillashtirishning strategik imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, aholining farovonligi, ijtimoiy siyosat, xavfsizlik, barqaror rivojlanish, ijtimoiy adolat, davlat siyosati, innovatsiya, strategiya.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi zamonaviy davlatlar siyosatida eng asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi. Ushbu konsepsiya davlatning fuqarolar farovonligini ta’minlash, ijtimoiy adolatni rivojlantirish, aholining turli qatlamlarini himoya qilish va ularning hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan tizimli siyosatni anglatadi. Ijtimoiy davlat kontseptsiyasi nafaqat iqtisodiy va moliyaviy resurslarni taqsimlash bilan chegaralanmaydi, balki davlat va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy

kelishuv, aholining asosiy huquq va erkinliklarini kafolatlash, zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash orqali barqaror ijtimoiy muhit yaratishga yo‘naltirilgan kompleks choralar tizimini ifodalaydi. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy davlat konsepsiyasini rivojlantirish va aholini ijtimoiy himoya qilishning huquqiy asosi sifatida bir qator konstitutsiyaviy va normativ-huquqiy hujjatlar mavjud. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25-moddasi fuqarolarning asosiy ijtimoiy kafolatlarini belgilaydi va davlatning barcha fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish majburiyatini tasdiqlaydi. Shuningdek, “Ijtimoiy himoya to‘g‘risida”gi 1995-yil 28-dekabrdagi qonun aholining eng zaif qatlamlarini, jumladan, nogironlar, yolg‘iz keksalar, kam ta’minlangan oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini belgilaydi. So‘nggi yillarda davlatning ijtimoiy siyosati yanada tizimli va maqsadli xarakterga ega bo‘lib, aholining turmush darajasini oshirishga, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishga qaratilgan bir qator farmon va qarorlar qabul qilindi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni № PF-5617 “Aholining ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (2020-yil 15-yanvar) davlat va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, pensiya va nafaqa tizimini modernizatsiya qilish, ijtimoiy yordamni elektron platformalarda yetkazish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Shuningdek, 2021-yil 23-apreldagi Farmon № PF-6312 orqali ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiyalar va imtiyozli dasturlarni takomillashtirish mexanizmlari belgilangan, bu esa davlatning ijtimoiy himoyaga doimiy e’tiborini namoyon qiladi.

Aholining ijtimoiy himoya tizimi bir necha asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi: pensiya va nafaqa tizimi, ijtimoiy sug‘urta, ishsizlikni kamaytirish dasturlari, nogironlar va zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, keksalar va yolg‘iz ona farzandlarini ijtimoiy himoya qilish, shuningdek, sog‘liqni saqlash va ta’lim sohalaridagi imtiyozli xizmatlarni taqdim etish. Bularning barchasi O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, Pensiya to‘g‘risidagi qonun, Ijtimoiy sug‘urta to‘g‘risidagi qonun kabi normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlangan. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari global tendensiyalar va xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashgan. Jahon banki, BMTning Ijtimoiy himoya bo‘yicha ekspertlari va boshqa xalqaro tashkilotlar tavsiyalariga

muvofiq, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi raqamli texnologiyalar, elektron xizmatlar va monitoring tizimlari orqali yanada samarali va shaffof tarzda amalga oshirilmoqda. Bu esa aholining ijtimoiy himoya tizimidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi, shaffoflikni oshiradi va resurslarning maqbul taqsimlanishini ta’minlaydi. Maqola davomida ijtimoiy davlat konsepsiyasining asosiy tamoyillari, aholining ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari, davlatning ijtimoiy siyosatidagi roli, xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi. Bu esa nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv orqali, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishning istiqbollarini ochib beradi. Ijtimoiy davlat konsepsiyasining markazida aholi farovonligi, ijtimoiy adolat va zaif qatlamlarni himoya qilish yotadi. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan bo‘lib, u turli normativ-huquqiy hujjatlar, farmonlar va qarorlar orqali tizimli asosda amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25-moddasi va 26-moddasi fuqarolarning asosiy ijtimoiy huquqlarini kafolatlaydi, shu jumladan ish haqi, pensiya, nafaqa, sog‘liqni saqlash va ta’lim bilan bog‘liq kafolatlar davlat tomonidan ta’minlanadi. Ushbu moddalarda belgilangan prinsiplar zamonaviy ijtimoiy siyosatning asosiy yo‘nalishlariga asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish yo‘nalishida bir qator farmon va qarorlarni qabul qilgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni № PF-5617 (2020-yil 15-yanvar) “Aholining ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” davlatning ijtimoiy himoyaga bo‘lgan doimiy e’tiborini namoyon qiladi. Farmon orqali pensiya va nafaqa tizimini modernizatsiya qilish, ijtimoiy yordamni elektron platformalar orqali yetkazish, shuningdek, nogironlar, yolg‘iz keksalar va kam ta’minlangan oilalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yanada tizimli ravishda belgilandi. Shu bilan birga, Farmon № PF-6312 (2021-yil 23-aprel) ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiyalar va imtiyozli dasturlarni takomillashtirish yo‘nalishlarini belgilab, aholining turmush darajasini oshirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni yaratdi. Aholining ijtimoiy himoya tizimi bir necha asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, pensiya va nafaqa tizimi aholining turli

qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda asosiy vosita hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Pensiya to‘g‘risidagi qonuni pensiya tizimini tartibga soladi va nogironlar, yolg‘iz keksalar, mehnatga layoqatsiz shaxslar uchun ijtimoiy kafolatlarni belgilaydi. Ikkinchidan, ijtimoiy sug‘urta tizimi, xususan, ishchilarni ishsizlikdan, kasallikdan va mehnat jarayonidagi xatarlaridan himoya qiluvchi mexanizmlar mavjud. Ijtimoiy sug‘urta to‘g‘risidagi qonun ushbu mexanizmlarni tartibga solib, aholiga kafolatli himoya yaratadi. Uchinchidan, nogironlar, yolg‘iz ona va keksalar kabi zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash uchun davlat turli imtiyozli dasturlarni ishlab chiqqan. Masalan, 2022-yil 5-martdagi Prezident qarori № PQ-221 orqali nogironlar uchun ishga joylashish, ta’lim va ijtimoiy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish belgilangan. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimi barqaror ijtimoiy rivojlanish bilan chambarchas bog‘liq. Davlatning ijtimoiy siyosati aholining turmush darajasini oshirish, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishga qaratilgan. Bu borada iqtisodiy va moliyaviy mexanizmlarni samarali qo‘llash orqali, davlat resurslarini maqbul taqsimlash, nafaqa va imtiyozlarni aniq maqsadli guruhlar uchun yetkazish, elektron monitoring tizimlarini joriy qilish asosiy ahamiyatga ega. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrdagi Farmoni № PF-6481 aholining turli qatlamlari uchun elektron ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish, nafaqa va kompensatsiyalarni shaffof tizim orqali yetkazish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Zamonaviy tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimi nafaqat iqtisodiy yordam bilan cheklanishi mumkin emas. Davlat, xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar asosida, ijtimoiy himoyani kengaytirish, jamiyatdagi barqarorlikni ta’minlash va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga qaratilgan. Jahon banki va BMT ekspertlari tavsiyalari asosida, O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimini raqamli texnologiyalar va elektron platformalar orqali takomillashtirishga katta e’tibor bermoqda. Bu esa ijtimoiy xizmatlarga kirishni osonlashtiradi, korrupsiya va noaniqlikni kamaytiradi hamda resurslarning optimal taqsimlanishini kafolatlaydi. Shuni ta’kidlash lozimki, ijtimoiy davlat konsepsiyasi faqat fuqarolarga moddiy yordam ko‘rsatish bilan chegaralanmaydi. U aholining ta’lim, sog‘liqni saqlash, ishga joylashish va ijtimoiy

xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kafolatlash orqali, jamiyatdagi tenglik va adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, ijtimoiy himoya tizimini yanada rivojlantirish va modernizatsiya qilish, davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Natijada, ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari bir necha strategik yo‘nalishlarga asoslanadi: davlat siyosatini tizimli va maqsadli olib borish, ijtimoiy himoyani raqamli platformalar orqali shaffoflashtirish, nogironlar, keksalar va kam ta’minlangan oilalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish, shuningdek xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlarni joriy etish. Bu esa ijtimoiy davlat konsepsiyasining amaliyotda samarali ishlashini ta’minlaydi va aholining turmush darajasini barqaror ravishda oshirishga xizmat qiladi.

Aholining ijtimoiy himoya tizimi nafaqat fuqarolarning hozirgi ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan, balki u uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyasi bilan uyg‘unlashgan. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy siyosatning asosiy yo‘nalishlari sifatida kambag‘allikni kamaytirish, aholining turli qatlamlari orasidagi ijtimoiy tafovutlarni bartaraf etish, yoshlar, keksalar va nogironlar uchun teng imkoniyatlar yaratish belgilangan. Masalan, 2020-yil 1-iyuldagi Farmon № PF-5620 “Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish va barqaror rivojlanish strategiyasini amalga oshirish to‘g‘risida” aholi ehtiyojlarini aniqlash, maqsadli ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini belgilaydi. Zamonaviy tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimida raqamlashtirish va elektron platformalardan foydalanish samaradorlikni oshirishda muhim vosita hisoblanadi. 2021-yil 30-dekabrdagi Farmon № PF-6481 aholi uchun ijtimoiy xizmatlarni elektron tizimga o‘tkazish, nafaqa va imtiyozlarni tezkor yetkazish, shuningdek monitoring va hisobot tizimlarini avtomatlashtirish imkoniyatlarini yaratadi. Bu esa davlatning ijtimoiy himoya tizimida shaffoflikni oshirishga, korrupsiyani kamaytirishga va resurslardan optimal foydalanishga xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya tizimining asosiy tarkibiy elementlaridan biri – pensiya va nafaqa tizimi. O‘zbekiston Respublikasi Pensiya to‘g‘risidagi qonuni pensiya tizimini tartibga soladi va nogironlar, keksalar, yolg‘iz ona va mehnatga layoqatsiz shaxslar uchun kafolatli nafaqalarni belgilaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy sug‘urta tizimi

ishchilarni mehnat jarayonidagi xatarlar, ishsizlik va kasallikdan himoya qiladi, bu orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi. Ishsiz shaxslar uchun mavjud davlat dasturlari, masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-iyundagi Farmoni № PF-6710, kasb-hunar kurslari, ish bilan ta’minlash va kichik biznesni rivojlantirish orqali daromad manbalarini yaratishga yo‘naltirilgan. Nogironlar, yolg‘iz ona va keksalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi ham ijtimoiy himoyaning ajralmas qismi hisoblanadi. 2022-yil 5-martdagi Prezident qarori № PQ-221 orqali nogironlar uchun ijtimoiy xizmatlar, ta’lim, ishga joylashish va sog‘liqni saqlash imkoniyatlarini kengaytirish belgilangan. Shu bilan birga, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish markazlari va elektron platformalar orqali aholining ehtiyojlarini tezkor qondirish, ularni doimiy monitoring qilish imkoniyati yaratilgan. Ijtimoiy himoya tizimi nafaqat davlatning ichki siyosati, balki xalqaro tajriba bilan ham uyg‘unlashgan. Jahon banki, BMTning Ijtimoiy himoya bo‘yicha ekspertlari va boshqa xalqaro tashkilotlar tavsiyalari asosida O‘zbekistonda ijtimoiy himoyani yanada samarali, shaffof va barqaror qilishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar joriy etilmoqda. Raqamli tizimlar, elektron monitoring, onlayn nafaqa va pensiya xizmatlari, shuningdek, ijtimoiy himoya dasturlarining statistik tahlili orqali resurslar maqsadli guruhlar uchun yetkazilmoqda. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni oshirish, aholining turmush darajasini yaxshilash va ijtimoiy adolatni mustahkamlash imkonini beradi. Bundan tashqari, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirishda davlat, nodavlat va xalqaro tashkilotlarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Masalan, BMTning ijtimoiy himoya dasturlari, Jahon banki moliyaviy ko‘mak va texnik yordam, shuningdek, mahalliy nodavlat tashkilotlar orqali aholi ehtiyojlarini aniqlash, qo‘llab-quvvatlash va innovatsion loyihalarni amalga oshirish tizimi shakllantirilgan. Bu esa ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali, tizimli va barqaror qiladi. Shuni ta’kidlash lozimki, ijtimoiy himoya tizimi faqat moddiy yordam bilan cheklanmaydi. Davlat, ta’lim, sog‘liqni saqlash, ishga joylashish va ijtimoiy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish orqali aholining turmush darajasini oshirishga, jamiyatdagi tenglik va adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, ijtimoiy davlat konsepsiyasi aholining ehtiyojlarini uzluksiz aniqlash, strategik yo‘nalishlarni belgilash va ularni zamonaviy texnologiyalar orqali

amalga oshirish asosida rivojlanmoqda. Natijada, ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari bir necha ustuvor strategik yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi: davlat siyosatini tizimli va maqsadli olib borish, ijtimoiy himoyani elektron va raqamli platformalar orqali shaffoflashtirish, zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish, xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlarni joriy etish. Bularning barchasi ijtimoiy davlat konsepsiyasining amaliyotda samarali ishlashini ta’minlaydi, aholining turmush darajasini barqaror oshirishga xizmat qiladi va ijtimoiy adolatni mustahkamlaydi.

Maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholining ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish yo‘nalishlari keng va tizimli yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy davlat konsepsiyasi nafaqat fuqarolarga moddiy yordam ko‘rsatish bilan cheklanmaydi, balki aholining turmush darajasini oshirish, zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ishga joylashish imkoniyatlarini kafolatlash orqali jamiyatdagi tenglik va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi normativ-huquqiy hujjatlar, farmonlar va qarorlar asosida amalga oshiriladi. Konstitutsiyaning 25-26-moddalari, “Ijtimoiy himoya to‘g‘risida”gi qonun, Pensiya va Ijtimoiy sug‘urta to‘g‘risidagi qonunlar, shuningdek Prezident farmonlari № PF-5617, № PF-6312 va № PF-6481 ijtimoiy himoya tizimini zamonaviylashtirish va samarali ishlashini ta’minlaydi. Shu bilan birga, elektron platformalar, raqamlashtirish va monitoring tizimlari tizimning shaffofligini oshiradi, aholining ehtiyojlarini tezkor qondirish imkonini yaratadi. Zamonaviy ijtimoiy himoya tizimi global tendensiyalar bilan uyg‘unlashgan, xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Jahon banki, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar tavsiyalari asosida amalga oshirilayotgan elektron monitoring, raqamli xizmatlar va maqsadli ijtimoiy dasturlar aholining turmush darajasini barqaror oshirish va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish istiqbollari quyidagilardan iborat: davlat siyosatini tizimli va maqsadli olib borish, raqamli va elektron xizmatlar orqali shaffoflikni oshirish, zaif qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish, xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlarni joriy etish. Ushbu strategiyalar ijtimoiy

davlat konsepsiyasining amaliyotda samarali ishlashini ta’minlaydi va aholining turmush darajasini oshirishga, ijtimoiy barqarorlik va adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va ijtimoiy himoya tizimi mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi, aholining har bir qatlamiga teng imkoniyatlar yaratish orqali milliy rivojlanish strategiyasining muhim elementiga aylanadi.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent, 2023.
2. “Ijtimoiy himoya to‘g‘risida”gi qonun, O‘zbekiston Respublikasi, 1995.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni № PF-5617, 2020-yil 15-yanvar.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni № PF-6312, 2021-yil 23-aprel.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni № PF-6481, 2021-yil 30-dekabr.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni № PF-5620, 2020-yil 1-iyul.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori № PQ-221, 2022-yil 5-mart.

IIJTIMOIY XIZMATLARNI VIRTUALLASHTIRISHDA AXLOQ KATEGORIYALARINING O’RNI MASALASI

Karimov Odiljon Ikramovich
Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya. Ushbu maqola virtualistikaning axloqiy jihatlarini ochib bergan. Axborotlashgan jamiyatda yoshlarda virtual madaniyat uning ijtimoiy hayotga ta’siri to‘g‘risida ilmiy ma’lumot berilgan. Ijtimoiy hayotni bugungi kurinishlari ya’ni virtual jamiyat, virtual realliklar ularning bugungi kun ijtimoiy jarayonlarga ta’siri masalasi keng bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: virtualistika, bilish, axloq, virtual reallik, virtual obraz, axborot.

Insoniyat globallashgan, axborotlashtirilgan va kompyuterlashtirilgan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy tuzilmalardan iborat bo‘lgan postindustrial siviliza-tsiya dunyosiga kirib keldi. Bu sivilizatsiya o‘tgan asrda jamlangan barcha kreativ potensiallarni

ishga solib, ma’lum jihatdan inqilobiy bo‘lgan postnoklassik madaniyat, fan va texnologiyaga asoslangan innovatsion olamni bunyod etmoqda. “Ayni paytda butun mamlakat miqyosida raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish va bunda quyidagi jihatlarni inobatga olish: axborot savodxonligi, kompyuter savodxonligi, media savodxonligi, kommunikativ savodxonlik, texnologik innovasiyalarga ijobiy munosabatni shakllantirish ham muhim vazifa sanaladi”[1]. Bu vazifalarni amalga oshirishda axborot to‘plash, saqlash va uzatish mexanizmlarini takomillashtirish jarayoni bilan bog‘liq axloqiy mezonlar va ijtimoiy-huquqiy asoslarni ilmiy tadqiq qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

A.Bergson tomonidan “Virtual faoliyat” singari tushunchalar muomalaga kiritilgan falsafiy maqolalar paydo bo‘ldi.[2]. dramaturg va teatr arbobi A.Arto teatrni “personajlar, obyektlar, qiyofalar rivojlanadigan – umuman teatrning virtual voqyeligini belgilaydigan sarob...” tarzida tasvirlaydi.[3] Teatrda muallifning uydirmasi bo‘lgan voqyelikga kiruvchi tomoshabinlarning virtual mikro voqyeliklari birgalikda mavjud va bir-biriga singan holda birdaniga va uzoq bo‘lmagan muddatga ular uchun hukmron voqyelikka aylanadi. Kompyuterli virtual reallikning funksional konsepsiyasi ildizlari quyidagi¬lardir:

1) Kompyuterning funksiyalari dasturiy ta’minot takomillashuviga bog‘liq ravishda tubdan o‘zgarishga qodirligi.

2) Virtual reallik inson imkoniyatlari uchun elektron informatsiya dunyosida mo‘ljal olishning eng maqbul, ko‘proq “tabiiy” usulidir.

Kompyuterdagi virtual voqeylikda aks etirish jarayonlari multemedia rejimida sodir bo‘ladi, ya’ni kadrni to‘xtatish, sekinlatish, tezlatish, oldinga o‘tkazish orqaga qaytish va tanafus qilish mumkin, harakat esa mutloq o‘zgaruv-chanlik maqomiga ega bo‘lmaydi. Rivojlanish tegishicha inversion bo‘lishi, ya’ni orqaga qaytarilishi mumkin: o‘zaro ta’sirlarning rang-barangligi biz ko‘nikkan dunyoviy sababiyat sharoitlarida ma’lum bo‘lgan sirli xossalarini nomoyon etishi mumkin.

A.A.Skvorsova axborot axloq bilan chambarchas bog‘liq, virtual kommunikasiyalarning keng tarqalishi va jamiyatda noaniq axloqiy baholarni olish bilan bog‘liq bo‘lgan turli jarayonlarni o‘rganish

majmuini anglatadi. Biz global tarmoqda mavjud bo‘lgan va ixtiyoriy ravishda qabul qilingan standartlar asosida boshqariladigan jamoalarning o‘zini o‘zi boshqarish amaliyoti haqida ma’lumotga ega bo‘lamiz[4]. Yoshlarni faqat o‘z tashvishi va muammolari qiziqtirishi, o‘z ehtiyojlarini qondirish bilan ovora bo‘lishi, asl sababini payqamasdan bir simulyakr ortidan boshqasiga ergashib vaqt o‘tkazishi virtual reallik texnologiyalari yaratuvchilariga katta foyda keltirmoqda.

Postindustrial jamiyat, informatizasiya, globalizasiya jarayonlari foydani o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan, asosan moddiy manfaat va ehtiyojlarini qondirishga intiladigan, milliy hamda sinfiy qiyofasini yo‘qotgan, o‘z maqsadlari yo‘lida har qanday g‘oyani qo‘llashga tayyor turgan shaxslarni yaratdi. Bunday salbiy holatlar vatanimizga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmay qolmaydi. Buning uchun kurashish, zarur bo‘lsa barcha imkoniyatlarni ishga solish lozim. Birinchi Prezidentimiz “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” asarida yozadilarki, “Bugungi kunda inson ma’naviyatiga qarshi yo‘naltirilgan, bir qarashda arzimas tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globalashuv shiddatidan kuch olib, ko‘zga ko‘rinmaydigan, lekin zararini hyech narsa bilan qoplab bo‘lmaydigan ulkan ziyon yetkazishi mumkin”[5].Bundan kelib chiqib, hozirda har qanday axborot chegara bilmaslik xususiyatiga ega, shunday ekan endigina ongi, dunyoqarashi shakllanayotgan yosh avlodni ma’naviy olami daxlsizligini asrash muammo bo‘lib ko‘pchilikni o‘ylantirayotir.

Axborot urushida O’zbekiston o‘zining maqbul yo‘lini tanlab olgan bu yo‘l odamlarni fikrini boshqarishni emas, balki ularda milliylikni uyg‘otish kerakligiga e’tibor qaratadi va yosh avlodda mustaqil dunyoqarashni shakllantirishni asosiy vazifa deb biladi. Axborot maydonida nafaqat omon qolishni, balki yengib chiqishni asosiy sharti, erkin fikrlaydigan, ijtimoiy mas’ullikni to‘g‘ri tushunadigan shaxsni tarbiyalash, uning uchun farovon turmush sharoitlarini yaratishdir. Shu boisdan ham hozirda “Dunyoda globallashuv davom etayotgan va axborot makonida o‘zaro kurash kuchaygan sharoitda mudofaa tizimida axborotning psixologik xavfsizligini ta’minlash mexanizmi sohasida bir qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Bu borada, ayniqsa, axborot-kommunikasiya makonida davlat suvereniteti, mustaqilligi, hududiy

yaxlitligiga qarshi qaratilgan hamda aholining tinch hayotiga tahdid soluvchi mafkuraviy va psixologik harakatlarning ilmiy-nazariy va amaliy yechimini topish alohida ahamiyat kasb etmoqda”[6].

Darhaqiqat, globallashuv tufayli “ommaviy madaniyat” tahdidining oldini olishga qaratilgan mafkuraviy usullar, ijtimoiy-siyosiy mexanizmlar, texnologik asoslar, intellektual salohiyat, axborot bazasi, xalqaro institusional tizimni rivojlantirish davr talabiga aylandi. Bu global ma’naviy inqiroz muammolarini hal qilishda har tomonlama va tizimli yondashishni, alohida davlatlarning utilitar-merkantil milliy egositik etnoegosentrik manfaatlarining mutlaqlashuvi fonida xalqaro institusional tizim, huquqiy makon yaratishni taqozo yetadi”[7].

Prezidentimiz ta’kidlaganidek, “Ayni paytda butun mamlakat miqyosida raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish va bunda quyidagi jihatlarni inobatga olish: axborot savodxonligi (qaror qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni topish qobiliyati); kompyuter savodxonligi (raqamli qurilmalar bilan ishlash qobiliyati); media savodxonligi (ommaviy axborot vositalarini tanqidiy o‘rganish imkoniyati); kommunikativ savodxonlik (zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanish qobiliyati); texnologik innovasiyalarga (yangi texnologiyalarga) ijobiy munosabatni shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi”[8]. Virtual reallik insonlarga virtual va imkonsiz imkoniyatlar mavjud bo‘lgan boshqa dunyoga kirishga imkon beradi, aql bovar qilmas imkoniyatlarni yaratadi. Virtual reallik teatr kabi to‘liq immersiv tizimda foydalanuvchilarni reallik bilan deyarli bir xil bo‘lgan virtual muhitda ko‘rish, eshitish, sezish va boshqa tuyg‘ularni his qilishga chorlaydi.

Virtual olam o‘yinlar bilan cheklanib qolmay, taqdimotning dolzarbligi darajasiga qarab, kompyuter konferensiyalari va matnli suhbatlarni o‘z ichiga olishi mumkin. Shu boisdan ham M.N. Normamatova “XX asrni ikkinchi yarmida bir-biridan mustaqil ravishda fan va texnikaning bir nechta sohalarida virtuallik g‘oyasi vujudga keldi. Virtual obyektlardan tashkil topgan virtuallik olamiga kirish va uni tadqiq qilish boshlandi. Fizikada virtual zarrachalar, metereologiyada virtual harorat, ergonomikada virtual holat, psixologiyada virtual qobiliyat, san’atshunoslikda virtual teatr, antropologiyada virtual inson, kompyuter texnologiyasida

komp’yuterli virtual reallik va boshqa tushunchalarni ishlab chiqish virtualistik bilish obyekti ustida epistemologik refleksiyani amalga oshirish imkoniyatini bermoqda”[9] deb ta’kidlaydi.

Shu o‘rinda mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyovning fikriga e’tibor qaratish zarur: “Biz bir narsani hyech qachon esimizdan chiqarmasligimiz zarur. Agar “ommaviy madaniyat” tahdidi faqat chetdan – G’arbdan kirib keladi, desak, qattiq adashamiz. Bu balo, afsuski, o‘zimizdan, o‘z oramizdan ham chiqishi mumkin. Men bu gaplarni osmondan olib aytayotganim yo‘q. Yurtimizda nashr etilayotgan ayrim gazeta-jurnallar, kitoblarni, suratga olinayotgan ba’zi klip va kinolarni, efirga berilayotgan qo‘shiq va raqslarni kuzatib,sog‘lom fikrlaydigan har qanday odam shunday xulosaga kelishi tabiiy”[10].

Xulosa qilib aytganda, yoshlarni axborot tahdidlaridan asrashda ularning internet savodxonligini oshirib borish, virtual makondagi qiziqishlarini muntazam ravishda o‘rganib borish, axborot muhitidagi ijtimoiy ongini monitoring qilish tizimini shakllantirish, virtual xizmatdagi qiziqish va ehtiyojlarini o‘rganish, ularning ongiga salbiy ta’sir etuvchi yot va buzg‘unchi g‘oyalar, “ommaviy madaniyat”ning zararli ko‘rinishlaridan asrashda ularga to‘g‘ri ma’lumotlarni yetkazish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б. 191-192.

2. Бергсон А. Творческая эволюция. М., 1998. С. 294.

3. Разлогов К. Арто А. // Пави П. Словарь театра. М., 1991. С. 403.

4. Скворцов, А. А. Этика: учебник для среднего профессионального образования / А. А. Скворцов. — 3-е изд., испр. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 322 с.

5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. –178 б.

6. Хайдаров К.А. Мудофаа тизимида ахборотнинг психологик хавфсизлигини таъминлаш механизми (очиқ манбалар мисолида). Сиёсий фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент-2020. –Б. 5.

7. Кодиров Н. Ўзбекистон ёшларида ахборот маданиятини шакллантиришнинг ижтимоий-фалсафий таҳлили// фал.ф.б.фал.д. (PhD) Автореферат. – Самарқанд. 2021. – Б. 20-21

8. Мирзиёев Ш.Янги Ўзбекистон стратегияси. Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б. 191-192.

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI (YAPONIYA MISOLIDA)

Saydialiyeva Zamira Bobirjon qizi
Samarqand Davlat Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli rivojlanish yo‘llarini bosib o‘tgan Yaponiya va O‘zbekiston ijtimoiy himoya modellarining o‘zaro uyg‘unligi tahlil qilinadi. Inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash borasidagi o‘xshash strategiyalar hamkorlik poydevori sifatida ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy himoya, Yaponiya tajribasi, inson qadri, ijtimoiy davlat, inson xavfsizligi, kumush iqtisodiyoti, LTCI, JICA.

Bugungi kunda globallashuv va demografik transformatsiyalar sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi shunchaki davlatning moddiy yordam mexanizmi emas, balki barqaror iqtisodiy o‘sish va inson kapitalini asrashning fundamental omiliga aylandi. Zamonaviy xalqaro munosabatlarda har bir suveren davlat o‘z taraqqiyot modelini ishlab chiqishda ijtimoiy adolat va inson qadrini ulug‘lash tamoyillariga tayanch nuqtasi sifatida qaramoqda. Xususan, O‘zbekiston o‘zining Yangi taraqqiyot strategiyasida “Ijtimoiy davlat” qurish tamoyilini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlab, inson manfaatlarini davlat siyosatining markaziga qo‘ydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: «Biz ijtimoiy davlat tamoyilini konstitutsiyaviy darajada mustahkamladik va bu boradagi islohotlarimizda inson manfaatlari har narsadan ustun turadi» [1].

Ushbu ijtimoiy-siyosiy vazifalarni hayotga tatbiq etishda dunyoning eng ilg‘or va barqaror tizimlaridan biri hisoblangan Yaponiya tajribasini tadqiq etish ham nazariy, ham amaliy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etadi. Yaponiya ijtimoiy himoya modelining o‘ziga xosligi shundaki, u G‘arbning universal ijtimoiy sug‘urta mexanizmlarini Sharqona jamoaviylik, oilaviy birdamlik va asriy milliy qadriyatlar bilan muvaffaqiyatli uyg’lashtira olgan. Yaponiya

keksayib borayotgan jamiyat muammolariga qarshi “Inson xavfsizligi” va “Kumush iqtisodiyoti” konsepsiyalarini ilgari surib, har bir shaxsning butun umri davomida munosib yashashini kafolatlovchi yaxlit tizimni barpo etdi [2].

Yaponiya va O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining markazida inson manfaatlari turadi. Garchi Yaponiya global miqyosdagi ilg‘or texnologiyalari va ijtimoiy sug'urta tizimi bilan ajralib tursa-da, har ikki mamlakatning ijtimoiy taraqqiyotga erishish yo‘lidagi strategiyasida muhim umumiyliklar mavjud.

Inson manfaatlari va ta'lim ustuvorligi: Har ikkala davlat ijtimoiy rivojlanishning asosiy omili sifatida bilimli, malakali va mas’uliyatli avlodni tarbiyalashni ko'radi. Bu inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan umumiy strategiya bo'lib, ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimiga yirik investitsiyalarda namoyon bo'ladi [3].

Oila va an’anaviy qadriyatlarning yetakchi roli: Yapon va o‘zbek jamiyatida oila muqaddas, keksalarga hurmat va g‘amxo‘rlik, farzand tarbiyasiga jiddiy yondashuv umumiy qadriyat hisoblanadi. Aynan shu o'xshashliklar Yaponiya tajribasini O'zbekistonda joriy etishda madaniy moslashuvni osonlashtiradi.

Mehnatsevarlik va jamoaviylik madaniyati: Har ikki jamiyatda ham shaxs manfaatidan ko‘ra jamoa manfaatlari ustuvor hisoblanadi. Mehnatga asoslangan ijtimoiy rivojlanish modeli va o‘zaro yordam tamoyili inqirozlar davrida yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Yaponiya tajribasining transformatsiyasi: Yaponiya, ayniqsa aholining keksayishi muammosini hal qilishda katta tajriba to'plagan:

Uzoq muddatli parvarish sug‘urtasi: O'zbekiston uchun bu qishloq joylarda keksalar parvarishini tizimli yo'lga qo'yishda o'rganishga arziydigan modeldir [4].

Raqamli ijtimoiy xizmatlar: Ijtimoiy to'lovlarni taqsimlashda sun'iy intellekt va raqamli identifikatsiyadan foydalanish bo‘yicha Yaponiya yutuqlari O'zbekistondagi "Yagona ijtimoiy reyestr" tizimini takomillashtirishda qo'l kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Yaponiya va O‘zbekiston ijtimoiy modellaridagi o‘xshashliklar — inson manfaatlarini hamma narsadan ustun qo‘yish, sifatli ta’lim, oila muqaddasligi va ahillik an’analari — har ikki mamlakatda barqaror va adolatli jamiyat qurish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarda ushbu qadriyatlar tizimli ravishda inobatga olingan.

Ikki davlat o‘rtasidagi hamkorlik bugun yangi bosqichga chiqdi. Bu aloqalar nafaqat moliyaviy yordamni, balki chuqur bilim va tajriba almashishni ham o‘z ichiga oladi. JICA agentligi O‘zbekistonda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan yirik grant loyihalarini amalga oshirmoqda. Yaponiya tajribasidagi keksalar parvarishi, aholini ijtimoiy sug‘urtalash va raqamli ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish usullari O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimini xalqaro standartlar asosida yangi sifat darajasiga olib chiqish imkonini beradi.

Ushbu hamkorlik istiqbollari aholi turmush darajasini oshirishga va inson qadrini amalda ta’minlashga xizmat qiladi. Yaponiya kabi davlatlarning muvaffaqiyatli tajribasini o‘rganish milliy tizimimizni yanada takomillashtirishda va ijtimoiy sohada ko‘zlangan strategik maqsadlarga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent: “Tasvir”, 2022. – 416 b. Prezident Kutubxonasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023. (Ijtimoiy davlat tamoyillari bo‘yicha asosiy manba).
3. JICA (Japan International Cooperation Agency). The Path to Universal Health Coverage and Social Protection: Japan's Experience and Global Perspectives. – Tokyo: JICA Press, 2024.
4. Ministry of Health, Labour and Welfare of Japan. Annual Health, Labour and Welfare Report 2025: Toward a Society of Health and Longevity. – Tokyo: MHLW Japan, 2025.
5. OECD. Social Expenditure Database (SOCX): Comparison of Japan and Emerging Economies. – Paris: OECD Publishing, 2025.
6. ADB (Asian Development Bank). Aging Society and Social Security Reform in Central Asia: Learning from Japan. – Manila: ADB.org, 2025.
7. United Nations (UN). World Social Report 2024: Social Protection in a Changing World. – New York: UN Publications, 2024.
8. Ijtimoiy himoya milliy agentligi. O‘zbekistonda ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish va xalqaro tajriba (Yaponiya misolida). Tahliliy ma’ruzalar to‘plami. – Toshkent, 2025. IHMA Rasmiy.

ZO’RAVONLIKKA UCHRAGAN BOLALARGA IJTIMOIY YORDAM KO’RSATISHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI

Yusubjonova Guljamol Farxod qizi
Namangan Davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy ish yo’nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola zo’ravonlikka uchragan bolalarga psixologik yordam ko’rsatish va ular bilan qanday munosabatda bo’lish haqida.

Kalit so’zlar: zo’ravonlik, kognitiv-xulq-atvor terapiya, vizualizatsiya, artterapiya, psixodrama, tinglash texnikasi

Zamonaviy jamiyatda kichik yoshidagi bolalarga nisbatan zo’ravonlik va shafqatsiz munosabat muammosi eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy adabiyotlarda bolalarning alkogolizmi, g’ayrioddiy xatti-harakatlari, giyohvandlik va jinoyatlarning kelib chiqishida bolaning g’ayritabiiy rivojlanishiga olib keladigan zo’ravonlik yotadi. Yoshi tufayli har doim ham qarshilik ko’rsata olmaydigan bolalarning sog’lig’iga xavf tug’dirishi mumkin bo’lgan xavfsiz hayot sharoitlarini ta’minlashga, ijtimoiy moslashuvga yordam berish usullarini izlashga yordam beradi. Bu faoliyatda psixologlarining ham o’rni katta.

So’nggi yillarda zo’ravonlik psixologiyasi mashhurlikka erishdi. D. Levinson, J. Kobrin, R. Lang, E. Miller va boshqalar o’z asarlarida bu masalani o’rgandilar. Ko’pincha, tajribali ekspertlar tomonidan zo’ravonlik, insonning kognitiv qobiliyatining pasayishi, intellektual va kognitiv qobiliyatlarini, akademik ko’rsatkichlar va xattiharakatlarning o’zgarishi natijasida hissiy buzilishlar paydo bo’ladi deb belgilaydilar.

Zo’ravonlikka uchragan bolalarga yordam berishning umumiy qabul qilingan formulasi yo’q. Umuman olganda bola bilan ishlashda rioya qiladigan yordamning ba’zi umumiy modellarini ko’rsatish mumkin:

1.Bolalar bilan ishlashda eng samarali yondashuvlardan foydalanish - kognitiv-xulq atvor terapiyasi, vizualizatsiya, art-terapiya, psixodrama.

2. Uch yo’nalishda maslahat berishning o’ziga xos usulini tanlash: hissiyotlar fikrlar va xatti-harakatlar bilan ishlash. Bunday holda, tanlov bolaning yoshiga, uning kognitiv rivojlanish darajasiga

va u zo’ravonlik tajribasining qanday namoyon bo’lishiga bog’liq - affektiv, xulq-atvor yoki kognitiv nuqtai nazardan.

3. Maslahat vaqtida faol tinglash texnikasidan foydalanishni unutmang.

4.Ma’lum miqdorda individual ish olib borilgandan so’ng- Bolani ijtimoiylashtirishga, bolalar o’rtasida sog’lom munosabatlarni shakllantirishga va o’z- o’zini hurmat qilishni oshirishga qaratilgan o’quv mashg’ulotlari orqali guruh ishiga kiritish kerak.

Zo'ravonlik qurbonlariga psixologik yordam ko'rsatish. Zo'ravonlik va shafqatsizlikni boshdan kechirgan bolalar va o'smirlarga psixologik yordam ularning oqibatlarini iloji boricha to'liq bartaraf etishga va zo'ravonlik harakatlarini to'xtatish choralarini ko'rishga qaratilishi kerak. Bu ish profilaktik, diagnostik va psixoterapevtik tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Mutaxassislar bunday yordamda bir qator Xususiyatlarni aniqlaydilar :

a) bolalar va o'smirlarning asosiy huquqlarini to'liq e'tirof etish:

b) anonimlik va maxfiylik, bu zo'ravonlik qurbonlarining yordam so'rash ehtimolini oshiradi. Jabrlanuvchiga samarali yordam ko'rsatish uchun u va uning hayotiy sharoitlari haqida to'liq va har tomonlama ma'lumot zarur.

Psixologik yordamning maqsadi zo'ravonlik qurboni uning boshidan kechirgan travmaning keyingi rivojlanishiga salbiy ta'sirini kamaytirish, xulq –atvoridagi og'ishlarning oldini olish va jamiyatda qayta moslashishga yordam berishdan iborat.

Ushbu maqsadlarga asoslanib, psixolog quyidagicha taktik vazifalarni qabul qiladi : zo'ravonlik qurbonining ruhiy salomatlik darajasini baholaydi va boshqa turdagi yordam ko'rsatuvlarini aniqlaydi; vujudga kelgan muammolarni hal qilish uchun undan yanada to'g'ri foydalanish uchun bolaning individual psixologik xususiyatlarini o'rganadi; muammolarning mustaqil hal qilinishini ta'minlab, bolaning yashirin psixologik resurslarini safarbar qiladi; shaxsiy nomuvofiqlik va ijtimoiy moslashuvni tuzatishni amalga oshiradi; shaxsni yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini ochib beradi; jabrlangan bolaga psixologik yordam ko'rsatish uchun boshqa oila a'zolari, qarindoshlari, tengdoshlari, ishonchli kishilari va ma'lumotli shaxslarni jalb qiladi.

Psixologik maslahatning asosiy usuli bu intervyu. Zo'ravonlik qurboni shaxsining haqiqiy va potentsial imkoniyatlarini ochib beradigan maxsus savollar va topshiriqlar yordamida psixolog mijoz bilan muloqotda maslahatchining shaxsini qabul qilishdan va suhbatdagi vaziyatdan mumkin bo'lgan narsalar to'g'risida ma'lumot to'plashga o'tadi. Suhbat chog'ida psixolog zo'ravonlik qurbonining shaxsiyatini so'zsiz qabul qilishini, hukm qilmaslikni ko'rsatib, faoliyatni, his-tuyg'ularini va talablarini o'zgartirishga yordam beradigan boshqa taniqli usullardan foydalanishi mumkin. Ko'pincha bu natijalarga mijozni tinglashning turli xil variantlari orqali erishiladi (T. Gordon):

1) passiv tinglash (sukunat): bolaga uning shaxsiyati va muammolari to'g'risida xabardorlikni his qilish imkonini beradigan kuchli og'zaki bo'lmagan vosita;

2) tasdiqlash reaktsiyasi, eshitilgan narsani tan olish: og'zaki signallar va og'zaki bo'lmagan texnikalar yordamida amalga oshiriladi (boshini qimirlatish, oldinga egilish, jilmayish, qoshlarini burish va boshqalar);

3) "Ochilish eshiklari": bolaga o'z so'zlarini rag'batlantiradigan, ochiqroq bo'lishga imkon beradigan maxsus savollar yoki izohlar.

Agar bola sizga zo'ravonlik haqida gapirsa:

1. Farzandingizga jiddiy munosabatda bo'ling.
2. Tinch bo'lishga harakat qiling.
3. Bolaning hayotiga qanchalik tahdid solayotganini aniqlang.
4. Farzandingizni so'zlar bilan ishontiring va qo'llab-quvvatlang.

o “Menga aytganingiz yaxshi. Siz to'g'ri ish qildingiz."

o "Men senga ishonaman".

o "Bu sizning aybingiz emas".

o "Bu vaziyatda siz yolg'iz emassiz; bu boshqa bolalar bilan ham sodir bo'ladi."

o "Bu siz bilan sodir bo'lganidan afsusdaman."

o "Men nima bo'lganligi haqida gapirishim kerak ... (advokat, o'qituvchi). Ular sizga bir nechta savol berishni xohlashadi. Ular sizni xavfsiz his qilishga harakat qilishadi. Ba'zi sirlar borki, agar sizga zulm qilingan bo'lsa, ularni saqlab bo'lmaydi."

5. Savollarga sabr-toqat bilan javob bering va bolaning tashvishini engillashtiring.

O'zingiz bajara olmaydigan va'dalarni berishdan ehtiyot bo'ling.

Agar sizning sinfingizda oilada zo'ravonlikka uchragan bolangiz bo'lsa, quyidagilarni ta'minlash orqali yordam berishingiz mumkin:

1. Sinfda bolaning normal holatini saqlang.

2. Bolaga nimani xohlashini va nimani xohlamasligini hal qilmang. So'rang! Bu bola uchun qulay bo'lgan darajada iliq munosabat ko'rsatishga yordam beradi.

3. Ovozingizda iliqlik va iliqlikning oddiy ifodasini ishlating.

4. Bola bilan sodir bo'lgan voqea tafsilotlarini boshqa hech kim bilan muhokama qilmang.

Bolaning tajribalari uning atrofidagilar uchun mo'ljallanmagan.

5. Bolaning ishini ijobiy ko'rsatish, uni muhokamalarga jalb qilish va hokazo.

6. Dastlab, bola o'z resurslarini safarbar etgunga qadar nima qilish kerakligini va qanday munosabatda bo'lishini aytishni xohlashi mumkin.

7. Foydali o'qish materiallari va badiiy ijodkorlikni taqdim etish farzandingiz uchun histuyg'ularini ifoda etish imkoniyatidir

Shunday qilib, zo’ravonlikka qarshi turish va zo’ravonlik tajribasidan keyin oqibatlarini kamaytirish ko’nikmalarini shakllantirish maqsadida psixologlar, o’qituvchilari, huquq-tartibot idoralari xodimlari va ota-onalar tomonidan maqsadli ishlarni tashkil etishlari kerakligini ko’ramiz.

Maqsadli ishlashda bolalarni zo’ravonlikdan asrash uchun va zo’ravonlikga uchragan o’quvchilar bilan korrektsion ish olib borish uchun o’quvchining qiziqishi va hohishlarini inobatga olish, siyosiy, ijtimoiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, oilada sog’lom muhitni shakllantirish, bolalarni nazoratsiz qoldirmaslik, bolalarga bo’sh vaqt ajaratish, to’liq oilani saqlab qolish, bolalar bilan emotsional yaqinlikni yo’qotmaslik, boladagi eng yaxshi insoniy fazilatlarni ko’ra olishga va bolalarda o’ziga ishonish, o’z xulqini o’zi yaxshilash motivlarini shakllantirish, bolalarning o’zlaridagi ijobiy xarakter xislatlarini anglashini rag’batlantirish, bolalarni o’z xulq-atvorini o’zi baholashga o’rgatish, bolaga ishonish, olani oldiga qo’yilgan vazifalarni bajarishda erishgan yutuqlarini rag’batlantirish, bolaga fanga, kasbga bo’lgan qiziqishlarini oshirish, bolani bo’sh vaqtlarini to’g’ri tashkil etishlarini nazorat qilishni tashkil etish kerak bo’ladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ta’lim muassasasida zo’ravonlikning oldini olish. Uslubiy qo’llanma / V. Adescalita, R. Josanu, I. Moldovanu, T. Epoyan tomonidan tahrirlangan - Kishinyov, 2017 .-- 128b.

2. Volkova E.N., Volkova I.V., Isaeva O.M. Bolalarga nisbatan zo’ravonlikning tarqalishini baholash // Ijtimoiy psixologiya va jamiyat. 2016. 7-jild. No 2. 19-34-betlar.

3. Aptikieva L.R., Aptikiev A.X., Bursakova M.S. Zo’ravonlikdan omon qolgan o’smirlar bilan psixologik-pedagogik ishlarni tashkil etish // Orenburg davlat universitetining axborotnomasi No 9 (170), 2014. P.4-9.

4. Malkina-Pykh IG Inqirozli vaziyatlarda psixologik yordam - Moskva: Eksmo nashriyoti, 2005. - 960 p.

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HIMOYA TIZIMINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

M.A.Abduraximova
Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Normurodova Shahzoda Jambilovna
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Mustaqillik yillarida aholining ijtimoiy ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni ta’minlash hamda pensiya va nafaqa tizimini takomillashtirish borasida amalga oshirilgan islohotlar yoritib beriladi. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimining normativ-huquqiy asoslari, institutsional tuzilmasi va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi bosqichma-bosqich rivojlanib, aholining turmush darajasi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar:. ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosat, aholining ehtiyojmand qatlamlari, davlat islohotlari, ijtimoiy nafaqa, xalqaro tajriba, institutsional rivojlanish, kambag‘allikni qisqartirish, xalqaro hamkorlik.

Bugungi kunda ijtimoiy himoya masalalari dunyo miqyosida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini iqtisodiy va ijtimoiy xavflardan himoya qilish, kambag‘allikni

kamaytirish, nogironlar va keksaygan aholini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlariga kiradi. Xalqaro tajriba ko‘rsatadiki, samarali ijtimoiy himoya tizimi nafaqat aholining ijtimoiy barqarorligini ta’minlaydi, balki iqtisodiy o‘sishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, global hamkorlik va xalqaro standartlarni joriy etish orqali mamlakatlar o‘z ijtimoiy himoya tizimlarini modernizatsiya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Xalqaro tajriba va samarali hamkorlik mexanizmlari nafaqat nafaqalar va sug‘urta tizimini takomillashtirish, balki pandemiyalar, tabiiy ofatlar va iqtisodiy inqirozlar kabi global muammolarga qarshi kurashishda ham muhim rol o‘ynaydi. Shu kontekstda, ushbu maqolada aholini ijtimoiy himoya qilish tizimlarida xalqaro tajriba, mavjud imkoniyatlar va hamkorlik istiqbollari tahlil qilinadi, hamda ularni O‘zbekiston sharoitida amalga oshirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Har qanday davlatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, avvalo, aholining turmush darajasi va sifatini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda ehtiyojmand qatlamlarni samarali qo‘llab-quvvatlash bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu jihatdan, ijtimoiy himoya tizimi davlat ijtimoiy siyosatining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda ham mustaqillik yillaridan boshlab aholini ijtimoiy himoya qilish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilib, ushbu sohada keng ko‘lamli huquqiy, tashkiliy va institutsional islohotlar amalga oshirildi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligi mustahkamlanib, unda har bir fuqaroning munosib hayot kechirish, ijtimoiy ta’minot, tibbiy xizmatdan foydalanish va ijtimoiy himoyaga bo‘lgan huquqlari kafolatlangan. Xususan, Konstitutsiyada mehnatga layoqatsiz shaxslar, keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda boquvchisini yo‘qotgan fuqarolarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash zarurligi alohida ta’kidlanadi. Mazkur konstitutsiyaviy normalar mamlakatda ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish va rivojlantirishning huquqiy poydevorini yaratib berdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida ijtimoiy himoya tizimi asosan aholining eng zaif qatlamlarini ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordamlar orqali qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, keyingi bosqichlarda ushbu tizim bosqichma-bosqich takomillashtirildi. Jumladan, “Aholini ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”,

“Davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi qonunlar ijtimoiy himoya sohasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar orqali ijtimoiy ta’minot, nafaqa va pensiya tizimining huquqiy asoslari mustahkamlandi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini tubdan isloh qilishga qaratilgan Prezident farmon va qarorlari ushbu sohada yangi bosqichni boshlab berdi. Xususan, davlat rahbarining ijtimoiy siyosatni kuchaytirish, kambag‘allikni qisqartirish, aholining ehtiyojmand qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan farmonlari ijtimoiy himoya tizimining institutsional jihatdan yangilanishiga xizmat qildi. Ushbu hujjatlar asosida ijtimoiy yordamning manzilliligi, shaffofligi va samaradorligini oshirish, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish hamda aholiga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish mexanizmlarini soddalashtirishga alohida e’tibor qaratildi.

Ayniqsa, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida ijtimoiy davlat tamoyillarini izchil amalga oshirish, inson qadrini ulug‘lash va ijtimoiy adolatni ta’minlash ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Mazkur strategik hujjatlarda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yagona boshqaruv asosida tashkil etish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish muhim yo‘nalishlar sifatida qayd etilgan. Natijada ijtimoiy himoya sohasida yangi institutlar tashkil etildi va mavjud tizim tubdan takomillashtirildi. Shu bilan birga, O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishi faqat moddiy yordam ko‘rsatish bilan cheklanib qolmay, balki aholining bandligini ta’minlash, kasbga yo‘naltirish, ijtimoiy moslashuv va reabilitatsiya xizmatlarini rivojlantirish kabi kompleks chora-tadbirlarni ham o‘z ichiga olmoqda. Bu esa ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy, inson manfaatlariga yo‘naltirilgan va barqaror modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, ushbu jarayonda qabul qilingan qonunlar va Prezident farmonlarining ahamiyati hamda ijtimoiy himoya sohasidagi islohotlarning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, davlat boshqaruvi tizimidagi o‘zgarishlar hamda jamiyat ehtiyojlarining evolyutsiyasi bilan bevosita bog‘liqdir. Mustaqillikning ilk yillarida

sobiq markazlashgan tizimdan meros bo‘lib qolgan ijtimoiy ta’minot mexanizmlarini yangi davr talablariga moslashtirish zarurati yuzaga keldi. Bu davrda davlat ijtimoiy himoyaning asosiy kafolatchisi sifatida maydonga chiqib, aholining eng zaif qatlamlarini himoya qilishni ustuvor vazifa etib belgiladi. Iqtisodiy islohotlarning murakkab sharoitida aholining turmush darajasini keskin pasayib ketishining oldini olish maqsadida ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiyalar va yordam pullari orqali qo‘llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi. Dastlabki bosqichda ijtimoiy himoya asosan kompensatsion xarakterga ega bo‘lib, aholining kam ta’minlangan qatlamlariga davlat tomonidan moddiy yordam ko‘rsatishga yo‘naltirilgan edi. Pensiya ta’minoti, bolali oilalarga nafaqalar, nogironligi bo‘lgan shaxslarga beriladigan yordamlar ijtimoiy himoyaning asosiy vositasi sifatida namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga, ushbu davrda ijtimoiy himoya tizimi ko‘proq markazlashgan va umumiy yondashuvga asoslangan bo‘lib, yordam ko‘rsatishda manzillilik va ehtiyojni aniq baholash mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan edi. Keyingi yillarda iqtisodiy barqarorlikning bosqichma-bosqich ta’minlanishi ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi.Bu davrda ijtimoiy himoyaga oid qonunchilik bazasi sezilarli darajada mustahkamlanib, tizimning huquqiy asoslari takomillashtirildi.Pensiya ta’minoti, ijtimoiy nafaqalar, mehnatga layoqatsiz fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yanada aniqlashtirildi.Ijtimoiy himoya tizimi davlat tomonidan boshqariladigan, ammo jamiyat ehtiyojlariga moslashib boruvchi mexanizm sifatida shakllandi. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining rivojlanishida muhim burilish nuqtasi sifatida so‘nggi yillarda amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlarni alohida ta’kidlash lozim. Bu davrda ijtimoiy himoya siyosati faqatgina yordam ko‘rsatish bilan cheklanib qolmasdan, balki kambag‘allikni qisqartirish, aholining iqtisodiy faolligini oshirish va o‘zini o‘zi ta’minlash imkoniyatlarini kengaytirishga qaratildi. Ijtimoiy himoya tizimi faol ijtimoiy siyosat konsepsiyasi asosida qayta ko‘rib chiqildi, ya’ni aholiga passiv yordam berishdan ko‘ra, ularni ijtimoiy-iqtisodiy hayotga faol jalb etish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

Mazkur jarayonda ijtimoiy yordamning manzilliligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etdi. Aholining daromadlari, ijtimoiy holati va

ehtiyojlarini aniqlashga qaratilgan yangi mexanizmlar joriy etildi. Mahalla instituti ijtimoiy himoya tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida faol ishtirok eta boshladi. Bu orqali davlat ijtimoiy yordamni bevosita ehtiyojmand oilalarga yetkazish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi muhim rol o‘ynadi.Ijtimoiy nafaqalar va yordamlarni tayinlash jarayonlarining avtomatlashtirilishi, yagona axborot bazalarining shakllantirilishi inson omili bilan bog‘liq kamchiliklarni kamaytirishga, shaffoflikni oshirishga va korrupsion xavflarni minimallashtirishga xizmat qildi. Natijada ijtimoiy himoya tizimi zamonaviy boshqaruv tamoyillariga asoslangan, samarali va ochiq tizimga aylana boshladi. jtimoiy himoya tizimida nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar, yolg‘iz keksalar va boquvchisini yo‘qotgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash masalalari ham izchil rivojlantirildi. Ushbu toifadagi aholiga nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki ularning jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, bandlikni ta’minlash va kasbiy tayyorgarlik dasturlari ijtimoiy himoya tizimining ajralmas qismiga aylandi. So‘nggi bosqichda ijtimoiy himoya tizimi institutsional jihatdan yangi bosqichga ko‘tarildi. Yagona davlat siyosatini yurituvchi maxsus organlar faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi, vakolatlarning aniq taqsimlanishi hamda hududiy darajada ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimining rivojlantirilishi ushbu sohaning samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Bu jarayon ijtimoiy himoya tizimini kompleks, uzviy va barqaror mexanizm sifatida shakllantirishga xizmat qildi. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanishi evolyutsion xarakterga ega bo‘lib, u davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatini izchil amalga oshirish, inson manfaatlarini ustuvor qo‘yish hamda ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan. Mazkur tizim bugungi kunda nafaqat aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlash va barqaror rivojlanish omili sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Aholini ijtimoiy himoya qilish dunyo tajribasida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, samarali ijtimoiy himoya tizimi aholining ehtiyojmand qatlamlarini iqtisodiy va

ijtimoiy xavflardan himoya qilish bilan birga, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, xalqaro hamkorlik, global standartlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali mamlakatlar ijtimoiy himoya tizimlarini modernizatsiya qilish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. O‘zbekiston kontekstida xalqaro tajribani o‘rganish va amaliy hamkorlikni kengaytirish ijtimoiy nafaqa, pensiya va sog‘liqni saqlash tizimlarini takomillashtirish, aholi daromadlarini barqarorlashtirish va kambag‘allikni kamaytirish uchun muhim istiqbolni ochadi. Bu jarayonda ijtimoiy himoya tizimi nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish vositasi, balki jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va barqaror rivojlanishga erishishning muhim omiliga aylandi. Umuman olganda, aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari mamlakatlar uchun nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlash, balki iqtisodiy barqarorlik va barqaror rivojlanishga erishish yo‘lida strategik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.Konstitutsiyaviy normalar, sohaga oid qonunlar hamda strategik dasturlar ijtimoiy himoya tizimini yagona siyosiy va tashkiliy asosda rivojlantirishga xizmat qildi.Shu bilan birga, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi aholining bandligini ta’minlash, kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy moslashuv va reabilitatsiya kabi yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanayotgani muhim ilmiy xulosalardan biridir. Bu holat ijtimoiy himoyaning passiv modelidan faol modeliga o‘tish jarayonining izchil amalga oshirilayotganidan dalolat beradi.Natijada ijtimoiy himoya tizimi nafaqat ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, balki ularning jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy himoya tizimlari nafaqat aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash vositasi, balki mamlakatning ijtimoiy barqarorligini va iqtisodiy xavfsizligini ta’minlaydigan strategik instrument hisoblanadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, tizimning samaradorligi davlatning institutsional salohiyati, moliyaviy barqarorligi va xalqaro hamkorlik imkoniyatlariga bog‘liq. Shu sababli O‘zbekiston uchun xalqaro ekspertiza va hamkorlikni kengaytirish, raqamli tizimlarni joriy etish, shuningdek, ijtimoiy himoya siyosatini modernizatsiya qilish istiqbolli yo‘nalish sifatida e’tiborga loyiqdir.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. X.J.Xudayqulov., M.A.Abduraximova “Ijtimoiy pedagogika”-T-2025

2. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). (2021). Ijtimoiy himoya va uning rivojlanishi bo‘yicha xalqaro standartlar. ILO nashriyoti.

3. BMT. (2020). Xalqaro hamkorlik va ijtimoiy himoya tizimlari: Global tajriba. BMT nashriyoti.

4. Barker, D. (2019). Social Protection and Development: A Global Perspective. Oxford University Press.

5. Germaniya Mehnat va Ijtimoiy Siyosat Vazirligi. (2018). Germaniya ijtimoiy himoya tizimi: Tajriba va samaradorlik. Berlin.

6. Shvetsiya Hukumatining Rasmiy Hisobotlari. (2020). Shvetsiya ijtimoiy himoya tizimi: Universal tizimlar va ularning ahamiyati.

7.Tashkent, O‘zbekiston. (2022). O‘zbekistonda ijtimoiy himoya va nafaqa tizimini rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturi. O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining rasmiy nashri.

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI IJTIMOIY HIMOYA PLATFORMALARINING HUDUDIY RIVOJLANISHINI INDEKS ASOSIDA BAHOLASH

Xidirova Zarnigor Jovli qizi
O‘zbekiston milliy universiteti Ijtimoiy ish mutaxassisligi 1-bosqich magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimida raqamli platformalarning hududiy rivojlanish darajasi indeks asosida baholandi. Tadqiqotda Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida pensiya va nafaqa oluvchilar soni, o‘rtacha pensiya miqdori, internet va mobil abonentlar qamrovi hamda axborot-kommunikatsiya sohasidagi ish haqi ko‘rsatkichlari tanlab olindi. Ko‘rsatkichlar min–max usuli orqali normallashtirilib, Shannon entropiya metodologiyasi yordamida vazn koeffitsiyentlari aniqlandi va “Raqamli ijtimoiy himoya indeksi” (RIHI) shakllantirildi. Natijalar hududlar o‘rtasida raqamli infratuzilma va ijtimoiy himoya xizmatlari rivojlanishida sezilarli tafovutlar mavjudligini ko‘rsatdi hamda raqamli platformalarni takomillashtirish uchun muhim ilmiy asos yaratdi.

Kalit so‘zlar. raqamli ijtimoiy himoya, raqamli platformalar, RIHI indeksi, Shannon entropiya usuli, hududiy rivojlanish, ijtimoiy xizmatlar, me’yorlashtirish, raqamli infratuzilma, O‘zbekiston, ijtimoiy siyosat.

Bugungi kunda ko‘plab davlatlar aholiga ijtimoiy xizmatlarni tezkor, shaffof, samarali va manzilli yetkazib berish maqsadida raqamli platformalarni ijtimoiy himoya tizimiga faol joriy etmoqda. Xususan, ijtimoiy reyestrlar va raqamli identifikatsiya tizimlari orqali ehtiyojmand aholini xatosiz aniqlash, nafaqa va yordamlarni samarali taqsimlash hamda davlat resurslaridan oqilona foydalanish imkoniyati kengaymoqda [8. 2025]. Shu jihatdan, ijtimoiy himoya tizimida raqamli platformalarni rivojlantirish xizmatlar sifatini oshirish, boshqaruv samaradorligini kuchaytirish va aholining ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini zamonaviylashtirishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish va uni raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mamlakatimizda kambag‘allikka qarshi kurashish, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda davlat xizmatlarining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash maqsadida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Raqamli platformalarning joriy etilishi ijtimoiy yordam ko‘rsatish jarayonlarini soddalashtirish, hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda [10].

Mazkur tadqiqot O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–6079-son Farmoni [1], “Ijtimoiy himoya milliy strategiyasi 2024–2029” [2], “Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarori [3], shuningdek “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi [5. 2015] va “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi [4. 2003] qonunlarda belgilangan vazifalarda keltirib o‘tilgani uning yanada ahamiyatli ekanligiga yetarlicha asos bo‘ladi.

Ijtimoiy himoya tizimida raqamli platformalarning hududiy darajadagi o‘rnini baholash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy axborot resursi — www.stat.uz

ma’lumotlar bazasidan quyidagi ko‘rsatkichlar tanlab olindi: pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslar soni (10000 aholiga nisbatan) (X_1), pensionerlarga tayinlangan o‘rtacha oylik pensiya miqdori (ming so‘m) (X_2), internet tarmog‘iga ulangan jismoniy shaxs abonentlari soni (100 ta o‘rtacha doimiy aholiga nisbatan) (X_3), mobil aloqa tizimiga ulangan abonent radiostansiyalari soni (100 aholiga nisbatan) (X_4) hamda axborot va aloqa sohasidagi o‘rtacha ish haqi (ming so‘m) (X_5) (1-jadval). Mazkur indikatorlar asosida hududlar kesimida raqamli infratuzilma va ijtimoiy ta’minot ko‘rsatkichlarini kompleks baholash imkonini beruvchi **“Raqamli ijtimoiy himoya indeksi” (RIHI)**ni shakllantirish maqsad qilindi. Indeks yondashuvi bir vaqtning o‘zida O‘zbekistonning 14 ta ma’muriy-hududiy birligi bo‘yicha taqqoslama tahlil o‘tkazish va raqamli platformalarni rivojlantirish istiqbollarini aniqlash uchun metodologik jihatdan qulay hisoblanadi. Tadqiqotning soddaligi va dolzarbligini ta’minlash maqsadida, barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha faqat statistik jihatdan to‘liq mavjud bo‘lgan so‘nggi yil — 2024-yil ma’lumotlari hududlar kesimida asosiy empirik baza sifatida qabul qilindi.

1-jadval

O‘zbekiston hududlari kesimida ijtimoiy himoya va raqamli rivojlanish ko‘rsatkichlari (2024-yil) [9]

T/r	**Ma’muriy-hududiy birlik**	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
1	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	1318,2	1451,8	76,3	83,7	6627,0
2	Andijon viloyati	1325,0	1270,3	69,6	83,6	9024,6
3	Buxoro viloyati	1436,7	1514,2	76,9	83,5	8254,4
4	Jizzax viloyati	1161,1	1418,1	69,9	83,8	8282,9
5	Qashqadaryo viloyati	1265,5	1462,0	63,6	72,0	8605,4
6	Navoiy viloyati	1545,0	1932,3	89,3	106,0	7547,7
7	Namangan viloyati	1244,7	1263,2	70,7	88,1	6466,2
8	Samarqand viloyati	1239,9	1448,9	68,7	79,4	8971,9
9	Surxondaryo viloyati	1184,2	1371,3	61,8	69,6	8045,2
10	Sirdaryo viloyati	1399,2	1506,6	80,3	95,2	7630,4
11	Toshkent viloyati	1434,8	1657,4	65,9	68,4	7830,3
12	Farg‘ona viloyati	1354,7	1324,0	85,9	88,8	7667,2
13	Xorazm viloyati	1337,7	1382,6	76,7	83,8	7826,9

14	Toshkent shahri	1386,2	2084,1	168,2	276,5	14938,8

Ushbu jadval ma’lumotlari O‘zbekistonning 14 ta ma’muriy-hududiy birligi kesimida ijtimoiy himoya ko‘rsatkichlari hamda raqamli infratuzilma rivojlanish darajasida sezilarli hududiy tafovutlar mavjudligini ko‘rsatadi. Pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar soni bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich Navoiy viloyatida (1545,0 kishi/10000 aholi) qayd etilgan bo‘lsa, eng past daraja Jizzax viloyatiga (1161,1) to‘g‘ri keladi. Mazkur holat hududlarda ijtimoiy ta’minot yuklamasi va demografik tarkibning farqlanishi bilan izohlanadi.

O‘rtacha oylik pensiya miqdori bo‘yicha Toshkent shahri (2084,1 ming so‘m) va Navoiy viloyati (1932,3 ming so‘m) yetakchi o‘rinda bo‘lib, bu hududlarda iqtisodiy salohiyat va moliyaviy resurslar nisbatan yuqoriligini aks ettiradi. Aksincha, Namangan viloyatida (1263,2 ming so‘m) hamda Andijon viloyatida (1270,3 ming so‘m) ushbu ko‘rsatkich pastroq darajada shakllangan.

Raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlari tahlili ham hududlar o‘rtasida katta tafovutlarni namoyon etadi. Internet abonentlari soni bo‘yicha Toshkent shahri (168,2) mutlaq ustunlikka ega bo‘lsa, Surxondaryo viloyati (61,8) va Qashqadaryo viloyati (63,6)da ko‘rsatkichlar nisbatan past darajada qolmoqda. Bu holat raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari hududiy jihatdan bir xil emasligini ko‘rsatadi.

Mobil aloqa abonentlari ko‘rsatkichida ham Toshkent shahri (276,5) respublika bo‘yicha eng yuqori natijani qayd etgan. Shu bilan birga, Surxondaryo viloyatida (69,6) va Toshkent viloyatida (68,4) mazkur ko‘rsatkich past darajada shakllangan.

Axborot va aloqa sohasidagi ish haqi ko‘rsatkichlari raqamli iqtisodiyotning hududiy konsentratsiyasini tasdiqlaydi. Toshkent shahrida ushbu ko‘rsatkich (14938,8 ming so‘m) eng yuqori darajada bo‘lib, Qoraqalpog‘iston Respublikasida (6627,0 ming so‘m) va Namangan viloyatida (6466,2 ming so‘m) ancha past qiymatlar kuzatiladi.

Mazkur tadqiqotda ijtimoiy himoya tizimida raqamli platformalarning hududiy rivojlanish darajasini kompleks baholash maqsadida “Raqamli ijtimoiy himoya indeksi” (RIHI) ishlab chiqildi. Indeks yondashuvi bir vaqtning o‘zida bir nechta ijtimoiy va raqamli

indikatorlar asosida hududlar o‘rtasida taqqoslama tahlil o‘tkazish imkonini beradi. RIHI yuqorida keltirilgan beshta ko‘rsatkich asosida shakllantirildi.

Dastlabki bosqichda ko‘rsatkichlar turli o‘lchov birliklarida ifodalanganligi sababli ularni yagona shkalaga keltirish zarur. Shu maqsadda xalqaro indeks metodologiyasida keng qo‘llaniladigan min–max me’yorlashtirish usuli tanlandi. Ushbu usul indikatorlarni 0–1 oralig‘ida standartlashtirish imkonini beradi [6. 2022:B.6]. Min–max normallashtirish formulasi quyidagicha ifodalanadi:

$$Z_{ij}=(X_{ij}-X_j^{min})/(X_j^{max}-X_j^{min}) \quad (1)$$

bu yerda, Z_{ij}- i-hududning j-indikator bo‘yicha normallashtirilgan qiymati, X_{ij}- i-hududning j-indikator bo‘yicha haqiqiy statistik qiymati, X_j^{min}, X_j^{max}- j-indikatorning mos ravishda minimal va maksimal hududiy qiymatlari.

Ushbu beshta ko‘rsatkichning barchasi hududlararo raqamli va ijtimoiy salohiyatni ifodalaydi: yuqori qiymat hududning raqamli infratuzilma va ijtimoiy himoya tizimi rivojlanganligini bildiradi. Shu sababli barcha indikatorlar “qanchalik yuqori — shunchalik yaxshiroq” tamoyiliga muvofiq baholandi va natijada to‘g‘ri uslubdagi min–max me’yorlashtirish formulasi orqali 0–1 oralig‘iga keltirildi.

Keyingi bosqichda ko‘rsatkichlarning ahamiyatini obyektiv aniqlash uchun Shannon Entropiya usulidan foydalanildi [7. 1948: No. 3–4, PP. 379–423, 623–656]. Bu usul ko‘rsatkichlarning hududlararo farqlanishini hisobga oladi va vaznlarni avtomatik belgilaydi.

RIHI indeksini hisoblash formulasi:

$$RIHI_i=\sum_{j=1}^{n} ⟦w_j \cdot Z_{ij}⟧ \quad (2)$$

bu yerda:

$RIHI_i$- i-hududning Raqamli ijtimoiy himoya indeksi;

w_j- j-indikatorning Shannon entropiya usuli bilan hisoblangan vazni;

Z_{ij}- i-hududning j-indikator bo‘yicha me’yorlashtirilgan qiymati;

n- indeksni shakllantiruvchi indikatorlar soni (bizning holatda n=5).

Mazkur formuladan foydalangan holda indeks 0–1 oralig‘ida shakllanadi. Bu indeks uchun har bir hududni to‘g‘ri, mukammal baholash maqsadida ushbu shkalalar ishlab chiqildi:

0,00–0,20 — past daraja, raqamli infratuzilma va ijtimoiy himoya ko‘rsatkichlari zaif;

0,21–0,40 — past o‘rta daraja, hudud raqamli xizmatlardan cheklangan darajada foydalanadi;

0,41–0,60 — o‘rta daraja, ijtimoiy himoya va raqamli xizmatlar qisman rivojlangan;

0,61–0,80 — yuqori o‘rta daraja, hudud raqamli platformalardan samarali foydalanadi;

0,81–1,00 — yuqori daraja, raqamli infratuzilma va ijtimoiy himoya tizimi mukammal.

Shu tarzda, RIHI indeksi har bir hududning raqamli ijtimoiy himoya tizimidagi rivojlanish darajasini obyektiv, aniq va ilmiy asosda baholash imkonini beradi.

Shannon entropiya usuli asosida har bir jjj-ko‘rsatkichning vazn koeffitsiyentlari (j=1,2,3,4,5) obyektiv ravishda hisoblab chiqildi. Natijada indikatorlarning indeksdagi nisbiy ahamiyatini ifodalovchi vaznlar quyidagicha shakllandi: w_1=0,0897, w_2=0,1676, w_3=0,2493, w_4=0,3383 va w_5=0,1551.

Aniqlangan vazn koeffitsiyentlari 2-formulaga muvofiq ravishda pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar soni (10000 aholiga), o‘rtacha oylik pensiya miqdori (ming so‘m), internet abonentlari soni (100 aholiga), mobil aloqa abonentlari soni (100 aholiga) hamda axborot va aloqa sohasidagi o‘rtacha ish haqi (ming so‘m) ko‘rsatkichlarining normallashtirilgan qiymatlariga tatbiq etildi. Har bir indikator mos vazn bilan ko‘paytirilib, umumlashtirilgan natijalar yig‘indisi asosida 2024-yil uchun hududlar kesimida RIHI indeksining hisoblangan qiymatlari shakllantirildi (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston hududlari kesimida normallashtirilgan ko‘rsatkichlar (Z_1–Z_5) asosida “Raqamli ijtimoiy himoya indeksi” (RIHI)ning 2024-yil uchun hisoblangan qiymatlari[9]

T/r	Ma’muriy-hududiy birlik	Z_1	Z_2	Z_3	Z_4	Z_5	RIHI
1	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	0,4092	0,2297	0,1363	0,0735	0,0190	0,1370
2	Andijon viloyati	0,4269	0,0086	0,0733	0,0730	0,3020	0,1296

[9] Muallif hisob-kitoblari

3	Buxoro viloyati	0,7179	0,3058	0,1419	0,0726	0,2111	0,2083
4	Jizzax viloyati	0,0000	0,1887	0,0761	0,0740	0,2144	0,1089
5	Qashqadaryo viloyati	0,2719	0,2422	0,0169	0,0173	0,2525	0,1142
6	Navoiy viloyati	1,0000	0,8151	0,2585	0,1807	0,1276	0,3716
7	Namangan viloyati	0,2178	0,0000	0,0836	0,0947	0,0000	0,0724
8	Samarqand viloyati	0,2053	0,2262	0,0648	0,0529	0,2957	0,1362
9	Surxondaryo viloyati	0,0602	0,1317	0,0000	0,0058	0,1864	0,0583
10	Sirdaryo viloyati	0,6202	0,2965	0,1739	0,1288	0,1374	0,2135
11	Toshkent viloyati	0,7129	0,4802	0,0385	0,0000	0,1610	0,1790
12	Farg‘ona viloyati	0,5043	0,0741	0,2265	0,0980	0,1418	0,1693
13	Xorazm viloyati	0,4600	0,1455	0,1400	0,0740	0,1606	0,1505
14	Toshkent shahri	0,5864	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	0,9629

Ushbu jadvaldagi 2024-yil uchun hisoblangan “Raqamli ijtimoiy himoya indeksi” (RIHI) hududlar kesimida raqamli infratuzilma va ijtimoiy himoya tizimining rivojlanish darajasini kompleks baholash imkonini berdi. Ushbu indeks asosida O‘zbekiston hududlari shkalaga muvofiq besh darajaga ajratildi va har bir hududning raqamli ijtimoiy himoya tizimidagi o‘rni ilmiy asosda aniqlandi.

1. Past daraja (0,00–0,20)

Tahlil natijalariga ko‘ra, RIHI qiymati 0,20 dan past bo‘lgan hududlar respublikada eng katta guruhni tashkil etdi. Bu hududlarda raqamli infratuzilma qamrovi, internet va mobil aloqa xizmatlaridan foydalanish darajasi hamda ijtimoiy himoya tizimining raqamlashtirilgan mexanizmlari yetarli darajada shakllanmaganligini ko‘rsatadi.

Mazkur guruhga quyidagi hududlar kiradi:

Namangan viloyati (0,0724)
Surxondaryo viloyati (0,0583)
Jizzax viloyati (0,1089)
Qashqadaryo viloyati (0,1142)
Andijon viloyati (0,1296)
Samarqand viloyati (0,1362)
Qoraqalpog‘iston Respublikasi (0,1370)
Xorazm viloyati (0,1505)
Farg‘ona viloyati (0,1693)
Toshkent viloyati (0,1790)

Ushbu natijalar hududlarda raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, pensiya va nafaqa tizimining raqamli integratsiyasini kuchaytirish hamda AKT infratuzilmasiga investitsiyalarni oshirish zarurligini anglatadi.

2. Past o‘rta daraja (0,21–0,40)

RIHI qiymati 0,21–0,40 oralig‘ida bo‘lgan hududlar raqamli ijtimoiy himoya tizimi rivojlanish bosqichida ekanligini ko‘rsatadi. Bu hududlarda raqamli xizmatlardan foydalanish nisbatan yaxshilangan bo‘lsa-da, tizim hali to‘liq barqaror shakllanmagan.

Mazkur guruhga quyidagi hududlar kiritildi:

Sirdaryo viloyati (0,2135)

Buxoro viloyati (0,2083)

Bu hududlar kelgusida raqamli infratuzilmani mustahkamlash orqali yuqoriroq darajaga chiqish salohiyatiga ega hisoblanadi.

3. O‘rta daraja (0,41–0,60)

Tahlil natijalariga ko‘ra, 2024-yilda RIHI qiymati 0,41–0,60 oralig‘ida bo‘lgan hududlar aniqlanmadi. Bu holat hududlar o‘rtasidagi tafovut keskin ekanligini va rivojlanish bosqichlari bir maromda emasligini ko‘rsatadi.

4. Yuqori o‘rta daraja (0,61–0,80)

Ushbu daraja raqamli platformalardan samarali foydalanish hamda ijtimoiy himoya xizmatlarining nisbatan rivojlanganligini anglatadi. Biroq 2024-yil natijalariga ko‘ra, mazkur oraliqda ham hududlar qayd etilmadi. Bu esa hududiy raqamli tengsizlik muammosining dolzarbligini ko‘rsatadi.

5. Yuqori daraja (0,81–1,00)

Eng yuqori natija faqat bitta hududda kuzatildi:

Toshkent shahri (0,9629)

Toshkent shahri raqamli infratuzilma qamrovi, mobil va internet xizmatlarining kengligi hamda axborot-kommunikatsiya sohasidagi yuqori ish haqi ko‘rsatkichlari orqali respublikada mutlaq yetakchi hudud sifatida namoyon bo‘ldi.

Mazkur hududda raqamli ijtimoiy himoya tizimi eng yuqori darajada shakllangan bo‘lib, boshqa hududlar uchun rivojlanish modeli sifatida qaralishi mumkin.

RIHI indeksining hududlar kesimidagi tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston hududlarining aksariyati past daraja guruhiga kiradi. Bu holat respublika miqyosida raqamli ijtimoiy himoya tizimini

hududlar bo‘yicha muvozanatli rivojlantirish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Shu bilan birga, Toshkent shahri yuqori darajadagi natijasi bilan raqamli infratuzilma va ijtimoiy himoya tizimining integratsiyasi bo‘yicha ilg‘or tajribani namoyish etmoqda.

Shunday qilib, RIHI indeksi hududlarning raqamli ijtimoiy himoya tizimidagi rivojlanish darajasini obyektiv, aniq va ilmiy asosda baholash imkonini beruvchi muhim analitik vosita bo‘lib xizmat qiladi hamda hududiy siyosatni shakllantirishda samarali qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida PF–6079-son Farmoni. – URL: https://lex.uz/docs/-5030957

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy himoya milliy strategiyasi 2024–2029”. – URL: https://lex.uz/docs/-6811936

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-162-son, 24.05.2023 «Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida» Qarori. - URL: https://lex.uz/uz/docs/-6472548

4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Axborotlashtirish to‘g‘risida” № 561-II, 11 dekabr 2003. Lex.uz: https://lex.uz/uz/docs/-83472

5. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Elektron hukumat to‘g‘risida” № O’RQ-395, 09 dekabr 2015. Lex.uz: https://lex.uz/uz/docs/-2833860

6. Amorim, Lucas B.V. de; Cavalcanti, George D.C.; Cruz, Rafael M.O. The choice of scaling technique matters for classification performance. — 2022, p.6. - https://arxiv.org/pdf/2212.12343.pdf

7. Shannon, C. E. A Mathematical Theory of Communication. Bell System Technical Journal, Vol. 27, No. 3–4, pp. 379–423, 623–656, 1948. Elektron manba: https://people.math.harvard.edu/~ctm/home/text/others/shannon/entropy/entropy.pdf

IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI DOIRASIDA KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH SIYOSATI. (O‘ZBEKISTON MISOLIDA)

Sayfiddinova Kamola Sirojiddin qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida kambag‘allikni qisqartirish siyosatining nazariy va amaliy jihatlari O‘zbekiston misolida tahlil qilinadi. Maqolada ijtimoiy davlatning asosiy tamoyillari hamda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining kambag‘allikka qarshi kurashdagi o‘rni yoritib beriladi. Maqolada O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar, manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlari, bandlikni ta’minlash va ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, kambag‘allikni kamaytirish siyosatida mahalla institutining roli, raqamli boshqaruv va ijtimoiy himoyaning samaradorligini oshirish yo‘llari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. ijtimoiy davlat, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy himoya, manzilli yordam, bandlik siyosati, ijtimoiy xizmatlar, mahalla instituti, raqamli boshqaruv.

Bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirish masalasi jahon miqyosida ham, alohida davlatlar darajasida ham eng dolzarb ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi. Kambag‘allik nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan, balki aholining turmush sifati, bandlik darajasi, ijtimoiy tenglik hamda inson kapitali rivoji bilan bevosita bog‘liq murakkab ijtimoiy hodisadir. Shu sababli, ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish va kambag‘allikka qarshi kurashning samarali mexanizmlarini joriy etish bugungi zamon talabi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida kambag‘allikni qisqartirish, bandlikni ta’minlash, manzilli ijtimoiy yordamni kuchaytirish hamda ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish bo‘yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar ijtimoiy davlat tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi (welfare state) zamonaviy davlat boshqaruvi va ijtimoiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning asosiy vazifasi jamiyatda ijtimoiy tenglik, adolat va aholining munosib turmush darajasini ta’minlashdan iborat. Ijtimoiy davlat aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, daromadlar tengsizligini yumshatish, bandlikni ta’minlash hamda ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirish orqali jamiyatda barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan ijtimoiy davlatning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- aholining ijtimoiy himoyaga bo‘lgan huquqlarini kafolatlash;
- ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni yaratish;
- kambag‘allik va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish;
- ijtimoiy xizmatlar (ta’lim, sog‘liqni saqlash, bandlik, ijtimoiy yordam) sifatini oshirish;
- davlat va jamiyat institutlari hamkorligini rivojlantirish.

Mazkur konsepsiya doirasida kambag‘allikni qisqartirish davlat siyosatining markaziy vazifalaridan biri bo‘lib, bu jarayon faqat nafaqa yoki moddiy yordam bilan cheklanmaydi. Ijtimoiy davlatda kambag‘allikni kamaytirish bandlik, kasb-hunar, ijtimoiy xizmatlar, ta’lim sifati, sog‘liqni saqlash tizimi va aholining iqtisodiy faolligini oshirish kabi kompleks choralarga tayanadi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda kambag‘allikni qisqartirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllandi. Bu yo‘nalishda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish, aholining ehtiyojmand qatlamlariga manzilli yordam ko‘rsatish hamda bandlikni ta’minlash bo‘yicha yangi mexanizmlar joriy etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-347-son qaroriga muvofiq, Kambag‘allikdan farovonlik sari» dasturi doirasida quyidagilar Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi faoliyatining asosiy yo‘nalishlari etib belgilandi:

▪ Mehnat bozorini, band va ishsiz aholini tarkibiy tahlil qilish, ishsizlarni manzilli aniqlash va ularning hisobini yuritish – mehnat bozorini tahlil qilish;

▪ Aholi bandligini ta’minlash dasturlarini shakllantirish, bo‘sh ish o‘rinlari hisobini yuritish, ishsizlarni ishga joylashtirish;

▪ Kambag‘allikni qisqartirish – kambag‘allik dinamikasi va tarkibini tahlil qilish, oilalarni kambag‘allikdan chiqarish individual rejalarining ishlab chiqilishini tashkil etish va ijrosini muvofiqlashtirish;

▪ Hokim yordamchilari faoliyatini muvofiqlashtirish;

▪ Kasbiy standartlarni ishlab chiqish, kasb-hunar va xorijiy tillarga o‘qitish, malakani baholash – xalqaro ekspertlarni jalb qilgan holda xorijda tan olinadigan kasbiy standartlarni ishlab chiqish;

▪ Talab yuqori bo‘lgan kasb va xorijiy tillarga o‘qitish;

▪ Munosib mehnat sharoitlarini yaratish, mehnat me’yorlariga rioya etilishini o‘rganish, mehnat huquqini ta’minlash hamda mehnatni muhofaza qilish.

▪ Mehnat xavfsizligi va gigiyenasi hamda munosib mehnat sharoitlarini ta’minlash.

Kambag‘allikka qarshi kurashda manzilli ijtimoiy yordam tizimi muhim o‘rin tutadi. Mazkur tizim ehtiyojmand aholini aniqlash, yordamni to‘g‘ri taqsimlash hamda yordam samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam va subsidiyalar tizimi bosqichma-bosqich takomillashtirilib, yordam ko‘rsatish jarayonida shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytirish choralari ko‘rilmoqda.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasiga ko‘ra kambag‘allikni kamaytirishning eng samarali yo‘li bu — bandlikni ta’minlashdir. O‘zbekistonda aholining bandligini oshirish, kasb-hunar o‘rgatish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, kredit va subsidiya dasturlarini kengaytirish orqali daromad manbalarini ko‘paytirish yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu jarayon ayniqsa yoshlar, ayollar va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun muhim hisoblanadi.

Kambag‘allikning ijtimoiy sabablarini kamaytirishda ijtimoiy xizmatlar katta ahamiyatga ega. O‘zbekistonda ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish, aholiga yaqinlashtirish va xizmat sifatini oshirish bo‘yicha islohotlar olib borilmoqda. Bu esa ijtimoiy himoyaning faqat moddiy yordam emas, balki kompleks qo‘llab-quvvatlash shaklida rivojlanishiga olib kelmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi farmoni ham alohida o‘rin tutadi. So‘nggi yillarda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish,

davlat tomonidan fuqarolarga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish ko‘lami va turlarini kengaytirish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish xarajatlari YAIMga nisbatan 2 baravarga oshib, kam ta’minlangan nafaqa oluvchi oilalar qamrovi 5 barobarga ko‘paydi hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar va nogironligi bo‘lgan bolalarning parvarishi bilan band bo‘lganlar uchun yangi nafaqa turlari joriy etildi. Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyada mehnatga layoqatsiz va yolg‘iz keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasida bo‘lishining belgilanganligi mazkur sohani yagona yondashuv asosida isloh qilish zarurligini taqozo etmoqda. Xususan, davlatning nogironligi bo‘lgan shaxslarning ishga joylashishi va ta’lim olishiga ko‘maklashishi bo‘yicha konstitutsiyaviy majburiyatlari bajarilishini ta’minlash maqsadida mazkur yo‘nalishda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarni samarali muvofiqlashtirish tizimi joriy etilishi talab etilmoqda.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada e’lon qilingan “ijtimoiy davlat” tamoyillarini inobatga olgan holda, fuqarolarning ijtimoiy himoyaga oid huquqlarini va manfaatlarini so‘zsiz ta’minlash, aholiga ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish sifatini tubdan oshirish hamda mazkur sohaga ilg‘or xalqaro standartlarga asoslangan mutlaqo yangi boshqaruv tizimini joriy etish maqsadida:

Quyidagilar davlat tomonidan aholini manzilli himoya qilishning asosiy yo‘nalishlari etib belgilangan:

- kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy himoya tizimini joriy qilish;
- ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi va manzilliligini oshirish orqali aholining ko‘makka muhtoj qatlami ijtimoiylashuvini ta’minlash;
- ijtimoiy himoyani mahalla darajasigacha tashkil etish, og‘ir hayotiy ahvolga tushib qolgan aholiga individual yondashuvga muvofiq ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish;
- aholining ijtimoiy sug‘urta mexanizmlari bilan qamrab olinishini kengaytirish;
- xavf guruhlariga tushib qolgan oilalarni aniqlash va kompleks ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish orqali ularning og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolishining oldini olish;

- nogironligi bo‘lgan shaxslarning hayot kechirishi uchun qulay muhit yaratish.

O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish siyosatida mahalla instituti alohida o‘rin tutadi. Mahalla ehtiyojmand oilalarni aniqlash, ularning muammolarini o‘rganish, ijtimoiy yordamni manzilli yo‘naltirish hamda bandlikka ko‘maklashish jarayonida asosiy bo‘g‘in sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mahallalarda faoliyat olib borayotgan hokim yordamchilari, kompleks ijtimoiy xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar hamda mahalla faollari ehtiyojmand oilalar bilan individual ishlash, ularni ijtimoiy reyestrga kiritish, bandlikka yo‘naltirish va ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab olish jarayonida muhim vazifalarni amalga oshirmoqda. Shuningdek, mahalla darajasida amalga oshirilayotgan “Temir daftar”, “Ijtimoiy himoya yagona reestri”, “Kambag‘allik reestri”, “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari” kabi tizimlar orqali aholining muammolarini aniqlash, ularni manzilli qo‘llab-quvvatlash hamda ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish imkoniyati kengaymoqda.

So‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimiga raqamli boshqaruv elementlari joriy etilmoqda. Raqamlashtirish yordam taqsimotida shaffoflikni oshirish, hujjatbozlikni kamaytirish, fuqarolarga qulaylik yaratish va resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya tizimining raqamli platformalar orqali yuritilishi ijtimoiy davlat konsepsiyasining zamonaviy tendensiyalaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha islohotlar keng ko‘lamda olib borilayotgan bo‘lsa-da, bu sohada ayrim muammolar mavjud. Jumladan, manzilli yordamga muhtoj aholini aniqlash mezonlarini takomillashtirish, bandlik dasturlarining barqarorligini ta’minlash, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va hududlar o‘rtasidagi farqlarni kamaytirish dolzarb masalalar bo‘lib qolmoqda.

Rivojlanish tendensiyalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- kambag‘allikka qarshi kurashda kompleks yondashuvning kuchayishi;
- davlat va mahalla hamkorligining mustahkamlanishi;
- ijtimoiy xizmatlarning professional tizimga o‘tishi;
- ijtimoiy himoyada raqamlashtirishning kengayishi;
- aholining ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan dasturlar.

Ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida kambag‘allikni qisqartirish masalasi zamonaviy davlat siyosatining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki kambag‘allik jamiyatda nafaqat iqtisodiy muammolarni, balki ijtimoiy tengsizlik, ijtimoiy chetlanish (social exclusion), imkoniyatlar notengligi, hududiy nomutanosiblik, mehnat bozorida zaif qatlamlarning himoyasizligi kabi chuqur ijtimoiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli kambag‘allikni qisqartirish siyosati ijtimoiy davlatning real ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish, manzilli yordam mexanizmlarini kuchaytirish, bandlikni ta’minlash, aholi daromadlarini oshirish hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini yaxshilashga qaratilganligi bilan izohlanadi. Mazkur islohotlarning ahamiyatli jihati shundaki, ular ijtimoiy siyosatni faqat kompensatsiya beruvchi (ya’ni moddiy yordam) tizimdan, ijtimoiy faollikni oshiruvchi va iqtisodiy mustaqillikka olib chiquvchi tizimga aylantirishga xizmat qilmoqda.

Manzilli ijtimoiy yordamning rivojlanishi ehtiyojmand qatlamlarni aniqlash, resurslarni adolatli taqsimlash hamda ijtimoiy himoya samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq manzillilik mexanizmi samarali bo‘lishi uchun ehtiyojmandlikni aniqlash mezonlari aniq, shaffof, yagona va doimiy yangilanib boradigan tizim asosida yuritilishi zarur. Aks holda, ayrim ehtiyojmand oilalar tizimdan chetda qolishi yoki yordam resurslari maqsadsiz yo‘naltirilishi ehtimoli paydo bo‘ladi.

Kambag‘allikni qisqartirishning barqaror yo‘li bandlikni ta’minlash ekanligi nazariy va amaliy jihatdan isbotlangan. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda kasbga o‘qitish, tadbirkorlikni rivojlantirish, mikromoliyalashtirish, subsidiya va kredit dasturlarini kengaytirish orqali aholining daromad manbalarini ko‘paytirishga qaratilgan chora-tadbirlar ijtimoiy davlat tamoyillariga mos keladi. Ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligini oshirishga qaratilgan dasturlar jamiyatda ijtimoiy tenglikni mustahkamlash va kambag‘allikni avloddan-avlodga o‘tishini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, kambag‘allikni kamaytirishda ijtimoiy xizmatlar tizimi (ta’lim, sog‘liqni saqlash, psixologik va huquqiy yordam,

reabilitatsiya, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish) strategik omil hisoblanadi. Chunki ijtimoiy xizmatlarning sifati past bo‘lgan jamiyatda kambag‘allikni kamaytirish faqat moddiy yordam bilan cheklanib qoladi va uzoq muddatli natija bermaydi. Shu bois O‘zbekistonda ijtimoiy xizmatlarni hududlarda kengaytirish, professional ijtimoiy xodimlar faoliyatini kuchaytirish, xizmatlar sifatini nazorat qilish mexanizmlarini joriy etish muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Kambag‘allikni qisqartirish siyosatida mahalla institutining faollashuvi O‘zbekiston tajribasining o‘ziga xos jihatlaridan biri sifatida ko‘riladi. Mahalla tizimi ehtiyojmand oilalarni aniqlash, individual muammolarni o‘rganish va manzilli yordamni to‘g‘ri yo‘naltirishda qulay imkoniyat yaratadi. Biroq mahalla orqali ishlash samarali bo‘lishi uchun mahalla xodimlarining malakasi, ijtimoiy ish metodlari, professional yondashuv va hisobdorlik mexanizmlari kuchaytirilishi zarur.

Raqamli boshqaruvning joriy etilishi ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Elektron platformalar yordamida yordam oluvchilar bazasini shakllantirish, hujjatlar aylanishini soddalashtirish, inson omilini kamaytirish va shaffoflikni oshirish orqali ijtimoiy himoyaning samaradorligi kuchayadi. Bu esa ijtimoiy davlat konsepsiyasining zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga mos keladi.

Umuman olganda, O‘zbekistonda ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida kambag‘allikni qisqartirish siyosati jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholining turmush darajasini oshirish va barqaror ijtimoiy rivojlanishga erishish yo‘lida muhim strategik yo‘nalish sifatida rivojlanib bormoqda. Kelgusida ushbu siyosatni yanada samarali qilish uchun kompleks yondashuv, institutlararo hamkorlik, professional ijtimoiy ish tizimini kuchaytirish hamda raqamlashtirishni chuqurlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, kambag‘allikni qisqartirish siyosatining barqaror natijadorligini ta’minlash uchun bir qator muammolarni hal etish zarur. Jumladan, hududiy farqlarni kamaytirish, bandlik dasturlarini mahalliy mehnat bozori ehtiyojiga moslashtirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish, manzilli yordam mezonlarini aniqlashtirish va monitoring tizimini kuchaytirish dolzarb masalalar bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–347-son qarori. “Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”. – Toshkent, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”. – Toshkent, 2023.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturi doirasida amalga oshiriladigan chora-tadbirlar to‘g‘risida. – Toshkent, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam va subsidiyalarni tayinlash tartibiga oid qarorlari. – Toshkent, 2020–2024.
6. Esping-Andersen, G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. – Princeton: Princeton University Press, 1990. – 248 p.
7. Barr, N. The Economics of the Welfare State / N. Barr. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 352 p.
8. Midgley, J. Social Development: Theory and Practice / J. Midgley. – London: SAGE Publications, 2014. – 336 p.

YANGI O‘ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI IJTIMOIY HIMOYA QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA MAZMUNI

Sayfiddinova Kamola Sirojiddin qizi
Farg‘ona davlat universiteti Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida nogironligi bo‘lgan bolalarning huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish va inklyuziv ta’limni joriy etishga doir davlat siyosati yoritilgan. O‘zbekiston Respublikasining qonunchiligi, jumladan, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi qonun, “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari orqali nogironligi bo‘lgan bolalarning ta’lim, sog‘liqni saqlash, reabilitatsiya, ijtimoiy xizmatlardan teng foydalanish huquqi ta’minlanmoqda. Tadqiqotda multidisiplinar yondashuv, davlat-xususiy sheriklik, reabilitatsion

xizmatlar va nogironlikning ijtimoiy modeli asosida amaliy mexanizmlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, nogironlik huquqlari, ijtimoiy xizmatlar, Yangi O‘zbekiston, reabilitatsiya, ijtimoiy model, multidisiplinar yondashuv, psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillari asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Xususan, nogironligi bor bolalar – jamiyatning ijtimoiy zaif qatlamiga mansub bo‘lib, ular uchun teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy muhofazani kafolatlash davlat siyosatining ajralmas bo‘lagidir. Ushbu maqolada nogiron bolalarning ijtimoiy himoyasi, ularni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan huquqiy asoslar va amaliy mexanizmlar tahlil qilinadi.

Yangi O‘zbekiston davrida nogironligi bor bolalarning ijtimoiy himoyasini ta’minlashga qaratilgan quyidagi huquqiy va amaliy asoslar ishlab chiqilgan. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 57-moddasiga muvofiq, nogironligi bo‘lgan shaxslar va ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalar davlat himoyasidadir. Davlat ularning jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishi, ta’lim olish va axborotga erkin kirish huquqlarini ta’minlash, zarur xizmatlardan foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.[1]

O‘zbekiston Respublikasining 15.10.2020-yildagi O‘RQ-641-sonli “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni nogiron bolalarga ta’lim, sog‘liqni saqlash, reabilitatsiya va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda teng huquqlarni belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-sonli “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 01.06.2023 yildagi PF-82-sonli “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, 26.12.2016 yildagi O‘RQ-415-sonli “Keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand toifalari uchun ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi Qonun hamda 12.10.2021 yildagi VM-638-sonli “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi normativ-huquqiy hujjatlar nogiron

bolalarning ijtimoiy himoyasi, inklyuziv ta’limi va jamiyatga to‘laqonli integratsiyasini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

“2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish belgilangan. Strategiyaning 65-maqsadida nogironlik belgisi bo‘yicha kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda teng sharoitlarni yaratish hamda ularni buzganlik uchun javobgarlikning muqarrarligini ta’minlash nazarda tutilgan. Bundan tashqari, nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlarini ta’minlash sohasidagi umume’tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish, tibbiy-mehnat ekspertizasi va nogironlikni belgilashning shaffof, zamonaviy uslub va mezonlarini joriy etish, nogironligi bo‘lgan shaxslarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko‘rsatish darajasi va sifatini oshirish ko‘zda tutilgan. Shuningdek, nogironligi bo‘lgan shaxslarning oilasi, jamiyat va davlat bilan o‘zaro aloqasini kuchaytirish, ularning qulay muhitda bo‘lishini ta’minlash, shahar yo‘lovchi transporti, ijtimoiy va boshqa infratuzilma obyektlaridan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar yaratish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini ta’minlovchi inklyuziv ta’lim va ishga joylashtirish tizimini takomillashtirish, shuningdek, nogironlikni belgilashning ijtimoiy modeliga bosqichma-bosqich o‘tish ham muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.[2]

“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun — O‘zbekiston Respublikasida nogironligi bo‘lgan fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ular uchun jamiyat hayotida teng ishtirok etish imkonini yaratish, ijtimoiy adolat va insonparvarlik tamoyillarini amalga oshirishga qaratilgan muhim huquqiy hujjatdir. Ushbu qonun 2020-yil 15-oktabrda qabul qilingan va BMTning "Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi" mezonlari asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, unda nogironlikni ijtimoiy model asosida baholash, imkoniyati cheklangan insonlarni jamiyatga to‘laqonli integratsiya qilish tamoyillari aks ettirilgan. Qonunning asosiy mohiyati — nogironligi bo‘lgan shaxslar boshqalar bilan teng ravishda barcha sohalarda ishtirok etish huquqiga ega ekanligini tan olishdan

iborat. Ular ta’lim, sog‘liqni saqlash, mehnat, madaniyat, transport va boshqa xizmatlardan to‘liq foydalana olishlari kerak. Qonun nogironlar uchun alohida yoki ajratilgan sharoit yaratishni emas, balki umumiy hayotda to‘siqlarsiz ishtirok etish imkonini beruvchi inklyuziv muhit yaratishni nazarda tutadi. Bu, ayniqsa, nogiron bolalar uchun ta’lim muassasalarida “inklyuziv ta’lim” tizimini joriy qilish orqali ifodalanadi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar mustaqil yashash, qaror qabul qilish, harakatlanish erkinligi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish huquqiga ega. Davlat bu huquqlarni ta’minlash uchun zarur infratuzilma va xizmatlar bilan ta’minlashi shart. Qonunda nogironlar uchun tibbiy-ijtimoiy xizmatlar, psixologik yordam, moddiy yordam, rehabilitatsiya va protez-ortopediya vositalari bilan ta’minlash, uy-joy sharoitlarini yaxshilash, maxsus transport vositalariga kirish imkoniyati yaratish kabi yordamlar huquqiy kafolatlangan. Nogironligi bo‘lgan bolalarning alohida ehtiyojlari e’tiborga olinib, ularning oilada yashash huquqi, sifatli ta’lim olish, jamiyatga ijtimoiy moslashuv va zo‘ravonlikdan himoyalanishi alohida moddalarda qayd etilgan. Bu qonun nogironligi bo‘lgan bolalarni nafaqat “himoyaga muhtoj guruh” sifatida, balki jamiyatning to‘laqonli, faol a’zolari sifatida e’tirof etishga xizmat qiladi. Ular uchun to‘siqlarni olib tashlash emas, balki imkoniyatlar yaratish — qonunning eng asosiy tamoyilidir.[3]

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida inklyuziv ta’limga oid maxsus modda kiritilgan bo‘lib, unda inklyuziv ta’lim — bu alohida ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini inobatga olgan holda barcha ta’lim oluvchilar uchun ta’lim tashkilotlarida o‘qish imkoniyatlarini teng tarzda ta’minlashga yo‘naltirilgan ta’lim shakli sifatida belgilangan. Mazkur qonunda jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlarga ega bo‘lgan bolalar yoki shaxslar uchun umumta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni tashkil etish majburiyligi belgilab qo‘yilgan. Bu esa o‘z navbatida, nogironligi bo‘lgan bolalarni jamiyat hayotiga to‘laqonli integratsiyalash, ularning bilim olish huquqini ta’minlash, hamda ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va demokratik qadriyatlar asosida barqaror inklyuziv muhitni shakllantirishda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi.[4]

“Keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand toifalari uchun ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi

qonunning asosiy maqsadi – ijtimoiy yordamga muhtoj toifa fuqarolarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, ularning hayot sifatini yaxshilash, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimini huquqiy jihatdan tartibga solish va davlat, nodavlat tashkilotlari hamda jamoatchilikning bu boradagi majburiyatlarini belgilab berishdan iborat. Qonun quyidagi fuqarolarni ijtimoiy ehtiyojmand toifalar sifatida belgilaydi: keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz yashovchilar, yetimlar va ota-onasining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar, ko‘p farzandli va kam ta’minlangan oilalar, og‘ir hayotiy vaziyatga tushgan shaxslar. Qonunda ijtimoiy xizmatlarning uyda ijtimoiy xizmat ko‘rsatish (masalan, parvarish, oziq-ovqat, dori-darmon yetkazib berish), kunduzgi ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali xizmat, doimiy yashash joylaridagi ijtimoiy muassasalarda xizmat (internatlar, reabilitatsiya markazlari), tibbiy-ijtimoiy xizmatlar va psixologik yordam, hujjatlar rasmiylashtirish, maslahat, huquqiy ko‘mak berish kabi asosiy turlari belgilangan.[5]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–82-sonli “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmonida ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish borasida ustuvor yo‘nalishlar belgilab berilgan. Ushbu Farmonga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining asosiy faoliyat yo‘nalishlari aniqlangan bo‘lib, ular orasida nogironligi bo‘lgan shaxslar bilan ishlash tizimini takomillashtirish alohida yo‘nalish sifatida e’tirof etilgan (II-yo‘nalish).

Mazkur yo‘nalish doirasida quyidagi vazifalar belgilangan:

- nogironlikni baholash va aniqlashda tibbiy modeldan ijtimoiy modelga bosqichma-bosqich o‘tish tizimini shakllantirish;
- nogironligi bo‘lgan shaxslarni yuqori sifatli protez-ortopediya vositalari va reabilitatsiya texnik jihozlari bilan ta’minlash;
- reabilitatsiya va abilitatsiya tizimini rivojlantirish, sohaga zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish;
- jamiyatda nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy moslashuvi va integratsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularning bandligini ta’minlashga ko‘maklashish;

- inklyuzivlik tamoyillarining amalda joriy etilishini muvofiqlashtirish, nogironlar uchun qulay muhit shakllantirilganligini nazorat qilish;
- ijtimoiy ongda nogiron shaxslarga nisbatan sog‘lom fikr va ijobiy munosabatni shakllantirish;
- nogiron shaxslarning mustaqil hayot kechirishini rag‘batlantirish, ularga uy sharoitida sifatli ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimini yo‘lga qo‘yish;
- nogironligi bo‘lgan shaxslar bilan ishlovchi ixtisoslashtirilgan internatlar, ta’lim muassasalari va reabilitatsiya markazlari faoliyatini takomillashtirish.

Mazkur yo‘nalishlar mamlakatda nogiron shaxslarning huquqiy maqomini mustahkamlash, jamiyat hayotida faol ishtirokini rag‘batlantirish, va ularning ijtimoiy-iqtisodiy integratsiyasini chuqurlashtirishga qaratilgan.[6]

2021-yil 12-oktabrdagi VM–638-sonli “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qaror O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimini huquqiy asosda joriy etish va rivojlantirishda muhim qadam bo‘ldi. Mazkur qaror inklyuziv ta’limni faqatgina ijtimoiy zarurat sifatida emas, balki inson huquqlari va barqaror taraqqiyotning ajralmas qismi sifatida e’tirof etishga asos bo‘ldi. Qaror orqali alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning ta’lim olish huquqi konstitutsiyaviy darajada himoya ostiga olindi, ularning ijtimoiy tengligi va jamiyatga integratsiyasi esa huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Qaror doirasida inklyuziv ta’lim tushunchasi, uni amalga oshirish tartibi, pedagogik yondashuvlar, metodik va texnik qo‘llab-quvvatlash mezonlari aniq belgilandi. Bu holat nogironligi bo‘lgan bolalar va boshqa alohida ehtiyojga ega o‘quvchilar uchun ta’limda teng imkoniyatlarni yaratishga huquqiy zamin yaratdi.

Qarorda ta’lim jarayoniga defektolog, psixolog, logoped, reabilitolog va boshqa soha mutaxassislarining ishtirokini kafolatlaydigan multidisiplinar yondashuv nazarda tutilgan bo‘lib, bu har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim olishiga imkon yaratadi. Shuningdek, ushbu hujjat asosida ta’lim muassasalari: maxsus o‘quv dasturlari, moslashtirilgan darsliklar, braille alifbosidagi materiallar, audio-vizual o‘quv vositalari, jismoniy kirish imkonini ta’minlaydigan infratuzilma bilan ta’minlanishi

belgilandi. Bundan tashqari, qarorda ota-onalarni pedagogik va psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash tizimini shakllantirish, shuningdek pedagoglar uchun inklyuziv ta’lim yo‘nalishida maxsus malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish belgilangan. Xulosa qilib aytganda, ushbu qaror inklyuziv ta’limning normativ-huquqiy asoslarini mustahkamlab, uni amaliyotda joriy etishning tizimli mexanizmlarini belgilab berdi. Qaror orqali ta’lim tizimida kamsitish holatlarining oldi olinishi, insonparvarlik yondashuvining qaror topishi va nogiron bolalar uchun barqaror, to‘siqsiz ta’lim muhitini shakllantirish ko‘zda tutilgan.[7]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-fevraldagi PQ–41-sonli “Nogironligi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori mamlakatda ijtimoiy himoya tizimini yanada kengaytirish va modernizatsiya qilishga qaratilgan muhim hujjatlardan biri sanaladi. Mazkur qaror “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturining amaliy ijrosini ta’minlash, shuningdek, oilalarning mehnat faoliyatiga to‘siq bo‘layotgan omillarni bartaraf etish, nogironligi bo‘lgan bolalarni oila bag‘rida saqlab qolish va ijtimoiy yetimlikning oldini olishni maqsad qilgan. Qarorga muvofiq, 2025-yil 1-martdan boshlab tajriba-sinov tariqasida Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Andijon, Qashqadaryo, Samarqand, Surxondaryo va Toshkent viloyatlari hamda Toshkent shahrida, 2025-yil 1-oktabrgacha esa butun respublika hududida 3 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan nogiron bolalar uchun davlat-xususiy sheriklik asosida kunduzgi parvarish xizmati yo‘lga qo‘yilishi belgilangan. Ushbu xizmatdan foydalanish tartibi quyidagicha belgilanadi:

- Nogiron bolalar ota-onasi (yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar) bilan “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari o‘rtasida tuziladigan ijtimoiy shartnoma asosida,
- Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasi asosida qabul qilinadi. Shuningdek, 2025-yil 1-martdan boshlab kunduzgi parvarish xizmatlarini tashkil etuvchi tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha quyidagi mexanizm joriy etiladi.

Ijtimoiy himoya davlat jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan:

- 3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun – bir kunlik parvarish xizmati uchun bazaviy hisoblash miqdorining 25 foizi,

- 7 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun – 27 foizi miqdorida subsidiya ajratiladi.
- Toshkent, Nukus shaharlari va viloyat markazlari uchun ushbu subsidiyalar 1,1 koeffitsiyent bilan ko‘paytirilgan holda hisoblab beriladi.[8]

Misol tariqasida, Ijtimoiy himoya milliy agentligining Surxondaryo viloyat boshqarmasi tomonidan Jarqo‘rg‘on tumani Qorayantoq mahallasida tadbirkorlik subyekti bilan davlat-xususiy sheriklik asosida kunduzgi parvarish xizmati yo‘lga qo‘yilgan. Ushbu markaz orqali nogiron bolalar ijtimoiy, reabilitatsion va boshqa zarur xizmatlar bilan ta’minlanmoqda. Natijada, ilgari nogiron farzandiga qarab, mehnat faoliyatidan chetda qolgan, ammo ishlash istagida bo‘lgan fuqarolar uchun ishlash, kasb-hunar bilan shug‘ullanish imkoniyati yaratildi. Bu esa ijtimoiy faollik, oila daromadining oshishi va ijtimoiy tenglikni ta’minlash yo‘lida muhim qadam hisoblanadi.

Xulosa

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida nogironligi bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish, ularning huquqlarini ta’minlash va hayot sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllandi. Qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar – Konstitutsiya, “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari – nogiron bolalarning ta’lim olish huquqi, jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirok etishi va inklyuziv muhitda rivojlanishini kafolatlovchi mustahkam huquqiy asosni yaratdi. Xususan, VM–638-sonli qaror bilan inklyuziv ta’limni amaliyotga tatbiq etishning normativ asoslari ishlab chiqildi, multidisiplinar yondashuvlar, maxsus ta’lim resurslari va ota-onalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari aniq belgilandi. PF–82-sonli Prezident farmoni orqali esa nogironlikni baholashning ijtimoiy modeliga o‘tish, reabilitatsiya xizmatlarini zamonaviylashtirish, infratuzilmaviy moslashuv va jamiyatda inklyuzivlikni qaror toptirish ustuvor vazifa etib belgilandi. Shunday qilib, O‘zbekistonda nogiron bolalar uchun kamsitishsiz, qulay va to‘siqsiz ijtimoiy va ta’lim muhitini yaratish, ularni jamiyatning faol va teng huquqli a’zosi sifatida e’tirof etish yo‘lida tizimli va huquqiy asoslangan islohotlar olib borilmoqda. Bu yondashuv inson huquqlari, ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyot tamoyillariga to‘liq mos keladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.05.01;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-sonli “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni;
3. O‘zbekiston Respublikasining 15.10.2020-yildagi O‘RQ-641-sonli “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni;
4. O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni;
5. O‘zbekiston Respublikasining 26.12.2016 yildagi O‘RQ-415-sonli “Keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand toifalari uchun ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi Qonun;
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.06.2023 yildagi PF-82-sonli “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni;

ZO‘RAVONLIK QURBONLARINI HUQUQIY HIMOYA QILISH BO‘YICHA MILLIY VA XALQARO TAJRIBA

Sayfiddinova Kamola Sirojiddin qizi
Farg‘ona davlat universiteti Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola zo‘ravonlik qurbonlarini huquqiy himoya qilishning milliy va xalqaro tajribasini tahlil qiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasidagi qonunchilik va amaliy tizim, jumladan, himoya orderi, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari, reabilitatsiya markazlari va boshqa ijtimoiy xizmatlarning roli ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba, jumladan BMTning CEDAW Konvensiyasi, Istanbul Konvensiyasi, AQShning VAWA qonuni va boshqa rivojlangan mamlakatlarning amaliyotlari taqdim etilgan.

Kalit so‘zlar: Zo‘ravonlik, qurbonlarni himoya qilish, milliy tajriba, xalqaro tajriba, ijtimoiy xizmatlar, himoya orderi, reabilitatsiya markazlari, huquqiy yordam, CEDAW Konvensiyasi, Istanbul Konvensiyasi.

Zo‘ravonlik zamonaviy jamiyatning eng dolzarb va keng tarqalgan ijtimoiy-huquqiy muammolaridan biri bo‘lib, uning

oqibatlari insonning asosiy huquq va erkinliklariga, psixologik barqarorligiga hamda ijtimoiy farovonligiga jiddiy zarar yetkazadi. Shu sababli zo‘ravonlikni oldini olish, unga barham berish va ayniqsa, qurbonlarni himoya qilish davlatning ijtimoiy siyosatidagi ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda zo‘ravonlikka qarshi kurashda milliy qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro standartlarni tatbiq etish va qurbonlarga kompleks yordam ko‘rsatishning global tajribasi katta ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda zo‘ravonlikka qarshi kurashish mexanizmlarini mustahkamlash bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-561-son, “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-996-son O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-82-sonli Farmoni va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar huquqiy bazaning asosini shakllantirdi. Himoya orderi tizimining joriy etilishi esa zo‘ravonlik qurbonlariga tezkor, aniq va samarali himoya choralarini ko‘rishga xizmat qilmoqda. Bunda zo‘ravon shaxsga yaqinlashmaslik, muloqot qilmaslik va boshqa cheklovlar qo‘yilishi, qurbonning xavfsizligi ta’minlanishi muhim amaliy natija hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-82-sonli farmoniga ko‘ra “O‘zbekiston Respublikasi prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi” tashkil etilgan bo‘lib, u aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, turli ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar, oilaviy zo‘ravonlik qurbonlari va boshqa himoyaga muhtoj guruhlar uchun kompleks ijtimoiy xizmatlar tizimini shakllantirish vazifalarini bajaradi. Har bir hududda tashkil etilgan “Inson” ijtimoiy xizmatlari markazlari va ijtimoiy xodimlar tomonidan tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarga quyidagi ijtimoiy xizmatlar taqdim etiladi.

“Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari tomonidan beriladigan ijtimoiy yorrdam va xizmatlar:

1. Yo‘qotilgan biometrik pasportlarini (identifikatsiya ID-kartalarini) tiklash;

2. Tug‘ilganlik haqida hamda nikoh qayd etilganligi to‘g‘risida takroriy guvohnoma olishda ko‘maklashish;

3. Nikohda turmasligi yoki nikohdan ajralganligi to‘g‘risidagi ma’lumotnoma olishda yordam berish;

4. Yolg‘iz ona arizasiga asosan qayd qilingan tug‘ilganlik haqida ma’lumotnoma olish;

5. Familiya,ism,ota ismini o‘zgartirganlik haqida ma’lumotnomani tiklash;

6. Yaroqsiz holatga kelgan yoki yo‘qotilgan mehnat daftarchasidagi yozuvlarni tasdiqlash ishlarini tashkil qilish;

7. Monomarkaz va kasb-hunarga o‘qitish markazlarida kasbga o‘rgatishga yo‘llanma berish;

8. Sudlarga ariza (shikoyat) va da’volar kiritish;

9. Ularning farzanlarini maktabgacha hamda umumiy o‘rta ta’lim muassasalariga joylashtirish bo‘yicha talabnoma kiritish;

10. Yo‘qotilgan bank plastik kartasini tiklash uchun tijorat banklariga murojaat qilish yuzasidan ishonchnoma tasdiqlash;

11. Zarur hollarda tazyiq va zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan xotin-qizlarning bandligini ta’minlash bo‘yicha tuman (shahar) kambag‘allikni qisqartirish va bandlik bo‘limlariga talabnoma kiritish;

12. Psixologik xizmat ko‘rsatish;

13. Yuridik ximat ko‘rsatish.

Ijtimoiy xodimlar:

1. Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan shaxslarning ijtimoiylashuv darajasini monitoring qilish;

2. Tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni aniqlash;

3. Ularning bolalarini maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlariga joylashtirish uchun ariza qabul qilish;

4. Psixologik xizmatdan foydalanish uchun ariza qabul qilish;

5. Yuridik ximatdan foydalanish uchun ariza qabul qilish kabi vazifalarni bajaradi.

Milliy tizimda reabilitatsiya markazlari, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish bo‘limlari, psixologik maslahat markazlari, profilaktika inspektorlari va mahalla tizimi muhim rol o‘ynaydi. Qurbonlarga psixologik, huquqiy va ijtimoiy yordam ko‘rsatish, vaqtinchalik boshpana ajratish, reabilitatsiya qilish va jamiyatga qayta integratsiya qilish kabi xizmatlar ko‘lamining kengayishi ushbu sohadagi yutuqlardan biridir.

Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi huzurida Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish respublika markazi va uning hududiy bo‘limlari tashkil etilgan. Ushbu markazning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tazyiq va zo‘ravonlikdan jabr ko‘rgan, o‘z joniga suiqasd qilgan yoki o‘z joniga qasd qilishga moyilligi bo‘lgan xotin-qizlarga anonim tarzda shoshilinch tibbiy, psixologik, ijtimoiy, pedagogik, huquqiy va boshqa yordam ko‘rsatish;
- og‘ir ijtimoiy ahvolda qolgan, shu jumladan oilaviy muammolar va turmushida zo‘rlik ishlatilishiga duch kelgan xotin-qizlar huquqlarining kafolatlarini ta’minlashga ko‘maklashish;
- davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining xotin-qizlarning o‘z joniga qasd va suiqasd qilish holatlarini o‘rganish, bunday holatlarning oldini olish, shuningdek, o‘z joniga suiqasd qilgan xotin-qizlarni normal hayotga qaytarish bo‘yicha faoliyatiga yaqindan ko‘maklashish;
- «Ayollar daftari»ga kiritilgan psixologik va huquqiy maslahatga muhtoj xotin-qizlarni (tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan, ijtimoiy muammolari mavjud xotin-qizlar) har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularni «Ayollar daftari»dan chiqarish choralarini ko‘rish va boshqalar.

Markazga quyidagilar joylashtriliadi:

- zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlar va ularning voyaga etmagan farzandlari;
- o‘z joniga suiqasd qilgan yoki o‘z joniga qasd qilishga moyilligi bo‘lgan xotin-qizlar.

Xalqaro tajribada BMTning CEDAW Konvensiyasi, “Bolalar huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiya, Istanbul Konvensiyasi kabi hujjatlar zo‘ravonlikka qarshi kurashning universal standartlarini belgilab beradi. Ko‘plab Yevropa davlatlarida restraining order, shelter tizimlari, zo‘ravon shaxslarni majburiy reabilitatsiyaga jalb qilish, ijtimoiy xizmatlarning yagona markazlashgan tizimi samarali natija bermoqda.

Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya yoki CEDAW 1979-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan xalqaro konvensiya bo‘lib, undagi ishtirokchi davlatlar ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga qarshi kurashish

majburiyatini o‘z zimmasiga oladi. Xotin-qizlar huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro qonun loyihasi 1981-yil 3-sentyabrda tuzilgan va 189 davlat tomonidan ratifikatsiya qilingan.

Ushbu konvensiya Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlari bo‘yicha sakkizta asosiy konvensiyalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, inson huquqlari nafaqat erkak jinsiga, balki ayolga ham tegishli ekanligini ham ta’kidlanadi . „Xalqaro ayollar huquqlari deklaratsiyasi“ deb nomlanuvchi ushbu reglament erkaklar va ayollar o‘rtasidagi tenglik amalda ham, qonun oldida ham ta’minlanishi lozimligini ta’kidlab keladi. Ishtirokchi davlatlar ayollarga nisbatan kamsitishning barcha turlari va shakllarini aniqlash, ularga qarshi chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish, jabrlangan shaxslarga yordam berish va zo‘ravonlik harakatlarini amalga oshirgan aybdor shaxslarni jazolash majburiyatini oladi.

AQShda Violence Against Women Act (VAWA) qonuni oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurashda huquqni muhofaza qilish organlari, sudlar, tibbiy xizmatlar va ijtimoiy xizmatlarning integratsiyalashgan yondashuvini shakllantirgan. Janubiy Koreya, Yaponiya va boshqa Osiyo davlatlarida kiberzo‘ravonlikka qarshi qat’iy qonunlar, bolalar uchun himoya markazlari va davlat tomonidan bepul huquqiy yordam tizimi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan.

Milliy va xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston amaldagi qonunchilik bazasini xalqaro standartlarga mos ravishda kengaytirgan bo‘lsa-da, amaliy tizimni yanada mustahkamlash, xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, zo‘ravonlik haqida xabar berish mexanizmlarini soddalashtirish va ijtimoiy ongda mavjud stereotiplarni kamaytirishga ehtiyoj mavjud. Xalqaro amaliyotdan o‘rganilgan tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish, ayniqsa, boshpana tizimlarini rivojlantirish, zo‘ravon shaxslarni reabilitatsiyaga jalb qilish va qurbonlar bilan ishlashda multidissiplinar yondashuvni kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, zo‘ravonlik qurbonlarini huquqiy himoya qilish bo‘yicha milliy va xalqaro tajribalar integratsiyasi himoya tizimining yanada samarali va barqaror bo‘lishini ta’minlaydi. Mazkur yo‘nalishda qonunchilikni takomillashtirish, amaliy mexanizmlarni kuchaytirish hamda ijtimoiy ongni o‘zgartirish orqali zo‘ravonlikka qarshi kurashning yanada yuqori samaradorligiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.06.2023 yildagi PF-82-son “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори, 19.05.2021 йилдаги ПҚ-5116-сон
3. “United Nations Treaty Collection”. United Nations.
4. “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller”. ÜHF Mecmuası, Cilt 62, Sayı 1-2, Yıl 2004.
5. “OHCHR | Membership”. ohchr.org.

AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI

Xolmatov G‘ayratjon Muxtoraliyevich
Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi, Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Abdujabborova Ruxshona Sadriddin qizi
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari tahlil qilinadi. Maqolada turli mamlakatlarning ijtimoiy himoya tizimlari, ularning samaradorligi va amaliyotdagi o‘zaro tajriba almashish imkoniyatlari o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada global hamkorlikning aholini ijtimoiy himoya qilishdagi roli, ijtimoiy siyosatni modernizatsiya qilish yo‘llari va zamonaviy ijtimoiy himoya mexanizmlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, xalqaro tajriba, hamkorlik, ijtimoiy siyosat, zamonaviy mexanizmlar, aholi farovonligi, global hamkorlik.

Aholini ijtimoiy himoya qilish jamiyatning barqaror rivojlanishi va fuqarolarning hayot sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro tajriba ko‘rsatadiki, samarali ijtimoiy himoya tizimlari nafaqat moddiy yordamni, balki sog‘liqni saqlash, ta’lim, nafaqa va kasbga yo‘naltirilgan xizmatlarni ham qamrab oladi. Zamonaviy global sharoitda mamlakatlar o‘rtasida hamkorlik orqali ijtimoiy himoya tizimlarini takomillashtirish imkoniyatlari ortib bormoqda. Bu esa o‘z navbatida, aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va ijtimoiy xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi [1].

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ilg‘or mamlakatlar – Shvetsiya, Germaniya, Kanada va Yaponiya kabi davlatlar ijtimoiy himoyani keng qamrovli tizimlar orqali amalga oshiradi. Ushbu tizimlar nafaqat moliyaviy yordamni, balki ijtimoiy xizmatlar, sog‘liqni saqlash, ta’lim va mehnat bozoriga integratsiyani ham qamrab oladi. Boshqa mamlakatlar uchun bu tajriba o‘rnak bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Xalqaro hamkorlik esa ijtimoiy siyosatni modernizatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega: bilim almashish, texnologik yechimlar, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va konsultativ yordam orqali samaradorlik oshiriladi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro tajribani lokal sharoitga moslashtirish va ijtimoiy himoya tizimlarini raqamlashtirish orqali aholi farovonligini yaxshilash mumkin. Zamonaviy mexanizmlar, jumladan, elektron nafaqalar tizimi, ijtimoiy xizmatlar platformalari va onlayn monitoring tizimlari, xalqaro tajriba asosida joriy qilinmoqda [2].

Xalqaro tajribani tahlil qilganda, rivojlangan mamlakatlar ijtimoiy himoya tizimlarida universal yondashuvni qo‘llaydi, ya’ni barcha fuqarolar uchun asosiy nafaqa va xizmatlar kafolatlanadi. Masalan, Shvetsiyada har bir fuqaro pensiya, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish huquqiga ega, bu esa ijtimoiy tenglikni ta’minlaydi. Germaniyada esa ijtimoiy sug‘urta tizimi ishlaydi, bunda ishchilar va ish beruvchilar tomonidan to‘lanadigan badallar mehnatga asoslangan himoyani kafolatlaydi. Kanada va Yaponiya kabi davlatlar esa ijtimoiy himoyani keng qamrovli va moslashuvchan shaklda amalga oshiradi, nafaqa tizimlari malaka, ehtiyoj va oilaviy holatga qarab moslashtiriladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun xalqaro tajriba hamkorlikning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Jumladan, xalqaro moliyaviy institutlar (Jahon banki, Xalqaro Valyuta Fondi) tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, texnologik yordam va konsalting xizmatlari taklif etiladi. Bu yordam nafaqat moddiy jihatdan, balki tizimlarni raqamlashtirish va monitoring qilishda ham qo‘llaniladi. Masalan, elektron nafaqa kartalari va onlayn platformalar yordamida aholi uchun xizmatlar tez va samarali yetkaziladi, bu esa korrupsiya va resurslarni noto‘g‘ri taqsimlash xavfini kamaytiradi.

Shuningdek, xalqaro hamkorlik orqali ijtimoiy siyosatni modernizatsiya qilish va eng yaxshi amaliyotlarni lokal sharoitga

moslashtirish mumkin. Misol uchun, Skandinaviya mamlakatlarida qo‘llaniladigan ijtimoiy xizmatlarni boshqarish tizimi Markaziy Osiyo davlatlarida tajriba sifatida sinovdan o‘tkazilishi mumkin. Shu bilan birga, global hamkorlik orqali davlatlar o‘zaro tajriba almashadi, normativ-huquqiy bazalarni kuchaytiradi va aholining ehtiyojlariga mos xizmatlarni shakllantiradi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi faqat moliyaviy resurslar bilan cheklanmaydi. Eng muhim omillar qatoriga institutsional barqarorlik, shaffoflik, xizmat ko‘rsatish sifati va aholining tizimdan xabardorligi kiradi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajriba va hamkorlikni qo‘llash nafaqat tizim samaradorligini oshiradi, balki aholi farovonligini uzluksiz ta’minlashga yordam beradi [3].

Bundan tashqari, ijtimoiy himoya sohasidagi xalqaro hamkorlik istiqbollari barqaror rivojlanish maqsadlariga ham bog‘liq. BMTning 2030 yilgacha bo‘lgan Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida barcha davlatlar aholining ijtimoiy xavfsizligini mustahkamlash va farovonligini oshirishga intiladi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro tajriba va hamkorlikni amaliyotga joriy qilish mamlakatlarning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro tajribani o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimlari samaradorligini oshirishda texnologik yechimlar va raqamlashtirishning ahamiyati ortib bormoqda. Masalan, Hindistonda “Aadhaar” identifikatsiya tizimi orqali aholining nafaqa olishi va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishi markazlashtirilgan va elektron shaklda nazorat qilinadi. Bu tizim nafaqat shaffoflikni ta’minlaydi, balki resurslarni samarali taqsimlashga ham yordam beradi. Shu bilan birga, Janubiy Koreya va Singapur kabi mamlakatlarda ijtimoiy xizmatlar platformalari orqali fuqaro o‘z ehtiyojiga mos xizmatlarni onlayn tarzda tanlay oladi, bu esa tizim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [4].

Xalqaro hamkorlik istiqbollari, shuningdek, malakali kadrlarni tayyorlash va tajriba almashishni ham o‘z ichiga oladi. Yevropa davlatlari rivojlanayotgan mamlakatlarga o‘qituvchilar va ijtimoiy xizmat mutaxassislarini tayyorlash, seminar va treninglar tashkil etish orqali yordam beradi. Shu tarzda, nafaqat moliyaviy, balki inson kapitali rivoji ham ta’minlanadi, bu esa ijtimoiy himoya tizimlarining uzoq muddatli barqarorligini kafolatlaydi. Bundan tashqari, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimlari samaradorligi

fuqarolarni faol jalb qilish bilan ham bog‘liq. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida aholining tizimdan xabardorligi yuqori bo‘lib, ular o‘z shikoyatlari va takliflarini tizimga kiritish imkoniyatiga ega. Shu orqali, nafaqat davlat nazorati oshadi, balki fuqarolarning tizimga ishonchi ham kuchayadi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro hamkorlik nafaqat texnologik va moliyaviy yordamni, balki fuqarolarni jalb qilish va ijtimoiy mas’uliyatni oshirish imkoniyatini beradi [5].

Shu bilan birga, aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba barqaror moliyaviy mexanizmlarni joriy qilishni ham talab qiladi. Ko‘plab rivojlangan mamlakatlar sug‘urta tizimlari, pensiya jamg‘armalari va ijtimoiy fondlar orqali tizimni moliyaviy jihatdan mustahkamlaydi. Bu esa krizis yoki pandemiya kabi favqulodda vaziyatlarda ham aholining xavfsizligini ta’minlashga imkon beradi.

Shu tarzda, xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari nafaqat ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirish, balki aholi farovonligini barqaror ta’minlash, texnologik yangiliklarni joriy qilish, kadrlarni tayyorlash va fuqarolarni faol jalb qilish kabi bir nechta muhim yo‘nalishlarni qamrab oladi. Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimlarini samarali rivojlantirishda innovatsion moliyaviy mexanizmlar muhim ahamiyatga ega. Masalan, Italiya va Frantsiyada fuqarolarning ijtimoiy himoyasi uchun yaratilgan investitsion fondlar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan pensiya jamg‘armalari uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlaydi. Shu bilan birga, Germaniya va Shvetsiyada faol mehnat bozorini rag‘batlantiruvchi ijtimoiy xizmatlar mavjud bo‘lib, ular nafaqa oluvchi shaxslarni ishga qayta integratsiyalash va kasbiy malakasini oshirishga yo‘naltirilgan.

Global miqyosda hamkorlikning istiqbollari ham muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, BMT, Jahon banki va Yevropa Ittifoqi, rivojlanayotgan mamlakatlarga texnik yordam, maslahat xizmatlari va moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni taqdim etadi. Bu esa o‘z navbatida mahalliy ijtimoiy himoya tizimlarini modernizatsiya qilish va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish imkoniyatini beradi. Masalan, elektron nafaqa tizimlari, onlayn ariza topshirish platformalari va mobil ilovalar yordamida aholi nafaqa va ijtimoiy xizmatlardan tez va shaffof foydalanishi mumkin.

Bundan tashqari, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimlari samaradorligini oshirish uchun fuqarolarning faol

ishtiroki va xabardorligi muhimdir. Skandinaviya mamlakatlarida aholining tizimdan foydalanish imkoniyati va shikoyat yoki taklif berish mexanizmlari yuqori darajada bo‘lib, bu tizimga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi va davlat xizmatlarining shaffofligini oshiradi.

Shu bilan birga, xalqaro hamkorlik orqali mamlakatlar ixtisoslashtirilgan treninglar va kadrlarni tayyorlash dasturlarini amalga oshiradi. Bu nafaqat moliyaviy resurslar, balki inson kapitalini rivojlantirish orqali tizimning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi [6].

Natijada, xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari ijtimoiy himoya tizimini samarali, barqaror va innovatsion qilishga yordam beradi. Zamonaviy mexanizmlar va ilg‘or yondashuvlarni joriy qilish orqali aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash va davlat xizmatlarini samarali boshqarish mumkin. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimlari nafaqat nafaqa va moddiy yordam bilan cheklanmaydi, balki fuqarolarning ijtimoiy barqarorligini oshirish va farovonlikni ta’minlashga qaratilgan kompleks xizmatlarni o‘z ichiga oladi. Masalan, Shvetsiya va Norvegiya kabi Skandinaviya mamlakatlarida ijtimoiy himoya tizimlari nafaqat moliyaviy yordamni, balki sog‘liqni saqlash, ta’lim, bolalarni himoya qilish va kasbiy qayta tayyorlash xizmatlarini ham qamrab oladi. Bu tizimlar aholining ehtiyojlariga moslashgan va fuqarolarni jamiyatning faol a’zolari sifatida qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan.

Xalqaro hamkorlik istiqbollari doirasida, rivojlanayotgan mamlakatlar ilg‘or davlatlar tajribasini mahalliy sharoitga moslashtirish orqali o‘z ijtimoiy himoya tizimlarini takomillashtirishi mumkin. Misol uchun, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlarda qo‘llaniladigan elektron nafaqa tizimlari va onlayn platformalar O‘zbekistonda ham joriy qilinishi mumkin. Bu tizimlar yordamida nafaqa oluvchi shaxslar xizmatlardan tez, shaffof va qulay foydalanishi mumkin, korrupsiya va resurslarni noto‘g‘ri taqsimlash xavfi esa sezilarli darajada kamayadi.

Xalqaro tajriba ko‘rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimlari nafaqat moddiy yordam berish bilan cheklanmaydi, balki aholi farovonligini ta’minlashga qaratilgan kompleks xizmatlar tizimidir. Ilg‘or davlatlar – Shvetsiya, Norvegiya va Kanada – aholiga nafaqat pensiya, nafaqa va moliyaviy yordam, balki sog‘liqni saqlash, ta’lim va kasbiy qayta

tayyorlash xizmatlarini ham taqdim etadi. Bu tizimlar fuqarolarning jamiyatdagi faol ishtirokini rag‘batlantiradi va ijtimoiy tenglikni mustahkamlaydi.

Xalqaro hamkorlik esa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun eng yaxshi amaliyotlarni o‘rganish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish imkonini beradi. Masalan, Janubiy Koreya va Singapurdagi elektron nafaqa va onlayn xizmatlar tizimlari orqali nafaqa oluvchi shaxslar xizmatlardan tez, shaffof va qulay foydalanadi. Shu kabi tajribalarni O‘zbekistonda ham joriy qilish ijtimoiy himoya tizimini samarali va barqaror qiladi [7].

Shuningdek, xalqaro hamkorlik malakali kadrlarni tayyorlash va treninglar tashkil qilish orqali tizimning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi. Fuqarolarni tizimdan xabardor qilish va ularni faol jalb qilish esa ijtimoiy himoya xizmatlarining sifatini oshiradi, korrupsiyaning oldini oladi va aholining tizimga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi.

Global miqyosda hamkorlik barqaror moliyaviy mexanizmlarni joriy qilish imkoniyatini ham beradi. Masalan, Italiya va Frantsiyada ishlatiladigan investitsion fondlar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan pensiya jamg‘armalari ijtimoiy himoya tizimining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, aholining kasbiy malakasini oshirish va ishga qayta integratsiyalashga qaratilgan dasturlar ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu tarzda, xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari aholini ijtimoiy himoya qilishning samaradorligini oshirish, texnologik yangiliklarni joriy etish, malakali kadrlarni tayyorlash va fuqarolarni faol jalb qilish imkonini beradi. Bu esa o‘z navbatida ijtimoiy barqarorlik, aholi farovonligi va davlat xizmatlarining shaffofligini ta’minlaydi.

Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari ahamiyatli va istiqbolli yo‘nalishdir. Ilg‘or mamlakatlar tajribasi, zamonaviy texnologiyalar va xalqaro hamkorlik mexanizmlari ijtimoiy himoya tizimlarini samarali va barqaror qilishga yordam beradi. Shu bilan birga, lokal sharoitga moslashtirilgan strategiyalar ishlab chiqish, raqamli yechimlar joriy etish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish orqali aholi farovonligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish istiqbollari. Toshkent: “Ijtimoiy rivojlanish” nashriyoti, 2019, sah. 15-45.
2. Toshpo‘latov, A. Ijtimoiy siyosat va aholini qo‘llab-quvvatlash. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2018, sah. 60-90.
3. Qodirov, B. Ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligi. Toshkent: “Fan va Taraqqiyot” nashriyoti, 2020, sah. 25-55.
4. Karimov, I. Ijtimoiy himoyani rivojlantirishda xalqaro hamkorlik. Toshkent: “Iqtisodiyot va Jamiyat” nashriyoti, 2017, sah. 40-70.
5. Yo‘ldoshev, F. Barqaror ijtimoiy himoya tizimlari: nazariya va amaliyot. Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2021, sah. 30-65.
6. Rasulova, M. Ijtimoiy siyosat va raqamli texnologiyalar. Toshkent: “Axborot va Jamiyat” nashriyoti, 2020, sah. 50-85.
7. Axmedova, N. O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoyani modernizatsiya qilish. Toshkent: “Ijtimoiy fanlar” nashriyoti, 2019, sah. 35-60.

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGI TASHKIL ETILISHI VA JAMIYAT OLDIDAGI VAZIFALARI

Abdusalomov Muhriddin Shokirjon o‘g‘li
Namangan davlat pedogogika instituti o’qituvchisi

Annotatsiya: Ijtimoiy himoya milliy agentligining jamiyat hayotidagi roli, ijtimoiy xizmatlarni transformation qilishdagi ahamiyati va "Inson" markazlari orqali ko‘rsatilayotgan yordam tizimi tahlili Agentlik faoliyatining asosiy yo‘nalishlari, ijtimoiy xizmatlar tizimini takomillashtirishdagi ahamiyati hamda aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashdagi mexanizmlar ilmiy-uslubiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy himoya, milliy agentlik, aholi farovonligi, ijtimoiy siyosat

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil 1-iyundagi farmoni bilan Prezident huzurida Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Uning Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri boshqarmalari hamda tuman (shahar)larda “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari tashkil etildi. Agentlik aholini ijtimoiy himoya qilish va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish bo‘yicha vakolatli davlat

organi hisoblanadi. U o‘z faoliyatini boshqa davlat organlari va tashkilotlari, ularning mansabdor shaxslaridan mustaqil ravishda amalga oshiradi.

Bugungi kunda ijtimoiy himoya shunchaki nafaqa to‘lash emas, balki inson kapitalini rivojlantirishning strategik vositasiga aylandi. Mening fikrimcha, Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi mamlakatda "ijtimoiylashgan davlat" modelidan "faol ijtimoiy himoya" modeliga o‘tishning poydevori bo‘ldi. Avvalgi tizimda xizmatlarning tarqoqligi ijtimoiy adolat tamoyilining to‘liq ishlashiga to‘sqinlik qilgan bo‘lsa, bugungi kunda agentlik inson qadrini uning moddiy va ma’naviy ehtiyojlari bilan bog‘lovchi asosiy ko‘prik vazifasini o‘tamoqda. Shaxsiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, agentlik faoliyatidagi eng katta burilish bu muammoga "shaxsning ehtiyoji" nuqtai nazaridan yondashishdir. Bu tizim jamiyatdagi ijtimoiy xavf-xatarlarni barvaqt aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Mazkur maqolada agentlikning nafaqat davlat boshqaruv organi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi "himoya qalqoni" sifatidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, agentlikning raqamlashtirilgan tizimi ijtimoiy adolatni ta’minlashda "inson omili" va byurokratiyani keskin kamaytirdi, deb hisoblayman. Bu esa yordamga haqiqiy muhtoj qatlamning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Mazkur maqolada agentlikning nafaqat davlat boshqaruv organi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi "himoya qalqoni" sifatidagi roli va uning funksional ahamiyati tahlil qilinadi

Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, agentlikning rasmiy hisobotlari va "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari faoliyati statistik ma’lumotlari qiyosiy tahlil qilindi. Tizimning manzillilik darajasi sifat ko‘rsatkichlari asosida o‘rganildi. Mening metodologik yondashuvimda "ijtimoiy diagnostika" tushunchasi markaziy o‘rin tutadi. Men agentlik faoliyatini o‘rganishda shunchaki statistikaga tayanmasdan, "Inson" markazlarida joriy etilgan keys-menejment (case management) tizimining samaradorligini tahlil qildim. Shaxsiy fikrimcha, bu usul jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni "umumiy" emas, balki "individual" tartibda hal qilish imkonini beradi. Ya'ni, har bir muhtoj shaxsga alohida loyiha sifatida qarash tadqiqotimning asosiy tahliliy nuqtasidir.

Shuningdek, ijtimoiy xizmatlarning raqamlashtirilishi va "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi orqali olinayotgan ma'lumotlar bazasi tadqiqotning ishonchliligini ta'minlovchi ob'ektiv mezon sifatida olindi. Men ushbu jarayonlarni kuzatar ekanman, raqamli monitoring tizimi korrupsiya va inson omilini kamaytirishda qanchalik muhim rol o‘ynashini alohida metodik xulosa sifatida kiritdim. Bu yondashuv ijtimoiy himoyaning manzilliligini ilmiy jihatdan isbotlashga xizmat qiladi.

Farmonda davlat tomonidan aholini manzilli himoya qilishning asosiy yo‘nalishlari belgilab berilgan:

- kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy himoya tizimini joriy qilish;
- ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi va manzilliligini oshirish orqali aholining ko‘makka muhtoj qatlami ijtimoiylashuvini ta’minlash;
- ijtimoiy himoyani mahalla darajasigacha tashkil etish, og‘ir hayotiy ahvolga tushib qolgan aholiga individual yondashuvga muvofiq ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish;
- aholining ijtimoiy sug‘urta mexanizmlari bilan qamrab olinishini kengaytirish;
- xavf guruhlariga tushib qolgan oilalarni aniqlash va kompleks ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish orqali ularning og‘ir ijtimoiy ahvolga tushib qolishining oldini olish;
- nogironligi bo‘lgan shaxslarning hayot kechirishi uchun qulay muhit yaratish.

Ijtimoiy himoya agentligi tarkibiga quyidagi tuzilmalar o‘tkaziladi:

15-iyundan — Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi tizimidan:

- Tibbiy-ijtimoiy ekspertiza inspeksiyasi va uning hududiy bo‘linmalari;
- Nogironligi bo‘lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va protezlash milliy markazi hamda uning hududiy markazlari;
- Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish respublika markazi hamda uning hududiy bo‘limlari;
- Odam savdosi jabrdiydalariga yordam berish bo‘yicha respublika reabilitatsiya markazi;

- keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun “Muruvvat” va “Saxovat” internat-uylari;
- Urush va mehnat faxriylari uchun respublika pansionati;
- keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, urush va mehnat faxriylari uchun sanatoriylar.

“Inson” ijtimoiy xodimlar guruhlari:Mahalla darajasida ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishni tashkil etish maqsadida 1-iyuldan boshlab tuman (shaharlar)dagi “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarida ijtimoiy soha xodimlari guruhlari tashkil etiladi. Ularning asosiy vazifalari:

- har bir xonadon ahvolini o‘rganib, oilalardagi haqiqiy holatni hamda ularning ijtimoiy xizmatlar va yordamga bo‘lgan ehtiyojini aniqlash;
- oilalarning iqtisodiy-ijtimoiy holati va ehtiyojlarini o‘rganish natijasida ularning ijtimoiy pasportlarini shakllantirish;
- ehtiyojmand aholi bilan, shu jumladan, keys-menejment usulini qo‘llagan holda samarali ish tashkil qilish, ulardan ijtimoiy xizmatlar va yordam olish bo‘yicha buyurtmalar qabul qilish, zaruratga qarab buyurtmalarni mas’ul vazirlik va idoralarga yuborish;
- og‘ir ahvolga tushib qolgan va og‘ir ahvolga tushib qolish xavfi yuqori bo‘lgan oilalarni muntazam ravishda monitoring qilib borish, ular uchun ijtimoiy xizmat va yordamlarni tashkil etish.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida aholini ijtimoiy himoya qilish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilandi. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish, nogironligi bo‘lgan shaxslar va keksalar uchun munosib turmush sharoitini yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Ushbu tuzilma ijtimoiy himoya sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi vakolatli organ hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi mamlakatda ijtimoiy siyosatni yangi bosqichga olib chiqdi. Agentlik nafaqat ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, balki har bir fuqaroning munosib hayot kechirishi uchun zarur sharoit yaratishga qaratilgan tizimli islohotlarni amalga oshirmoqda.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi mamlakatda ijtimoiy siyosatni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi. Eng muhimi, ijtimoiy himoya tizimi markazlashgan, shaffof va manzilli

mexanizm asosida ishlay boshladi. Bu esa davlat tomonidan ajratilayotgan mablag‘larning aniq ehtiyojmand qatlamlarga yetib borishini ta’minlash imkonini bermoqda.

Agentlik faoliyati natijasida:

- ehtiyojmand oilalarni aniqlash tizimi takomillashdi;
- “ijtimoiy reyestr” orqali yordam tayinlash jarayonlari soddalashtirildi;
- inson omili va byurokratik to‘siqlar kamaytirildi;
- ijtimoiy xizmatlar ko‘lami kengaydi va sifati oshdi.

Shuningdek, agentlik nafaqat moddiy yordam ko‘rsatish, balki aholining ijtimoiy faolligini oshirish, ularni kasb-hunar va tadbirkorlikka yo‘naltirish orqali mustaqil daromad topish imkoniyatlarini kengaytirishga ham xizmat qilmoqda. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlashda muhim omil bo‘ladi. Ijtimoiy himoya tizimining kuchayishi jamiyatda o‘zaro mehr-oqibat, birdamlik va adolat tamoyillarini mustahkamlaydi. Chunki har bir fuqaro davlat himoyasida ekanini his qilsa, u jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo‘shishga intiladi. Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati inson qadrini ulug‘lash, aholi farovonligini oshirish va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo‘lidagi muhim qadamdir. Kelgusida mazkur tizimning yanada takomillashuvi O‘zbekistonning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF-82-sonli "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi Farmoni.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi rasmiy sayti - ihma.uz.

3.UNICEF Uzbekistan. "Social Protection System in Uzbekistan: Evaluation and Recommendations". 2024.

4.Lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

OILA VA BOLALAR BILAN ISHLASHDA IJTIMOIY ISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ismoilova Nozimaxon
Namangan davlat pedagogika instituti ijtimoiy ish yo’nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov Muhriddin.

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ishning zamonaviy usullari, ijtimoiy xodimning roli va oilalarni inqirozli holatdan olib chiqish mexanizmlari tahlil qilinadi. Muallif ijtimoiy himoya tizimini mahalla darajasida tashkil etishning ahamiyatiga alohida to‘xtaladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, oila, bolalar huquqlari, inson qadri, psixologik qo‘llab-quvvatlash, keys-menejment.

Oila — jamiyatning asosi, bolalar esa uning kelajagidir. Mening shaxsiy qarashimga ko‘ra, oila va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ish shunchaki moddiy yordam ko‘rsatish emas, balki oiladagi sog‘lom muhitni tiklash va bolaning xavfsiz rivojlanishi uchun sharoit yaratishdir. Bugungi kunda ijtimoiy xodim oila va davlat o‘rtasidagi eng asosiy bog‘lovchi ko‘prikka aylandi. Shaxsan men shunga ishonamanki, bolalar bilan ishlashda "xavfsiz va baxtli bolalik" tamoyili har qanday byurokratik jarayondan ustun turishi lozim. Oila — bu shunchaki jamiyatning kichik bo‘g‘ini emas, balki insonning butun hayoti davomida shakllanadigan ma’naviy qal’asidir. Mening shaxsiy qarashimga ko‘ra, oila va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ish faqatgina moddiy yordam yoki nafaqa tayinlash bilan cheklanib qolmasligi kerak. Haqiqiy yordam — bu inqirozga uchragan oilaning ichki muhitini sog‘lomlashtirish va bolaning ruhiy xotirjamligini tiklashdir. Shaxsan men shunga ishonamanki, har bir bolaning taqdiri bevosita u o‘sayotgan oiladagi ijtimoiy xizmatning sifatiga bog‘liq. Ijtimoiy xodim oilaga "begona" emas, balki qiyin damda yelka beruvchi, yo‘l ko‘rsatuvchi yaqin do‘st sifatida kirib borishi lozim. Mening nazarimda, bolalar bilan ishlashda eng muhim qoida — ularni muammolardan asrash emas, balki ularning huquqlari poymol qilinmaydigan xavfsiz muhitni barpo etishdir. Ushbu maqolada aynan mana shu insoniy yondashuvlar va oilalarni sog‘lom hayotga qaytarishning amaliy usullarini tahlil qilamiz.

Tadqiqot davomida men qiyosiy mantiqiy xulosa chiqarish metodlaridan foydalandim. Shaxsiy yondashuvim shundan iboratki,

men oilalar bilan ishlashning "mahallabay" tizimini va ijtimoiy xodimlarning uyma-uy yurish metodikasini tahlil qildim. Tadqiqotda faqat rasmiy hujjatlar emas, balki ijtimoiy xodimlar va oilalar o‘rtasidagi muloqot samaradorligi ham tahlil obyekti sifatida olindi. Mening nazarimda, eng yaxshi metod — bu har bir oilaning ichki holatiga individual yondashish (keys-menejment) usulidir. Ushbu tadqiqotni shakllantirishda men asosan sifatli kuzatuv va mantiqiy tahlil uslublaridan foydalandim. Mening shaxsiy yondashuvimga ko‘ra, oila va bola bilan bog‘liq nozik masalalarni faqat quruq raqamlar yoki jadval ko‘rinishidagi hisobotlar orqali to‘liq anglab bo‘lmaydi. Shu sababli, maqolada ijtimoiy xodimlarning oilalar bilan bevosita muloqot qilish jarayonlarini va har bir vaziyatga alohida yondashish (keys-menejment) metodikasini tahlil qilishga harakat qildim. Shaxsiy fikrimcha, metodologiya faqat nazariyaga tayanmasdan, hayotiy voqelikni ham aks ettirishi lozim. Shuning uchun men oilalardagi ijtimoiy muhitni o‘rganishda xalqaro standartlarni milliy qadriyatlarimiz bilan qiyoslab ko‘rdim. Tadqiqot davomida ijtimoiy xizmatlarning "mahallabay" tizimda qanday ishlashini kuzatib, mantiqiy xulosalar chiqardim. Mening nazarimda, eng samarali metod — bu oilaning ichki ziddiyatlarini o‘rganish va bolaning manfaatlarini har qanday holatda birinchi o‘ringa qo‘yishdir. Barcha tahlillar ijtimoiy ishning insonparvarlik tamoyillari asosida, subyektiv va xolis yondashuvlar uyg‘unligida olib borildi.

O‘rganishlar natijasida aniqlandiki, ijtimoiy xodimlarning oilalarga bevosita kirib borishi natijasida inqirozli holatdagi oilalarni erta aniqlash darajasi oshgan. Mening kuzatishlarimga ko‘ra, ijtimoiy xizmatlar mahalla darajasiga tushirilishi natijasida bolalarning ta’limdan uzilib qolishi va oilaviy nizolarning og‘ir oqibatlari kamaymoqda. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, oilalarga nafaqat pul berish, balki ularga psixologik va huquqiy yordam ko‘rsatish oila mustahkamligini ta’minlashda 70% ko‘proq samara bermoqda. O‘tkazilgan tahlillar va oilalar bilan olib borilgan muloqotlar natijasida shunga amin bo‘ldimki, ijtimoiy xizmatlarning mahalla darajasiga tushirilishi inqirozli holatlarning oldini olishda eng katta natijani bermoqda. Mening kuzatishlarimga ko‘ra, ijtimoiy xodim oilaga shunchaki yordam beruvchi emas, balki uning ichki imkoniyatlarini uyg‘otuvchi kuch sifatida namoyon bo‘lmoqda. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy xodimlarning uyma-uy yurib, muammolarni

bevosita o‘rganishi ota-onalarning o‘z farzandlari ta’limi va tarbiyasiga bo‘lgan mas’uliyatini sezilarli darajada oshirgan. Shaxsiy xulosam shuki, bolalar bilan ishlashda eng yaxshi natija — bu ularni oila muhitidan ajratmasdan, mavjud muammolarni oilaning o‘zida hal qilishdir. Tadqiqotim davomida shuni angladimki, raqamli platformalar orqali yordam ko‘rsatish tezlashgan bo‘lsa-da, insoniy muloqot va ijtimoiy xodimning daldasi oiladagi ruhiy muvozanatni tiklashda asosiy omil bo‘lib qolmoqda. Mening nazarimda, erishilgan eng katta yutuq — bu muammoli oilalarning jamiyatdan ajralib qolmayotgani va bolalarning o‘z huquqlarini his qila boshlaganidir.

Natijalarni muhokama qilar ekanman, oila va bolalar bilan ishlashda kadrlar tayyorlash masalasiga e’tibor qaratishimiz kerak deb hisoblayman. Shaxsiy fikrimcha, ijtimoiy xodim har bir oilaning "sirtdoshi" va ishonchli vakiliga aylanishi shart. Bizda hali ham ba’zi oilalarda ijtimoiy xodimni "tekshiruvchi" sifatida ko‘rish stereotipi mavjud. Mening nazarimda, jamiyatda ijtimoiy ish xodimining nufuzini oshirish va ularni yuqori darajadagi psixologik bilimlar bilan qurollantirish muhimdir. Shuningdek, raqamlashtirish tizimi oila muammolarini tezkor hal etishda asosiy vosita bo‘lishi lozim. Olingan natijalar asosida oila va bolalar bilan ishlashdagi mavjud yondashuvlarni muhokama qilar ekanman, bir jihatga alohida urg‘u berishni istardim. Mening shaxsiy fikrimcha, ijtimoiy ish tizimida hali ham "bolani oiladan ajratib olish" eng oson yechimdek ko‘rinadigan holatlar uchrab turadi. Biroq, men muhokama qilayotganimdek, eng samarali yo‘l — bu oilani saqlab qolish uchun barcha choralarni ko‘rishdir. Bolaning o‘z oilasida qolishi uning kelajagi uchun har qanday davlat muassasasidan afzalroqdir. Yana bir muhim masala bu ijtimoiy xodimlarning professional tayyorgarligi. Mening nazarimda, oila bilan ishlaydigan xodimlar nafaqat huquqiy bilimlarga, balki chuqur psixologik ko‘nikmalarga ham ega bo‘lishlari shart. Ularning harakati oilaning taqdirini hal qiladi. Shuning uchun ularning malakasini doimiy oshirib borish va ish yuklamasini me’yorlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Men ishonamanki, oiladagi muammolar bilan ishlashda faqat ijtimoiy xodimning o‘zi yetarli emas, balki butun mahalla va jamoatchilikning ishtiroki zarur. Muhokama xulosasi shuki, tizimli islohotlar bilan birga har birimizning shaxsiy mas’uliyatimiz ham juda muhimdir. Oilalarni inqirozdan olib chiqishda insoniy omil va mehr-shafqat har qanday qonun yoki ko‘rsatmadan ustun turadi.

Oila va bolalar bilan ijtimoiy ish olib borish bu millatning genofondini asrab qolishdir. Xulosa qilib aytganda, davlatning ijtimoiy siyosati har bir oilaning eshigigacha kirib borishi, bolalarning huquqlari esa har qanday sharoitda himoya qilinishi shart. Mening ishonchim komilki, professional ijtimoiy xizmatlar orqali biz oilalardagi inqirozlarni kamaytirishga va sog‘lom jamiyat qurishga erishamiz. Oila va bolalar bilan ishlash bo‘yicha olib borilgan ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy ish nafaqat nazariy bilim, balki katta amaliy tajriba va insoniy fazilatlarni talab qiladigan murakkab jarayondir. Xulosa qilib aytganda, davlatning ijtimoiy siyosati har bir oilaning eshigigacha kirib borishi, bolalarning huquqlari esa har qanday sharoitda himoya qilinishi shart. Bizning asosiy maqsadimiz — moddiy yordam berish bilan cheklanib qolmasdan, oiladagi har bir a’zoning ruhiy salomatligini va farovonligini ta’minlashdir. Mening shaxsiy ishonchim komilki, professional ijtimoiy xizmatlar orqali biz oilalardagi inqirozlarni kamaytirishga va har bir bolaning baxtli, xavfsiz muhitda o‘sishini kafolatlaydigan sog‘lom jamiyat qurishga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ijtimoiy xizmatlar va ijtimoiy yordam to‘g‘risida"gi Qonuni. [1]
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi nizomi. [2]
3. Sh. Ergasheva. "Ijtimoiy ish: Oila va bolalar bilan ishlash metodikasi". Toshkent, 2024. [3]
4. UNICEF. "Children in Alternative Care: A global review". [4]
5. "Mahallabay" ishlash tizimi: Amaliy qo‘llanma. Toshkent, 2025. [5]

AYOLLAR VA BOLALAR BILAN ISHLASHDA IJTIMOIY ISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA METODIK ASOSLARI

Tursunpo’latova Xadichabonu Namangan davlat pedagogika instituti ijtimoiy ish yo‘nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov Muhriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada ayollar va bolalarni ijtimoiy himoya qilishda ijtimoiy ishning o‘rni, ularga ko‘rsatilayotgan xizmatlarning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Muallif oiladagi

zo‘ravonlikning oldini olish va bolalar huquqlarini ta’minlashda ijtimoiy xodimning individual yondashuvini muhim omil sifatida baholaydi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, ayollar huquqlari, bolalar himoyasi, oilaviy inqiroz, reabilitatsiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Jamiyatning ma’naviy darajasi ayollar va bolalarga bo‘lgan munosabat bilan belgilanadi. Mening shaxsiy qarashimga ko‘ra, ayollar va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ish shunchaki kasb emas, balki jamiyatning eng nozik qatlamlarini asrab qolishga qaratilgan mas’uliyatli missiyadir. Bugungi globallashuv va ijtimoiy o‘zgarishlar davrida ayollarning huquqiy savodxonligini oshirish hamda bolalarni har qanday tazyiqdan himoya qilish davlatning strategik vazifasiga aylandi. Shaxsan men shunga ishonamanki, oiladagi sog‘lom muhit bu millatning kelajagidir, shuning uchun ham ijtimoiy xizmatlar eng birinchi navbatda aynan mana shu bo‘g‘inni sog‘lomlashtirishga qaratilishi lozim. Ayollar va bolalar har qanday jamiyatning nafaqat eng nozik qatlami, balki uning kelajagini belgilovchi asosiy ustunlaridir. Mening shaxsiy qarashimga ko‘ra, ushbu qatlam bilan ishlashda ijtimoiy ish shunchaki kasbiy faoliyat emas, balki jamiyatning ma’naviy sog‘lomligini asrashga qaratilgan eng mas’uliyatli missiyadir. Bugungi kunda ayollarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash va bolalarning beg‘ubor o‘sishini ta’minlash davlatning strategik ustuvor vazifasiga aylandi. Shaxsan men shunga ishonamanki, ijtimoiy himoya tizimi faqat muammo yuzaga kelganda yordam berish bilan cheklanmasligi, balki har bir oiladagi inqirozni oldindan ko‘ra bilishi lozim. Ayolning ruhiy xotirjamligi va bolaning xavfsizligi bir-biri bilan uzviy bog‘liq zanjirdir. Mening nazarimda, ijtimoiy xodim bu jarayonda oilaning "ishonchli vakili" sifatida harakat qilib, ularga huquqiy va ma’naviy kuch bera olishi kerak. Ushbu maqolada aynan mana shu insoniy yondashuvlar va ayollar hamda bolalarni ijtimoiy himoya qilishning amaliy metodlarini tahlil qilamiz.

Tadqiqot jarayonida men asosan keys-menejment (individual ish yuritish) va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalandim. Mening shaxsiy yondashuvimga ko‘ra, ayollar va bolalar muammolarini faqat quruq hisobotlar orqali o‘rganib bo‘lmaydi. Shu bois, maqolada ijtimoiy xodimlarning inqirozli vaziyatga tushgan oilalar bilan bevosita muloqot qilish metodikasi va ularni reabilitatsiya qilish bosqichlari tahlil qilindi. Mening nazarimda, eng samarali metod bu

oilaning ichki ziddiyatlarini psixologik tahlil qilish va bolaning manfaatlarini har qanday huquqiy yoki iqtisodiy jarayondan ustun qo‘yishdir. Barcha xulosalar real voqealar va xalqaro standartlarni milliy qadriyatlarimiz bilan solishtirish orqali shakllantirildi. Ushbu tadqiqotni shakllantirishda men asosan sifatli kuzatuv va keys-menejment (individual ish yuritish) metodlariga tayandim. Mening shaxsiy yondashuvimga ko‘ra, ayollar va bolalar bilan bog‘liq ijtimoiy muammolarni faqat quruq statistik hisobotlar yoki jadvallar orqali o‘rganib bo‘lmaydi. Shu sababli, maqolada ijtimoiy xodimlarning inqirozli vaziyatga tushgan oilalar bilan bevosita muloqot qilish usullari va ularni ijtimoiy reabilitatsiya qilish bosqichlarini mantiqiy tahlil qilishga harakat qildim. Shaxsiy fikrimcha, metodologiya faqat nazariyaga tayanmasdan, hayotiy voqelikni ham aks ettirishi lozim. Tadqiqot jarayonida men ayollarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik holatlarining oldini olishda qo‘llanilayotgan himoya orderlari va ijtimoiy xizmatlarning samaradorligini kuzatdim. Mening nazarimda, eng ishonchli metod — bu bolaning manfaatlarini har qanday huquqiy yoki iqtisodiy jarayondan ustun qo‘yish va oilaning ichki ziddiyatlarini psixologik tahlil qilishdir. Barcha xulosalar real islohotlar va xalqaro standartlarni milliy qadriyatlarimiz bilan qiyoslash orqali shakllantirildi.

O‘rganishlar natijasida aniqlanishicha, ayollar va bolalar uchun tashkil etilgan reabilitatsiya markazlari hamda "Inson" markazlarining faoliyati oilaviy nizolarni erta aniqlash darajasini sezilarli darajada oshirgan. Mening kuzatishlarimga ko‘ra, ijtimoiy xodimning oilaga "begona" emas, balki ishonchli maslahatchi sifatida kirib borishi ko‘plab ayollarning o‘z hayotini qayta yo‘lga qo‘yishiga yordam bermoqda. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ayollar iqtisodiy mustaqillikka erishgan va psixologik qo‘llab-quvvatlangan taqdirda, bolalarning ta’lim olishi va sog‘lom o‘sishi ko‘rsatkichlari yaxshilangan. Shaxsiy xulosam shuki, yordamning manzilliligi va tezkorligi ko‘plab bolalarni og‘ir ijtimoiy muhitdan qutqarib qolishda asosiy omil bo‘lmoqda. O‘tkazilgan tahlillar va oilalar bilan olib borilgan muloqotlar natijasida shunga amin bo‘ldimki, ayollar va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlarining mahalla darajasida tashkil etilishi eng katta natijani bermoqda. Mening kuzatishlarimga ko‘ra, ijtimoiy xodimlar muammoli oilalarni erta aniqlash va ularni inqirozli holatdan olib chiqishda asosiy rol o‘ynamoqda. Natijalar

shuni ko‘rsatdiki, ayollarga nafaqat huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatish, balki ularni kasbga o‘qitish orqali iqtisodiy mustaqillikka erishtirish oiladagi zo‘ravonlik holatlarini sezilarli darajada kamaytirgan. Shaxsiy xulosam shuki, bolalar bilan ishlashda erishilgan eng muhim natija — bu ularning maktabga qamrovini ta’minlash va ta’limdan uzilib qolishining oldini olishdir. Tadqiqotim davomida shuni angladimki, himoya orderlari tizimi ayollar va bolalarning xavfsizligini ta’minlashda kuchli huquqiy mexanizm bo‘lib xizmat qilmoqda. Mening nazarimda, bu yutuqlar ijtimoiy ishning qanchalik kuchli vosita ekanligini isbotlaydi. Eng muhimi, yordamning tezkorligi va manzilliligi ko‘plab bolalarni og‘ir ijtimoiy muhitdan qutqarib qolishga xizmat qilmoqda.

Olingan natijalarni muhokama qilar ekanman, ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilishda hali ham jamiyatdagi stereotiplar asosiy to‘siq bo‘lib qolayotganini ta’kidlash lozim. Mening shaxsiy fikrimcha, oiladagi zo‘ravonlikka nafaqat "ayol muammosi", balki butun jamiyat fojeasi sifatida qarash kerak. Muhokama markazida ijtimoiy xodimlarning huquqiy vakolatlarini kengaytirish va ularning xavfsizligini ta’minlash masalasi turibdi. Mening nazarimda, maktab va mahalla bilan bog‘liq ijtimoiy zanjirni mustahkamlash orqali bolalarga nisbatan har qanday nojo‘ya harakatlarning oldini olish mumkin. Raqamli texnologiyalarni (masalan, "tezkor yordam" tugmalari yoki onlayn platformalar) kengroq joriy etish ijtimoiy ishni yangi bosqichga olib chiqadi. Olingan natijalar asosida ayollar va bolalar bilan ishlashdagi mavjud yondashuvlarni muhokama qilar ekanman, bir jihatga alohida urg‘u berishni istardim. Mening shaxsiy fikrimcha, ijtimoiy ish tizimida hali ham oiladagi zo‘ravonlik holatlariga "oilaning ichki ishi" sifatida qarash stereotipi saqlanib qolmoqda. Bu esa muammolarni yashirishga va ularning og‘irlashishiga olib keladi. Biz bu yondashuvdan mutlaqo voz kechishimiz kerak. Yana bir muhokama qilinadigan dolzarb masala bu ijtimoiy xodimlarning professional malakasi va ularning ish yuklamasi. Mening nazarimda, oila va bolalar bilan ishlaydigan xodimlar nafaqat huquqiy va iqtisodiy bilimlarga, balki chuqur psixologik ko‘nikmalarga ham ega bo‘lishlari shart. Ularning har bir qarori inson taqdirini hal qiladi. Shuning uchun ularning mehnati munosib qadrlanishi va doimiy ravishda malaka oshirishlari uchun sharoit yaratilishi kerak. Men ishonamanki, ayollar va bolalar

muammolari bilan ishlashda faqat ijtimoiy xodimning o‘zi yetarli emas, balki butun jamiyat va fuqarolik institutlarining ishtiroki zarur. Muhokama xulosasi shuki, tizimli islohotlar bilan birga har birimizning shaxsiy mas’uliyatimiz ham juda muhimdir. Oilalarni inqirozdan olib chiqishda insoniy omil, mehr va e’tibor har qanday qonun yoki ko‘rsatmadan ustun turadi.

Ayollar va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ish bu inson qadrini amalda ta’minlashdir. Xulosa o‘rnida shuni aytishim mumkinki, davlat tomonidan yaratilayotgan barcha imkoniyatlar faqat professional va insonparvar ijtimoiy xodimlar orqali o‘z egasiga yetib boradi. Mening ishonchim komilki, oiladagi ayolning ruhiy xotirjamligi va bolaning beg‘ubor bolaligi har qanday rivojlanishning poydevori bo‘lib xizmat qiladi. Tizimli islohotlar va har birimizning e’tiborimiz orqali biz baxtli va barqaror jamiyat qurishga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida"gi Qonuni. [1]
2. O‘zbekiston Respublikasining "Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonuni. [2]
3. Ijtimoiy himoya milliy agentligi hisoboti. "Oila va bolalar: Tahlil va istiqbollar — 2025". [3]
4. Ergashev A. "Ijtimoiy ish nazariyasi: Ayollar bilan ishlash metodikasi". Toshkent, 2024. [4]UNICEF. "Child Protection Systems: Global Trends and Local Realities". [5]

IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING INSONLAR VA JAMIYAT OLDIDA TUTGAN O’RNI.

Xamidova Saida
Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti ijtimoiy ish yo’nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Abdusalomov Muhriddin.

Annotatsiya: Maqolada Ijtimoiy himoya milliy agentligining jamiyat hayotidagi roli, ijtimoiy xizmatlarni transformation qilishdagi ahamiyati va "Inson" markazlari orqali ko‘rsatilayotgan yordam tizimi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy himoya, Inson markazi, reabilitatsiya, subsidiya, ijtimoiy xizmat, transformatsiya.

O‘zbekistonda ijtimoiy davlat tamoyillarini amalga oshirish maqsadida 2023-yilda Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etildi. Ushbu tuzilma tarqoq holda faoliyat yuritgan ijtimoiy xizmatlarni yagona tizimga birlashtirdi. Maqolaning maqsadi agentlikning aholi farovonligini oshirishdagi strategik o‘rnini ko‘rsatib berishdir. Bugungi kunda ijtimoiy himoya shunchaki nafaqa to‘lash emas, balki inson kapitalini rivojlantirishning strategik vositasiga aylandi. Mening fikrimcha, Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi mamlakatda "ijtimoiylashgan davlat" modelidan "faol ijtimoiy himoya" modeliga o‘tishning poydevori bo‘ldi. Avvalgi tizimda xizmatlarning tarqoqligi ijtimoiy adolat tamoyilining to‘liq ishlashiga to‘sqinlik qilgan bo‘lsa, bugungi kunda agentlik inson qadrini uning moddiy va ma’naviy ehtiyojlari bilan bog‘lovchi asosiy ko‘prik vazifasini o‘tamoqda. Shaxsiy kuzatuvlarim shuni ko‘rsatadiki, agentlik faoliyatidagi eng katta burilish bu muammoga "shaxsning ehtiyoji" nuqtai nazaridan yondashishdir. Bu tizim jamiyatdagi ijtimoiy xavf-xatarlarni barvaqt aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Mazkur maqolada agentlikning nafaqat davlat boshqaruv organi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi "himoya qalqoni" sifatidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, agentlikning raqamlashtirilgan tizimi ijtimoiy adolatni ta’minlashda "inson omili" va byurokratiyani keskin kamaytirdi, deb hisoblayman. Bu esa yordamga haqiqiy muhtoj qatlamning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Mazkur maqolada agentlikning nafaqat davlat boshqaruv organi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi "himoya qalqoni" sifatidagi roli va uning funksional ahamiyati tahlil qilinadi

Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, agentlikning rasmiy hisobotlari va "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari faoliyati statistik ma’lumotlari qiyosiy tahlil qilindi. Tizimning manzillilik darajasi sifat ko‘rsatkichlari asosida o‘rganildi. Mening metodologik yondashuvimda "ijtimoiy diagnostika" tushunchasi markaziy o‘rin tutadi. Men agentlik faoliyatini o‘rganishda shunchaki statistikaga tayanmasdan, "Inson" markazlarida joriy etilgan keys-menejment (case management) tizimining samaradorligini tahlil qildim. Shaxsiy fikrimcha, bu usul jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni "umumiy" emas, balki "individual" tartibda hal qilish imkonini beradi. Ya'ni, har bir muhtoj shaxsga

alohida loyiha sifatida qarash — tadqiqotimning asosiy tahliliy nuqtasidir.

Shuningdek, ijtimoiy xizmatlarning raqamlashtirilishi va "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi orqali olinayotgan ma'lumotlar bazasi tadqiqotning ishonchliligini ta'minlovchi ob'ektiv mezon sifatida olindi. Men ushbu jarayonlarni kuzatar ekanman, raqamli monitoring tizimi korrupsiya va inson omilini kamaytirishda qanchalik muhim rol o‘ynashini alohida metodik xulosa sifatida kiritdim. Bu yondashuv ijtimoiy himoyaning manzilliligini ilmiy jihatdan isbotlashga xizmat qiladi.

Agentlik tashkil etilgandan buyon quyidagi natijalarga erishildi:

"Inson" markazlari: Har bir tumanda professional ijtimoiy xodimlar faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Raqamlashtirish: "Yagona milliy ijtimoiy himoya" axborot tizimi orqali 20 dan ortiq xizmatlar elektron shaklga o‘tkazildi. Manzillilik: Yordamga muhtoj qatlamni aniqlashning keys-menejment (case management) tizimi joriy etildi, bu esa byurokratiyani 30% ga qisqartirdi. Nafaqalarni tayinlashdagi qulayliklar: Ilgari bitta nafaqa uchun o‘nlab hujjatlar yig‘ish talab etilardi. Bugun esa raqamlashtirish natijasida "Inson" markazlari orqali nafaqalar shunchaki ariza asosida, ko'p hollarda esa insonning murojaatisiz (proaktiv shaklda) tayinlanmoqda. Shaxsiy kuzatuvlarimga ko'ra, bu jarayon nafaqat vaqtni tejamoqda, balki odamlarning davlat idoralariga bo'lgan ishonch indeksini keskin oshirdi. Manzilli yordam samaradorligi: Agentlik tomonidan joriy etilgan "Ijtimoiy karta" loyihasi orqali yordamga muhtoj qatlamning ehtiyojlari real vaqt rejimida aniqlanmoqda. Mening nazarimda, bu natija mablag‘larning o‘g‘irlanishi yoki noto‘g‘ri taqsimlanishining oldini oluvchi eng mustahkam filtr bo‘ldi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, agentlik o‘zining qisqa faoliyati davomida ijtimoiy himoyani "shunchaki xizmat"dan "shaxsiy g'amxo'rlik" darajasiga olib chiqishga muvaffaq bo'ldi. Professional ijtimoiy xizmat: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, "Inson" markazlari tashkil etilgandan so‘ng, og‘ir vaziyatga tushgan oilalar bilan ishlashda "tezkor yordam" (emergency response) tizimi shakllandi. Shaxsiy fikrimcha, xotin-qizlar va bolalarga nisbatan tazyiq holatlarida agentlikning aralashuvi va himoya orderlarini berishdagi ishtiroki ijtimoiy himoyani yangi bosqichga olib chiqdi. Bandlik va Reabilitatsiya uyg‘unligi: Natijalar

shuni ko‘rsatdiki, agentlik yordam oluvchilarni faqat moddiy qo‘llash bilan cheklanmay, ularni kasbga o‘qitish va subsidiya ajratish orqali mustaqil daromad manbaiga ega qilmoqda. Bu esa "kambag‘allik qopqoni"dan chiqishning eng samarali yo‘lidir

Agentlikning jamiyatdagi o‘rni faqat moddiy yordam berish emas, balki insonni og‘ir vaziyatdan chiqarish (reabilitatsiya) va uning jamiyatga integratsiyalashuviga ko‘maklashishdir. Avvalgi tizimda ijtimoiy yordam tarqoq bo‘lgan bo‘lsa, hozirda "mahalla-tuman-viloyat-respublika" zanjiri asosida yagona vertikal boshqaruv o‘rnatildi. Bu esa davlat mablag‘larining maqsadli sarflanishini ta’minlamoqda. Agentlik faoliyatini muhokama qilar ekanman, shuni alohida ta’kidlashim kerakki, tizimning muvaffaqiyati faqat texnologiyaga emas, balki "ijtimoiy xodim" institutining professional darajasiga bog‘liq. Mening fikrimcha, "Inson" markazlarida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar shunchaki hujjat rasmiylashtiruvchi emas, balki jamiyatning "psixologik tayanchi"ga aylanishi lozim. Shaxsiy mulohazalarimga ko‘ra, tizimdagi asosiy muammo ayrim hududlarda aholining hali ham o‘z huquqlarini to‘liq bilmasligidir. Shuning uchun Agentlik nafaqat yordam berish, balki aholining ijtimoiy savodxonligini oshirish bo‘yicha ham targ‘ibot ishlarini kuchaytirishi zarur deb hisoblayman. Tadqiqotim davomida ko‘rganimdek, ijtimoiy xizmatlarni mahallabay tizimiga tushirilishi davlat va xalq o‘rtasidagi masofani qisqartirdi. Biroq, kadrlar tayyorlash va ularning malakasini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni doimiy monitoringni talab etadi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi zamonaviy ijtimoiy siyosatning "yuragi"ga aylandi. Uning faoliyati natijasida jamiyatda "hech kim e’tibordan chetda qolmaydi" degan ishonch mustahkamlanmoqda. Tizimning takomillashishi kelajakda aholi o‘rtasida kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlashning asosiy omili bo‘lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, Ijtimoiy himoya milliy agentligi O‘zbekistonning ijtimoiy qiyofasini o‘zgartirayotgan eng muhim tuzilmadir. Mening nuqtai nazarimda, ushbu agentlikning jamiyatdagi o‘rni faqat "kam ta’minlanganlarga yordam berish" bilan cheklanmaydi, balki u ijtimoiy barqarorlikning kafolati hisoblanadi. Agentlik tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar insonni tushkunlikdan chiqarish va unga yangi hayot boshlash uchun imkoniyat berishga qaratilgan. Shaxsiy xulosam shuki, agar ushbu

tizim hozirgi sur’atlarda rivojlanishda davom etsa, kelajakda O‘zbekiston ijtimoiy himoya modeli Markaziy Osiyo mintaqasi uchun "namuna" sifatida xizmat qilishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF-82-son Farmoni.
2. Ijtimoiy himoya milliy agentligi rasmiy sayti ma’lumotlari (ihma.uz).
3. Karimov A. "Ijtimoiy ish va jamiyat taraqqiyoti" darsligi, 2023.
4. "Yangi O‘zbekiston" gazetasi, "Inson qadri uchun" rukni, 2024-yil sonlari.
5. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) hisobotlari, O‘zbekiston bo‘limi, 2023.

SHARQ UYG‘ONISH DAVRI MADANIYATI (IX–XII ASRLAR) VA IJTIMOIY DAVLAT G‘OYASI

G‘afurjanov Lochinbek
Namangan davlat pedagogika instituti
“Registrator ofis” menejeri

Annotatsiya: Maqolada IX–XII asrlarda Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq hududida yuzaga kelgan Sharq Uyg‘onish davri madaniyatining ijtimoiy-falsafiy mazmuni hamda uning zamonaviy ijtimoiy davlat konsepsiyasi bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Ilm-fan, adolat, ma’naviy kamolot, jamiyat boshqaruvi, xayriya va ijtimoiy himoya masalalarining o‘sha davr mutafakkirlari asarlarida qanday yoritilgani ko‘rsatib beriladi. Tadqiqotda tarixiylik, komparativ tahlil va tizimli yondashuv metodlari qo‘llanildi. Natijada Sharq Uyg‘onish davri g‘oyalari bugungi ijtimoiy davlat modelining axloqiy-gnoseologik asoslarini tashkil etishi ilmiy asoslandi.

Kalit so‘zlar: Sharq Uyg‘onish davri, ijtimoiy davlat, adolat, komil inson, ilm-ma’rifat, ijtimoiy himoya, falsafiy meros.

IX–XII asrlar Sharq tarixida “Sharq Uyg‘onish davri” nomi bilan mashhur bo‘lib, bu davr ilm-fan, falsafa, tibbiyot, matematika, astronomiya va madaniyatning jadal rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu jarayon, avvalo, Abbosiylar xalifaligi davrida ilmiy markazlarning shakllanishi va madaniy integratsiya jarayonlari bilan bog‘liqdir.

Sharq Uyg‘onish davri mutafakkirlari inson, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni chuqur falsafiy asosda tahlil qilib, ijtimoiy adolat va ma’rifatparvar boshqaruv g‘oyalarini ilgari surdilar. Ularning qarashlari bugungi ijtimoiy davlat konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liqdir.

1. Sharq Uyg‘onish davri madaniyatining tarixiy manzarasi

IX–XII asrlarda Bag‘dod, Buxoro, Samarqand, Xorazm va Marv ilmiy markazlarga aylandi. “Bayt al-Hikma” (Donishmandlar uyi) ilmiy tarjima va tadqiqot markazi sifatida faoliyat yuritdi. Yunon, hind va fors ilmiy merosi arab tiliga tarjima qilindi va rivojlantirildi.

Bu davrning yirik mutafakkirlari Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Imom al-Buxoriy ilmni inson kamolotining asosiy sharti sifatida ko‘rdilar.

2. Ijtimoiy adolat va davlat boshqaruvi g‘oyalari

2.1. Forobiy ta’limotida fazilatli jamiyat

Forobiy “Fozil shahar” konsepsiyasida davlatning asosiy vazifasi — insonni baxt-saodatga yetkazish ekanini ta’kidlaydi. Uning fikricha davlat boshqaruvi axloqiy fazilatlarga asoslanishi kerak;

Jamiyatda ilm egalari yetakchi rol o‘ynashi zarur;

Ijtimoiy tenglik va adolat ustuvor bo‘lishi lozim.

Bu qarashlar zamonaviy ijtimoiy davlatning asosiy tamoyillari — inson qadrini himoya qilish, teng imkoniyat yaratish va ijtimoiy muvozanatni ta’minlash bilan hamohangdir.

Abu Nasr Farobiy fikricha Davlat boshqaruvi axloqiy fazilatlarga asoslanishi kerak deb aytadi.

Forobiy nazarida davlatning haqiqiy qudrati kuch yoki boylikda emas, balki rahbar va jamiyatning axloqiy fazilatlaridadir.

Abu Nasr Forobiy fikricha davlat boshqaruvi va axloqiy fazilatlar

Forobiy o‘zining mashhur “Al-Madina al-Fazila” (“Fozil shahar”) asarida davlat boshqaruvi masalasini axloqiy-falsafiy asosda tahlil qiladi. Uning fikricha, davlatning asosiy vazifasi — insonni saodatga (baxt-saodatga) yetkazishdir. Bunga esa faqat axloqiy jihatdan yetuk rahbar va fazilatli jamiyat orqali erishish mumkin.

1. Rahbar shaxsining axloqiy kamoloti

Forobiy davlat boshlig‘ini jamiyatning “qalbi” deb ta’riflaydi. Agar qalb sog‘lom bo‘lsa, butun tana sog‘lom bo‘ladi. Shuning uchun rahbar donolik (hikmat), adolatparvarlik, rostgo‘ylik, jasorat,

me’yorni bilish, (iffat), ilmga chanqoqlik, oliy ma’naviyat kabi fazilatlarga ega bo‘lishi shart:

Forobiy fikricha, rahbar aqlan va axloqan mukammal bo‘lmog‘i, shaxsiy manfaatni emas, jamiyat manfaatini ko‘zlamog‘i lozim.

Demak, davlat boshqaruvi siyosiy texnika emas, balki axloqiy mas’uliyatdir.

2. Fazilatli jamiyat tushunchasi

Forobiy davlatni tirik organizmga qiyoslaydi. Unda har bir a’zo o‘z vazifasini bajaradi, lekin ularning barchasi umumiy maqsad — saodatga xizmat qiladi.

U jamiyatlarni uch turga ajratadi:

1.Fozil shahar (fazilatli davlat) – adolat va ilmga asoslangan.

2.Johil shahar – moddiy manfaat ustuvor.

3.Fosiq shahar – axloqiy buzilish hukmron.

Fazilatli davlatda qonunlar adolatli bo‘ladi, ilm egalari hurmat qilinadi, ijtimoiy tenglik saqlanadi, inson qadr-qimmati himoya qilinadi.

Bu g‘oyalar bugungi ijtimoiy davlat konsepsiyasi bilan bevosita uyg‘unlashadi.

3. Axloqiy siyosat tamoyillari

Forobiy fikricha:

1. Siyosat – bu axloqiy faoliyat

Davlat boshqaruvi kuch ishlatish emas, balki ma’naviy yetakchilikdir.

2. Adolat – bosh tamoyil

Adolatsiz davlat uzoq yashamaydi.

3. Ilm – boshqaruvning asosi

Aql va ilm rahbarning eng muhim qurolidir.

4. Jamiyat manfaatini ustun qo‘yish

Rahbar shaxsiy boylik orttirish bilan emas, xalq farovonligi bilan o‘lchanadi.

Zamonaviy talqinda Forobiy g‘oyalari quyidagi zamonaviy tamoyillar bilan hamohang:

Forobiy qarashi	Zamonaviy ijtimoiy davlat
Fazilatli rahbar	Mas’uliyatli davlat xizmati
Adolat	Qonun ustuvorligi
Ilmga tayanish	Professional boshqaruv
Saodat	Inson farovonligi

2.2. Ibn Sino qarashlarida jamiyat va mas’uliyat

Ibn Sino jamiyatni o‘zaro hamkorlikka asoslangan tizim sifatida talqin qiladi. Unga ko‘ra, davlat insonning jismoniy va ma’naviy salomatligini ta’minlash uchun javobgardir. Bu g‘oya bugungi sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimlarining nazariy ildizlaridan biridir.

2.3. Beruniyda ilm va ijtimoiy taraqqiyot

Beruniy ilmni ijtimoiy taraqqiyotning bosh omili sifatida ko‘radi. Ilmiy tafakkur, tajriba va obyektivlik jamiyatni taraqqiyot sari olib boradi. Zamonaviy ijtimoiy davlat ham inson kapitalini rivojlantirishni ustuvor vazifa deb biladi.

Sharq uyg‘onish davri va ijtimoiy adolat g‘oyasi

Sharq uyg‘onish davri namoyandalari orasida Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi mutafakkirlar jamiyat boshqaruvi va ijtimoiy muvozanat masalalarini chuqur tahlil qilganlar.

Forobiy “Fozil shahar ahlining qarashlari” asarida adolatli jamiyat modelini asoslab, davlatning asosiy vazifasi fuqarolarning ma’naviy va moddiy farovonligini ta’minlash ekanligini ta’kidlaydi [Forobiy, 1993:B.45]. Uning fikricha, jamiyat boshqaruvi axloqiy mezonlarga asoslanmog‘i lozim.

Ibn Sino ijtimoiy hamkorlik va kasb taqsimoti jamiyat barqarorligining asosiy sharti ekanligini qayd etadi [Ibn Sino, 1980:B.112]. Bu qarashlar zamonaviy ijtimoiy davlat nazariyasidagi ijtimoiy solidarizm tamoyiliga yaqin turadi.

3. Sharq Uyg‘onish davrida ijtimoiy himoya elementlari

IX–XII asrlarda jamiyatda quyidagi ijtimoiy institutlar mavjud edi:

Vaqf tizimi — ijtimoiy xayriya va ta’limni moliyalashtirish;

Bimaristonlar — bepul tibbiy xizmat ko‘rsatish;

Madrasalar — bepul ta’lim tizimi;

Zakot instituti — kambag‘allarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmi.

Bu tizimlar davlat va jamiyat hamkorligida ijtimoiy himoyaning dastlabki shakllari sifatida xizmat qilgan.

4. Komil inson g‘oyasi va ijtimoiy davlat

Sharq mutafakkirlari “komil inson” konsepsiyasini ilgari surganlar. Komil inson ma’rifatli, axloqan pok, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yadigan shaxsdir.

Zamonaviy ijtimoiy davlat ham fuqarolarning faolligi, ma’naviyati va mas’uliyatiga tayanadi. Demak, Sharq Uyg‘onish

davridagi antropologik konsepsiya bugungi demokratik va ijtimoiy davlat modelining ma’naviy asosi sifatida talqin qilinishi mumkin.

5. Komparativ tahlil: Sharq Uyg‘onish davri va zamonaviy ijtimoiy davlat

Sharq Uyg‘onish davri g‘oyasi	Zamonaviy ijtimoiy davlat tamoyili
Fazilatli shahar	Huquqiy-demokratik davlat
Komil inson	Faol fuqarolik jamiyati
Vaqf va zakot	Ijtimoiy himoya tizimi
Ilm-ma’rifat ustuvorligi	Inson kapitaliga investitsiya
Adolatli boshqaruv	Ijtimoiy tenglik va qonun ustuvorligi

Sharq uyg‘onish davri merosi va zamonaviy ijtimoiy himoya modeli

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi bosqichma-bosqich modernizatsiya qilinmoqda. “Ijtimoiy davlat” tamoyili asosida kambag‘allikni qisqartirish, nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash, pensiya va nafaqa tizimini raqamlashtirish, “Ijtimoiy reyestr” mexanizmini joriy etish kabi islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bu jarayonlar Sharq uyg‘onish davridagi insonparvarlik g‘oyalari bilan uyg‘unlashadi. Adolat, mas’uliyat va mehr-oqibat tamoyillari ijtimoiy siyosatning ma’naviy negizini tashkil etadi.

Rivojlanish tendensiyalari va istiqbollar

Zamonaviy ijtimoiy davlat modeli raqamli ijtimoiy xizmatlar, manzilli ijtimoiy yordam, fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik va inson kapitaliga investitsiya yo‘nalishlarda rivojlanmoqda.

Sharq uyg‘onish davri merosi ushbu jarayonlarga axloqiy-metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Ma’rifatparvarlik va ilmga tayanish tamoyili ijtimoiy siyosat samaradorligini oshiradi.

Sharq Uyg‘onish davri madaniyati IX–XII asrlarda insonparvarlik, ilmiy tafakkur, ijtimoiy adolat va ma’naviy kamolot g‘oyalarini ilgari surdi. Bu g‘oyalar nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi ijtimoiy davlat konsepsiyasi uchun ham nazariy va axloqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Sharq mutafakkirlarining merosi shuni ko‘rsatadiki, kuchli davlat — bu avvalo ma’rifatli jamiyat va adolatli boshqaruvga

tayangan davlatdir. Zamonaviy ijtimoiy davlat modeli tarixiy ildizlarini aynan Sharq Uyg‘onish davri falsafiy tafakkuridan topadi.

Sharq uyg‘onish davri madaniyati ijtimoiy davlat konsepsiyasining tarixiy-falsafiy ildizlarini tashkil etadi. Forobiy, Ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning adolat, insonparvarlik va ma’rifat haqidagi qarashlari zamonaviy ijtimoiy himoya tizimining nazariy asoslarini boyitadi.

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar Sharq uyg‘onish davri ma’naviy merosi bilan uyg‘un holda rivojlanmoqda. Bu esa milliy ijtimoiy davlat modelini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Forobiy Abu Nasr. Fozil shahar ahlining qarashlari. – Toshkent: Fan, 1993.

2.Ibn Sino Abu Ali. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 1980.

3.Beruniy Abu Rayhon. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – Toshkent: Fan, 1968.

4.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

5.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.

6.O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. – Toshkent, 2023.

O‘ZBEKISTONDA AHOLIGA IJTIMOIY XIZMAT KO‘RSATISHDA PSIXOLOGIK XIZMAT KO‘RSATISH

Bazarova Shaxnoza Xusanboyevna
Namangan viloyati Kosonsoy tumani "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi psixologlar guruxi bosh mutaxassisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida psixologik xizmat ko‘rsatishning ahamiyati va afzalliklari kompleks ravishda tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy xizmat, psixologik xizmat, ruhiy salomatlik, ijtimoiy barqarorlik,oilaviy munosabatlar, ijtimoiy himoya, profilaktika, reabilitatsiya.

O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida psixologik xizmat ko‘rsatishning ahamiyati va afzalliklari kompleks ravishda tahlil etiladi. Jamiyat taraqqiyoti sharoitida aholining ruhiy salomatligini ta’minlash, stress va ijtimoiy-psixologik muammolarning oldini olish dolzarb masalalardan biri ekani asoslab

beriladi. Psixologik xizmatning shaxsning ruhiy barqarorligini mustahkamlash, hayot sifati va ijtimoiy faolligini oshirishdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, oilaviy munosabatlarni tartibga solish, ajrimlar va oilaviy nizolarning oldini olish, bola tarbiyasida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishda psixologik maslahatning samaradorligi tahlil qilinadi. Yoshlar o‘rtasida deviant xulq-atvor profilaktikasi, ta’lim muassasalarida psixologik xizmatning o‘rni va ahamiyati alohida ko‘rib chiqiladi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar - kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, zo‘ravonlik qurbonlari va boshqa ehtiyojmand guruhlarga psixologik yordam ko‘rsatishning ijtimoiy moslashuv va reabilitatsiya jarayonidagi ahamiyati ochib beriladi. Psixologik xizmatning jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslanadi. Hozirgi globallashuv va tezkor ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida inson omili jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Insonning jismoniy salomatligi bilan bir qatorda ruhiy barqarorligi ham uning hayot sifati, ijtimoiy faolligi va jamiyatdagi o‘rnini belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida psixologik xizmatning o‘rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy himoya qilish, kam ta’minlangan va ehtiyojmand qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash, oila institutini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mazkur jarayonda psixologik xizmat ko‘rsatish aholining ruhiy salomatligini ta’minlash, ijtimoiy muammolarni bartaraf etish va jamiyatda barqaror muhitni shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida psixologik xizmatning mazmuni, vazifalari, asosiy yo‘nalishlari va ijtimoiy ahamiyatini keng yoritishdan iborat. O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimi so‘nggi yillarda izchil ravishda takomillashtirilmoqda. Bu jarayonda psixologik xizmat muhim yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Chunki jamiyat taraqqiyoti, globallashuv jarayonlari, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar inson ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois aholining ruhiy

salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash ijtimoiy siyosatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy xizmat - bu aholining turli qatlamlariga, ayniqsa ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarga moddiy, ma’naviy, huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatishga qaratilgan kompleks faoliyatdir. Uning asosiy maqsadi - insonning munosib hayot kechirishini ta’minlash va uning jamiyatga to‘liq integratsiyasini qo‘llab-quvvatlash.

Ijtimoiy xizmat quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- ijtimoiy himoya;
- ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;
- reabilitatsiya;
- profilaktika;
- maslahat va axborot xizmatlari.

Psixologik xizmatning mohiyati

Psixologik xizmat - bu aholiga ruhiy-psixologik yordam ko‘rsatish, maslahat berish, diagnostika, profilaktika va reabilitatsiya ishlarini amalga oshirishga qaratilgan faoliyat turidir. U shaxsning ichki imkoniyatlarini ochish, muammolarini bartaraf etish va jamiyatga moslashuvini ta’minlashga xizmat qiladi.

Psixologik xizmat - bu shaxs, oila yoki jamoaga psixologik maslahat, diagnostika, korreksiya va reabilitatsiya ishlarini amalga oshirish orqali ruhiy salomatlikni ta’minlashga qaratilgan kasbiy faoliyatdir.

Psixologik xizmatning asosiy vazifalari:

ruhiy holatni aniqlash (diagnostika); shaxsiy muammolarni hal etishga ko‘maklashish; stress va nizolarni bartaraf etish; shaxsning ichki resurslarini rivojlantirish; profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Psixologik muammolarni keltirib chiqaruvchi omillar va shart-sharoitlarning oldini olish hamda ularni bartaraf etishga doir chora-tadbirlar psixologik profilaktikadir. Psixologik ko‘rik shaxsning normal hayot kechirishiga xalal beruvchi, uning xulq-atvoriga va boshqa shaxslar bilan o‘zaro munosabatlariga salbiy ta’sir qiluvchi muammolarni aniqlash, shaxsga ko‘rsatilishi kerak bo‘lgan psixologik yordamning turini, shaklini, hajmini va muddatlarini belgilash uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarni baholash maqsadida o‘tkaziladi. Psixologik reabilitatsiya psixologik muammolari mavjud bo‘lgan shaxsning ijtimoiy moslashishiga yordam ko‘rsatishga hamda unga

ushbu sohadagi qobiliyatlarini tiklashda ko‘maklashishga qaratilgandir. Psixologik korreksiya shaxsning psixologik muammolarga olib keluvchi o‘ziga xos shaxsiy xususiyatlari va xulq-atvorini tuzatishga (o‘zgartirishga) qaratilgan tadbirlar majmuidan iborat. Shaxsning psixologik muammolarini tushunishga va ularni yechishda ko‘maklashishga qaratilgan psixologik yordam psixologik maslahatdir.

Psixologik trening insonda shaxsiy rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan muayyan ko‘nikmalarni, xulq-atvorni yoki psixologiya sohasiga taalluqli yangi bilimlarni shakllantirishga yoki uni tang (krizisli) vaziyatlardan chiqarishga, shuningdek shaxsning ma’naviy kamol topishini psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan tadbirlardan, shu jumladan mashg‘ulotlardan iborat bo‘ladi.

Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish bevosita yoki axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, shuningdek yakka tartibda yoki guruhlarda amalga oshirilishi mumkin. Aholiga psixologik yordam ko‘rsatish shoshilinch, bir martalik, qisqa muddatli va uzoq muddatli bo‘lishi mumkin. Psixologik yordamning aniq turi va shakli psixologik yordam ko‘rsatilishini so‘rab murojaat qilgan shaxsning ruhiy holatidan hamda psixologik muammolarining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, psixologning tavsiyalariga asosan ushbu shaxs tomonidan tanlanadi.

O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida psixologik xizmat ko‘rsatish juda muhim o‘rin tutadi. Quyida uning asosiy afzalliklari keltirilgan:

Ruhiy salomatlikni mustahkamlaydi

- Stress, depressiya, xavotir va qo‘rquvlarni kamaytiradi
- Ruhiy barqarorlikni oshiradi
- Insonning hayot sifati yaxshilanadi

Tizimda ish samadorligini oshirish vaa maqsadga manzilli yondashash masadida Kognitiv terapiyadan unumli foydalanib kelinmoqda.

Kognitiv terapiya- bu insonning fikrlash jarayonlari uning hissiyotlari va xulq-atvoriga qanday ta’sir qilishini o‘rganuvchi va salbiy fikrlarni o‘zgartirishga qaratilgan psixoterapevtik usuldir. U XX asrning 60-yillarida amerikalik psixiatr Aaron Bek tomonidan ishlab chiqilgan. Keyinchalik bu yo‘nalish kognitiv-bixevioral terapiya (KBT) sifatida keng tarqaldi.

Kognitiv terapiyaning asosiy g‘oyasi shundan iboratki:

insonni bezovta qilayotgan holatning o‘zi emas, balki u holat haqidagi fikrlari uning hissiyotlariga ta’sir qiladi.

Kognitiv terapiyaning nazariy asoslari

Kognitiv terapiya quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Inson voqealarni sub’yektiv qabul qiladi.
2. Noto‘g‘ri yoki irrasional fikrlar salbiy emosiyalarga sabab bo‘ladi.
3. Fikrlarni o‘zgartirish orqali hissiyot va xulq-atvorni ham o‘zgartirish mumkin.

“ABC” modeli (Albert Ellis). A (Activating event) - voqea. B (Belief) - ishonch yoki fikr. C (Consequence) - hissiy reaksiya

Kognitiv terapiyaning asosiy usullari

1. Avtomatik fikrlarni aniqlash

Inson ongida tez va nazoratsiz paydo bo‘ladigan salbiy fikrlar aniqlanadi.

2. Kognitiv qayta tuzish (restrukturizatsiya)

Noto‘g‘ri fikrlar mantiqiy tahlil qilinadi va ular o‘rniga realistik fikrlar shakllantiriladi.

3. Xulq-atvor eksperimentlari

Fikrlarni amalda tekshirish orqali ularning asossizligi isbotlanadi.

4. Kundalik yozish

Shaxs o‘z fikrlari va emosiyalarini yozib boradi, bu tahlilni osonlashtiradi.

Qaysi holatlarda qo‘llaniladi?

Kognitiv terapiya quyidagi muammolarda samarali:

Depressiya, xavotir va fobiyalar stress, past o‘zini baholash, obsessiv-kompulsiv holatlar, travmadan keyingi stress.

Afzalliklari

Qisqa muddatli va samarali, Aniq maqsadga yo‘naltirilgan, Ilmiy asoslangan, Shaxsni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi.

O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish tizimida psixologik xizmat alohida va strategik ahamiyatga ega. U nafaqat shaxsning ruhiy barqarorligini ta’minlaydi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, sog‘lom ma’naviy muhit va ijtimoiy adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Kognitiv terapiya insonning fikrlash tizimini o‘zgartirish orqali ruhiy holatni yaxshilashga qaratilgan samarali psixoterapevtik usuldir. U shaxsga o‘z muammolarini anglash, irrasional fikrlarni bartaraf etish va hayotga realistik yondashuvni shakllantirish imkonini beradi.

Psixologik xizmatni yanada rivojlantirish, uning qamrovini kengaytirish va mutaxassislar salohiyatini oshirish mamlakatning barqaror taraqqiyoti uchun muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev 2024 yil 23 iyul.

2. Abdullaev, F. (2020). Psixologik xizmatlarning O‘zbekistondagi rivojlanishi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

3. World Health Organization. (2023). Mental Health and Well-being: Global Perspectives. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/mental-health.

4. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. New

York: Springer Publishing.

5. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni Saqlash Vazirligi. (2024). Ruhiy

salomatlik bo‘yicha milliy dastur. Toshkent: Sog‘liqni Saqlash Vazirligi nashriyoti.

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA YAGONA MA’NAVIY MAKON VA KUCHLI IJTIMOIY HIMOYA TIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Xolmatov G‘ayratjon Muxtoraliyevich
Namangan davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi (PhD),
Turg‘unova Moxira Namozaliyevna
Namangan davlat universiteti tyutori

Anotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida yagona ma’naviy makonni shakllantirish hamda kuchli ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi va ijtimoiy

transformatsiya sharoitida jamiyatda ma’naviy barqarorlikni ta’minlash, milliy qadriyatlarni asrash va yosh avlod ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish muhim vazifa sifatida ko‘riladi. Shu bilan birga, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy adolat va inson qadrini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri ekanligi yoritiladi.

Maqolada ma’naviyat va ijtimoiy himoya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ochib berilib, ularning jamiyat barqarorligi va taraqqiyotidagi o‘rni asoslab beriladi. Yagona ma’naviy makon va kuchli ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish orqali fuqarolarning ijtimoiy faolligi, birdamligi va fuqarolik mas’uliyatini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni hal etish bo‘yicha taklif hamda tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, ma’naviy makon, ma’naviyat, ijtimoiy himoya, inson qadri, ijtimoiy adolat, fuqarolik jamiyati, milliy qadriyatlar, mafkuraviy immunitet, ijtimoiy barqarorlik, taraqqiyot strategiyasi.

Bugungi globallashuv davrida dunyo hayoti keskin o‘zgarib bormoqda. Axborot texnologiyalari rivojlanishi, madaniyatlar o‘rtasidagi aloqalarning kengayishi, turli g‘oya va qarashlarning tez tarqalishi jamiyat ma’naviy hayotiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda har bir mustaqil davlat o‘zining milliy qadriyatlarini asrash, fuqarolarni umumiy ezgu maqsadlar atrofida birlashtirish va sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirishga alohida e’tibor qaratadi. O‘zbekiston Respublikasida ham yagona ma’naviy makonni barpo etish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ma’rifatli jamiyat, ma’rifatli shaxs tarbiyasi borasidagi dastlabki islohotlardan biri O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son qaror hisoblanadi. Mazkur qarorda “Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ongu tafakkuri, dunyoqarashi o‘zgarmoqda. Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etishda “Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari” degan hayotbaxsh g‘oyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda” – deb ta’kidlangan [1].

Ma’naviyat – bu insonning ichki dunyosi, uning axloqi, e’tiqodi, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimidir. Jamiyat ma’naviyati esa alohida

shaxslar ma’naviyatining yig‘indisidan iborat bo‘lib, u xalqning tarixiy tajribasi, an’analari va orzu-intilishlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Agar jamiyatda sog‘lom ma’naviy muhit mavjud bo‘lsa, unda tinchlik, barqarorlik va o‘zaro hurmat mustahkamlanadi. Aksincha, ma’naviy bo‘shliq paydo bo‘lsa, turli yot g‘oyalar va zararli ta’sirlar kuchayishi mumkin.

O‘zbekiston boy tarixiy va madaniy merosga ega mamlakatdir. Ajdodlarimiz ilm-fan, adabiyot va san’at sohasida ulkan yutuqlarga erishgan. Ajdodlarimizning ilmiy va ma’naviy merosini chuqur o‘rganish hamda uni keng targ‘ib qilish yagona ma’naviy makonni mustahkamlashda muhim omildir. “Zotan, o‘zbek milliy g‘oyasi - asrlar qa’ridan, mo‘l va ulug‘ ma’rifiy tariximiz qa’ridan yangicha mazmunu mohiyat kasb etib, yangi istiqlol sharoitida unib chiqqan ma’naviysiyosiy ne’mat” [2:169-b]. Shuningdek, “O‘zbekiston mustaqilligi bizga buyuk sohibqironni ham qaytarib bergani bilan alohida qadrlidir. Xorijda siymosi yillar davomida teatr sahnalaridan tushmay kelgan, Yevropa tillarida 500 dan ziyod, Sharq tillarida esa 900 ga yaqin kitoblar yozilgan, ko‘pdan-ko‘p suvratlari ishlangan, qisqasi, dunyoga mashhur bo‘lgan ulug‘ zot Amir Temur yana xalqimiz qalbidan munosib o‘rin oldi” [3:127-b].

Yagona ma’naviy makonni shakllantirishda ta’lim tizimining o‘rni beqiyosdir. Maktabgacha ta’limdan boshlab oliy ta’limgacha bo‘lgan barcha bosqichlarda nafaqat bilim berish, balki ma’naviy tarbiya masalasiga ham jiddiy e’tibor qaratilishi zarur. Yoshlarni Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va bag‘rikenglik ruhida tarbiyalash bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Ta’lim jarayonida ajdodlar merosi, milliy an’ana va urf-odatlarimiz haqida keng ma’lumot berish yoshlarning o‘zligini anglashiga yordam beradi.

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Axborot oqimi nihoyatda kuchli bo‘lgan bir paytda yoshlarning ongini turli zararli g‘oyalardan himoya qilish dolzarb vazifadir. So‘nggi yillarda terroristik tashkilotlar g‘oyalarini targ‘ibot qilishga qaratilgan veb-saytlarning soni bir necha barobarga oshdi. Bugungi kunda dunyoda terrorchilar foydalanadigan 10 mingdan ortiq internet saytlari mavjud bo‘lib, ularga xizmat ko‘rsatuvchi portallar soni ortib bormoqda [4:254-b]. Buning uchun ularda mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish, axborotni

tanqidiy tahlil qilishga o‘rgatish muhimdir. Eng samarali himoya vositasi – bu mustahkam bilim va yuksak ma’naviyatdir. Ma’naviy targ‘ibot ilmiy dunyoqarashni, milliy manfaatlarga mos bo‘lgan qarashlar sistemasini vujudga keltiradi. Shaxsda ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlarni rivojlantirish, gumanistik e’tiqodni qaror toptirish, faol va pozitiv hayotiy pozitsiyani shakllantirishda ham ma’naviy targ‘ibotning ahamiyati katta. Uning ta’sirida inson jamiyat manfaatlariga xizmat qilishga qodir shaxs sifatida voyaga yetib boradi.

Qadriyat – tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo‘ladigan, odamlar tomonidan qadrlanadigan ular uchun foydali ahamiyatli, moddiy – iqtisodiy, madaniy-ma’naviy mafkuraviy, siyosiy huquqiy, diniy, milliy, ijtimoiy omillar yig‘indisidir. U qadr qimmat degan ma’noni anglatadi [5:409-b]. Aynan shun day qadriyatlardan biri, oila va mahalla qadriyatidar. Oila va mahalla ham yagona ma’naviy makonning asosiy tayanchlaridan hisoblanadi. Oila – insonning birinchi tarbiya maskani. Farzandning fe’l-atvori, dunyoqarashi va qadriyatlarga munosabati avvalo oilada shakllanadi. Ota-onaning shaxsiy namunasining o‘rni beqiyosdir. Mahalla esa qadimdan xalqimizning birdamlik va hamjihatlik timsoli bo‘lib kelgan. Mahalladagi ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, uchrashuvlar va suhbatlar jamiyatda o‘zaro hurmat va mehr-oqibatni kuchaytiradi.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot bosqichida ma’naviyat masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Muhtaram yurtboshimiz Sh.Mirziyoev ma’naviyatimizda natijadorlikka erishish maqsadida O‘zbekistonning 2022-2032 yillarga mo‘ljallangan ma’naviy taraqqiyot strategiyasini ishlab chiqishni va davlat siyosatining tarkibiy qismiga aylantirishni talab qilmoqda [6:94-b]. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar inson qadri, uning sha’ni va manfaatlarini ulug‘lashga qaratilgan. Bu jarayonda fuqarolarning ma’naviy yetukligi muhim omil hisoblanadi. Chunki har qanday islohot avvalo inson ongida va tafakkurida ro‘y beradi.

Yagona ma’naviy makonni barpo etish – bu qisqa muddatda amalga oshadigan jarayon emas. Bu uzluksiz, tizimli va hamkorlikka asoslangan faoliyatni talab qiladi. Davlat organlari, ta’lim muassasalari, jamoat tashkilotlari, oila va mahalla bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda yagona ma’naviy makonni shakllantirish jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining muhim shartidir. Milliy qadriyatlarni asrash, tarixiy merosni o‘rganish, yoshlarni barkamol inson etib tarbiyalash va sog‘lom axborot muhitini yaratish bu yo‘ldagi ustuvor vazifalardir. Yuksak ma’naviyatga ega jamiyatgina kuchli va farovon davlatni barpo eta oladi. Shu bois har birimiz ma’naviy yuksalish yo‘lida mas’uliyatni his etib, Yangi O‘zbekiston ravnaqiga o‘z hissamizni qo‘shishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. 2021-yil 26- mart. PQ-5040-son. www.lex.uz.
2. M.Sharifxo‘jayev. O‘zbekiston yangi g‘oyalar, yangi yutuqlar. “Sharq” nashriyoti. T.: 2004, -B. 259.
3. S.Otamuradov va boshqalar. Ma’naviyat asoslari. A.Qodiriy nomli xalq merosi nashriyoti. T.: 2002, -B. 127.
4. Тулепов.А. Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. - Тошкент: “Моваройннаҳр”, 2016. -Б.254.
5. Ma’naviyat asosiy tushunchalar izohli lug’ati. T.: “G’afur G’ulom” nashriyoti. 2013. –B. 409.
6. N.Kunisheva. Yangi O‘zbekistonda ma’naviy-ma’rifiy muhitni takomillashtirishning konseptual asoslar. “Zamonaviy dunoyada ilm-fan va texnologiya”// Toshkent.: 2004. –B. 94.
7. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz -T «O’zbekiston», NMIU, -2017.
8. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. – Toshkent: “O’zbekiston” NMIU, 2017.
9. Otamurotov S., Abduraxmonov M., Xusanov S. Ma’naviyat asoslari. Darslik. – Toshkent, 2009.

GLOBAL JARAYONLARDA IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASINING ASPEKTLARI VA AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARINING INTEGRATSIYASI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna
Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada global jarayonlar sharoitida ijtimoiy davlat konsepsiyasining nazariy asoslari hamda aholini ijtimoiy himoya qilish modellarining integratsiyalashuvi tahlil qilinadi. Tadqiqotda XIX–XX asrlarda shakllangan Bismark va Beverij modellarining nazariy ildizlari, ularning zamonaviy transformatsiyasi hamda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar bilan uyg‘unlashuvi yoritiladi. Xususan, Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, kambag‘allikni qisqartirish, aholi bandligini ta’minlash va ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirishga qaratilgan islohotlarning nazariy va amaliy ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada milliy modelning global tajriba bilan integratsiyasi, ijtimoiy adolat va inklyuziv rivojlanish tamoyillari kontekstida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy davlat, ijtimoiy himoya, globallashuv, integratsiya, O‘zbekiston, ijtimoiy siyosat, kambag‘allikni qisqartirish, bandlik, inklyuziv rivojlanish, raqamli transformatsiya.

Globallashuv jarayonlari, iqtisodiy raqobatning kuchayishi va ijtimoiy tengsizlik muammolari davlatlarning ijtimoiy siyosatini qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi fuqarolarning munosib turmush darajasini ta’minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosiy-huquqiy model sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar ijtimoiy davlat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bu jarayonda milliy model global tajriba va xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashmoqda.

Ijtimoiy davlat nazariyasining shakllanishida Germaniyada Otto Fon Bismarck tomonidan joriy etilgan ijtimoiy sug‘urta tizimi muhim bosqich bo‘ldi[1]. Ushbu model mehnat faoliyatiga asoslangan sug‘urta mexanizmlariga tayanadi.

Keyinchalik ingliz iqtisodchisi William Beveridge tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiya universallik tamoyiliga asoslangan farovonlik davlatini nazarda tutdi[2]. Bu model davlat budjeti hisobidan moliyalashtiriladigan keng qamrovli ijtimoiy xizmatlarni ta’minlashni ko‘zda tutadi.

Xalqaro miqyosda United Nations tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ijtimoiy ta’minot

huquqini e’tirof etib, ijtimoiy davlatning huquqiy asoslarini mustahkamladi. Zamonaviy siyosiy nazariyada ijtimoiy davlat tushunchasi inson huquqlarining ijtimoiy-iqtisodiy komponentlari bilan uzviy bog‘liqdir. Bu borada United Nations tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ijtimoiy ta’minot, mehnat qilish va munosib turmush darajasiga bo‘lgan huquqlarni mustahkamlab, ijtimoiy davlat konsepsiyasining xalqaro-huquqiy asosini yaratdi.

Global jarayonlar kontekstida ijtimoiy davlat quyidagi asosiy aspektlar orqali namoyon bo‘ladi:

1. Huquqiy aspekt – davlatning ijtimoiy majburiyatlari konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanadi.
2. Iqtisodiy aspekt – qayta taqsimlovchi siyosat, progresiv soliqlar va ijtimoiy transfertlar tizimi orqali ijtimoiy tenglikni ta’minlash.
3. Ijtimoiy aspekt – ta’lim, sog‘liqni saqlash, pensiya va nafaqa tizimlari orqali aholining turmush sifatini oshirish.
4. Institutsional aspekt – ijtimoiy himoya institutlarining samarali boshqaruv mexanizmlarini yaratish.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligi mustahkamlangan. So‘nggi yillarda mamlakatda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, kambag‘allikni qisqartirish va aholi bandligini ta’minlashga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “inson qadri uchun” tamoyili davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi[4].

Xususan:

- kambag‘allikni qisqartirish va mahallabay ishlash tizimini joriy etish;
- “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” orqali nafaqa va moddiy yordamlarni manzilli taqsimlash;
- bandlikni ta’minlash va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash;
- nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish.

Bundan tashqari, O‘zbekistonda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy xizmatlar tizimini markazlashgan va samarali boshqarish imkonini bermoqda[5].

Zamonaviy bosqichda O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilmoqda. Xususan, World Bank va International Labour Organization bilan hamkorlikda ijtimoiy sug‘urta va bandlik dasturlari modernizatsiya qilinmoqda[6].

Milliy model quyidagi jihatlari bilan integratsion xarakter kasb etmoqda:

1. Sug‘urta va budjet mexanizmlarining uyg‘unlashuvi (Bismark + Beverij elementlari).
2. Raqamli platformalar orqali ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish.
3. Manzillilik va shaffoflik tamoyillarini kuchaytirish.
4. Inklyuziv rivojlanish va inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish.

Shuningdek, mintaqaviy va xalqaro tajribani o‘rganish, jumladan, European Union ijtimoiy modeli elementlarini tahlil qilish milliy tizimni takomillashtirishga xizmat qilmoqda[7].

Xulosa qilib aytganda tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy davlat konsepsiyasi bosqichma-bosqich institutsionallashib bormoqda. Global jarayonlar sharoitida milliy ijtimoiy himoya modeli xalqaro tajriba bilan integratsiyalashgan holda rivojlanmoqda.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar ijtimoiy adolat, kambag‘allikni qisqartirish va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgani bilan ijtimoiy davlat konsepsiyasining zamonaviy talqiniga mos keladi. Kelgusida ushbu modelning samaradorligi iqtisodiy barqarorlik, institutsional islohotlar va raqamli transformatsiya darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bismarck O. Ijtimoiy sug‘urta qonunchiligi asoslari. Germaniya, XIX asr.
2. Beveridge W. Social Insurance and Allied Services. London, 1942.
3. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. 1948.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi bo‘yicha nutq va ma’ruzalar. Toshkent.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Ijtimoiy himoya milliy agentligini tashkil etish to‘g‘risidagi farmoni.
6. World Bank va ILO hisobotlari. Ijtimoiy himoya va bandlik dasturlari.
7. European Commission. European Pillar of Social Rights. Brussels.

ERTA TURMUSH QURGAN XOTIN-QIZLRNI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMI

Ziyayeva Xolida Omonqul qizi
O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy ish kafedrasi dotsenti, PhD
MAXKAMOVA XURSHIDA MAXMUDJON QIZI
O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Ijtimoiy ish mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada erta turmush qurgan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish tizimi tahlil qilinadi. Maqolada erta nikohga duch kelgan ayollarning huquqlari, ijtimoiy-sog‘liqni saqlash va ta’lim tizimidagi muammolari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, davlat va jamiyat tomonidan bunday xotin-qizlarga taqdim etiladigan himoya mexanizmlari, ijtimoiy xizmatlar va yordam dasturlari yoritiladi. Ularning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy salomatligini yaxshilashga qaratilgan strategiyalar va usullar keltiriladi. Maqola, shuningdek, erta turmush qurishning ijtimoiy ta’sirlarini baholash va bu muammoni bartaraf etish uchun samarali chora-tadbirlar taklif etishga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: erta turmush, xotin-qizlar, ijtimoiy himoya, huquqlar, davlat dasturlari.

Bugungi kunda xotin-qizlarning rasmiy nikoh yoshiga yetmasdan turib oila qurayotgani ko‘payib bormoqda. Bu ijtimoiy hodisa nafaqat qizlarning shaxsiy huquqlarini cheklaydi, balki ularning ta’lim olish, ruhiy va jismoniy rivojlanish, kelajakdagi ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, erta turmush qurgan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish masalasi nafaqat oilaviy yoki shaxsiy, balki keng jamoat va davlat darajasida dolzarb ahamiyatga ega.

Har yili 12 million qiz 18 yoshga to‘lmasdan turib turmushga chiqadi, har daqiqada 23 qiz va uch soniyada bir qiz degani. Erta turmush qurish (child marriage) darajasi bo‘yicha Xindiston, Bangladesh, Nigeriya, Braziliya va Efiopiya kabi mamlakatlar 40-55%

bilan peshqadamlik qilmoqda . Bu mamlakatlarda asosan qashoqlik sabab qizlarni erta uzatish xolati yuqori. Dunyo miqyosida 18 yoshga to‘lmasdan turib turmush qurgan o‘g‘il bollar 115 mlnni va bo‘ o‘rtacha 10-30%ni tashkil qilmoqda. O‘g‘il bolalar o‘rtasida bolalar nikohi tez-tez uchraydigan mamlakatlar geografik jihatdan xilma-xil bo‘lib, qizlar orasida eng ko‘p uchraydigan mamlakatlardan farq qiladi. Jumladan, butun dunyoda erta turmush qurish (child marriage) darajasi yuqori ko‘rsatkichi Afrika mamlakatiga to‘g‘ri kelmoqda, bu yerda yosh ayollarning 35% 18 yoshga qadar turmush qurgan, undan keyin Janubiy Osiyo mamlakatlarida, qariyb 30%ni tashkil qilmoqda. Lotin Amerika mamlakatlarida 24%, Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada 17%, Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlarida 12%ni tashkil qilmoqda.

*UNICEF global databases, 2020, based on DHS, MICS and other national surveys, 2013-2019.

Jadvaldan ko‘rishimiz mumkinki erta turmush qurish darajasi bo‘yicha eng ko‘p tarqalgan mamlakatlar qatoriga Niger, Markaziy Afrika Respublikasi, Bangladesh kirgan bo‘lsa, erta turmush qurish mutloq soni bo‘yicha eng ko‘p tarqalgan mamlakatlar qatoriga esa Hindiston, Bangladesh, Efiopiya va Braziliya kabi davlatlar kirmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, Nigerda odatda qizlarning 76% 18 yoshgacha, 28% 15 yoshgacha turmushga chiqadi. Niger dunyoda bolalar nikohi darajasi bo‘yicha dunyoda eng yuqori ko‘rsatkichga ega va 18 yoshga to‘lmagan yoki turmushga chiqqan ayollarning mutlaq soni bo‘yicha 745 000 dunyoda 13 o‘rinda turadi. Niger mamlakati inson taraqqiyoti indeksida so‘nggi o‘rinni egallaydi, 3,2 milliondan ortiq odam oziq-ovqat tanqisligi sababli gumanitar yordamga muhtoj. Bundan tashqari, so‘nggi yillarda G‘arbiy va Markaziy Afrikadagi ba’zi mamlakatlarga tarqalib ketgan zo‘ravonlik avj olgani sababli Nigerda vaziyat yomonlashmoqda. IShID va Al-Qoida bilan bog‘langan hukumat kuchlari va qurolli guruhlar o‘rtasidagi to‘qnashuvlar ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlarini xavf ostiga qo‘ymoqda va minglab odamlarni uylarini tark etishga majbur qilmoqda. Bu maktabni tashlab ketish sonining ko‘payishiga, ayollar va qizlarga nisbatan zo‘ravonlik, shu jumladan, bolalar nikohiga olib kelmoqda. Hindiston, Bangladesh mamlakatlarda ham yuqoridagi holatlar kuzatilmoqda. MDH mamlakatlarni kuzatadigan bo‘lsak Rossiyada 2019 yilda nikohlarning aksariyati 25 yoshdan 34 yoshgacha bo‘lganlar o‘rtasida qayd etilgan,

469 mingdan ziyod o‘g‘il bollar va 396 mingta qizlar turmush qurib ro‘yxatdan o‘tgan. Biroq shunga qaramay 18 yoshgacha bo‘lgan turmush qurganlar soni 5,5 mingtani tashkil qilmoqda. Rossiyada erta turmush qurishning asosiy sabablaridan biri bo‘lib ommaviy jinsiy xulq-atvorning (jinsiy aloqaga bo‘lgan moyilikning keskin ortishi) o‘zgarishi bilan xarakterlanadi[1].

O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda bu masalaga alohida e’tibor qaratmoqda. Davlat qonunchiligi, ijtimoiy dasturlar va profilaktik chora-tadbirlar orqali erta nikohlarning oldini olish, yosh qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga yo‘naltirilgan tizimlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, erta turmushning salbiy ijtimoiy oqibatlarini kamaytirish, xotin-qizlarni ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimida qo‘llab-quvvatlash, ruhiy va jismoniy salomatligini saqlashga qaratilgan strategiyalar ham amalga oshirilmoqda. [2]

Butun dunyo bo‘yicha UNFPA(BMT Aholi Fondi) va UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra taxminan 650 million qiz va ayollar bugungi kunda 18 yoshdan oldin turmush qurgan. Bu yoshga to‘lmasdan turmushga chiqish holatlari uzoq yillar davomida yig‘ilib kelgan hisob-kitoblardir. Har yili taxminan 12 million qiz 18 yoshdan avval turmushga kiradi.Bu global aholi orasida yosh ayollar (20–24 yosh) o‘rtasida har besh nafar ayoldan biri 18 yoshga kirishdan oldin nikoh qilganligini anglatadi. Dunyo bo‘ylab qizlar orasida 4 % atrofida bo‘lganlar hatto 15 yoshdan oldin turmush quradi. So‘nggi o‘n yillikda bu amaliyot globallashgan holda kamaymoqda: 2000-yillarda har uch ayoldan biri 18 yoshdan oldin turmush qurgan bo‘lsa, hozirgi ma’lumotlarga ko‘ra bu ko‘rsatkich taxminan har besh ayoldan biriga to‘g‘ri keladi.Biroq bu kamayish yetarli emas va barqaror taraqqiyotni ta’minlash uchun ishlarda sekin progress bo‘lmoqda. [3]

O‘zbekiston Respublikasida erta nikoh qurishni oldini olish, erta nikoh masalalari haqida turli qonun hujjatlarda belgilangan. Masalan: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi, Fuqarolik kodeksi, Xalqaro shartnomalar va kelishuvlar, Jinoyat va ma’muriy javobgarlik hamda Prezident qarorlarida nikoh masalalari yoritilgan.[3]O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 63-moddasida oilaviy munosabatlar, nikoh va oilaning jamiyatdagi roli haqida shunday deyilgan:“Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib, u jamiyat va davlat muhofazasidadir.”“Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi.”Bu yerda nikohning majburiy

bo‘lmasligi (ya’ni tomonlarning erkin roziligi) va teng huquqli bo‘lishi asosiy printsiplar sifatida belgilanadi. Nikoh yoshiga doir norma O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksida nazarda tutilgan. Unga ko‘ra: Nikoh yoshi — erkaklar va ayollar uchun 18 yosh. Avvalgi normalarda ayollar uchun 17 va erkaklar uchun 18 deb belgilangan edi, lekin 2019-yilda bu tenglashtirildi. Ba’zi maxsus holatlarda (masalan, voyaga yetmagan shaxsning emansipatsiyasi, homiladorlik yoki boshqa asosli sabablar bo‘lsa) mahalliy hokimiyat nikoh yoshini 1 yilgacha kamaytirishi mumkin edi (bu norma amalda o‘zgargan bo‘lishi ham mumkin)[4].

O‘zbekiston Respublikasi ratifikatsiya qilgan Xalqaro hujjatlarda ham erta turmush qurgan xotin-qizlarni huquqllarini himoya qilish bo‘yicha deklaratsiya va konvensiyalar ishlab chiqilgan. Masalan: “Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya” 18 yoshgacha bo ‘lgan qizlarni nikohdan himoya qiladi ; “CEDAW” esa ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to‘g‘risida bo‘lib , erta nikohni ayollarga nisbatan kamsitish shakli sifatida baholaydi. “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” esa nikoh faqat erkin va to‘liq rozilik bilan tuzilishini belgilab beradigan hujjatlar hisoblanadi[5].

So‘nggi taxminan besh yil (2021–2026) davomida O‘zbekiston hukumati erta turmush qurgan qizlar (18 yoshdan oldin turmush) muammosiga qarshi bir qator choralar va siyosat yo‘nalishlarini shakllantirdi. Bu qarashlar asosan huquqiy chora-tadbirlar, jarimalarni kuchaytirish, profilaktika va ijtimoiy ishlarni kuchaytirish yo‘nalishida namoyon bo‘lmoqda. Hukumat nikoh yoshidan past yoshda turmush qurish bilan bog‘liq javobgarlikni kuchaytirish ustida ishlamoqda.2025 yilda voyaga yetmaganlar bilan nikoh uchun jarimalarni keskin oshirish bo‘yicha yangi qonun loyihasi muhokama qilindi — jarimalar sezilarli darajada ko‘tarilishi, jamoat ishlari yoki to‘g‘rilash mehnati joriy etilishi taklif etilmoqda. Bu past yoshdagi nikoh holatlariga qarshi qat’iy choralarni joriy etish maqsadida amalga oshirilmoqda. Hozirgi qonunchilikda voyaga yetmaganlar bilan nikoh tuzish bo‘yicha ma’muriy javobgarlik mavjud, yangi takliflar esa ba’zan jinoyat javobgarligini ham joriy etishni ko‘zlamoqda.

Hukumat va rasmiy idoralar erta turmush holatlarini kuzatish va statistikani yuritish yo‘lga qo‘yilgan. 2025 yil davomida rasmiy

ma’lumotlarga ko‘ra 15–17 yoshdagi 155 nafar qiz voyaga yetmasdan turmushga chiqarilgan holatlar qayd etilgan. Bu holatlar hukumat tomonidan alohida e’tibor qaratilmoqda. 2024 va 2025 yillarda prokuratura organlari tomonidan erta nikoh holatlarini aniqlash va oldini olish bo‘yicha profilaktika ishlari olib borilgan hamda ba’zi shaxslar ma’muriy javobgarlikka tortilgan. Hukumat va boshqa davlat institutlari erta nikohning sabablarini kamaytirishga qaratilgan ma’rifiy va profilaktik ishlarni kuchaytirmoqda. Mahalla qo‘mitalari, sog‘liqni saqlash va ta’lim idoralari hamkorligida profilaktik tadbirlar, xabardorlik kampaniyalari olib borilmoqda. Bu orqali erta nikohning salbiy oqibatlari — salomatlik, ta’lim va ijtimoiy hayotda muammolar — haqida aholiga ma’lumot berilmoqda.

Prezident yig‘ilishlarida erta nikoh va oila masalalari, ayniqsa ayollarning salomatligi hamda yoshlarning turmushga kirish qarorlari haqida rahbarlar tomonidan ogohlantirishlar berilmoqda. Davlat erta nikoh va erta tug‘ruqlarni monitoring qilish uchun elektron kuzatuv xaritalari kabi tizimlar yaratmoqda, bu orqali hududlar kesimida muammo statistikasi to‘planadi va tahlil qilinadi [6].

O‘zbekistonda erta turmush qurgan xotin-qizlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Masalan:

1.Ta’lim va qayta ta’lim imkoniyatlari:

Erta nikohga tushgan qizlarga maktabni davom ettirish yoki kasb-hunar o‘rganish imkoniyatini yaratish bo‘yicha maxsus dasturlar; mahallalar va ta’lim muassasalari ayollar va qizlar uchun maxsus kurslar, onlayn o‘quv dasturlari tashkil qiladi. Maqsad: qizlarning iqtisodiy va ijtimoiy mustaqilligini oshirish. Prezident qarorlari doirasida ta’lim va kasb-hunar o‘quv markazlari faoliyati ham ish yurutmoqda.

2. Sog‘liqni saqlash va reproduktiv sog‘liq:

Erta turmush qurgan qizlar uchun homiladorlik va tug‘ruq davridagi tibbiy nazorat kuchaytirish ; psixologik va reproduktiv maslahatlar berish, yosh onalar uchun maxsus klinikalar tashkil etish.Maqsad: homiladorlik bilan bog‘liq xavf-xatarlarni kamaytirish va sog‘lom farzand tug‘ilishini ta’minlash.

3.Iqtisodiy yordam va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash:

Mahalla va bandlikka ko‘maklashish agentliklari orqali moddiy yordam, mikrokredit va oilaviy biznes imkoniyatlari taqdim etiladi.

Maqsad: qizlarning oilaviy va ijtimoiy mustaqilligini oshirish, ularni moliyaviy qaramlikdan himoya qilish.

4.Psixologik va huquqiy qo‘llab-quvvatlash:

Erta nikoh holatlarida qizlarga psixologik maslahatlar va huquqiy yordam ko‘rsatish markazlari faol.Davlat va nodavlat tashkilotlar 24/7 ishonch telefonlari orqali maslahat beradi.Maqsad: oilaviy zo‘ravonlik va psixologik stressdan himoya qilish. Xotin-qizlar va oilalarni qo‘llab-quvvatlash markazlaridan yordam olishni yanada shakllantirish.

5.Mahalliy va davlat dasturlari:

Prezident qarorlari va hukumat dasturlari orqali era turmush qurgan qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularni ta’lim va ish bilan ta’minlash bo‘yicha maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Maqsad: erta nikoh oqibatlarini kamaytirish, yoshlarni ijtimoiy integratsiya qilish hisoblanadi [7].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2025 yilning oktyabrida mahalla tizimini takomillashtirish bo‘yicha yig‘ilishda erta turmush qurish holatlarini tanqid qilgan. 2025 yilning 9 oyida 15–17 yoshdagi qizlar orasida 155 ta erta turmush holati qayd etilgani haqida rasmiy raqam e’lon qilingan. Prezident bu holatlarni jiddiy ijtimoiy muammo sifatida tanqid qilgan va tegishli idoralar, shu jumladan mahalla, tibbiyot, ta’lim va hokimiyat organlariga bu masalalar bo‘yicha mas’uliyatni oshirishni topshirgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev yana bir yig‘ilishda oilaviy barqarorlik, nikohga kirishda mas’uliyat va erta nikohning salbiy oqibatlari haqida e’tibor qaratgan.U yoshlarni va rasmiy organlarni nikoh shartlarini tushuntirishga, huquqiy xabardorlikni oshirishga chaqirgan.

Shuningdek, Prezident oilalar va yoshlar uchun nikoh oldi shartnomalarini targ‘ib qilishni ham mas’uliyatli qaror deb atagan, bu esa oilalardagi salbiy ijtimoiy oqibatlarni kamaytirishga yo‘naltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida erta turmush qurgan xotin-qizlarni himoya qilish tizimi kompleks, ko‘p qatlamli va davlat siyosatiga integratsiyalashgan. Davlat siyosati O‘zbekistonni xalqaro huquq normalari, jumladan BMT bolalar huquqlari konvensiyasi kabi hujjatlar bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirilmoqda. Bu hujjatlar davlatlarni 18 yoshgacha bo‘lgan bolalar huquqlarini himoya qilishga chaqiradi. Erta turmush qurish va uni

oldini olish masalaalari yuzasidan mahallalar tizimida ham keng yoritilib , aholi orasida ogohlantirishlar olib borilmoqda. Erta turmush qurishning og‘ir oqibatlari maktablarda bitiruvchi sinflarga tushuntirilmoqda. Yurtimizda, erta turmush qurgan xotin-qizlar bilan ishlash , ularni ish bilan taminlash , hayotlarini yanada yaxshilash masalalariga alohida etibor qaratilmoqda. Bu ajrimlarni oldini olish hamda kamaytirishga qaratilgan qadamlardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNICEF global databases, 2019, based on DHS, MICS and other national surveys, 2007-2017.
2. https://one.uz/yangiliklar/jamiyat/8224
3. https://www.unfpa.org/child-marriage,
4.https://lex.uz/docs/-6445145
5. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi 30.04.1998. https://lex.uz/docs/-104720
6. CEDAW https://lex.uz/docs/264882
7. https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistan-to-toughen-penalties-for-underage-marriages/
8. Prezident qarorlari https://lex.uz/docs/5572937, Mahalla qo‘mitasi https://oldmy.gov.uz/oz/life-situations/5, Xotin-qizlar va oilalarni qo‘llab-quvvatlash https://lex.uz/docs/4494712

O‘SMIRLAR ORASIDA TAJOVUZNI OLDINI OLISH VA TUZATISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

ZIYAYEVA XOLIDA OMONQUL QIZI
O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy ish kafedrasi dotsenti, PhD
QARJAVOVA MEHRINISO MUSTAFAYEVNA
O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti
Ijtimoiy ish mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘smirlar orasida tajovuzkor xulq-atvorning kelib chiqish sabablari hamda uni oldini olish va tuzatishda Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni tahlil qilinadi. O‘smirlik davriga xos bo‘lgan psixologik, ijtimoiy va oilaviy omillarning tajovuz shakllanishiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, agentlik tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy himoya, psixologik yordam, profilaktika va reabilitatsiya chora-tadbirlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlar, tajovuz, agressiv xulq-atvor, ijtimoiy himoya, milliy agentlik, profilaktika, reabilitatsiya, psixologik yordam.

Bugungi kunda o‘smirlar orasida tajovuzkor xulq-atvorning ortib borishi jamiyat barqarorligi va yosh avlod tarbiyasiga jiddiy tahdid solmoqda. O‘smirlar orasida tajovuz ko‘pincha: maktabdagi bullying,oiladagi zo‘ravonlik, tengdoshlar bosimi, internet orqali tahqirlash shaklida uchraydi.O‘smirlik davri shaxs shakllanishining muhim bosqichi bo‘lib, bu davrda hissiy beqarorlik, o‘zini namoyon qilish istagi va ijtimoiy muhit ta’siri kuchli bo‘ladi. Aynan shu omillar ayrim o‘smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlarga moyilligini oshiradi. Tajovuzning oldini olish faqat huquqiy choralar bilan emas, balki ijtimoiy-psixologik yondashuv orqali amalga oshirilgandagina samarali bo‘ladi. Shu jihatdan Ijtimoiy himoya milliy agentligi o‘smirlar bilan ishlashda muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘smirlar orasida tajovuzning vujudga kelishiga bir qator omillar sabab bo‘ladi. Ular orasida oilaviy muhitning nosog‘lomligi, ota-onaning e’tiborsizligi, zo‘ravonlikka asoslangan tarbiya, tengdoshlar bosimi va ijtimoiy tengsizlik muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, maktab muhitidagi nizolar, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ziddiyatlar ham tajovuzning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Psixologik jihatdan o‘smirlar o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishda qiynaladilar. Stress, depressiya va o‘ziga ishonchsizlik tajovuzkor xulq orqali namoyon bo‘lishi ehtimoli yuqori bo‘ladi.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi o‘smirlar orasida tajovuzni oldini olishda, avvalo, profilaktik choralarni amalga oshiradi. Xavf guruhiga mansub o‘smirlarni aniqlash, ularning ijtimoiy holatini o‘rganish va individual yondashuv asosida yordam ko‘rsatish agentlik faoliyatining muhim yo‘nalishidir. Agentlik tomonidan psixologik maslahatlar, ijtimoiy moslashtirish dasturlari, tarbiyaviy suhbatlar va treninglar tashkil etiladi. Bu tadbirlar o‘smirlarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi. Tajovuzkor xulq namoyon etgan o‘smirlar bilan ishlashda reabilitatsiya muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy himoya milliy agentligi psixologlar, ijtimoiy pedagoglar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda o‘smirlarning jamiyatga qayta moslashuvini ta’minlaydi. Bundan tashqari, agentlik ta’lim muassasalari, sog‘liqni saqlash tizimi va huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda kompleks yondashuvni amalga oshiradi. Bu esa tajovuz holatlarining takrorlanishini kamaytirishga yordam beradi. [1]

Jahon sog‘liqni saqlash va UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra, har yili 2–17 yoshdagi bolalarning yuz milliondan ortig‘i (oshkor qilingan va hisobotga kirganlar) turli shakldagi zo‘ravonlik — jismoniy, emotsional, jinsiy yoki suiiste’mol — bilan duch keladi. WHO (Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti) baholashicha, 2–17 yoshdagi bolalarning yarim milliarddan ortig‘i (taxminan 1 milliarddan oshiq) har yili ba’zi bir zo‘ravonlik shakliga duch keladi (masalan, oilada zo‘ravonlik, maktabdagi kaltaklash, jinsiy zo‘ravonlik, bolalar mehnati). Har yili tahminan 130 000 ga yaqin bola va o‘smir (20 yoshgacha) zo‘ravonlik sababli hayotdan ko‘z yumadi. Statistik malumotlarga ko‘ra, 15–19 yoshdagi qizlarning taxminan 1/6 qismi oxirgi yilda jismoniy yoki jinsiy tajovuzga uchragan. Yuz millionlab bolalar va o‘smirlar har yili zo‘ravonlik ta’siriga duchor bo‘ladi. 130 000 ga yaqin bola va o‘smir har yili zo‘ravonlik natijasida vafot etadi. 15–19 yoshdagi qizlarning taxminan 1/6 qismi jismoniy yoki jinsiy zo‘ravonlikni boshdan kechiradi. [2]

O‘zbekiston hukumati so‘nggi yillarda o‘smirlar va bolalarga qarshi tajovuz va zo‘ravonlikka qarshi kurashni kuchaytirish, ularni himoya qilishni yaxshilash va oldini olish uchun qonunlar, strategiyalar, ijtimoiy xizmatlar va jazo choralari tizimini joriy etmoqda. Bu harakatlar, ayniqsa 2024–2026 yillardagi huquqiy islohotlar orqali aniq ko‘rinmoqda .Davlat siyosati va qonunchiligi darajasida yuqori darajada e’tibor qozonmoqda. Bunga misol qilish mumkin bo‘lgan bir qancha qonun hamda qarorlar ham mavjud. Masalan:

1. «Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish» qonuni

2024-yilda O‘zbekiston Prezidenti tomonidan bolalarni barcha shakldagi zo‘ravonlikdan himoya qilish haqida yangi qonun imzolandi. Qonun:zo‘ravonlikning faqat jismoniy va jinsiy emas, balki emotsional zo‘ravonlik, e’tiborsizlik, ekspluatatsiya va maktabdagi kaltaklash (bullying) kabi shakllarini ham qamrab oladi; bolalar huquqlarini himoya qilish, zo‘ravonlik holatlarini aniqlash, oldini olish, jabrlanganlarni ijtimoiy-psixologik, huquqiy yordam bilan ta’minlash kabi aniq mexanizmlarni belgilaydi; eng muhim huquqiy, ijtimoiy va jinoyat protsessual choralarni jamlagan tizim yaratadi.

2. Yangi qonun asosida davlat ish rejalari va strategiya

2025–2026 yillarda quyidagi muhim hujjatlar tasdiqlandi yoki ishlab chiqilmoqda:

2026–2030-yillarga mo‘ljallangan Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish strategiyasi — bu hujjat zo‘ravonlik holatlarini oldini olish, aniqlash, jabrlanganlarga yordam berish va tiklash bo‘yicha kompleks choralarni belgilaydi. U bolalar huquqlarini himoya qilish va ularni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni sistematik asosda tashkil etishga qaratilgan

3. Qo‘shimcha chora-tadbirlar

Jazo choralari va javobgarlikni kuchaytirish — masalan, jinsiy tajovuz yoki bolalar huquqlarini buzuvchi jinoyatlar uchun jiddiy jazo, hatto hayotlik qamoq kabi variantlar taklif qilinmoqda yoki joriy etilmoqda. Ma’muriy va jinoyat javobgarligi kuchaytirildi — ularning ichida internet orqali zo‘ravonlik sodir etganlar yoki bolalarni himoya qilish majburiyatini bajarmagan shaxslar ham kiradi. Ijtimoiy va psixologik yordam tizimlari — jabrlangan bolalar uchun ijtimoiy, tibbiy, psixologik, huquqiy yordam, shuningdek, maxsus oilaviy xizmatlar joriy etilishi rejalashtirilgan.

4. Xalqaro hamkorlik va global chora

O‘zbekiston global “Zero tolerance to violence against children” (Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka nolinchi murosasizlik) tashabbusiga qo‘shildi, bu bilan xalqaro standartlar va ilg‘or amaliyotlarni milliy qonunchilikka tatbiq etish yo‘lida qadam qo‘yilmoqda. [3]

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA) o‘smirlar va bolalar orasida tajovuzni (zo‘ravonlikni) oldini olish va ularni himoya qilish bo‘yicha bir qator tizimli chora-tadbirlar va tashabbuslar ustida faol ishlamoqda. Bu choralar nafaqat jabrlanganlarni qo‘llab-quvvatlash, balki zo‘ravonlikning oldini olish, tizimli xizmatlarni yaratish va huquqiy himoyani kuchaytirishga qaratilgan.

1. Bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish strategiyasi

IHMA tomonidan 2026–2030-yillarga mo‘ljallangan “Bolalarni barcha shakldagi zo‘ravonlikdan himoya qilish strategiyasi” ishlab chiqilib tasdiqlandi. Bu strategiya:zo‘ravonlik holatlarini aniqlash, oldini olish, javob berish va monitoring qilishning kompleks mexanizmlarini belgilaydi;oilalarni qo‘llab-quvvatlash, jabrlangan bolalar uchun ijtimoiy xizmatlar va reabilitatsiya xizmatlarini tashkil

etadi; tizimli inter-idora hamkorligiga asoslanadi (ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya va huquqni muhofaza qilish).

2. Qonunchilikni kuchaytirish va javobgarlik

Agentlik zo‘ravonlikni kamaytirishga yordam berish uchun bir qator huquqiy tashabbuslarni ilgari surmoqda: zo‘ravonlik qilgan shaxslar uchun javobgarlikni kuchaytirish, jumladan jinoyat va jazo mexanizmlarini takomillashtirish; zo‘ravonlik qilganlar uchun bolalar bilan ishlashga umrbod taqiq kabi chora-tadbirlar taklif qilinmoqda.Tezkor va bir xil javob berish protokollari joriy etilmoqda, bu esa zo‘ravonlik holatlariga tezkor choralar ko‘rishga imkon beradi.

3. Ijtimoiy xizmatlar tizimini kuchaytirish

IHMA bolalar va o‘smirlarni himoyalashda ijtimoiy xizmatlarni kengaytirishga e’tibor qaratmoqda.“Inson” markazlari orqali oilalar va bolalarga ijtimoiy va psixologik yordam ko‘rsatish; ijtimoiy xizmatlar bo‘yicha xodimlar (masalan, ijtimoiy ishchilar, psixologlar) sonini ko‘paytirish va ularni malaka oshirish; bolalarni ogohlantirish, qo‘llab-quvvatlash va muammoli hollarda aralashuv mexanizmlarini yaratish.

4. Xalqaro standartlar va hamkorlik

IHMA xalqaro tajribani o‘z amaliyotiga tatbiq etmoqda: O‘zbekiston Bogota chaqirig‘iga qo‘shilib, bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka nolinchi toqat siyosatini qo‘llab-quvvatlamoqda. Strategiya INSPIRE xalqaro yondashuvlariga asoslanadi — bu bolalar zo‘ravonligiga qarshi butun dunyo bo‘ylab eng samarali amaliyotlar jamlangan ramka hisoblanadi.

5. Xalqaro va milliy tadbirlar

Agentlik konferensiyalar va hamkorlik tadbirlarida ham zo‘ravonlikka qarshi kurash va huquqiy himoyani ta’minlash bo‘yicha ishtirok etmoqda hamda bu boradagi tajribalarni almashmoqda. [4]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi (IHMA) o‘smirlar va bolalar orasida tajovuzni (zo‘ravonlikni) oldini olish va ularni himoya qilish bo‘yicha bir qator tizimli chora-tadbirlar va tashabbuslar ustida faol ishlamoqda. Bu choralar nafaqat jabrlanganlarni qo‘llab-quvvatlash, balki zo‘ravonlikning oldini olish, tizimli xizmatlarni yaratish va huquqiy himoyani kuchaytirishga qaratilgan. [5]

O‘zbekiston Respublikasining 02.09.2019 yildagi O‘RQ-561-son Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida qarorning maqsadi xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikning barcha

shakllaridan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llaniladi. [6]

O‘zbekiston bo‘yicha o‘smirlar va bolalar orasida tajovuz/zo‘ravonlik statistikasini jadval ko‘rinishida tayyorlandi. Jadvalda rasmiy va xalqaro manbalar (WHO, UNICEF, Kun.uz, YuzNews) asosida asosiy yo‘nalishlar ko‘rsatiladi.

Yo‘nalish / Xavf turi

Yosh guruhi Taxminiy foiz / son Izoh / Manba

Jismoniy zo‘ravonlik 2–17 yosh 20–25% Maktab va uyda bolalar jismoniy tajovuzga duch keladi. (WHO/UNICEF)

Emotsional / ruhiy zo‘ravonlik 2–17 yosh 15–20% Oilada e’tiborsizlik yoki do‘stlar bosimi natijasida. (UNICEF)

Bullying / maktabdagi kaltaklash 7–17 yosh 10–15% Maktablarda tengdoshlar orasidagi tajovuz. (Kun.uz)

Jinsiy tajovuz / ekspluatatsiya 10–19 yosh 5–7% Ba’zi qizlar va o‘smirlar jismoniy yoki jinsiy tajovuzga duch keladi. (UNICEF)

Onlayn / kiberzo‘ravonlik 10–17 yosh 8–12% Internet va ijtimoiy tarmoqlarda tahdid yoki zo‘ravonlik. (YuzNews)

Jabrlanganlar uchun o‘lim 0–20 yosh ~130 000 / yil Har yili zo‘ravonlik natijasida o‘lim holatlari. (UNICEF)

1.Foizlar va sonlar taxminiy hisoblangan bo‘lib, rasmiy statistik hisobotlar va xalqaro tashkilotlar (WHO, UNICEF) ma’lumotlariga asoslangan.

2.Jadvalda asosiy xavf yo‘nalishlari: jismoniy, emotsional, jinsiy, maktabdagi va onlayn zo‘ravonlik aks etgan.

3.O‘zbekiston hukumati va Ijtimoiy himoya milliy agentligi tomonidan profilaktika, tezkor aralashuv va reabilitatsiya ishlari davom ettirilmoqda.

Jadvaldan ko‘rishimiz mumkinki eng ko‘p bolalar va o‘smirlar jismoniy zo‘ravonlikdan aziyat chekishar ekan.

O‘zbekiston Respublikasi so‘nggi yillarda bolalar va o‘smirlar orasidagi tajovuz va zo‘ravonlikni oldini olish va unga qarshi

kurashish bo‘yicha bir qator qonunlar va chora-tadbirlarni ishlab chiqdi. Quyida asosiy jihatlarini tushuntirib beriladi:

1.Asosiy qonunlar va huquqiy hujjatlar

1. “Bolalarni barcha shakldagi zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida” qonun (2024)Bolalarni jismoniy, ruhiy, emotsional va jinsiy zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan. Bolalar huquqlarini buzuvchi shaxslar jinoyat va ma’muriy javobgarlikka tortiladi. Jabrlangan bolalarga psixologik, ijtimoiy va huquqiy yordam ko‘rsatish mexanizmlari belgilangan.

2. Jinoyat kodeksi va Ma’muriy javobgarlik kodeksi. Jinoyat kodeksi: bolalarga nisbatan jinsiy tajovuz, zo‘rlash, shafqatsiz muomala qilgan shaxslar uchun jazo choralari mavjud.

Ma’muriy kodeks: maktab va jamoat muhitida bolalarga zarar yetkazuvchi harakatlar (bullying, kaltaklash, tahdid) uchun ma’muriy jarimalar va javobgarlik.

3. Maktab va ta’lim muassasalariga oid normativlar.Maktablarda bullying (o‘smirlar orasidagi kaltaklash) oldini olish va tezkor aralashuv mexanizmlari joriy etilgan.Pedagoglar va ijtimoiy xodimlar o‘smirlar orasidagi konfliktlarni monitoring qilish va profilaktika qilishga majbur.

2.Qonunchilikda belgilangan choralar

A. Profilaktika va oldini olish:Maktablarda ta’lim-treninglar, ma’rifiy suhbatlar, psixologik mashg‘ulotlar o‘tkazish.Oilalarni va ota-onalarni bolaga nisbatan salbiy xatti-harakatlardan ogohlantirish.Internet va ijtimoiy tarmoqlarda bolalarga zarar yetkazuvchi faoliyatni kuzatish va oldini olish.

B. Tezkor aralashuv:Tajovuzkor xulq aniqlansa, ijtimoiy xodimlar va maktab psixologlari orqali individual ishlash.Jabrlangan bolani xavfsiz muhitga joylashtirish (masalan, ijtimoiy xizmat markazi yoki oilaviy qo‘llab-quvvatlash).

C. Jazolash va javobgarlik:

Zo‘ravonlik qilgan shaxsga qarshi:

Ma’muriy jazo: jarimalar, ogohlantirishlar;

Jinoyat javobgarligi: qamoq, shartli jazo, ba’zi hollarda hayotlik jazo (jinsiy zo‘ravonlik holatlari uchun); Internet orqali bolalarga zarar yetkazganlar ham jinoyat yoki ma’muriy javobgarlikka tortiladi.

D. Jabrlanganlarga yordam:Psixologik, ijtimoiy va huquqiy yordam markazlari (masalan, “Inson” markazlari) orqali yordam ko‘rsatiladi.

Oilaviy maslahat, reabilitatsiya va jamiyatga qayta moslashuv dasturlari mavjud.

3.Maxsus e’tibor qaratilgan yo‘nalishlar

A.Maktabdagi bullying va tengdoshlar orasidagi tajovuz.

B.Oiladagi zo‘ravonlik va bolaga qarshi zo‘ravonlik.

C.Onlayn zo‘ravonlik va kiberbullying.

D.Jinsiy zo‘ravonlik va ekspluatatsiya.

O‘zbekiston Respublikasida tajovuzga qarshi choralar profilaktika → tezkor aralashuv → jazolash → jabrlanganlarga yordam tizimi orqali amalga oshiriladi. Qonunchilik va ijtimoiy xizmatlar bir-birini to‘ldiradi, va ularning maqsadi — bolalarni himoya qilish va tajovuzkor xulq-atvorni kamaytirishdir. [7]

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlar orasida tajovuzni oldini olish va tuzatish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u faqat jazolash choralariga tayanib qolmasligi lozim. Ijtimoiy himoya milliy agentligi ushbu jarayonda muhim ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritib, profilaktika, psixologik yordam va reabilitatsiya choralarini amalga oshiradi.Agentlikning oilalar, ta’lim muassasalari va boshqa davlat organlari bilan hamkorlikdagi faoliyati o‘smirlar orasida sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni o‘smirlar orasida tajovuzni kamaytirishda strategik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.https://www.yuz.uz/en/news

2.Unicef – 10 Facts: Violence Against Children (PDF).

3.https://kun.uz/uz/news/2024/11/15

YuzNews maqolasi:

https://yuz.uz/en/news/v-uzbekistane-utverjdena-strategiya-po-zaite-detey-ot-vsex-form-nasiliya.

4.https://www.qalampir.uz/uz/news

5.https://kun.uz/en/news/2025/12/25/

6. https://lex.uz/ru/docs/-4494709

7.https://www.unicef.org/Uzbekistan

IJTIMOIY XIZMATLAR HUQUQIY BAZASINI SHAKLLANTIRISHNING XALQARO STANDARTLARI VA TAJRIBALARI

Jo‘rayeva Shohla Soatmuratovna
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti Ijtimoiy ish yo‘nalishi 1- bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: Abdikadirova Nigora Sabirjanovna O‘zDJTSU, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti. sotsiologiya fanlar bo‘yicha falsafa doktori PhD.

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasini shakllantirishning xalqaro standartlari va ilg‘or xorijiy tajribalari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy xizmatlar, huquqiy baza, xalqaro standartlar, ijtimoiy himoya, inson huquqlari, ijtimoiy siyosat, xorijiy tajriba, farovonlik davlati, normativ-huquqiy hujjatlar.

Bugungi globallashuv, iqtisodiy integratsiya va tezkor ijtimoiy-demografik o‘zgarishlar sharoitida ijtimoiy xizmatlar tizimi jamiyat barqaror rivojlanishining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari sonining ortib borishi, keksayish jarayonlarining jadallashuvi, migratsiya oqimlari, urbanizatsiya, nogironligi bo‘lgan shaxslar ulushining ko‘payishi hamda ijtimoiy tengsizlikning chuqurlashuvi ijtimoiy xizmatlar tizimini tubdan isloh qilishni talab etmoqda. Ushbu jarayonda ijtimoiy xizmatlarning samaradorligi, qamrovi va sifati bevosita ularning huquqiy bazasining mustahkamligi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Ijtimoiy xizmatlar nafaqat aholiga moddiy yordam ko‘rsatish, balki insonning jamiyatga to‘laqonli integratsiyalashuvini ta’minlash, uning huquq va erkinliklarini ro‘yobga chiqarish, ijtimoiy xavflarning oldini olishga qaratilgan kompleks mexanizm sifatida qaraladi. Shu bois, zamonaviy yondashuvlarda ijtimoiy xizmatlar inson huquqlariga asoslangan, barqaror va inklyuziv ijtimoiy siyosatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida e’tirof etilmoqda. Bu esa mazkur sohani huquqiy jihatdan tartibga solishda xalqaro normalar va standartlarga tayanishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Xalqaro miqyosda ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasini shakllantirish masalasi Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Xalqaro Mehnat Tashkiloti, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti, Yevropa Kengashi va boshqa nufuzli xalqaro institutlar faoliyatida alohida o‘rin

tutadi. Ushbu tashkilotlar tomonidan qabul qilingan konvensiyalar, deklaratsiyalar, tavsiyalar va strategik hujjatlar ijtimoiy xizmatlar sohasida umumiy tan olingan me’yor va prinsiplarni belgilab beradi. Mazkur hujjatlar davlatlarni ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda tenglikni ta’minlash hamda xizmatlar sifatini oshirish bo‘yicha aniq majburiyatlar bilan bog‘laydi. Shu bilan birga, har bir davlat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, milliy qadriyatlari, huquqiy tizimi va institutsional imkoniyatlaridan kelib chiqib, xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka moslashtirishga intiladi. Natijada turli mamlakatlarda ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasini shakllantirish bo‘yicha o‘ziga xos modellari va ilg‘or tajribalari vujudga kelgan. Ushbu tajribalarni qiyosiy-huquqiy tahlil qilish ijtimoiy xizmatlar sohasida samarali va barqaror huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy xizmatlar tizimi aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning hayot sifatini yaxshilash hamda ijtimoiy adolatni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Ijtimoiy xizmatlar samaradorligi, avvalo, ushbu sohani tartibga soluvchi mustahkam huquqiy baza mavjudligiga bog‘liq. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy xizmatlar sohasida yagona yondashuvni shakllantirish, inson huquqlari va ijtimoiy himoya tamoyillariga asoslangan normativ-huquqiy mexanizmlarni joriy etish barqaror ijtimoiy rivojlanishning muhim omilidir [1. 56].

Ijtimoiy xizmatlar — bu aholining muayyan toifalariga (keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, bolalar, kam ta’minlangan oilalar va boshqalar) ijtimoiy yordam, parvarish, maslahat va reabilitatsiya xizmatlarini ko‘rsatishga qaratilgan faoliyatdir. Xalqaro huquqda ijtimoiy xizmatlar insonning asosiy ijtimoiy huquqlarini amalga oshirish vositasi sifatida e’tirof etiladi.

Huquqiy baza ijtimoiy xizmatlar subyektlari va obyektlarini belgilash,turlarini tasniflash,moliyalashtirish manbalari,xizmatlar sifati va monitoring mexanizmlari,mas’ul davlat va nodavlat institutlarning vakolatlari kabi asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi.

Ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasini shakllantirishda bir qator xalqaro hujjatlar asos bo‘lib xizmat qiladi. Ular orasida eng muhimlari quyidagilardir:

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi — ijtimoiy ta’minot va munosib hayot darajasiga bo‘lgan huquqni mustahkamlaydi.

Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt — davlatlarning ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish majburiyatini belgilaydi. Xalqaro Mehnat Tashkilotining 102-sonli Konvensiyasi — minimal ijtimoiy ta’minot standartlarini belgilaydi. Mazkur hujjatlar ijtimoiy xizmatlar sohasida tenglik, kamsitmaslik, ochiqlik va inson qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyillarini ilgari suradi[2].

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasi.Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasi “farovonlik davlati” (welfare state) konsepsiyasiga asoslangan. Ushbu modelda davlat ijtimoiy xizmatlarning asosiy kafolatchisi sifatida maydonga chiqadi. Masalan, Shvetsiyada ijtimoiy xizmatlar “Ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi Qonun bilan tartibga solinadi va mahalliy hokimiyat organlari tomonidan amalga oshiriladi, Germaniyada ijtimoiy xizmatlar federal qonunlar va yer (land) darajasidagi normativ hujjatlar asosida ko‘rsatiladi, Fransiyada esa davlat va nodavlat sektor hamkorligi kuchli rivojlangan. Ushbu tajriba ijtimoiy xizmatlarda desentralizatsiya va subsidiarlik tamoyillarining samaradorligini ko‘rsatadi. [3.79].

Shu o‘rinda biz AQSh va Kanada tajribasiga to‘xtalib o‘tishni zarur deb topdik. AQShda ijtimoiy xizmatlar tizimi federativ tuzilishga mos ravishda tashkil etilgan bo‘lib, federal, shtat va mahalliy darajalarda huquqiy tartibga solinadi. Bu yerda ijtimoiy xizmatlarning katta qismi nodavlat va xususiy sektor tomonidan amalga oshiriladi. Kanadada esa ijtimoiy xizmatlar inson huquqlariga asoslangan yondashuv orqali rivojlantirilgan. Har bir fuqaroning ijtimoiy xizmatlardan foydalanish huquqi konstitutsiyaviy kafolatlangan.

Osiyo mamlakatlarida ijtimoiy xizmatlar huquqiy modeli birmuncha o‘zgacha.Osiyo mamlakatlarida ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasi milliy an’analar va madaniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda rivojlanmoqda. Yaponiya va Janubiy Koreyada aholi qarish jarayoni munosabati bilan keksalarga ijtimoiy xizmat ko‘rsatish bo‘yicha maxsus qonunlar qabul qilinga n.Xitoyda esa davlat ijtimoiy xizmatlar tizimini markazlashgan holda boshqaradi va bosqichma-bosqich huquqiy islohotlarni amalga oshirmoqda.

Xalqaro standartlarni milliy tizimga moslashtirishda quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

milliy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar;

aholining ehtiyojlari va demografik holati;

mavjud huquqiy tizim va institutlar salohiyati.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki moslashtirish (adaptatsiya) tamoyili ustuvor bo‘lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasini shakllantirishda xalqaro standartlar va ilg‘or tajribalarni o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Xalqaro hujjatlar ijtimoiy xizmatlarning umumiy tamoyillarini belgilab bersa, alohida davlatlar tajribasi ushbu tamoyillarni amaliyotda samarali qo‘llash imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Milliy ijtimoiy siyosatni takomillashtirishda ushbu tajribalarni tizimli va bosqichma-bosqich joriy etish ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ганиева М.Х. Ижтимоий ишга кириш. Тошкент: CHASHMA PRINT, 2010. - 92 бет.
2. https://constitution.uz/oz/pages/humanrights
3. Е.И. Холостова. Теория социальной работы: Учебник / Под. ред. проф. ТЗЗ. - М.: Юристь, 1999. - 334 с.
4. Павленок П.Д., Руднева М.Я. Технологии социальной работы с различными группами населения: Учебное пособие / Под ред. проф. П.Д. Павленка.— М.: ИНФРА-М, 2009. — 272 с.

MUNDARIJA

So‘z boshi: 4

1-SHO’BA: IJTIMOIY DAVLAT KONSEPSIYASI, AHOLINI HIMOYA QILISH MODELLARI VA VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Sheraliyev A. Ijtimoiy davlat modelida Ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 6

Abduxalilov A., Xamidova D. Eshitish qobiliyatini yo'qotgan shaxslar uchun kommunikativ faoliyatidagi assistiv texnologiyalarning xususiyati 13

Sodirjonov M. Ota-ona qaramog‘idan mahrum bolalar ijtimoiy himoyasi 18

Botirova S. Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya milliy agentligining faoliyatidagi ustuvor yo‘nalishlar 27

Abdurahmanova Z. Inklyuziv ta’limning maxsus ehtiyojli talabalar shaxsiy rivojlanishidagi roli 30

Jurayeva H., Abdullayeva F. Keksalar bilan ishlashda ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish yo‘llari 33

Abdujabborov M. 1937–1938-yillardagi ommaviy qatag‘onlar sharoitida “ijtimoiy davlat” tamoyillarining buzilishi 37

Abdulhakimova F. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda atrof olamga nisbatan mas’ulyatlilikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish 43

Abdujabbarov M . Qatag‘onlik siyosati sharoitida “ijtimoiy davlat” tushunchasining inkori va aholining ijtimoiy himoyasizligi 51

Axmedov Q., Abdumalikova M. Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy ish sohasining rivojlanishi va normativ-huquqiy asoslari 56

Abdunabiyeva D. Ijtimoiy tarmoqlarning nogiron farzandli oilalarga ta’siri 63

Xolmurodov G’., Abdunazarov D. Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchalarining mohiyati va turlari 69

Abdushukurova M. Yetim hamda ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishda davlat siyosati 75

Adashaliyev A. Ijtimoiy davlat konsepsiyasining evolyutsiyasi: himoya modellari va zamonaviy transformatsiya tendensiyalari 79

Xolmurodov G’., Akbaraliyev A. Yangi O‘zbekistonda distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borish istiqbollari 83

Aliyeva B. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ijtimoiy himoyasini ta'minlashning zamonaviy yondashuvlari 90

Aliyeva M. Salomatlik va nogironlik nogironligi bo’lgan shaxslarning faravonligi va ijtimoiy ta’minoti 94

Allanazarova D. Xotin-qizlar teng huquq va imkoniyatlarini ta’minlashda ta’lim va huquqiy kafolatlarning o‘rni 98

Avazov B. O‘zbekiston gender tenglikni ta’minlash istiqbollari 103

Azamova M. Komil inson tarbiyasida sog’lom turmush tarzining o’rni 106

A’zamxonov S Oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni tashkil etishning innovatsion yondashuvlari 110

Boltabayeva M., Azimov S. Ijtimoiy himoya milliy agntligi hujjatlarida rasmiy uslubning lingvistik hususiyatlari 113

Xolmurodov G‘.,Boybo‘sinova S. Distant oila turlari va ular bilan ish olib borish jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlari 117

2-SHO’BA: AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA XALQARO TAJRIBA VA HAMKORLIK ISTIQBOLLARI

Choriyeva F. Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va yangi o‘zbekiston modeli: sotsiologik tahlil 122

Xolmurodov G‘.,Abdunazarov D. Yetim va ota-ona qaramog’isiz qolgan bola tushunchalarining mohiyati va turlari 130

Axmedov Q., Darxonova K. Ijtimoiy ish sohasining mazmuni, funksiyalari va rivojlanish tamoyillari 136

Xolmurodov G‘., Djabbarova S. Distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borishning xususiyatlari 143

Egamberdiyeva G. Ijtimoiy davlat tamoyillari asosida o‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining roli 148

Esanova S. Ta’lim muhitida xalq hunarmandchiligi orqali talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi 152

Xolmurodov G‘., Eshdavlatova S. Patronat oilalarga joylashtirilgan yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy-psixologik xususiyatlari 156

Eshimova Z. Zo‘ravonlikka uchragan ayollarni ijtimoiy-huquqiy himoyalashning zamonaviy mexanizmlari 160

G‘aniyev Y. O‘zbekistonda aholini ijtimoyiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 165

G‘aybullayeva G. Zamonaviy jamiyatda ayollarning boshqaruvdagi roli 167

G’ulomjonov I. Bo’lajak ofitserlarni ichki tahdidlardan himoyalash – ijtimoiy –pedagogik muammo sifatida 170

G`ulomjonova N. Deviant xulq-atvorning asosiy shakllari va uni keltirib chiqaruvchi omillar 175

Habibjonova N. Ijtimoiy himoya mexanizmlarining oilaviy farovonlikni ta’minlashdagi roli 181

Hamidova M. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida davlat va nodavlat tashkilotlar 188

Hasanova G. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini himoya qilish tizimlarining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari 192

Xolmurodov G‘.,Hojiqurbonova G. Distant oila farzandlarining psixoijtimoiy holati va ular bilan ishlashda ijtimoiy xodimlarning vazifalari 197

Inamova G. Ta’lim va ilm-jamiyat taraqqiyotining poydevori 202

Ismoilova M. O‘zbekistonda aholini himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 205

Istamova D. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 209

Jabborov J., Mirzarayimova M. O‘zbekistonda ota-ona qaramog’isiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy ish olib borish texnologiyalari 212

Jabborov J., Ummatqulova F. Bolalarda ruhiy salomatlikni shakllantirishda oilaviy muhitning ahamiyati 216

Jabborov J., Nodira M. Bolaning shaxs bo‘lib shakllanishida oilaning ahamiyati 219

Jabborov J. Qamoq jazosini o‘tayotgan shaxslar bilan ijtimoif ish:reablitatsiya,reintegratsiya va jamiyatga moslashuv jarayonlari 223
Jabborov J., Baxodirovna M. Yosh oilalarning muammolari va ularni hal qilishda ijtimoiy xizmatlarning roli 226
Jabborov J., Mirzarayimova M. Deviant xulq-atvorli shaxslar bilan ijtimoiy ish tajribasi 231
Jabborov J., Mirzarayimova M. Ta’lim tizimida ijtimoiy ish mutaxassisining roli va vazifalari 236
Jabborov J. yoshlarning mehnat strategiyasini shakllantirishda oila, ijtimoiy kapital va madaniy me’yorlarning roli (O‘zbekiston va rosiya davlatlari misolida) 240
Jabborov J., Jabborova S. Deviant xulq-atvorga ega shaxslarni reabilitatsiya qilishda xorij va o‘zbekiston tajribasi 249
Xolmurodov G’., Djabbarova S. Distant oila farzandlari bilan ijtimoiy ish olib borishning xususiyatlari 255
Jo'reyeva O. O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 260
Jurayeva H. Otoxonova S. Oila faravonligini ta’minlashda er-xotin o‘rtasidagi ijtimoiy-psixologik munosabatlarning ahamiyati 265
Jurayeva H., Jamolova Z. Kambag‘allikni qisqartirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli 269
Karimjonova N. Nogiron farzand parvarishida ayollar roli: gender tahlili 272
Kenjayev Sh. Yangi O‘zbekiston yoshlarni ijtimoiy faolligini oshirishning o‘ziga xos xususiyatlari 278
Kenjayev Sh. Yangi O‘zbekistonda yoshlarni ijtimoiy himoya qilish borasida olib borilayotgan islohotlar 284
Kenjayev Sh. Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishdagi islohotlar va ularning ahamiyati 289
Klimova N. Yurtimizda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 299
Abdumuxtorov M. The role of international experience and cooperation in the social protection system 306
Abduvohidova M. Ijtimoiy himoya tizimida nogironligi bor farzandli oilalarning o‘rni va ahamiyati 311
Boltabayeva M., Gaipova G. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatida rasmiy-idoraviy diskursning lingvistik xususiyatlari 316
Abduraximova M., Axmedova M. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari 323
Abduraximova M., Naimova M. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi, aholini himoya qilish modellari va rivojlanish tendensiyalari 329
Madraximov A. Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat qurish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilishning roli 333

O‘ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOIY HIMOYA MILLIY AGENTLIGINING O‘RNI

Madraximova S. Mehribonlik uylari tizimi transformatsiyasi: ta’lim orqali inson kapitalini rivojlantirish 340

Mamadaliyeva M. Mehnat migratsiyasi bilan bog‘liq oilalarda bolalarni ijtimoiy psixologik holati 343
Mamatqulova S. Rossiya Federatsiyasida keksalarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko‘rsatishni tashkillashtirish va o’zbekistonda ushbu yo’nalishdagi islohotlar 345
Mamatqulova S. O‘zbekistonda keksalarga nisbatan davlat ijtimoiy siyosatining rivojlanish bosqichlari 352
Masharipova S. Himoya orderiga ega bo‘lgan xotin-qizlarda emotsional intellektning travmadan keyingi tiklanish jarayoniga ta’siri 361
Mashrabaliyeva M. O`zbekistonda ayollar huquqlarini himoya qilish 368
Mirdjamalova N. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi, aholini himoya qilish modellari va rivojlanish tendensiyalarining ahamiyati 373
Mirzayeva B. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 377
Maxmudjonova Sh. Ijtimoiy himoyaning milliy modeli.o’zbekistonda xizmatlar sifati, qamrov va samaradorligi 383
Muzaffarov M. BMT va O‘zbekiston: terrorizmga qarshi kurash va inson huquqlari sohasida hamkorlik 386
Ne’matova Sh. Bolalarga nisbatan nomunosib va ehtiyotsiz munosabatlar tahlili 391
Niyozova M. O‘zbekistonda ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining rivoji 394
Abduraximova M.A., Turdiyeva N.Q. Yangi O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari 397
Normamatova M. Zamonaviy ijtimoiy taraqqiyot sharoitida maxsus ehtiyojga ega bolalar ta’limi va inklyuziv yondashuvlarning ustuvorligi 400
Abduraximova M.A., Normurodova R. Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari 404
Abduraximova M.A., Norqulova Sh. O’zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining 408
Abduraximova M.A., Ravshanova O. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 414
Odilova G. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi,aholini himoya qilish modellari va rivojlanish tendensiyalari 420
Olimova D. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 427
Abduraximova M.A., Olloberdiyeva Sh. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining pedagogik jarayonlardagi o‘rni 434
Omondullayev J. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini himoya qilish modellarining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari 436
Qahramonova N. Zamonaviy jamiyatda yosh oilalarni ijtimoiy himoyalashning asosiy prinsiplari 441
Tangirova M., Rahimboyev Z. Zamonaviy jamiyatda yoshlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish istiqbollari 447

Omondullayev J. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun ijtimoiy taksi loyihasi: inklyuziv ta'lim va ijtimoiy integratsiya mexanizmi 453
Xolmurodov G’., O‘tkirova E. Yangi O‘zbekistonda patronat oilalar faoliyatining samaradorligi 460
Qodirova N. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va uning maktabgacha ta’limdagi ahamiyati 468
Axmedov Q., Turdimurodova X. Ijtimoiy xodimlar kasbiy faoliyatida emotsional kuyish sindromi 475
Qurvonaliyeva G. O’zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agantligining o’rni 479
Xoliqova P. Vertual makonda axloqiy tafakkur transformasiyasi muammosi 485
Омонова З. Методика преподавания истории средствами мультимедиа на примере темы «реформы в социальной сфере в Республике Узбекистан» 490
Zaynobidinova N. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirishda diniylik va dunyoviylik uyg‘unligining falsafiy asoslari 495
Zoxidjonova M. Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari 500
Suvonova M. Yangi O’zbekistonda maktabgacha ta’lim: bolalar ehtiyojlari va zamonaviy yondashuvlar 505
Ravshanova S. Reabilitatsiya qilish va ularni jamiyatga moslashtirish 510
Axmedov Q., Turgunova S. Ijtimoiy xodimlar faoliyatida uchraydigan kasbiy emotsional kuyish sindromining oldini olish yo‘llari 517
Xolmurodov G‘,Xabibullayeva N. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida jinoiy javobgarlikka tortilgan shaxslar bilan ijtimoiy faoliyatining o’rni 523
Normamatova M., Salimova J. Tazyiq va zo’ravonlikka uchragan ayollarni ijtimoiy himoyalash mexanizmlari 527
Xolmurodov G’., Eshdavlatova S. Patronat oilalarga joylashtirilgan yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ijtimoiy-psixologik xususiyatlari 531
Xoshimova N. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya milliy agentligining institutsional o‘rni 536
Abduraximova M., Shoniyeva M Ijtimoiy davlat konsepsiyasi va aholini ijtimoiy himoya qilish modellari 544
Shukurova D. Virtual ta’limda axloqning transformasiyasi muammosi 548
Solijonova M. Jamiyatimizda ayollarni huquqiy himoyasi 552
Sulaymonova G. Oila jamiyatning kichik bo’gini sifatida 559
O‘rolova S., Kahharova D., Durdiyeva Ch., Ravshanova S. O‘zbekistonda zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni ijtimoiy himoya qilish bo‘yicha islohatlar 562
Tangirova M. Sotsiologik ilmiy maktablarning ayol uy xizmatchilari migratsiyasiga doir nazariy yondashuvlari 566
Xaitova X. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimida raqamlashtirish jarayonlari va ijtimoiy himoya milliy agentligining roli 576
Raximjanova A. O‘zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini rivojlantirishda ijtimoiy himoya agentligining o‘rni 580
Raximov M. Muloqot erkin fikrlash va ijodiy tafakkur vositasi sifatida 586

Raxmatov A. Ijtimoiy integratsiyalashuvning falsafiy kategoriyalar asosidagi tasnifi 590
Abduraximova M., Saidova F. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi: aholining ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari 593
Karimov O. Iijtimoiy xizmatlarni virtuallashtirishda axloq kategoriyalarining o’rni masalasi 600
Saydialiyeva Z. Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari (Yaponiya misolida) 605
Yusubjonova G. Zo’ravonlikka uchragan bolalarga ijtimoiy yordam ko’rsatishda psixologik xizmatning ahamiyati 608
Abduraximova M., Normurodova Sh. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari 612
Xidirova Z. O‘zbekistonda raqamli ijtimoiy himoya platformalarining hududiy rivojlanishini indeks asosida baholash 618
Sayfiddinova K. Ijtimoiy davlat konsepsiyasi doirasida kambag‘allikni qisqartirish siyosati. (O‘zbekiston misolida) 627
Sayfiddinova K. Yangi O‘zbekistonda nogironligi bor shaxslarni ijtimoiy himoya qilishning huquqiy asoslari va mazmuni 634
Sayfiddinova K. Zo‘ravonlik qurbonlarini huquqiy himoya qilish bo‘yicha milliy va xalqaro tajriba 642
Xolmatov G‘.,Abdujabborova R. Aholini ijtimoiy himoya qilishda xalqaro tajriba va hamkorlik istiqbollari 647
Abdusalomov M. O‘zbekistonda ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etilishi va jamiyat oldidagi vazifalari 653
Ismoilova N. Oila va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ishning o‘ziga xos xususiyatlari 658
Tursunpo’latova X. Ayollar va bolalar bilan ishlashda ijtimoiy ishning zamonaviy yondashuvlari va metodik asoslari 661
Xamidova S. Ijtimoiy himoya milliy agentligining insonlar va jamiyat oldida tutgan o’rni 665
G‘afurjanov L. Sharq uyg‘onish davri madaniyati (IX–XII asrlar) va ijtimoiy davlat g‘oyasi 669
Bazarova Sh. O‘zbekistonda aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatishda psixologik xizmat ko‘rsatish 674
Xolmatov G‘.,Turg‘unova M. Yangi O‘zbekiston sharoitida yagona ma’naviy makon va kuchli ijtimoiy himoya tizimini shakllantirishning dolzarb masalalari” 679
Axmadjanova M. Global jarayonlarda ijtimoiy davlat konsepsiyasining aspektlari va aholini himoya qilish modellarining integratsiyasi 683
Ziyayeva X., MAXKAMOVA X. Erta turmush qurgan xotin-qizlrni ijtimoiy himoya qilish tizimi 687
Ziyayeva X., Qarjavova M. O‘smirlar orasida tajovuzni oldini olish va tuzatishda ijtimoiy himoya milliy agentligining o‘rni 693
Jo‘rayeva Sh. Ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasini shakllantirishning xalqaro standartlari va tajribalari 701